

**T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA SOSYAL PROBLEMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Güneş YAVRI

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Fikret USLUCAN**

Erzincan 2010

TEZ KABUL TUTANAĞI

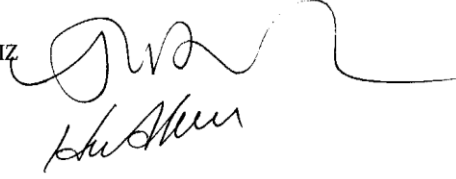
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak **kabul edilmiştir**.

Başkan (Danışman)/Jüri: Yrd. Doç. Dr. Fikret USLUCAN

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Alpay Doğan YILDIZ

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. / / 2010

Enstitü Müdürü

ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA SOSYAL PROBLEMLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZET

Türk toplumunda roman türünün ilk örnekleri, Tanzimat'ın ilk yıllarında sosyal hayata hizmet vermek amacı ile yazılmaya başlanmıştır. Romanın edebi bir tür olarak ülke sınırları içine girmesi, ilk olarak çevirilerle başlamış ve bunu yerli ürünler takip etmiştir.

İnsan, sosyal bir varlıktır. Dolayısıyla onun davranışları, yaptıkları vs. sosyal birer olgu ve hadisedir. İnsan ve toplum hayatını konu edinen romanlar, bu nedenle sosyal bir nitelik taşır, hatta bu romanlar çoğu zaman sosyal hayatta meydana gelen bozuklukları ya da problemleri de ele alır.

Çalışmamızda Elif Şafak'ın romanlarında tespit ettiğimiz sosyal problemleri inceledik. Son dönemin gözde ve adından sıkça söz ettiren yazarı Elif Şafak'ın **Pinhan** (1997), **Şehrin Aynaları** (1999), **Mahrem** (2000), **Bit Palas** (2002), **Araf** (2004), **Beşpeşe** (2005), **Baba ve Piç** (2006), **Siyah Süt** (2007) ve **Aşk** (2009) adlı romanları, inceleme kaynaklarımızı oluşturmuştur. Tespit ettiğimiz sosyal problemler *Aile, Eğitim, Din, Ekonomi, Yabancılaşma ve Kimlik Bunalımı*'dir. Çalışmamızda romanlardaki bu kronolojik sıra aynen uygulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Elif Şafak, roman, sosyal problem.

A STUDY ON SOCIAL PROBLEMS IN ELİF ŞAFAK'S NOVELS

ABSTRACT

On Turkish society first examples of novel were written in the first years of Tanzimat to serve on the social life. Novel was entered into the boundries of the country as a literature genre first in the form of translations then they were followed by new pieces of work.

Humanbeings are social existences. Therefore, his behaviours, deeds and practises are all a social fact and incident. The novels which deal with human beings and their behaviours have therefore socail qualities. Even these novel sometimes deal with the hardships that come into being within the social life.

In our study, we examined the social problems that we could detect. Recent times' famous and remarkable writer Elif Şafak's novels **Pinhan**, **Şehrin Aynaları**, **Mahrem**, **Bit Palas**, **Araf**, **Beşpeşe**, **Baba ve Piç**, **Siyah Süt** and **Aşk** constitute the sources for our study. Social problems that we detected are *Family*, *Education*, *Religion*, *Economy*, *Alienation and Personality Crisis*. During the study, the chronological order in the novels are applied exactly the same.

Keywords: Elif Şafak, novel, social problem.

ÖN SÖZ

İnsan sosyal bir varlıktır. Ancak onun sosyalliği ancak başkalarıyla iletişime geçtiği zaman ortaya çıkar. Çünkü bir davranışın sosyal bir nitelik taşıması için en az iki kişi tarafından uygulanması gerekmektedir. Birey, bazı durumlarda sosyal hayatın içinde problem yaşayabilir. Onu buna götüren etmenlerden en önemlisi, toplum içinde karşılaştığı değerlerin kendi değerleriyle uyuşmaması ve çatışmasıdır. Böylece kendisini toplumdan soyutlamaya başlayan birey, türlü bunalımlar geçirerek bağlı bulunduğu topluma yabancılaşabilir.

Bunun yanı sıra bireyin/toplumun sosyal açıdan problem yaşamasının bir başka somut nedeni de “sosyal değişim”dir. Kuşkusuz, sosyal değişim, bireyin/toplumun gelişmesine katkıda bulunabileceği gibi çözümlenmesine de yol açabilir. Bu durumda birey/toplum, sosyal değişimin ardından gelen yeni kültürü benimseyemezse ya da geleneksel kuralları yıkacak şekilde bu kültüre bağlanırsa bir dizi sosyal problemler yaşayabilir.

Sosyal değişimler ve onun ardından gelen problemler, edebî bir tür olan romanlara da yansır. Biz de bu noktadan hareketle Elif Şafak’ın romanlarında sosyal problemler üzerine bir inceleme yapmayı amaçladık. Son dönemin en gözde yazarlarından biri olan Elif Şafak’ın incelediğimiz **Pinhan**, **Şehrin Aynaları**, **Mahrem**, **Bit Palas**, **Araf**, **Beşpeşe**, **Baba ve Piç**, **Siyah Süt** ve **Aşk** isimli romanlarında tespit ettiğimiz sosyal problemleri *Aile*, *Eğitim*, *Din*, *Ekonomi*, *Yabancılaşma* ve *Kimlik Bunalımı* başlıkları altında değerlendirdik. Çalışmamızda roman incelemelerini verilen kronolojik sıra ile uyguladık.

Beşpeşe romanı Elif Şafak’ın müstakil olarak yazdığı bir roman değildir. Beş farklı yazarın (Murathan Mungan, Faruk Ulay, Elif Şafak, Celil Oker, Pınar Kür) birer bölüm yazarak ortaya koydukları bu eserdeki, –sadece Elif Şafak’ın yazdığı bölümdeki değil tüm bölümlerdeki– sosyal meseleleri bütün halinde incelemeyi tercih ettik.

Çalışmamız boyunca tespit ettiğimiz bu sosyal problemler hakkında öncelikli olarak bilgi verdik ve meselenin Türk toplumundaki gelişim çizgisini özetleyerek romanlarda probleme neden olan sosyal durumları/olayları açıklamaya çalıştık. Kimi

zaman da alışmamızda Elif şafak'ın gazetelerde yazdığı kē yazılarından ve röportajlarından yararlanarak yazarın sosyal problemler hakkındaki görüşlerine yer verdik.

Bunun yanı sıra yazarın romanlarında önemli gördüğümüz cümle veya cümleleri metin içine aldık. Romanlardan aldığımız bu cümleleri kısa tutmaya çalışsak da önemli gördüğümüz ve bölmeye kıyamadığımız bazı satırları uzun olmasına rağmen metne dâhil ettik.

Alıntının bulunduğu paragrafta, romanın ismini ve ayrıca “Kaynakça” kısmında eserin künyesini verdiğimiz için metin içinde romandan aldığımız alıntıların sonunda parantez içinde sayfa numarasını belirttik. Yaptığımız alıntılarda yazarın romanında yazdığı biçimi aynen koruduk ve orijinalliği bozmadık.

Romanlarda tartışılan sosyal problemler, çalışmamız süresince birçok bölümde ortak olarak ele alındı. Sosyal problem, bireyin ya da toplumun bulunduğu ortama yabancılaşması, kendini burada yadırgaması durumunda ortaya çıkar. Dolayısıyla bireyin/toplumun sosyal ortamda yaşadığı bunalım ya da problem, onun çevresine de yansır. Bu nedenle çalışmamızda, romanlarda belirlediğimiz sosyal problemleri tek bir başlık altında değil, problemden etkilenen bütün sosyal ilişkiler çerçevesinde ele aldık. Bu durumda da aynı meselenin farklı yerlerde işlenmesi, tekrara dşmemize neden oldu.

Problem, bir durumun/olayın sorun teşkil etmesi veya sorun teşkil eder hale gelmesidir. Sosyal problem ise, toplumsal bir olay ya da durumun tüm olumsuz sonuçlarıdır. Çalışmamızın esasını teşkil eden problem kelimesi ve onun sosyal boyutu, Elif şafak'ın romanlarında kendini hissettirmektedir. Bu nedenle romanlarda problem olarak tespit ettiğimiz başlıklar ve alt başlıklar, incelememiz süresince sosyolojik boyutta ele alınmıştır.

Elif şafak'ın romanlarında işlenen sosyal problemler, ilk kez bu çalışma ile ele alınmaktadır. Ancak yazarın hayatta olması ve yazı hayatına devam etmesi nedeniyle bu çalışma eksik kalacaktır. İlerleyen yıllarda Elif şafak'ın romanları üzerine çalışacak bir araştırmacı için yol gösterici olmasını umduğumuz bu çalışma, elbette

kusursuz değildir. Metin içinde mutlaka gözden kaçırdığımız eksiklikler ya da yanlışlıklar olacaktır ve bunların sorumluluğu bizzat tezin yazarına aittir.

Tezin tüm sorumluluğu bize aittir ancak bu çalışmanın ortaya çıkması ve şekillenmesinde birçok kişinin katkısı vardır. Çalışma süresince beni bir an bile yalnız bırakmayan, gayretlendiren ve desteklerini esirgemeyen kişileri anmadan edemem.

Öncelikle annem ve babam... Dört yaşımdan beri eğitimim için ellerinden geleni ve hatta fazlasını yapan, bunun için bir an bile olsun şikâyet etmeyen, maddî ve manevî açıdan hep arkamda olan, koruyucu ellerini üzerimden eksik etmeyen ve tez yazma sürecinde bana hep anlayışlı davranan aileme sonsuz teşekkür ediyor ve şükranlarımı sunuyorum. Onlar olmazsa hep bir şeyler eksik kalır.

Elif Ayça ÖNER, iyi bir Elif Şafak takipçisi olduğu için görüşleriyle yolumu aydınlattı. Teklifleriyle beni heyecanlandırdı, en sıkıntılı anlarımda dahi beni yalnız bırakmadı ve moral desteğiyle adeta bir kardeş gibi yanımda oldu. Sevgili dostuma sonsuz teşekkür ediyorum.

Bilal MAZGAL, yazdığım her yeni paragrafta hiçbir zaman şikâyet etmeden beni dinledi ve tekliflerde bulundu. Çalışmam boyunca daima sabırlı ve hoşgörülüydü. Tezin dizgi ile ilgili kısımlarında bana çok yardım etti. Teşekkür ederim.

Gaye Belkız YETER, tez öncesindeki sıkıntılarımı sonuna kadar paylaştı ve bana destek oldu. Çalışmam esnasında ise beni sürekli cesaretlendirdi. Arkadaşlığını unutmam mümkün değil. Teşekkür ederim.

Dr. Mahir ÖZÜSTÜN, tez içinde geçen tıbbî terimlerle ilgili bilgi konusunda bana çok yardım etti. Mesai saatinde dahi sorularımı cevapladı ve yine tıbbî kaynak konusunda desteğini eksik etmedi. Teşekkür ederim.

Arş. Gör. Mehmet Emre YILDIZ, hukukî kavramlar ve bazı suçların cezaî uygulaması hakkında verdiği bilgilerle ve kaynak temininde yardımını esirgemedi. Teşekkür ederim.

Lisans dönemimden beri yetişmemde büyük emekleri olan ve yardımlarını esirgemeyen sayın hocalarım Doç. Dr. Mehmet Dursun ERDEM'e, Yrd. Doç. Dr. Selçuk ÇIKLA'ya ve Arş. Gör. Sibel ÜST'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Sevgili ve sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Fikret USLUCAN, bir danışmandan çok bir baba gibi tezimi yönetti. Tez yazma sürecinde yalnız olmadığımı her zaman bana hissettirdi. Hocamın haklarını ödeyemem. Bu tez, başarılı bulunduğu zaman –bir nebze de olsa– kendisine layık bir öğrenci olmaktan büyük gurur duyarım. Teşekkür ederim hocam.

Son olarak çalışmanın tamamlanmasında üzerimde o kadar kişinin emeği var ki hepsini buraya sığdırmam mümkün değil. Kaynak bulma noktasında kütüphanelerini bana açan, bana daima hoşgörü gösteren, beni cesaretlendiren ve dualarını eksik etmeyen herkese çok teşekkür ederim.

Güneş YAVRI

Erzincan, 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
A STUDY ON SOCIAL PROBLEMS IN ELİF ŞAFAK'S NOVELS.....	IV
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	IX
I. GİRİŞ.....	1
A. Türk Toplumunda Sosyal Değişme	1
B. Roman Kavramı ve Romanda Sosyal Ortam	6
II. AİLE.....	12
A. Elif Şafak'ın Romanlarında Aileler	16
1. Pinhan'da Aileler	16
2. Şehrin Aynaları'nda Aileler	18
3. Mahrem'de Aileler.....	19
4. Bit Palas'ta Aileler	21
5. Araf'ta Aileler.....	24
6. Beşpeşe'de Aileler	25
7. Baba ve Piç'te Aileler	26
8. Siyah Süt'te Aileler.....	27
9. Aşk'ta Aileler.....	28
B. Ailenin Kurulması	30
1. Aile Kurmada Kişilerin Niyetleri ve Beklentileri.....	31
2. Severek Evlenme	33
3. Görücü Usulü (Aracılar Vasıtasıyla) İle Evlilik	36
4. Akraba Evliliği.....	38
5. Roman Kişilerinin Aşk Anlayışı, Flört ve Cinsellik.....	39
a. Karşılıksız Aşk.....	40
b. Karşılıklı Aşk.....	45
c. Roman Kişilerinin Aşk Üzerine Düşünceleri.....	50
C. Aile Bireyleri Arasında İlişkiler	53
1. Karı – Koca İlişkisi	53
2. Baba – Evlat İlişkisi	64
3. Ana – Evlat İlişkisi	70
4. Kardeşler Arası İlişkiler	78
5. Teyze – Yeğen İlişkisi	81
6. Hala – Yeğen İlişkisi.....	81
7. Amca – Yeğen İlişkisi.....	83
8. Kuzenler Arası İlişkiler.....	84
9. Gelin – Kaynana İlişkisi	86
10. Gelin – Kayınpeder İlişkisi	87
11. Babaanne / Anneanne – Torun İlişkisi.....	88

12. Dede – Torun İlişkisi	89
13. Damat – Aile İlişkisi	90
14. Üvey anne – Üvey Evlat İlişkisi	90
15. Üvey baba – Üvey Evlat İlişkisi	91
D. Ailede Mutluluğu Sağlayan ve Mutsuzluğa Sebep Olan Faktörler	92
1. Mutluluğu Sağlayan Faktörler	93
a. Sevgi.....	93
b. Hoşgörü / Dayanışma ve Güven	94
2. Mutsuzluğa Neden Olan Faktörler.....	95
a. Ölüm.....	95
b. Terk Edilme / İhanet ve Aile İçi Şiddet	100
c. Geçimsizlik / Sürekli Kavga	104
d. Aile Baskısı.....	105
e. Aşırı Sevgi.....	106
f. Annesizlik / Babasızlık.....	107
E. Boşanma, Boşanmanın Sebepleri ve Sonuçları	108
III. EĞİTİM	114
A. Eğitim Kurumları	117
1. Lise.....	117
2. Özel Okul/Kolej	119
3. Üniversite.....	120
4. Tekke	127
5. Diğer Kurumlar	133
B. Kurumsal Olmayan Eğitim	136
1. Özel Ders	136
2. Sohbet	137
3. Dil Öğrenimi	139
C. Eğitimle İlgili Eleştiriler	139
1. Yabancı Dil Eğitimi	139
2. Kadın Eğitimi.....	142
3. Dil Meselesi	145
4. Öğretmen	146
D. Bireyin Eğitimi.....	148
1. Kitap Okuma.....	148
2. Eser Vücuda Getirme.....	153
E. Aile Eğitimi	157
1. Kitap Okumaya Teşvik Etme.....	157
2. Eğitime Destek Verme.....	158
3. Dinî Eğitim	160
F. Eğitimle İlgili Meslekler.....	161
1. Öğretmenlik	161
2. Öğretim Üyeliği	164
3. Asistanlık	167
4. Müderrislik.....	167
IV. DİN VE DİNLE İLGİLİ MESELELER	169

A. Din Anlayışı ve Dine Bakış	172
1. İslamiyet.....	172
a. İslam Dini ile İlgili Yanlışlıklar	173
(1) Batıl İnançlar / Hurafeler	173
(2) Cin	180
(3) Evliya İnanışı ve Hürmeti	184
(4) Fal Bakma	187
(5) Kurşun Dökme	190
(6) Muska.....	191
(7) Nazar İnanışı	191
(8) Ölü Üstüne Bıçak Koyma	193
(9) Büyü	193
(10) Kocakarı Tedavilerine Başvurma.....	194
b. İslam Dinine Uygun Davranışlar	196
(1) Namaz Kılma	196
(2) Ramazan Ayına Saygı / Oruç Tutma	198
(3) Sünnet Olma / Etme	199
(4) Rüya Tabiri.....	200
(5) Hac Ziyareti.....	202
(6) Adak / Kurban Kesme	202
(7) İstihareye Yatma	203
c. Tasavvuf.....	204
2. Hıristiyanlık	219
a. Günah Çıkarma	219
(1) Vaftiz.....	219
(2) Kilise Vaazları.....	220
(3) Engizisyon Mahkemeleri	221
3. Şamanizm.....	223
4. Ateizm.....	225
5. Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi Roman Kişilerinin Karşılaştıkları veya Sahip Oldukları Olağanüstü Durumlar/Güçler	229
B. Ahlak Anlayışı	232
1. Cinsellik	232
a. Eşcinsellik (Homoseksüellik)	233
b. Karşı Cins Duyulan İlgi (Heteroseksüellik).....	238
c. Yasak İlişki Yaşama.....	242
d. Tecavüz.....	247
2. Hırsızlık	252
3. Uyuşturucu Madde Kullanımı	255
4. Dedikodu.....	258
5. Rüşvet	262
C. Geleneklere Bakış	264
1. Misafirperverlik	264
2. Doğum Gelenekleri.....	266
3. Dinî Gelenekler.....	267
4. Komşuluk İlişkileri	268

D. Din ve Ahlak Eleştirisi.....	269
1. Dinî Yükümlülükleri Yerine Getirmeme / Dine Aykırı Davranma.....	269
2. Dinin Öngördüklerine Göre Yaşama	273
3. Din Adamlarına Bakış	274
V. EKONOMİ	279
A. Ekonomik Sınıf Farklılıkları / Alt ve Üst Gelir Grupları.....	281
1. Asil Sınıf/Soylular	282
2. Paşa	283
3. Hizmetçi / Hizmetkâr.....	284
4. Köle ve Cariye	287
B. Çalışma ve Ekonomik Yaşam	289
1. Dükkân İşletme, Pazar Kurma ve Ticaret	290
2. İşçi Olarak Çalışma.....	294
3. Memur.....	295
4. Fuhuş.....	297
5. Yazarak / Çizerek Çalışma	297
6. Temizlikçi / Gündelikçi	300
7. Sokaklarda Gezerek Çalışma	301
8. Diğer Meslek Grupları (Modellik / Seslendirme).....	303
C. Diğer Gelir Kaynakları.....	304
1. Miras	304
2. Haraç	306
3. Sadaka	307
4. Bahşiş.....	308
5. Dilenmek.....	310
6. Kiraya Verme.....	311
7. Karaborsa	313
8. Şantaj	313
D. Ekonomik Çöküş.....	314
1. Geçim Sıkıntısı	315
2. İşsizlik	316
3. İflas	318
VI. YABANCILAŞMA VE KİMLİK BUNALIMI.....	319
A. Tanımlamalar	319
B. Kadın Kimliği ve Bunalım	322
C. Fizikî Yapı ve Onun Sebep Olduğu Kimlik Bunalımı	329
D. Etnik Kimlik ve Bunalım	338
E. Dinî Kimlik ve Bunalım	344
F. Kültürel Kimlik ve Bunalım	348
G. Cinsel Kimlik ve Bunalım	363
H. Aidiyet Duygusu Eksikliği ve Arada Kalmışlık	369
KAYNAKÇA.....	384
A. İncelenen Romanlar	384
B. İncelemede Yararlanılan Kaynaklar.....	384

1. Kitaplar	384
2. Makale ve Diğer Yazılar	390
3. Ansiklopediler, Antolojiler, Tezler	391
4. İnternet Kaynakları	392
DİZİN	394

KISALTMALAR

- bk. : Bakanız
- bs. : Baskı, Basım
- C. : Cilt
- CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
- Çev. : Çeviren
- Dan. : Danışman
- Der. : Derleyen
- edt. : Editör
- edts. : Editörler
- Hzl. : Hazırlayan
- KB : Kùltür Bakanlığı
- MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
- No. : Numara
- s. : Sayfa
- S. : Sayı
- TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TDK : Türk Dil Kurumu
- ts. : Tarihsiz, tarih yok
- TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
- TTK : Türk Tarih Kurumu
- vb. : Ve benzerleri, ve bunun gibi
- vd. : Ve diğerleri

Yay. : Yayınevi, Yayıncılık, Yayınları

I. GİRİŞ

İnsan doğduğu andan itibaren sosyalleşmeye başlar ve yaşadığı/yetiştığı toplumun özelliklerine göre gelişir, değişir. Birey, sosyologların en küçük toplumsal birim olarak nitelendirdiği aileden başlayarak zamanla edindiği çevreden aldıklarıyla beraber farklı kimliklere bürünür. Şu halde bireyi toplumdan ayrı düşünemeyiz, ikisi birbirini tamamlayan unsurlardır. Ancak bireyin her davranışını ya da her ilişkisini toplumsal olarak nitelendiremeyiz. Bir davranışın/ilişkinin toplumsal olabilmesi için “başkalarına yönelik”¹ olması gerekir. Örneğin, yemek yemek sadece bireyi etkilerken, yemek yemek için aile bireylerinin masaya gelmesini beklemek toplumsal nitelik taşır. Yani, bir olayın toplumsal olabilmesi için kolektif yapıya sahip olması gerekir.

“Birey mi toplumu yoksa toplum mu bireyi etkiler?” sorusu sosyologlar arasında hâlâ tartışılmalı bir konudur. Ancak herkesin bu konudaki ortak kanısı, bireyin yaşadığı toplumun özelliklerini ve tarihini bilmesi gerektiğidir. Çünkü “*kendi yaşamöykümüzün toplumsal kurumların tarihsel gelişimiyle ilgisini kavrayamazsak kendimizi bireyler olarak anlayamayız.*”² Dolayısıyla tezimizin iskeletini oluşturan “sosyal problemler” konusuna geçmeden önce Türk toplumunun geçirdiği sosyal değişimleri ele almak ve açıklamak yerinde olacaktır.

A. Türk Toplumunda Sosyal Değişme

“*Sosyal değişme toplumun dünya görüşü ve hayat tarzında meydana gelen farklılaşmayı ve bunların cemiyet yapısındaki tesirlerini içine alır.*”³ Bir diğer ifadeyle sosyal değişme, mevcut olan sosyal yapının etkileşimlerle ya da benimsenmelerle değişime uğramasıdır. Bu değişim, toplumun ya da kültürün gelişmesine katkıda bulunabileceği gibi çözülmesine de yol açabilir. Var olan sosyal meselelerin yanında yeni bazı meselelerin de ortaya çıkmasına neden olabilir. Türk toplumu, tarih içinde hem gelişme hem de çözülme bazında değişiklikler yaşamıştır.

¹ Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Kitabevi, 2007, s. 10.

² Anthony Giddens (edt), *Sosyoloji- Başlangıç Okumaları*, Say Yay., Ankara 2009, s. 11.

³ S. Şener, *Sosyal Değişme ve Toplum*, M. Kaya, İ. S. Sırma, M. Erdoğan, N. Özdemir, M. Doğan, S. Şener (eds), *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, (s. 97-98) İslami Bilimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1991.

Biz burada konumuz gereği Yeni Türk edebiyatının sınırlarını belirleyen Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerindeki değişimleri/çözümleri ele alacağız.

Türk toplumunda sosyal değişme, batılılaşma/modernleşme adı altında, Lale Devri (1718-1730) ile başlamış ve Tanzimat Devri (1839-1896) ile şekillenmiştir. Vaktiyle üç kıtada hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu, pek çok sosyal ve kültürel sebebin yanında ağır savaş koşulları ve Pasarofça Antlaşması (1718) ile gerileme dönemine girmiştir. Bu esnada batı dünyası, Rönesans'tan Sanayi Devrimi'ne kadar geçen sürede bütün dünyayı altüst eden yeniliklerle siyasî ve sosyal bir güç durumuna gelmiştir. “Güç dengesinin Avrupa lehine değiştiğini”⁴ fark eden Osmanlı Devleti, batının ilim ve tekniğini alma yoluna gitmiş, fakat Osmanlı yöneticileri batının düşünüş değil de yaşayış şeklini esas alarak israf devri olarak nitelendirilen Lale Devri'ne girmiştir. Bu dönemde askerî sahada ağırlıklı olmak üzere çeşitli alanlarda ıslahatlar da yapılmıştır. Yine bu dönemde ülkeye getirilen matbaa, kültürel anlamda bir değişmeye ve gelişmeye yol açmıştır.⁵

Tanzimat dönemine kadar batılılaşma/modernleşme düşüncesi, sadece yaşayışta ve birkaç ıslahatta kendini gösterirken bu dönemden sonra, 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile “resmî devlet görüşüne”⁶ dönüşmüştür. Modernleşme/çağdaşlaşma/batılılaşma süreci olarak adlandırılan bu dönemde Batı'nın karşısında geri planda kalan Osmanlı toplumu, onun kültür ve medeniyetine ulaşmak için sadece devlet içinde değil toplum bazında da köklü reformlar gerçekleştirmiştir. Bu döneme kadar geleneksel kuralların ve yaşayış biçimlerinin geçerli olduğu Osmanlı toplumunda, artık “yüzeysel bir batı taklitçiliği” egemen kılınmıştır.

⁴ Ali Budak, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı*, Bilge Yay., İstanbul 2008, s. 230.

⁵ Matbaa, Avrupa'da nasıl aydınlanmanın ve düşünsel birikimin bir aracı olarak sayıldıysa, Osmanlı toplumunda da aynı şekilde bir değişime yol açmıştır. Ancak ülkeye 18. yüzyılda giren matbaa, ilk meyvelerini 19. yüzyılın ikinci yarısındaki gazetecilik faaliyetleri ile verir. Gazetelerin basılmasıyla birlikte Osmanlı toplumu, kültür ve medeniyet sahasına ilk adımı atmıştır. Gazete, kuşkusuz “eğitim ve kültür sahasında, umumî efkârın teşekkülünde, iç politika hadiselerinde ve Türk insanının dünyaya açılışında en mühim rolü oynamıştır.” Ayrıntılı bilgi için bk. Birol Emil, *Türk Kültür ve Edebiyatından Meseleler I*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 132.

⁶ Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2006, s. 27.

Batıyı yakından tanıyan ve Osmanlı Devleti'nin batıdan yeterli oranda faydalanmadığını düşünen Yeni Osmanlılar isimli gizli örgüt⁷, Tanzimatçıları sert bir şekilde eleştirmiş ve onları “*Batı'nın 'ruhu'nu oluşturan hürriyetçi ve parlamenter eğilimleri anlamadıkları*”⁸ için suçlamıştır. Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet rejimini uygulaması gerektiği konusunda ısrar eden Yeni Osmanlılar, isteklerini gazete yoluyla duyurmaya başlamışlardır. İlk özel gazetelerden Tasvir-i Efkâr'da (1862) “*üstü kapalı olarak belirtilen bu konu,*”⁹ yayın hayatına girmeye başlayan diğer dergilerde açıkça ifade edilmiştir.¹⁰ Yeni Osmanlılar, bu gazetelerdeki “*yayınlarında azınlıkların isyan faaliyetlerini, eyaletlerde meydana gelen ayaklanmaları, devletin aldığı tedbirleri halka duyuruyordu. Diğer taraftan Avrupa'da parlamentoların çalışması, milletvekili seçimi, meclis kontrolü, hükümetlerin seçimle değiştirilmesi konusunda yoğun haberler veriyordu.*”¹¹ Bu esnada hükümetin bu faaliyetlerden rahatsız olması üzerine Yeni Osmanlılar, Avrupa'ya kaçarlar ancak burada da yayınlarına devam ederler. Bir süre sonra ülkeye dönen Yeni Osmanlılar, padişah Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine V. Murat'ı geçirirler. Fakat tahta çıkışından bir süre sonra rahatsızlanan V. Murat, yerini II. Abdülhamit'e bırakır. II. Abdülhamit tahta çıktıktan bir süre sonra Kanun-i Esasi'yi hazırlatarak meşrutiyet yönetimini onaylar ve böylece I. Meşrutiyet ilan edilir. (1876). I. Meşrutiyet'in temeli “Osmanlılık”, yani Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin Osmanlı olarak kabul edilmesi düşüncesi üzerine kurulmuştur ama bu fikir, isyanın dozunu artıran azınlıklar nedeniyle çürümüştür.

II. Abdülhamit, I. Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra yaklaşan Rus savaşını bahane ederek meşrutiyeti kaldırır. Bunun üzerine Yeni Osmanlılar, tekrar Avrupa'ya gidip orada Jön Türkler adını alarak “İttihat ve Terakki Cemiyeti”ni

⁷ 1865 yılında hükümetten gizli bir şekilde toplanan bu cemiyetin kurucuları Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve onların arkadaşlarıdır. Bu kişilerin hepsi, iyi bir tahsil görmüşlerdir ve nüfuzlu ailelerden gelmektedir.

⁸ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yay., 19. bs, İstanbul 2009, s. 13.

⁹ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995, s. 37.

¹⁰ Türk toplumunda gazete kültürünün başlaması, sosyal hayata da bir canlılık getirmiştir. Ülke içindeki gazete tirajının çok olduğunu ve bunların herkes tarafından okunduğunu elbette iddia edemeyiz. Ancak, gazete, kuşkusuz ticarî amaçtan çok, sosyal ve modern hayatın bir aracı olmuş ve gazete okuru da batı dillerinden yapılan tercümelemlerle Avrupa ile tanışmıştır.

¹¹ Nevin Yazıcı, *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*, KB. Yay., Ankara 2002, s. 51-52.

kurarlar. Bunun yanı sıra pek çok yerde de türlü cemiyetler kurarak siyasî faaliyetlerine devam eden bu gençler, II. Abdülhamit'in gittikçe diktatör duruma geldiği hükümet üzerinde baskı kurarak meşrutiyeti yeniden kabul ettirirler. Böylece 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlılık idealinin yanı sıra Türkçülük başta olmak üzere Batıcılık, İslamcılık, Adem-i Merkeziyetçilik de önem kazanmıştır. Bunun yanı sıra İttihat ve Terakki cemiyeti partileşerek, Türk toplumunun ilk siyasî partisi olarak tanınmış, yeni kurulacak siyasî partilere ve kulüplere yol göstermiştir.

Yeni Osmanlıların, ülkeye meşrutiyet getirmek istemelerindeki temel amaç, Osmanlı Devleti'ni silmek değil kurtarmaktır. Ancak yeni devlet anlayışı olan meşrutiyet, "hasta adam" olarak adlandırılan Osmanlı İmparatorluğu'nu ayağa kaldıramamış, bu dönemde yapılan ağır savaşlar ve I. Dünya Savaşı'nda kaybedilen topraklar ile Osmanlı Devleti çöküş dönemine girmiştir.

Bu dönem, emperyalist güçlerin Osmanlı toprakları üzerinde hâkimiyet kurma dönemidir. Türk topraklarının teker teker işgal edildiğini ve halkın yardıma ihtiyacı olduğunu gören Mustafa Kemal ve arkadaşları, hükümetten bağımsız olarak çeşitli illerde halkın desteğini almak üzere kongreler düzenlemişler, TBMM'yi açmışlar ve "Kuva-yı Milliye" ordusunu oluşturarak "Milli Mücadele" dönemini, yani Kurtuluş Savaşı'nı başlatmışlardır. Yapılan savaşlarda düşman kuvvetleri püskürtülerek başarılı olunmuş ve Mustafa Kemal'in önderliğinde TBMM, Osmanlı hükümetini feshederek Cumhuriyet'i ilan etmiştir. (29 Ekim 1923).

Cumhuriyet'in ilanından sonra siyasal, kültürel, iktisadî ve sosyal açıdan pek çok devrim yapılmış, böylece Türk toplumunda monarşi ve meşrutiyetten sonra laik bir devlet anlayışı egemen kılınmıştır.

Bu dönemde bizzat Atatürk tarafından, "Atatürk İlkeleri"ni (Milliyetçilik, Halkçılık, Cumhuriyetçilik, Laiklik, Devletçilik ve İnkılâpçılık) kendine program edinen Cumhuriyet Halk Partisi kurulmuş ve hemen ardından CHP'nin politikasına karşı görüş benimseyen kişiler muhalefet partilerini kurmuşlar ancak bu partiler uzun ömürlü olamamışlardır. Böylece CHP, uzun yıllar ülkede tek parti yönetimini sürdürmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrasında demokrasiyi savunan ulusların savaştan galip çıkmasıyla Türkiye’de de demokrasi sesleri duyulmaya başlar.¹² O ana kadar tek parti olan CHP’nin karşısına bir muhalif parti daha, Demokrat Parti çıkar (7 Ocak 1946) ve bu parti 1950 yılında iktidara gelerek Türkiye’de yeni bir dönem başlatmış olur.

1960 yılına kadar, iktidar-muhalefet çekişmeleri şeklinde devam eden bu durum, 27 Mayıs 1960 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yönetime el koyması ile değişir ve o ana kadar geçerli olan anayasanın yerini 1961 anayasası alır. Yine bu yılda TBMM’nin kararlarını denetlemek için “Anayasa Mahkemeleri” kurulur.

1970’li yıllarda Türkiye’de sosyalist hareketlerinin güçlenmesi üzerine Türk gençliği sağ ve sol gruplar olarak ikiye ayrılır. Bu dönemde ülkede cinayetler, eylemler, boykotlar vb. kendini gösterir. Bu gidişata dur demek isteyen TSK, 1980 yılında yönetime tekrar el koyar ve bir yıl sonra 1961 anayasasını feshederek 1982 anayasasını yürürlüğe koyar. Bu anayasa ile hak ve özgürlükler keskin bir biçimde kısıtlanır. 1983 yılında yine partiler kurulmaya başlar ve iktidar, yeniden siyasî partilerin eline geçer.

Günümüzde partileşme ve bunun çerçevesinde demokratikleşme düşüncesi devam etmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye’nin ülke ve dünya siyasetinde karşılaştığı en önemli sosyal ve siyasal problem, Kürt ve Ermeni meselesidir. Bu meseleler, halen tartışılmakta ve çözüme ulaşılamamaktadır.

Türk toplumunun Tanzimat yıllarından beri geçirdiği bu siyasal gelişmeler, sosyal hayata büyük ölçüde nüfuz etmiştir. Batılılaşma ile başlayan bu macera, demokratikleşme çabaları ile devam etmiş ve bu durum, sosyal hayatın içine de girmiştir. Kaldı ki ülkede baş gösteren siyasal gelişmeler ya da dönüşümler, toplumdan bağımsız kalamazlar, çünkü siyasî faaliyetleri gerçekleştiren bizzat toplumdur.

¹² II. Dünya Savaşı esnasında savaştan uzak kalmayı başarabilen Türkiye, bu sefer de ekonomik buhranlar geçirmeye başlar. Hükümet, bunun üzerine çeşitli kanunlar çıkararak ekonomiyi düzeltmeye çalışır. Bunun yanı sıra dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel de köyü ve köylüyü kalkındırma amacıyla “Köy Enstitüleri”ni kurarak Türkiye’de sosyal anlamda bir yeniliğe imza atmıştır. (17 Nisan 1940).

Türk toplumun Tanzimat'tan itibaren geçirdiği bu sosyal ve siyasal değişimler, bu değişimlerin yol açtığı problemler, Türk romanında da ele alınmıştır. Bu açıdan romanı, Türk tarihinde meydana gelen sosyal değişimleri/çözümleri gösteren bir ayna olarak nitelendirebiliriz.

B. Roman Kavramı ve Romanda Sosyal Ortam

Roman, olmuş ya da olması muhtemel olayların ya da durumların nesir yoluyla anlatıldığı edebî bir türdür. Roman terimi, Ortaçağ yıllarında Latince'de “*gerçek veya hayali bir olayın mensur hikâyesi*’ anlamına gelen “*Romanus*” kelimesinden çıkmıştır.”¹³ Zamanla bu dilde yazılan eserlere de “Roman” ismi verilmiştir. Ancak Avrupa’da romandan önce de düzyazı örnekleri görülmüştür. Bunlar destan ve onun hemen akabinde şövalyeler ile onların kahramanlık serüvenlerini konu edinen romanslardır. Bu dönemin destan ve romanslarında olağanüstü anlatılar hâkimdir. Romanstan sonra düzyazı biçiminde ortaya çıkan bir başka tür de pikaresk romandır. Pikaresk roman, tamamen romansları hiciv ile alay etme üzerine kurulmuştur ve nitekim bu tür, “*şövalye romanslarının ideallerine son*”¹⁴ vermiştir.

Modern roman türünün ilk örneği hakkında ise çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ahmet Kabaklı, ilk roman örneği olarak 14. yüzyılda Giovanni Boccaccio’nun yazdığı **Decameron**’u gösterirken¹⁵, birçok araştırmacı modern romanın temsilcisi olarak 17. yüzyılda Cervantes tarafından yazılan **Don Kişot**’u kabul eder. Ancak herkes tarafından kabul gören görüş ise romanın Avrupa’nın geçirdiği sosyal değişimlerden etkilenmesi ve 19. yüzyılda başlı başına bir tür olarak anılmasıdır.

Romanın giderek etkisini artırması, beraberinde romanla ilgili pek çok fikir ve sanat akımını da doğurur. Bu akımlar “*realizm, naturalizm, romantizm*”¹⁶dir. Zamanla bunların ardından yeni akımlar kendini göstermiştir. Günümüzde en fazla kullanılan ve tartışılan roman akımları ise modern ve post-modern romandır. Bazı

¹³ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Yay., 4. bs., C. 1, İstanbul, ts., s. 516.

¹⁴ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e*, İstanbul 2007, 3. bs., Dergâh Yay., s. 164.

¹⁵ Kabaklı, s. 523.

¹⁶ Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İletişim Yay., 2. bs., İstanbul 2009, s. 33.

araştırmacılar bu iki kavramı, farklı anlayışlar ve arayışlar olarak nitelendirirken bazıları da aynı düşüncenin iki farklı yorumu olarak kabul etmişlerdir.

Modernizm, “*felsefede hümanizm, ekonomide liberalizm ve edebiyatta yeni romantizmi içine alan çok kapsamlı bir kavramdır.*”¹⁷ Eskinin değişmesi yani yeni olanın kabul edilmesi fikrine dayanan modernizm, geleneksel kuralların yıkılması anlamına da gelir. Ancak modernistler, toplumda meydana gelen aksaklıklara kayıtsız değillerdir. “*Tersine, onlar asrın sonu marazının kurbanı olduklarının bilincinde, toplumlarını pençesine alan hastalıkların farkında, son derece duyarlı, irdeleyici*”¹⁸ kimselerdir. Onların modern olanı geçerli kılmalarının tek sebebi, toplumun ancak bu yolla refaha erişeceğini düşünmeleridir.

Modernist roman, batıda ilk kez 19. yüzyılın ikinci yarısında toplumun gerçekliğine uymayan geleneksel romanlara karşı bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan modernist romanı “gerçekçi” ya da “aklı ön plana” çıkararak bir tür olarak nitelendirebiliriz. Nitekim modern romancılar için “*insan/insan, insan/doğa, insan/Tanrı ilişkisini belirleyecek olan varlık ve güç akıldır.*”¹⁹ Tanrı kavramını aklın ötesine atan modernistler, bir bakıma özgürlüğü, eşitliği ve hürriyeti isteyen/arayan hümanistlerdir. Başka bir ifade ile “*modern romancı, romanın konusu olan insan gerçekliğine ideolojik perspektiflerden bakabilen, onların nisbî gerçekliğini görebilen ve onları hümanizmin sentezleyici yaklaşımıyla birleştirebilen kişidir.*”²⁰

Modernizm ötesi/sonrası olarak tanımlanan post-modernizm ise 20. yüzyılda başta modernizm olmak üzere bütün fikir akımlarına karşı bir anlayış olarak ortaya çıkmış ve kendi kurallarını oluşturmuştur. Post-modern anlayışta geçmiş, önemli bir olgudur. Bu açıdan geçmişi silen modernist anlayışla tamamen ters düşer. Ancak post-modern akımın geçmişe olan ilgisi, onun toplum sorunlarına duyarlı olduğunu göstermez. Nitekim post-modernizmin “*yeni toplum ve yeni toplumun ihtiyaçları*

¹⁷ Sevim Kantarcıoğlu, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 2004, s. 11.

¹⁸ Jale Parla, *Don Kişot'tan, Bugüne Roman*, İletişim Yay., 9. bs., İstanbul 2009, s. 266.

¹⁹ Hilmi Uçan, “Modernizm/Postmodernizm ve J. Derrida'nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi”, *Turkish Studies*, S: 4, Sonbahar 2009, s. 2283-2306.

²⁰ Kantarcıoğlu, s. 22.

*konusunda ortaya çıkan belirsizlik sebebiyle bir çıkış yolu*²¹ göstermek gibi bir iddiası yoktur. Dine karşı da olumlu bir tavır sergileyen post-modern akım, dinî meseleler ya da terimlerle bir ilke çerçevesinde ilgilenmez. Dini de tıpkı geçmiş gibi ele alan bir post-modernist, “*geçmişten bir belgeyi, Eski Yunan’dan, Kuran’dan bir ayeti, İncil’den, Tevrat’tan bir bölümü alır, canının istediği gibi yorumlar.*”²²

Post-modern roman da bu çerçevede ele alınır. Herhangi bir kurala bağlı kalmaksızın serbest biçimde yazılan bu romanlarda dil oyunları, imla yanlışlıkları, anlam karmaşıklığı ve bireysellikten ziyade çoğulculuk ön plandadır. “*Post-modern romanın önemli özelliklerinden biri de entrika ve gizemi*”²³ öne çıkaran masalsi bir anlatıma sahip olmasıdır.

Modern, post-modern, klasik, romantik vb. akımlarını benimsemesine rağmen edebiyatın en önemli türlerinden biri olan roman, toplumu konu edinmekten geri duramaz. Sosyal bir varlık olan insanın bulunduğu her yerde bir sosyallik vardır. Bu durumda romanın en etkili unsuru olan “insan”ın içinde bulunduğu sosyal hayat ya da ortam, romanda yerini alır. “*Bir romandaki sosyal ortam, esasta bir insanî ilişkiler ağıdır ve roman karakterleri, kendi kader çizgilerinde yatay bir şekilde ve tek başlarına ilerlemezler, aksine sık sık yol kavşaklarında karşılaşır.*”²⁴ Dolayısıyla insanın ve toplumun olduğu yerde mutlaka bir sosyal ortam vardır ve bu durum romanlarda da aynen geçerlidir.

Sosyal ortam ile arasında mutlaka bir bağ kuran roman kahramanı, zaman zaman bu ortamda kişisel olarak gelişim, değişim, çözülme, yadsıma, yadırgama gibi olumlu ve olumsuz durumları yaşayabilir. Böylece roman kahramanı “*sosyal ortama hem katkıda bulunmaktadır hem de sosyal ortamın azizliğine uğramaktadır.*”²⁵ Roman kahramanının bu iki türlü yaklaşımı, beraberinde sosyal problemleri getirir.

²¹ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı: 1946-2000*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 2005, s. 82.

²² Uçan, s. 2289.

²³ Mehmet Narlı, *Roman Ne Anlatır-Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 2009, s. 247.

²⁴ W. J. Harvey, *Romanda Sosyal Ortam*, P. Stevick (edt.), Roman Teorisi, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 2004, s. 184.

²⁵ Özcan Tarık, “Romanda Sosyal Ortam”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 10, S. 2, Temmuz 2000, s. 99-109.

Sosyal problemler, kişinin bulunduğu sosyal ortamda mutsuz olması, kendini bu ortamda yadırgaması ya da yabancılaşma noktasına gelmesiyle ortaya çıkar. Sosyal ortam ve onun ortaya koyduğu sosyal problemler hemen hemen her romanda ele alınmıştır. Türk romancıları da romanlarında sosyal meselelerle ve problemlerle ilgilenmiş ve ilgilenmeye devam etmektedir.

Türk edebiyatında roman türü, ilk örneklerini 19. yüzyılın ikinci yarısında çevirilerle vermeye başlamıştır. Bu dönemde batı kaynaklı romanlardan yapılan çeviriler, 19. yüzyılın son çeyreğindeki yerli ürünlere kaynaklık etmiştir.²⁶ Romanın bir tür olarak Türk edebiyatında girmesi, tamamen sosyal bir nitelik taşır. Tanzimat yıllarında batılılaşma/modernleşme seslerinin duyulmaya başlaması, romanlara da konu olur. Bu dönemde yazılan romanları, batılılaşma düşüncesinin bir uzantısı olarak kabul edebileceğimiz gibi onun “*yenilikçi ve reformcu*”²⁷ bir anlayışla yazıldığını söyleyebiliriz. Çünkü dönemin yazarlarına göre “*ortada eğitilecek bir halk ile siyasi vasisini kaybetmiş bir kültürün acil bir vasiye gereksinimi vardı*”²⁸ ve bu gereksinimi giderecek, onların seslerini duyuracak en önemli araç da romanlardı.

Ancak batılılaşma düşüncesi, Osmanlı sınırlarına girer girmez batılılaşma modasına dönüşür. Batılılaşma düşüncesinin sadece yaşayışta ele alınması ve batı karşısında değerlerin yavaş yavaş kaybolması üzerine romancılar, bu batılılaşma sorununu ele almaya başlamışlardır. Bu nedenle ilk Türk romanları, genel itibariyle yanlış batılılaşmayı eleştirmek için yazılmıştır. “*Bu romanlarda yüzeysel bir batılılaşma modasının bütün çilgınlıkları ve aşırılıkları, alafranga tip üzerinden karikatürize edilerek eleştirilir.*”²⁹ Örneğin Ahmet Mithat Efendi’nin **Felatun Bey ile Rakım Efendi** isimli romanında Rakım’ın karşısına Felatun Bey isimli batılı bir tip

²⁶ Tanzimat yıllarında yeni bir tür olarak ortaya çıkan roman, kimi araştırmacılar tarafından halk hikâyelerinin devamı olarak sayılmış, kimi araştırmacılarca da batıdan kopya edilen bir tür olarak nitelendirilmiştir. Örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar, romanın hikâyeden doğmadığını ve dışarıdan geldiğini savunur. bk: Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hzl. Zeynep Kerem, Dergâh Yay., 7. bs., İstanbul 2005. İnci Enginün ise Eski Türk edebiyatındaki destan ve hikâyelerin, tıpkı Avrupa’da olduğu gibi, Tanzimat yıllarında Osmanlı toplumunda da romanı doğurduğunu ifade eder. bk: Enginün, s. 165.

²⁷ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar-Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yay., 7. bs., İstanbul 2009, s. 13.

²⁸ Parla, Babalar ve Oğullar, s. 13-14.

²⁹ Handan İnci Elçi, *Roman ve Mekân-Türk Romanında Ev*, Arma Yay., İstanbul 2003, s. 85.

konmuş ve bu iki kişi üzerinden alafanga ile alaturka değerler karşılaştırılarak çarpık batılılaşma eleştirilmiştir.

Servet-i Fünun romanlarında ise yazarlar, sosyal meseleleri ya da onun neden olduğu problemleri anlatma amacıyla değillerdir. Bu dönemin romanlarında elbette ki batılılaşmanın yanlış boyutlarını ve problemlerini ele almışlardır ancak bunları eleştirmemişlerdir. Bu durum, dönemin ağır siyasî koşulları (istibdat dönemi) ve bu koşulların yazarlar üzerindeki baskısı ile açıklanabilir. “*Sosyal meselelerle uğraşamamaları onları ev içine itmiş, tabiatla, zavallularla ilgilenmeye sevk etmiş, acıma duygusu başta olmak üzere bütün duyguların tahliline götürmüştür.*”³⁰ Örneğin Halit Ziya Uşaklıgil, **Mai ve Siyah**’ında romanın baş kahramanı Ahmet Cemil’in hayal ve hakikat arasında sıkışıp kalması nedeniyle çektiği sıkıntıları dile getirmiştir. Sürekli hayal kuran ve hayallerinin hakikat karşısında çürümesi nedeniyle içine kapanan Ahmet Cemil, bu açıdan tam bir Servet-i Fünun temsilcisidir.

II. Meşrutiyet yıllarında yazılan romanlarda ise “memlekete dönüş” fikri egemendir. Bu dönemde ortaya atılan bütün fikir hareketleri, romanlarda ele alınır. Dönemin siyasî ve sosyal şartları, yazarlar tarafından tekrar kaleme alınır. Bu yıllarda Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Reşat Nuri Güntekin gibi yazarların romanları ile mekân Anadolu’ya geçer. Böylece Türk edebiyatında “Milli Edebiyat” devri başlamıştır ve bu devrin romanlarında “*ferd hayatından sosyal hayata doğru geniş bir açılma ... tema bakımından, sosyal konulara doğru büyük bir kayma*”³¹ görülmektedir.

II. Meşrutiyet’in en gözde ve hakkında en fazla konuşulan fikir akımı “Türkçülük”tür. Türkçülük düşüncesi, devrin önemli ediplerini etrafına toplayarak bir mektep haline gelir. Yazarlar, şairler ve fikir adamları Türkçülük akımına eserlerinde yer vererek bu düşüncenin geniş çevrelere yayılmasına vesile olurlar. Halide Edip Adıvar da **Yeni Turan** isimli romanında Türkçülük idealini, Türkçü

³⁰ Enginün, s. 327.

³¹ Akyüz, s. 180.

Kaya ile Oğuz'un şahsında vermeye çalışır. Halide Edip, bu romanında tamamen Türklük bilincini yükseltmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında da roman, Milli Edebiyat dönemi yazarlarının kalemiyle "memleket"i konu edinmeye devam eder. Bu dönemde Cumhuriyet'in getirdiği ilkeler romanlarda geniş yer bulur. **Yeşil Gece** isimli romanında Reşat Nuri Güntekin, bir kasabada eski ve yeninin çatışmasını anlatır. Yeni tip Şahin Hoca'nın karşısına gerici kasaba halkını koyan Reşat Nuri Güntekin, dönemin sosyal sorunlarını ortaya koymuştur. 1923-1946 olarak sınırlanan bu dönemde "... *işçiler, taşranın feodal yapısı, doğu-batı problemi, milliyetçilik, küçük ve yoksul insanların dünyası gibi konular da romana girer.*"³²

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise Türk romanında farklı temalar kendini gösterir. Bu dönemde "*II. Dünya Savaşı'nın izleri ve izlenimleri, demokratikleşme süreci, ihmal edilen köy, işçi romanları, göçler, dinî romanlar ve kadın*"³³ roman konularını oluşturur. Orhan Kemal, **Cemile** ve bazı başka romanlarında fabrikada çalışan işçilerin sorunlarından bahseder, kadının cinselliğini ve güzelliğini ön plana çıkarır.

1980'li yıllarda ve sonrasında romana "*siyasî konular, İstanbul'a özlem, cinsellik ve post-modern anlatılar*"³⁴ girmeye başlar. Günümüz romanları da bu kategoriye girmektedir.

Günümüz romancıları içinde en fazla tartışılan, hakkında yazılan ve konuşulan Elif Şafak da tüm romanlarında sosyal meseleler ve problemlerle ilgilenmiştir. Yazarın bazı romanları kimi çevrelerce post-modern olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten de romanlarında dil oyunlarını kullanan, farklı teknikler yaratan ve imla kullanımlarında özgün olan yazarın post-modernist olduğunu söyleyebiliriz.

³² Narlı, s. 46-47.

³³ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 9. bs., İstanbul 2009., s. 259-260.

³⁴ Enginün, *Cumhuriyet Dönemi*, s. 260.

II. AİLE

Aile, sosyal bir varlık olan insanın, içinde bulunduğu ilk sosyal kurumdur. Birey, hayata gözlerini açmasıyla kendini aile ortamının içinde bulur ve ilk eğitimini ailesinden alır. Bu nedenle sosyologlar tarafından toplumsal yaşamın en küçük birimi olarak nitelendirilen aile, bireyin topluma hazırlanması hususunda büyük bir rol üstlenir.

Aile, yalnızca bireysel ilişkiler etrafında kurulmuş bir kurum değildir, o aynı zamanda toplum içinde var olan diğer kurumlarla da yakından ilişkilidir. Sözgeşi, “toplumsal hayatı oluşturan diğer bütün kurumlar (ekonomi, siyaset, eğitim, din vs.) ve bu kurumlara bağlı olarak gerçekleştirilen davranış biçimlerinin küçük ölçekli temsilleri aile hayatında gerçekleşir.”³⁵ Şu halde “aile biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir.”³⁶

Aile kurumu otorite tipine göre babaerkil aile ve anaerkil aile; yerleşim yerine göre büyük kent ailesi, kasaba ailesi, gecekondu ailesi, köy ailesi ve göçebe ailesi; üye çoğunluğuna göre geniş aile ve çekirdek aile olmak üzere çeşitli gruplara ayrılır. Babaerkil ailede evin reisi erkek iken anaerkil ailede dayıdır.³⁷

Büyük kent ailesi çoğunlukla sanayi toplumlarında görülür ve aile bireylerinin eğitim seviyesi yüksektir. Kasaba ailesi yeniliklere kapalıdır ve eğitim düzeyi kent ailesine göre düşüktür. Gecekondu ailesi şehirli olmak için çaba sarf eder. Köy ailesi dışarıya kapalıdır, ürettiğini tüketir ve eğitim düzeyi düşüktür. Göçebe aile ise daha iyi bir konuma gelmek için göç etme gereksinimi duyar. Bu göçler mevsimlik, iş amaçlı ya da yerleşme bazında olabilir.³⁸

³⁵ K. Çağan, *Ailenin İşlevleri*, K. Canatan, E. Yıldırım (eds), Aile Sosyolojisi, (s. 103-105) Açılım Kitap, İstanbul 2009.

³⁶ Çağan, s. 105.

³⁷ M. S. Doğan, S. Özyurt, G. Boztoprak, *Sosyoloji Çarşısı*, Yazı Yay., İstanbul 2009, s. 41.

³⁸ Doğan, Özyurt, Boztoprak, s. 42.

Çekirdek ailede anne, baba ve evlenmemiş çocuklar bulunur. Günümüzde yaygın olan bu tip ailede ferdiyetçilik ön plandadır. Geniş aile ise anne, baba, hala, teyze, dayı, gelinler, torunlar gibi akrabaların bir arada yaşamasıyla oluşur. Dolayısıyla bu ailede “biz” kavramı/duygusu hâkimdir.

Her ne kadar sosyal değişme sürecinde aile kurumunun değişmeyen birimlerden biri olduğu yaygın bir kanı olsa da aile, az ya da çok değişme/çözülme bazında değişiklikler yaşar. Çünkü toplumsal bir kurum olarak adlandırdığımız ve bireylerin meydana getirdiği aile de içinde bulunduğu toplumun geçirdiği serüvenlerden bağımsız olamaz. Örneğin, günümüz endüstriyel toplumlarında kentleşmeye bağlı olarak “üç kuşağın bir arada yaşadığı ‘geniş aile tipi’ yerini ana-baba ve çocuklardan oluşan yaygın ‘çekirdek aile’ tipine bırakmıştır.”³⁹ Ancak ne türlü bir değişme yaşarsa yaşasın, aile yine de toplumun en “muhafazakâr kurumu”⁴⁰dur ve bağlı bulunduğu toplumun kimliğini yansıtır.

Her medeniyetin ya da her kültürün farklı duyuş/düşünüş özellikleri olduğu için aile kurumu, toplumdaki farklılıklar gösterir. Dolayısıyla burada aile kurumunun evrenselliği ortaya çıkmaktadır. Evrenseldir, çünkü ilk insandan itibaren aile, büyük oranda bir çatı altında hüküm sürmüştür. Tarih boyunca Türk toplumu da bir aile yapısı içerisinde bulunmuştur.

“Türk kültürünün en önemli özelliklerinden biri komşu, yabancı kültürlerle açık olması ve onlardan aldıklarını benimsemesidir.”⁴¹ Türklerin Araplar sayesinde İslamiyet’le tanışması, Türk kültür tarihinde önemli değişmelere neden olmuştur. Bu değişmelerden aile kurumu da nasibini almıştır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmeden önceki aile hayatına ilişkin bilgiler ve araştırmalar ne yazık ki sınırlıdır. Bu konuda en kapsamlı çalışma Ziya Gökalp’e aittir. Ziya Gökalp, İslamiyet’ten önceki Türk ailesini *boy, sop, soy, pederi aile, izdivaci aile* olmak üzere sınıflandırmıştır.⁴² Gökalp’in görüşlerinden yola çıkarak eski Türk ailesinin özellikleri şöyle özetlenebilir:

³⁹ M. Ç. Özdemir, “Toplumsal Değişme Karşısında Aile ve Okul”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 5(2), Bahar 2007, s. 185-201.

⁴⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul 2009, s. 219.

⁴¹ Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı*, s. 17.

⁴² Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, KB Yay., İstanbul 1976, s. 280.

Oğuz Türklerinden de önce boylarda “maderi” aile yapısı vardır; fakat sonraları “pederi” aile yapısı varlığını hissettirmiştir. Pederi aile ile akrabalık ilişkilerini hiçe sayan pederşahi ailenin birbirine karıştırılmaması gerekir. Türklerde makbul olan aile biçimi pederi ailedir. Kadına büyük haklar verildiği için bu ailede, kadın ve erkek eşittir. Anne, baba ve çocuktan oluşan pederi ailede akrabalık yalnızca baba tarafıyla kurulu değil, anne tarafıyla da ilgilidir. Dolayısıyla ailede amca-dayı ya da hala-teyze birbirine eşittir.

Türklerde aile kurumunun esası evlenmeye dayanmaktadır. Bu nedenle aile kurmak isteyen erkek, bir kahramanlık gösterip kendine bir ad aldıktan sonra hem ailenin mirasına malik olur hem de evlenmek için gerekli şartı sağlamış olur. Evlendikten sonra da ayrı bir çadıra taşınır. Çünkü Türklerde baba yanı yerleşme ya da iç güveyliği yoktur.

Evlilik ve aile, Türklerde “ev” olarak simgelendirilmiştir. Yani aile kurmanın esası evdir. Öyle ki Orhun Abideleri’nde de “eb” yani “ev” kavramıyla karşılaşmaktayız: “*Ebin barkın bozdum.*”⁴³ Böylece Türklerin ev ve aile kurumuna ne kadar değer verdiği de görülmektedir.

Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten ve Anadolu’ya geldikten sonra eski kültürlerini de beraberlerinde getirmişler; fakat yine komşularından etkilenmişlerdir. “*Anadolu’daki kültür sentezini, tüm görkemiyle ifade eden şüphesiz ki Osmanlı devletidir.*”⁴⁴ Dolayısıyla İslami dönemdeki Türk ailesinin özelliklerini en iyi Osmanlılar yansıtır. Osmanlı aile yapısı, üzerinde ayrıca durulması gereken önemli bir konudur. Biz burada sadece Osmanlı aile yapısının genel hatlarıyla ilgili bilgi vermeyi tercih ediyoruz.

Kadir Canatan’a göre “*Osmanlı hanedanlığı, iktidarın kuşaktan kuşağa devredildiği büyük bir ailedir.*”⁴⁵ Ailenin yaşadığı yer ise haremdir. Haremin içinde cariyeler, padişah eşleri ve kızları, padişahın anne ve üvey anneleri, halaları ve

⁴³ Cümlelerin, günümüz Türkçesindeki anlamı şu şekildedir: “Evini barkını bozdum.” Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul 2003, s. 48.

⁴⁴ Kadir Canatan, *Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi*, K. Canatan, E. Yıldırım (eds), Aile Sosyolojisi, (s. 119-147).

⁴⁵ Canatan, s. 130.

onların kadın hizmetçileri yaşarlar. Padişahlar, grup içi evlilik (endogami) yaptığı gibi grup dışı evlenme (egzogami) de yaparlar ve çokeşli bir aile yapısına sahiptirler.⁴⁶ Böylece Osmanlı hanedanının geleneksel ve ataerkil bir geniş aile yapısına sahip olduğu görülmektedir.

Geniş aile yapısının sadece hanedan içinde değil, bütün Osmanlı toplumunda var olduğu söylene de İlber Ortaylı bu görüşe kesinlikle karşı çıkmaktadır. Araştırmaları görüşünü destekleyen Ortaylı, Osmanlı ailesinin günlük yaşam ve üretimde geniş aile özelliklerini göstermesinin yanında liman kentlerinde geniş aile oranının az olduğunu söyler.

Yerel tarih tetkiklerinin arttığı 1960'lı yıllarda, Osmanlı ailesi üzerinde yaygın görüşleri, daha doğrusu asılsız mütearifeleri değiştirecek bilgiler elde edilmiştir. İstanbul'da geçen asırda bile üç kuşağın bir arada oturduğu ailelerin çoğunluk olmadığı görülüyor. Hele orta sınıflar çekirdek aileye meylediyordu.⁴⁷

Osmanlı toplumunda kadın, kendini daha çok evde gösterir. Çocuklarının eğitiminden sorumlu olan kadın, kamusal ve toplumsal alanda pek görülmez. Ancak Tanzimat yıllarından başlayıp Cumhuriyet dönemiyle devam eden süreçte kadının değiştiği ve erkeklerle beraber sosyal hayatın içinde daha fazla yer aldığı görülmektedir. *“Toplumumuzda, Tanzimat'tan beri yaşanan batılılaşma sürecinde değişimden en çok etkilenenler ve değişimi en çok yansıtanlar, kadınlardır.”*⁴⁸ Dolayısıyla aile içinde büyük bir rol sahibi olan kadının değişmesiyle aile de değişmeye/batılılaşmaya başlar. Böylece günümüzdeki ailenin temelleri de atılmış olur. Günümüzdeki aile kurumları da -yukarıda belirttiğimiz gibi- sosyoekonomik koşullara göre kent ailesi, köy ailesi, kasaba ailesi, göçebe ailesi ve gecekondu ailesi olmak üzere çeşitli gruplara ayrılmıştır. Eğitim düzeyleri, ekonomik yaşam koşulları ve aile yapılarında farklılık bulunmasına rağmen bu tip ailelerde görülen birlik, çoğunlukla çekirdek aile formuna uygun yaşamalarıdır.

⁴⁶ Grup içi evlilik (endogami), bireyin ait olduğu toplumdaki birisiyle evlenmesidir. Bu evlilik türü, dışarıya kapalı ve önyargılı toplumlarda yani geleneksel toplumlarda yaygındır. Grup dışı evlilik (egzogami) ise, bireyin hiçbir ayırım gözetmeksizin kendi toplumundan olmayan biriyle yaptığı evliliğdir. Daha geniş bilgi için bkz. Ergun Yıldırım, *Aile ve Evlilik Türleri*, K. Canatan, E. Yıldırım (eds), *Aile Sosyolojisi*, (s. 81-101).

⁴⁷ Ortaylı, s. 20-21.

⁴⁸ Ramazan Gülemdam, *Türk Romanında Kadın Kimliği*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2006, s. 14.

A. Elif Şafak'ın Romanlarında Aileler

Elif Şafak'ın romanlarında aileler büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Özellikle her romanda farklı etnik kimliklere bağlı olarak en az üç farklı aile yapısı göze çarpmaktadır. Büyük çoğunluğu çekirdek aile yapısıyla kurulu, bir kısmı parçalanmış olan bu ailelerde genel olarak çeşitli nedenlerden dolayı mutsuzluk hüküm sürmektedir. Mutsuzluğa neden olan sebepler, aile içi ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş ve aile fertlerinin birbirlerinden kopuk olarak yaşamasına yol açmıştır.

Elif Şafak'ın romanlarında kurguladığı bu ailelerde çoğunlukla çalışma koşulları ve elde edilen gelirler bakımından ekonomik olarak müreffeh bir yaşam sergilenmektedir. Yoksulluk ya da maddî olarak elverişsiz yaşam, yok denecek kadar azdır. Bu bölümde, romanlardaki aileler tanıtılacak, aile bireyleri arasındaki ilişkiler belirlenecek, aile kurumu içinde mutluluğu sağlayan unsurlar, mutsuzluğun sebepleri ve boşanma üzerinde durulacaktır.

1. Pinhan'da Aileler

Pinhan romanında “ikibaşlı”⁴⁹ yani hünsa (yarı kadın-yarı erkek) olan Pinhan'ın kendi hikâyesini bulmak için yaptığı “iç” yolculuğu etrafında gelişen olaylar zinciri, üçüncü tekil kişi-olimpik anlatıcı ağzıyla anlatılır. Bu romanda beş farklı aile düzeni karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Pinhan'ın ailesidir.

Pinhan'ın ailesi beş çocuktan ve dul bir anneden oluşan parçalanmış ailedir. Pinhan'ın annesi yetim kalmış bu beş çocuğu doyurmak için bin bir zahmet çeker. Bir gün Pinhan, arkadaşlarıyla Denizli civarındaki bir tekkenin bahçesinden meyve çalarken tekkenin şeyhi Dürri Baba tarafından yakalanır ve bu olaydan sonra Pinhan tekkeye intisap eder. Annesi ilk zamanlar sofradan bir boğaz eksildiği için mutlu olduğu halde, sonraları kendisini bu açlık ve sefalet içinde yalnız bıraktığından Pinhan'a beddualar etmiştir.

Romanda tanıtılan bir diğer aile Dürri Baba Tekkesi'nde derviş olan Dertli Hagopik'in ailesidir. Tekkeye intisap etmeden önce Dertli Hagopik, çekirdek bir aile

⁴⁹ Romanda Pinhan karakteri için bu nitelemeyi, yazar yapmıştır.

içinde yaşamıştır. Bu aile, anne, baba ve dört çocuktan müteşekkildir. Dertli Hagopik'in babası Ohannes Usta kuşaklar boyu (dedesi, dedesinin babası) devam eden sarraflık mesleği ile uğraşır. Görünüşe göre ekonomik durumları iyidir. Ohannes Usta son derece disiplinli ve titiz bir adamdır, mesleğini oğluna da öğretmek ister. Ohannes Usta çevresindekilerce çok sevilen ve sözü dinlenen bir adamdır; fakat aklına bir şey takıp da onu yapamazsa etrafındakileri mutsuz edecek kadar dik kafalıdır. Babanın bu huyundan başka aileyi mutsuz edecek bir şey yoktur.

Çekirdek aile yapısını gördüğümüz bir başka aile ise Nevres'in ailesidir. Annesi ve babası ile Akrep Arif Mahallesi'nde yaşayan Nevres, ailenin tek çocuğudur. Nevres daha çocukken annesi, mahallenin bekçisi Kabakulak Reşo ile kaçarak çocuğunu ve kocasını terk eder. Bu terk edilişten bir süre sonra, son derece küfürbaz olan ve sürekli içki içen babası da ölünce Nevres yalnız kalır. Kardeşiyle kötü davranışlarından dolayı yıllardır görüşmeyen Nevres'in halası, yalnız kalan yeğenine sahip çıkar ve onu kendi evine alır. Böylece Nevres, halası ve kuzenleriyle beraber yaşamaya başlar.

Akrep Arif Mahallesi'nde yaşayan bir diğer aile ise, Kevser Nine'nin oğlu, gelini ve dört torunuyla oluşturduğu geniş ailedir. Bu ailede, aile bireyleri arasında bir sevgi bağı vardır. Bu bağı kurmada kuşkusuz, gelinine, oğluna ve torunlarına müdahale etmeyen Kevser Nine'nin rolü büyüktür. Kevser Nine, ailesindeki herkesi sevmesine karşın en küçük torunu İdris'in onun kalbinde yeri ayrıdır. Öyle ki Kevser Nine gelininden İdris'in kendisine verilmesini ister, gelini de buna rıza gösterir.

Romanda Şeyh Mehmed Mühür Efendi, babasını küçük yaşta kaybedince Hezarpare Horoz Baba Tekkesi'nin sahibi olan amcası Şeyh Abdülfettah Efendi'nin himayesinde büyür. (s.128-129) Zamani gelince evlenen Şeyh Mehmed Mühür Efendi, kızları ve eşi Rabia Hanım ile oluşturduğu çekirdek ailesinde mutlu bir yuvaya sahip olur. Eşi Rabia Hanım, üçüncü kızları Zühre'yi dünyaya getirdikten sonra ölür ve Şeyh, bu ölümden kendini sorumlu tutarak acı çeker, kızlarını ve kitaplarını alarak Amasya'ya yerleşir. Bu süre zarfında Şeyh, kızlarıyla hiç ilgilenmez, ailenin bütün sorumluluğunu büyük kızı Züleyha üstlenir. Sadece kitaplarının dünyasında yaşamak isteyen Şeyh Mehmed Mühür Efendi, bir ayağı

çukurda olan amcasının isteği üzerine İstanbul'a geri döner ve onun makamını devralır.

2. Şehrin Aynaları'nda Aileler

Şehrin Aynaları, tarihi dokularla örülü bir romandır ve Engizisyon Mahkemesi'nin zulmünden kaçıp İstanbul'a gelen Miguel Pereira'nın ve onun etrafındaki kişilerin başından geçen hikâyelerden oluşur. Bu romanda Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman aileleri olmak üzere farklı dinlere mensup, farklı etnik kökenlerden gelen ailelerin hikâyesi üçüncü tekil kişi ağzıyla anlatılır. Bu ailelerin hepsi mutsuzdur.

Alonso Perez de Herrera'nın ailesi anne, baba ve ikisi ölmüş beş erkek çocuktan oluşan bir çekirdek ailedir. Yaşadıkları Avila şehrinin fakir düşmesi, Alonso'nun ailesinin de yoksulluk çekmesine neden olur. Bu yoksulluk yüzünden hayli hırçınlaşan Alonso'nun babası, çocuklarından birini okutup bu sefaletten kurtulmayı amaçlar. Bu amacını gerçekleştirebilecek en son çocuğunun Alonso olduğunu düşünen baba, ona sürekli şiddet uygular ve sonunda Alonso, Avila şehrini üniversite okumak için terk eder. Sonrasında ise Engizisyon Mahkemesi'nin yargıcı ve Hıristiyanların büyük vaizi olur.

Romandaki bir başka aile ise Pereira ailesidir. Pereira ailesi, çeşitli nedenlerden dolayı din değiştirip Hıristiyan olmalarına rağmen yine de kimliklerinden vazgeçemeyen ve "Converso" olarak adlandırılan İspanya Yahudilerindendir. Anne, baba, biri kız üç çocuktan oluşan çekirdek Pereira ailesinde babadan oğula geçen bir hekimlik mesleği söz konusudur. Ailenin büyük oğlu Antonio Pereira da geleneği sürdürerek hekim olur, evlenir; karısından, oğlundan ve kardeşinden oluşan ataerkil bir aileye sahip olur. Bu iki çekirdek ailenin de müreffeh bir yaşamı söz konusudur.

Romanda, İspanya'da yaşayan bir diğer aile, Elena Rodriguez'in eşi ve oğluyla oluşturduğu Hıristiyan çekirdek ailesidir. Oğulları Diego'nun ölümünden sonra Elena, intiharı düşünecek kadar zor günler geçirmiş, fakat inançlı olduğu için vazgeçmiş; kocası ise alkolik olmuştur. Karı-koca arasındaki ilişki de yok olma derecesine gelmiştir. Sonraları komşularının oğlu Andres'i hile yoluyla kendine evlat

edinen Elena, kocasına iyice yabancılaşmıştır. Karısının kendisine olan davranışlarını başlarda önemsemeyen koca, bir süre sonra bu durumu görmezden gelemeyen ve evini, karısını terk eder. (s. 238)

Romanda tanıtılan bir diğer aile Arap-Müslüman ailesidir. Amet Zambarel iki eşi, ilk eşinden olan kızı, ikinci eşinden olan kızı Yaşlı ve kız kardeşleri ile birlikte Plasencia del Monte köyünde yaşamaktadır. Engizisyon kurallarına aykırı davrandığı tespit edilen Amet Zambarel, Engizisyon askerlerinden kaçmayı başarır ancak ailesi türlü zulümlere maruz kalır; kimisi sürgün edilir, kimisi ölür. Sonuç olarak aile parçalanıp dağılır.

Romanda tanıtılan bir diğer önemli aile, Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin İstanbul'da iki kızı ve eşiyle oluşturduğu Müslüman çekirdek ailesidir. Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin karısı Simten, çamaşır yıkarken sıcak suyla dolu kazanı büyük kızı Zülfe'nin üzerine boşaltır ve henüz beş yaşında olan Zülfe'nin yüzünün yarısını yanar. Şeyh, kızı Zülfe'yi kimsenin incitmemesi için onu tavan arasında saklar. Hatta Zülfe'nin varlığından kardeşi Zühre bile habersizdir.

3. Mahrem'de Aileler

Yazar tarafından “*görmeye ve görülmeye dair bir roman*”⁵⁰ olarak nitelendirilen **Mahrem**'de Şişko'nun birinci tekil kişi ile anlattığı bölümler dışında üçüncü tekil kişi ağzıyla masalsi bir anlatım söz konusudur. **Mahrem**, esas itibarıyla güzellik ve çirkinliğin seyirlik dünyasından söz eder.

Mahrem'de de yine farklı aileler görülmektedir. İlk olarak 1885 yılında İstanbul'da yaşayan Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'nin ailesinden söz etmek gerekir. Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, babası ve ablalarıyla birlikte yaşar. Annesi peş peşe altı kız doğurup bir o kadar da düşük yaptıktan sonra hep arzuladığı erkek çocuğu yani Memiş Efendi'yi doğururken ölür. Fakat Memiş Efendi garip bir şekilde doğar, sanki mumdan yapılmıştır ve yüzü yoktur. Halası onun yüz hatlarına bir fındık kabuğu yardımıyla şekil vermiştir.

⁵⁰ Elif Şafak, bu nitelendirmesini kitabın iç kapağında “Mahrem” başlığının altında kullanmıştır.

Hala hemen bir parça fındık kabuğu alıp, ateşte kızdırdı. Sonra, bebeğin daha şimdiden katılaşmaya başlayan yüzüne şekil vermeye başladı. Fındık kabuğunun karasıyla ağız burun, kaş kirpik, çene alın, yanak şakak çizdi. Sıra gözlere geldiğinde, yataktaki ölü artık buz kesmek üzereydi. Yani, mum damlası bebeğin tamamen katılaşmasına ramak kalmıştı. Bu andan sonra katiyen şekil almaz, maya tutmazdı. O kadar azdı ki vakit, telaştan eli ayağına dolanan hala, son bir gayretle atılıp, iki incecik ve kesik kesik çizgi çiziktirdi göz niyetine. Bebeğin gözleriyle daha fazla uğraşmaya vakit kalmamıştı. (s. 41)

Babası ise önce oğlu oldu diye sevinir, fakat sonra karısının ölüm haberini alınca bebeğin yüzüne bakmaz. O günden sonra babası, Memiş Efendi'ye sürekli dayak atar ve onu ablaları korur.

Memiş Efendi, kendini sokağa attığı günün birinde memleketin kadınlarının ve erkeklerinin farklılaşmaya/batılılaşmaya başladığını, görmeye ve görülmeye meylettiklerini anlayarak bir yokuşun sonuna vişne renkli bir çadır kurar ve erkekler için güzelliği, kadınlar için de çirkinliği sergiler.

Romanda dikkati çeken bir diğer aile Memiş Efendi'nin çadırında güzelliği temsil edenlerden biri olan La Belle Anabelle'in ailesidir. La Belle Anabelle ve ikizi, anne ve babasıyla 1868 yılının Fransa'sında çekirdek bir ailede refah içinde yaşar. Baba Monsieur de Marelle, evliliklerinin ilk yıllarında karısı Madame de Marelle'e kötü davranır ve sonuçta karısının içe kapanmasına sebep olur. Ailede entrikalar, ihanetler ve psikolojik bunalımlar had safhadadır.

Romanda bir diğer aile, romanın esas kahramanı Şişko'nun ailesidir. Şişko⁵¹ çekirdek ailenin tek çocuğudur ve 1980 yılının yazında “ortalığın karışık olması”ndan dolayı annesi ve babası tarafından babaannesinin evine gönderilir. Burada, babaannesinin kiracı olduğu evden atılmasına neden olan Şişko, babaannesiyile birlikte halasının evine yerleşir. Dolayısıyla burada geleneksel geniş aile yapısı oluşur.

Romanda sadece “görülmek” için anlatılan, fakat değinilmesi gereken bir başka aile de Şişko'nun ve sevgilisinin evinin sokağında yaşayan geniş ailedir. Karısı,

⁵¹ Şişko, kahramanın asıl ismi değildir. Bu kişinin gerçek ismi romanda verilmemiştir. Kahramanın sevgilisinin üzerinde çalışmakta olduğu “Nazar Sözlüğü”nde onu bu sıfatla tanımlaması nedeniyle biz de incelememiz boyunca kahramanı bu isimle zikretmeyi uygun gördük.

çocukları ve kaynanasıyla beraber yaşayan enişte, baldızının evini ve eşini terk edip çocuklarını da yanına alarak kendi evlerine gelmesinden ve onun sorunlarından dolayı sinirlerine hâkim olamaz. Evliliğini bitirmeyi düşünecek kadar sinirlenen enişte, karısının ailesine veryansın eder.

4. Bit Palas'ta Aileler

Bit Palas'ta Bonbon Palas Apartmanı'nda ikamet eden kişiler ve onların yaşamları Ben⁵² (anlatıcı)'in ağzından anlatılır. Bu apartmanda ikamet eden kişiler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- 1 Numara: Musa, Meryem, Muhammet
- 2 Numara: Sidar ve Gaba
- 3 Numara: Kuaför Cemal&Celal
- 4 Numara: Ateşmizacoğulları
- 5 Numara: Hacı Hacı ve Oğlu, Gelini ve Torunları
- 6 Numara: Metin Çetin ve Karısı Nadya
- 7 Numara: Ben
- 8 Numara: Mavi Metres
- 9 Numara: Hijyen Tijen ve Su
- 10 Numara: Madam Teyze

Bonbon Palas'ta ikamet eden bu kişilerin aile hayatına geçmeden önce, bu apartmanın kurucusu Pavel Pavloviç Antipov'un çekirdek ailesine değinmek gerekiyor. Pavel Pavloviç Antipov, hamile olan karısı Agripina Fyodorovna Antipova ile birlikte 1920 Bolşevik Devrimi'nden sonra birçok Rus gibi İstanbul'a kaçar. İstanbul'a geldikten sonra, daha önce general olan Pavel Pavloviç Antipov, başka bir işte çalışamaz ve Agripina Fyodorovna Antipova çalışmak zorunda kalır. Bu esnada çocukları doğar, fakat bir süre sonra bebek ölür. Bu ölümden sonra çift,

⁵² “Ben” ifadesi, anlatıcının kendini tanımlamak için kullandığı bir kelimedir. Anlatıcının kendi ismini söylememesi ve kendini böyle ifade etmesi nedeniyle biz de “Ben” ismini kullanmayı tercih ettik. Çalışmamız boyunca “Ben” isminin geçtiği her yerde anlatıcının kendisi kastedilecektir.

Fransa'ya taşınır ve kızının doğumuyla başlayıp ölümüyle son bulan sürede durumu kötüye giden Agripina akıl hastanesine yatırılır, Pavel ise Fransız bir kadınla birlikte yaşayarak ondan da bir çocuk sahibi olur. Bu arada Pavel, Fransa'da ticaretle uğraşarak hatırı sayılır miktarda bir servet edinir. Karısının hastaneye yatmasından uzun bir süre sonra başhekimden gelen bir mektupla Pavel, Agripina'yı ziyaret eder ve onun İstanbul'a gitmek istediğini anlayarak tekrar İstanbul'a dönmeye karar verir. İstanbul'da ismini karısının koyduğu bir apartman yaptıran Pavel, karısıyla birlikte 10 numaralı daireye yerleşir. Fakat kısa bir süre sonra, önce karısı sonra kendisi vefat eder.

Bonbon Palas'ın 1 numaralı dairesinde kapıcı Musa, eşi ve çocuğuyla çekirdek bir aileye sahiptir. Fakat kapıcılık görevini Musa değil, eşi Meryem yapar. Romanda çoğu zaman uyurken bulduğumuz Musa, apartmanın işlerini, evin geçimini ve çocuğunun eğitimini karısının üzerine yıkar. Meryem, evlenmeden önce kadınların çoğunlukta olduğu geniş bir ailede yaşamıştır. Bu geniş aile, annesi, babası, anneannesi ve anneannesinin annesinden oluşmaktadır. Babası evdeki bu dört kuşak kadından yaka silkecek duruma gelmiştir. (s. 190)

2 numaralı dairede İstanbul'da öğrenci olan Sidar ve köpeği yaşamaktadır. Yıllar öncesinde Sidar, Kürt olan babası ve Türk olan annesi ile birlikte kız kardeşlerini anneannelerine bırakarak İsviçre'ye iltica etmişlerdir. Anneannesinin ölümünden sonra kız kardeşleri de yanlarına gelmiştir. İsviçre'de Kürtçe-Türkçe-Fransızca arasında bir dil bulanıklığı yaşayan Sidar, üniversite eğitimi için Türkiye'ye geldiğinde bu sorunundan kurtulur ve sadece ölüm düşüncesi ile intihar planlarına zaman ayırır.

İkiz kardeş olan Celal ve Cemal'in 3 numaralı dairede kuaför salonları vardır. İkizler, anne ve babasıyla bir çekirdek aile görünümündedir. Avustralya'ya çalışmak için giden babaları, orada çok çalışarak hayli para kazanır ve başka bir kadınla beraber yaşar. Yıllar sonra evine gelerek çocuklarını da yanında götürmek ister. Annelerinden habersiz babalarıyla yola çıkan ikizlerden Celal, ayakkabısının çıkmasıyla arabadan atlar ve sonrasında Cemal babasıyla Avustralya'da, Celal ise

annesiyile köyde yaşamaya başlar. Aradan geçen senelerin ardından Cemal, ülkesine gelip kardeşiyle bir kuaför salonu açar.

Apartmanın 4 numaralı dairesinde biri oğlan üç çocuklu Ateşmizacoğulları çekirdek ailesi yaşamaktadır. Evhamın, aile bireylerinin her birini korkulu/kaygılı insanlar haline getirdiğini görmekteyiz. Ailedeki kız çocuklardan Zeliş, evham ve sıkıntı yüzünden psikosomatik⁵³ hastalığına yakalanır, Zeynep “*bir şey olmak*” için kurduğu hayaller içinde boğulup krizler geçirir, Zekeriya karaborsaya bulaşır ve ahlaksızlığı babası ile annesinin cebinden para çalmaya kadar götürür. Anne Zeren emekli öğretmendir ve en önemli sorunu oğlunun burnunun yamuk olmasıdır, baba Ziya ise Sular İdaresi’ndeki memuriyetinden rüşvet suçundan dolayı kovulur. Ateşmizacoğulları ailesinde bireyler arası ilişkiler yok gibidir.

5 numaralı dairede anne, baba, biri kız üç çocuk ve kayınpederden müteşekkil bir geniş aile vardır. Babalarının gün boyu iş aramasından ve annelerinin bir alışveriş merkezinde çalışmasından dolayı, çocuklara dedeleri Hacı Hacı bakmaktadır. Tam bir Türklük ve Osmanlılık bilincine sahip olan Hacı Hacı, karısını bir trafik kazasında kaybettikten sonra oğlunun evine yerleşmiştir.

Bonbon Palas’ın 6 numaralı dairesinde Metin Çetin ve karısı Nadya oturmaktadır. Nadya (Nadya Onissinovna) bir böcekbilimci iken Metin Çetin’le bir diskoda tanışınca her şeyi bırakıp İstanbul’a gelerek onunla evlenmiştir. Düzenli bir iş hayatı olmayan Metin Çetin, karısına şiddet uygular ve onu aldatır. Yabancı bir şehirde olmanın ve kültürel anlamda bir yabancılık çekmenin verdiği sıkıntının yanında Nadya, kocasının davranışlarından da hayli rahatsızdır.

7 numaralı dairede ise Ben (anlatıcı) oturmaktadır. Üniversite hocası olan Ben, karısı Ayşin’den boşandıktan sonra bu daireye taşınmıştır ve tek başına oturmaktadır. Ben, çocukluğunda iki kardeşi, anne ve babasıyla bir çekirdek aile içinde yaşamıştır. Babası, hem asker hem de veteriner olmasından kaynaklanan çift kimliğini kişiliğine

⁵³ Psikosomatik, fiziksel ve psikolojik bir hastalıktır. Psikolojik rahatsızlığı olan bir kişinin sıkıntısının bedenine yansması şeklinde ortaya çıkan bu hastalık, ruh ve beden arasındaki uyumun bozulması şeklinde de tanımlanır. Psikosomatik hastalığının bedene yansması, kişinin zihinsel olarak problem yaşamamasına neden olabilir. Örneğin, vücudunda hiçbir bozukluk/sorun olmamasına ya da hiç acı çekmemesine rağmen kişi, hastaneye gidebilir ve acı çektiğini söyleyebilir. Hatta kişi, kolunun ya da bacağıının olmadığını iddia edebilir.

de yansıtmış ve gündüzleri çok başarılı bir adam iken akşamları içki masasında farklı birine dönüşmüştür. Babası öldükten sonra, annesi tıpkı ölen kocasına benzeyen biriyle evlenmiştir.

8 numaralı dairede zeytinyağı tüccarı ve onun “*kapatması*” olan Mavi Metres oturmaktadır. Mavi Metres henüz 4 yaşındayken annesi ile babası boşanmış ve annesiyle babası başkalarıyla hayatlarını yeniden birleştirmişlerdir. Annesi ve babası boşandıktan sonra bir dönem dedesiyle kalan Mavi Metres, dedesinin ölümünden sonra tekrar annesinin yanına geldiğinde iki üvey kardeşiyle beraber çekirdek bir ailede yaşamıştır.

9 numaralı dairede oturan Hijyen Tijen ise kocası ve tek çocuğu Su ile bir çekirdek aile oluşturmaktadır. Hastalık derecesinde temizlik düşkünü olan Tijen, kocasıyla mutsuzdur. “*Yıllar evvel anne babasını dinlemeyip şimdiki eşiyle evlendiği bu yüzden hem hatırı sayılır bir mirastan, hem de o ana kadar alıştığı refahtan tamamen mahrum kaldığı için böylesine derin bir pişmanlık*” (s.216) duymaktadır.

5. Araf'ta Aileler

Araf'ta bir grup kişinin yabancı bir ülkede bulunmalarından doğan yalnızlık/yabancılaşma duygusu ve bu kişilerin başlarından geçen hikâyeleri üçüncü tekil kişi ağzıyla anlatılır.

Romanın başkişisi Ömer, iki çocuklu bir çekirdek ailede büyümüştür. Ailesi son derece modern, görgülü ve çocuklarının eğitimini destekleyen bir özelliğe sahiptir. Fakat Ömer, ailesine karşı sebebini kendisinin de bilemediği bir öfke duymaktadır.

Romandaki bir başka aile, henüz küçük bir çocukken annesini ve babasını trafik kazasında kaybeden Alegre'nin dört teyze, dört hala, kuzenler ve büyük büyük teyzeden oluşan geleneksel geniş ailesidir. Bu ailede biri hariç (damat) kocaların hepsi benzer biçimde ölmüştür. Kadınların çoğunluğu oluşturduğu bu ailede tam bir dayanışma ve özellikle de çocuklara karşı aşırı bir sevgi söz konusudur.

Romanda farklı bir aile yapısı daha karşımıza çıkmaktadır. Bu, dindar bir kişiliğe sahip olan Abed'in ailesidir. Doktora eğitimini almak için Amerika'ya

gitmesine iki hafta kala babasını kaybeden Abed, planlarını değiştirmeye karar vermiştir. Çünkü ona göre “*baba yoksa anneyle ilgilenmek oğulun vazifesidir.*” (s. 176) Fakat Abed’in annesi Zehra, oğlunun bu niyetine karşı çıkmış, onun eğitimine devam etmesini tembihlemiş ve Abed’i Amerika’ya gitmeye zorlamıştır.

6. Beşpeşe’de Aileler

Beş ayrı yazarın (Murathan Mungan, Faruk Ulay, Elif şafak, Celil Oker, Pınar Kür) sırasıyla birer bölüm yazdıkları **Beşpeşe**, sorunlu bir ailede büyüyen ve annesinin ardında sır bırakan ölümünden sonra problemlili bir kişiliğe bürünen Zehra’nın yaşamı; ilk dört bölümde üçüncü tekil kişi ağzıyla, son bölümde ise birinci tekil kişi ağzıyla anlatılmıştır.

Zehra annesiyle ve babası Cemal Bey ile Cihangir’de bir apartmanın altıncı katında oturur. Çekirdek bir aileye mensuptur. Annesi İstanbul’un köklü ve varlıklı bir ailesinin kızıdır. Babası ise Karadeniz’de ıssız bir kasabada tarlaları olan ve maddî açıdan iyi durumda olan bir ailenin oğludur. Annesi ve babası, üniversite eğitimleri siyasi nedenlerle tamamlanmadan bittikten sonra askerî darbe dönemi sonrasında evlenmişlerdir. Annesinin sırf anneannesine inat olsun diye gerçekleştirdiği bu evlilikte geçimsizlik had safhadadır. Zehra henüz on bir yaşında iken annesi, balkondan düşerek ölmüş, böylece aile parçalanmış; babası onu balkondan ittiği yönündeki suçlamalarla günlerce sorgulandıktan sonra delil yetersizliğinden serbest bırakılmış ve Zehra yirmi iki yaşına gelene kadar annesinin ölümünün sırrıyla yaşamıştır.

Romanın bir diğer kişisi Avusturya’da yaşayan ve İstanbul’a nadir uğrayan Fırat’tır. Fırat da yine zengin bir aileye mensuptur. Dedesi Mehmet Emin Bey, Aydın topraklarının yarısına sahiptir. Aydın’ı bırakıp Vaniköy’e yerleştikten sonra antikacılığa başlamış, Vaniköy topraklarına sahip olmuştur. Fırat’ın babası hariciye memurudur ve kayınpederinin servetiyle ilgilenmemiştir. Annesi Nuran Hanım ise babasının servetini büyütmüş, –romanda belirtilen pahalı arabalardan da anlaşıldığı kadarıyla– oğluyla beraber zengin ve rahat bir yaşam sürmektedirler.

7. Baba ve Piç'te Aileler

Türk ailesi ve Ermeni ailesi olarak sınıflandırabileceğimiz iki değişik ailenin öykülerinin anlatıldığı **Baba ve Piç** romanında, bu ailelerin akrabalık vasıtasıyla kurduğu ilişkiler üçüncü tekil kişi ağzıyla anlatılır.

Türk ailesi, romanda Kazancı ailesi olarak tanıtılır. Bu ailede erkeklerin kırk bir yaşına gelmeden aniden ölüp gitmelerinden sonra kadınlar birbirlerini koruyup kollamışlar ve bir arada yaşamaya başlamışlardır. Cicianne, anne, dördü kız olmak üzere beş evlat ve tek torundan oluşan bu geleneksel geniş ailede her ne kadar bireylerin mutsuzluğu ön plana çıksa da tam bir dayanışma söz konusudur. Soyları Rıza Selim Kazancı'ya dayanan Türk ailesi, Rıza Selim'in ilk eşi Suşan (Şermin)'dan doğan oğulları Levent ile devam etmiştir.

Ermeni ailesinde Suşan Çakmakçıyan, üçü kız dört çocuğuyla ve erkek kardeşiyle San Francisco'daki evinde sürekli olarak bir araya gelmektedir. Bu aile yapısını daha iyi anlayabilmek için Suşan Çakmakçıyan'ın geçmişine dair bilgi vermek gerekiyor. Suşan İstanbul'da annesi babası ve iki kardeşinden (Vervant ve Dikran) ibaret bir aile içerisinde yaşamıştır. 1915'te babası Ohannes İstanbuliyan tutarlı bir sebep olmaksızın tutuklanmış ve Suşan da annesi Armanuş İstanbuliyan ve kardeşleriyle sürgüne gönderilmiştir. Annesi tehcir esnasında ölmüş ve kardeşleri bir grup Amerikan misyoneri tarafından Sivas'taki Amerikan Koleji'ne, ardından Amerika'ya götürülmüştür. Suşan ise, ağabeyinin elinden kurtulup yolda kaybolmuş, tifüse yakalanmış ve bir Türk köyünden iki kadın onu bularak evlerine getirmişlerdir. Fakat etrafta Ermeni yetimlerini arayan askerler, Suşan'ı bulmuş ve önce Halep'e sonra da İstanbul'daki bir yetimhaneye göndermişlerdir. Burada kendisine Şermin adı verilmiştir. İstanbul'a geldikten bir süre sonra Suşan, Rıza Selim ile evlenmiş fakat köklerindeki aidiyet duygusu ağır basarak kendisini arayıp bulan ağabeyi Vervant ile beraber eşini ve oğlunu geride bırakarak Amerika'ya gitmiştir. Burada da tıpkı kendisi gibi diasporaya mensup Sarkis ile evlenmiş ve yukarıda bahsettiğimiz gibi çocukları olmuştur. Dolayısıyla Ermeni ailesinde, vatanlarından koparıldıkları ve aileleri parçalandığı düşüncesi ile Türklere karşı büyük bir nefret hâkimdir.

8. Siyah Süt'te Aileler

Elif Şafak'ın kendi biyografisinden izler taşıyan **Siyah Süt**, yazarın kendini anlattığı bölümler birinci tekil kişi ağzıyla, gerçek hayat hikâyelerinin verildiği bölümler ise üçüncü tekil kişi ağzıyla anlatılmıştır. Romandaki aileler, kurmaca ve gerçek aileler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Biz, romanda anlatılan gerçek kişilerin aile hayatlarının kurmaca bir metin içinde yer almasından dolayı onları da bu bölüme almayı uygun gördük.

Romanda anlatıcının kurmaca olarak oluşturduğu aile Divan şairlerinden Fuzuli'nin ailesidir. Fuzuli'nin ailesi anne, baba ve kız kardeşi Firuze'den oluşan çekirdek ailedir. Maddî olarak iyi bir yaşama sahip olduğu görülen bu ailede, evin hizmetinde pek çok çalışan vardır. Herhangi bir mutsuzluk sebebinin olmadığı bu ailede erkek çocuk Fuzuli'nin eğitimine destek verilir, ancak Firuze'ye okuma şansı tanınmaz. Firuze, genç kızlığa yeni adım attığı dönemde okuldan alınır ve ona münasip bir kısmet bulunarak evlendirilir.

Anlatıcı, romanda ünlü Rus yazarı Tolstoy'un ailesine de değinmiştir. Bu aile baba Tolstoy, anne Sofya Andreyevna Bers ve on üç çocuktan oluşan çekirdek ailedir. Bu on üç çocuktan dördü çok yaşamaz ama yine de geride kalan dokuz çocukla beraber ailede nüfus sayısı hayli fazladır. Ailede karşılıklı sevgi ve uyum vardır. Sofya, çocuklarından arda kalan zamanlarda kocasının çalışmalarına yardım eder. Ancak Tolstoy, **Anna Karenina** adlı eserini yazdıktan sonra değişmeye başlar. Karısının da Anna karakteri gibi olabilme ihtimalini düşünerek bundan etkilenen Tolstoy, karısından uzaklaşmaya başlar. Bir gün, karısının tüm itirazlarına rağmen bütün mal varlığını yoksullara dağıtır. O tarihten sonra aile içinde kavgalar hatta fiziksel şiddet başlar. Çocuklar ise anne ve babalarının tartışmalarının hepsine şahit olur. *“Ağlayıp sızlayan bir anne, homurdanıp susan bir baba. Tüm bunlara tanıklık eden çocuklar.”* Artık kocasının yaptıklarına katlanamaz duruma gelen Sofya, her şeyi arkasında bırakıp evini terk eder.

Romanda yazar/şair Sylvia Plath'ın ailesine de değinilmiştir. Eserleriyle hayli ün kazanmış olan Sylvia Plath, İngiliz şair Teg Hughes ile bir evlilik yapar. Bu evliliklerinden iki çocukları olur ve bir süre sonra Sylvia Plath, mesleğini ikinci

plana atarak kendisini çocuklarının ve evinin hizmetine adar. Evliliklerinin üzerinden çok geçmeden kocasının kendisini aldatması ve giderek ün kazanması; kendisinin de eve kapanması, Sylvia Plath'ı hayli mutsuz eder. Nihayetinde boşanırlar ve böylece aile de parçalanmış olur.

Anlatıcı, romanda Zelda Sayre Fitzgerald ile F. Scott Fitzgerald çiftinin kurdukları aileye de yer vermiştir. İki de yazar olan bu çift, çocuk sahibi olmazlar. Birbirlerini severek evlenirler ancak evlilikleri boyunca aralarında mesleklerinin aynı olmasından kaynaklanan bir rekabet olur. Scott Fitzgerald'ın başarı grafiğini yükseltmesi, Zelda'da kıskançlık yaratır ve Zelda kocasını her şeyden kıskanmaya başlar. Nihayetinde Zelda Fitzgerald, akıl hastanesine yatırılır. Ondan sonraki seneler ölene kadar sadece ziyaret saatlerinde görüşürler.

Romanda aile yaşamına dair izler bulduğumuz bir başka yazar Ayn Rand'dır. Ayn Rand, Frank O'Connor ile evliliği boyunca hiç çocuk sahibi olmak istememiştir. Ayn Rand'ın meşhur bir yazar olması, çoğu zaman işsiz olan kocasını gölgede bırakmıştır. Evliliklerinde statü farkı yüzünden başlayan çatışma, Ayn Rand'ın kendisinden yirmi beş yaş küçük ve evli olan biriyle on dört yıl boyunca aşk yaşamıyla devam eder. Ancak hiç boşanmazlar.

9. Aşk'ta Aileler

A. Z. Zahara⁵⁴ adlı bir yazarın Mevlâna Celaleddin Rumî ile Şems-i Tebrizî'nin hikâyesini yazdığı "Aşk Şeriatı" adlı romana rapor yazan Ella Rubinstein'in bu romandan etkilenmesi üzerine kurulu olan ve günümüzdeki bir Amerikan ailesinin yaşamından da izler bulabileceğimiz **Aşk** romanı, şahıs kadrosu bakımından çok zengindir ve olay örgüsü –ilk bölümün üçüncü kişi ağzıyla anlatılmasının dışında– bu kadro tarafından birinci tekil kişi ağzından anlatılır.

Romanda dikkati çeken en önemli aile Amerikan Rubinstein ailesidir. Bu aile; anne Ella, baba David, kız evlat Jeannette, Orly ve Avi adlı ikizlerden oluşan çekirdek bir ailedir. Maddî açıdan hayli iyi durumda olan Rubinstein ailesi, manevî olarak aile birliğini tam olarak kuramamıştır. Aile olarak birlik oluşturabildikleri tek

⁵⁴ A. Z. Zahara, Aziz Zekeriyâ Zahara'nın kısaltmasıdır. Romanda, kişinin ismi kısaltılmış halde verildiği için çalışmamızda biz de böyle kullanmayı tercih ettik.

şey sabah kahvaltısı ve akşam yemeğidir. Ella buna çok önem verir, çünkü kadın dergilerinden birinde okuduğu bir araştırmaya göre “düzenli kahvaltı eden aileler, aile fertlerinin aç bilaç kapıdan fırlayarak güne başladığı ailelere kıyasla çok daha uyumlu ve mutlu oluyorlardı.” (s. 122) Fakat çocukların türlü türlü sorunları, annelerinin aşırı ilgisinden rahatsız olan çocukların durumu ve David’in karısını sürekli olarak aldatması yüzünden –görünüşte hiçbir sorunun olmadığı– ailede mutsuzluk hâkimdir.

Bir diğer önemli aile ise çekirdek bir özellik sergileyen Mevlâna’nın ailesidir. Mevlâna, henüz çocukken ailesiyle beraber Afganistan’dan kaçıp Anadolu’ya sığınmıştır. Babası dönemin ileri gelenlerindedir ve Mevlâna, Konya’da çeşitli âlimlerden dersler almıştır. Mevlâna burada Gevher Hatun’la evlenmiş ve bu evlilikten iki oğul sahibi olmuştur. Gevher Hatun’un ölmesinden bir süre sonra Mevlâna, dul bir kadın olan Kerra ile evlenmiştir. Bu evlilik esnasında Mevlâna bir de Kimya adında bir kız çocuğunu evlat edinmiştir. Kimya, Mevlâna’nın hem evlatlığı hem de öğrencisi olmadan evvel; annesi, babası, kız kardeşi ve peş peşe ölen beş kardeşinin hayaletleriyle köyde yaşamaktadır. Doğuştan ilme kabiliyetli olan Kimya, hayaletleri görebilmektedir. Bu durumu fark eden bir bilge, babasından Kimya’yı Mevlâna’nın yanına öğrenci olarak göndermesini ister. Hamile olan anne, kızının ilim öğrenmesine, kendisine ev işlerinde yardımcı olmasını istemesinden dolayı karşı çıkmasına rağmen, ilme ve fenne duyarlı olan babanın bu isteğe aklı yatmış ve çok geçmeden kızını Mevlâna’ya evlatlık olarak vermiştir.

Mevlâna’nın ailesinde tam bir hoşgörü ve O’nun nüfuzundan dolayı rahat bir hayat yaşanmaktadır. Ancak Mevlâna’nın can yoldaşı Şems, evlerinde kalmaya başladıktan sonra, evde huzursuzluk baş göstermiştir.

Romanda tanıtılan bir başka aile ise Fahişe Çöl Gülü⁵⁵’nün çekirdek ailesidir. Fırınıcılıkla geçinen bu aile, orta halli bir geçim sürmektedir. Fahişe Çöl Gülü yedi yaşındayken annesi üçüz bebeklere hamile kalmış ve vakti geldiğinde dört gün boyunca doğum yapmak için uğraşmıştır. Ebe, anneyi kurtaramayınca bebekleri

⁵⁵ Roman kişinin gerçek adı bu değildir. Fahişe Çöl Gülü, onun lakabıdır. Roman kişisi, bir genelevde çalışmaya başlayınca, genelevin patronu ona kısır olması nedeniyle “Çöl” ve alımlı olsun diye “Gül” lakaplarını takmıştır. (s. 158)

kurtarmaya çalışmış fakat sadece birini yaşatabilmiştir. Babası, bütün bu olanları kurtulan oğlundan bilmiş ve ona ömrü boyunca kötü davranmıştır. Annesinin ölümünden bir yıl sonra babası başka bir kadınla evlenmiş ve üvey annesi de babası gibi kardeşine kötü davranmıştır. Bütün bu muamelelere dayanamayan kardeşi nihayetinde hem babasını hem de üvey annesini, ekmek ununun içine fare zehiri katarak öldürmüştür.

B. Ailenin Kurulması

Ailenin kurulması için ilk adım evliliğdir. Evlilik, kadın ve erkek arasında meydana gelen bir sözleşme (nikâh) ile birlikte bir dizi süreçten oluşan bir sosyal olgudur.⁵⁶ Bu tanımın yanı sıra evliliği iki yetişkin birey arasındaki cinsel birleşme olarak tanımlayanlar da vardır. Evliliğin oluşumu ve ailenin kurulması için elbette yetişkin iki bireyin varlığı gereklidir. Ancak kadının ve erkeğin ailesi ile birlikte bir akrabalık ortaya çıkar, dolayısıyla evlilik, iki bireyin sınırlarını aşarak geniş bir yelpazede hüküm sürer.

Türk toplumunda evlilik ve düğün adetleri oldukça çeşitlidir. Günümüzde evlilik ile ilgili gelenekler geçerliliğini devam ettirmektedir. Örneğin, özellikle kırsal kesimlerde görücü usulü evlilik varlığını sürdürürken yine bu bölgelerde başlık parası, beşik kertmesi, akraba evliliği, geline ağırlığınca altın verme gibi gelenekler yer yer devam etmektedir. Fakat sosyal değişme sürecinde evlilik de aile kurumuna bağlı olarak değişmektedir. Söz gelimi eskiden evlilikte görücü usulü hâkimken, modernleşme ile birlikte görüşme usulü evlilik revaçtadır. Yine “*birçok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ayrı dinden gruplar arasında evlenme (intermarriage)*”⁵⁷ yok denecek kadar azken, günümüzde –özellikle başka ülkelerde yaşayan Türkler tarafından– bu tür evliliklerle sıkça karşılaşmaktayız.

⁵⁶ K. Canatan, *Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler*, K. Canatan, E. Yıldırım (eds), *Aile Sosyolojisi*, (s. 37-62).

⁵⁷ Ortaylı, s.105.

Evliliğe karar veren kişiler, “yuva kurmak, çocuk sahibi olmak, evleneceği kişinin maddî durumundan yararlanmak gibi amaçlarla evlenirler.”⁵⁸ Bunun dışında farklı niyetler de vardır. Elif Şafak’ın incelediğimiz romanlarında da evlilikte farklı niyetlerin yanı sıra severek evlenme, görücü usulü ile evlenme, akraba evliliği gibi evlilik kurumunun temel meselelerini bulmak mümkündür.

Romanlarında genellikle mutsuz evlilikleri işleyen Elif Şafak, yazılarında ve röportajlarında da evlilik üzerine görüşlerini belirtmiştir:

Aşk ile evlilik arasındaki en büyük fark, zamanı yaşayışlarında. Aşk şu anı yaşar. Evlilik ise yarının derdindedir, illa da gelecek odaklı. Aşkın eline para geçerse harcar. Evliliğin eline para geçerse biriktirir, yarınlar için, ne olur ne olmaz. Aşk gürül gürül sudur, evlilik ise toprak. Aşk şimdiyi dolu dolu yaşamak ister. Evlilik ise demir bir kumbaradır, içinde anılar, sevinçler, sitemler biriktirir. Hep biriktirir.⁵⁹

1. Aile Kurmada Kişilerin Niyetleri ve Beklentileri

İnsanların evlenmek istemesindeki en büyük amaç, bir yuva kurma arzusudur. Fakat bunun yanında aile baskısından kurtulma, evleneceği kişinin maddî imkânlarından yararlanma ya da daha farklı sebepler de evlenme amaçlarındandır. Elif Şafak’ın romanlarında da bu niyetleri görmekteyiz.

Pinhan’da evlilikten beklentisi sadece yuva kurmak olan Şeyh Mehmed Mühür Efendi, Rabia Hanım ile evlenmiştir. Fakat Şeyh Mehmed Mühür Efendi’nin özlemine çektiği bu sıcak yuva, karısının üçüncü çocuklarını dünyaya getirdikten sonra ölmesiyle yara almıştır. (s. 129)

Romanda Nevres’in evlenmedeki niyeti daha rahat bir yaşam sürme umududur. Kendisini yakında istemeye gelecek olan ailenin çok zengin olması, Nevres’in evliliğe sıcak bakmasına neden olur. (s. 179)

Şehrin Aynaları’nda Pereira ailesinde, bir gelenek olan hekimlik mesleğinin zincirine bir halka daha katmak isteyen Antonio Pereira’nın evlenme maksadı, kendisine varis edinmektir. Çünkü “*Erkek kardeşinden bir hayır gelmeyeceğine içten*

⁵⁸ Fikret Uslucan, *Orhan Kemal’in Romanlarında Aile Olgusu*, (Dan.: Prof. Dr. Celal Tarakçı) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2003, s. 245.

⁵⁹ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=823> (02.03.2010).

içe inandığı ve kız kardeşi Laura'yı bu emanetler zincirinin bir halkası olarak görmediği için küçük hekimi dünyaya getirmenin kendi vazifesi olduğunu düşünmüştü.” (s. 177) Bu nedenle de güzeller güzeli Isabel Nunez Alvarez'e evlilik teklifi etmiş ve onunla evlenmiştir. Evliliklerinin üçüncü yılında ise Isabel bir erkek çocuk doğurmuş ve Antonio Pereira'da bir sevinç ve gurur baş göstermiştir. (s. 177)

Bit Palas'ta evlenme çağı geldiğinde Meryem'e talip olanlar kapıya dayanmıştır. Fakat Meryem, bu talipler arasında en fazla İsa'yı beğenmiştir. İsa ile evlenmek için onun İstanbul'dan dönmesini beklemesi gereken Meryem, beklemenin onun mizacına ters düşmesinden dolayı başka bir talibi Musa ile evlenmiştir. Musa ile evlenme amacı *“İsa'nın İstanbul'dan dönmesini beklemek yerine, bizzat kendisi gelip İstanbul'u görme”* (s. 190) isteğidir. Bu isteği, Musa'yı evlendikten sonra İstanbul'a gitmeye ikna etmekle yerine gelmiştir.

Beşpeşe'de Zehra'nın babası Cemal Bey, polisten kaçan eylemciler içinde güzel bir kız görür ve ona âşık olur. Kız, kalabalıklar içinde ona doğru koşup iki âşık görünümü vermek için onu yere yatırır ve polisler gittiğinde üstünden kalkıp *“Sağol kardeş”* (s. 643) der. O günlerde kız, Ömer adlı birinin sevgilisidir. Yine toplumsal bir olayın yaşandığı günün sabahında kız, annesi Semiha Hanım'ın ricasıyla polis tarafından gözaltına alınır ve o olayda Ömer, patlama yüzünden ölür. Uzun bir süre bu kızı arayan Cemal Bey ise, onu en nihayetinde bulur, bir süre flört ederler ve kız ona evlenme teklifinde bulunur. Kızın evlenme amacı annesinden intikam almaktır. *“Semiha Hanım'a inat evlendi benimle”* (s. 667) Çünkü kız *“onu sorumlu tutuyordu sevgilisinin ölümünden. Aslında, daha çok sevdiğiyle birlikte ölememiş olmasından.”* (s. 667) Bu evlilikten iki yıl sonra da Zehra doğar.

Baba ve Piç'te ise iki roman kişinin farklı evlenme niyetlerini görüyoruz. Bunlardan ilki Rose'dur. Rose, severek evlendiği kocası Ermeni asıllı Barsam ile ilk başlarda mutlu bir evlilik geçirmiş, bu evlilikten Armanuş adlı bir de kızları olmuştur. Fakat evliliklerinin ileriki yıllarında özellikle Barsam'ın ailesi Çakmakçıyanlar, Rose'u *odar* (Ermeni olmayan) olmakla aşağılamışlar ve evliliklerine sürekli müdahale etmişlerdir. Nihayetinde karı koca boşanmış ve Rose, Çakmakçıyan ailesinden intikam almak istemiştir. *“Ah intikamın tatlı tadı...! Yeniden*

bir hayat kurmak ve yepyeni bir kadın olmak uzun vadeli planlardı, karşılığı zaman içinde alınacak bir yatırım. Oysa o kadar beklemeye tahammülü yoktu Rose'un, çabucak istiyordu intikamını." (s. 57) Bu amaçla bir markette tanıştığı Kazancı ailesinin tek erkeği Mustafa ile evlenmiştir. Çünkü "*dünya üzerinde Çakmakçıyan sülalesini bir odar'dan bile fazla çileden çıkaracak bir şey varsa, o da bir Türk'tü!*" (s. 57) Başlangıçta eski kocasından ve onun ailesinden intikam almak için Mustafa ile evlenen Rose, sonraları onu sevmiş ve evlilikleri sevgi ve saygı çerçevesinde yürümüştür.

Romanda bir başka evlenme niyeti ise Rıza Selim Kazancı'da görülmektedir. Rıza Selim, İstanbul'da Ermeni bir kazancı olan Levon Usta'nın yanında çalışmıştır. 1915'te Levon Usta'nın ağabeyi Ohannes İstanbulluyan gözaltına alınmış ve yengesiyle yeğenleri sürgüne gönderilmiştir. Sürgün esnasında kaybolan Suşan, kendisine yardım eden köylülerin evinde kalmış, bir süre sonra da Türk askerleri tarafından bulunarak önce Halep'teki bir yetimhaneye ardından orada yer olmadığı için İstanbul'a gönderilmiştir. Bu esnada saygın ve zengin işadamları arasına giren ve Soyadı Kanunu çıktıktan sonra mesleğiyle bağlantılı olarak "Kazancı" soyadını alan Rıza Selim, yetimhaneyi ziyarete gittiğinde ustası Levon'un yeğenini görmüştür. Ustasına derin bir sevgi ve saygı besleyen Rıza Selim, onun ailesine yardım etmesi gerektiğini hissederek ve ustasına olan vefa borcunu bu Ermeni kızla evlenerek ödeyeceğini düşünerek Şermin ile evlenmiştir.

2. Severek Evlenme

Severek evlenmenin "*temeli çiftlerin birbirini görüp tanınması ve son kararın anne-babadan çok, kendilerine ait olması esasına dayanır.*"⁶⁰ Severek evlenme bir başka deyişle "*aşk evliliği, sanayi devriminden beri var olmuştur ve onun buluşudur.*"⁶¹ Günümüzde yaygın bir evlenme çeşidi olan bu evlilik, Elif Şafak'ın romanlarında görülen evliliklerin çoğunluğunu oluşturur.

⁶⁰ Selçuk Çıkla, *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünun Romanı*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 120.

⁶¹ U. Beck, E. Beck-Gernsheim, *Aşkın Olağan Karmaşası*, A. Giddens (edt), *Sosyoloji-Başlangıç Okumaları*, (s. 191-201).

Şehrin Aynaları'nda Hıristiyanların meşhur vaizi Alonso Perez de Herrera'nın dedesi, zengin bir Yahudi tüccarının kızını sevmiş ve onunla evlenmiştir. Hıristiyan olan dede, Yahudi bir kızla evlenerek soylarına yabancı birini dâhil etmiş ve kanlarına siyahlık bulaşmıştır. (s. 26) Alonso ise bu gerçeği, sadece kendisinin duyabildiği “ses” tarafından öğrenince “*bu korkunç sırrı kimseyle paylaşmamış*”tır. (s. 27)

Bit Palas'ta anlatıcı konumundaki Ben, üniversite yıllarında son derece varlıklı olan Ethel'in kurduğu bir sohbet evinde “beyin”⁶² yani erkek olarak bulunmuştur. Bu eve nadir olarak Ethel'in hemcinsleri girmiştir. Bu hemcinslerden biri kolej yıllarından beri arkadaş olduğu Aysin'dir. Aysin son derece alımlı ve güzel bir kızdır ve Ben, ona âşık olmuştur. Bir süre flört eden çift, iki ay iki hafta sonra da evlenmişlerdir. (s. 166)

Yine aynı romanda Metin Çetin ile karısı Nadya'nın da severek evlendiklerini görüyoruz. Bir böcekbilimci olan Nadya Onissimovna, bir kız arkadaşının zoruyla ilk kez gittiği bir diskoda Metin Çetin ile tanışmıştır. Metin Çetin “*bir kadının âşık olmayı isteyeceği en son tiplerden biri*” (s. 183) olmasına rağmen birbirlerine dört saat süren sohbetten sonra âşık olmuşlar ve evlenmeye karar vermişlerdir. Halası ise bu evliliğe Metin Çetin'in Türk olmasından dolayı şiddetle karşı çıkmıştır. “*Bir Türk'le evleneceğime, her sabah aç karnına, tıka basa dolu bir kül tablası yalamayı tercih ederim.*” (s. 184) Yine de halasının tüm itirazlarına rağmen işini ve şehrini bırakıp Metin Çetin'le beraber İstanbul'a gelmiş ve evlenmişlerdir.

Araf'ta Ömer, ev arkadaşı Piyu'nun kız arkadaşı Alegre'nin doğum gününde tanıştığı Gail ile birbirlerini severek evlenmişlerdir. İlk başlarda ondan pek hoşlanmayan Ömer, daha önce hiçbir kadınla sohbet etmediği kadar birdenbire Gail'le muhabbet ettiğini fark eder. (s. 216) Bu sohbetin ardından ikili, Gail'in zaten devam etmekte olduğu yoga seanslarına katılır ve Gail'in farklı kişiliği Ömer'i kendine çeker. Gail de ona karşı boş değildir. En nihayetinde de aşklarını birbirlerine itiraf ederler ve evlenirler. (s. 269-270)

⁶² Ethel'e göre kadınlar “beden”, erkekler ise “beyin”dir. Sadece “beyin” olan erkeklerle arkadaşlık kuran Ethel'in çok az sayıda kız arkadaşı vardır.

Beşpeşe'de konservatuarda “Yaratıcılığı Kışkırtma Deneyimleri” dersinin hocası olan Fatin Bey ile Vedia Hanım, birbirlerine ilk görüşte âşık olmuşlardır. Bir dönem nişanlı kalan ve evlenen çift, bir ay sonra da birbirlerinden ayrılmışlar fakat boşanmamışlardır. “*Yıllardır ayrı yaşadıkları halde kâğıt üstünde hâlâ evliydim. Bu süre içinde iki taraf da yeniden bir araya gelmek için bir girişimde bulunmamış, bu durumu doğalmış gibi sürdürmekte bir sakınca görmemişti.*” (s. 75)

Baba ve Piç'te Rıza Selim Kazancı, karısı Şermin'in kendisini ve oğulları Levent'i terk edip gitmesinden sonra Cicianne'nin talibi olmuştur. Cicianne, dul bir adamla evlenmesini istemeyen annesinin itirazlarına karşın çeyizini de almadan Rıza Selim ile evlenmiştir. Cicianne'nin diğer taliplerinin arasından Rıza Selim'i seçmesinin iki nedeni vardır: Birincisi “*Rıza Selim'in kara gözlerinde şu dünyada pek çoklarından esirgenmiş olan kıymetli bir kabiliyet bulmuştu: bir başka insanı kendinden daha fazla sevebilme yeteneği.*” (s. 147) İkincisi ise “*İlk karısının onu terk etmesiyle ruhunun ne denli yaralandığını hissetmişti. Bu yaraları iyi edebilirdi. Buna itimadı tamdı.*” (s. 148) Evlendikten sonra birbirlerine olan sevgileri giderek artmış, evlilikleri de saygı ve güven çerçevesinde sorunsuz bir şekilde devam etmiştir.

Siyah Süt'te birçok kişi severek evlenmiştir. Bunlardan birisi Tolstoy'dur. Tolstoy ile Sofya birbirlerini severek evlenirler. Evlilikleri boyunca pek çok çocuğa sahip olan çiftin arası, Tolstoy'un **Anna Karenina** adlı eserinden sonra açılmaya başlar. Karısının da tıpkı Anna Karenina gibi kendisini aldatacağını düşünen Tolstoy, varını yoğunu dağıtır ve sefil bir hayat sürmeye başlar. “*Evlendiği ve sevdiği adam gitmiş, yerine üstü başı dökülen, bitli, paspal bir köylü gelmişti.*” (s. 88) Nihayetinde evlilikleri sarsılır ve Sofya, kocasını terk eder.

Romanda Sylvia Plath'ın da kocası Ted Hughes ile severek evlendiğini görüyoruz. Aynı mesleği paylaşıyor olmaları nedeniyle çevrelerindeki kişiler evlenmelerine karşı çıksalar da onlar, haklarında yapılan dedikodulara kulaklarını tıkırlar ve evlenirler. Çünkü “*âşıktılar birbirlerine*” (s. 103) Fakat iki çocuğa sahip olduktan sonra aralarında problem çıkmaya başlar ve boşanırlar.

Anlatıcı, Zelda ve Scott Fitzgerald çiftinin de birbirlerini severek evlendiğini belirtir. Çift, I. Dünya Savaşı'nın son zamanlarında tanışırlar ve bu tanışma

sonrasında birbirlerinden çok etkilenirler. Scott kadının zekâsından, Zelda da onun kişiliğinden ve kaleminin kuvvetli olmasından etkilenir. (s. 160) Tanıştıktan iki yıl sonra birbirlerini severler ve evlenirler. Fakat ikisinin de yazar olması, evliliklerinin başından beri birbirlerini rakip olarak görmelerine neden olur. Scott'un yazdığı eserlerle başarılı yazarlar arasına girmesi, evliliklerinin sarsılmasına yol açar. Nitekim bu durumu hazmedemeyen Zelda, akıl hastanesine yatar ve hastanede çıkan yangında ölene kadar orada kalır.

Aşk'ta da “Aşk Şeriatı”nın yazarı Aziz ile Margot'un severek evlendiklerini görmekteyiz. Aziz, İskoçya'da Kinlochbervie adlı bir balıkçı köyünde yaşamaktadır. 1960 yılında tüm dünyayı etkileyen siyasal olaylardan bihaber olan Aziz, köylerine tesadüf eseri olarak gelen Hollandalı, kendisinden çok farklı, sekiz yaş büyük ve “*bohem, idealist, radikal, entelektüel, biseksüel, solcu, özgürlükçü, yeşil-anarşist, çokkültürlülük yanlısı, azınlık ve insan hakları savunucusu, ekofeminist...*” (s. 262) bir kadın olan Margot'a âşık olmuştur. Margot da Aziz'i sevmiştir ve beraber Hollanda'ya giderek orada evlenmişlerdir. Fakat evlenmelerinin üzerinden çok geçmeden Margot bir trafik kazasında ölmüş ve Aziz de kendini sokaklara atıp yanlış insanlarla vakit geçirerek kötü alışkanlıklar kazanmıştır. Sonraları ise tasavvufla ilgilenerek yeniden kendine gelmiştir.

3. Görücü Usulü (Aracılar Vasıtasıyla) İle Evlilik

Görücü usulü ile evlenme yani, evlenecek olan erkeğe aile bireyleri ya da aracılar tarafından uygun bir eş bulunarak yapılan evlilik, kırsal kesimlerde çoğunlukta olmak üzere hâlâ yaygın olan bir evlenme çeşididir. Bu evlenme çeşidi üzerine Elif Şafak, tanık olduğu bir konuşmayı bir yazısında “namus” kavramı üzerinde yoğunlaşarak belirtmiştir. İstanbul'da bir taksi şoförü ile konuştuğunu belirten yazar, şoförün, oğlunun köylerindeki bir kızla görücü usulü ile evleneceklerini söylediğini ifade eder. Yazar, taksi şoförünün müstakbel gelininin köyden hiç çıkmadığı için namuslu olduğunu söylediğini dile getirir: “.... köyden

başkasını bilmeyen kız namuslu olur. Gözü açıldı mı yaramaz artık. Gözü açılan kızda namus kalır mı?”⁶³

Pinhan'da Nevres'in kuzeni Safinaz sürekli somurtmasına rağmen bir tek çeyizini açtığına mutlu olur. Artık çeyizi tamamlanmıştır ve yakında kendisini istemeye görücü gelecektir. Kendisini oğullarına isteyecek olan “*ailenin hali vakti yerinde olduğundan, yediğini önünde, yemediğini arkasında bularak bir ömür boyu rahat edecekti.*” (s. 179) Bu nedenle de Safinaz, gün boyu başkalarına anlatıp durduğu bu aileye dâhil olacağı için son derece mutludur.

Romanda görücü usulü ile oluştuğunu sandığımız bir başka evlilik ise Hokkagülü İfakat'ın evliliğidir. Çünkü Hokkagülü İfakat çok küçük yaşta, kendisinden hayli yaşlı ve zengin olan bir adamla evlenmiştir. “*İfakat, bundan seneler evvel, daha henüz körpe bir fidanken bu eve gelin gelmişti*” (s. 203) cümlesinden de bu evliliğin oluşmasında aracılardan olduğu izlenimini çıkartıyoruz. Kocasını, bir sene bile dolmadan ölmüş ve İfakat'a yüklü bir servet bırakmıştır. “*İfakat da adamcağızın kırkının dolmasını beklemeye dahi lüzum görmeden, mirasını çatır çatır yemeye, gününü gün etmeye başlamıştı.*” (s. 203)

Mahrem'de annesi öldükten sonra yetim kalan ve babası tarafından sürekli dövülen Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'ye annelik eden altı ablası vakti geldiğinde kardeşlerine münasip bir kısmet bulmuşlar ve buldukları kızla da evlendirmişlerdir. (s. 43) Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, karısının yüzünü ilk kez gerdek gecesinde görmüştür. (s. 106)

Siyah Süt'te Firuze, çocukluktan genç kızlığa geçtiği dönemde okuldan alınır ve evde oturtulmaya başlanır. Bu dönemde başta annesi olmak üzere evin bütün kadınları tarafından her hareketi kontrol edilir. Evlenme yaşının geldiğini düşünen kadınlar, ona münasip bir koca aramaya başlarlar. Onların bir aday bulmasına gerek kalmadan Firuze'ye görücü gelir ve aynı gün düğün tarihi kararlaştırılır. Düğün sonrasında kocasının İstanbul'da yaşaması nedeniyle Firuze, Kerbela'dan ayrılıp İstanbul'a gider. Anlatıcı Firuze'nin duygularını şu şekilde ifade eder: “*Kendinden*

⁶³ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=157> (03.03.2010).

daha kuvvetli, daha taşkın bir akıntıyla sürükleniveriyor evinden, ailesinden, çocukluğundan uzağa.” (s. 54)

Aşk'ta Şems, henüz çocukken öte âleme gidip gelme yeteneğine sahip olmuştur ve bu yeteneğe ailesini inandıramamıştır. Bu nedenle de Şems, evden ayrılır ve sürekli gezen bir derviş olur. Kendisini anlayacak bir “ruhdaş” bulma amacıyla Bağdat'taki bir zaviyeye gider ve orada da “ruhdaş”ının Konya ilinde yaşadığını öğrenir. Böylece Şems'in Konya serüveni başlar. Buraya geldiğinde Mevlâna ile tanışır ve onun evinde kalmaya başlar. Konya'da çoğu kimse, Şems'ten hoşlanmamaktadır ve onun hakkında dedikodular türetmektedir. Şems, bir gün evi terk edip gider ve Mevlâna'nın ısrarı üzerine Sultan Veled, O'nu Şam'da bulur ve tekrar eve dönmeye ikna eder. Şems eve geldikten sonra Mevlâna, O'nun evlenmesi durumunda Konya halkının O'nu benimseyeceğini, hakkındaki ithamların biteceğini ve Şems'in bir daha bu şehirden gitmeyeceğini düşünür. O'nu Kimya ile evlendirmek ister. Mevlâna'nın bu düşüncesi ve isteği hayaletlerle konuşma yeteneğine sahip olan Kimya'ya Gevher Hatun tarafından aktarılır. Bunun üzerine zaten Şems'i seven Kimya, Mevlâna'ya onunla evlenmek istediğini söyler ve nihayetinde evlenirler.

4. Akraba Evliliği

Akraba evlilikleri genel olarak gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Türkiye'de bu durum kırsal kesimlerde yaygınken büyükşehirlere de yansımıştır. “Çünkü köyden kente yoğun göçler, kırsal kesim geleneklerini de taşımaktadır.”⁶⁴ Mahmut Tezcan, bu geleneğin oluşumunda “aşiret” adı verilen bir örgütlenmenin etkili olduğunu ve bu örgütün kimliğini devam ettirmesi için aile içi ya da soy içi evliliğin gerekli kılındığını belirtmektedir.⁶⁵

Bit Palas'ta her yıl farklı bir huy edinen, babasının ve annesinin cebinden para çalan, okulda güç otoritesi kurmaya başlayan, sigaraya alışan, mafyaya bulaşan, dul bir kadına âşık olan, bir banka görevlisini bıçaklayıp tutuklanan Zekeriya Ateşmizacoğlu'na bir süre ailesinden kimse ulaşamamıştır ve ailesi, Zekeriya'yı

⁶⁴ Mahmut Tezcan, *Türk Ailesi Antropolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 49.

⁶⁵ Tezcan, s. 49.

bulduğunda da, onu bir akraba kızıyla evlendirmiştir. Fakat evlenen ve bir çocuk sahibi olan Zekeriya, yine de değişmemiştir. (s. 102)

5. Roman Kişilerinin Aşk Anlayışı, Flört ve Cinsellik

Aşk, insanın yaşamı sürecinde –ister platonik ister karşılıklı– tattığı bir duygudur. Aşk en geniş manasıyla şöyle tanımlamak mümkündür:

Aşk, kendini arayış, gerçekten sana ve bana ulaşma arzusu, bedenleri paylaşma, düşünceleri paylaşma, hiçbir şeyi saklamadan birbiriyle yakınlaşmak, itiraflarda bulunmak ve affedilmek, anlaşılma, doğrulanma ve eskiden olanı ve şimdikini desteklemek, bir yuvaya ve modern yaşamın yarattığı kuşku ve endişelere birlikte karşı konulacağına dair bir güven duygusuna özlem duymaktır.⁶⁶

Elif Şafak, romanlarının yanı sıra yazılarında ve röportajlarında da aşk konusuna değinmiştir:

Aşk, hem bu dünyaya ait, hem de bu dünyayı aşan bir duygudur. Sizi alıp sınırlarınızın ötesine geçirir. Kendinizi aşmaya yöneltir. Bence aşkın özünde dönüşüm vardır. Ben âşık oldum ama hâlâ aynı insanım diyorsak, orada bir sorun var demektir. Aşk tam da benliği eritmektir. Ben olmaktan çıkmaktır. Materyalist dünyanın çok ötesine geçiren bir gücü var aşkın.⁶⁷

Yine katıldığı bir televizyon programında yazar, aşkın insanı değiştirdiği düşüncesini tekrarlar.

Aşk bence daha kompleks bir şey. Aşkın bir efsunu var. Aşktan bu yana derlermiş eskiler. Aşk bir milat. İnsanın kendisiyle kurduğu ilişki de bundan çok uzak bir şey değil. Aşkla bakabilmek, kendine, dünyaya... Bunlar bana önemli geliyor. Aşkın dinamik ve dönüştürücü olduğunu düşünüyorum. Aşk değiştirir.⁶⁸

“*Tasavvufa göre bu âlemin temeli de, sebebi de aşktır.*”⁶⁹ diyen yazar, aşkı kutsar: “*Aslolan aşktır. Ve aşk; kutsanacak, kutlanacak, korunacak, kollanacak kadar kıymetlidir.*”⁷⁰

Elif Şafak her romanında aşk temine yer vermiştir. Bu aşk, kimi zaman platonik kimi zaman da karşılıklı bir çizgide seyrederek.

⁶⁶ Beck, Beck-Gernsheim, s. 195.

⁶⁷ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=247> (03.03.2010).

⁶⁸ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=235> (03.03.2010).

⁶⁹ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=527> (03.03.2010).

⁷⁰ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=479> (03.03.2010).

a. Karşılıksız Aşk

Elif Şafak'ın romanlarında karşılıksız aşka tutulan roman kişilerinden bazıları bu duyguyu kendi içlerinde yaşamışlar, bazıları maşuka duyurmuşlar, bazıları da saplantı derecesine götürerek kendilerine ve başkalarına zarar vermişlerdir.

Pinhan'da Dürri Baba Tekkesi'ndeki dervişlerden Dertli Hagopik, babasının ona sarraflık mesleğini öğretmek istemesinden dolayı onun dükkânına gitmeye başlar. Babasının dükkânda olmadığı bir gün, Müslüman bir kadın gelir ve Hagopik'e içinde kimsenin göremeyeceği bir yerde kutusu olan bir yüzük yapmasını söyler. Sarraflık mesleğine dair içinde hiçbir istek olmayan Hagopik, bu kadına âşık olur ve bir gün boyunca babasını gözetleterek bir yüzüğün nasıl işleneceğine dair detayları öğrenir. Ertesi gün yüzüğü yapmaya girişir ve kadın geldiğinde yüzüğü teslim eder. Bu esnada Hagopik, kadının gerdek gecesinde yüzükteki kutunun içine zehir koyup intihar edeceğini öğrenir.

Ben o Müslüman kadına âşık olmuştum Pinhan. Kim olduğunu, nereden geldiğini, hangi surat yoksununa yar edilmek istendiğini ve bu işlere neden kalkıştığını hiç bilmiyordum. Onun hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Yüreğim kafesini parçalıyor, kanıyordu. Aşkımı, uğruna canımı vereceğim aşkımı, kendi ellerimle öldürecektim. (s. 45-46)

O günden sonra Dertli Hagopik, kendine mezar olarak gördüğü şehirden (s. 46) ayrılarak Dürri Baba Tekkesi'ne intisap eder.

Dürri Baba Tekkesi dervişlerinden bir diğeri Dulhani Hasan da karşılıksız aşk kurbanıdır. Sürekli içip sokaklarda naralar attığı, dine ve akla uygun olmayan her ne varsa yaptığı ve isminin Külhani Hasan olduğu zamanlar Kıpti bir güzele âşık olmuştur. Bu Kıpti güzel, türlü oyunlarla ona olmadık cefalar çektirmiş ve nihayetinde de onu terk edip başkalarına yâr olmuştur. Onu başkasına kaptıran ve intiharı bile düşünen Dulhani Hasan, nihayetinde şehri terk edip tekkeye yerleşmiştir.

Romanda karşılıksız aşka tutulan bir diğer kişi ise Cüce Cafer'dir. Vaktiyle yoksulluk içinde yaşayan Cüce Cafer, Semiz Halil Paşa Konağı'nda soytarı olarak iş bulur. İşi, insanları güldürmek ve eğlendirmektir. Cüce Cafer, kendisini yanından ayırmayan paşanın kızı Nakş-ı Nigar'a âşık olmuştur. *“Severdi amma sanki bir oyuncağı sever gibi. Bense bir başka severdim onu. Rüyalarım girerdi geceleri.*

Utandır, sıkılır, terlerdim. Uzun lafın kısası körkütük âşıktım paşanın kızına. Canımı isterse hiç tereddüt etmeden çıkartıp verirdim.” (s. 148) Nakş-ı Nigar’ın başkasına âşık olmasına ve bundan dolayı azap çekmesine rağmen (s. 151) yine de aşkıdan vazgeçmeyen Cüce Cafer, o öldükten sonra konaktan ayrılmış ve soytarılığı bırakarak yasal olmayan işlerle zengin ve itibar sahibi olmuştur.

Nakş-ı Nigar ise Akrep Arif Mahallesi’nin delikanlılarından Civan Ömer’e âşık olmuştur. Bir sabah ansızın hastalanan Nakş-ı Nigar, Akrep Arif Mahallesi’nde ikamet eden Bedrenk Asiye adlı bir kadına tavsiye üzerine götürülmüş ve ondan şifa beklenmiştir. (s. 148-149) Bu evde Bedrenk Asiye’ye yabancı otlar taşıyan Civan Ömer’i gören Nakş-ı Nigar, ona âşık olmuş ve onunla evlenmek istemiştir. Bu arada durumu iyice düzelen Nakş-ı Nigar, Akrep Arif Mahallesi sakinlerinin dışarıdan kız almaması üzerine karasevdaya tutulmuş, bu sebeple yeniden yatağa düşmüş ve ölmüştür. (s. 151-152)

Şehrin Aynaları’nda yengesine âşık olan Miguel Pereira’ya karşılıksız bir şekilde âşık olan iki kadın vardır. Bunlardan ilki Beatriz Blasquez’dır. Isabel Pereira’nın arkadaşı olan Beatriz, Miguel’e âşık olmuştur. Bu aşk öyle şiddetlidir ki aşkına karşılık bulmak için büyü bile yaptırmıştır. (s. 151) Diğer âşık kadın ise La Loca lakaplı Lucrecia’dır. Bu kadın, gezici bir kumpanyanın baş aktristidir. (s. 52) Gamsız ve işveli olan Lucrecia, karşılaştığı hemen hemen her erkekle beraber olmuş, bir ara Miguel’in de sevgilisi olmuştur. Miguel, Engizisyon tarafından arandığı zaman, onu kendi evine almış ve saklamıştır. Miguel’i evine aldığı gece evde bir başka adam daha vardır ve Lucrecia, diğer adamı çırılçıplak dışarı atmıştır. Miguel’in kendisine sığındığı gecedен sonraki haftalar boyunca Lucrecia, ona bakmış ve evine hiçbir erkeği almamıştır. Çünkü Miguel’e âşık olmuştur. *“Bütün hayatını Miguel’e vakfetmiş gibi bir hali vardı. Gözü ondan başkasını görmüyor, yüreği ondan başkası için çarpıyordu.”* (s. 179) Miguel, Lucrecia’ya birlikte İstanbul’a gitmeyi önermiş, fakat Lucrecia, düzenli bir hayata alışamayacağını düşünerek teklifi reddetmiştir. Sonuçta Miguel, “Aynalar Şehri”ne yani İstanbul’a gitmek için tek başına yola çıkmıştır.

Beşpeşe'de Zehra'nın, hocası Fatin Bey'i imkânsız bir aşkla sevdiği görülmektedir. Çünkü her şeyden önce Fatin Bey evlidir. Aslında yalnızca Zehra değil, okuldaki bütün kız öğrenciler ona âşık olmuştur. *“Okuldaki kızlardan hiçbir farkı yoktu, o da diğerleri gibi Fatin Bey'e 'abayı yakmıştı.’”* (s. 33) Sadece Zehra'nınki biraz daha şiddetlidir. Fatin Bey, derse girdiği ilk gün herkesten yaşamöykülerini yazmalarını istemiş ve Zehra, sırf onun ilgisini çekebilmek için bu metne gereğinden fazla önem vermiştir. Anlatıcı, Zehra'nın duygularını okuyucuya şu cümlelerle duyurur:

Ona, önceden tanımadığı bir şiddet ve tutkuyla kölece bağlandığını hissediyordu yalnızca. Onunla yatmayı, sevişmeyi, bu anlamda birlikte olmayı düşlemiyordu bile. Fatin Bey'le aralarında belli bir uzaklığı korumak koşuluyla, ömrünün sonuna dek onun yanı başında, ona âşık sadık bir köle olarak yaşayarak gidebilirdi. (s. 73)

Fatin Bey ve arkadaşlarının, yazdığı yaşamöyküsünden yola çıkarak annesinin ölümünden bir tragedya malzemesi oluşturmaya çalıştıklarını öğrenen Zehra, hesap sormak için Fatin Bey'in evine gitmiş ve ona olan aşkını dile getirmiştir. *“Size deli gibi âşık olduğumu bilmiyor musunuz? Tabii ki biliyorsunuz.”* (s. 615) Fatin Bey ise bu itirafı “cinsellik”e bağlamış ve *“Çok güzelsin Zehra, ama inan ki seninle yatmaya en ufak bir hevesim yok”* (s. 615) demiştir.

Romandaki bir diğer karşılıksız aşk, Rıdvan'ın Zehra'ya duyduğu aşktır. Zehra çok güzel bir kızdır, fakat yakışıklı erkeklerle beraber olamaz. O çirkin erkekleri tercih eder. Rıdvan da bu çirkin erkeklerden biridir.

Fatin Bey, daha önce yazdığı romanları beğenmeyen arkadaşı Rıdvan'ın polisiye bir roman yazmak istediğini öğrenince ona öğrencisi Zehra'nın kendisine yazdığı otobiyografisinden istediği gibi polisiye roman konusu çıkabileceğini söyler. Böylece Fatin Bey, eski gazeteci-yeni romancı Rıdvan ile Zehra'yı tanıştırır. Ancak, Zehra, Fatin Bey ile Rıdvan'ın, annesinin ölümünü roman konusu yapma düşüncelerinden habersizdir. Bir süre sonra Zehra, Rıdvan'a annesinin ölümünden bahseder. Rıdvan'ın, annesinin sebebi bilinmeyen ölüm hikâyesini yazarak onu aydınlığa kavuşturabileceğini ima etmesi üzerine Zehra, Rıdvan'ın polisiye romanına annesinin ölümünü konu etmesine onay verir. Böylece haftanın iki günü buluşup

roman hakkında konuşmaya başlarlar. Bu esnada zaten ilk görüşte Zehra'ya âşık olan Rıdvan'ın aşkı günden güne artmaktadır. *“Rıdvan'ın hazırlıksız yakalandığı ve kendini birdenbire içinde bulduğu bu aşk, tepeden tırnağa bütün varlığını ele geçirmiş ve dünyanın geri kalanını dışarıda bırakmıştı.”* (s. 91) Rıdvan, Zehra'nın çirkin erkeklerle beraber olabilmesinden dolayı şanslıdır. Son derece güzel bir kız olan Zehra ile sevgili olma lüksünü elde eden çirkin Rıdvan, onunla aynı evde yaşamaya başlar. İki yılın sonunda Rıdvan'ın e-postalarına bakan Zehra; Fatin Bey'in, Fırat'ın ve Vedia Hanım'ın kendisini kullanarak annesinin ölümünü Rıdvan'ın romanı için malzeme yaptıklarını fark eder ve Rıdvan'ı terk eder. (s. 591)

Zehra'ya âşık olan bir diğer roman kişisi ise Fırat'tır. Fırat, dedesinden kalma büyük bir miras içinde annesinin yanında değil Avusturya'da yaşamaktadır ve Fatin Bey'le, eşi Vedia Hanım'dan dolayı arkadaştır. Bu nedenle de Fırat, Fatin Bey'den Zehra ile ilgili bilgileri almıştır. Fırat, bundan önce de Zehra'yı tanımaktadır. Zehra, Yavuz adlı bir yönetmenin kısa filminde rol almıştır ve Yavuz Fırat'ın arkadaşıdır. Fırat'ın Zehra'yı tanimasının bir nedeni de annesinin, Semiha Hanım'ın lisedeyken öğrencisi olmasıdır. Semiha Hanım, torununun doğum günü için verdiği bir çay partisine annesini ve kendisini davet etmiştir. Bu partiye gitmeden önce de zaten daha önceden Zehra'yı tanıyan Fırat, yolda Zehra'yı bayıldı bayılacakken bulur ve onu arkadaşlarıyla oturduğu masaya götürür ve orada Zehra'yı tanıdığını söyler. (s. 163-164)

Zehra, Fırat'la tanışmasının tesadüf olmadığını hisseder. Her ne kadar romanda dile getirilmemişse de Semiha Hanım'ın Zehra'yı börek almak için dışarı yollaması fikrinden ve Fırat'ın bu tanışıklık meselesinden çok daha fazla şey bilmesinden yola çıkarak bunun bir danışıklı dövüş olduğu izlenimini ediniyoruz.

Arkadaşı Yavuz'un filminde oynayan Zehra'ya filmi izledikten sonra ilgi duymaya başlayan Fırat, tanıştıkları ve konuştukları zaman ona iyice âşık olmuştur. (s. 173). Fırat'ın Zehra'ya âşık olduğunu anlayan Vedia Hanım, Fırat'a Zehra'nın anneannesi Semiha Hanım'ın, dedesi Mehmet Emin Bey ile bir ilişki yaşadığını anlatır. (s. 625). Bu da büyük ihtimalle ikisinin üvey kardeş olduğu anlamına gelmektedir ve Fırat, bu ilişkiden haberdar olduktan sonra ortadan kaybolmuştur.

Baba ve Piç'te Kafe Kundera'nın grup halinde müdavimlerinden biri olan Alkolik Karikatürist, yine bu grup içinde yer alan Asya'ya içten içe âşıktır fakat Asya bunun başlangıçta farkında değildir. Anlatıcı, onun bu aşkını okuyucuya şu cümlelerle haber verir: “*Asya denen şu suratsız kıza tutulmuş gibiydi – kızdan başka herkes farkındaydı bu vahim durumun.*” (s. 92) Durum vahimdir, çünkü Asya henüz on dokuz yaşındadır ve Karikatürist ise hem ondan hayli yaşlı hem de evlidir. Fakat yine de bir süre sonra ikisi karikatüristin herkesten sakladığı evinde buluşurlar ve beraber olurlar. (s. 154) Asya'nın bunu yapmasında, tensel arzularının tatmin edilmesinden başka herhangi bir aşk belirtisi yoktur, zira Asya, on dokuzunda olmasına rağmen birçok erkekle cinsel anlamda beraberlik yaşamıştır. (s. 205)

Aşk'ta da tek taraflı aşkların varlığını görmekteyiz. Kimya, Şems'in evlerine gelmesinden sonra ona bir yandan Mevlâna'yla gün boyu birlikte vakit geçirdikleri için kızar, fakat kızmasına rağmen bir yandan da onun etrafına bıraktığı etkiden nasibini alır. Bir gün Kimya, Kur'ân-ı Kerîm okurken aklına takılan bir durumu Mevlâna'ya sormak için onun odasına gider. Odada Şems'i bulur ve Şems, sorusunu kendisine de yöneltebileceğini söyler, uzun uzun konuşurlar. (s. 244) Bu günden sonra Kimya, Şems'in çekimine girmeye ve onu görmek, onunla konuşmak için fırsat kollamaya başlar. Şems'in evi terk edip Sultan Veled'in iknasıyla tekrar Konya'ya gelmesinden sonra –Mevlâna'nın da aynı şeyi düşündüğünü bilerek– manevî babasına Şems ile evlenmek istediğini söyler. (s. 361) Evlenirler, fakat evliliğin sonu hüsrarla biter.

Kimya'ya âşık olan kişi ise Mevlâna'nın küçük oğlu Alaaddin'dir. Kimya'yı eve geldiği ilk günden beri seven Alaaddin, aşkına karşılık bulamamıştır ama Kimya, bu durumdan haberdardır. “*Alaaddin beni başka türlü sever, bir şey demese de hissediyorum. Ama ben ona sadece bir ağabey gözüyle bakıyorum.*” (s. 221) Kimya ile evlenme hayalleri kuran ve bunu babasına nasıl anlatacağını, babasının itirazı durumunda neler söyleyeceğini sürekli prova eden Alaaddin, en nihayetinde evlenme isteğini babasına açmış, fakat babası Kimya'yı onunla değil Şems'le evlendirmiştir. Bu olay, zaten Şems'ten nefret eden Alaaddin'i iyice çıldırtmış ve sonunda Şems'e

düşman olan bir grubun içinde yer alarak yanlarına bir de katil alıp onu öldürmüşlerdir. (s. 398)

b. Karşılıklı Aşk

Karşılıklı aşk, kişilerin birbirlerine karşılıklı duydukları sevgi, aşk ya da ilgidir. Elif Şafak'ın romanlarında âşık olan roman kişilerinin bazılarının aşklarına karşılık bulduğunu görüyoruz.

Pinhan'da Karanfil Yorgaki'nin annesi, birçok konağa gittiği gibi Felekmeşreb Ferid adında bir kadının konağına da çamaşır yıkamaya gitmektedir. Bu kadı altı kızdan sonra bir erkek çocuk sahibi olmuş, fakat karısının sütü kesildiği için Yorgaki'nin annesi bebeğe sütannelik yapmış ve böylece konağa taşınmışlardır. Bebek büyüdüktan sonra kadının itirazlarına rağmen annesi gitmek istemiştir. Bunun üzerine kadı, en azından Yorgaki'nin konakta kalmasını buyurmuş, anne de kabul etmiştir. Kadı, Yorgaki'nin konakta kaldığı müddetçe onu oğlundan ayırt etmemiş, ona çok iyi davranmıştır. Bir gün Deryakeş adında bir kabadayı, Yorgaki'nin vasıflarını duyunca kendisini görmeden ona âşık olmuş, onu konaktan kaçırmak için yanına almıştır. Önceleri Deryakeş'e karşı hiçbir duygu beslemeyen Yorgaki, ondan yayılan süt kokusuyla doğduğu Sakız Adası topraklarını hatırlamış ve ona cinsel anlamda ilgi duymaya başlamıştır. *“Deryakeş'ten yayılan bu tanıdık koku sarhoş etmiş, şaşırtmış, yolundan saptırmıştı. Şimdiye dek sadece ilgisinden hoşnut olduğu bu adam şimdi gözüne farklı görünmeye başlıyordu. Artık ona iyilik etmeyi değil, onu istiyordu.”* (s. 167)

Bir sabah yanında Yorgaki'yle uyanan Deryakeş, sokaklarda naralar atarak yürürken Tannaz Mustafa namı birinin ve onun adamlarının pususuyla öldürülür, Yorgaki de onlar tarafından günlerce tecavüze uğrar ve bir mezarlığa bırakılır. Günlerce mezarlıkta kalan Yorgaki, en nihayetinde Meyhaneci Manol'un yanında ateşoğlanı olarak işe başlar. (s. 169)

Dürri Baba Tekkesi'nden ayrılıp kendi hikâyesini bulmak için yola çıkan Pinhan ise, Üsküdar'da Hırpani Baba Tekkesi'ne gitmiş ve burada diğer dervişler gibi dilenirken Dürri Baba'nın kendisine verdiği inciye çaldırılmıştır. İncisinin peşine düşen Pinhan, onu çalan Kayserili Kavanoz Bekir'i birkaç gün sonra görür. Kayserili

Kavanoz Bekir, Pinhan'a, inciye Cüce Cafer'e sattığını söyler ve Pinhan'ı ona götürür. Cüce Cafer, inciye vermemek için onu konuşmalarıyla oyalar ve Pinhan'ı Meyhaneci Manol'a götürür. Pinhan, burada Karanfil Yorgaki'yi görür ve onun her hareketine dikkat kesilir. (s. 159) İki de birbirlerini görünce heyecanlanır. Pinhan, Yorgaki'ye onu görmek istediğine dair haber yollar ve bir araya gelirler. O gün boyunca birbirlerine hikâyelerini anlatırlar ve gecenin sonunda “*Karanfil Yorgaki tek kelime etmeden ona yaklaştı. Karşı koymasına müsaade etmeden, dili ile onun kurumuş dudaklarını ıslattı. Sonra onu sarıp sarmaladı.*” (s. 171) Böylece aralarında cinsel anlamda bir birliktelik gerçekleşir.

Şehrin Aynaları'nda Antonio Pereira, kardeşi Miguel'e, Isabel'e evlenme teklifi ettiğini ve onunla tanışmasını istediğini söyler. Miguel Pereira, müstakbel yengesiyle tanışmaya pek de hevesli değildir, fakat yine de onunla tanışır. Isabel'i gördüğünde tek kelimeyle büyülenir. Isabel ile Antonio evlendiğinde odalarını dinlemeye yeltenen Miguel, bu süre içinde aşkına karşılık bulmuştur. Isabel'in onun aşkına karşılık vermesinin sebebi kocasının sadece işleriyle ilgilenmesi, karısını ihmal etmesi ve her şeye tepkisiz kalmasıdır. Evliliklerinin ilk yıllarından itibaren kocasını bu şekilde kabul etmeye çalışan Isabel, kendine mani olamamış ve yasak olduğunu bile bile kayınbiraderi ile aşk yaşamıştır. “*Birbirimize yasak olmasak, gene de bu kadar sever miydin sevgimi?*” (s. 177) Yalnızca bir kez beraber olmuşlar ve bu beraberlikten sonra Isabel hamile kalmıştır. Antonio Pereira'nın kendisinden olduğunu sandığı Andres, Miguel'in oğludur ve bu sır, saklanmıştır.

Mahrem'de Şişko, yaklaşık iki kişinin kilosuna sahiptir ve şişmanlık onun kâbusu olmuştur. Bir sabah, kilo verdirecekleri iddiasında bulunan bir aerobik merkezine giden Şişko, dönüşte vapura biner ve burada kendisinin fotoğrafını çeken Be-Ce isimli cüce ile tanışır. Şişko, bütün gün onunla dolaşıp fotoğraf çeker ve konuşkan olan Be-Ce'nin anlattıklarını dinler. Biri cüce diğeri şişman olduğundan, ikisinin de yaşadıkları hayatta başkaları tarafından seyirlik malzemesi olmalarından ve “*mahrem*” olan bir şeyleri kalmadığından dolayı birbirlerini anlarlar, severler.

O andan itibaren bir daha ondan kopmadım. Hep ertelediğim zaman, bir türlü varamadığım diyordu Be-Ce. Senelerdir hep aynı sıkışmışlığın içinde dönüp dururken, bu halimle kimseyi sevemeyeceğime ve kimsenin beni

sevemeyeceğine inanmışken, hiç beklemediğim bir anda, hiç beklemediğim bir yerden bir kapı açılmıştı önümde. Eşikten geçmemle birlikte paldır küldür yuvarlanıvermiştim ucu bucağını göremediğim bir seveda âlemine. Cüce sevgilimin dev gölgesi kesilebilirdim hiç tereddüt etmeden; onunla her yere gidebilir, her yerden gidebilirdim, ötesini düşünmeden. (s. 209)

Birkaç gün sonra Şişko, onun bir yokuşun sonunda bulunan Hayalifener Apartmanı'ndaki dairesine taşınır. Bu evde ve Be-Ce'nin gözlerinde gördüğü aşkla Şişko, değişmeye ve o ana kadar hissettiği bütün o şişmanlık psikolojisinden kurtulmaya başlar. *“Dünya yaşanılalı, ben de sevileseydim Be-Ce'nin gözlerinden baktıkça.”* (s. 210)

Yan yana durduklarında insanların şaşkın bakışlarını üzerlerinde hisseden sevgililer, seyirlik dünyanın malzemesi olmamak için dışarıda pek dolaşmazlar. Bir kere dışarıya “tebdil-i kıyafet” ile çıkarlar. *“Tebdil gezmek, görünüşü değiştirmektir. Biz, biz gibi görünmediğimiz müddetçe, dışarıda beraber dolaşabilecektik.”* (s. 91)

Be-Ce Şişko'yla beraber olduğu yıllarda “Nazar Sözlüğü” adında bir proje üzerinde çalışır ve bunu Şişko'dan saklar. Şişko, Be-Ce'nin evde olmadığı bir vakitte neredeyse bitmiş olan bu sözlüğün taslağını bulur ve okumaya başlar. İki sevgilinin aşkı da Şişko'nun, sözlükteki maddelerden birini teşkil ettiğini anlamasıyla biter. *“şişko: O kadar şişmanmış ki, ne zaman insan içine çıksa herkes işini gücünü bırakıp onu seyredermiş. O da gözlerden o kadar rahatsız olurmuş ki, gidip daha çok yemek yer, daha çok şişmanlarmış. (Şişko'nun çocukluğunu araştır.)”* (s. 210) Be-Ce eve geldiğinde Şişko, durumu anlatır ve gitmeye hazırlanır. Fakat evi Be-Ce terk eder, Şişko ise niye yaptığını tam olarak bilmese de intihara kalkışır. (s. 216)

Romanda bir başka aşk, Madame de Marelle ve çiftlikte çalışan delikanlı arasında yaşanmıştır. Evliliğin ilk yıllarında kocası tarafından şiddete maruz kalan Madame de Marelle, kocasının düzelmesine rağmen yaşadıklarından dolayı sert bir mizaca sahip olur. Öyle ki çevresinde güleç yüzlü kimseye tahammül edemez. Çiftliğe bir gün bir delikanlı gelir ve Madame de Marelle, işlerin çokluğundan şikâyet eden kâhyaya yardımcı olması için onu işe alır. Delikanlının güzelliğini görür görmez, Tanrı tarafından sınındığını ve delikanlının şeytanın elçisi olduğunu

düşünen Madame de Marelle, yine de onun kendisini davet eden bakışlarına karşı koyamamıştır. “*Günboyu delikanlıya bakmamaya çalıştıkça daha çok bakmış; ondan uzak durabilmek için çürpindikçe, şimdiye değin onsuz geçirdiği her ana lanetler yağdırmıştı.*” (s. 116)

Delikanlıyla nehir kıyısında cinsel birliktelik yaşayan Madame de Marelle, ona bir daha görüşmeyeceklerini söyler ve delikanlı ortadan kaybolur. (s. 120) Bu birliktelikten sonra Madame de Marelle hamile kalır ve biri kız diğeri erkek olmak üzere ikiz çocuk doğurur.

Bit Palas'ta Aysin ile Ben birbirlerini sevmektedir. Ethel'in sayesinde tanışan çift, bir süre flört edip hemen evlenmişlerdir. Evliliklerinin ilk senelerinde her şey yolundadır ve Ben, Aysin hoşlanmadığı için içkiyi de azaltmıştır. Hatta bir dönem tamamen bırakmıştır. “*Çok seviyordum Aysin'i. Ama bundan daha iyisini yapabileceğimi ikimiz de biliyorduk. Bir yerlerde bir yanlış anlama olmuş, içkiyi azaltmak değil tamamen bırakmam gerektiğine ve bu zor hedefe ancak sevgimizle ulaşabileceğime, bunu yapsam yapsam 'onun hatırına' yapabileceğime ikna olmuştu.*” (s. 231-232) Fakat Ben, bir süre sonra yeniden içkiye başlamış ve içki meselesini “değer” meselesine dönüştüren Aysin'in bu düşüncesi gerçekleşmediği için de aşkları ve evlilikleri bitmiştir.

Romanda bir başka karşılıklı aşk Mavi Metres ile postanedeki memur arasında yaşanmıştır. Mavi Metres bir sabah fatura yatırmak için postaneye gider ve parayı alan eflatun renginde gözleri olan –Eflatun Prens dediği– gence bağlanır. Bir başka gün yine aynı kişiyi görür ve genç memur ona gülümser. Bir süre flört ederler ve nişanlanırlar, fakat Eflatun Prens'in onunla devamlı alay etmesi üzerine Mavi Metres ondan ayrılır. Eflatun Prens, tekrar birleşmek için zorbalık etmeye başlar. Hatta onu suratını kesmekle tehdit eder. Mavi Metres ise eski nişanlısının elinden bıçağı alır ve kendi suratına bir çizik atar. O günden sonra da onu, Eflatun Prens'i bir daha görmez. (s. 294-295)

Araf'ta Gail ile Ömer birbirlerini sevmektedir. Gail'e âşık olana kadar aşka dair en ufak bir düşüncesi olmayan ve cinsel düşkünlüğü yüzünden birçok kadınla birlikte olan Ömer, Gail'in kendisini sevdiğini ilk başta hissedemez. Ömer, Gail'in

arkadaşı Debra'nın kendisinden hoşlanmadığını söylediğinde Gail “*Ama onun seni sevmemesinin nedeni benim seni seviyor olmam.*” (s. 218) der. Ömer, Gail'in bu cümlesini algılamaya başladıktan sonra aslında Gail'e âşık olduğunu anlar. Arkadaşlarının yardımıyla Gail'e ilan-ı aşk edebilmek için çırpınır ve en nihayetinde aşk ile ilgili düşüncelerini söylediği bir anda Gail'e “*Belki birlikte olmalı, hatta birlikte yaşamalı, hatta ve hatta evlenmeye cesaret etmeliyiz, bu mucizenin ne olduğunu beraber görmek için... tıpkı bütün aşıkların yaptığı gibi*” (s. 269) der ve Gail de “*Ben de seni seviyorum*” (s. 270) diye karşılık verir.

Romanda Alegre'nin ve Piyu'nun aşkları da karşılıklıdır ve evlenmeyi düşünmektedirler. Fakat Piyu, evlilik fikrinden korkmaktadır. “*Belki sonuçlarından korkuyorum. Ama kendim için değil. Alegre için endişeleniyorum. Onunla evlenmek istiyorum ama onun için en uygun erkek ben değilsem ne olacak?*” (s. 297) Piyu'nun bu düşüncelerle boğuşmasının temel nedeni, onun Alegre'yle birlikte olamamasıdır. Bu kaygısını Abed'le paylaşır: “*Sence aşkla... cinsellik arasında doğrudan bir bağlantı var mıdır?*” (s. 297) Birlikte olamamaları Alegre'yi de kaygılandırır. Bu kaygı, onu, Piyu'nun kendi vücudundan hoşnut olmadığı düşüncesine kadar götürür. (s. 242) Alegre bu evliliğin ve cinselliğin gerçekleşmeyeceğini anladığında Piyu'yu terk eder.

Baba ve Piç'te Zeliha ve Ermeni asıllı Aram, birbirlerini severler. Uzun süredir sevgili olan bu çiftin evlenmek gibi bir niyetleri yoktur. Özellikle Zeliha bu fikre sıcak bakmaz. Onun bu düşüncesini, Zeliha'nın kızı Asya'nın şu cümlesinden anlamaktayız: “*Babam her kimse Zeliha Teyze'nin onunla tecrübesinden sonra evlilik fikrinden soğuduğunu tahmin ediyorum. Erkeklere itimat etmekte güçlük çekiyor galiba.*” (s. 253) Zeliha ve Aram'a yaşadıkları aşk ve istedikleri her zaman her bakımdan beraber olmaları yetmektedir. Aralarında birbirlerini tamamlayacak ve anlayacak kadar müthiş bir uyum vardır. Öyle ki birinin başladığı cümleyi diğeri bitirir. (s. 257) Romanda geçen bir cümleyle Zeliha'nın Aram'a kimseye anlatmadığı büyük sırrını anlattığını ve ona ne kadar güvendiğini görmekteyiz. Buna karşılık Aram'ın “*Lütfen sevgilim, gel benimle kal Onlar gidene kadar benimle kal.*” (s. 290) şeklindeki cümlesi, Zeliha'nın Aram'a ne kadar değer verdiğinin bir kanıtıdır.

Aşk'ta Jeannette ile Scott'un birbirlerine âşık olduklarını görmekteyiz. Henüz üniversite eğitimleri bitmemiş olan ikili, bu büyük aşklarından dolayı evlenmeye karar verirler ve evlilik düşüncelerini ailelerine açarlar. Jeannette, ailesine evlenmeye karar verdiğini söylediğinde, Ella buna şiddetle karşı çıkar, Scott'un kendileri gibi Yahudi olmamasının, evlendiklerinde sorun çıkartacağına ve aşkın geçici olduğuna kızını inandırmaya çalışır. Oysa Jeannette, ailesini özellikle de annesini karşısına alarak aşkını yüceltir. *“Ben bu çocuğa aşığım anne. Anlıyor musun? Bu kelimeyi hatırlıyor musun bir yerlerden? Aşk! Hani yüreğin pır pır eder, hani onsuz yaşayamazsın!”* (s. 22)

Kızının, istemediği bir evliliğe doğru yol almasından endişe eden Ella, Scott'u arayarak evlenme kararlarını bir kere daha gözden geçirmelerini söyler. Bu konuşmayı Scott Jeannette'e, Jeannette de babasına söyler. David, Ella'yı başkalarının hayatına karışmakla suçlar. Jeannette ise bu telefon konuşmasından sonra eve uğramaz. Fakat bir süre sonra anne-kız barışır ve Jeannette eve gelir. Jeannette eve geldikten bir süre sonra Scott ile ayrıldığını açıklar ve böylece Ella'nın haklılığı ortaya çıkar.

Romanda birbirlerini seven bir çift de Aziz ile Ella'dır. Evlendikten sonra aşk üzerine düşüncelerini negatif bir şekilde değiştiren Ella, kızının kendisine yönelttiği suçlamalardan ve A. Z. Zahara'nın “Aşk Şeriatı” isimli romanını okumaya başladıktan sonra hem beşerî hem de manevî aşkı düşünmeye başlar ve hayatında aşk olmasını diler. Bu esnada Ella, kitabın yazarı Aziz ile yazışmaya, telefonda konuşmaya başlar. Bu görüşmeler onun dileğinin gerçekleşmesini sağlar ve Ella Aziz'e âşık olur. Ella'dan bir aşk mektubu alan Aziz ise onun yaşadığı şehir Boston'a gelir. Böylece nihayet yüz yüze gelirler. Aziz, Ella'yı sevdiğini söyler ve yaklaşık iki ay sonra Ella, evini terk ederek Aziz'le beraber gider. Bir yıl beraber yaşadktan sonra Aziz ölür. O öldükten sonra Ella evine değil Aziz'in memleketi Amsterdam'a gider.

c. Roman Kişilerinin Aşk Üzerine Düşünceleri

Pinhan'da roman kişilerinin aşk üzerine düşünceleri birkaç istisna dışında beşerî olmaktan ziyade ilahîdir. Bu nedenle romanda tasavvufî aşkın izleri

görülmektedir. Gece bir rüya gören Pinhan, rüyayı unutmak için dere kenarına gider. Dere, ona rüyasını anlatmasını söyler; böylece sıkıntıları su gibi akıp gidecektir. Pinhan, rüyasını dereye anlatır ve dere de tabire koyulur. Dere gördüğü rüyadan yola çıkarak Pinhan'a ikiliğin kalubeladan beri mevcut olduğunu ve ortadan kalkması için yekvücutta bulunulması gerektiğini söyler. “*Canansız can, cansız canan olamazdı. Âşığın da maşuğun da gıdası, mayası aşkı. İki yürek bir çarpardı.*” (s. 35) Bu cümleler bize Vahdet-i Vücut inancını çağrıştırır.⁷¹

Mahrem'de Şişko aşkı korseye benzetir:

Aşk bir korsedir. Niye bu kadar kıymetli olduğunu anlayabilmek için haddinden fazla şişman olmak gerekir. Aşk bir hayal taciridir. Kıyıda köşede kartlaşmış hayalleri çekip çıkartır, yıkayıp paklar, allayıp pullar ve terütaze sıfatıyla sahibine kakalar. Aşk insanı güzelleştirir. Görüntülerle oynar pervasızca; yani sıfatlarla, yani aynalarla.

Aşk bir korsedir. Gün gelir hiç beklenmedik bir yerde, hiç beklenmedik bir anda, atıverir çit çitlerinden biri yahut çözülürverir iplikleri. ... Aşk bir korsedir. Niçin bu kadar kısa sürdüğünü anlayabilmek için haddinden fazla şişman olmak gerekir. (s. 214)

Romanda Be-Ce'nin “görmek” üzerine yazdığı Nazar Sözlüğü'nde aşkla ilgili düşünceler de yer almaktadır. Hatta başlı başına bir “aşk” maddesi vardır.

Zühre: Derler ki, aşk da unutulmuş her şey gibi. Hem de yaşanıp bittikten, soğuyup küllendikten sonra değil, tam da devam ederken unutulmuş aşk. (s. 86)

aşk: Aşığının kolları arasında dul kadın, “aşk dediğin yasak olmalıdır.” diye mırıldanmış. “Yasak da gözden irak olmalı.” (s. 89)

gözbebeği: Karanlık ve yakınlık büyütür gözbebeğini; aydınlık ve yakınlık küçültür. ... Âşık olunca da büyür gözbebeği; demek ki âşık olunan uzaktadır. Aradaki mesafenin verdiği acıyı azaltmak için, maşuka “gözbebeğim” diye hitap edilir. (s. 141)

Bit Palas'ta Nadya'nın hocası Profesör Kandinsky de aşka dair görüşlerini belirtir: “*Aşk nörokimyasal bir düzenektir. Ve en sadık âşıklar da kuş beyinlidir. Eğer seneler sonra hâlâ kocasına körkütük âşık bir kadın görürsen, bil ki belleği tıpkı bir baştankaranın belleği gibi çalışır.*” (s. 176) Ona göre aşkın ölümsüz olabilmesinin tek yolu “*oynak ve ölümlü bir hafızaya sahip olma*”r. (s. 177)

⁷¹ Tasavvufî aşk ileriki bölümlerde daha ayrıntılı olarak işlenecektir.

Araf'ta Ömer, Gail'e âşık olduktan sonra kendisinde bir değişim olduğunu ve bunu aşkın sağladığını söyler: “*Âşık olmanın bir mucizeye inanmaya benzediğini düşünmeye başladım. Aşk da beklentiler ve inançlarla ilgili. İnsan kendisi için hâlâ kurtuluş ümidi olduğuna ve günün birinde özel birinin bunu mümkün kılacağına inanıyor. Bu bir mucize özlemi değil mi?*” (s. 269) Çok umarsız bir adam olan ve her hafta farklı bir kızla birliktelik yaşayan Ömer'in arkadaşları ilk başta onun âşık olduğuna inanmaz. Ömer ise isyan ederek “*Anlamıyorsunuz, Ben AŞIĞIM...*” (s. 250), “*Aşk değil, hatta AŞK bile değil AŞK!*” (s. 250)

Ömer'in aşk ve evlilik üzerine düşündüğü şu cümleler dikkat çekicidir:

Tanımı gereği aşk, sezgisel, akıl dışı bir şey, bir nevi katlanılır delilik olduğundan, ille de benzer geçmişten gelen birine âşık olmak gerekmiyordu. Ama mesele evlenmeye gelince değişiyordu ölçütler. Evlilik bağının yazılı olmayan kuralları, her kuşun kendi sürüsünden biriyle eşleşmesini şart koşuyordu. (s. 276)

Beşpeşe'de Zehra'nın aşk yorumu tasavvufî bir nitelik taşımaktadır. “*Güzel cemallere âşık olanların tasavvufî aşkında güzele âşık olmanın kolaylığı vardı aslında. Gerçek aşk nesnesi 'suret' çirkin olmalıydı. ... Aşk cezaydı.*” (s. 89)

Romanda bir başka aşk yorumu ise Fırat'tan gelir:

Aşk. Nedir ki Aşk? Apansız parlayıp göz açıp kapayıncaya değin sönen bir duygu. Aklını başından alarak sana en büyük kötülüğü yapan, bir düzen kurmana yardımcı olmaktan çok uğraşa didine kurduğun düzeni yıkman için seni yüreklendiren bir kıvılcım. Anlık. ... Tanrı gibi. Olmayan ama varlığına inanılan bir kavram. Canı sıkılan, işi gücü olmayan birileri icat etmiş olmalı tanrıyı icat etmeden önce. (s. 245)

Aşk'ta hem batınî hem zahirî aşk üzerine düşünceler görülmektedir. Jeannette annesine aşkının büyüklüğünü anlatmaya çalıştığı esnada Ella, “*aşk dediğin bugün var yarın yok cici bir histen ibaret*” (s. 23) diyerek aşka olan inançsızlığını dile getirir. Hatta bu duyguya olan inançsızlığını “*Sen sen ol, aşkı arama! Aşktan daha mühim şeyler var hayatta*” (s. 67) diye kendince bir kural koyarak aşkı simgeleştirmiştir. Fakat Aziz'e âşık olduktan sonra düşüncelerini değiştiren Ella, Konya'da duyduğu sabah ezanını aşka benzetir: “*Gizemli, sıra dışı, neredeyse*

tılsımlı. Ama aynı zamanda doğaüstü, akıldışı, hatta ürpertici. Tıpkı aşk gibi!” (s. 408)

Tasavvufî aşka dair romanda izler bulmaktayız. Şems’in, yaşadığı tecrübelerden yola çıkarak oluşturduğu **GÖNLÜ GENİŞ VE RUHU SUFİ MEŞREPLİLERİN KIRK KURALI**’nda da aşka dair cümleler görmekteyiz.⁷²

C. Aile Bireyleri Arasında İlişkiler

İlk insandan itibaren birey, sürekli olarak birileriyle ya da bir şeylerle iletişim halindedir. *“Aşk ilişkilerinden savaşa kadar, yaptığımız her şey başkalarıyla.”*⁷³ Dolayısıyla başkalarıyla kurduğumuz iletişim ya da ilişki sosyal bir eylem olarak karşımıza çıkar. *“İnsan başlangıçta kendi yaşamını sürdürmek, korunmak ve beslenmek gibi sorunları çözmek için doğa ile ilişki içindedir.”*⁷⁴ Sonraları ise sosyal bir varlık olan insan, toplum içinde yaşama zorunluluğundan dolayı diğer kişilerle iletişim kurmaya çalışmış ve böylece sosyalleşmeye/toplumsallaşmaya başlamıştır.

Bireyin sosyalleşme sürecinde karşılaştığı ilk kurum ailedir. Ailesinden aldığı değerlerle ya da eğitimle şekillenen birey, ileride kendi kuracağı aileye de büyük ölçüde yetiştiği ailenin kurallarını yansıtır.

Sosyal bir kurum olarak aile, bünyesinde barındırdığı fertlerin ilişkiler yumağına sahne olur. İyi ya da kötü bir şekilde devam eden bu ilişkiler vasıtasıyla *“ailenin sosyal ilişkiler ağı oluşmaktadır.”*⁷⁵ Bu ağ, sadece aile yapısında değil; akrabalık ilişkileri içinde de katmanlaşarak büyük bir alana yayılmaktadır.

1. Karı – Koca İlişkisi

Şehrin Aynaları’nda Antonio, üniversitede felsefe kürsüsünün başına geçmek için sürekli çalışıp durur ve ne karısıyla ne de çocuğuyla ilgilenir. Evdeki insanların çıkardığı gürültüden dolayı çalışmadığı zamanlarda sinirlenen Antonio, yine de karısına en ufak bir şiddet göstermemiştir. Onun derdi işinde başarılı olmak ve çocuğunun da hekim olması arzusudur. Isabel ise kayınbiraderi Miguel ile birlikte

⁷² Tasavvuf, “Din ve Dinle İlgili Meseleler” kısmında daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

⁷³ Bozkurt, s. 3.

⁷⁴ Doğan, Özyurt, Boztoprak, s. 231.

⁷⁵ E. Yıldırım, E. Yıldırım, *Aile İçi İlişkiler ve İletişim*, K. Canatan, E. Yıldırım, *Aile Sosyolojisi*, (s. 173-190).

olduktan ve ondan bir çocuk dünyaya getirdikten sonra kendini tamamen içine kapatır ve günahkâr olarak görür. Antonio kendisiyle ve işiyle o kadar ilgilidir ki ilk başta karısının durumundan habersizdir. Fakat bir süre sonra karısının bu hissizliğini göz ardı edemez. Nihayetinde karısına “*Niçin Isabel? Niçin benim dünyam sana bu kadar uzak? Benimle ilgili olan her şeyden neden böylesine kaçıyorsun? Sen... hiçbir zaman davetlere katılmıyorsun, dostlarımla yan yana gelmekten bile kaçıyorsun. Bazen sırf beni incitmek için böyle yaptığını düşünüyorum.*” (s. 79-80) der.

Daha evliliklerinin ilk yıllarında da aralarında hep bir sorun vardır. Miguel, bu yıllarda onların yatak odalarını dinlemiş ve ertesi sabah yüzlerine bakınca en ufak bir mutluluk işareti görememiştir.

Kimi geceler kendini tutamayıp, kapılarını dinlemiş; içeriden çıt çıkmayınca ferahlamıştı. Kimi sabahlar Antonio’nun yüzünde tutkulu temasların nişanelerini aramış ama onun her zamanki gibi kitaplarından başka bir şey düşünmediğini görünce rahatlamıştı. Karı kocanın birbirlerine nasıl baktıklarına defalarca dikkat etmiş ve ikisinin de gözlerini perdeleyen durgunluğu sevinçle karşılamıştı. Demek ki sevmiyorlardı birbirlerini; belki de sadece katlanıyorlardı bu evliliğe. (s. 176)

Şehrin Aynaları’nda bir diğer karı – koca ilişkisinde de mutsuzluk hâkimdir. Elena’nın kocası, oğulları Diego’yla bir gün panayıra gitmek için evden çıkar. Fakat dönüşte Diego bir kazada ölür. Oğlunun ölümünden sonra Elena, kocasına olan bütün ilgisini ve güvenini yitirir. Kocasını ise Diego’nun ölümünden sonra kendini içmeye verir ve karısının yüzüne bakamaz hale gelir. “*O günden beri, aynı evde barınmaya devam etmelerine rağmen birbirlerine değmeden, birbirlerini görmeden yaşıyorlardı.*” (s. 60) Elena, oğlunun ölümünden o kadar etkilenmiştir ki oğlunun mezarının başında kadınlığını yok etmiş, böylece bir daha çocuk sahibi olmak istememiştir. (s. 61) Fakat Elena bir süre sonra komşusu Isabel’in oğlu Andres’i görünce sever ve kendi oğlunun yerine koymaya başlar. Onun Andres’e olan sevgisi, Elena’yı komşularına iftira atmaya kadar götürür. Elena, annesinin Engizisyon tarafından içeri alınmasından sonra Andres’i evlatlık edinir. Kocasını ise Andres’in varlığından rahatsızdır, fakat yine de Elena’ya bir şey diyemez. Böylece zaten sarsılmış olan ilişkileri yok olma derecesine gelir.

Romanda bir diğer karı – koca ilişkisi çokeşli bir evlilikte görülmektedir. Amet Zambarel’in ilk karısı, üzerine köle bir kuma geldikten sonra çok üzülür. Amet ikinci karısıyla evlendikten sonra onu çok sever ve karşılığını da bulur. Bu mutluluk, ilk karısının kahrolmasına neden olur. Hatta kadın kocasının kendisiyle ilgilenmemesinden duyduğu acıyı belli etmek için alına göz şeklinde bir dövme yaptırır.

Mahrem’de Monsieur de Marelle, evliliğinin ilk yıllarında karısına şiddet göstermiş ve onun psikolojisinin bozulmasına neden olmuştur. Öyle ki Madame de Marelle, etrafındakilerin mutluluk belirtileri göstermesine tahammül edemez hale gelir. Evliliklerinin ilk yıllarından beri Monsieur de Marelle ne zaman karısıyla beraber olmak istese hep geri çevrilmiştir ve o da karısını aldatmaya başlamıştır. Madame de Marelle de kocasının kendisini aldattığının farkındadır. Böylece kocasından hiç fayda beklemeyen ve kocası yokmuş gibi davranan Madame de Marelle, nihayetinde kocasını bir delikanlıyla aldatır ve ondan ikiz çocukları olur. Monsieur de Marelle, karısının doğumdan sonra da değişmediğini görerek, ihanetlerine devam eder.

Bit Palas’ta Agripina ve Pavel Pavloviç ifti Bolşevik Devrimi’nden sonra İstanbul’a gelirler ve iş aramaya başlar. Askerlik hayatından sonra başka bir işte çalışmaya yanaşmayan Pavel Pavloviç, yine de bir kafeşantada vestiyer olarak işe başlar fakat birinin emrinde çalışmaya  gün dayanır. Bu nedenle Agripina çalışmaya karar verir ve bir pastanede garson olarak işe başlar. Agripina akşamları eve geldiğinde kocasına yaşadıklarını anlatır, fakat Pavel Pavloviç dışarıya dair pek bir şey öğrenmek istemez. *“Dışarısı hakkında hiçbir şey bilmek istemiyor; kendini hoyratça silkeleyip kenara fırlatan o cinnetaver hayatın içinde varolabilmeyi başardığı için karısına hem gıpta ediyor, hem de iten içe gceniyordu.”* (s. 46) Bu dönemde çiftin evlilik ilişkileri zayıflamaya başlar, kızlarının doğumuyla iyice sarsılır. Bebek doğduktan sonra Agripina bir boşluğa düşer ve bebeği kendinden alınan bir can olarak görür. Bebek karnındayken hem kocası hem kendisi hem de bebeği için hayata tutunan Agripina, kızını dünyaya getirince bunalıma girer. *“Tanrı’nın ta başından beri onu değil de, karnındaki bebeği kolladığını ve bu yüzden*

de, doğum gerçekleşir gerçekleşmez onu kendi kaderiyle baş başa bıraktığını vehmediyordu.” (s. 47)

Bir öğleden sonra bebeği emzirmek için eve gelen Agripina, onu yatakta ölü bulur. Kızının ölümünden sonra Agripina, daha da kötüleşir. İstanbul’da artık barınamayacaklarını bilen Pavel Pavloviç, kardeşine yazdığı mektupla ondan kendilerini Fransa’ya aldırmasını ister ve kısa süre sonra Paris’e yerleşirler. Burada *“her geçen gün, hem birbirlerinden, hem de ruh iklimlerinden bir adım daha uzaklaştılar.” (s. 51)* Durumu daha da kötülen Agripina, bir kliniğe yatırılır ve onun hastanede olduğu dönemde Pavel Pavloviç, bir başka kadınla birlikte yaşamaya başlar ve ondan bir kız evlat sahibi olur. Bir süre sonra başhekimin karısını görmesi gerektiğini söylediğinde Pavel Pavloviç, ona olan vefa duygusundan dolayı tekrar İstanbul’a gitmeye karar verir ve orada Bonbon Palas isimli bir apartman yaptırarak 10 numaralı dairede ölene kadar yaşarlar.

Romanda Ben’in ağzından annesinin ve babasının arasındaki ilişki anlatılır. Ben’in babası hem asker hem veterinerdir. Gündüzleri çok anlayışlı olan baba, akşamları içki sofrasında değişir. Annesi, onun bu hallerinden çekinir ve kesinlikle içki masasında ona karışmaz. Annesi, kocasından çekinmesine rağmen onun gündüz heybetli durup da akşam böylesine düşmesinden de haz alır. (s. 221) Çünkü geçen yılların ardından annesi çökmüş fakat babası yakışıklılığını muhafaza etmiştir. Annesi bu durumdan oldukça rahatsızdır. Ben, annesiyle ilgili olarak *“Eğer babam bu kadar yakışıklı olmasaydı, böylesine dinç ve kendinden emin, muhtemelen daha rahat ederdi annem.” (s. 222)* der. Annesi bir zamanlar kendisinin de güzel olduğunu kanıtlamak için herkese eski fotoğraflarını gösterir. Kocasî hâlâ fotoğraftaki gibidir. *“Evliydim; yaşamları, çocukları, paraları, yuvaları, hüsrânları, mazileri birdi ama yıllar anneme başka, babama başka türlü muamele etmişti. Annem hızla yıpranadursun, babam onca sene sonra bile, hâlâ nişan fotoğraflarındaki gibi genç ve bir o kadar dinçti.” (s. 223)*

Ben ise üniversite yıllarında tanıştığı Aysin ile evlenir. Aysin’le evlenmeden önce içki tüketiminde bir normallik varken evlendikten sonra tıpkı babası gibi çok içmeye başlar. Kendisi evliliğinde babasının izinden yürür fakat Aysin annesi gibi

değildir. Ona içki sofraları hazırlamaz, içki içtiğinde ona anlayışlı davranmaz, hatta ondan içkiyi bırakmasını ister. Ben, bir dönem içkiyi bırakır fakat bir süre sonra yeniden başlar. Bu içki meselesi de evliliklerinin sonu olur.

Evlilikleri süresince Ben, Ayşin'i gerçekten sevmiştir. Fakat Ayşin'in aşk anlayışı biraz farklıdır. *“Ayşin'in aşkı bir bürokrasi çarkı gibidir. Yazışmaları dosyalar, hesaplar yapar, defterler tutar, giderleri gelirlerden düşer ve mütemadiyen kaydeder. Devasa bir arşivi vardır. Hiçbir tartışmayı unutmaz, unutmadığı gibi unutturmaz da.”* (s. 292-293)

Ben'in ağzından anlatılan bir diğer ilişki ise Metin Çetin ile Karısı Nadya arasındadır. Metin Çetin, karısına işi konusunda evlenmeden önce yalan söyler. Nadya evlendikten sonra onun doğru düzgün bir işi olmadığını öğrenir ve alt üst olur. Evliliklerinin yalanla başlamış olmasından başka Nadya, Türk yemekleri konusunda, özellikle de aşure konusunda, kocasından ağır sözler işitir. Yaptığı aşure bir türlü kocasının istediği gibi olmaz. Yaptığı aşureden hoşnut kaldığı bir gün Nadya, kocasının işyerine gider ve ona aşureyi tattırmak ister. Kocasının odasına gittiğinde onu bir kadınla yan yana görür ve söylediği yalanların, davranışlarının yanında aldatıldığını da öğrenir. Nadya, kocasının kendisine kötü muamelelerde bulunmasına katlanamaz, fakat Metin Çetin durumlarında normallik varmış gibi davranır.

Araf'ta Ömer ile Gail, evlendikten sonra bir süre Ömer'in bekâr evinde yaşamaya devam ederler. Evliliklerinin üzerinden bir yıl geçtikten sonra Gail, çocukluğundan beri düşündüğü ölümün ve denediği çeşitli intihar deneyimlerinin tekrar depreştiği anlarda çok hassaslaşır ve durup durup hüzünlenir. Bu durumdan hayli rahatsız olan Ömer, onu tekrar neşeli günlerine döndürmek için başka bir eve taşınmanın iyi olacağını düşünür ve evin kirasını öğrenci haliyle ödeyemeyeceğini bile bile bir eve taşınırlar. Ama bu taşınma bile, Gail'in gözlerindeki hüznü silememiştir. Gail, üniversite yıllarındaki asıl ismi Zarpandit'i değiştirerek kendine Gail ismini takmıştır. Bu isim değişikliğinden Ömer'in haberi yoktur. Ömer bir gün posta kutusunda Zarpandit ismine gönderilmiş bir mektup bulur ve karısına bunu söylediğinde Gail, ismin kendisine ait olduğunu söyler. Ömer, o anda kendisine karısını ne kadar tanıdığı sorusunu sorar.

Gün içerisinde sıklıkla zihnini işgal eden o kahredici soru yeniden dikildi karşısına. Ne kadar tanıyordu acaba karısını? Aralarında gömülü sırların ortaya çıkması sadece bir zaman meselesi miydi yoksa birlikte çok uzun yıllar hatta bir ömür geçirseler temelde, hakikatte, epistemolojik olarak imkânsız mıydı? (s. 26)

Ömer Gail'e âşıktır ve onu korumak için her şeyi yapar, fakat Gail, çocukluğundan beri içine işleyen ölüm dürtüsünden kurtulamaz. İstanbul'a Ömer'in ailesini ziyarete gittiklerinde Boğaziçi Köprüsü'nden geçerken köprünün tam orta yerinde içinde buldukları taksi durur. Gail, Asya ile Avrupa'nın tam ortasında, yani tam arafta olduğunu düşünerek kendini köprüden aşağıya atar ve ölür.

Beşpeşe'de Zehra'nın annesi üniversitede okuduğu yıllarda sevgiliyle beraber siyasî eylemlere katılır. Babası ise onu bu eylemlerden birinde görür ve ona âşık olur. Fakat âşık olduğu kızın Ömer adında bir sevgilisinin olduğunu da bilir. Bir bankanın önünde patlayan bombayla sevgilisini kaybettikten sonra da kız ortadan kaybolur, babası ise uzun bir süre sonra onu tekrar görür. Bir süre flört ettikten sonra evlenirler. Evlendikten sonra babası, annesinin kendisine hiç âşık olmadığını, tek âşık olduğu adamın patlamada kaybettiği sevgilisi olduğunu anlar. (s. 665) Ama annesi yine de babasına karşı sevgi duyar. Zehra doğana kadar Ömer'in ölmesinden etkilenip ölümü düşünen anne, kızını kucağına aldıktan sonra hayata tutunur. Fakat bu yıllarda kocasıyla tartışmaları başlar. Annesi kocasının bir başka kadınla ilişkisi olduğunu duyar. Onu kıskanmaz sadece uğruna birçok şeyi geride bıraktığı adamın vefasızlığına kızar. Tartışmalarının odak noktası budur. Geri kalanı ise, birbirlerine olan sevgilerini, aşklarını yitirmeleri ve geçim derdidir. (s. 45) Bu gidişattan hiç memnun olmayan Zehra, annesiyle babasının hiç sohbet etmediklerini görüp, suskunluğu bozmak için okulda yaşadıklarını anlatır. Zehra onların gözlerinde herhangi bir aşk izi bulamaz. Ona göre *“kavgaları bile öyle dramatik, bağırışlı çağırışlı olaylar değildi. Sürekli ve karşılıklı bir dırıldır içinde olurlardı konuştuklarında. Birbirlerine öfkelenecek kadar bile önem vermez gibiydiler.”* (s. 645)

Romanda Fatin Bey ile Vedia Hanım birbirlerini severek evlenmişler fakat bir ay sonra evlerini ayırarak ayrı yaşamaya başlamışlardır. Ayrı yaşamalarına rağmen yine de görüşmeye devam ederler.

Baba ve Piç'te Rose, Mustafa ile ilk eşinin ailesinden intikam almak için evlenir fakat yıllar sonra Mustafa'yı kendine bir sığınak olarak görür ve kocasını sever. *“Her ne kadar Rose ara sıra romantik bir ilişki hayaliyle başka bir adamla başka bir hayatın özlemini çekse de, genelde evliliğinde gayet memnundu”*r. (s. 294) Mustafa ise geçmişte yaptığı hatanın verdiği acıdan sonra Rose ile birlikte korkularından biraz sıyrılmıştır. *“Seneler içinde Rose’u sevmeye alışmış; onun varlığında, vücudunda ve ruhunda bir nebze olsun huzur bulmuştu”*r. (s. 300) Evliliklerinde geçmişte çektikleri acılardan sonra karşılıklı bir hoşgörü hâkimdir. *“Genelde mutlu bir evlilikleri vardı; asla tutkuyla âşık olmamışlardı belki ama istikrarlı, itinalı bir ilişkinin rahatlığına ermiş, birbirlerinin hoşgörü sınırlarını aşmamaya daima dikkat etmişlerdi.”* (s. 294)

Rıza Selim ilk karısı Şermin (Suşan) tarafından terk edilmiştir. Kendi kimliğinden vazgeçemeyen Şermin, oğlu Levent'i ve kocasını geride bırakarak ağabeyiyle beraber Amerika'ya gider. Karısının gidişinden sonra Rıza Selim Kazancı, uzun süre acı çeker ve ona büyük bir kin duyar. Rıza Selim, ikinci evliliğini Cicianne ile yapar. Evlilikleri hoşgörü ve güven çizgisinde seyreder. Rıza Selim, karısına her türlü refahı ve eğitim imkânlarını sağlar. Cicianne piyano dersleri alır, Fransızca öğrenir. Etraftan Ciciannenin kısır olduğuna dair dedikodular çıkmasına ve Rıza Selim'in başka biriyle evlenmesi gerektiği söylenmesine rağmen Rıza Selim, hiçbirini dinlemez ve karısıyla birlikte ölene dek dingin bir evlilik sürdürür.

– “Sen ve Cumhuriyet bu şehre birlikte geldiniz. Meğer bilmeden ikinize de hasretmişim, ikinizi de beklermişim dört gözle.” diyecekti yıllar sonra kocası Rıza Selim Kazancı. “İkiniz de eski rejimlerin köküne kibrit suyu ektiniz; biriniz memleket sathında, diğeriniz benim çatım altında. Sen de Cumhuriyet de bir nur gibi indiniz hayatıma.”

– “Geldiğimde sen kederli ama kuvvetliydin. Ben sana neşe getirdim sen de bana kuvvet verdin,” demişti Cicianne cevap mahiyetinde. (s. 146)

Kazancı kardeşlerinin en büyüğü Banu, iki erkek çocuğu da öldükten sonra kocasını terk edip annesinin evine yerleşir. Kocasını gayet iyi bir adamdır ve kimseye

kötülük etmez. Buna rağmen Banu, onunla aynı evi paylaşmaya dayanamaz. Evine gidip kocasına yemek pişirir, evi temizler, ortalığı toplar. “*Ara sıra eski evine gidiyor; bir mekânın her ayrıntısını dejavu ile bilen bir yabancı gibi dolaşiyor odalarda. Giderken daima kuru kayısı götürüyor kocasına, en sevdiği şey.*” (s. 229) Ama evinde asla kalmaz.

Gülsüm Nine ise bir Ege kasabasında yoksulluk içinde büyür, çok varlıklı ve şehirli bir aile olan Kazancılara gelin gider. Bu ailede erkek bireylerin başında olan ölüm belasından dolayı çok erkek çocuk doğurması gerektiğini bilir. Çünkü ailede erkek nüfusu azdır ve erkeğin önemi büyüktür. Gülsüm Nine, ardı ardına üç kız çocuk dünyaya getirir. Levent Kazancı ise bu doğumların ardından ona durmadan baskı yapar ve günden güne Gülsüm Nine’den uzaklaşır. En nihayetinde de Gülsüm Nine, Mustafa’yı dünyaya getirir ve ölene kadar da çocukları içinde en çok onu sever. Levent Kazancı ise çok katı ve otoriter bir babadır. Çocuklarını disiplin altına almak için kemeriyle onları dövmekten çekinmeyen Levent Kazancı’ya, Gülsüm Nine tek bir laf bile edemez, onun davranışlarını eleştiremez.

Kafe Kundera müdavimlerinden Alkolik Karikatürist ve Karikatüristin Hayatla Kavgalı Karısı’nın ilişkilerinde de mutsuzluk hâkimdir. Alkolik Karikatürist, çizdikleriyle çevresinden fazlasıyla takdir görür. Karısı ise ondan daha iyi çizebildiği halde onun kadar ilgi görmemesinden dolayı acı çekmektedir. Aralarında böylece bir tek taraflı bir kıskançlık oluşur. “*Birbirlerinden nefret ederlerdi ama yine de bunca yıldır evliliklerini sürdürmüşlerdi; kadın gün gelir intikam alırım ümidiyle, adam da gün gelir her şey düzeler ümidiyle.*” (s. 94)

Siyah Süt’te anlatılan ailelerin hepsinde mutsuzluk hâkimdir. Dolayısıyla aile içinde eşler arası ilişkiler de zayıflar, hatta bitme noktasına gelir. Bu çiftlerden biri Sofya ile Tolstoy’dur. Birbirlerini severek evlenen çift, bir hayli çocuk sahibi olurlar. Sofya, kocasına karşı hep hoşgörülüdür. Öyle ki çocuklardan ve ev işlerinden kalan zamanlarda Sofya, kocasının işlerine yardım eder. Tolstoy’un muhteşem eseri **Savaş ve Barış**’ın tam yedi kopyasını çıkarır. Anlatıcı, onun bu fedakârlığını şu şekilde ifade eder: “*.... uzun seneler boyu Sofya kendisini kocasına ve onun kariyerine adanmıştı.*” (s. 86)

Seneler boyu bu şekilde devam eden evlilikleri, Tolstoy'un **Anna Karenina** adlı eserini yazmasıyla sarsılır. Tolstoy, karısının roman kahramanı Anna'ya benzeyip kendisini aldatacağına inanır ve ondan sonraki seneler hayatı karısına zindan eder. Tolstoy, sahip olduğu bütün mal varlığını yoksullara dağıtır, kitaplarının yayın haklarını editörüne devreder ve karısını vasiyetinden çıkarır. (s. 88) Sofya, kocasındaki bu değişimden hayli rahatsız olur. Karı koca arasında tartışmalar başlar ve bu tartışmalar, çoğu zaman fiziksel şiddete kadar uzanır. Böylece *“karıkoca onarılmaz bir hız ve az bulunur bir nefretle uzaklaştılar, ayrı düştüler birbirinden.”* (s. 88) Nihayetinde, kendisine yapılan haksızlığı kaldıramayan Sofya, evi terk eder. (s. 90)

Romandaki diğer mutsuz karı-koca ilişkisi Sylvia Plath ile Ted Hughes arasındadır. Birbirlerini çok severek evlenen bu çift, peş peşe iki çocuk sahibi olur. Bu tarihten sonra Sylvia, şairlik ve yazarlık mesleğini ikinci plana atarak çocuklarıyla ve kocasıyla ilgilenmeye başlar. Kendisinin “ev”den sorumlu olması fakat kocasının yazarlık kariyerine devam etmesi, karı-koca arasındaki ilişkiyi zedeler. Bu dönemde Ted Hughes'in Sylvia'yı aldatması, ilişkilerindeki bütün ipleri koparır ve nihayetinde boşanırlar. (s. 106)

Anlatıcının romanda üzerinde durduğu bir başka karı-koca ilişkisi, Zelda ve Scott Fitzgerald arasındadır. Birbirlerinden ilk tanışmada etkilenen bu iki sanatçı, bir süre sonra evlenirler. Fakat evlilikleri boyunca kavgaları hiç eksik olmaz. Türlü bağımlılıkları olan bu çift, alkolün etkisiyle kavgalarında daha kırıcı olmaya başlar. Aynı mesleği paylaşıyor olmaları da birbirlerini rakip olarak görmelerine neden olur. (s. 160)

Evlilikleri süresinde Scott Fitzgerald'ın yazarlık mesleğinde yükselmesi, Zelda'yı mutsuz eder. Hatta romanlarındaki karakterlerin kendisine benzemeleri ve onların cümlelerinin kendi günlüğünde yazdığı şeyler olması, Zelda'yı daha da çileden çıkarır. Bu senelerde kocasını her şeyden ve herkesten kıskanmaya başlayan Zelda, psikolojik bunalımlar geçirir. Bunalımlarının şiddetlenmesiyle de şizofreni teşhisiyle hastaneye yatırılır. Scott Fitzgerald, karısını hastanede ziyaret eder ve birkaç yıl sonra kalp krizi geçirerek ölür. On sekiz yıl hastanede kalan Zelda ise,

kocasının ölümünden sekiz sene sonra hastanede çıkan bir yangında vefat eder. (s. 163)

Romanda geçen son karı-koca ilişkisi Ayn Rand ile Frank O'Conner arasındadır. Ancak aralarında herhangi bir ilişki yok gibidir. Ayn Rand, son derece ünlü ve başarılı bir yazarken Frank O'Conner çoğu zaman işsizdir. Frank O'Conner, karısıyla arasındaki bu uçurumdan dolayı kendini "*Mister Ayn Rand*" (s. 239) olarak takdim eder. Eşler arasındaki bu fark, evlilikte çatışmaya neden olur.

Bir süre sonra Ayn Rand kendisinden hayli küçük ve evli bir adamla yasak ilişki yaşamaya başlar. Tam on dört sene süren bu ilişki süresince Ayn Rand, kocasıyla olan evliliğini ölene kadar devam ettirir. "*Tüm çatışmalara rağmen devam etti evlilikleri*" (s. 239)

Aşk'ta Ella ile David'in ilişkileri, çocukları da dâhil olmak üzere dışarıya mutlu bir birliktelik olarak gösterilirken içeride durum bunun tam aksidir. Ella, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuş, fakat kocası onun çalışmasına izin vermemiştir. Çalışmak yerine çocuklarına bakmak, ev işlerini yapmak, yemek pişirmek, evin ihtiyaçlarını karşılamak gibi sorumlulukları üstlenen Ella, ilk başlarda durumdan pek şikâyetçi değildir ama kocasının kendisini aldattığını anladıktan sonra bütün bu işlerden sıkılır ve bir yayınevinde asistan olarak işe başlar. Ella hiçbir zaman kocasına kendisini neden ve kiminle aldattığına dair soru sormamıştır. Her şeyi bilmezden ve görmezden gelmiştir. David, geceleri eve gelmediğinde Ella ona hesap sormamıştır. "*Aslında karı koca her ikisi de her zaman en iyi becerdikleri şeyi yapmaktaydı: 'Anlamazdan gelmek.'* Bir boşvermişlik içinde geçip gidiyordu günler." (s. 25)

Gerçekte her ne kadar anlaşmazlık yaşasalar da çocuklarına en ufak bir sorunu bile yansıtmamışlardır. Kahvaltı ve akşam yemeklerinde hep beraber olmuşlar ve onlara mutlu bir evlilik izlenimi vermişlerdir: "*Çocuklar etraftayken karı koca her şey yolundaymış gibi davranıyor, gayriihtiyarî rol yapıyordu. Gel gelelim yalnız kaldıklarında aralarındaki kopukluk hızla su yüzüne çıkıyordu.*" (s. 168)

Ella “Aşk Şeriatı”nın yazarı Aziz’e âşık olduktan sonra hiçbir şeyi dert etmemeye başlamış ve üzerine bir dinginlik gelmiştir. Bunu fark eden kocası onu yemeğe çıkarmıştır. Aziz ile olan ilişkisini Ella’nın e-postalarını okuyarak öğrenen David, karısına karşı kabahatli olduğunu, onu kırdığını söyler. (s. 310) Fakat Ella bu sözlerden etkilenmez. En nihayetinde de onu ve çocuklarını bırakıp Aziz’le birlikte gider.

Hoşgörünün öne çıktığı bir başka ilişki, Mevlâna ile Kerra arasındadır. Mevlâna, ilk eşi Gevher Hatun öldükten sonra Kerra ile evlenir. Kerra’nın daha önce Hıristiyan olmasından dolayı Mevlâna’ya çok eleştiri gelir, fakat bütün bu olumsuz düşüncelere kulaklarını tıkayan Mevlâna, yine de Kerra ile evlenir. Evlendikten sonra Kerra, Mevlâna’nın oğullarına kendi öz evlatları gibi davranır ve kocasına da yoldaş olur. Fakat Şems, hayatlarına girdikten sonra Mevlâna, eskisi gibi ne karısıyla ne çocuklarıyla ne de öğrencileriyle ilgilenir. Mevlâna ile Şems, günlerce odaya kapanıp konuşurlar. Kerra, kocasını görememekten dolayı hüznüldür, ona artık sadece uyuduğu zamanlarda yakındır.

Sekiz senelik kocam, öz evladımış gibi evlatlarını yetiştirdiğim adam, beraber çocuk yaptığım insan bir yabancıya döndü. Ona bir tek derin uykuda olduğu zaman yakın hissediyorum. Çoğu gece uyumadan yanında yatıyor, nefes alışverişini dinliyorum. Ancak o mahremiyette kendimi karısı gibi hissediyorum, aramızdaki eski bağın canlanacağına dair bir teselli buluyorum. (s. 225-226)

Kerra, bir gün kocasının çok değer verdiği kütüphaneye gidip kitapların tozunu alır. Bunu gören Mevlâna, karısına çok kızar. Kitaplarının tozunu almak icap ederse bunu kendisinin yapabileceğini söyler. Kerra çok kırılır. Mevlâna, bir başka gün ise kitaplarını havuza atan Şems’e, içi her ne kadar yansa da bir şey demez. Bunu gören Kerra, kocasının kendine verdiği değerle Şems’e verdiği değeri sorgular. “*Vaktiyle sırf kitaplarının tozunu aldım diye beni azarlayan adam gitmiş, onun yerine, tüm kütüphanesini mahveden deliyi kenardan izleyen biri gelmişti. Ağzını açıp tek kelime etmiyordu! Hiç adil değildi.*” (s. 253)

Şems, onları terk ettikten sonra Kerra, kocasının mutsuzluğunu görüp ikileme düşer. Bir yandan Şems’in gitmesine ve kocasının kendine kalmasına sevinir, fakat

bir yandan da onun mutsuzluğuna tahammül edemez. “*Kocamın mutsuz olmak pahasına benim yanımda kalmasını, gözümün önünde olmasını mı isterim, yoksa benim mutsuzluğum pahasına özgür ve bağımsız olmasını mı?*” (s. 351) Kerra arada kalır, fakat Şems’i aramaya gidip gitmemek arasında kalan Sultan Veled’e hiçbir şey söylemez. Evliliği boyunca hep fedakâr olan bu kadın, bu durumda bile susarak aslında kocasını düşündüğünü belli eder.

Aşk’ta bir diğer karı-koca ilişkisi Şems ile Kimya arasındadır. Evlendikleri gece Şems, evlilik hayatının ona göre olmadığını düşünür. “*O an anladım ki onunla evlenerek büyük bir hata yapmışım. Benim gibi bir adam ne demeye evlenirdi? Kocalık vazifesi için yaratmamıştı beni Yaradan.*” (s. 372) Bu nedenle ilk gecelerinden itibaren Kimya ile hiç karı-koca hayatı yaşamazlar. Kimya ise Şems’e gerçekten âşıktır ve onun kendisiyle ilgilenmemesinden dolayı acı çeker. Altı ay boyunca ayrı odalarda yatarlar ve Kimya, onun odasına ne zaman gitse –Şems’in isteği üzerine– ona önceden haber verir. “*Arkadaşımdı, ruhdaşımdı, yoldaşımdı, bazen bir abi, bazen oğuldu. Gününe göre, keyfine göre, ya biri ya diğeri oluyor; zihnimde bir kisveden diğerine geçiyordu. Her şeyim oldu da bir tek kocam olamadı.*” (s. 376-377)

Hayli üzgün olan Kimya, artık kendileriyle yaşamaya başlayan Fahişe Çöl Gülü’ne gider ve ondan kocasıyla nasıl beraber olabileceklerine dair malumat almak ister. Fahişe Çöl Gülü, ilk başta yardım etmek istemez ama Kimya’nın bunu başkası için değil de kocası için istediğini anlayınca ona yardım eder. Fahişe Çöl Gülü ona bir erkeğe nasıl davranılacağına dair bilgiler verir, onu süsler ve kocasının karşısına çıkarır. Fakat Şems Kimya’yı o halde görünce odasından kovar ve ona çağırılana kadar gelmemesini söyler. O günden sonra Kimya, odasından dışarı adımını atmaz ve orada ölür.

2. Baba – Evlat İlişkisi

Pinhan’da Dertli Hagopik’in babası Ohannes, büyük oğlu Dikran’ın doğuştan sakat olmasından dolayı, mesleğini Dertli Hagopik’e öğretmek ister. Hagopik, bu işe pek sıcak bakmaz, çünkü akli başka yerlerde ve gözü de gurbettedir. (s. 40) Fakat yine de babasıyla beraber dükkâna gider, onu çalışırken izler. Babası Ohannes,

oğluna dükkândayken “Ohannes Usta”, evdeyken “baba” diye seslenmesini söyler. Böylece dükkândayken baba-oğul arasındaki ilişki usta-çırak ilişkisine döner ve aralarına mesafe girer.

Romanda bir diğer baba-evlat ilişkisi Nevres ile babası arasındadır. Karısı tarafından terk edilen baba, çok küfürbaz ve çok içki içen bir adamdır. Nevres’in ise zaten mevcut olan öfkesi annesi gittikten sonra daha da artar. Öyle ki babasına bile derin bir öfke duyar. Babası bir gece eve geldiğinde yine sarhoştur. Akşam yemeğini yedikten sonra aniden titremeye başlar ve Nevres’ten yardım diler. Fakat Nevres hiç oralı olmaz ve babasını oracıkta ölüme terk eder. Ertesi gün bu olan biteni suya anlatır. Suya, babasının gözlerindeki öfkeyi görünce dehşete düştüğünü, bir müddet sonra vücudunun soğuduğunu, bütün geceyi bir ölüyle geçirdiğini ve bütün bunlara rağmen hiçbir şey hissetmediğini soğukkanlılıkla anlatır. (s. 103)

Romanda Şeyh Mehmed Mühür Efendi, karısının ölümünden kendini ve kendi nefisini sorumlu tutar. Bu yüzden de içe kapanır ve kızlarıyla hiç ilgilenmez. Şeyh Mehmed Mühür Efendi’nin büyük kızı Züleyha, kardeşlerine bakar ve onlara annelik eder. Yavaş yavaş toparlanmaya başlayan baba, kızlarına babalık yapmadığı için çok pişman olur ve özellikle Züleyha’ya her bakışında içi sızlar. Züleyha’ya çok güvenir ve sıkıntılarını onunla paylaşır. Şeyh Mehmed Mühür Efendi, başında bulunduğu Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi’nin sonunun geldiğini kızına ima eder ve Züleyha “*babasının her söylediğini, adeta küçük bir çocuğu teselli eder gibi şefkatle, sıcacık gülümseyerek*” (s. 137) dinler. Baba-kızın arasında büyük bir sevgi vardır.

Şehrin Aynaları’nda Alonso’nun babası, sefaletten kurtulmak için oğullarından birini okutup refaha kavuşmayı arzular. Ona göre oğulları arasında bunu gerçekleştirebilecek en son evladı, zekâsından şüphe ettiği Alonso’dur. Alonso tiz sesli bir çocuktur ve yedi yaşına geldiğinde kilisenin korosuna dâhil olur. Sesinden dolayı herkesin alayına maruz kalan Alonso, koroda çok rahattır ve kimse onun sesiyle ilgili en ufak bir küçümseme göstermez. Herkesin kiliseden ayrıldığı bir gün Alonso, huzur bulduğu bu yerde biraz daha kalır ve o esnada kendisine bir *sesin* seslendiğini duyar. Etrafta kimse yoktur ve Alonso korkudan pantolonunu kirletir. O günden sonra kiliseye gitmemek için babasına türlü bahaneler uydurur ve babası da

her bahanede ona dayak atar. Babası artık onunla uğraşmak istemediği için onu kendi haline bırakır. Alonso da evde sıkıldığından tekrar kiliseye döner. Bir süre sonra babasının karşısına dikilen Alonso, *sesin* gittikçe artan etkisiyle ona üniversiteye gidecek çocuğun kendisi olması gerektiğini söyler. Babası ise, en az sevdiği oğlunun akıl sağlığından şüphe eder ve hiçbir şey söylemez. Alonso da bir süre sonra üniversitede okumak için evden ayrılır.

Romanda diğer bir önemli ilişki Antonio ile Andres arasındadır. Gerçekte Miguel'in oğlu olan Andres, bu sırrın saklanması üzerine Antonio'yu babası zanneder. Yine aynı şekilde Antonio da Andres'i kendi oğlu sanır. Antonio kendisine bir oğul yani varis edinmeyi çok ister ve evlendikten bir süre sonra da çok istediği bir erkek evlat sahibi olur. Fakat Antonio kitaplarıyla ve çalışmalarıyla o kadar meşguldür ki oğluyla hiç ilgilenmez. Oğluna hiç sevecenlik göstermeyen Antonio, oğluyla arasına bir de mesafe koymuştur. *“Belki sarp yollarla, engin denizlerle değil ama sarı, sapsarı kitap sayfalarıyla ayrılmıştı dünyaları. Çocuk ne yaparsa yapsın, aralarındaki sınırı bir türlü aşamıyordu.”* (s. 82) Andres, ölmüş bir babanın yokluğuna alışabileceğini ama hayatta olan bir babanın yokluğuna alışamayacağını söyler. (s. 82)

Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin Zülfe ve Zühre isminde iki kızı vardır. Şeyh Süleyman Efendi'nin karısı Simten, çok sinirli bir kadındır ve sinirlendiği anlarda saçını yolup kafasındaki deriyi okşar. Yine öfkeli olduğu bir gün bahçede hırslı hırslı çamaşır yıkar. O esnada yanından geçmekte olan Zülfe'nin üzerine sıcak suyla dolu kazanı boşaltır. Bu olaydan sonra Zülfe'nin yüzünün yarısı haşlanır. Şeyh Süleyman Sedef Efendi ise kızını çalışma odasının üstündeki gizli tavan arasında, çirkinliğini kimsenin görmesini istemediği için saklar. Yanına gidip ona hikâyeler anlatır. Zühre ise ablasının varlığından haberdar değildir. Babasına karşı son derece saygılı ve anlayışlıdır. Onun hangi saatte ne yaptığını gayet iyi bilir ve bu süre zarfında onu rahatsız etmez.

Romanda Amet Zambarel ile kızı Yaşlı arasındaki ilişki biraz farklıdır. Amet Zambarel ikinci eşini, Yaşlı'yı dünyaya getirirken kaybeder. Yaşlı da gittikçe

annesine benzer. Amet Zambarel, çok sevdiği karısına neredeyse tıpatıp benzemesinden dolayı karısına olan bütün sevgisini Yaşlı'ya aktarmıştır.

Mahrem'de Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi doğarken annesi ölür. Babası da karısının ölümünü ondan bilerek çocuğa hep kötü davranır ve sürekli şiddet uygular. Hatta kimi zaman ona odadan çıkmama cezası verir. Baba sıcaklığı ya da şefkati tatmayan Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, ablalarının himayesinde büyür. Bir taraftan babasının ilgisizliği, diğer taraftan ablalarının sevgisi arasında kalır.

Bit Palas'ta Ben'in babası, çok yakışıklı ve çok heybetli olduğu için oğlunda bir hayranlık uyandırır. Gündüzleri üniformasının içindeyken mecburî bir sertlik taşıyan baba, evde içki içmeye başladığında kendiliğinden gelen bir sertliğe bürünür. Babasının içki masasındaki hallerine sadece annesi ve Ben tanık olur. Annesi babalarını o halde diğer çocuklarının görmesini istemez. *“Üç kardeş içinde bir ben babama benzediğim için mi annem akşamları beni kardeşlerimden uzak, babama yakın tuttu; yoksa tam tersine, annem beni akşamları kardeşlerimden uzak, babama yakın tuttuğu için mi üç kardeş içinde bir ben babama benzedim?”* (s. 226) Ben, babasının akşamları büründüğü bu kimliği görmesine ve onun bu durumundan hiç hoşlanmamasına rağmen evlendiğinde onun gibi olur, çok içki içer.

Beşpeşe'de annesi öldükten sonra Zehra, babasıyla yaşamaya devam eder. Annesinin intihar mı ettiği yoksa balkondan mı itildiği sorusu, Zehra için bir bilmecedir. Çünkü bu sırlı ölümü babasıyla konuşamaz, onunla yüzleşmeye cesaret edemez. Bu nedenle annesinin nasıl ve niye öldüğüne dair en ufak bir bilgisi yoktur. Fakat annesinin ölümü için babasına çok kızgındır ya da babasından şüphelenmektedir.

Çocukluktan kadınlığa tek başıma geçmek zorunda kaldığım için, beni böylesine eksik gedik sosyalleşmek, kadınlığı beceriksizce öğrenmek zorunda bıraktığın için, beni annesiz bıraktığın için, kaşlarımı doğru düzgün almayı hâlâ beceremediğim, ilk adet gördüğümde ölüyorum sandığım için sana kızmaktan vazgeçebilirim belki o zaman. (s. 349)

Bir yandan da Zehra, babasının masumiyetine inanır. Zehra küçükken, babasının sıra dışı olmasını yani diğer babalardan farklı olmasını ister; fakat on bir

yaşında annesinin öldüğü günden sonra aslında babasının da diğer babalar gibi vasıfsız bir adam olduğunu görür. Ancak Zehra, diğer kız çocuklarının aksine babasının bu vasıfsızlığından mutludur. Çünkü babasının sıradanlığı, onun annesinin ölümü karşısındaki masumiyetini ortaya çıkarır. *“Ama işte alabildiğine hassas bir denge bu, fazla abanmaya gelmez terazinin kefelere. Vasatlığının ağırlığı bir gram kaçmayagörsün iniverir kefelere biri. Senelerdir sallantılı bir dengede tuttu Zehra babasıyla ilişkilerini.”* (s. 321)

Annesinin ölümünü polisiye bir romana malzeme olarak kullanan sevgilisinin ve hocasının kendisine oyun oynadığını anlayan Zehra, en nihayetinde babasıyla yüzleşir ve gerçekleri ondan öğrenir. Babasının dediğine göre annesinin ölümü ne cinayet ne de intihardır. Sadece balkondan düşmüştür.

Baba ve Piç'te Levent Kazancı, çok katı ve otoriter bir baba olarak tanıtılır. Evin dışında gayet anlayışlı ve mükemmel bir baba olan Levent Kazancı, evinde disiplin adı verdiği bir işkence yöntemi uygular. Akşam eve geldiğinde çocuklarını hizaya çeker ve yemek vakti geldiğinde izin verdiği müddetçe çocuklar masaya oturabilir. Levent Kazancı gürültüden, özellikle de çocuklarının gürültüsünden hiç haz etmez. Bu yüzden de çocuklar bebekliklerinden itibaren canları acısa dahi ağlamamayı, bağırılmamayı öğrenmişlerdir.

Bir Kazancı çocuğu olmak her şeyden evvel Sessiz İletişim Dili'ni konuşmak demektir. Yeri geldiğinde kedi gibi mırıldanarak, yeri geldiğinde perdeli imalar ya da şifreler aracılığıyla meramını anlatarak, yeri geldiğinde salt kaş göz işaretleri kullanarak... Bu hileli ve hafif dil gündelik hayatlarının her noktasına sirayet etmişti. (s. 319-320)

Diğer çocuklarının arasında Levent Kazancı'ya laf yetiştirebilen tek kişi Zeliha'dır. Babaları tarafından akşamları sıraya dizildiğinde kardeşlerinin gözlerinde korku gözlenirken Zeliha, babasına hınçlanır ve yumruklarını sıkır. (s. 320)

Levent Kazancı çocuklarına disiplini kimi zaman azarla, kimi zaman da dayakla verir. Yıllar sonra babaları öldükten sonra bile çocuklar, bazen babalarını hatırlayıp andıklarında seslerini alçaltmışlardır.

Romanda Ohannes İstanbullu, çocuklarını çok sever. Fakat başka Ermeni çocukları için bir masal kitabı yazmaya çalışan Ohannes İstanbullu, neredeyse

günün büyük bir kısmını yazmaya ayırdığından çocuklarıyla yeterince ilgilenmez. Yazmayı bitirdiğinde de çocukları çoktan uyumuş olur. Ohannes İstanbullu, bu durumdan oldukça muzdariptir, çünkü çocuklarının kendisine ihtiyacı olduğunu hisseder. Büyük oğlu Vervant'ın son zamanlarda hırçınlaştığını gören Ohannes İstanbullu, kendinde suçluluk duyar. "*Belli ki çocuk babasını özliyordu.*" (s. 235)

Aşk'ta Mevlâna'nın oğulları ile ilişkileri Alaaddin'in ağzından anlatılır: "*Çocukluğumuzdan beri böyleydi. O babamın gözdesi, terbiyeli, kâmil oğlan; bense haylaz, ele avuca sığmaz ve anlaşılmaz olan. Aile büyüklerinin biricik veliahtı, babamın ilk göz ağrısı olmak ağabeyimin rızkıydı. Benim payımsa geride kalmış sıfatları üstlenmek!*" (s. 207-208) Her ne kadar Alaaddin böyle düşünse de hırçınlığını Şems'in aniden hayatlarının içine dahil olmasından sonra gösterir. Sultan Veled, babasıyla Şems'in ilişkisini bir ruhdaşlık, dostluk, yoldaşlık olarak nitelendirirken Alaaddin, düzenlerinin bozulmasına neden olan bir ilişki olarak görür. Mevlâna'nın Şems'in her dediğini yapmasına içerleyen ve Konya halkının hoşlanmadığı Şems'le olan muhabbetinden dolayı babasının itibarının zayıflayacağına inanan Alaaddin, dolayısıyla kendi nüfuzunun da sarsılacağını düşünerek Şems'e nefret besler.

Sultan Veled ise bu ilişkide sadece babasını ve onun mutluluğunu düşünür. Öyle ki Şems Konya'yı terk ettikten sonra Mevlâna, Sultan Veled'in odasına gelerek onu bulmasını ağlamaklı bir halde söyler. Sultan Veled, Şems'i aramakla aramamak arasında gelgitler yaşar, fakat babasının mutluluğu ağır basar ve Şems'i Şam'da bulup eve getirir.

Romanda Fahişe Çöl Gülü'nün annesi tek çocuk yerine üç çocuğa hamile kalır. Doğum vakti geldiğinde annesi de ebe de bu duruma çok şaşırır. Doğum anı yaklaştığında üçüzler göbek kordonu ile birbirlerine dolanır ve sıkışır. Annesi dört gün boyunca onları doğurmaya çalışır. Fakat ebe, anneyi kurtaramayacağını anladığında bebekleri kurtarmaya uğraşır. Bir bıçakla annenin karnını yarar ama sadece bir bebeği kurtarabilir. Babası ise karısının ölümünden bu bebeği sorumlu tutar ve ona kötü davranır. Annesinin ölümünden sonra babası ters, katı ve sevgisiz bir adam haline gelir. Babası, bir süre sonra yeniden evlenir ve üvey anne, kocasının

oğluna ettiklerini görüp aynısını uygulamaya başlar. Babası ise buna hiç müdahale etmez. Artık kendisine yapılanlara dayanamayan kardeşi ise, sonunda babasını ve üvey annesini zehirleyip ortadan kaybolur.

3. Ana – Evlat İlişkisi

Pinhan'da Pinhan'ın annesi, fakirlik ve sefalet içinde kendisinin ve çocuklarının karnını doyurma derindedir. Pinhan'ın, Dürri Baba Tekkesi'ne yerleşeceğini duyan anne, sofradan bir boğazın kalkacağını düşünerek sevinir, fakat bir süre sonra oğluna kendisini yalnız bıraktığı için beddualar eder. (s. 19)

Şehrin Aynaları'nda Isabel, Andres'e kimi zaman büyük bir sevgi duyar, üzüldüğünde üzülür, canı yandığında gözyaşı döker; kimi zaman ise ağlamasına tahammül edemediği için onu dünyaya getirdiğine pişman olur. *“Böyle anlarda, kendini ne kadar zorlarsa zorlasın, değil onu sevmek, görmeye bile tahammül edememişti.”* (s. 145) Isabel, kocasını kaynıyla aldattıktan sonra hiç utanç duymaz, sadece hayatına hüznü dâhil eder. Bu hüznü de etrafındaki herkese yansıtır. Andres de annesinde bir değişiklik olduğunun farkındadır. Annesi ona uzun zaman önce ilgi göstermeyi keser, fakat komşu kadın Elena bu ilgisizliği doldurur. Elena, oğlu Diego'nun ölümünden sonra Andres'i kendi oğlunun yerine koyar. Annesinden izin alıp onunla dışarı çıkar. Andres ise Elena'ya ilgi gösterirse annesinin kıskanacağını ve eskisi gibi kendisiyle alakadar olacağını sanır ama hiçbir şey değişmez. *“Zaman zaman, annesinin çehresine düşen gölgelerden, onu incitmeyi, belki de kıskandırmayı başardığını anlıyor, ama gene de hiçbir şeyin düzelmemesine bir anlam veremiyordu.”* (s. 82)

Mahrem'de Madame de Marelle, bir delikanlıyla yasak aşk yaşar ve onunla beraber olur. Bu beraberlikten Madame de Marelle biri kız diğeri erkek olmak üzere ikiz bebekler dünyaya getirir. İkizler doğar doğmaz onların yüzüne bakan Madame de Marelle erkek bebeğin çok çirkin, kız bebeğin ise çok güzel olduğunu görür. Kız bebeğin, yaşadığı yasak aşk sonucunda Tanrı tarafından, işlediği günahı sürekli hatırlaması için gönderildiğini düşünen Madame de Marelle, kızı dışlar ve bütün ilgisini erkek olana verir. La Belle Anabelle'e annesi onu emzirmedeği için bir sütanne bulunur. Babası ise bir süre sonra karısının kendisini aldattığını öğrenir ve o

da kızını dışlar. En sonunda da La Belle Anabelle gezici bir tiyatro kumpanyasına verilir.

Bit Palas'ta Agripina Fyodorovna Antipova, çocukluğunda ve gençliğinde hep el üstünde tutulur ve yetiştirilme şeklinden dolayı hayata karşı dirençsizdir. Fakat kocası ile birlikte İstanbul'a iltica ettikleri zaman, hayata dört elle sarılmanın gerektiğini düşünür. Bu esnada hamile olan Agripina, kocasının işten ayrılmasından dolayı kendi çalışmaya karar verir. Dinî inancı çok kuvvetli olan Agripina, Tanrı'nın kendisini zor günlerde koruduğunu ve O'nun imtihanından geçtiğini düşünerek huzur bulur. Fakat Agripina'nın bu düşüncesi kızı yedi aylık doğunca değişir. “.... *Tanrı'nın ta başından beri onu değil de, karnındaki bebeği kolladığını ve bu yüzden de doğum gerçekleşir gerçekleşmez onu kendi kaderiyle baş başa bıraktığını vehmediyordu.*” (s. 47)

Her öğlen kızını emzirmek için eve gelen Agripina, kocasıyla kızını birbirlerine sarılmış uyurken gördüğünde içi burkulur. Bir zamanlar ona ait olan canın, şimdi kendisinden çalınıp babasına verildiğini düşünür. Üstelik bebeğin, babasının kollarındayken çok uysal olup da kendisine geldiğinde durmadan ağlaması, Agripina'yı iyice mutsuz eder. Bütün bunlar, Agripina'nın bebeğini sevmemesine neden olur. “*Her kadının doğası gereği anaç, anneliğin ise cennetteki ırmaklar kadar duru ve kutsal olduğuna hararetle inananlar buna ihtimal vermek istemeseler de, Agripina Fyodorovna Antipova doğurduğu 'şey'i sevmemişti.*” (s. 48) Yine de bebeği ileride büyüdüğünde sevebilme ihtimali olduğunu düşünen Agripina, bunun gerçekleşmesine olanak bulamadan kızını kaybeder. Onun ölümünden sonra zaten iyi durumda olmayan Agripina, akıl hastanesine yatacak kadar kötüleşir.

Bit Palas'ta Celal ve Cemal kardeşlerin babaları Avustralya'ya çalışmaya gider ve yıllar sonra oğullarını da oraya götürmek için köyüne gelir. Babaları orada çok zengin olur ve güzel bir kadınla birlikte yaşar. Oğullarına kadının ve oturacakları evin fotoğrafını gösterir ve annelerini köyde bırakıp oraya beraber gideceklerini söyler. Oğlanlar da annelerini yalnız bırakarak yola çıkarlar. Fakat arabaya binerken ayakkabısı çıkan Celal, arabadan atlar, araba yol alır ve köyde annesiyle kalmaya mecbur olur. Cemal ise yıllar sonra bu olayı hatırladığında annesini terk etmenin

acısını kardeşine anlatır. “*O kocaman ülke, o güzel kadın.. Annemi sattım ben bunlar için. Böyle aşağılık bi herifim işte. Beni doğuran, emziren, büyüten anacığımı bunlara değiştirdim.*” (s. 310)

Onlar gittikten sonra Celal ve annesi, büyü yaptırmak için bir hocaya giderler. Celal, hocanın dediklerini yapmaya çalışır ama pek de başarılı olamaz. Annesi o gecenin sabahında pişman olur ve Cemal’e kıyamayacağını söyler. Celal de büyüü yapamadığını söyleyince annesinin içi ferahlar. Fakat bu sefer de Celal’in içi burk olur: “... *işte o vakit anladım. Anladım ki seni benden çok severmiş. Meğer giden oğlu, en sevdiği oğluymuş.*” (s. 312)

Araf’ta Abed’in annesi Zehra, kocasının ölümünden sonra, doktora eğitimi için Amerika’ya gitmekten vazgeçen oğlunu oraya gitmesi için ikna eder. Zehra, kendisinin herhangi bir eğitimi olmamasına karşın Abed’in okumasına destek verir. Oğlunun Amerika’da ne halde olduğunu görmek için Zehra, uçaktan korkmasına rağmen oraya gider. Abed, annesinin geleceği haberini aldığı anda tedirgin olur. Çünkü Zehra inançlı bir Müslüman’dır ve ev arkadaşlarını, özellikle de onların yaşama şekillerini görünce annesinin üzüleceğini düşünür. Fakat Zehra onları görünce oğluna her medeniyetin farklı yaşam tarzları olduğunu söyler. (s. 185) Zehra, Fas’a, evine döneceği gün oğlunun Amerika’da hiçbir aksilik olmadan yaşayacağına dair yeniden korkular besler. “*Dünya bir felaketler piyangosu olmuş, ona da sonraki çekilişte oğlunun ne kazanacağını tahmin etme eziyeti düşmüştü.*” (s. 198)

Abed ile annesi arasındaki bir başka önemli ilişki ise Abed’in onu zaman zaman ismiyle anması ve hitap etmesidir. Özellikle Müslüman bir kişinin annesine bu şekilde hitap etmesi şaşırtıcıdır. “*Anne! Zehra! Senin burada ne işin var?*” (s. 184)

Araf’ın roman kişilerinden Ömer’in annesi ise oğluna hep sevgi ve sevecenlik gösterir. Ama Ömer üniversite yıllarından sonra bu sevgiye karşılık vermez. Annesi, o lisedeyken yatağının altında cinsel içerikli dergiler bulur. Oğlundan hesap sormak yerine bu dergileri yok eden anne, ona hiçbir şey söylemez ve böyle bir şey olmaması gibi davranır. Dergilerin annesi tarafından alındığını fark eden Ömer, annesinin böyle davranmasından dolayı ona kızar. Dergilerin sahibi olan kuzeni Murat’a bu

olayı anlattığında Murat, onun bu kızgınlığına bir anlam veremez ve annesinin kıymetini bilmesi gerektiğini söyler. “*Sen aklını mı kaçırdın? Hiçbir şey söylemediğine memnun olman lazım. Benim annem olsa canıma okurdu. Çok şanslısın!*” (s. 165-166)

Ömer, doktora için Amerika’ya gittiğinde annesini arar ama onunla konuşmaya pek de istekli değildir. Her telefon konuşmasında annesi, televizyondan öğrendiği kötü haberlere dikkat çekerek oğluna dikkatli olmasını söyler. Ömer, ise onun bu davranışlarından rahatsız olur.

- Arkadaşlarıyla eğlenmeye gideceksen keskin nişancıya dikkat et!
- Keskin nişancı Washington’da anne, ben Boston’dayım...
- Hayır, artık orada değil. İzini kaybettiler Seni çok seviyorum, hepimiz seni çok seviyoruz ama seni sevmek zor çünkü sen çok zorsun, seni sevgimizle sıkmadan nasıl seveceğimizi bilemiyoruz... (s. 225)

Anne ve babasını çok küçük yaşta kaybeden Alegre ise, akrabalarının yanında yaşamaya başlar. Teyzelerinin ve halalarının onun hayatının her alanına müdahale etmesinden sıkılır ve annesinin kendisini hiç zorlamadığını hatırlar. Zengin bir aileye sahip olan Alegre’nin hiçbir eksiğinin olmadığına inanan annesi, onun gereğinden fazla hırslı olmasını istemez. Ama yine de şunu söylemeden de edemez. “*Kendine bir kabuk örmen lazım kızım.*” (s. 140)

Alegre, annesini hatırladığı anlardan birinde onun kendisinden utandığını sezdiğini söyler. Annesi, onun şişmanlamamasını, daima ince olmasını ister. Çünkü bunların tam aksi olursa zengin ve görgülü bir koca bulma şansını kaybedecektir. Alegre, ergenlik döneminde aldığı kilolarla hafif tombul bir kız olur ve annesinin kendi bedeninden hoşlanmadığını hatta ondan utandığını düşünür. (s. 219) Bu sıralarda zayıflamak için çeşitli ilaçlar kullanan Alegre, nihayetinde bulimia, yani kusarak zayıflama hastalığına tutulur.

Beşpeşe’de Zehra’nın anneanesi Semiha Hanım, vaktiyle kızının Cemal Bey’le evlenmesine karşı çıkmıştır ama kızı yine de onunla evlenmiştir. Bu nedenle Semiha Hanım, kızıyla bir daha hiç görüşmez. Hatta torunu olduğu zaman bile kızının, barışma, el öpme, torununu gösterme gibi taleplerini reddeder, onu hiç

affetmez. Zehra'nın annesi de artık durumu kabullenir ve bir daha onunla görüşmeyi düşünmez. Annesinin ölümünden sonra anneannesinin varlığından haberdar olan, fakat hiç görmediği anneannesinden beklemediği bir ilgi gören Zehra, onun annesinden hiç bahsetmemesine ve soru sormamasına da şaşırır. “*Örneğin, Zehra'ya annesini hiç sormamıştı. Zehra önceleri kendisini üzmemek için bundan söz açmadığını sandıysa da, anneannesinin sahiden hiç merak etmediğini, ilgilenmediğini anlamıştı. Sanki kendi kızıyla, Zehra'nın annesi olan kadın, iki farklı insandı ve o, bu ikinci kadını tanımak istemiyordu.*” (s. 141)

Baba ve Piç'te Gülsüm Nine, üç kızın ardından nihayet kocasının çok istediği bir erkek dünyaya getirir. Mustafa doğduktan sonra Gülsüm Nine, onu kızlarından daha ayrıcalıklı bir yere koyar ve en çok onu sever. “*Kendini tümüyle yegâne oğluna adanmış, kızlarını hiçe saymak pahasına ona tapmış, hayatın ondan aldığı her şeye karşı teselliyi oğlunda aramıştı.*” (s. 224) Kazancı erkeklerinin başında olan ölümden korunması için Amerika'ya gönderilen Mustafa, birkaç kartpostalın ve mektubun dışında kendini ailesinden soyutlar ve bu durum en çok Gülsüm Nine'yi yaralar. Onun böyle davranması, Gülsüm Nine'de terk edilmişlik hissi uyandırır. Amerika'ya gittikten sonra Mustafa'yla bir kez görüşür. Mustafa bir konferans için Almanya'ya gittiğinde annesini de oraya çağırır ve orada buluşurlar. Mustafa, Gülsüm Nine için çok değerlidir. Öyle ki onu her halükarda korur. Zeliha'nın kırk yaşında olan ağabeyine Kazancı erkeklerinin kırk bir yaşında öldüğünü hatırlatması üzerine, Gülsüm Nine hiddetlenip Zeliha'ya Mustafa'dan özür dilemesini söyler. “*Ya özür dile ya şimdi çık git...*” (s. 347)

Gülsüm Nine'nin kızlarıyla olan ilişkisi Mustafa'yla olan ilişkisinden çok farklıdır. Mustafa'dan sonra yine erkek olur umuduyla doğurduğu Zeliha'nın aykırı davranışlarından, giyiminden, asiliğinden ve üstüne üstlük babası belli olmayan bir çocuk dünyaya getirmesinden dolayı ona sürekli diklenir. “*Utan utan! Bunca zaman hepimizi rezil rüsva ettiğin yetmedi mi? Şu hızmaya bak, şu hallere... Boya küpüne düşmüş gibi makyaj, avuç kadar etekler, bi karış topuklar! Böyle... böyle orospular gibi giyinirsen olacağı budur. Beyoğlu'ndaki kaldırım yosmaları bile senden daha namusludur ya.*” (s. 38)

Asi ve sivri dilli Zeliha, annesinin bu düşüncelerini önemsemez. Kendisinin böyle olduğunu ve değişmeyeceğini söyler. *“Kabul et artık. Kabul et de rahat et. Senin en küçük kızın mini etek de giyer, günah da işler. Bu evladın da böyle işte. Burun halkasını seviyor, evlilik dışı doğurduğu çocuğunu da. Beğensen de beğenmesen de!”* (s. 265)

Gülsüm Nine, sonradan dindar olan en büyük kızı Banu'nun başını örttüğünü gördüğünde tepkisi ağır olur. Banu'nun *“artık örtüneceğini”* söylemesi üzerine ona ailelerinde bağınazlığın olmadığını söyler. (s. 79)

Baba ve Piç'te Zeliha'nın evlilik dışı olan kızı Asya ile ilişkileri, Zeliha'nın Gülsüm Nine ile olan ilişkisinden farksızdır. Çünkü Asya da tıpkı annesi gibi asi ve dik başlıdır, huyu tamamen annesine benzer. *“Zeliha Teyze, o yaşlardaki halini hatırladı; şüpheciliğini, asiliğini, öfkesini aynen kızına geçirmişti. Nasıl olduğunu anlamadan Kazancı ailesinin kara koyunları ikiye çıkmıştı.”* (s. 135) Asya, annesinin kendisinden daha güzel olmasına katlanamaz. Annesinin bütün huyunu alıp da güzelliğini alamamasından dolayı mutsuzdur. Bunu adaletsizlik olarak görür. Belki de bunun için annesine *“teyze”* diyerek hitap eder, böylece araya bir mesafe koyar. Zeliha ise kızının kendisine böyle hitap etmesine ses çıkarmaz. Çünkü teoride biraz da teyzesi sayılır. Mustafa'nın tecavüzünün bir eseri olan Asya, teyze-anne ya da baba-dayı karışımı olan bir anne-babaya sahiptir. (s. 371) Asya'nın kendisine *“teyze”* diyerek hitap etmesi Zeliha'nın canını yaksa da teyzeliği, annelikten daha iyi yapabileceğine inanır. Zeliha, böylesinin daha iyi olacağını düşünür. (s. 228) Aralarında her ne kadar büyük bir mesafe olsa da Zeliha, Asya'yı çok sever ve onu düşünür. Kızının sigara içtiğini bilmesine rağmen ona tepki vermez. Çünkü eğer *“ona müdahale ederse, güvensizlik emareleri gösterirse geri tepeceğini bilecek kadar akıllı”*dır. (s. 228)

Romanda bir diğer anne-kız ilişkisi Rose ile Armanuş arasındadır. Rose, eski kocasının ailesinin kızına koydukları Armanuş ismini sevmediği için, boşandıktan sonra ona Amy ismiyle hitap eder. Armanuş, annesinin çocukluğundan beri üstüne fazlaca düşmesinden rahatsızdır. Bu nedenle de onunla sağlıklı bir iletişim kuramaz. Bazen annesinin yanında bazen babasının yanında kalan Armanuş, kendisi

Çakmakçıyan ailesinin yanındayken annesinin sürekli tedirgin olmasından ve bu tedirginliğini kendisine yansıttığından da hayli sıkılır.

Babasının yanındayken kızını sürekli telefonla arayan Rose, Armanuş'un telefona cevap vermediği bir gün, onu babasının ailesine kendisinden daha fazla değer vermekle suçlar. Kızını sürekli kontrol etmek derdinde olan Rose, Armanuş'un kimseye haber vermeden İstanbul'a gittiğini öğrendiğinde telaşlanır. Armanuş annesinin telaşını şu cümleyle ifade eder: "*Kontrol alanı dışına çıktım ya, panikledi muhtemelen. Hayatımı kontrol altında tutamamaya tahammül edemez. Sırf beni gözünün önünde bulundurmak için gerekirse dünyayı dolaşır.*" (s. 283) Nitekim Rose kızını oradan almak için hemen toparlanır ve İstanbul'a gitmek için yola çıkar.

Armanuş, tam bir kitap kurdudur. Durmadan kitap okur. Rose ise kızının bu özelliğinden hiç memnun değildir. Zira o kızının zengin bir erkekle evlenmesinin hayalini kurar. Dolayısıyla erkeklerin gözünde kitap okuyan bir kızın hiçbir cazibesi yoktur. Bu nedenle de Rose, kızına erkek arkadaşlarının yanında kitaplardan söz etmemesi için uyarılarda bulunur. (s. 104)

Romanda Suşan'ın anneliği ve çocuklarıyla ilişkileri de önemlidir. Suşan, İstanbul'da Rıza Selim Kazancı ile evlendikten sonra Levent'i dünyaya getirir. Levent'in, yürümeye başladığı zamanlarda onu terk edip ağabeyiyle Amerika'ya giderken arkasında, annesinden hatıra olan nar şeklinde bir broşla birlikte bir mektup bırakır. Suşan, mektupta Rıza Selim'den broşu oğullarına vermesini ister. Levent, annesiz büyür ve anne sevgisini tatmadığı için de hayatı boyunca katı bir adam olur.

Suşan, Amerika'ya gittiğinde orada yeniden evlenir ve çocukları olur. Çocuklarını Türklerden nefret eden bir Ermeni olarak yetiştirir. Eski gelini Rose'un bir Türk'le evleneceğini duyan Suşan, Armanuş'un bir Türk'le aynı evde yaşamaması için Barsam'ın bir şeyler yapması gerektiğini söyler. "*Hah! Kim gelmiş! Barsam Bey, bir tanecik evladın var, onu da Türkler yetiştirecek. Senin kılını kıpırdattığın yok.*" (s. 63)

Siyah Süt'te Firuze, bir sabah uyandığında çarşafını kirlettiğini görür. Bir yerinin kesildiğini zannederek korkmaya başlayan Firuze, ağlayarak annesine

durumu haber verir. Annesi ona hemen bir tokat atar ve bundan kimseye bahsetmemesini söyler. Artık kadın sayıldığını ve hareketlerine dikkat etmesi gerektiğini belirten anne, bu haliyle Kur’ân-ı Kerim’e dokunmamasını yoksa onu kirleteceğini tembihler. (s. 51)

Firuze annesinin bu sözlerine çok kırılır. Kadın olma fikri onun hiç hoşuna gitmez ve kendisini pis hisseder. “*Kabahatli hissediyor kendini. Kabahatli ve kirli, yaptığı bir şeyden dolayı değil, ‘olduğu’ bir şeyden ötürü.*” (s. 51)

Aşk’ta da Ella’nın çocuklarıyla ilişkilerine tanık olmaktadır. Ella, evlendikten sonra tüm hayatını evine ve çocuklarına adar. Ev işlerini, evin çekip çevrilmesini ve çocuklarının eğitimini üzerine alan Ella, tam bir ev kadını ve çocuklarıyla son derece ilgili, ipleri elinde tutan bir annedir. Çocuklarının kahvaltıda ne yediklerini ya da ne yemediklerini bilir ve her birine özel yiyecekler hazırlar. Çocuklarını özel derslere, baleye, spora hep Ella götürür. Çocuklarıyla iletişimi iyidir ama yine de zaman zaman onlarla çatışır. Bir cumartesi öğleden sonrası büyük kızı Jeannette’in evlenme kararı aldığını açıklamasıyla Ella, şok olur. Kızına bu evliliğe kesinlikle karşı olduğunu söylemesiyle Jeannette’in tepkisi baş gösterir. Annesini aşktan anlamamakla suçlayan Jeannette, onun mutsuzluğundan dolayı kendi mutluluğunu kıskandığını söyleyerek Ella’nın düşüncelerine itiraz eder. Ella, kızının bu itirazlarına rağmen bildiğinden şaşmaz ve Scott’u arayarak bu evliliği onaylamadığını söyler. Annesinin Scott’u aramasından sonra Jeannette evi terk eder. Ella, bir süre sonra hatasını anlayıp kızını arar ve barışırlar. (s. 107)

“Aşk Şeriatı” isimli romanı okuyunca ve Aziz’le tanışınca Ella’nın hayatı değişir. Üzerine bir dinginlik gelir ve çocuklarına uyguladığı baskıdan vazgeçer. Kendisini ailenin ve evin merkezi olarak görürken, bu merkeziyetçiliğinden sıyrılır ve etrafı sadece gözlemlemeye çalışır. (s. 223) Çocuklarının yaptıklarını sorgulamaz, onlarla artık sadece sohbet eder. Ella’daki bu değişikliği önce kocası, sonra da çocukları fark eder. Bir süre sonra da Ella, evini, eşini ve çocuklarını arkada bırakarak Aziz’le beraber Boston’dan ayrılır.

Romanda Ella ile annesinin vaktiyle yaşanan ilişkilerine de değinilmiştir. Ella, babasının kendini asarak intihar ettiğini görünce bütün suçu annesine yükler.

Babasının annesi tarafından yeteri kadar mutlu edilmediği için öldüğünü düşünen Ella, annesini uzun bir süre affetmez ve kendine annesi gibi olmayacağına, eşini mutlu edeceğine dair söz verir. Anne kızın arası bu ölümden sonra bozulur, fakat Ella geçmişi düşünmemeye karar verdiği anda annesiyle barışır. “*Artık yorulmuştu öfke duymaktan. Geçmişe öfkelenmek ağır bir yükü.*” (s. 124)

4. Kardeşler Arası İlişkiler

Pinhan'da Züleyha annesinin ölümünden sonra babasının kendileriyle ilgilenmemesinden dolayı kardeşleriyle bizzat kendisi ilgilenir. Kardeşlerini koruyan, onlara kol kanat geren Züleyha, onlara yeri geldiğinde annelik de eder.

Mahrem'de Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi de annesinin ölümünden sonra babası tarafından dışlanır. Ama ona altı ablası kol kanat gerer. Çocukken ablaları ona oynaması için türlü oyuncaklar bulur ve annelerinin sıcaklığını aramasını diye evin her köşesine kandiller asarlar. Babalarının küçük kardeşlerine odadan çıkmama cezası verdiğinde, gizlice onun yanına gidip perde kurarak kukla oynatırlar. Komşuları teker teker gezip onlara çeyizlerinin en güzide parçalarını vererek kardeşleri için en güzel masalları bulurlar. Hatta ona en güzel masalı bulmak için ablalar kendi aralarında yarışır. Ablaları evlenip yuvadan ayrıldıktan sonra bile kendi çocuklarından ziyade kardeşlerini severler.

Bit Palas'ta Celal ve Cemal, küçükken biri annesinin diğeri babasının yanında kalarak ayrılırlar. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra Cemal, İstanbul'a döner. Havaalanında ikizini karşılamaya giden Celal, sevinmesi gereken yerde tuhaf giyinmiş, tuhaf ve çok konuşan, çok hareketli olan Cemal'i görünce içinde bir sıkıntı duyar. Cemal Avustralya'dan gelirken yanında hayli para getirir ve İstanbul'da ikiziyle ortak bir iş yapmayı düşünür. Celal ise önce bu işe sıcak bakmaz ama sonradan Cemal'in coşkusundan etkilenerek razı olur. İkisinin de ortak bir becerisi vardır: Kuaförlük. Cemal, gözüne bir daire kestirir ve orada dükkân açarlar ama aylar boyunca iş yapamazlar. Oradan ayrılp başka bir yere taşınmaya karar verirler. Bu sefer Celal'in beğendiği bir dairede iş yaparlar: Bonbon Palas 3 Numara. Beraber bir kuaförlük yarışmasına da katılırlar ama derece alamazlar. Her ne kadar aynı işi paylaşıyor olsalar da ikizler birbirinden çok farklıdır. Cemal çok konuşkandır, Celal

ise tam tersine sessizdir. Bu farklılık onların işlerini yaparken de ortaya çıkar. Bu nedenle Cemal'in ve Celal'in müşterileri de farklıdır.

Bu farklılıktan dolayı birlikte iş yapmanın imkânsızlığını anlayan ikizler, ayrılmayı düşünürler. Konuşmak için bir araya gelirler ama konuşma, farklılıklarına değil de anne ve babalarına gelir. Böylece kafalarında kurguladıkları şeylerin doğrusunu öğrenirler. Babaları onları götürmeye geldiğinde ikisi de Avustralya'ya gitmek için arabaya doğru gitmişlerdir. Arabaya binerken Celal'in ayakkabısı çıkmıştır. Onu almak için Celal arabadan inmiştir. Bu esnada aynadan karısının geldiğini gören baba, arabayı sürmüş ve Celal orada kalmıştır. Seneler boyu Cemal, annesini terk etmesinin; Celal ise babası tarafından terk edilmesinin huzursuzluğunu yaşar. Gerçekleri öğrenince ikizler, birbirine kenetlenir ve işlerine devam ederler.

Baba ve Piç'te Kazancı ailesinin kızlarının hepsi baba evinde yaşar. Hepsinin türlü türlü davranışları olsa da birbirleriyle çatışsalar da yine de birbirlerine kenetlenirler. En büyük abla Banu, kardeşlerine karşı hep şefkatli ve sevecen davranır. Babaları Levent Kazancı, onları sıraya dizip de gün boyu ne yaptıklarını yüz ifadelerinden okumaya çalıştığında Banu, kardeşleri için hep endişe eder. Kardeşleri büyüdükten sonra bile onun bu şefkati hiç eksilmez. Babasını, annesini ve diğer kardeşlerini umursamayan Zeliha, bir tek Banu ablasını sever, sayar. Banu, Zeliha'ya küçükken masallar, hikâyeler anlatır, onu güldürür ve Gülsüm Nine'nin yapmadığı anneliği yapar. (s. 366)

Zeliha ağabeyi Mustafa'dan ise nefret eder. Onun annesi ve babası tarafından çok şımartıldığını düşünür. Ablalarının ve annesinin mezar ziyaretine gittiği bir gün evde olan Zeliha ve Mustafa, birbirleriyle didişir. Zeliha'nın giyiminin ailelerine uygun olmadığı iddiasıyla başlayan tartışma, Mustafa'nın cinsellikle ilgili sorunlarına kadar gelir. Kadınlarla dolu bir evde yaşadığı için kadınlara karşı son derece mesafeli yaklaşan ve onlarla olan ilişkilerinde cesaretsiz olan Mustafa, o günlerde başlayan cinsel isteğinden dolayı sorunlar yaşamaktadır. Kardeşi Zeliha ise onun bu sorunlarıyla alay eder. Bu konuda oldukça hassas olan Mustafa'nın en nihayetinde gözü döner ve Zeliha'ya tecavüz eder. Bu olaydan sonra kendini suçlayan Mustafa, ailesindeki hiç kimsenin yüzüne bakamaz.

Çakmakçıyan ailesinde ise kardeşlerin birbirlerine bağlılıklarını görürüz. Aralarında bazı konularda her ne kadar anlaşmazlık çıksa da hepsinde ortak bir özellik vardır. O da Türklere olan nefretleridir. Rose'un bir Türk'le evleneceğini duyan ablaları tıpkı anneleri gibi Barsam'a tepki gösterirler.

Aşk'ta Sultan Veled ve Alaaddin, birbirinden çok farklıdır ve birbirleriyle çatışırlar. Sultan Veled kardeşinin çocukluğundan beri asi bir yapıda olduğunu bilir, onu düzeltmek ve ona doğru olanı göstermek için çabalar. Şems'i hiç sevmeyen Alaaddin, babasıyla onun kütüphanede ne konuştuklarını merak eder ve kapıya kulağını dayar. Bunu gören Sultan Veled, kardeşine çıkışır ve yaptığının yanlış olduğunu söyler. Alaaddin, babasının Şems'e olan ilgisinden sonra kendilerini unuttuğunu ima eder ve ağabeyi de düşünmesi gereken şeyin babalarının mutluluğu olduğunu söyler. Bunun üzerine Alaaddin, ağabeyi ile kendi arasında bir kıyaslama yapar. O, ailenin yaramaz çocuğu iken ağabeyi babasının gözdesi ve en iyi sıfatları hak edendir. (s. 207)

Şems'e olan nefretini sürekli belli eden Alaaddin, her fırsatta Sultan Veled'le bu konuda münakaşaya girer. Sultan Veled, ona babaları için Şems'i hoş görmesi gerektiğini söyler. Alaaddin ise ağabeyinin bu tutumuna karşılık ona çok öfkelenir. *“Belki de kardeşim Şems'e kızgın ya da babama kırgın değildi, benim de onu düş kırıklığına uğrattığımı düşünmüyordu. Sanki Şems'e kıymet vermem zayıflık ve pısrıklıktı, babamızın gözüne girmek için her şeyi görmezden gelip yaltaklanıyordum ona göre.”* (s. 251) Ama Sultan Veled, kardeşini asla göz ardı etmez. Öyle ki onun yüzüne baktığında bir derdi ya da sıkıntısı olduğunu anlar. Kardeşinin birine âşık olduğunu hisseden Sultan Veled, ona sormadığı için arkadaşlarından öğrenmeye çalışır, ama onlar da bir şey söylemez. Nihayet Alaaddin babasına Kimya ile evlenmek istediğini söyler ve durum anlaşılır. Şems ile Kimya evlenince Alaaddin, iyice öfkelenir ve bu evlilik üzerine ağabeyi ile tartışır. Sultan Veled, kardeşinin kıskançlık yaptığını söyleyince Alaaddin, Şems'in başına bela getireceğini ima ederek ağabeyini korkutur. Onun korkması ise Alaaddin'i mutlu eder. (s. 375)

5. Teyze – Yeğen İlişkisi

Araf'ta Alegre, annesini ve babasını trafik kazasında kaybedince büyük büyük teyzesi la Tia Piedad'ın evinde ve dört teyze ile dört halanın üstlendiği anne-babalık vazifeleriyle geniş bir aile içinde yaşamaya başlar. Küçük yaşta hem yetim hem de öksüz kaldığı için teyzeleri ve halaları onu koruyup kollarlar. Yaşanan ölümlerin ardından birbirlerine sıkı sıkıya kenetlenen bu kadınlar, Alegre'ye büyük bir sevgi ve ilgi gösterir. Ancak Alegre zaman zaman bu aşırı ilgiden sıkılır. (s. 140)

Alegre, genç kızlığa yeni adım attığı yıllarda Ukraynalı bir gençle iki kez birlikte olur ve hamile kalır. Bebeği aldirmaya karar veren Alegre, kürtaja teyzesi la Tia Tuta ile gider ve bu meseleden sadece onun haberi olur. Çünkü teyzelerinin arasında sır saklamasını bilen bir tek o vardır. Kürtajdan sonra teyzesi ona sarılıp dersini alıp almadığını sorar. Alegre bu soruya ağlayarak cevap verir. Teyzesi ise onun elini sıkarak “*Madem dersini aldın, şimdi dersini unut. Sil gitsin. Böyle bir şey olmadı.*” (s. 252) der. Alegre de o günden sonra bu meseleyi hiç anmaz.

Baba ve Piç'te Asya, teyzelerle dolu bir evde yaşar. Asya'nın gözünde Feride teyzesi ruh halindeki değişimleri saç rengine yansıtır. (s. 139) Banu teyzesi çok iyi biridir. Yüreği geniştir ve kimseyi incitmez. (s. 181) Cevriye teyzesi ise cinsellikten nefret eder. Birbirine bağlı olan Kazancı ailesinde Asya, teyzelerinin ve teyzeleştirdiği annesinin kendi üzerinde olan hayallerinden ve planlarından bahseder. Asya'ya göre onlar, vaktiyle yapmak istedikleri fakat yapamadıkları her ne varsa kendisinin yapmasını, böylece her şeyiyle mükemmel olmasını isterler. (s. 179) Fakat Asya, onların istediği çoğu şeye (keman, maraton koşma, bale) yeteneği olmadığını bilir ama mecburiyetten her şeyi yapmayı dener. Bu nedenle de Asya ailenin tek çocuğu olmasından dolayı bütün ilginin ve sevginin kendisine yöneltilmesinden hayli rahatsızdır.

6. Hala – Yeğen İlişkisi

Pinhan'da Nevres, babasının ölümünden sonra halasının evinde yaşar. Nevres, bu eve geldiği ilk günden itibaren öfkesinden bir şey kaybetmez ve hissizliğine devam eder. Halası ise onu gözlemler ve onun bu hallerinden ürker. Nevres'in davranışlarını çocukluğuna ve annesinden sevgi görmemesine bağlayan hala, onun

ancak sevgi ve merhametle düzeleceğine inanır. Bu nedenle ona sürekli gülümser ama Nevres, halasının yüzünde ne zaman gülümseme görse ondan iğrenir. (s. 178)

Nevres'in, kızı Safınaz'ın çeyizine imrenerek baktığını gören hala, vakti gelince ona da böyle bir çeyiz hazırlayacağını söyler ama Nevres, hiç umurunda değilmiş gibi davranır. Hala sinirlenip sadece “*zaman*” der. Nevres ise halasının yanıldığını, zamanla hiçbir şeyin düzelmeyeceğini düşünür. Çünkü o, zamanı sadece içinde yaşar. (s. 180)

Mahrem'de Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi doğduğunda halası, ortalığa yayılan mum kokusundan endişe duyar ve yeğenin yüz organlarının saydam olduğunu görür. Bu esnada halası, mumun hemen katılaştığını fark ederek bir fındık kabuğunu ısıtıp onun mum olan yüzünü şekillendirmeye başlar. Bütün organları hızlı bir şekilde çizmeye çalışan hala, sıra gözlerine geldiğinde vaktin kalmadığına kanaat getirip gözlerine ince ve kesik kesik iki çizgi çizer.

Vakti geldiğinde Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, ablalarının bulunduğu bir kızla evlenir. Fakat gerdek gecesinde sağır ve dilsiz olan karısı, onun gözlerini gördüğünde ağlar. Karısının gözlerle konuşabildiğini ve kendi gözlerini görmeden yaşayamayacağını onun gözyaşlarından okuyan Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, karısının kendisini terk etmesine müsaade eder. Karısı gittikten sonra da Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, derin bir acıya gark olur ve kimseyle görüşmek istemez. Halası ise, yeğenin bu duruma gelmesinde suçu kendisinde arar ve çok üzülür. Yeğenin odasına gider ve ona kendisini savunur, vakit kalmadığı için gözlerinin öyle kaldığını ve gözlerini açmayı akıl edemediğini söyleyerek kendisini affetmesini ister. (s. 107) Fakat Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, çok kızgın olduğu halasına hiçbir şey demez ve halası da arkasını dönüp gider. O gece hala vefat eder, ertesi gün Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, cenazesine gitmez ve onun helvasını dahi yemez.

Bit Palas'ta Nadya, halasına evleneceğini söylediğinde o, yeğenin bu evlilik düşüncesine karşı çıkar. Özellikle bir Türk'le evleneceği fikri, halanın hiç hoşuna gitmez. Türklerin şarap içmediğinden, şaraba ve kadına saygıları olmadığından dem

vuran, bütün bunların kendilerine ve kendi kültürlerine ters geldiğini Nadya'ya anlatmaya çalışan hala, yine de başarılı olamaz. Nadya, Metin Çetin ile evlenir.

Halası yine de Nadya ile ilişkisini kesmez, sık sık mektuplaşırlar. Hayli dindar ve iyi bir aşçı olan halasına, İncil'de bahsi geçen Babil Kulesi'ne benzettiği aşureden ve onun içine aşurenin tarifinde olmayan malzemeler kattığından bahseder. Mektuba cevap veren hala ise, nasıl ki dinin kurallarını değiştiremezse dinî özellik taşıyan yemekleri de değiştiremeyeceğini söyler. (s. 174)

Baba ve Piç'te Armanuş, babasının yanına gittiğinde halalarıyla da görüşür. Annesi onun üzerine ne kadar düşüyorsa, Çakmakçıyanlar da aynı derecede sevgileriyle onu boğarlar. Yemek kültürleri hayli geniş olan Çakmakçıyan ailesinde halaları, ona durmadan yemek yedirirler. Bazen de istemese dahi zorla yedirirler. Varsenig Hala, Armanuş'un kitap okumasından hiç haz etmez. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi Armanuş'un yaşıtı olan kızlar giyinip süslenme derdindeyken, o tam aksi bir tavır sergiler. Yeğenin süslenmeye hiç arası yoktur. İkincisi ise Osmanlıların Ermeni entelektüellerini sürgüne göndermesidir. Bu nedenle de halası, Armanuş'un kitap okumasından endişe duyar. (s. 109) Fakat Armanuş, kitapların dünyasından çıkmak istemez ve onlardan vazgeçmez. Ama halasının ve diğer Çakmakçıyanların dayatmaları ve talepleri sebebiyle bağımsızlığını kazanamayacağını düşünür. (s. 111)

7. Amca – Yeğen İlişkisi

Pinhan'da Şeyh Mehmed Mühür Efendi, babası öldükten sonra Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi'nin başında olan amcası Şeyh Abdülfettah Efendi'nin elinde büyür. Şeyh Mehmed Mühür Efendi'yi evlendiren amca; yeğenin, eşini doğum yaparken kaybetmesi üzerine kızlarını ve kitaplarını alıp Amasya'ya gitmesinden sonra bir süre ondan haber alamaz. Amca, bir gün bir dervişle kendisine bir mektup gönderir. Böylece Şeyh Mehmed Mühür Efendi, kızlarıyla beraber yeniden İstanbul'a döner. Burada katıldığı bir toplantıda birçok âlimin takdirini alan Şeyh Mehmed Mühür Efendi, buna rağmen eşinin ölümünden sonraki hüznünden bir şey kaybetmez ve Amasya'ya dönmek ister. (s. 129)

Şeyh Mehmed Mühür Efendi'nin bu isteği yerine gelmez, çünkü artık iyice yaşlanmış olan amcasının sır gibi sakladığı kitabı ve tekkedeki görevini kendisine bırakmak istemesinden dolayı İstanbul'da kalır.

Senelerdir sadece kendisinin bildiği “Min-El-Evvel İl-El-Ezel (İtikad-ı Anasır-ı Erbaa)” adlı kitabın sırrını ve tekkenin kuruluşunu yeğenine anlatan Şeyh Abdülfettah Efendi'nin yeğenine ne kadar güvendiği açıktır. Sır ifşa olduktan sonra⁷⁶ birbirlerine sarılıp ağlarlar ve Şeyh Mehmed Mühür Efendi, amcasının o gece öleceğini anlar. Nitekim Şeyh Abdülfettah Efendi, sırrını yeğenine aktardığı gecenin sabahında vefat eder. (s. 132)

Bit Palas'ta Musa'nın alışveriş yaptığı bakkal, kardeşinin oğlunu çırak olarak yanında çalıştırır. Bakkal, akrabalık ilişkilerinin iş konusunda değişebileceğine inanır ve bu nedenle yeğenine dükkân sınırları içinde istediği gibi davranır, emirler yağdırır, nutuklar atar. Yeğeni ise işte farklı olan amcasıyla hafta sonları ve bayramlarda farklı olan amcasının davranışlarına alışamaz. “*Çilli çırak, her gün dükkânda gördüğü asabi bakkal ile aile meclislerinde karşısına çıkan babacan amcayı kafasında bir türlü bağdaştıramadığı için, en nihayetinde onları iki ayrı, apayrı insan olarak algılamakta bulmuştu çözümü.*” (s. 257)

Aşk'ta medresede hocalık yapan Şeyh Yasin, kardeşi ölünce yeğeni Baybars'ı yanına alır ve onu büyütür. Yeğenini çok sever, onun mert ve cengâver oluşunu metheder. Medresede hoca olduğu için Baybars'ın mahalleye muhafız olduğuna dair yayılan dedikoduların yalan olduğunu söyleyen Şeyh Yasin, yeğenin her işi yapacak kadar yetenekli olduğunu belirtir. Baybars vaktiyle asker olmak istemiş fakat amcası, onun uzaklara gitmesine gönlü razı olmadığı için Konya'da kalmasını istemiştir. (s. 192)

8. Kuzenler Arası İlişkiler

Pinhan'da Nevres, kuzeni Safınaz'dan hiç hoşlanmaz, hatta ondan nefret eder. Halası ile babasının uzun yıllar boyunca birbirleriyle konuşmamalarından dolayı, aralarında dört-beş yaş fark olan kuzenler de birbirlerini görmeden büyür. Nevres

⁷⁶ Sözü edilen sır, çalışmamızın eğitim bölümünde ele alınacaktır.

halasının evine girdiği anda kuzeni Safinaz ile karşılaşır ve birbirlerini görür görmez Safinaz, başını çevirir. Odasını, kuzeniyle paylaşmak istemeyen Safinaz, günler boyunca kuzenine hiçbir yakınlık göstermez. Zaten pek güler yüzlü olmayan Safinaz, Nevres eve geldikten sonra iyice somurtkan olur.

Nevres ise Safinaz'ın güzelliğini, çeyizini, yüzündeki benleri ve güldüğünde beliriveren gamzesini kıskanır, bu nedenle de ondan hiç hoşlanmaz. Allah vergisi olağanüstü güçlere sahip olan Nevres, kuzeninin çeyizini yakmayı, görücülerin geleceği gün Safinaz'a hayatı zehir etmeyi düşünür ama yine de bunu yapmaktan vazgeçer.

Bit Palas'ta Meryem evindeki koltukları değiştirmeye karar verir. Meryem bu esnada hamiledir ve çok hassastır. Amcasının oğlunun İstanbul'a taşındığını ve burada bir mobilya dükkânı açtığını öğrenen Meryem, hemen kuzeninin işyerine gider. Henüz iş yapmamış kuzenine bir teklifte bulunan Meryem, eski koltuklarının yanında bir miktar para vererek kendi belirlediği renkte koltuk istediğini söyler. Kuzen, bu teklifi kabul eder ve bir süre sonra sarı renkteki koltukları bitirir. Meryem koltuk takımını görmek için dükkâna gittiğinde rengi beğenmez ve oraya kusar. Kuzeni renge karar verenin kendisi olduğunu söylese de Meryem'in dediği olur ve Meryem, bu takımın renginin değişmesini, karşılığında eski koltuklarını ve bir önceki teklifteki paranın fazlasını vereceğini söyler. (s. 92)

Kuzen, Meryem'in istediği vişneçürüğü rengindeki koltukları bitirdiğinde Meryem yeniden gelir. Rengi gören Meryem ağlamaya başlar ve koltukların renginin camgöbeği olmasını ister. Kuzeni itiraz etse de ilk konuşulan fiyatın iki mislini vereceğini söyleyen Meryem'in dediği olur. Böylece camgöbeği rengindeki koltuklar Meryem'in evine gelir. Kuzeni ve hamallar eski koltukları götürmeye kalkınca Meryem onların yolunu keser ve eski koltuklarına kıyamadığını söyler. İyice çileden çıkmış olan amcaoğlu, o zaman yeni koltukları vermeyeceğini söyler. Meryem ağlamaya başlar ve uzun münakaşalar sonunda eski ve yeni koltuklar evde kalır. Bu esnada iyice öfkelenen kuzen de tarihteki "*Akrabalarınıza asla iş yapma!*" kuralını çiğnediği için kendine kızar. (s. 95) Kuzeni karşısında dediğini yaptırarak

zafer kazanan Meryem de oldukça küçük olan salonunda yeni ve eski koltuklarını yan yana sıralar. (s. 95)

Araf'ta aynı yaşta olan Ömer ile kuzeni Murat, annelerinin hem kardeş hem de komşu olmalarından dolayı çocukluktan itibaren çok iyi geçinirler. İyi geçinmelerine en büyük sebep, bir sürü ortak şeylerinin olması ve aynı şeyi sevmeleri ya da sevmemeleridir. Tuttukları takım, edinmek istedikleri meslek, okudukları kitaplar başta olmak üzere bütün her şeyleri aynıdır. Aralarındaki bağ öyle kuvvetlidir ki aynı kıza âşık olup onunla beraber olduklarında bile hiçbir şey olmamış gibi davranırlar. Üniversite sınavına girip aynı bölümü ve aynı üniversiteyi kazanınca anneleri tarafından onlara bir ev tutulur. Bu yıllarda Ömer sosyalist bir kıza âşık olur, derslere girmeyi bırakır, siyasete kafa yormaya, eylemlere katılmaya başlar ve derslerden kalır. Murat ise sadece derslerine odaklanır. Böylece kuzenlerin arası açılmaya başlar, Ömer'in tekrar sınava girip İstanbul'u kazanmasıyla ilişkileri biter. Uzun bir süre de görüşmezler.

9. Gelin – Kaynana İlişkisi

Pinhan'da Kevser Nine, geliniyle aynı evi paylaşır ama gelinine karşı büyük bir sevgisi ve saygısı vardır. “*Kevser nine, sofraya konan yemeklerin yağından, tuzundan, üç torununun aldığı terbiyeye kadar evin çekipçevrilmesinin tamamıyla gelinine ait olduğunu bilir ve onun kurduğu nizama katiyen müdahale etmezdi.*” (s. 109) Gelin de kaynanasının ikamet ettiği üçüncü kata müdahale etmez. Kevser Nine torunlarının hepsini sever ama en küçükleri İdris'in onun kalbinde yeri ayrıdır. İdris'i kendi oğlu gibi gören Kevser Nine, geliniyle bir anlaşma yapar. İdris'i kendisine vermesi karşılığında Kevser Nine, gelinine hiç karışmayacaktır. Gelini de bunu kabul eder. “*İdris'e karşı hürriyet!*” (s. 109) Hatta bu duruma o kadar alışmıştır ki İdris'e her baktığında ona kendi oğlu değilmiş gibi davranır.

Mahrem'de Şişko, askerî darbe döneminde annesi ve babası tarafından babaannesinin yanına gönderilir. Çok yaramaz olan ve tıpkı bir erkek çocuğu gibi giyinen Şişko yüzünden babaanneye sürekli şikâyet gelir. Babaanne ise çocuğun bu davranışlarının annesine çektiğini söyleyerek gelinine olan bakışını gösterir. (s. 182)

Baba ve Piç'te Rose ve Barsam birbirlerini severek evlenirler ama evlilikleri boyunca başta kaynanası Suşan olmak üzere görümceleri evliliklerine müdahale edince aşkları yavaş yavaş azalır ve boşanırlar. Evlilikleri boyunca Rose'u *odar* (Ermeni olmayan) olmakla suçlayan Suşan, Rose ile Barsam boşanmış olmasına rağmen eski gelinini hâlâ dilinden düşürmez. Çünkü torunu onun yanındadır ve Rose da bir Türk'le evlenme aşamasındadır. "*Rose özgürdür elbette, istediği adamla çıksın, hatta evlensin, bizi alakadar etmez. Ancak Barsam'ın evladı Ermeni'dir ve Ermeni gibi yetiştirilmelidir.*" (s. 70) diyen Suşan, Rose'u saf dışı etmeye çalışarak Armanuş'un kendilerine ait olduğunu vurgular.

Rose'un ikinci kaynanası Gülsüm Nine ise, oğlunun evlendiği kadının bakire olmadığını, üstelik dul olduğunu öğrendiğinde şok olur. Fakat en sevdiği evladı Mustafa ve karısı Rose, İstanbul'a geldiklerinde onlara hiçbir şey söylemez. Hatta geliniyle yakından ilgilenir. Mustafa geldikten üç gün sonra ölür ve Rose bilmediği bir şehirde kızıyla yalnız kalır ama Kazancı ailesi, onun haline acır ve ona destek olur.

Aşk'ta da Ella ile kaynanası arasında sıcak bir ilişki görülür. Kaynanası, Ella'ya nişanlandıkları zaman bir erkeğin nasıl eve bağlanacağına dair ipuçları verir. Kaynanası Ella'ya "*Sakın ha marketten ekmek alma. Kendi ekmeğini kendin pişir. Göreceksin ne mucizeler yaratacak!*" (s. 92) der. Kaynanasının öğüdünü tutan Ella, David'i eve bağlamak için ekmeğini hep kendi pişirir.

10. Gelin – Kayınpeder İlişkisi

Bit Palas'ta Hacı Hacı, karısı öldükten sonra oğlunun evinde yaşamaya başlar. Gelini Hacı Hacı'ya mesafelidir ve onunla sürekli tartışır. Özellikle kendisi işteyken, kocası da iş aradığı için sürekli dışarıdayken, çocuklarına bakan kayınpederinin anlattığı masallar ve hikâyelerin farkında olan gelin, bunlardan hiç hoşlanmaz. Kayınpederinin anlattığı hikâyelerle ve masallarla çocuklarının dimağını zehirlediğini düşünür. En çok tartıştıkları konu da budur. Kayınpederinin, uyarılarını ne kadar umursadığını her gün öğleye doğru evi arayarak ve büyük oğluyla konuşarak öğrenmeye çalışır. "... *Hayır yatak odasına girmiyorlardı. Vallahi masal anlatmıyordu. Gelin, büyük oğlunun dürüstlüğünden içten içe şüphelenir ama hiçbir*

zaman kayınbabasını telefona çağdırmaya yanaşmadığından, duyduklarıyla yetinirdi.”
(s. 128)

11. Babaanne / Anneanne – Torun İlişkisi

Pinhan'da Kevser Nine, üç torununu da sevmesine karşın küçük torunu İdris'e ayrı bir sevgi ve alaka gösterir. Kevser Nine, İdris'le kendi çocuğuymuş gibi ilgilenir. İdris de babaannesinin bu ilgisine karşılık verir. Öyle ki Kevser Nine, gelininden İdris'i kendisine vermesini ister. Gelini İdris'i kendisine verirse Kevser Nine kaynanalık haklarından vazgeçecektir. (s. 109) Gelin, buna razı olur ve o günden sonra İdris ile babaanesi arasında kuvvetli bir bağ oluşur. *“Aralarındaki bağ, İdris'in kundaktan çıktığı günden bu yana, günbegün perçinlenerek, en nihayetinde de, başka kimsenin içine sızamadığı, hatta yanına dahi ilişemediği, demirden bir zirha bürünmüştü. Bu küçük oğlan, yaşlı kadının gözü kulağı, varı yoğu olmuştü.”* (s. 107-108)

Mahrem'de Şişko, bir yaz babaanesi ile yaşar. Şişko yanına gelir gelmez babaanesi onun bavulunu açar ve kız çocuğunun giyebileceği hiçbir kıyafet bulamaz, ona o gün bir elbise alır. Getirdiği kıyafetlerin evde ve dışarıda giyilmemesi gerektiğini torununa söyler. Çok dindar olan ve sık sık oruç tutan babaanne, bu alışkanlığı Şişko'ya da aşılacak ister. Şişko da oruç tutar gibi yapar. Bir başka gün babaanne Şişko'ya bir tülbent alır ve ona namaz kılmayı öğretir. Allah'ın kendilerini durmadan gözetlediğini söyleyen babaanne, Şişko'ya dine uygun yaşamayı öğretmeye çalışır. Fakat çok yaramaz bir çocuk olan ve mahallede durmadan olay çıkaran Şişko, babaannesini utandırır. Şişko bir gün ev sahibeleri Kıymet Hanım Teyze'nin kedisi Elsa'yı öldürür. Yine aynı gün babaannesinin *“Çok konuşanın dili kanar.”* (s. 185) cümlesini hatırlar. Çok konuşan Kıymet Hanım Teyze'nin dilini kanatmak isteyen Şişko, mutfakta ağzı kapanmamış olan mantıların içine cam kırıkları koyar. Mantıları tabak tabak yiyen Kıymet Hanım Teyze'nin de ağzı kan içinde kalır. Aynı gün içinde iki olay yaratan Şişko yüzünden Kıymet Hanım Teyze, babaanneyi evinden çıkarır ve birlikte kızının evine taşınmak zorunda kalırlar. (s. 182)

Beşpeşe'de Zehra, annesi ile k s olan anneannesi Semiha Hanım ile annesinin ölümünden sonra tanışır. Kızını yaptığı evlilikten dolayı affetmeyen Semiha Hanım, torununa beklenmedik bir şekilde ilgi gösterir. Zehra'ya köşke gelip bahçede oynayabileceğini söyler. (s. 129) Zehra köşke ilk geldiği gün bahçeye Őařkınlık ve hayranlıkla bakar ve oraya her gittiğinde bahçede oynamaktan büyük keyif duyar. Ama anneannesini sevip sevmemek arasında büyük bir ikilem yaşar. Bazen onu annesinden bir hatıra görüp ona ısınmaya başlar ve onun her yaptığı s rprizden etkilenir. Hatta anneannesi eğitimi için gerekli olan her Şeyi kendisinin karşılayacağını söyler. (s. 131) Fakat Zehra yıllarca görmediği ve aniden hayatına giren bu kadını yine de sevmez, dahası ondan nefret eder.  nk  Zehra'ya göre anneannesi son derece bencil, kibirli, kendisinden başka kimseyi sevmeyen bir kadındır. (s. 135) Bu nedenle Zehra'nın Semiha Hanım'a olan sevgisinde bir yapaylık vardır. Zehra onu *“bir yakını gibi değil, daha çok bir roman kahramanı gibi”* (s. 135) sever.

Baba ve Piç'te Armanuş ile babaannesi Suşan arasında büyük bir sevgi vardır. Armanuş babaannesinin yaşadığı Şehri ve onunla yaşamayı annesiyle kalmaktan daha çok sever. Amerikalılık ve Ermenilik arasında kalan Armanuş, kimliğini bulmak için Türkiye'ye gitmeyi düşünür. Fakat Türkiye'ye gitmek istemesinin bir başka nedeni de babaannesinin ona durmadan anlattığı güzel evi görmek ve o evin fotoğraflarını çekip babaannesine sürpriz yapmaktır. Bu sebeple İstanbul'a gitmek için yola çıkar.

Suşan ise torununu her Şeyden ve herkesten korumak ister. Rose'un bir Türk'le evleneceği haberini alan Suşan, Armanuş için endişelenir. Torunun bu evlilikten zarar göreceğini düşünen Suşan, Armanuş'un Ermeni olduğunu ve bu nedenle de onu korumaları gerektiğini düşünür. (s. 70)

12. Dede – Torun İlişkisi

Bit Palas'ta Hacı Hacı, gelini çalıştığı, oğlu iş aradığı için bütün gün torunlarıyla ilgilenmek durumundadır. 7,5 ve 6,5 yaşındaki iki erkek ve 5,5 yaşındaki kız torunuyla her sabah televizyon izleme konusunda çatışırlar. Çocukların televizyon izlemelerini istemeyen Hacı Hacı, onların eğer izleyeceklerse çizgi film ya da  ocuk programı izlemelerine müsaade eder. Çocuklar televizyonda istedikleri

programı izlemeleri hususunda inat ettikleri zaman Hacı Hacı, onlara Türklük ve Osmanlılık konularını ihtiva eden kitaplar okur ve çoğunu kendi uydurduğu masallar ve hikâyeler anlatır. Bu hikâyelerin çoğu cinler ve hurafelerle doludur. 7,5 yaşındaki torununun Türklerin Anadolu'ya ne kadar çadırla geldiklerini merak etmesi ve 5,5 yaşındaki torununun çadır yapma isteği üzerine salonun orta yerine çarşıftan çadır yaparlar. 5,5 yaşındaki torun, çadırın ismini “Osman” koyar. (s. 126-127) O günden sonra her öğlen “Osman” yaparlar ve hep beraber yemeklerini onun içinde yerler, uyurlar.

13. Damat – Aile İlişkisi

Araf'ta Alegre'nin dört teyzesi ve dört halasından biri hariç diğerleri kocalarını benzer sebeplerden dolayı kaybeder. Bu nedenle hayatta kalmayı başaran tek koca el Tio Ramon'a çok öfkeli dirler. El Tio Ramon da bu durumun farkındadır ve bundan hiç hoşlanmaz. Büyük büyük teyze la Tia Piedad'ın hastaneye kaldırıldığı bir gün, Alegre ve Piyu onu ziyarete giderken el Tio Ramon'la karşılaşır lar. Piyu onunla her göz göze geldiğinde onun kendisiyle alay ettiğini, belki de onun kendisine bir mesaj verdiğini düşünür. El Tio Ramon'un her bakışında Piyu şu cümleyi okur: “*Bir zamanlar bambaşka bir adamdım, bu çılgın aileye girdikten sonra böyle mülayim bir el Tio olup çıktım.*” (s. 162)

14. Üvey anne – Üvey Evlat İlişkisi

Baba ve Piç'te Rıza Selim Kazancı, karısı Suşan tarafından terk edildikten sonra Cicianne ile evlenir. Bu evlilik karşılıklı dayanışma ve hoşgörü çerçevesinde sürüp gider. Fakat Rıza Selim'in Suşan'dan olan oğlu Levent, Cicianne'ye hiç ısınmaz ve ısınmak için hiçbir çaba sarf etmez. Levent, üvey annesini kabullenemez ve onun sevgisine karşı her fırsatta direnir. (s. 148)

Rıza Selim öldükten sonra Cicianne, üvey oğlu Levent'in evinde yaşamaya başlar. Fakat Cicianne'nin Levent'in ölümünden önce mi yoksa sonra mı onun evine yerleştiğine dair romanda herhangi bir bilgi yoktur.

Aşk'ta Mevlâna, karısı Gevher Hatun öldükten bir süre sonra Kerra ile evlenir. Kerra Müslüman olmuş bir Hıristiyan'dır. Onun Mevlâna ile evleneceği haberi, onu

Mevlâna'ya yakıştıramayanlarca kargaşaya ve dedikoduya neden olur. Fakat bu dedikodulara ne Mevlâna ne de Mevlâna'nın oğulları kulak asar. Kerra, Mevlâna'nın oğulları Sultan Veled ve Alaaddin'e kendi oğulları gibi muamele eder, onlara annelik yapar. Onlar da Kerra'ya karşı hep sevecenlik ve saygı içindedir.

Alaaddin, babasının Şems'le karşılaştıkları gün onun önünde eğildiği haberini alır ama buna inanmaz. Eve geldiğinde Kerra'dan bunun doğru olduğunu öğrenir ve ikna olur. Çünkü üvey annesinin hiç yalan söylemediğini ve mübalağa etmediğini bilir. Bu nedenle de onun söylediklerine hep inanır. (s. 206)

Sultan Veled, Şems'i bulmak için bütün Konya sokaklarını gezdiği bir günün akşamında yorgun bir şekilde kendini eve atar. Onun halini gören Kerra, ona hemen bir kâse sütlaç verir. *“Yanıma oturdu, ben yerken anne şefkatiyle gülümseyerek beni seyretti.”* (s. 350) O akşam Sultan Veled, üvey annesine Şems'i arayıp aramama hususunda akıl danışır. Kerra ise hiç cevap vermez. O esnada Sultan Veled, Kerra'yı düşünür.

Ve işte uzun seneler evvel din değiştirip Müslüman olan, ilk eşini kaybettikten sonra babama dul bir kadın olarak varan, bana ve kardeşime senelerdir harikulade annelik yapan, kocasını onun başkası için yazdığı şiirleri ezberleyecek kadar çok seven, hayatı boyunca hep veren, hep gözetken bu kadın, ağzını açıp da tek kelime edemedi. (s. 352)

Aşk'ta Fahişe Çöl Gülü'nün babası, karısı öldükten bir sene sonra yeniden evlenir. İkinci karısı, kocasının oğluna kötü muamele ettiğini görünce o da aynı şekilde davranmaya başlar. Böylece iyice bunalan kardeşi, evden sürekli kaçar, türlü huylar edinir, yanlış arkadaşlar edinir. En nihayetinde de babasını ve üvey annesini zehirleyerek öldürür. (s. 155-156)

15. Üvey baba – Üvey Evlat İlişkisi

Bit Palas'ta Ben'in annesi, kocası öldükten sonra görünüş olarak ona benzeyen bir adamla yeniden evlenir. Ben'in üvey babası elli yaşındadır ve hiç çocuk sahibi olmamıştır. Bu nedenle karısının çocuklarına kendi evlatlarıymış gibi davranmak ister. Üvey babasına göre Ben, problemlili ve sevgiye muhtaç bir çocuktur. Fakat evlendikten sonra ilk gecenin sabahında yarı çıplak halde Ben'i gören üvey baba,

onun çocukluktan çıkıp da ergen hale geldiğini görür ve (sebebi bilinmez ama) endişelenir. (s. 149)

Romanda Mavi Metres'in annesi ve babası şiddetli geçimsizlikten boşanırlar ve annesi de babası da bir sene sonra ikinci evliliklerini yaparlar. Bu esnada dört yaşında olan Mavi Metres'in dedesi, torununun bir süre kendisinde kalmasının iyi olacağını düşünür ve Mavi Metres bir dönem dedesi ve ninesiyle kalır. Tekrar annesinin yanına geldiğinde iki üvey kardeşi olduğunu öğrenir. Eve geldikten sonra iki yıl boyunca dışarı hiç çıkmayan Mavi Metres'e annesi ve üvey babası dışarıya çıkıp gezmesi konusunda çok ısrar ederler ama Mavi Metres istemez. Bir sabah faturaları yatırmak için evden çıkan Mavi Metres, postanede bir memurla tanışır ve onunla nişanlanır. Bir süre sonra Mavi Metres, ayrılma kararı alır. Memur ise kapıya gelip elinde bıçakla onu tehdit eder. Mavi Metres de memurun elinden bıçağı alıp kendi yüzüne bir çizik atar. Patırtıya kapıyı açan üvey baba, üvey kızının yüzünü memurun çizdiğini sanarak onu hırpalamaya başlar. (s. 293) Bu durum, onun üvey kızına olan sevgisini gösterir.

Baba ve Piç'te Mustafa, kendisi çocuk sahibi olmak istemez ama üvey kızı Armanuş'u sever. Fakat onun hiçbir şeyine karışmayan Mustafa'nın Armanuş ile iletişimi zayıf olmasına rağmen yine de ona iyi babalık ettiğini düşünür (s. 302)

D. Ailede Mutluluğu Sağlayan ve Mutsuzluğa Sebep Olan Faktörler

Sosyal bir kurum olarak aile, *“bir toplumun bütünüyle maruz kaldığı sorunlardan”*⁷⁷ etkilendiği gibi kendi bünyesinde yaşadığı gelişmelerden ya da sorunlardan bağımsız olamaz. Aileyi mutluluğa götüren nedenler olduğu gibi bu kurumda mutsuzluğun yaşanmasına sebep olan nedenlerin de olması tabiidir.

Elif Şafak'ın incelediğimiz romanlarında çoğunlukla mutsuz ailelerin varlığını görmekteyiz. Genellikle eşler arasında başlayan sorunlar, ailede iletişimin azalmasına, ailenin parçalanmasına yol açmış ve hatta tarafların boşanmasına kadar gitmiştir.

⁷⁷ Necmettin Türinay, *Değişen Toplum ve Aile*, Akçağ Yay., Ankara 1996, s. 133.

Nitekim Elif Şafak kendisiyle yapılan bir röportajda, romanlarındaki mutsuz aileler ile ilgili olarak şunları söylemiştir. “*Beni mutlu aileler pek ilgilendirmiyor, belki de bunun mümkün olduğuna inanmadığım için. Mutsuzluk daha sahici bir şey.*”⁷⁸

Ailedeki mutsuzluk hakkında bir yazı da yazan yazar, geçmişten günümüze kadar yazılan romanlarda normal ailelerin değil de sorunlu ailelerin tanıtıldığından bahseder:

Aile kurumu edebiyatın kolay kolay vazgeçemeyeceği konulardan. Yazmakla kurutulamayacak bir dipsiz kuyu, geçmişe olduğu kadar bir türlü geçip gitmeyenlere de dair. Ben henüz rastlayamadım ama sürekli söylüyorlar, rivayet o ki, mutlu aileler de varmış, birtakım hallerinden hoşnut, yaşamlarından pek bir memnun aile fertleri.

Varlıklarından bunca dem vurulduğuna göre doğrudur herhalde, elbet mevcuttur bir yerlerde. Ama hakikaten varlarsa bile, sanatı ve edebiyatı besleyen o mutlu ve müstesna aileler değil, katman katman dert, tortu tortu karmaşa olan aileler olagelmıştır hep. Sadece Türk edebiyatında değil, dünya edebiyatında da. Ne de olsa Anna Karenina’nın meşhur tespitinde belirtildiği gibi, “mutlu aileler hep birbirine benzer.

Ama mutsuz ailelerin her biri farklı biçimlerde, başka başka sebeplerden mutsuzdur.”⁷⁹

Mutlu ailelere inanmayan yazarın romanlarında da ailedeki mutsuzluklar yoğunluktadır ve çeşitlilik arz eder. Bu çeşitliliğe yol açan unsurlar, ölüm, ihanet, terk edilme, aile içi şiddet, geçimsizlik, sürekli kavga/tartışma, aile baskısı, aşırı sevgi, annesizlik ve babasızlıktır. Yine de iki romanda (**Pinhan** ile **Baba ve Piç**) mutlu ailelerin varlığı da hissedilmektedir. Romandaki mutlu ailelerde sevgi, hoşgörü ve karşılıklı güven vardır.

1. Mutluluğu Sağlayan Faktörler

a. Sevgi

Pinhan’da Kevser Nine, oğlu, gelini ve torunlarıyla yaşar. Aile bireylerinin hepsi arasında karşılıklı sevgi bulunur. Kuşkusuz bu sevgide Kevser Nine’nin rolü büyüktür. Kevser Nine evin üçüncü katında, diğerleri ise alt katta yaşar. Kevser

⁷⁸ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=89> (16.03.2010).

⁷⁹ Elif Şafak, *Med-Cezir Yazıları*, Metis Yay., 2005, s. 157.

Nine, gelinine kaynanalık etmediği gibi onun düzenine de karışmaz ve aralarında hiçbir husumet geçmez.

b. Hoşgörü / Dayanışma ve Güven

Baba ve Piç'te Rose'un Mustafa ile evlenme amacı, Çakmakçıyan ailesinden intikam almak olsa da zamanla onu sever. Mustafa da ona alışır ve giderek onu sevmeye başlar. Aralarında her ne kadar büyük bir aşk olmasa da karşılıklı bir hoşgörü vardır. Rose ilk evliliğinden kalan yaraları Mustafa ile sarar ve Mustafa da kız kardeşi Zeliha'ya tecavüz ettikten sonra yaşadığı korkuları ve suçluluk duygusunu Rose ile bastırmaya çalışır. İki de acıların eşiğinden geçtikleri için birbirlerini anlarlar. *“Karşılıklı tutkulu bir bağlılıktan ziyade ortaklaşa geliştirilmiş alışkanlıkların verdiği avuntu şeklinde tanımlanabilirdi evlilikleri.”* (s. 294) Sonuçta biri Ermeni ailesinden diğeri de kendi ailesinden kaçıp birbirlerine sığınmışlar ve sağlıklı bir evlilik yürütmüşlerdir. Evliliğin sağlıklı bir şekilde devam etmesinin bir başka nedeni de kuşkusuz Armanuş'un tavrıdır. Armanuş, hiçbir şekilde annesinin evliliğine karışmaz ve üvey babasına karşı olumsuz bir davranış sergilemez.

Romanda bir diğer mutlu evlilik de Cicianne ile Rıza Selim arasındadır. Cicianne, talipleri arasından Rıza Selim'i seçer ve onunla evlenir. Rıza Selim, karısı tarafından tek edildikten sonra uzun süre evlenmeyi düşünmez, fakat Cicianne'yi görünce ona güvenir. Cicianne de evliliği boyunca onun bu güvenini boşa çıkarmaz. Her ne kadar üvey oğlu Levent, kendisini benimsemese de Cicianne, bu duruma üzüldüğü halde başka şeylerle ilgilenerek durumu görmezden gelir. Rıza Selim, Cicianne'nin eğitimi için ona yol açar. Cicianne de piyano çalmayı ve Fransızca'yı öğrenir, hikâyeler yazar, cam boya ve yağlıboya teknikleri ile ilgilenir. (s. 150) Kocasıyla beraber partilere gider, partiler düzenler ve hiçbir zaman ev işi yapmaz. Rıza Selim, Cicianne için her şeyi yapar, onu düşünür ve ona değer verir. Bir gün Cicianne Rıza Selim'e ilk karısını merak edip etmediğini sorar ve Rıza Selim'in tepkisi ağır olur. Bunun üzerine Cicianne bir daha kocasının ilk karısının adını bile anmaz. Böylece *“ilk eş mevzuunun açıldığı nadir anlar hariç, senelerce dinginlikle akıp gitti evlilikleri.”* (s. 151)

2. Mutsuzluğa Neden Olan Faktörler

a. Ölüm

Pinhan'da Şeyh Mehmed Mühür Efendi'nin karısının doğum yaparken ölmesi, onu derinden yaralar ve kendisini suçlu hissetmesine neden olur. Kızlarını ve kitaplarını yanına alarak İstanbul'dan ayrılır ve Amasya'ya yerleşir. Bu süre zarfında annesiz kalan çocuklara ablaları Züleyha bakar. Amasya'ya yerleştikten sonra Şeyh Mehmed Mühür Efendi, kendini evin bodrum katına hapseder (çilehaneye girer) ve kızlarını dahi görmez. Bunun için kızlar, bir dönem babasız yaşarlar. Bir gün dervişlerden biri kendisine amcasının mektubuyla Mesnevihan Hamdi Dede'nin selamını getirir. Mektubu okuduktan sonra kızlarıyla beraber yeniden İstanbul'a döner. Burada bir semahanede âlimlerden ve şeyhlerden icazet alır. (s. 129) Buna rağmen hâlâ mutsuzdur. Amasya'ya geri dönmek ister. Fakat artık yaşlanmış olan amcasının makamını ve çok değerli olan "Min-El-Evvel İl-El-Ezel" adlı kitabı ona teslim etmesi üzerine orada kalmak zorunda kalır.

Şehrin Aynaları'nda Elena'nın kocası, oğulları Diego'yu alıp dışarı çıkar. O gün Diego bir kazada ölür. Elena da oğlunun ölümünden kocasını sorumlu tutar. Sakalları çıkana ve elleri nasırlaşana kadar Diego'nun kendi oğlu olduğunu varsayan Elena, bunu bile bile oğlunu kocasının ellerine teslim ettiği için kendine de kızar. Diego'nun ölümünden sonra Elena, hayatında kocası yokmuş gibi davranır. Kocası ise kendini tamamen içkiye verir ve karısının yüzüne bakacak cesareti bulamaz. (s. 60) Kocası, ikisinin de oğullarının ölümünden sonra acı çektiklerini ve belki bir çocukları daha olursa her şeyin düzeleceğini düşünür. Fakat Elena, oğlunun mezarı başında rahmini yok ederek, oğluyla beraber kadınlığını da kaybetmiştir.

Uzun süre oğlunun acısıyla yaşayan Elena, komşuları Pereira ailesinin küçük oğulları Andres'i görünce onun Tanrı tarafından acılarına karşılık olarak gönderildiğini düşünür ve onu görmek için fırsat kollar. (s. 84) Hatta zaman zaman annesi Isabel'den izin alıp onu dışarı çıkarır. Bir süre sonra Elena'ya bu görüşmeler de yetmez ve Pereira ailesini büyük vaiz Alonso'ya şikâyet eder. Şikâyeti onların Hz. İsa'ya işkence yaptıklarına yöneliktir. Elena, Andres'i almak için Alonso'ya yalan söyler ve bir süre sonra da amacına ulaşır. Nitekim Engizisyon askerleri, Pereira

malikânesine bir gece baskın düzenler. Aile bireylerinden Antonio zaten evde değildir, Isabel içeri alınır, Miguel kaçar. Andres ise Elena'ya kalır. Elena Andres'e kavuştuktan sonra onu tıpkı Diego gibi giydirebilir ve ona Diego'nun en sevdiği yiyecekleri pişirir. Aralarında zaten mevcut bir soğukluk olan Elena ile kocası, Andres eve geldikten sonra iyice koparlar. Bunu fark eden Elena, gerekirse Andres için kocasını feda edeceğini söyler. (s. 233)

Mahrem'de Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'nin annesi bir oğlan doğurmak için adaklar adayıp, büyüler yaptırır; fakat üst üste altı kız çocuk doğurur. Bir gün rüyasına Memiş adında bir derviş girer ve derviş bahçede kocasıyla birlikte olmasını söyler. Kadın, dervişin bu dediğini uygular ve Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'ye hamile kalır. Doğum zamanı geldiğinde annesi hiç acı çekmez ve Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi dünyaya gelir. Doğduğunda hiç ağlamayan, yüzünün olmaması dışında hiçbir uzvunda farklılık bulunmayan Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, annesini tanımadan kaybeder. (s. 38) Babası ise önce oğlunun olduğunu duyunca sevinir, fakat karısının öldüğünü görünce oğlunun yüzüne bir daha bakmaz. Hatta zaman zaman onu döver. Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'ye ablaları bakar. Kardeşlerinin bu durumuna çok üzülen ablaları, onu eğlendirmek için türlü meşgaleler ararlar.

Bit Palas'ta Antipova çifti Rusya'dan kaçıp İstanbul'a gelirler. Bu esnada Agripina hamiledir. İstanbul'a bol miktarda mücevher ve altınla gelen çift, iki ay sonra paralarını bitirirler. Bu esnada iş bulan ama işte barınamayan Pavel Pavloviç işinden ayrılır. Kocasından hayır gelmeyeceğini anlayan Agripina, çalışma görevini üzerine alır. İşyerinde yaşadığı zorlukları inancı sayesinde yenmeye çalışan Agripina, kızını yedi aylıkken doğurduğu zaman mutsuzluğa düşer. Tanrı'nın o zamana kadar kendisini değil, kızını koruduğunu düşünür. (s. 47) Doğumdan sonra da çalışmaya devam eden Agripina, her öğlen kızını emzirmek için evine gelir ve kocasıyla kızını sarılmış uyur görünce daha da mutsuz olur. Agripina'ya göre kendisi kocasına bebeği taşımakla görevlidir. (s. 47)

Yine bir öğlen eve geldiğinde kızını kocasının yanında ölmüş bulur ve mutsuzluğu bir kat daha artar. Kızlarının ölümünden sonra Fransa'ya giderler ve

Agripina orada bir akıl hastanesine yatırılır. Pavel Pavloviç de karısının hastanede olduğu yıllarda başka bir kadınla birlikte yaşamaya başlar ve ondan da bir kızı olur. Böylece çift, birbirlerinden koparlar. Uzun bir süre sonra tekrar bir araya gelip İstanbul'a döndüklerinde yine durumlarında bir değişiklik olmaz ve geldikten sonra da iki sene arayla ölürlür.

Araf'ta Alegre'nin ailesindeki erkeklerin ölümü, ailenin birbirine kenetlenmesini sağlar. Özellikle büyük büyük teyze la Tia Piedad, bütün akrabalarının birer birer ölmesinden sonra geri kalanların hepsini kanatlarının altına alır. Yine de bütün sevdiklerinin ölümüne şahit olmakla kendini suçlar. İlerleyen yaşına rağmen hâlâ hayatta olmasını, ölenlerin ömürlerinden çalınmış olmasına bağlar ve bu düşüncesinden dolayı acı çeker.

Alegre'nin dört teyzesinin ve dört halasının kocalarının da ölmüş olması, ailede yaşanan ölümleri sürdürür. Kocalarını kaybettikten sonra inanılmaz bir şekilde hayata öfke duyan bu kadınlar, kızgınlıklarını hayatta kalmayı başaran tek damat ve erkek el Tio Ramon'dan çıkarırlar. Böylece el Tio Ramon, yaşanan ölümlerin faturasını ödemek zorunda kalır ve kadınların elinde bir oyuncağa dönüşür.

Ailede bir başka ölüm de Alegre'nin anne ve babasını bulur. Annesini ve babasını bir trafik kazasında kaybeden Alegre, kadınların çoğunluğu oluşturduğu bu aile içinde aşırı sevgi ve alaka görerek büyür. Zaten annesiz ve babasız büyüyen Alegre, akrabalarının kendisine gösterdiği bu büyük ilgi yüzünden hayli sıkıntı duyar ve onları annesiyle karşılaştırır. Annesinin kendisini hiç zorlamadığını anımsayan Alegre, daha da mutsuz olur.

Beşpeşe'de Zehra bir gün okuldan gelirken evlerinin önünde bir kalabalık olduğunu görür ve kalabalık içindeki herkesin ona meraklı gözlerle baktığını fark eder. Kalabalığın yanına geldiğinde yere tebeşirle çizilmiş bir şekil görür ve o şeklin annesine ait olduğunu öğrenir. Henüz on bir yaşında olan Zehra o gün, annesinin ölümüyle çocukluktan çıkar ve annesinin nasıl öldüğünü tam olarak bilemeden büyür. Karşı apartmanda yaşayan felçli bir kadının, balkondan düşerken annesinin arkasında bir el gördüğünü söylemesi üzerine Zehra'nın babası gözaltına alınır ve sorgulanır. Fakat bir süre sonra baba, delil yetersizliğinden dışarı çıkar. Zehra ise

yirmi iki yaşına kadar annesinin intihar etmesi ve babasının onu balkondan itmesi ihtimalleri arasında gidip gelir ve bunalıma girer. Babasının, annesinin ölümü hakkında onunla konuşmaması ve Zehra'nın da onunla konuşmaya cesareti olmaması Zehra'nın kendini yalnız hissetmesine neden olur. Annesi tarafından terk edildiğini ve kimsesiz kaldığını düşünen Zehra, genç kızlığa adım attığı yıllarda yaşadığı sorunları tek başına çözmeye çalışır. Böylece onun yalnızlığı daha da derinleşmiş olur.

Baba ve Piç'te Kazancı erkeklerinin kırk bir yaşında hayata veda etmeleri, ailelerini mutsuz eder. Rıza Selim Kazancı öldüğünde Cicianne, hayatında ilk kez nazara inanır ve çok üzülür. Sonrasında ise üvey oğlu Levent'in evinde yaşamaya başlar. Levent Kazancı ise yine aynı yaşta vefat eder. O öldükten sonra ailenin bütün yükü karısı Gülsüm Nine'nin omuzlarına biner. Kocasını öldükten sonra boşluğa düşen Gülsüm Nine, en sevdiği evladı Mustafa'nın tahsil için Amerika'ya gitmesinden sonra mutsuzluğa düşer. Mustafa, ailenin erkeklerinin kötü talihinden uzak dursun diye gurbete yollanır.

Gülsüm Nine, babasız kalan çocuklarını disiplin altına almak için çok uğraşır. En çok da Zeliha'nın davranışlarını ve yaşam biçimini kontrol altına almak için çırpınır. Ancak pek başarılı olamaz, Zeliha bildiğini okur. Yine Gülsüm Nine, bütün kızlarını da korumak için çok uğraş verir.

Mustafa, Armanuş'u Amerika'ya götürmek için Rose ile İstanbul'a gelir. Geldikten üç gün sonra, vaktiyle Mustafa'nın Zeliha'ya tecavüz ettiğini cinlerinden öğrenen Banu'nun, odasına bıraktığı zehirli aşureyi yiyerek kırkıncı yaşında ölür. Mustafa, ablasının aşureyi bilerek bıraktığını ve intihar edip etmemenin kendisine kaldığını anlayarak bile bile onu yer ve kırk bir yaşına girmeden hayata veda eder. Onun ölümünden sonra Rose çok üzülür. Kızını Amerika'ya geri götürmek için İstanbul'a gelen Rose kocasını orada bırakır ve kızıyla birlikte Amerika'ya geri döner.

Ölüm, yalnızca Kazancı erkeklerini değil, Kazancı kadınlarının kocalarının ve erkek çocuklarının başına da gelir. Banu, iki oğlunu da toprağa verir ve kocasını bırakıp annesinin evine yerleşir. Fakat kocasından boşanmaz, ara sıra eski evine

gidip ortalığı toparlar, evi temizler ve yemek yapar. Kocasını ona her gelişinde kalıp kalmayacağını sorar. Banu Teyze ise her seferinde “*Bugün değil, belki daha sonra.*” (s. 229) cevabını verir.

Cevriye Teyze ise, kocasını öldükten sonra evini satıp annesinin evine gelir. İlk zamanlar sürekli ağlayan Cevriye Teyze, kocasının fotoğraflarına bakıp onlarla konuşur. (s. 226) Toparlanmaya başladıktan sonra da tarih öğretmenliği yapmaya başlar. Onun öğretmenlik yapması ya da bir şeyle uğraşması yine de kendine gelmesini sağlamaz ve Cevriye Teyze, bütün neşesini kaybeder. (s. 181)

Sonuçta sadece kadınların kaldığı Kazancı ailesi, Asya'nın deyişiyle “*normal olmayan bir aile*”ye dönüşür. (s. 97)

Aşk'ta Fahişe Çöl Gülü, yedi yaşındayken annesi hamile kalır. Doğum zamanı geldiğinde annesi ve ebe, tek çocuk beklerken üç çocukla karşılaşır. Doğum sırasında üçüzlerden biri diğerinin boynuna kordonunu dolayarak onu boğar. Boğulan bebek ise çıkışı kapayarak doğumu engeller. Bu esnada anneden ümidi kesmiş olan ebe, onun karnını keser ve ancak bir bebeği kurtarabilir. Karısını ölmüş gören baba ise bütün suçu doğan oğluna yükler ve ona kötü davranır. Bu esnada babası da son derece asi ve hırçın bir adama dönüşür. Babasının kendisine yönelik davranışlarına alışkın olan kardeşi, babasının yeniden evlendiği kadının da kendisine kötü davranmasından sonra iyice bunalıma girer ve sık sık evden kaçır. Fahişe Çöl Gülü kardeşinin bu durumuna çok üzülür, fakat elinden de bir şey gelmez.

Bir gün babasıyla üvey annesi evde ölü bulunur. Herkes kardeşini yedikleri ekmeğin içine zehir katarak onları öldürmekle suçlar. Arandığını duyan kardeşi, korkup kaçır ve Fahişe Çöl Gülü, onu bir daha göremez.

Fahişe Çöl Gülü ise hayatta yalnız kalınca Konstantinopol'e halasının yanına gitmek için yola çıkar. Yolda eşkıyalar Fahişe Çöl Gülü'nü götürürler ve ona tecavüz ederler. Onların ellerinden kaçtığı zaman bir yolcu arabasını durdurur. Parası olmadığı için yol ücretini kendi vücuduyla ödemek zorunda kalır. Şehre vardığında halasının onu kabul etmeyeceğini bildiği için sokaklarda fuhuş yapmaya başlar. Bir

gün Çakal Kafa adındaki biri onu bularak Konya'ya getirir ve oradaki bir evde çalışmak mecburiyetinde kalır. (s. 158)

b. Terk Edilme / İhanet ve Aile İçi Şiddet

Pinhan'da Nevres'in annesi, Akrep Arif Mahallesi'nin bekçilerinden Kabakulak Reşo ile kaçarak kızını ve kocasını terk eder. Annesi gittikten sonra Nevres'in babası ile olan ilişkileri tümüyle azalır. Önceki ilişkilerinin ne düzeyde olduğuna dair romanda herhangi bir bilgi yoksa da Nevres'in annesinin gidişinden sonra girdiği psikolojik bunalım, onun kimseyi umursamaması ve babasının ölümüne dahi soğukkanlılıkla yaklaşması bize, babasıyla olan ilişkilerinin zayıfladığını gösterir. Yine de babasının ölümünden sonra, kendini iyice terk edilmiş ve yalnız hisseden Nevres, halasının evine yerleştikten sonra bile öfkesinden zerre kaybetmez. Bütün nefretini kendisinden hayli üstün gördüğü kuzeni Safınaz'a yöneltir.

Şehrin Aynaları'nda Miguel, ağabeyi Antonio'nun müstakbel eşi Isabel ile tanıştığında onun güzelliğinden çok etkilenir. Aynı etkilenme Isabel'de de olduğu için kayınbiraderi ile tek gecelik bir yasak aşk yaşarlar. Isabel'i kocasına ihanet etmeye götüren sebep ise Antonio'nun herkese ve her şeye karşı ziyadesiyle mesafeli olmasıdır. Bunu bilen ve buna uygun yaşamaya çalışan Isabel de kocasını bu şekilde kabullenir, fakat evliliğinde mutsuzdur. Bu nedenle Miguel'le beraber olur. Onunla yaşadığı gecenin nişanesi de Andres'tir. Miguel, Isabel'in hamile olduğunu öğrendiğinde çocuğun kendisine ait olma fikrinden son derece korkar ve Andres doğduğunda da onun yüzüne bakmaya cesaret edemez. Bu korkuyu yenmeyi başardığında ise Andres ile vakit geçirmeye başlar.

Isabel ise Andres'in Miguel'in oğlu olduğunu bilir. Çünkü çocuk görünüşüyle ve davranışlarıyla Miguel'den izler taşır. Kocasını aldattığı için son derece mutsuz olan Isabel, Tanrı tarafından cezalandırılacağını düşünerek kendini içe kapatır ve hem çocuğuna hem de kocasına karşı hissizleşir. Onun kendini içe kapatması kocasını aldattığı için duyduğu utanç değildir. Sadece üstüne çöken bir hüznün katmanı vardır. (s. 29-30) Antonio, karısındaki değişimi gördüğünde buna bir anlam veremez ve bu durumun kendisine yönelik olduğunu, karısının kendisini incitmek istediğini düşünür. (s. 80) Andres ise babasının zaten kendisiyle ilgilenmediği,

amcasının geceleri eve geç gelip onunla vakit geçirmediği bir ortamda, annesinin de böylesine uzak durmasına hayli üzüldür ve anne sevgisini komşu kadın Elena'da bulmaya çalışır.

Mahrem'de Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi ile karısı, evlendikleri günün gecesinde birbirlerini ilk kez görürler. Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'nin karısı çok güzeldir fakat doğuştan sağır ve dilsizdir. Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'nin gözlerini gören karısı ağlamaya başlar ve gözyaşlarıyla gitmek istediğini söyler. Karısının gitmesine izin veren Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, uzun süre dışarı çıkmaz, kimseyle konuşmak istemez. Onun bu durumuna halası ve ablaları çok üzüldür. Yeğenin yüzünü doğduğu an şekillendiren hala, kendini suçlu hisseder ve o gün ölür. Ablaları ise kardeşlerinin üzüntüsünden dolayı mutsuz olurlar ve ona yeniden birbirinden güzel kızlar bulmaya başlarlar. Nihayetinde de bulurlar, ama Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, evlenmek istemez.

Mahrem'de evliliklerinin ilk yıllarında Monsieur de Marelle, karısı Madame de Marelle'e sırtına kırbaçla vurarak şiddet uygular. Evin kâhyası kadının sırtına merhemler sürer. (s. 117) Madame de Marelle, kocasının kendisine kötü davranmasından dolayı hayatı kendine ve çevresindekilere zindan eder. Monsieur de Marelle zamanla karısına olan tutumunu değiştirir ve ona yaptıklarından dolayı pişman olur. Fakat Madame de Marelle'in içine kapanıklığı aynen devam eder. Karısını zaten evdeki hizmetçilerle aldatan Monsieur de Marelle, karısından herhangi bir tepki görmediği için, onlarla olan ilişkisine devam eder.

Madame de Marelle de kocasını aldatır. Bir gün malikâneye yakışıklı bir delikanlı iş aramak için gelir. Madame de Marelle de onu kâhyanın yanına alır. Delikanlıyı görür görmez ondan etkilenen Madame de Marelle, her ne kadar ondan uzak kalmak istese de onun çekim alanına girmekten kendini alamaz. Bir gün delikanlıyı nehir kenarında görür, ister istemez onun yanına seğirtir ve beraber olurlar. Bu beraberlikten sonra Madame de Marelle hamile kalır ve ikiz bebek doğurur. Doğumdan sonra Madame de Marelle, ikizleri görünce erkek olanın son derece çirkin, kız olanın ise dünyalar güzeli olduğunu fark eder. Kızının tıpkı

delikanlıya benzemesinden dolayı ondan nefret eder ve yüzüne bakmaz, hatta sütünü bile vermez. Kızı Anabelle'e ise bir sütanne bulunur.

Bu esnada sütanne ile Monsieur de Marelle, yasak bir ilişkiye başlarlar. İkisi bir gün evin kütüphanesine giderler. Sütanne duvarda Masum Surat adındaki tabloyu görür ve çok şaşırır. Tablonun hikâyesi şudur: Vaktiyle bir delikanlı köye gelir ve kâhyanın yanında çalışır. Dul bir kadın olan malikânenin sahibi, delikanlıya âşık olur, fakat delikanlı onu istemez. Sonra da hiç görünmez. Bir gün onu bir ormanda ölmüş bulurlar. Dul kadın da onu oradan alıp nehir kıyısına getirir ve günlerce ona sarılıp ağlar. Sonra da çevredekiler cesedi kadından ayırıp gömerler. Cenazeden önce kadın, bir ressam bulup onun resmini yaptırır. Resmi bir tablo haline dönüştürüp evine asar ve kadın nihayetinde delirir. Tablo da ortadan kaybolur. Bu tablo lanetli olarak bilinir ve onu hiçbir kadının görmemesi gerekir. (s. 125-126)

Monsieur de Marelle, bu hikâyeyi duyduktan ve resmi gördükten sonra kızı Anabelle'in o delikanlıya çok benzediğini fark eder. Böylece karısının kendisini aldattığını anlar. Zaten annesi tarafından terk edilmiş olan Anabelle, babası ve sütannesini tarafından da dışlanmış olur. En nihayetinde ailesi tarafından gezici bir tiyatro kumpanyasına verilir. O, evden gittikten sonra da ailesi rahat bir nefes alır.

Mahrem'de ihanet yüzünden mutsuz kalan bir diğer aile ise Be-Ce ile Şişko'nun mahallesinde ikamet eden geniş aile topluluğudur. İhanete uğrayan, bu evin hanımının kız kardeşidir. Kız kardeş, kocasının kendisini kızı yaşındaki bir dansözle aldatıp onu kendine metres tutunca, üç çocuğunu alıp kendi evine gelir. Önceleri durumunda anormallik görünmeyen kız kardeş bir gece yarısı, sokağa çıkıp bir sinekle kavga eder. Bütün mahalle ayağa kalkar. Kayınvalidesiyle yaşamaktan hayli sıkılan kocası, baldızının da delirmesi üzerine karısını boşamaya karar verir.

Bit Palas'ta Cemal ve Celal kardeşlerin babaları, çalışmak için köyden ayrılıp Avustralya'ya gider ve orada kendine yeni bir kadınla beraber yeni bir hayat kurar. Köyüne tekrar geldiğinde karısını tek başına orada bırakıp oğullarını yanına almak ister. Bu düşüncesini oğullarına söyler ve onlar da babalarının oradaki hayatına aldanıp kabul ederler. Yola çıkmak için arabaya binerler. Celal ayakkabısı çıktığı için arabadan iner. Böylece birisi annesinin diğeri babasının yanında kalarak uzun yıllar

birbirlerinden kopuk yaşarlar. Bu ayrılık, her iki kardeşin de buldukları yerde mutsuz olmalarına neden olur. Yıllar sonra Cemal, İstanbul'a geldiğinde iki kardeş bir süre birbirlerine ısınmaz.

Romanda ihanete uğrayan bir diğer kadın, Hijyen Tijen'dir. Onun aldatıldığını kuaföre gelen Su'dan öğreniyoruz. Su, saçına bit bulaştığı için kuaföre gelir ve saçları kesilirken "*Annem diyor ki, bit babamdan geçmiş. Babamın sürtüklerinden babama bulaşmış, sonra babam bana sarılınca da bana bulaşmış.*" (s. 117) der. Hijyen Tijen ise kocası tarafından aldatıldıktan sonra ve temizlik hastalığı yüzünden kocasının tüm pisliklerini görmeye başlamasıyla ondan sürekli iğrenir ve soğur.

Bit Palas'ta Nadya, kocasından hem şiddet görür hem de onun tarafından aldatılır. Dört yıllık evlilikleri boyunca Metin Çetin karısına kötü davranır ve hatta ona dayak atar. Nadya her şeye rağmen, kocasının evlilikte nasıl davranacağını bilmemesi nedeniyle onu hoş görür. "*Elinde olsa yapmazdı! Yapıyordu çünkü elinde değildi!*" (s. 176) Kocasının yaptıklarını sineye çeken Nadya, onun sevdiği bütün yemekleri öğrendiği halde, aşurenin kıvamını tam olarak tutturamaz. Yaptığı aşureden memnun kaldığı bir gün, kocasına yedirmek için onun işyerine gider. Kocasını, odasında bir kadınla el ele diz dize görür. Fakat canını en fazla yakan şey, aldatılması değil, kocasının kadına sevecen bir şekilde bakmasıdır. (s.176)

Metin Çetin karısını görünce panikler ve sevgilisinin yüzüne gülerek karısının yüzüne ise kızgınlıkla bakar. Çantasını ve karısını alıp odadan çıkan Metin Çetin, eve geldiklerinde Nadya ile kavga eder. Nadya ise, o akşam kocasını öldürmeyi bile düşünür. (s. 178) İçinde sevgi olmayan evlilikleri böylece saygısını da yitirir.

Beşpeşe'de Zehra'nın annesi, kocasının başka bir kadınla ilişkisinin olduğunu öğrenir. Bu aldatma, kesinlik kazanmasa da kadın neredeyse emindir. Uğruna annesini bile silen kadın, kocasının vurdumduymazlığına çok üzülür ve mevcut olan kavgalarına bir de ihanet mevzusu girer.

Aşk'ta ise önce David karısını, sonra da Ella kocasını aldatır. Böylece aile içinde huzursuzluk artar. Ella ile David'in neredeyse cinsel hayatları yoktur. David, Ella ile birlikte olmaktan soğur, fakat başkalarıyla, özellikle de sekreteriyle ilişki

yaşayabilir. Ella, olan biten her şeyin farkındadır ama yine de kocasını hep affeder ve ne çocuklarına ne de başka birine aldatıldığını söyler. “*Aldatılmak, Ella’da hem aşağılık kompleksi hem suçluluk duygusu*” (s. 169) yaratır. Kendisine bakmadığı için çok kilo alan Ella, kocasının gözünün dışarıda olmasının nedenini kendinde arar.

Kocasına evlendiklerinde âşık olan Ella, onun kendisini aldatmasından sonra aşka olan inancını yitirir. Hatta aşk evliliği yapmak isteyen kızı Jeannette ile bu konuda sıkı bir tartışmaya girer. Aşka ihtiyacı olduğunu fark eden Ella, Tanrı’ya dua eder ve O’ndan hayatına aşk katmasını ister. (s. 171) Bu esnada “Aşk Şeriatı” adlı romanın yazarı Aziz’e görmeden âşık olur. Aziz’e âşık olduktan ve onunla konuşmaya başladıktan sonra değişmeye başlar. Karısındaki bu değişimi fark eden David, onun Aziz’le yazışmalarını okur ve aldatıldığını öğrenir. Bir akşam yemeğe çıktıklarında David, suçlu olduğunu söyleyip bir daha onu kırmayacağını dile getirir de Ella, aşkına sahip çıkar. Bir süre sonra da Ella, evini terk edip Aziz’e gider. Jeannette annesine anlayış gösterirken, ikizler onunla hiç konuşmazlar.

c. Geçimsizlik / Sürekli Kavga

Siyah Süt’te anlatılan ailelerin büyük kısmında çeşitli sebeplerden dolayı geçimsizlik vardır. Bu ailelerden ilki Tolstoy’un ailesidir. Karısıyla evliliklerinin ilk yıllarında hayli mutlu olan Tolstoy, **Anna Karenina**’yı yazdıktan sonra değişmeye başlar. (s. 87) Belki de karısına ve kızlarına ders vermek için yazdığı bu eserden sonra Tolstoy, özellikle karısının tıpkı Anna karakteri gibi kendisini aldatacağına inanarak ona ve ailesine karşı yabancılaşır. Karısının tüm itirazlarına rağmen varını yoğunu elden çıkaran Tolstoy, ailesine kendini kapatır. Evliliği boyunca kendini kocasına ve çocuklarına adayan Sofya, kocasındaki bu değişimi görmezden gelemez ve onunla tartışmaya başlar. Kimi zaman şiddete kadar uzanan bu tartışmalar silsilesinden çocuklar da çok etkilenir. Annelerinin ve babalarının gözlerinin önünde kavga etmelerine şahit olurlar. Tolstoy’un sebep olduğu bu mutsuzluk, Sofya’nın evi terk etmesine neden olur. Böylece aile parçalanır. (s. 90)

Romanda Sylvia Plath’ın meslektaşı Ted Hughes ile severek evlendiğini ve bu evlilikten iki çocuk dünyaya getirdiğini görüyoruz. Peş peşe çocukları olduktan sonra Sylvia Plath, kendini evine ve çocuklarına adar. Yine bu dönemde birçok şiir yazar.

Fakat kocasının evin sorumluluğunu Sylvia Plath'ın üzerine yıkması ve onu aldatması, ilişkilerini zedeler. Bunun neticesinde de boşanarak yollarını ayırırlar.

Romanda kurdukları aile içinde mutsuz olan bir diğer çift Zelda-Scott Fitzgerald'dır. Birbirlerine âşık olup evlenen çift, aynı mesleği paylaşırlar ve yaşayış şekli olarak birbirine çok benzerler. Alkol kullanırlar, sigara içerler, partiler düzenlerler. Evliliklerinin başından itibaren sürekli bir kavga içinde olan çift, alkolün etkisiyle hakarete varan tartışmalar yaparlar. (s. 160) Aynı zamanda ikisinin de sanatçı olması, birbirlerini çekememelerine neden olur.

Evlilikleri süresince Scott Fitzgerald'ın romancılık kariyerinde zirve yapması, Zelda'da kıskançlığın başlamasına neden olur. Sonraki zamanlarda Zelda, kocasını arkadaşlarından ve yazıya ayırdığı vakitlerden de kıskanmaya başlar. "*O yazarken dikkatini dağıtıyor ya da müdahale ediyordu. Aynı evin içinde duramaz hale geldiler.*" (s. 162) Bu kıskançlık, onu bunalıma kadar götürür ve nihayetinde Zelda, akıl hastanesine yatırılır. Scott Fitzgerald, bu dönemde hastaneye yakın evler tutar ve karısını sürekli ziyaret eder. Sonrasında da on sekiz yıl arayla vefat ederler.

d. Aile Baskısı

Baba ve Piç'te aile baskısının kişiler üzerindeki etkisine tanık olmaktadır. Öyle ki aile bireylerinden birine uygulanan baskı, onun aile içindeki mutsuzluğuna sebep olmaktadır.

Romanda Gülsüm Nine'nin kızlarına özellikle de Zeliha Teyze'ye karşı baskısının izleri vardır. Onun gayrimeşru bir çocuk doğurması ve Kazancı ailesine uygun olmayan davranışları nedeniyle Gülsüm Nine, ona her fırsatta yüklenir. Ne var ki Zeliha Teyze, annesinin bu baskı yönetimine pek de aldırış etmez. Ama baskıdan muzdarip olan bir isim vardır: O da Asya'dır. Kazancı kadınlarının Asya üzerinde inanılmaz bir baskısı vardır. Onun eve giriş saati ve kimlerle arkadaşlık ettiği gibi birçok mesele üzerinden Asya'ya baskı yaparlar. Kafe Kundera'da kendinden ziyadesiyle büyük olan kişilerle arkadaşlık yapmasının ailesi tarafından duyulması ihtimaline karşı Asya, onların kendisine çok kızacağını bilir. Aynı şekilde eve geç gitmesi durumunda ailesinin göstereceği tepkiden korkar. Ailesinin onun istemediği ve yeteneği olmadığı alanlarda eğitim görmesini istemeleri de Asya'nın hiç hoşuna

gitmez. Ne kadar iyi niyetle yapsalar da ailesinin kendisine dayattığı bu zorunluluklardan dolayı mutsuz olan Asya, onlara karşı yabancılaşır ve onlardan kaçmak ister. (s. 97)

Romanda aile baskısından dolayı mutsuz olan bir başka isim ise Armanuş'tur. Henüz bebekken annesinin ve babasının boşanmalarından sonra, annesi ve babası arasında ikiye bölünen Armanuş, annesinin yanında başka Çakmakçıyan ailesinin yanında başka türlü yaşamak zorundadır. Özellikle bu iki ailenin erkek arkadaşlar konusunda Armanuş'a baskı yapmaları onu mutsuz eder. Annesi Amerikalı bir çocukla çıkmasının, Çakmakçıyan ailesi ise Ermeni bir çocukla arkadaşlık etmesinin uygun olacağı görüşündedir. Bu nedenle Armanuş, onların istediği gibi annesinin yanında Amerikalı, Çakmakçıyanların yanında Ermeni erkeklerle çıkar.

Çakmakçıyanlara karşı olan nefretinden dolayı annesi, Armanuş'un baba tarafında kaldığı zamanlarda onu sürekli arayarak iyi olup olmadığını sorar. (s. 115) Çakmakçıyanlar ise onun her gelişinde ona yemek yedirmek için baskı yaparlar. Öyle ki Armanuş tok olsa bile durmadan bir şeyleri tattırmak isterler. Böylece ailesinin onun üzerinde kurduğu hâkimiyetten ve ikiye bölünmekten rahatsız olan Armanuş, iki evde de huzurlu olmadığını fark eder.

Çakmakçıyanlar, Barsam'ın üzerinde de baskı kurarlar. Rose ile olan evliliğinden dolayı onu sürekli suçlarlar, hatta evliliğine karışarak, her fırsatta karısı Rose'u küçümseyerek onun boşanmasına neden olurlar. Boşandıktan sonra bile Rose'u dillerinden düşürmeyen Çakmakçıyan ailesi, Rose'un bir Türk'le evleneceğini duyduklarında Barsam'a yüklenirler. Armanuş'un bir Türk'le aynı evde yaşamaması gerektiğini ve onun için endişe ettiklerini söylerler. Neticede Barsam'a yüklenirler ve boşanmış olsalar dahi Rose'a karışmaya hakkı olduğunu söylerler.

e. Aşırı Sevgi

Bit Palas'ta Mavi Metres, annesiyle babası boşlandıktan sonra bir süre dedesiyle ve ninesiyle yaşar. Tekrar eve döndüğünde ise annesiyle üvey babasının boğucu sevgilerinden sıkılmaya başlar. Onunla sağlıklı bir iletişim kurmak isteyen anne ve üvey baba, onun iyiliği ve mutlu olması için ellerinden geleni yaparlar. Ama

Mavi Metres, bu ilgiden ve sevgiden hayli rahatsız olur. En nihayetinde evi terk ederek hem kendisinin hayatını mahveder hem de ailesini üzer.

Araf'ta annesi ve babası öldükten sonra teyzeleri ve halaları Alegre'ye anne-babalık ederler. Öyle ki yetim ve öksüz kalan yeğenlerini koruma altına alan teyzeler ve halalar, onu sevgi çemberine alırlar. Aile bireylerinin her birinden ayrı bir ilgi ve sevgi gören Alegre, ne kadar rahatsız olsa da kimseye durumunu açamaz. *“Fazla geliyordu bu alaka. Bu aşırı sevginin onu boğduğunu asla itiraf edemezdi.”* (s. 140)

Baba ve Piç'te Asya da aşırı ilgi ve sevgiden rahatsızdır. Kazancı ailesinin kadınları, kendi yaşamlarında isteyip yapamadıkları her ne varsa onları ailenin tek çocuğu Asya üzerinde uygulamaya çalışırlar. Asya'nın mükemmel bir insan olabilmesi için ona her türlü desteği verirler. Fakat Asya, onların bu davranışından dolayı mutsuzdur.

Kadınlarla dolu bir evde tek çocuk olarak doğmak zor iş, sevgileriyle boğuyorlar. Tek çocuk olarak etrafındaki bütün yetişkinlerden daha olgun olmam gerekiyor. Bu kadar sevilip esirgendiğim, birinci sınıf bir okula gönderildiğim ve bu ülkede mümkün olan en iyi eğitimi aldığım için minnettarım. Ama esas mesele benden hayatta yapamadıkları, kendi içlerinde ukte kalan tüm şeyleri yapmamı beklemeleri. (s. 179)

f. Annesizlik / Babasızlık

Baba ve Piç'te Levent Kazancı, annesinin onu terk edip gitmesinden sonra hırçın bir çocuk olarak büyür ve üvey annesi Cicianne'yi hiç sevmez, onu kabullenip kendi annesinin yerine koyamaz. Anne sevgisini tatmayan Levent, hırçınlığını ve asiliğini ileride kendi kuracağı ailesine de yansıtır. Dolayısıyla çocuklarına ve karısına eziyet eden bir adama dönüşür.

Romanda babasının kim olduğunu bilmeyen ve baba sevgisi olmadan büyüyen Asya, “piç” olmanın rahatsızlığını duyar. Babasının kim olduğunu sormadan, kimsenin de ona kimin kızı olduğunu söylemeden, içinde bir “baba” boşluğunu hisseden Asya, geçmişini bilememenin rahatsızlığı ile geleceğe karşı bir umudunun olmadığına inanır. Annesi gibi asi olan ve hiçbir şeyi umursamıyormuş gibi davranan Asya, gerçekte babasızlığının acısını çeker ve ailesindeki kadınlara karşı hissizleşir.

“Hepimiz baba diye bir şey yokmuş gibi davranıyoruz. Sadece Baba var, büyük B’yle.” (s. 155)

Aşk’ta Mevlâna, Şems’in kendi hayatına girmesiyle bütün vaktini ona adar. O gelmeden önce öğrencileriyle, müritleriyle ve ailesi ile ilgilenir. Mevlâna’nın Şems’ten önceki hayatıyla şimdiki hayatını karşılaştıran oğulları ve karısı, durumdan hiç memnun değildir. Öyle ki çoğu zaman oğulları babalarını göremez. En büyük rahatsızlığı ise Alaaddin çeker.

E. Boşanma, Boşanmanın Sebepleri ve Sonuçları

Boşanma, eşlerden birinin ya da ikisinin ortaklaşa aldığı bir kararla evlilik sürecini yasal olarak sona erdirmeleridir. Elif Şafak’ın romanlarında da boşanmalar görülmektedir. Yazar, evliliğin yürümemesi durumunda boşanmanın doğal olduğuna inanır: “Bir evlilik iyi gitmiyorsa, insanlar birbirini hırpalamaya başladıysa çocukları da zedeler. Boşanmaya kötü bakan bir insan değilim o bakımdan. Boşanma sonrasında ayrılan insanların kendi çocuklarıyla olan ilişkilerinin farklı olması lazım. Çocuğu da birey olarak görmek lazım.”⁸⁰

Mahrem’de herhangi bir boşanma hadisesine rastlamasak da bir evliliğin bitişine tanık olmaktadır. Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, ablalarının bulunduğu bir kızla evlenir. Gerdek gecesi sağır ve dilsiz olan karısı, Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi’nin kesik birer çizgi olan gözlerini görünce üç damla yaş döker. Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, karısının bu gözyaşlarını birleştirerek onun ne dediğini okur.

Canım efendim. Bırak beni gideyim. Ne dilim var benim, ne kulağım. Ben kendimi bildim bileli gözümle yaşarım. Gözümle işitir, gözümle söyleşirim. Gözleri okur, gözlerimle yazarım. Lakin senin gözlerin... senin gözlerin gibisini daha evvel hiç görmemiştim. Gözlerin sanki kapalıdır. Ve eğer kapalıysa, hiçbir şey anlatmaz.. benim dilim konuşmaz, senin ise gözlerin. Ne olur, de bana. Biz beraber nasıl geçiririz koca bir ömrü? Gencim daha. Gözüm efendim, sal beni gideyim. Yoksa senin gözlerin, bana mezardır. (s. 106)

Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, karısının gözlerinden bu cümleleri okuduktan sonra sabah olunca onun gitmesine izin verir. Karısı kapıdan çıktıktan

⁸⁰ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=235> (16.03.2010).

sonra, uzun bir süre odadan çıkmaz. Ablalarının yeniden evlendirme ısrarlarını da geri çevirir. Hayattan ümidini kestiği bir dönemde sokağa çıkıp mum bedenini eritmek için nerede ateş varsa oraya koşar. Bu esnada memleketin hızla batılılaştığını, memleketin kadınlarının ve erkeklerinin değiştiğini, onların yeni olan şeylere koştuğunu gören Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, kadınlar ve erkekler için bir yokuşun sonuna vişne rengi bir çadır kurar ve orada onlar için “*seyirlik bir dünya*” açar. (s. 48, 112)

Yine Mahrem’de boşanmanın kendisini değil de düşüncesini görmekteyiz. Be-Ce ve Şişko’nun sokaklarında ikamet eden geniş ailede karı, koca, çocuklar ve kadının annesi yaşar. Kadının kardeşi, kocası tarafından aldatıldığını öğrendikten sonra çocuklarını da alıp kendi evine yerleşir. Kocasının, kızı yaşındaki bir kadınla kendisini aldatmasından sonra boşanma kararı alan kız kardeşe, bacanağının yaptıklarından haberdar olan enişte tepki gösterir. “.... *bu yaştan sonra nereye boşanacaksa sanki, hayatlarında ev geçindirmemişler ki bunlar, hep kocalarının eline bakmışlar, kolay sanıyorlar ay sonunu getirmeyi, ne yiyip ne içecek boşanınca,*” (s. 12) Kız kardeşinin evine yerleştikten sonra davranışlarında normal olmayan bir şey görülmediği halde bir gece terlikleriyle evden çıkan kadın, sokak lambasına konan bir sinekle kavga etmeye başlar. Sineği kocasının sevgilisi Sinem zanneden kadın, ona bağırır ve ondan kocasını geri ister. “*Orospu sinek! Oroospuu! Orospu sineeeek!*” (s. 9) Kadının bir sinekle kavga ettiğini duyan mahalleli, onun etrafını sarar. Gürültüye uyanan ev ahalisi ise kadını zorla bir taksiye bindirip hastaneye götürürler. Bu esnada enişte de çok sinirlenir. Zaten baldızının evlerine gelmesinden dolayı ona ve karısına tepkili olan enişte, evdeki huzursuzluğunun artmasından ve baldızının delirmesinden dolayı mahalledekilere rezil olduğunu düşünerek karısından boşanma kararı alır. “.... *boşanacam valla ben de boşanacam, alsın deli ablasını romatizmalı anasını, ne bok yerlerse yesinler bundan sonra, ömrüm gitti be, inan olsun kuruş kuruş harcandı ömrüm bunların elinde.*” (s. 13)

Bit Palas’ta Ben, Aysin’le evlendikten hemen sonra tıpkı babası gibi içkiye düşkünlük göstermeye başlar. Kocasının bu düşkünlüğünden hayli rahatsız olan Aysin, küserek, evi terk ederek ve hatta tehdit ederek Ben’i içkiden uzaklaştırmaya

çalışır. İlk zamanlar Ben içkiyi azaltır, dahası bir dönem hiç içmez. Fakat bir süre sonra yine çok içmeye başlar. Karısından çekinen Ben, bu dönemde gündüzleri içmeye başlar, akşamları ise içmez. Ayşin ilk zamanlar Ben'in sağlığı için içkiyi bırakmasını isterken, sonraları işi inada bindirir ve içkiyi kendisi için bırakmasını ister. Bu esnada Ben, Ayşin'i onun arkadaşı Ethel ile aldatır. Ben onunla defalarca beraber olur ve onunla içki içmeye devam eder. Nihayetinde Ayşin, Ben'e boşanma davası açar ve tek celsede boşanırlar. (s. 232) Onları boşanmaya götüren sebep, aralarında bir şeylerin bitmesi olabilir. Nitekim Ben de Ayşin'le boşanma sebepleri için şunları söyler. “*Ne de olsa, aylar sonra Ayşin boşanma davasını açtığında sebep ne Ethel oldu, ne de bunca sorun çıkaran iptilam.*” (s. 234)

Boşanmalarından sonra Ben, Bonbon Palas'ın 7 numaralı dairesine taşınır. Buraya taşındıktan sonra hiçbir eşyasını tam olarak yerleştirmez, çünkü boşandıktan sonra yerleşik değil göçebe olduğunu, her an oradan gidebileceğini düşünür. Bekârlık, evlilik ve boşanma arasında mukayese yapan Ben'in düşünceleri hayli ilgi çekicidir:

İnsan bekârken, bir-ev-içindeki-eşyalar içinde yaşıyor; mazisi, hikâyesi, kişisel önemi, sembolik değeri olan, kendine ait eşyalar içinde. Evlendiğinde, eşyalar-içindeki-bir-ev-içinde yaşamaya başlıyor; maziden ziyade gelecek, anılardan ziyade beklentiler üzerine kurulu, neyin ne kadarının kendine ait olduğu şaibeli bir ev içinde. Boşanmak ise, giden mi yoksa kalan mı olduğunuza bağlı olarak, ya eşyasız evler, ya da evsiz eşyalar içine konmak, silbaştan konaklamak demek. (s. 133-134)

Her ne kadar boşanmış olsalar da Ben, bir türlü Ayşin'den vazgeçemez. Onu sürekli telefonla arar. Ayşin telefon numarasını değiştirir, Ben onun yeni numarasını bulur ve onu yeniden arar. Ayşin ise bu telefon konuşmalarının olmasını istemez. Aramaya devam ederse ondan soğuyacağını söyler. (s. 139) Fakat Ben yine de aramaya devam eder, hatta onun evinin önüne gidip eski evini seyreder. (s. 274) Ayşin telefona cevap vermediği zaman Ben, onun çok geç bir saatte dışarıda olması ihtimaline bile içerler, onu merak eder. Her fırsatta onu hatırlar. Örneğin, Mavi Metres'le konuşurken Ayşin'le onu kıyaslar.

Ayşin ise boşanmadan sonra eski eşine karşı hemen hemen tepkisiz kalır, kendine yeni bir sevgili bulur (s. 140) ve bir süre sonra da evlenir. (s. 349)

Bit Palas'ta bir boşanma hadisesi de Mavi Metres'in annesi ve babası arasındadır. Mavi Metres'in annesi ve babası, sürekli kavga ederler ve şiddetli geçimsizlik sebebiyle boşanırlar. İkisi de hemen başkalarıyla evlenirler. Mavi Metres'in dedesi, torununun annesine düzenini kurana kadar henüz dört yaşında olan Mavi Metres'e kendisinin bakmasını önerir ve annesi de kabul eder. Mavi Metres oraya gittikten bir süre sonra dedesini kaybeder ve ninesiyle bir dönem daha yaşamaya devam eder. Dedesini çok seven Mavi Metres, o yaşasaydı şu anki konumundan daha iyi bir yerde olacağını düşünür. (s. 291) Sonra tekrar annesinin evine döner. İki yıl boyunca dışarı adımını atmayan Mavi Metres, bir gün faturaları yatırmak için dışarı çıkar ve postanedeki memurdan hoşlanır, flört ederler ve bir süre sonra da nişanlanırlar. Başından geçen bu kötü nişanlılık tecrübesinden sonra Mavi Metres, okulu bırakır ve evden ayrılır. Evi terk ettikten sonra çok sevdiği dedesinin yolundan gitmeye karar verir ve tarikatlara katılır. Fakat katıldığı üç tarikatta tanıdığı kişilerin dedesine benzemediğini görür ve onlardan ayrılıp kendini yeniden sokaklarla atar. Gidecek bir yeri ve parası olmadığı için babası yaşındaki adamların ilgisine karşılık vermeye başlar ve nihayetinde bir zeytinyağı tüccarının metresi olur.

Baba ve Piç'te Rose ve Barsam, evliliklerine Barsam'ın ailesinin müdahale etmeleri sonucunda ve evlenmelerinin üzerinden bir yıl 8 ay geçtikten sonra boşanırlar. Rose ile Barsam birbirlerini severek evlenirler. Fakat Çakmakçıyan ailesinin fertleri Rose'u daha ilk günden *odar* olmakla suçlarlar. Her fırsatta Rose'u küçümserler. Rose'u kötü bir anne, eş ve ev kadını olarak görürler ve bunu sıklıkla ona hatırlatırlar. Torunlarına, Rose'un telaffuz edemediği bir ismi, Suşan'ın annesinin ismi olan Armanuş'u koyarlar. Böylece Rose ile Barsam'ın aşkları da yavaş yavaş biter ve boşanırlar.

Boşandıktan sonra Rose, üç buçuk ay süresince kendine gelemez. Bu süre içerisinde sürekli ağlar, eski kocasının ailesinin her bir ferdine kendi içinde sorular sorar. "*Sahi neden sürekli evliliğimize burnunu sokup durdun?*" (s. 50) Rose'u yaralayan en büyük şey ise boşanmaya kendisinin karar vermemiş olmasıdır. Rose böylece evliliğe geri dönüş umutlarını da tamamen yok eder.

Kendini yenileyip bambaşka bir kadın olmak isteyen Rose, böylece eski kocasına ve onun ailesine kendini farklı bir kadın olarak göstermeyi hedefler. Uğruna okulunu bıraktığı kızının her ihtiyacını karşılayabildiği için, onların kendisini kötü bir anne olarak itham etmemesi gerektiğini düşünür. (s. 48) Boşanma sonrasında Çakmakçıyanlara olan nefreti iyice gün yüzüne çıkmaya başlayan Rose, onlardan intikam almak ister ve tahammül bile edemedikleri bir Türk'le evlenerek amacına ulaşır.

Barsam ise hiç evlenmez ama birçok sevgili edinir. Fakat sevgililerinden hiçbirisini kızı Armanuş ile tanıştırmaz. Çünkü kızını incitmek istememektedir. (s. 107)

Armanuş ise annesiyle babasının boşanmasından sonra biraz annesi ve üvey babasıyla, biraz da babaannesi ve babasıyla yaşar. Böylece Armanuş ikiye bölünür ve tam bir kimlik bunalımı içine girer. Kendi kimliğini oluşturmada zorluk çeken Armanuş ne Amerikalılığı ne de Ermeniliği ile barışıktır.⁸¹

Baba ve Piç'te herhangi bir boşanma süreci işlenilmemişse de Rıza Selim Kazancı ile Suşan'ın farklı kişilerle yeniden evlenmelerinden dolayı aralarında bir boşanma geçtiğini anlıyoruz. Suşan, Ermeni kimliğinin ağır basması üzerine Rıza Selim'i ve oğlu Levent'i terk ederek Amerika'ya gider ve orada yeni bir yuva kurar. Rıza Selim ise bir süre evlenmeyi istememekte ayak diretse de çok güvendiği Cicianne ile evlenir.

Rıza Selim, karısı tarafından terk edildikten sonra kötü günler geçirir, çok yaralanır. Fakat Suşan'ın gitmesinden en çok etkilenen Levent olur. Üvey anne elinde büyüyen Levent, onu hiç sevmez ve annesinin yerine koyamaz. Son derece hırçın ve asi bir çocuk olur. Nitekim Cicianne de onun bu durumunu küçük yaşta annesi tarafından terk edilmesine bağlar. (s. 321) Böylesine asi bir çocukluk geçiren Levent, evlendiğinde çocuklarına da bu yönünü gösterir ve onlara tahammül edemez. Sonuçta anne sıcaklığını tatmamış bir insanın, çocuklarına şefkat göstermesi beklenemez.

⁸¹ Armanuş'un kimlik problemi, ileriki bölümlerde anlatılacaktır.

Siyah Süt'te Sylvia Plath ve Ted Hughes, evliliklerinin bir bölümünde mutlu olurlar. Ancak peş peşe çocuklarının olması, Sylvia Plath'ın "ev"den sorumlu hale gelmesi, Ted Hughes'in ise vaktinin çoğunu dışarıda geçirmesi ve karısını aldatması onların evliliklerinin sonunu getirir. Çift, evliliği daha fazla yürütemeyeceklerini anlayarak boşanma kararı verirler. (s. 106)

Boşandıktan sonra Sylvia Plath, çocuklarını yanına alır. Yepyeni bir kadın olmak isteyen Sylvia Plath, hem anneliğinde hem de mesleğinde mükemmel olmak için uğraşır. Ancak tam anlamıyla mükemmel olamayacağını, bir şeylerin eksik kalacağını anlaması çok sürmez. Bu durum, onu mutsuzluğa götürür. Sylvia Plath, bir gün çocuklarını yatırır. Onların yanına süt ve kurabiye koyar. Odalarındaki kapının altını kapatır. Mutfağa gider ve kafasını fırının içine sokar. Böylece Sylvia Plath, henüz otuz yaşında intihar ederek ölür. (s. 108)

Aşk'ta ise Ella, Aziz için evini, eşini ve çocuklarını terk edip onunla yaşamaya başlar. Bu esnada Ella boşanma davası açar, fakat David, boşanmak istemediği için işleri zorlaştırır ve boşanma bir türlü gerçekleşmez. (s. 414)

III. EĞİTİM

Eğitim, sosyal hayatın en önemli kurumlarından biridir. Eğitim denildiğinde her ne kadar akla genel olarak eğitim kurumları gelse de, eğitim bir bütündür ve ilk olarak ailede başlar. Aile, bireyin davranış ve tutum biçimlerinin oluşmasında ve gelişmesinde büyük rol oynar. Dolayısıyla bireyin kişiliğinin oluşumunda ve onun eğitilmesinde aileye büyük bir görev düşer. Çocuğa ahlakî değerleri öğretmenin yanında onun bilgi bazında eğitilmesi de önceleri ailenin sorumluluğu altındayken, toplumsallaşma ya da toplumsal değişme sürecinde eğitim, “uzman kurumlar tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır.”⁸² Bu açıklamalardan sonra eğitimi, “kişiliğın gelişimine yardım eden ve onu temel alan, onu yetişkin yaşamına hazırlayan, gerekli bilgi, beceri ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreç”⁸³ olarak tanımlamak mümkündür.

Eğitimin de bütün sosyal kurumlarda olduğu gibi sosyal değişmelerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Ancak burada sosyal değişmenin mi eğitimi etkilediği yoksa eğitimin mi sosyal değişime yol açtığı sorusu önemlidir. Mahmut Tezcan, kimi araştırmacının eğitim ve sosyal değişme arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu kabul ettiğini ve bu ilişkinin başlangıcını sosyal değişim olarak ele aldıklarını söyler. Ona göre “toplumsal değişmeler, eğitimi belirli bir yönde değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun istenen ya da planlanan yönde değiştirilmesi de söz konusudur.”⁸⁴

Tarih boyunca birey, sürekli bir öğrenme çabası içinde olmuştur ve bir şekilde eğitim görmüştür. Mahmut Tezcan’ın tarihi dönemlerde eğitimin ne şekilde geliştiğine/değiştiğine dair görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: İlkçağ’da klan, kabile ve aşiret gibi kurumlar tarafından avlanma, ok atma, ata binme vb. eğitim verilmesi söz konusuysen Ortaçağ’da eğitim kilisenin dogmatik baskısının sonucu olarak dinsel nitelik gösterir. Yeniçağ’da ise Rönesans ve Reform hareketleri ile hümanist eğitim biçimi ortaya çıkmış ve böylece eğitim, dinsel nitelikten çıkarak insan yetiştirme amacını taşımıştır. Eğitim üzerine düşünceler ve eleştiriler, 17.

⁸² Bozkurt, s. 268.

⁸³ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara 1999, s. 3.

⁸⁴ Tezcan, Eğitim, s. 203.

yüzyılda gelişen edebi akımlarla başlamış ve 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte filozoflar ve sosyologlar tarafından devam ettirilmiştir.⁸⁵

Türk-İslam toplumunda eğitim, İslamiyet öncesinde bir alanda bilgili ve yetenekli yaşlı kişiler tarafından yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu kişilerin okuma-yazma bilmeyen halkı eğitmeye çalıştığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra devam eden sözlü ürünlerle birlikte halkın bilgilenmesi sağlanmıştır.

İslamiyet sonrası Türk toplumunda ise eğitim kurumu olarak ilk medresenin (Nizamiye Medresesi – 1067) Selçuklular döneminde açıldığı bilinmektedir ve bu medrese, önemli bilim adamları yetiştirmiştir. Medreselerin yanı sıra bu dönemde camiler de önemli eğitim kurumları arasındadır. Osmanlı toplumunda da medreseler, en önemli eğitim kurumudur. Bu dönemde “*medreseler, ilmiye sınıfını oluşturacak olan bireylere, hoca, yargı organı ve din görevlisi türünden görevler yüklenebilecek biçimde, seçkinler eğitimi niteliğinde bir eğitim vermektedir.*”⁸⁶ Osmanlı döneminde bir diğer önemli eğitim kurumu da devlet adamı yetiştirmek için sarayda bulunan Enderun’dur. Böylece eğitimin, sadece medreseler aracılığı ile değil aynı zamanda saray içinde de verildiğini görüyoruz. Saray dışında da halkın genel olarak dinî eğitim gördüğü Sıbyan mektepleri diğer bir eğitim kurumudur. Bunların dışında birçok eğitim kurumunun ya da kurumsal olmayan eğitimin olduğu bilinmektedir.

18. yüzyılın son çeyreğine kadar kendi kendine yeten bu eğitim kurumları, bu yüzyılda başlayan batılılaşma hareketleri ile yeni okulların açılmasını gerekli kılmıştır. III. Mustafa ve III. Selim, bozulan orduyu düzene sokmak için askerî mühendis yetiştirmek amacıyla mühendislik okulu açmışlardır. II. Mahmut ise bir askerî tıp okulu ve harp okulu açmıştır. Bu okullar dönem itibarıyla “*Batılı okullardan kopya edilen eğitim kurumları olmuştur.*”⁸⁷ Yine onun zamanında “*okuma-yazma seviyesi çok düşük olan halkı kalkındırmak için, Rüşdiye isimli ilkokullar açıldı ve ilköğretim mecburi kılındı.*”⁸⁸ Bu dönemde devlet tarafından

⁸⁵ Tezcan, Eğitim, s. 5-6-7-8-9.

⁸⁶ Vahap Sağ, “Toplumsal Değişim ve Eğitim Üzerine”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, No:1, Mayıs 2003, s. 11-25.

⁸⁷ Mardin, s. 228.

⁸⁸ Akyüz, s. 10.

çıkarılan Takvim-i Vekayi (1831) adlı gazete de halkı devlet işlerinden haberdar etme hizmetiyle önemlidir.

1839'da Tanzimat Fermanı ile birlikte zihniyetin ve buna bağlı olarak eğitimin değişmesi gerektiğini düşünen Abdülmecid, başta üniversite olmak üzere birçok okul açmıştır. Ayrıca kız çocuklarının eğitim görmesi için de yine onun zamanında birçok okul açılmıştır. Bu okulların yanı sıra sayısı artmaya başlayan gazete ve dergiler de, halkı bilinçlendirmeye ve onların olup bitenden haberdar olmaları görevini üstlenmiştir. *“İkinci Meşrutiyet döneminde ise eğitim felsefesi ve eğitime ilişkin strateji belirleme yönünden değişmeler olmuştur.”*⁸⁹ Kuşkusuz, eğitim üzerine düşüncelerini beyan eden ve onu sistematikleştiren önemli fikir adamlarından biri de Ziya Gökalp'tir.

Cumhuriyet yıllarında da eğitim alanında reformlar görülür. 1924 yılında kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Yasası” ile eğitimde yeni düzenlemeler yapılmış, sonrasında medreseler kaldırılmış, onun yerine çağdaş okullar açılmış, Latin alfabesi kabul edilmiş ve Türk Dil Kurumu açılarak Türkçe koruma altına alınmıştır. Bunun yanı sıra üniversiteler açılarak bilimsel araştırmalar, gelişmeler ve etkinlikler önemli ölçüde artmıştır.

Bir Cumhuriyet dönemi yazarı olan Elif Şafak'ın romanlarında da eğitim üzerine düşünceler, eleştiriler ve çeşitli eğitim kurumları görülmektedir. Romanlarının yanında yazılarında ve röportajlarında da eğitim meselesine değinen yazar, Türk eğitim sisteminin ezberciliğe dayalı olduğunu vurgular. *“Bizdeki eğitim sistemi bireyselleşmeyi teşvik etmez. Başkalarına benzemezsen cezalandırılırsın. Vasat olanı kutsar bizim eğitim müfredatımız. Ezberciliği kutsar. Bunun tam tersini hedeflemekten yanayım: özgür ve eleştirel düşünebilen bireyler...”*⁹⁰ Elif Şafak, eğitimin notla cezalandırarak ve korkutarak değil eğlenceli bir şekilde sunulmasından yana olduğunu belirtir ve katı bir şekilde verilen eğitimle de bireyin yaratıcılık potansiyelinin gerçekleşmeyeceğine inanır.⁹¹ Yine Türkiye'de eğitimin bir yarış

⁸⁹ Sağ, s. 19.

⁹⁰ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=119> (25.03.2010).

⁹¹ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=694> (25.03.2010).

olarak algılanmasından ve ebeveynlerin de buna katkı sağlamasından mustarip olduğunu ifade eden yazar,

Bilmediğim ama kenarından köşesinden yavaş yavaş öğrenmeye başladığım çılgın bir “okul fetişizmi” ve “eğitim yarışı” var bu ülkede. Anneler babalar akşamları yemek sofralarında çocuklarının okul durumlarını, başarı puanlarını, TOEFL’den ne aldıklarını vs. konuşuyorlar. Ve çocuklarının kaç yaşında olduğu hiç önemli olmuyor. İlkokul birdeki de lise sondaki de aynı sohbetlere benzer şekilde konu oluyor. Eğitim dinmeyen bir yarış. Ve anne babalar bu yarışın gönüllü koçları. Habire hızlansın istiyorlar evlatları.⁹²

diyerek memnuniyetsizliğini dile getirir.

A. Eğitim Kurumları

İlk insandan itibaren birey, sürekli bir öğrenme isteği içerisinde olmuştur. Toplumsallaşmanın bir gereği olarak birbirleriyle etkileşim içinde olan insanlar, bu isteklerini de oluşan bilgi alışverişi ile bastırmışlardır. Etkileşim yolu ile elde edilen eğitim, ilerleyen zamanlarda çağın koşullarına göre kurumlara aktarılmış ve bu kurumlar da “*toplumun ihtiyaçlarına cevap verdikleri sürece yaşamışlar*”⁹³ dır.

Eğitim ne kadar önemliyse onu veren kurumların da iyi olması son derece önemlidir. “*Eğitim kurumları, toplumun mimarları olan eğitimcileri yetiştirirken, mesleki bilgi ve becerilerini geliştiren, ihtiyaçlara cevap verecek düzeyde bilgi ve ahlak ile donanmalarını, geleceği kuşatan mesajlar ve düşünceler*”⁹⁴ sunmalıdır.

Elif Şafak’ın romanlarında eğitim kurumu olarak üniversitelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra farklı etnik kökene bağlı olan ve din eğitimi veren kurumlarla birlikte beden eğitimini geliştiren kurumlar da romanlarda yerlerini almıştır.

1. Lise

Okul, kuşkusuz bireyin sosyalleşmesini, onun bilgi ve kültür bazında nitelikli bir eleman olmasını sağlayan en önemli kurumdur. Başka bir ifadeyle “*eğitim-öğretimin örgütlü bir kurumu olan okul, öğrencilere kültürü yani insanın hayat tarzını öğreten ve geliştirmek üzere yetenek kazandıran kutsal ve hayatî bir*

⁹² <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=720> (25.03.2010).

⁹³ Ahmet Çağlayan, *Geçmişten Günümüze Eğitim Kurumları*, Gülhane Yay., İstanbul 2006, s. 15.

⁹⁴ Çağlayan, s. 16.

laboratuardır.”⁹⁵ Dolayısıyla okul, henüz dışa kapalı olan çocuğun yetiştirilmesinde büyük bir rol oynar.

Bir eğitim kurumu olarak lise, Türk toplumunda ilk olarak Osmanlı zamanında açılmıştır. O zamanlarda “idâdî” denen bu kurum, “*Tanzimat döneminin ilk yıllarına kadar Batı tarzında açılan okulların hazırlık sınıfları için kullanılmış, 1847’de faaliyete geçen rüşdiyelere öğrenci hazırlamaya ayrılan sıbyan mektepleri*”⁹⁶ nin de adı olmuştur. Kelime olarak ise “idâd”, hazırlama ve geliştirme; “idâdî”, hazırlamaya mahsus yer, hazırlama yeri anlamına gelir.⁹⁷

Bit Palas’ta Mavi Metres, küçük yaşta annesinin ve babasının boşanmasından sonra bir dönem dedesiyle yaşar ve o ölünce de annesinin evine geri döner. Annesi bu arada evlenir ve iki çocuk dünyaya getirir. Annesinin ve üvey babasının kendisine son derece şefkatli davranmasına rağmen Mavi Metres, onların bu sevgisine karşılık vermez. Bu dönemde liseye giden Mavi Metres, öğrencilik hayatı devam ederken Eflatun Prens ile kötü bir nişanlılık tecrübesi geçirir. Nişanlısından ayrıldıktan sonra, onun tehditlerine maruz kalır. Bir gün kapıya dayanıp kendisini tehdit eden Eflatun Prens’in elinden bıçağı alıp kendi yüzünü kesen Mavi Metres, bu olaydan sonra okulunu yarıda bırakır. Onu okulu bırakmaya iten neden yüzündeki izdir. “*Yüzündeki yara izi bir hudut çizdi önce yaşıtları, sonra yaşıyla arasına.*” (s. 156) Okulunu bırakmakla yetinmeyip evini de terk eden Mavi Metres, bir dönem tarikatlarda sohbetlere katılır. Fakat orada da barınamayınca kendini sokaklara atar ve yaşlı adamların metresi olarak yaşamını devam ettirir.

Baba ve Piç’te Mustafa’nın lise hayatına dair bilgiler vardır. Ailede tek çocuk olmanın verdiği ayrıcalıkla özellikle annesi tarafından el üstünde tutulan Mustafa, lise hayatında bunun zorluklarını yaşar. Evdeki saltanatının dışarıda sürmemesinden dolayı ikileme düşer ve okuldakilerin kendisine sıradan biri gibi davranmasına tahammül edemez. Başarılı bir öğrenci olmasına rağmen onun kibirli

⁹⁵ Ramazan Gülendamlar, *Eğitim ve Öğretim Anlayışıyla Peyami Safa*, Akçağ Yay., 1. bs., Ankara 2006, s. 29.

⁹⁶ Cemil Öztürk, “İdadi”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 21, İstanbul 2000, s. 464.

⁹⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 23. bs., Ankara 2006, s. 409.

davranışlarından dolayı neredeyse hiç arkadaşı yoktur. Bu nedenle lise hayatı çok sönük geçer. “Zamanla öyle gözden düşmüştü ki Mustafa, annesi Gülsüm onun için bir mezuniyet partisi vermeye kalktığında, davet edecek arkadaş bulamamıştı.” (s. 41) Onun lise hayatının arkadaşsız ve sosyalleşmeden geçmesi, üniversite yıllarında da kendini gösterecektir.

2. Özel Okul/Kolej

Özel okul, “devlet yönetiminden ayrı mülkiyeti, kişiye veya bir özel kuruluşa ait eğitim öğretim yeridir.”⁹⁸ Kolej ise ağırlıklı olarak yabancı dil eğitiminin verildiği kurumdur. Bu iki kurumda kuşkusuz, devlet okullarına göre daha nitelikli eğitim verilmektedir. Bunu sağlayan en önemli nedenler de öğretmenler ve okul yönetimidir. Ahmet Çağlayan’a göre bu kurumlardaki öğretmenler ve yöneticiler, öğrenciyi derslerde veyahut aktivitelerde etkin hale getirirler ve onların kimi yeteneklerini keşfetmeye çalışırlar.⁹⁹ Böylece öğrenciyi düşünen ve onun eğitimini, yeteneğini ortaya çıkarmayı amaç edinen bu kurumlarda, öğrenciler devlet okullarındaki öğrencilere göre daha iyi bir eğitim görmektedir.

Bit Palas’ta Aysin’in ailesinin çok zengin olduğunu görüyoruz. Öyle ki Aysin, Ben ile evliliği boyunca anne ve babasına ait olan bir evde yaşar. Aysin’in arkadaşı Ethel de yine varlıklı bir ailenin kızıdır. Üniversite yıllarında anne babasına değil bizzat kendisine ait olan bir villada yaşayan Ethel, Aysin ile beraber aynı kolejden mezundur. Ethel ile Aysin, kolej yıllarından beri arkadaşdır ve Aysin, Ethel’in az sayıdaki kız arkadaşlarından birisidir. (s. 146)

Romanda Su’nun da özel okula/koleje gittiğini anlatıcının cümlelerinden çıkartıyoruz. Hijyen Tijen bitlenen kızı Su’nun saçını kestirmek için apartmanın 3 numaralı dairesindeki kuaföre gelir. Fakat kuafördeki böceklere katlanamayan Hijyen Tijen, kızını orada bırakır ve evine gider. Su, kuafördeki kadınlara okulda bitlendiğini söyler. Bu esnada anlatıcı, Su’nun civardaki en pahalı okula gittiğini ve Hijyen Tijen’in ellerindeki bütün parayı kızını bu okula göndermek için harcadığını söyler. Su’nun bu okula gitmesinin, babasının sinirlenmesine ve annesiyle babasının

⁹⁸ *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005, s. 1555.

⁹⁹ Çağlayan, s. 46.

evliliklerinin sarsılmasına yol açtığını ifade eden anlatıcı, bu durumdan da komşuların haberdar olduğunu bildirir. (s. 116)

Beşpeşe'de Zehra'nın anneannesi Semiha Hanım, evliyken Fırat'ın dedesi ile yasak bir ilişki yaşar ve bu ilişkiden Zehra'nın annesi doğar. Semiha Hanım'ın yasak ilişki yaşadığını bilen biri, ona sürekli şantaj yapar. Semiha Hanım da gerçeğin ortaya çıkmaması için şantajcıya uzun bir süre para öder. Bütün bu yaşananlardan, doğan kızını suçlayan ve ona en ufak bir sevgi bile göstermeyen, hatta hayatı ona zehir eden Semiha Hanım, en nihayetinde de kızını yatılı bir koleje yazdırır. Kızı ise kolej yıllarında annesinden uzak olmanın keyfini çıkarır ve hafta sonlarında dahi evine gitmek istemez. Bu yıllarda iyi arkadaşlıklar kurar ve kendini bulur. (s. 573) Yıllar sonra Cemal Bey ile evlendikten sonra Zehra'yı dünyaya getirir ve onun da kendisi gibi yatılı koleje gitmesini ister. Zehra, annesiyle babasının boşanma ihtimalini düşünerek buna şiddetle karşı çıkar. Zaten onu koleje yazdıracak kadar da maddî durumları iyi değildir. Semiha Hanım, her şeyin sorumlusu olarak gördüğü kızından uzaklaşmak için onu yatılı koleje gönderirken, Zehra'ya göre annesinin kendisini bu koleje yazdırmak istemesi onun intihar düşüncesine bağlıdır. (s. 575)

Baba ve Piç'te de Asya'nın özel bir okula/koleje gittiğini onun cümlelerinden anlıyoruz. Asya'nın Kazancı ailesinde tek torun olması, aile bireylerinin bütün sevgi ve ilgisinin üzerinde toplanmasına neden olur. Ayrıca Asya'nın her alanda mükemmel olmasını isteyen Kazancı kadınları onu "birinci sınıf bir okul"a gönderirler ve onun iyi bir eğitim almasına vesile olurlar. (s. 179)

Romanda adı geçen özel okul ya da kolejlerde eğitim sistemi ya da eğitim müfredatı bahsedilmemiş, sadece onların maddî boyutları ele alınmıştır.

3. Üniversite

Üniversite, kuşkusuz en önemli eğitim kurumlarından biridir. Çünkü üniversiteler, "*geçmişini günümüze taşıyan ve geleceğe ışık tutan, geçmiş ile gelecek arasında en sağlam ve güvenilir bağları kuran*"¹⁰⁰ kurumlardır. Bu bağı da bilimsel

¹⁰⁰ Çağlayan, s. 127.

verileri toplayarak, onlara ulaşarak ve ulaştırarak kurar. En genel tanımıyla üniversite, “bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul vb. kuruluş ve birimlerden oluşan öğretim kurumu”¹⁰¹ dur.

Şehrin Aynaları'nda Alonso'nun ailesiyle birlikte yaşadığı Avila şehri, sefaletin pençesinde. Fırın işleten ve yoksulluktan nefret eden baba, oğullarından birini okutup sefa sürmeyi ister. Baba, Alonso'yu bu gayesini gerçekleştirecek en son oğlu olarak görür. (s. 19) Çünkü Alonso, son derece pasiftir ve tiz bir sese sahiptir. Alonso yedi yaşına girdiğinde kilise korosuna katılır ve kimsenin sesiyle alay etmemesinden ve sesini önemsememesinden dolayı burada son derece huzur bulur. Kilise korosunun tamamen dağıldığı bir gün Alonso, birisinin kendisine seslendiğini duyar. Etrafta kimseyi göremeyen Alonso, korkar ve pantolonunu kirletir. Bu olaydan sonra kiliseden ayrılan ve babasının şiddetine maruz kalan Alonso, başka çaresinin olmadığını düşünerek tekrar kiliseye döner. Bu sıralarda kimsenin kendisine seslenmediğini fark eden Alonso, çok geçmeden her yerde o sesi tekrar duyar. Alonso ile konuşan ses, ona babasıyla konuşmasını ve üniversiteye gitmek istediğini söylemesini ister. Alonso onu dinler ve babasının karşısına geçerek kendisini seçmesi gerektiğini ifade eder. Baba ise hiçbir şey demez, hatta oğlunun ruh sağlığından endişe eder. (s. 21) Ses de bu konuşmadan sonra Alonso'yu tamamen etkisi altına alır ve ona yön verir. En nihayetinde Alonso, babasından hayır gelmeyeceğini anlayarak ve sese itaat ederek üniversite eğitimi almak için Avila'yı ve ailesini terk eder. Eğitimi tamamladıktan kısa bir süre sonra ünlü bir vaiz olan Alonso Perez de Herrera'nın şöhreti gitgide artar ve civar illerden kendisini dinlemeye gelen hayranlara sahip olur.

Romanın bir diğer kişisi Antonio Pereira, büyükbabasından beri devam eden hekimlik mesleği eğitimi alır ve bu mesleğe intisap eder. Hekimlik mesleğinde gayet başarılı olan Antonio Pereira, aynı zamanda üniversitede ders verir. Üniversitede felsefe kürsüsünün başında olan Gonzales'in öldüğü haberini alan Antonio, derhal bu kürsüye adaylığını koyar ve bu kürsünün başına geçmek isteyen rakibi Pedro Arbues

¹⁰¹ Türkçe Sözlük, s. 2058.

ile etin bir yarışa girer. Nihayetinde üniversite rektörü, kürsü başkanlığına Antonio'nun getirilmesine karar verir. Hem hekimlik mesleğini hem de kürsü başkanlığını yürüten Alonso, bir süre sonra Alonso Franco de Leon'dan İtalya'daki üniversitelerde teşrih (anatomi) derslerine girmesi hususunda davet alır. Bu derslere girdiğı takdirde Alonso'nun ve ailesinin bütün masrafları Alonso Franco de Leon tarafından karşılanacaktır. Bu davetten son derece mutlu olan Antonio, Isabel'in gitmek istememesinden dolayı mustarip olur. Isabel, kocasının tek başına gitmesi gerektiğini söyler ve Antonio da ailesini geride bırakarak İtalya'ya gider.

Antonio, İtalya'da Pauda Üniversitesi'nde ders verir. Bu üniversite yıllar önce –1222 yılında– öğrenme meraklısı olan bir grup öğrenci tarafından kurulmuştur. Bologna'dan bu şehre gelen öğrenciler, “*yanlarına sevdikleri hocalarını da alarak, taleplerinin kale alınmadığı yerde daha fazla oyalanmak yerine, bilme tutkularını, öğrenme açlıklarını doludizgin koşturabilecekleri bir mekân yaratmaya karar vermişlerdi.*” (s. 183) Kısa bir sürede amaçlarına ulaşan öğrenciler, pek çok öğrencinin ilim öğrenmek için akın ettiği Pauda Üniversitesi'nin mimarı olur. Antonio, öğrencilerine her baktığında onların gözlerinde üniversiteyi kuran gençlerin öğrenme isteklerini görmenin yanı sıra eğlenceye ve kötü alışkanlıklara olan düşkünlüklerini de görür. Öğrencilerinin bu hallerine oldukça sinirlenen Antonio, ders sonunda onlara hekimlik mesleğinin disiplin gerektirdiğine dair nasihatler verir.

Bu üniversitede Antonio'dan seneler evvel hocalık yapan Rinozzo, çok çirkin bir çocuk olarak doğmuş, büyümüş ve onun dokuz yaşındaki boyu ömrü boyunca uzamamıştır. Fiziksel görüntüsünden son derece rahatsız olan Rinozzo, sinirli ve umursuz biri olup çıkmıştır. “*Tabiatın ona bahşetmediği güzelliğın acısını, muhakkak bir şeylerden çıkarmak isteyen bir adam.*” (s. 134-135) olmuştur. On beş yaşına geldiğinde çirkinliğinin sorumlusu olarak gördüğü ailesini terk eden Rinozzi, insan vücudunun görünen değil de görünmeyen kısımlarını keşfetmek için hekim olmak istemiştir. Bunun için de çok çalışıp para biriktiren Rinozzi, Pauda'ya gitmiştir. Derslerine çok çalışıp herkese yeteneğini gösteren Rinozzi, mezun olduktan sonra yine burada hoca sıfatıyla ders vermeye başlamıştır.

Bit Palas'ta Ethel, Boğaziçi Üniversitesi'nde İnşaat Mühendisliği bölümünde okumuştur. Ethel, görkemli villasını hemen hemen hepsi erkek yani “beyin” olan üniversite öğrencilerinin buluşma noktası olarak tahsis etmiştir. Ethel, evini farklı bölümlerde okuyan erkeklerin hizmetine açmış, onlara kitaplığından faydalanma ve karınlarını doyurma imkânını vermiştir. Kızlara ehemmiyet vermeyip sadece erkeklerle ilgilenen ve onlara her konuda destek olan Ethel'in okuduğu bölümden mezun olması da yine sınıfında erkek öğrencilerin çoğunlukta olmasına bağlıdır. Etrafının erkeklerle yani “beyinler”le çevrili olması, Ethel'in bu zor bölümden mezun olmasını kolaylaştırmıştır. (s. 145) Okuldan mezun olduktan sonra diplomasını yakan ve çalışmayacağını söyleyen Ethel, villasını terk edip bir daireye taşınmıştır. Üniversitedeyken erkek öğrencilere sattığı parasını, Ethel bu dönemde sevgililerine harcamıştır. (s. 150)

Ethel'in villasında yer edinen erkeklerden biri de anlatıcı Ben'dir. Aynı üniversitede Siyaset Felsefesi bölümünde okumuş olan Ben, bölümünü çok da önemsemez. Bu bölümün kendisi ve ailesi için bir şey ifade etmediğini dile getiren Ben, yine de bu dalda doktora yapmıştır. (s. 150) İngiltere'de başladığı doktora eğitimini İstanbul'da bitiren Ben, burada bir üniversitede öğretim üyesi olmuştur.

Ben'in eşi, Ethel'in arkadaşı Aysin ise üniversitede Sosyoloji bölümünde okumuş ve sınavlara girerek bu dalda asistanlık yapmaya başlamıştır. (s. 150)

Romanda bir diğer üniversite eğitimi alan kişi ise Sidar'dır. Henüz küçük bir çocukken annesi ve babasıyla siyasî sebeplerden dolayı Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan Sidar, on bir buçuk sene sonra üniversite eğitimi almak için yeniden memleketine döner. Çocukluğundan beri sürekli düşündüğü ölüm fikrinden kurtulamayan ve ölümü korkulacak bir şey olarak değil de gülünç bir durum olarak gören Sidar, vaktini çoğunlukla mezarlıklarda geçirir. Romanda da Sidar'ın intihar ve ölüm düşünceleri irdelenmiş ve onun eğitimine dair pek bilgi verilmemiştir.

Romanda Metin Çetin'in karısı Nadya'nın üniversite eğitimi aldığına dair herhangi bir bilgi olmasa da, biz onun bir böcekbilimci ve bir profesörün asistanı olarak çalışmasından dolayı bu eğitim sürecinden geçtiğini anlıyoruz. (s. 182)

Araf'ta Ömer ve kuzeni Murat, üniversite sınavında çok iyi bir puan alarak ODTÜ Endüstri Mühendisliği bölümünü kazanırlar. (s. 166) Ankara'da aileleri tarafından tutulan evde birlikte yaşayan kuzenlerden Murat, derslerine düzenli olarak çalışır. Ancak Ömer, yanlış insanlarla arkadaşlık eder, siyasî faaliyetlere katılır ve sosyalist bir kıza âşık olur. Katıldığı eylemler yüzünden tutuklanan Ömer, biri hariç bütün derslerinden kalır. İki günlük gözaltından sonra eve gelen Ömer, bir süre sonra Endüstri Mühendisi olmak istemediğine karar verir. Böylece tekrar sınava girip yeniden yüksek bir puan alan Ömer, Boğaziçi Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünü kazanarak İstanbul'a döner. Herkesin şaşkın bakışları altında derslerinde hayli başarılı olan Ömer, bu sefer de karşı cinsle olan ilişkilerinde başarısız olur. (s. 168)

Bu okuldan mezun olduktan sonra Ömer, doktora yapmak üzere Amerika'ya gider. Buraya geldikten sonra kendi kültürü ile yaşadığı yerin kültürü arasında gidip gelen Ömer, kendi kimliğini herhangi bir yere koyamadığı için mutsuz bir adam olarak dolaşır. "Kan, Beyin ve Aidiyet: Ortadoğu'da Milliyetçilik ve Entelektüeller" başlıklı tezine odaklanamayan ve onun üzerine çalışmayan Ömer, çalışmalarını görmek isteyen danışmanının verdiği tarihte yanına gider. Danışmanı onun az iş yaptığını görüp Ömer'e üç hafta daha ek süre verir. Danışmanı Spivack'ın kendisine gösterdiği bu inceliğin altında kalmak istemeyen Ömer, kendini tamamen tezine verir. Süre dolduğunda danışmanına yazdığı bölümleri gösteren Ömer, hocasını çalışmasıyla memnun ettiğini anlar. (s. 221)

Ömer'in ev arkadaşları Piyu ve Abed de üniversite eğitimlerini evlerinden ayrılp Amerika'ya giderek alırlar. Memleketi İspanya olan Piyu –asıl adı Joaquin– Diş Hekimliği Okulu'nda burslu okumaktadır. Faslı Abed ise biyoteknoloji mühendisliği alanında doktora yapmak için Amerika'ya gelir. (s. 95-96)

Gail de üniversite eğitimi alan roman kişilerindendir. Evinden ayrılp Amerika'nın bir kasabasındaki Mount Holyoke College adlı bir okula yazılır. Buraya gelmesindeki amaç, kendini ailesinin evine ait hissetmemesi ve üniversite hayatının kendine iyi geleceği düşüncesidir. Fakat burada da kendini iyi hissetmeyen Gail, kampüste hapsediğini düşünür. (s. 43) Derslerine girmeyen ve kimseyle arkadaşlık

etmeyen birine dönüşür. Öğrenci kimliği almak için gittiği bir binada Debra Ellen Thompson ile tanışan Gail, zamanla farklı bir kişiliğe bürünür ve gittikçe sosyalleşir.

Beşpeşe'de Zehra, Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü'nde öğrencidir. Annesinin ölümüyle zor günler geçiren ama hayata tutunmasını bilen Zehra, tiyatro oyuncusu olmak istemiş ve böylece bu alanda eğitim almıştır. Zehra derslerinde hayli başarılıdır, hocaları ve arkadaşları tarafından geleceğin umut veren oyuncularından biri olarak görülür. Öyle ki Fatih Bey, öğrencilerine sokağa çıkıp dışarıyı gözlemlmelerini söylediğinde Zehra, bir kahveye gidip oradaki insanları oyunuyla kandırmayı başarır. Hatta orada oturanlardan biri olan ünlü bir tiyatro oyuncusunun dahi merakını celp eder ve onu da söylediklerine inandırır. Ne var ki Zehra, mezun olduktan sonra Türk tiyatrosunda iş olmadığı düşüncesiyle ve televizyon dizilerinde de oynamak istemediği için iş aramayı bile denemez. Anneannesinden kalan mirasla yaşamına devam eder.

Zehra'nın annesi ve babası da vaktiyle üniversite eğitimi almıştır. Zehra'nın babası Cemal Bey, doğduğu yerden kaçmak ve İstanbul'a gidip hayatla tanışmak amacıyla sınava girip Felsefe bölümünü kazanır. Sadece düşük puanla girilen bölümlerden olduğu için bu bölüme kayıt yaptıran Cemal Bey, üniversite yıllarını felsefeden bir şey anlamayarak geçirir. Felsefe okumalarından sınıfın çoğu bir şey anlamaz, geriye kalanlar ise bu bölümü seven kişilerdir ve hocalar da derste onlara bakarak ders anlatır. Okuldaki sağ-sol davalarından bunalan ve kaldığı yurttan da sıkılmaya başlayan Cemal Bey, derslerden de kalmaya başlar. Bütünleme sınavından çıktığı bir gün ileride eşi olacak kızla karşılaşan Cemal Bey, ona ilk görüşte âşık olur. Cemal Bey sürekli onun peşinde dolaşır ve onu takip eder. Kızın bir sevgilisi vardır ve Dev-Sol grubuna dâhildir. Siyasetten olabildiğince uzak duran Cemal Bey, sevdiği kızın başka biriyle sevgili olmasını ve onun siyasî faaliyetlerini umursamadan onu izlemeye devam eder. Cemal Bey, onu sürekli takip ettiği için onun faaliyetlerinden ve neler yaptığından haberdardır. Sevdiği kız, dönemin üniversite öğrencilerinin yaptığı gibi eylemlere katılır ve duvarlara afişler asar. (s. 647)

Bir gün Merkez Bina'nın önünde bomba patlar ve bu patlamada kızın sevgilisi ölür. Olaydan sonra okul, yurt kapanır ve kız, izini kaybettirir. Yurdun kapatılmasından sonra kalacak bir yeri kalmayan Cemal Bey ise, memleketine dönmek istemez ve üstelik varlıklı olan ailesinden para istemeyi de düşünmez. Böylece çalışmaya karar verir ve bir videocuda iş bulur. Dükkânın arkasına yapılmış odada kalmaya başlar. Bir süre sonra dükkân sahibinin polisler tarafından götürülmesinden hayli korkan Cemal Bey, oradan da ayrılıp bir pansiyona yerleşir.

Romanda Vedia Hanım'ın da üniversite eğitimi aldığını görüyoruz. Hayli soylu bir ailenin kızı olan Vedia Hanım, iyi bir hukuk eğitimi almış, fakat hukukçuluk mesleğini bırakarak, antikacılık yapmaya başlamıştır. (s. 73)

Zehra'nın anneannesi vasıtasıyla tanıştığı Fırat ise Sahne Tasarımı bölümünü kazanmış, fakat ikinci yılında bu bölümün kendisine uygun olmadığını fark ederek okulunu yarıda bırakmıştır.(s. 179)

Baba ve Piç'te Mustafa, ailesi tarafından Kazancı erkeklerinin kaderi olan ölümden uzak tutulması niyetiyle çok uzağa gönderilmek istenir. Hem eğitim görmesi hem de bu kaderden uzak durması için mücevherler satıp gerekli parayı denkleştiren Kazancı kadınları, Mustafa'yı Amerika'ya gönderir. Mustafa buraya geldikten sonra Arizona Üniversitesi'nde ziraat ve biyosistem mühendisliği okur. (s. 41) Ailesinin yanında iken hiç yemek pişirmeyen Mustafa'nın, ev arkadaşıyla paylaştığı iki odalı evde yemek pişirmek zoruna gider. İlkokul yıllarından itibaren evde şımartılan çocuk, dışarıda horlanan çocuk olmasından dolayı asosyal bir yaşam geçiren Mustafa, üniversite yıllarında da arafta kalmaktan kolay kolay kurtulamaz. Uzun yıllar ülkesine dönmez.

Rose ise ilkokul öğretmeni olmak istediği için ilgili bölümde okumaya başlamış, fakat kızı Armanuş doğduktan sonra onunla ilgilenmek için okulu bırakma kararı almıştır. (s. 48) Çocuklara karşı büyük sevgi besleyen Rose, Barsam'dan boşandıktan sonra üniversiteye geri dönmek istemiş, fakat bu arzusunu yerine getirememiştir.

Romanda Aram'ın da akademik eğitim aldığını görmekteyiz. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Londra'da tamamlayan Aram, İngilizceye oldukça hâkimdir. (s. 257)

Aşk'ta Ella, üniversitede İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünü okumuştur. Edebiyatı çok seven ve iyi bir edebiyat eleştirmeni olmak isteyen Ella, bu bölümden mezun olduktan sonra birkaç işte çalışmış fakat evlendikten sonra kendini tamamen evine ve çocuklarına adanmıştır. Maddî açıdan da iyi durumda olmaları onun çalışmasını gerektirmemiştir. Amacından çok uzakta bir yaşamı tercih etmesinden en ufak rahatsızlık ya da suçluluk duymayan Ella, çocuklar büyümeye başladıktan sonra onların sorunlarından ve kocasının ihanetlerinden uzaklaşmak ister, ünlü bir yayınevinde işe başlar. (s. 16-17)

Romanda Rose'un en büyük kızı Jeannette'in ve onun sevgilisi Scott'un da üniversite eğitimi almakta olduğu görülmektedir. (s. 18)

4. Tekke

Tekkeler, dergâhlar ve tarikatlar tasavvufî hayatın önemli kurumlarından. *“Sufilerin kurup geliştirdiği bu kurumlar birbirlerine güç vererek gelişmiş, büyümüş ve toplumun değişik kesimlerine hizmet sunmuşlardır.”*¹⁰² Tasavvuf anlayışının daha iyi anlaşılmasını ve tasavvuf ahlakını edinmeyi/edindirmeyi amaçlayan tekkeler, kapısına gelen herkesi kabul etmiştir. Ayrıca bu kişileri geri çevirmeyip onları manevî terbiye ve tevekkül açısından eğitmişlerdir. *“Böylece tarikatlara intisâb edenler bu düşünme ve yaşama tarzının bakış açısını öğrenmiş ve hayatı buna göre anlama, yaşama ve yorumlama gayreti içinde olmuşlardır.”*¹⁰³

Elif Şafak, bir yazısında bir arkadaşının tekke eğitimi ile ilgili kendisine anlattığı bir hikâyeyi yazmıştır.

Tekkelerden birinde bir mürit varmış vaktiyle. Temiz, saf, iyi niyetli bir genç adam. Gel zaman git zaman âşık olmuş, hem de nasıl, sıırıslıklam aşk. Karşılık da bulmuş aşkı. Sevdiği kız da ona sevdalanmış. Evlenmişler. Mutlu seneler geçirmişler beraber. Ne var ki çok geçmeden karısı dikilmiş karşısına. “Ben,” demiş “gitmek istiyorum. Sana âşık değilim artık. Bir başkasını gördüm, ona aktı yüreğim. Ona gitmek isterim.” Mürit deliye dönmüş öfkeden. Eli ayağı

¹⁰² Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi, Tarikatlar-Tekkeler-Şeyhler*, Dergâh Yay., 1. bs., İstanbul Şubat 2005, s. 82.

¹⁰³ Kara, s. 82.

zangır zangır. Öldürmek istemiş karısını. Bana yar olmayacağına göre, kimselere yar olmasın daha iyi, diye geçirerek içinden. Son bir gayretle tekkeye dönmüş bir sabah. Şeyhini kendisini beklerken bulmuş. “Gerçek âşık” demiş şeyh, “mâşukunun mutluluğunu ister. Gerçek âşık, mâşukunun mutluluğunu kendi mutluluğunun önüne koyar. Gerçekten sever, özgür bırakır. Sahiplenmek, sevdiğinin üzerinde hak etmek âşığın yolu da değildir, aşkın yolu da...” Mürit için zor bir sınav başlamış. Sonunda, özgür bırakmış karısını. İstedğine gitsin, mutlu olsun diye açmış kapıları. Ne tutsaklık, ne hakimiyet. Arınmış kibirinden, iktidar arayışından ve dahi tahakkümperverlikten...¹⁰⁴

Elif Şafak yine bir yazısında, eskiden tekkenin bir adabı olduğunu ve insanın orada yapılan sohbetlerle dinlemeyi öğrendiğini, şimdi ise sohbetin yerini tartışmanın aldığını söyler.

Osmanlı’dan gelen, derviş tekkelerinde damıtılan köklü bir sohbet kültürünün çocukları, torunları değil miyiz? Tevazunun ve takdir etmenin esas olduğu bir sohbet biçimi vardı bir zamanlar. Konuşurken dinlemeyi de bilen bir üslup. Nefsine dikkat eden, kibirden uzak duran, karşıda konuşanın da kendinle eşit olduğunu unutmadan, kimseyi ezmeye gayret ederek, kelimeleri yaralamak için değil anlatmak ve anlamak için kullanarak konuşmak... İnsandan insana köprüler kurarak, yollar açarak. Ne çabuk unuttuk o eski sohbet adabını, neden uzaklaştık?¹⁰⁵

Elif Şafak’ın romanlarında tasavvufî hayatın, tasavvuf kültürü ve inancının ve tekkelerin önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Pinhan’da Denizli civarında yaşayan roman kahramanı, arkadaşlarıyla beraber kuş avlamak için dışarı çıkar ve yedi çocuktan oluşan bu grup, kendilerini birden Dürri Baba Tekkesi’nin önünde bulur. Tekke ortamından ve tekkede yaşayan dervişlerin seslerinden haz etmeyen bu çocuklar, oradan uzaklaşmaya çalışırken içlerinden biri, tekkenin bahçesindeki bir ağaçta tuhaf bir kuş ve bu kuşun boynunda da büyükçe bir inci olduğunu görür. Çocuğun baktığı yere bakıp inciyi gören diğerleri de kuşu avlama ve onun boynundaki inciyi satıp zengin olma hevesiyle tekkenin bahçesine girerler. Bahçeye girdiklerinde kuşun yerinde olmadığını görürler ve ganimetlerini elden kaçırdıkları için hayli üzürlü. Bu üzüntülerinin acısını bahçedeki meyvelerden çıkartmak isteyen çocuklar, dervişlere yakalanırlar ve ağacın tepesindeki dışında bütün çocuklar kaçmayı başarır. O esnada dervişler, yukarı

¹⁰⁴ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=170> (03.04.2010).

¹⁰⁵ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=617> (03.04.2010).

bakmazlar ve çocuğu da görmezler. Dervişlerden biri Dürri Baba'yı çağırır ve Dürri Baba da dervişleri bahçeden çıkartarak ağacın dibine oturur. Çocuğun ağaçta olduğunu bilen Dürri Baba, ona yönelik konuşmaya başlar ve kendisiyle konuşulduğunu anlayan çocuk da ağaçtan iner. Göz göze geldiklerinde birbirlerinden çok etkilenirler. O andan itibaren çocuk, tekkeye intisap eder ve kendisine bir süre sonra Dürri Baba tarafından "Pinhan" adı verilir. (s. 18-25)

Tekkede yaşamaya başladıktan sonra, oranın kurallarına uymaya çalışan Pinhan, her yeni gelenin yaptığı gibi tekkenin işlerini harfiyen yerine getirmeye başlar. Kendisine verilen görevi itiraz etmeden yapmaya çalışan Pinhan, çalışkanlığı sayesinde de herkesin takdirini kazanır. (s. 19) Zaman zaman çok soru sorması ve meraklı olması da dervişler tarafından onun çocukluğuna verilerek hoş görülür. Dürri Baba ona Pinhan adını koyduktan sonra, çocukta gözle görülür bir şekilde farklılık başlar. "*O günden sonra bir haller oldu çocuğa. Büyümeye, durulmaya başladı.*" (s. 25)

Tekkede tam bir hoşgörü egemendir. Öyle ki tekke sakinlerinin birbirlerine olan yardımseverliğinin yanında tekke dışındakilerin ihtiyaçları da karşılanır. Tekke bahçesinde yetişen sebze ve meyveler ihtiyaç sahiplerine gider ve kimse kimseye muhtaç olmadan yaşar. (s. 19) Tekkede ayrıca nefis terbiyesi de vardır. Bu terbiye nefsi silerek değil, bilerek kazanılır. (s. 65) Bir kış şehirde baş gösteren kıtlık, Dürri Baba Tekkesi'nde de erzak sıkıntısına neden olur. Ama çoğu derviş, bu durumdan etkilenmelerine rağmen kıtlığı sineye çekerler ve bunu tevekkülle karşılarlar. (s. 29)

Tekkeye geldiğinde henüz bir çocuk olan Pinhan, zamanla çok güzel bir delikanlı olur. Yeterince büyüdüğü halde Dürri Baba'nın ve dervişlerin yılda iki kez düzenledikleri Ruz-ı Muhabbet'e niye alınmadığını anlayamaz. Bu duruma oldukça içerleyen Pinhan, Dertli Hagopik'le konuşur. Dertli Hagopik ona tekkede herkesin bir hikâyesi olduğunu ve bir hikâyeye sahip olmadığı için Ruz-ı Muhabbet'e alınmadığını söyler. Dertli Hagopik'in cümlelerinden sırrının bilindiğini anlayan ve bu söylediklerine içerleyen Pinhan, odadan çıkar ve kendini açık bir kapının önünde bulur. Kapı, olağanüstü özelliklere sahiptir ve Pinhan'la konuşmaya başlar. Kapı ona soyunmasını ve vücudundaki bütün tüyleri yolmasını söyler. Tüylerinden kurtulan

Pinhan ise çocukluğundan beri kâbuslarına kadar giren gerçeği, kapının öğrenmesinden rahatsızlık duymaz. Artık tekkeden ayrılıp hikâyesini tamamlaması gerektiğini düşünen Pinhan, Dürri Baba'nın yanına gider. Dürri Baba, onun gitmek istediğini anlayarak ona kuşun boynunda gördüğü inciye verir ve böylece Pinhan, İstanbul'a gitmek için yola çıkar.

Elif Şafak, Pinhan'ın bu gidişini ve Dürri Baba Tekkesi'ni bir röportajında şu şekilde anlatır:

Bu tekkede önem verilenin “insanların hikâyeleri” olması... Genelde tekke kültüründe böyle bir şey vardır; tekkeye eli boş gelinmez. Bu tekkenin özelliği de insanların hikâyeleri ile gelmesi... Pinhan'ın hikâyesi yok ama... Hikâyesini yaşayacak, henüz yaşamamış... Bu nedenle hem tekkeye ait hem değişik... Bir yabancı... Hikâyesini bulmak için İstanbul'a geliyor ve aramaya başlıyor. Tekkenin bu anlamda çok önemli ve belirleyici bir rolü var.¹⁰⁶

Pinhan, İstanbul'a geldikten sonra bir süre Hırpani Baba Tekkesi'nde ikamet eder. Bu tekkede kırk bir derviş yaşar ve nefislerini terbiye etmek için her gün biri dilenmeye çıkar. Dilenen dervişlerden biri olan Pinhan, sokaklarda gezerken insanların iki başlıklarını (iki yüzlülüklerini) fark eder. Kendilerine kimilerinin saygıyla kimilerinin de küçümsemeyle baktıklarını görür. Bu tekkeden de bir süre sonra ayrılan Pinhan, sokaklarda dolaşmaya başlar.

Romanda adı geçen bir başka tekke de Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi'dir. Bu tekkenin isim babası Horoz Baba, İstanbul'un fethine katılmış ve şehrin alınmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Padişah, ona hediyeler vermek istemiş, fakat Horoz Baba tarafından bu hediyeler reddedilmiştir. Bunun üzerine padişah ona bir tekke yaptırmıştır. Seneler boyunca bu tekkenin başında olan Horoz Baba'nın kaderi, gün gelip Çelebi Şeyh adında birinin öldürülmesinden sonra, onun sağ kolu olan bir dervişin kapısına gelmesiyle değişir. Derviş, ona “Min-El- Evvel İl-El-Ezel /İtikad-ı Anasır-ı Erbaa” adlı kitabı teslim eder. Horoz Baba da bu kitabı güvenilir birine teslim ettikten sonra ortadan kaybolur. Seneler sonra bu tekkenin başına Şeyh Abdülfettah Efendi geçmiş ve kitabı muhafaza etmiştir. Yakın bir zamanda öleceğini

¹⁰⁶ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=29> (27.03.2010).

anlayan Şeyh Abdülfettah Efendi, makamını ve kitabı yeğeni Şeyh Mehmed Mühür Efendi'ye teslim etmiş ve o gece ölmüştür.

Şeyh Mehmed Mühür Efendi, bu tekkenin başına geçtikten sonra –asırlardan beri devam eden bir şekilde– burasının bir ilim, irfan ve kimsesizlerin barınacağı bir yuva olma özelliğini devam ettirir. Yoldan geçenler, gurbette olanlar, sefalet içinde yaşayanlar, bu tekkeye gelir ve burada huzur bulur. (s. 121) Ayrıca her gün devam eden derslerle ve Mesnevî okumalarıyla dönemin ünlü âlimleri, bestekârları, devlet erkânı vb. tekkeden içeri girer, dersleri dinler ve sohbeta katılır. “*Sohbeti takiben sema icra edilirdi.*” (s. 122) Şeyh Mehmed Mühür Efendi, ilme olan merakının yanında musikîye de düşkündür. Öyle ki tekkesinde pek çok müzik aletiyle beraber bir müzik odası vardır.

Bit Palas'ta Mavi Metres, evini terk ettikten sonra dedesinin izinden yürümek ister. Böylece İstanbul'da iki yıl boyunca üç farklı tarikatın sohbetlerine katılır. Bu tarikatlardaki sohbetlerde dedesinin söylediklerini duymak isteyen Mavi Metres, konuşulan kelimelerin aynı, fakat söylenenlerin farklı olduğunu ve sohbeta değil zikir esnasında mutlu olduğunu anlar. (s. 156) Böylece sohbetleri dinlemeyip sadece zikir anına odaklanır. Bir süre sonra zikirlerin de onu tatmin etmediğini anlayan ve bulduklarıyla yetinmeyip nankörlük ettiğini düşünen Mavi Metres, tarikatlarla bağını kopartır ve hayatına başkalarının metresi olarak devam eder.

Aşk'ta çocukluğundan itibaren öte âlemi keşfetme yetisine sahip olan Şems, ailesinden kimsenin ona inanmamasından ve onu anlamamasından dolayı evini terk edip gezgin bir derviş olur. Gezdiği yerlerde türlü insanları tanıma fırsatı bulan ve yeterli manevî olgunluğa ulaştığını düşünen Şems, gördüklerini ve bildiklerini doğru insana aktarmasına yardım etmesi için Allah'a dua eder. O esnada odaya bir ışık huzmesi dolar ve bir ses ona dualarının kabul olduğunu, Bağdat'a gitmesi gerektiğini, orada ruhdaşına giden yolu bulacağını söyler. (s. 64) Bunun üzerine Bağdat'a doğru yol alan Şems, burada Baba Zaman'ın başında bulunduğu tekkeye gelir.

Bu tekkede de bütün tekkelerde olduğu gibi hoşgörü ve misafirperverlik egemendir. Tanrı misafiri olduğu düşünülerek hiç kimse kapıdan çevrilmez. Ayrıca

tekke adabının ve terbiyesinin çocukluktan aşılarmaya başlandığı bu tekkede, çömez adı verilen genç bireylere ayak işleri yaptırılır. Tekkede yaşayan ve Çömez olarak çağrılan çocuk ise bu işlerden hayli rahatsızdır. Çömez, bu rahatsızlığını şu cümlelerle ifade eder: “*Gaddar adam! Onun zoruyla her gün it gibi çalışıyorum. Bu işkencenin adına nasıl ‘manevi terbiye’ diyorlar, bir anlayabilsem! Yağlı tabakları yıkamanın, yerleri ovmanın neresinde maneviyat olabilir ki?*” (s. 83) Sürekli sohbetin ve zikrin olduğu ve her dervişin mutlaka bir işle uğraştığı bu tekkede, Baba Zaman’ın varlığı da yadsınamaz. Baba Zaman, dervişlerine sürekli nasihat eder ve onlara hoşgörölü ve affedici olmalarını, sırlarını saklamalarını öğütler. (s. 95)

Kendisine Şems’in geldiği haber verildiğinde Baba Zaman, onun derhal içeri alınmasını ister. Bu tekkeye girdiği günden itibaren burada yaşamaya başlayan Şems, rahatsız olmasına rağmen tekkenin kurallarına uyar. Uyar, çünkü gönöl dostunun kim olduğunu burada öğrenecektir. Baba Zaman ise Şems’in dergâhta sıkıldığının farkındadır, ama ona bir şey demez. Gün gelir, Baba Zaman’a Kayseri’deki bir dostundan mektup gelir. Bu mektupta değerli bir âlimin yalnızlığı ve onun yanına yoldaş aradığı yazılıdır. Baba Zaman, mektubu okuduğunda yoldaş olarak aranan kişinin Şems olduğunu anlar. Dervişleri toplayıp onlara mektupta yazılan meramı ve bu âlime yoldaş olmak istedikleri takdirde çıkacakları yolculuğun çok meşakkatli olacağını anlatır. (s.101) Dervişlerin içinde sadece Şems gönölöl olur ama Baba Zaman, bir müddet daha beklemenin iyi olacağını söyleyerek uzun süre Şems’i oyalar. Bu zaman zarfında hâlâ tek gönölöl kişi Şems olur. Baba Zaman da Şems’in bunu gerçekten istediğini anlayarak O’na âlimin ve O’nun yaşadığı şehrin ismiyle beraber çeşitli hediyeler vererek O’nun gitmesine izin verir. Böylece Şems, Konya’ya, Mevlâna’nın yanına gitmek üzere tekkeden ayrılır. (s. 116)

Romanda bir diğer tekke ise Craig Richardson’ın bir zaman yaşadığı ve kendini bulduğu Fas’ta Baba Samed’in başında bulunduğu tekkedir. Craig Richardson, eşi Margot’u kaybettikten sonra kendini içkiye, uyuşturucuya, türlü kötü alışkanlıklara verir ve dört sene gibi kısa bir sürede iflas eder. Mesleği fotoğrafçılık olan Craig Richardson, bir dergide çalışmaya başlar. Üstleri tarafından Kuzey Afrika’ya gönderilen Craig Richardson, burada bir antropologla tanışır. Antropolog

ona, fotoğraflarının güzel olduğunu ve daha önce hiçbir Hıristiyan yapmadığı için Mekke ve Medine'ye gidip orada fotoğraf çekerse çok meşhur olacağını söyler. (s. 283) Bu fikri para kazanma umuduyla sıcak karşılayan Craig Richardson, yola çıkar ve Fas'ta Baba Samed'in tekkesinde misafir olarak kalır. Baba Samed'e kutsal yerlere gitmek istediğini söyler ve o da oralara neden gitmek istediğini sorar. Craig Richardson batı dünyası ile doğu arasında bir köprü kurmak istediğini söylese de Baba Samed buna inanmaz. Sorusunu tekrar sorar ve Craig Richardson da bu işten para kazanma amacıyla olduğunu itiraf eder. Kapısına geldiği için ona yardım edeceklerini ve tekkede istediği kadar kalabileceğini söyleyen Baba Samed, ona bir oda verir ve bütün bunlar karşılığında uyuşturucu kullanmaması şartını ileri sürer. (s. 288) İlk etapta tekkedeki hayatı umursamayan ve alışkanlıklarına devam eden Craig Richardson, bir süre sonra tasavvufla ilgilenmeye başlar. İslamiyet'i kabul edip Aziz Zekeriya Zahara ismini alır. *“Sufiliğe gelince... Nereden bilebilirdim ki başlangıçta benim için sadece bir 'araç' olan şeyin gün gelip 'amaç' olacağını. Ben Sufileri kendi çıkarım için kullanırım sanmıştım. Ama onlarla tanıştıktan sonra 'ben' diye bir şey kalmadı.”* (s. 284) Böylece farklı amaçlarla geldiği bu tekkeden tevekkül sahibi bir insan olarak çıkar.

5. Diğer Kurumlar

Mahrem'de eğitim kurumu olarak kreş karşımıza çıkmaktadır. Şişko, bu kurumda öğleye kadar çalışır. (s. 88) Öğleden sonra ise işi başka biri devralır. Kreşte Şişko tarafından çocuklarla oyun oynanır, onlara hikâye anlatılır, şarkılar öğretilir. Saat bir buçukta yemek arası verilir. Haftalık yemek programı velilerin isteği doğrultusunda hazırlanır. Şişko, yemekten sonra çocukları uyutur ve kendisinden sonra işi devralan meslektaşının ortalığı toplamasına yardım ettikten sonra görevini bitirir ve evine gider. Bir sabah yine kreşe gitmek üzere yola çıktığında artık çalışmak istemediğine karar veren Şişko, kreşe istifasını verir ve kendini tamamen eve kapatır. (s. 160)

Bit Palas'ta Muhammet, ilkokula gitmektedir. Okula başladığı ilk gün öğretmeninin somurtkan yüzünü ve annesinin endişeli hallerini görüp sıkılan Muhammet, bu sıkıntısını sonraki aylarda da devam ettirir. (s. 91) Nihayetinde

okuldan soğur ve oraya gitmek istemez. Annesiyle her sabah okula gitmemek için savaş veren Muhammet, onun baskıları ve şiddetleri sonucu okula gitmeye mecbur kalır. Son derece pasif olan ve büyük ihtimalle babasına çeken Muhammet, okulda çelimsiz ve tıknaz bir vücuda sahip olmasından dolayı arkadaşlarının alaylarına ve dayaklarına maruz kalır. Yine de onlara herhangi bir tepki vermeyen Muhammet, daha da içine kapanık bir çocuk olur. Bu esnada okuldan sürekli kaçan Muhammet, annesinin bunu öğrendiği günden itibaren okula Meryem tarafından bırakılmaya başlar. (s. 280)

Annesinin kendisini okula bıraktığı bir gün, kaçış umutlarını yitiren Muhammet, isteksizce sınıfa gider ve sürekli şiddetine maruz kaldığı sıra arkadaşının yanına oturur. Öğretmen derse başladıktan bir süre sonra arkadaşının dirseğini midesinde hissederek ve kimse ne olup bittiğini anlamadan sınıfın kapısı açılır. Deprem tatbikatı olacağını söyleyen bir kadın, gönüllü olarak Muhammet'i ve onun sıra arkadaşını seçer. Böylece pencereden sarkan bir halatla birbirine yapışırlar ve Muhammet, birden arkadaşının tükürüğünü ağzında hissederek. Tükürüğü ağzından çıkartmaya çalışırken onu yanlışlıkla arkadaşının yüzüne atar. Arkadaşı hiç beklemediği bu saldırının acısını yeni bir tükürük bombardımanı ile çıkarır. Yere inmelerine az kala halatlardan biri kopar ve ikisi de yere çakılır. Arkadaşının bu düşüşten ayağı kırılır, Muhammet'te ise bir şey yoktur. O günden sonra da Muhammet'te gözle görülür bir şekilde farklılık başlar ve Muhammet, kendini cesur hissederek. (s. 284)

Romanda adı geçen bir başka kurum da dershanedir. Bu kuruma Zeliş Ateşmizacoğlu gider. (s. 109)

Baba ve Piç'te Asya, bale kursuna gider. Hiç istemediği halde ailesinin baskıları sonucu gittiği bu kurumda yine birçok şey öğrenen Asya, ailesinin dayattığı diğer eğitim kurslarından daha fazla kalmıştır. Ama sürekli bir kaçış derdinde olduğu için bale derslerinden de çoğu zaman kaçarak. (s. 95) Derse girmediği zamanlarda da yaşça büyük arkadaşlarıyla bulunduğu Kafe Kundera'ya gider. Asya'nın bir dönem devam ettiği diğer kurslar da şunlardır: Keman kursu, buz pateni kursu, resim ve heykel kursu... *“Yakın zamana kadar baleye gittim, sonunda annem dersleri her*

fırsatta astığımy anlayıp beni azat etti. Şimdilik beni kendi halime bırakmış gibi görünüyorlar ama her an bir teyzemin aklına yeni bir fikir gelebilir ve bir de bakmışsın ben gene olmadık kurslara yazılmışım.” (s. 180)

Romanda Armanuş da Ermeni çocukların kültürlerini daha iyi tanımaları için kurulmuş bir yaz kampına gitmiştir. Bu kampa Amerika'nın çeşitli yerlerinden gelen çocuklardan biri olan Armanuş, ilk başlarda kampı eğlenceli bulmuş, fakat bir süre sonra orayı çocukça bularak sıkılmıştır. Burada Ermenicesini geliştiren fakat tekrarlamadığı için unutan Armanuş, çok sıkıldığı için bir sonraki sene babasına oraya gitmek istemediğini ağlayarak söylemiştir.

Armanuş'un babası Barsam da çocukken dine olan ilgisi ve bağlılığı dolayısıyla Pazar okuluna gitmiştir. (s. 286) Bu okulda son derece başarılı olan Barsam, başrahibin ilgi ve iltifatlarına mazhar olur. Öyle ki onun iyi bir din adamı olacağını sezen başrahip, Suşan'ın evine gelip Barsam'ı Ermenistan'a götürmek istediğini söyler. Fakat Suşan, İstanbul'da bıraktığı bir oğlundan sonra diğer oğlunu da kendinden uzaklaştırmak istemediği için buna karşı çıkar. Böylece Amerika'da annesiyle birlikte kalan Barsam, eğitimine burada devam etmiş ve Ermenilere yönelik sosyal aktivite derneklerine katılmayı sürdürmüştür. (s. 288)

Aşk'ta da Rose'un çocuklarının bale, tenis, basketbol gibi kurslara gittiğini görüyoruz. Rose, kuralcı ve çocuklarının üzerine düşen bir anne olduğu için onların eğitimini kendi üzerine alır ve çocukları kurslara o yazdırır ve götürür.

Romanda tekkelerin yanı sıra dini eğitim veren bir başka kurum da medresedir. Bu medresenin hocalarından biri Baybars'ın amcası Şeyh Yasin'dir. (s. 191) Şems'in hakkında dedikodular yapan, onu davranışlarından ve söylediklerinden dolayı eleştiren Şeyh Yasin, öğrencilerine de aynı düşünceleri aşılır ve onların Şems'e cephe almalarına neden olur. Hakkında yapılan dedikoduların sorumlusu olarak gördüğü Şeyh Yasin'le yüzleşmek için onun sınıfına giden Şems, dersine kimsenin girmesini istemediği müderrisin sert tepkisine maruz kalır ama umursamaz. Şems'le tartışmaya giren Şeyh Yasin, öğrencilerini de arkasına alır. Öğrenciler ise hocalarına hak verdiklerinden değil, onun takdirini kazanmak için onun yanında olur. (s. 316) Hasan adındaki öğrenci ise Şems'in söylediklerine hak verir. Nitekim onun

sorduğu bir soruya hocasının vereceği tepkiyi hesaba katmadan içtenlikle cevaplar ve Şems'in dikkatini çeker. Şems, çocukta sufi yüreği olduğunu söyler. (s. 320)

B. Kurumsal Olmayan Eğitim

1. Özel Ders

Pinhan'da Hezarpare Horoz Baba Tekkesi'nin başında bulunan Şeyh Mehmed Mühür Efendi, ilmin yanında musikîye de çok düşkündür. Müzik aletlerinden tambura olan ilgisi de üst düzeyde olan Şeyh Mehmed Mühür Efendi, yıllar önce dönemin üstatlarından Mardiros Ağa'dan tambur dersleri almış ve kendini bu alanda geliştirmiştir. Şeyh Mehmed Mühür Efendi, zamanla bu enstrümanı çalmada dinleyenleri kendisine hayran bırakacak kadar ustalaşmıştır. (s. 123) Hatta kendine ait besteleri de vardır.

Bit Palas'ta üniversite hocası olan Ben, komşusu Hijyen Tijen'in kızı Su'ya İngilizce dersi verir. Ben, üniversitedeki öğrenciliği esnasında da bu tür özel dersler verdiği için ilk başta komşusunun isteğini kabul etmez. Fakat kendisine verilecek olan yüksek ücreti duyunca teklifi kabul eder. (s. 291) Dersler Hijyen Tijen'in evinde yapılır ve Ben, dersi tam zamanında başlatıp tam zamanında bitirir. Eve girdikten hemen sonra saatini masaya koyar, dersini anlatır ve gider. (s. 320)

Baba ve Piç'te Kazancı kadınları Asya'ya altı yaşında İngilizceyi, yedi yaşında da Fransızca'yı öğrenmesi ise özel dersler aldırılmışlardır. (s. 179) Böylece henüz çocukken başladığı dil öğrenimi ile Asya, İngilizceyi mükemmel konuşan biri haline gelmiştir.

Romanda özel ders alan bir diğer kişi de Cicianne'dir. Rıza Selim ile evlendikten sonra hiçbir işe elini sürmesi gerekmeyen Cicianne, rahat bir hayat sürer. Evlilikleri boyunca kocasına bir çocuk veremediği halde bu durumu ne Rıza Selim ne de Cicianne önemser. Cicianne, dünyada bebek bakmaktan daha eğlenceli şeyler olduğuna kanaat getirip kendini eğitime verir. Bir müzisyenden müzik dersleri alır, derslerdeki başarısını piyanoya da aksettirir ve ünlü bestecilerin eserlerini çalar. (s.149) İleriki yıllarda da kendini geliştirmeye meraklı olan Cicianne, Fransızca dersleri ile cam boya ve yağlıboya teknikleri üzerine dersler alır. (s. 150)

Aşk'ta da Rose'un ikiz çocuklarından Avi, matematik dersinden bir türlü geçememesi sonucu özel ders almaya başlar. (s. 222)

2. Sohbet

Pinhan'da Şeyh Mehmed Mühür Efendi, Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi'ni ilme olan merakından dolayı bir ilim yuvası haline getirir. Kitap okumaya da düşkün olan Şeyh Mehmed Mühür Efendi, tekkenin kütüphanesini genişletir. Onun bu tutkusunu bilen kimi sahaflar, ellerindeki kıymetli eserleri Şeyh Mehmed Mühür Efendi'ye götürürler. Kitaplarının olduğu bu odayı çok seven Şeyh Mehmed Mühür Efendi, konuklarını da kimi zaman bu odada ağırlar. Bu konukların arasında devrin önemli âlimleri de vardır ve Şeyh Mehmed Mühür Efendi, bu odada onlarla sohbet ederek bazı konularda onların malumatına başvurur. Sohbeta kendilerini kaptırdıkları anlarda da zamanın su gibi aktığını görürler. "*Sohbet sona erdiğinde gözlerinde tatlı bir yorgunluk, ağızlarında bal tadı kalırdı.*" (s. 123)

Bit Palas'ta Ethel, yaşadığı villayı beyni çalışan erkekler için bir toplanma ve sohbet evi olarak düzenler. Misafirlerine karşı hep sevecen ve hoşgörülü olan Ethel, onların bir ihtiyacı olduğunu anladığında hemen onu gerçekleştirmeye çalışır. Evine büyükçe bir de kütüphane kuran Ethel, erkeklerin buradan yararlanmasını sağlar. Üniversitede öğrenci olan bu erkekler, anlatıcının "Mabed-Ev" dediği (s. 147) Ethel'in villasına genel olarak karınlarını doyurmak ve öğrenciliklerinde görmedikleri sefahati yaşamak için gelirler. Fakat üniversitenin bilgi ve beceri bakımından en üst düzeydeki öğrencileri arasında olan bu kişiler, yine de bu evde kendi aralarında bilimsel sohbet ederler.

Araf'ta Debra Ellen Thompson'ın başında olduğu bir grup kız üniversite öğrencisi toplanıp çeşitli konularda sohbet ederler. Hatta düşüncelerini yazıp fotokopilerle çoğaltarak daha çok kişiye ulaşmaya çalışırlar. Sohbetleri ve fikir jimnastikleri, ataerkil toplum kurallarına karşı takındıkları tavır ve "kadını kutsama" üzerine kurulu olan bu grubun üyelerinden birinin okuduğu bir kitabın ya da izlediği bir filmin üzerine konuşmasıyla başlar ve üyelerin konu hakkındaki düşüncelerini söylemesiyle devam eder. (s. 49-53)

Gruba Debra Ellen Thompson'ın isteğiyle dâhil olan Gail, o günden sonra grubun daimi üyelerinden biri olur. Bu grubun diğer üyeleri, Gail'in içe kapanıklığından dolayı onun mutlaka kitap okuması ve bir psikologa gitmesi gerektiğini düşünürler. Böylece Gail, zaten çocukluğundan beri alışık olduğu kitap okuma önerisine ve psikologa gitmeye ikna olur. Zamanla Gail'de müthiş bir değişim görülür. Başkalarıyla konuşamazken fikrini rahat bir şekilde söylemeye başlar ve topluluk arasına girmekten çekinmez.

Baba ve Piç'te Armanuş, her akşam internet üzerinden sohbet edilen ve Cafe Constantinopolis adında bir sitenin yedi daimi üyesinden birisidir. Beşi Amerikalı ikisi Yunanlı olan bu kişilerin aileleri vaktiyle İstanbul'da yaşamıştır. Her hafta farklı bir konuda tartışan bu kişilerin ağırlıklı olarak irdelediği konular, tarih ve felsefedir. *“Popüler kültürden nefret ettikleri gibi kapitalist tüketim kültürünün hükümranlığını tanımamaya ahdetmişlerdi.”* (s. 125) Tarih tartışmalarının odak noktası ise kendi kültürleri olur. Atalarını andıklarında ise Türklere olan nefretleri gün yüzüne çıkar. Ortak tarafları çok olan bu kişiler, bu nedenle birbirlerine çok yakındır ve samimiyetle düşüncelerini paylaşırlar. Böylece birbirlerini görmeden sadece yazışma yoluyla sohbet eden ve isimleriyle değil rumuzlarıyla tanınan bu kişiler, çeşitli konularda görüşlerini belirterek bu şekilde kültürlerini artırır.

Armanuş, İstanbul'a geldiğinde Asya ile iyi birer arkadaş olurlar ve Armanuş, onun yanında Cafe Constantinopolis'e bağlanmada bir sakınca görmez. Hatta Asya'ya da bir rumuz bulan Armanuş, onu arkadaşlarıyla tanıştırır. Arkadaşları, bir Türk'le başlangıçta konuşmak istemezler, fakat sonra geçmişte atalarının çektiği acıları Asya'dan çıkarmaya çalışırlar. Bu konuşmaları tam bir tarih tartışmasına döner ve Asya, tarihin tarihçilerle çözülmesi gerektiğini ima ederek onların gelecek yerine ısrarla geçmişe bakmalarını eleştirir. (s. 267)

Aşk'ta Mevlâna, her Cuma, namazdan sonra cemaate vaaz verir. Mevlâna'yı dinlemeye can atanlar, camide büyük bir kalabalık teşkil ederler. O'nu her sınıftan kişi dinlemeye gelir. Çoğu kişi, Mevlâna'yı dinlerlerse bütün sıkıntılarının yok olacağına kendilerini inandırır. (s. 136)

Mevlâna, her vaazda kalabalığa değil de tek bir kişiye konuşuyor gibi davranır. Onlara insanlığın erdeminden ve sıkıntılarının, kederin geçici olduğundan bahseder. (s. 142)

3. Dil Öğrenimi

Baba ve Piç'te Zeliha'nın İngilizce eğitiminin önceleri ne düzeyde olduğuna dair romanda bir bilgi bulamasak da onun bu dili, sokakta geliştirdiğini öğreniyoruz. Öğrendiği bu dil de genel olarak küfürlerle, deyimlerle ve argolarla doludur. Dükkâna gelen yabancılarla da bu dilde konuşur. Onun İngilizcesini bu yönde geliştirmesi de onun psikolojik davranışlarıyla ve yaşam biçimiyle doğru orantılıdır. (s. 144)

Zeliha'nın sevgilisi Aram ise Ermeniceyi anneannesinden öğrenir. Annesi ve anneanesi Aram'ın ikinci bir dil öğrenmesi hususunda birleşirler ama Türkçenin yanında öğrenilecek dilin hangisi olacağı konusunda anlaşamazlar. Öyle ki anneye göre İngilizce öğrenilmelidir. Çünkü Aram ileride buradan ayrılıp Avrupa'ya gidecektir ve Ermenice değil bu dil işine yarayacaktır. Anneanneye göre ise mutlaka Ermenice öğrenmesi gerekir. Birbirinden farklı bu iki görüşten anneannesininki baskın çıkar ve Aram, Ermenice konuşarak büyür. *“Sonunda okulda Türkçe, annemle çarşıda dışarıda İngilizce, evde Ermenice konuşarak büyüdüm.”* (s. 258)

Beşpeşe'de Mehmet Emin Bey, hayli zengin bir adamdır ve neredeyse Aydın topraklarının yarısına sahiptir. Son derece nüfuzlu bir adam olan Mehmet Emin Bey'in, Harf İnkılâbı'ndan sonra dil merakı başlar. Rumca ve Osmanlıca bilir, Latin harflerine olan tutkusundan ve Jön Türkler'in bıraktığı etkiden dolayı Almanca ve Fransızca da öğrenmek ister. Bu isteğini sadece İstanbul'da gerçekleştirebileceğini düşünen Mehmet Emin Bey, memleketi Aydın'ı bırakıp Vaniköy'e yerleşir. Evine yabancı dil bilen uşakla aşçı alır ve onlar sayesinde bu dilleri öğrenir. (s. 181-183)

C. Eğitimle İlgili Eleştiriler

1. Yabancı Dil Eğitimi

Okullarda yabancı dil eğitimi, Türk toplumunda Osmanlı yıllarına kadar uzanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet *“devrinden beri varlığını sürdüren azınlık ve*

*misyoner mektepleri yabancı dille eğitim-öğretim yapıyordu.*¹⁰⁷ Daha sonraki yıllarda, II. Mahmut zamanında açılan tıp ve harp okullarında da eğitim-öğretim sistemi Fransız dili üzerine kurulmuştur. “*Ders kitabı olarak da, yine fransızcadan pozitif ilimlerle ilgili birçok eserler çevril*”miştir.¹⁰⁸

İngilizcenin uluslar arası bir dil olmasından sonra, Türk toplumunda yabancı dil eğitimi Fransızcadan ayrılarak İngilizceye geçmiştir. Önceleri üniversitelerde başlayan İngiliz dili ile eğitim verme, sonraları Anadolu liselerine, süper liselere ve özel okullara kaymıştır. Okulların yanı sıra bu dili öğrenmek isteyenler, çeşitli kurslara giderek eksiklerini kapatma düşüncesindedir.

İngilizcenin günümüzde popüler bir dil olması, Türkçemizin bozulmasına ne yazık ki ortam hazırlamıştır. Yarı İngilizce yarı Türkçeden oluşan cümleler kuran genç nesiller, dilsel kimliklerinden uzaklaşmaktadırlar. Kuşkusuz, dil de canlı bir varlıktır ve insanlar gibi etkileşimlere ya da değişimlere maruz kalabilir. Ancak bu etkileşim/değişim, kesinlikle dilin kurallarını bozacak şekilde olmamalıdır. Çünkü asırlarca kurallarını belirleyip onu korumayı başaran Türkçenin, çoğu zaman ne olduğu anlaşılmayan kelimelerle süslenmesi iç acıtıcı durumdadır. İbrahim Demirci de bu konu hakkındaki eleştirilerini şu cümlelerle ifade eder:

Türkçe geçmişte Farsça ve Arapça gibi diller karşısında varlığını koruyup geliştirebilmiş bir dildir. Batı dilleri karşısında da eriyip gitmeyecektir. Bugün, sanırım, hem sadece ülkemizde değil, tüm yeryüzünde “dil”in geçerlik ve güvenilirliği üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Evet, bu daha âcil ve önemli bir gereklilik.¹⁰⁹

Elif Şafak, romanlarında popüler kültürün dil üstündeki hâkimiyetini değil de, okullarda verilen yabancı dil eğitiminin gramer üzerine kurulu olmasını ve konuşma üzerine dayalı olmamasını tenkit eder.

Araf'ta Ömer, kendisine lisede verilen İngilizce eğitimini eleştirir. Bu eğitim süresince okutulan kitap, İngilizce Öğreniyorum I, II, III, IV serisidir. İçeriğinde Mr.

¹⁰⁷ Orhan Okay, *Konuşmalar- Mülakat, Sohbet, Anket, Açık Oturum*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 162.

¹⁰⁸ Akyüz, s. 10.

¹⁰⁹ İbrahim Demirci, “Popüler Kültür ve Dil Soruşturması”, *Eğitim*, Popüler Kültür ve Gençlik Özel Sayısı, Yıl: 5, S. 57, Kasım 2004, s. 130-133.

ve Mrs. Brown'un serüvenleri vardır ve sadece bazı nesnelere öğretmek için oraya konmuşlardır. Basit kelimeleri öğretmeye çalışan ikili, asla öğrencilerin beklediği maceralara atılmaz ve onların öğrenmek istedikleri kelimeleri/cümleleri konuşmaz. Ömer, lisedeki öğrencilerin İngilizce konuşamamasını kitapta gramerin ve tabak, kaşık gibi kelimelerin varlığına bağlar. Mutlu bir aile tablosu sergileyen Brown ailesi, mutsuz aile öykülerine yer vermediği gibi akıl hastanesi, rehabilitasyon merkezleri gibi yerlere gitmez. Ömer'in tespitine göre Brown ailesinin yaşamı, öğrencilerin gözünde inandırıcılığını kaybetmiştir. Bu nedenle de öğrenciler, ders kitaplarını ellerine alır almaz kitabın başlığını karalayıp onun yerine yenisini yazarlar. “.... *Hâlâ İngilizce Öğreniyorum-XIV, Umutsuzca İngilizce Öğrenmeye Devam Ediyorum-XXXV.*” (s. 311)

Yine de, başlıklarının moral bozucu bir biçimde uzayıp gitmesine rağmen, başkahramanlar Mr. ve Mrs. Brown'dan başka birileri olsa İngilizce Öğreniyorum dizisi çok daha eğlenceli olabilirdi.

Eğer Türkiye'de nice lise öğrencisi gramere azami dikkat gösterip, asgari kelime hazinesiyle geçinen, iğretliği kemikleşmiş bir İngilizce konuşuyorlarsa bunun suçu kısmen de olsa Mr. ve Mrs. Brown'a aitti. İngilizce Öğreniyorum-I-II-III-IV... dizisi boyunca en basit faaliyetleri dahi en alengirli şekillerde yaparak sayfalarda kol gezerler, bu arada genç okurlarının yaratıcılık ve hayal yeteneklerine nasıl zarar verdiklerini bilmezlerdi. (s. 312)

Hayatın gramer kuralları içinde yaşanmasına rağmen, konuşulan dilin gramerden çıkıp da farklı bir alana gittiğini belirten Ömer, İngilizce Öğreniyorum serisinin basmakalıp cümlelerinin kimsenin işine yaramadığını söyler. Kendisinin bile İngilizce şarkılardan daha fazla şey öğrendiğini anlatır. (s. 315) Kendilerine verilen İngilizce ile yine de konuşabileceklerini fakat biri kendisine “şuraya nasıl giderim” sorusunu sorduğunda kafalarında kurduğu cümleleri gerekli zarflarla ya da bağlaçlarla bağlayıp cevaplayacaklarını söyler. O, dilin sadece gramer odaklı değil, konuşmaya yönelik olması gerektiğini düşünür.

Baba ve Piç'te anlatıcı, okullarda verilen gramer odaklı yabancı dil eğitimini eleştirir. Armanuş'un İstanbul'a geleceği haberi öğrenildiğinde Kazancı kadınları, Asya'nın İngiliz diline olan hâkimiyetinden bahsederler ve bu dili hepsinden daha iyi konuştuğunu söylerler. Bu nedenle de Armanuş geldiğinde, Asya'dan onun

konuşmalarını tercüme etmesini isterler. Böylece Asya, iki kültür arasında bir köprü görevi üstlenecektir. Bu esnada anlatıcı, bize aile fertlerinin İngilizce ile olan bağlarından bahseder. Cicianne ile Gülsüm Nine'nin İngilizceyi bilmediklerini, Feride Teyze'nin okuldayken Almanca dersi aldığını, Zeliha Teyze'nin bu dili kendi kendine geliştirdiğini söyleyen anlatıcı, Banu Teyze'nin de lisedeyken bu dersi almasına rağmen öğrendiklerini unuttuğunu söyler. (s. 143) Burada anlatıcı, okullarda verilen dil eğitiminin ileriye dönük olmamasını da eleştirir. Çünkü Banu Teyze, iyi bir eğitim sürecinden geçseydi kuşkusuz bu dili konuşabilecektir.

Cevriye Teyze de lisedeyken İngilizce dersi görmüştür. Fakat bu ders, çoğu lise müfredatında yer aldığı üzere gramer ağırlıklı olarak işlenir ve öğretmenler, pratiğe dayalı bir eğitim vermezler. Dolayısıyla Cevriye Teyze de bu şekilde bir eğitim aldığı için İngilizcenin gramer yapısını iyi bilir ama konuşamaz. *“Velhasıl her türlü basit, karmaşık ve bileşik cümleyi ayırt edebilir, zarf, zamir ve isim tamlamalarını tespit edebilir, hatta söz dizimi içinde yanlış yere konmuş tamlayanları yakalayabilirdi ama konuşamazdı.”* (s. 144)

2. Kadın Eğitimi

Kadınlar, çok eski zamanlarda ne toplumda ne de ev içinde söz söyleme hakkına sahipti. Türk toplumunda da erkeğe dayalı sosyal güdülenme neticesinde kadın, geri planda kalmış ve erkeğin kurallarına itaat etmiştir. Erkeğin yanında sosyal hayatın dayattığı kurallara da uymak zorunda olan kadın, eşinden ve çocuklarından sorumlu bir birey haline gelmiştir. “Ev” ile özdeşleşen kadın, bu nedenle de hem dışarıya yabancısıdır hem de dışarıdaki sosyal hayatın faaliyetlerine uzaktır. Söz gelimi, erkekler eğitim görebildiği halde kadınlardan bu durum esirgenmiştir. Eğitim görebilen kadınlar ise sadece belli bir yaşa kadar okur ve okuldan alındıktan bir süre sonra da evlenir.

Tanzimat'ın ilanıyla beraber kadının sosyal hayatın içine girdiği görülmektedir. II. Meşrutiyet'e kadar devam eden değişiklik, bu dönemden itibaren kadının siyasal alanda da boy göstermesine kadar gitmiştir. Fakat şanslı olan bu kadınların dışında hâlâ çoğu kadın dışarıya kapalıdır. Günümüzde de ataerkil toplum kurallarının devam ettiği yerlerde kadınların hayata ve eğitime kapalı olanları vardır.

Elif Şafak, romanlarında “eve kapanan” bu kadınların eğitim görmemesini, farklı alanlarda bilgilendirilmesini eleştirir. Yine yazılarında da aynı durumdan şikâyet eder:

Zaten kadınlardan beklenen “munis eş-başarılı ev hanımı-vefakâr anne” üçlü rol kalıbı içinde böyle bir hareket alanı bulamayacaktır. Her şeyden evvel yazmaya vakit ayıramayacaktır. Gün boyu yemek, temizlik, alışveriş, ütü, çocuk ve bebek bakımı, kocanın istekleri, kaynananın beklentileri, ailevi ve sosyal yükümlülükler.. derken zaman akıp gidecektir avuçlarından. Kendi kendisiyle baş başa kalabildiği nadir anlarda da yorgunluktan sızıp kalacaktır bir kenarda. Nasıl yazsın? Ne zaman yazsın?¹¹⁰

Siyah Süt'te anlatıcı, Fuzuli'nin Firuze adlı bir kız kardeşi olduğunu varsayarak kadınların eğitime destek verilmediğini eleştirir. Firuze çok akıllı, yekta bir kızdır ve ilme çok meraklıdır. O da ağabeyi Fuzuli gibi ilim irfan öğrenmek ve onun gibi büyük bir şair olmak ister. Şiir yazmaya çalışır ve bir divan dahi oluşturur. Fakat şiirlerini kimseye göstermez, kümeste saklar. Bir gün dadısına şair olmak istediğini söylediğinde dadı, Firuze'ye kadına ilmin gerekmediğini, kadının vazifesinin farklı olduğunu ve eğer şiire merakı varsa ileride çocuklarına ninni niyetine okuyabileceğini söyler.

Bu esnada çocukluktan genç kızlığa geçen Firuze, eğitime başladığının dördüncü senesinde ailesi tarafından okuldan alınır. “*Sonra ‘kız çocuğuna bu kadar eğitim yeter’ diyerek aldılar okuldan.*” (s. 53) Ailesine göre dikiş dikmeyi, ud çalmayı, şarkı söylemeyi öğrenmelidir. Çünkü yakında evlenecektir. Okuldan alındıktan sonra yine şiir yazmaya devam eder. Hatta bir gün şiirlerini, komşularının oğlunun yazdığını ve Fuzuli'ye göstermesini istediğini söyleyerek ağabeyinin fikrini öğrenmeye çalışır. Fuzuli şiirleri çok beğenir. Çocuğun mutlaka kendisini görmesini tembih eder. Firuze ise gururlanır ve münasip bir zaman bulduğunda ağabeyine gerçeği söylemeyi düşünür. Fakat bu isteğini gerçekleştirmeden ailesinin kendine uygun gördüğü biriyle evlenir ve şiirlerini kümeste bırakarak evden ayrılır. (s. 54) “*Fuzuli'nin eline hokka-kağıt-kitap yakıştıran toplum, Firuze'ye bebek yakıştırır.*” (s. 55)

¹¹⁰ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=556> (03.04.2010).

Anlatıcı, Osmanlı döneminde bu tür kadınların çok olduğunu belirtir. Şeyhülislam Musa Kazım'ın "Hürriyet-Mutasavvat" başlıklı yazısında, kadınların eğitime ihtiyacı olmadığını, okula gitmelerinin gerekmediğini, eğer giderlerse doğal vazifelerinin aksayacağını söylediğini belirterek, eleştirilerine devam eder. (s. 55) Fatma Aliye Hanım'ın da yaşadıklarını kaleme alan anlatıcı, onun evlendikten sonra sadece ev kadınlığı ile uğraştığını ve okumasına izin verilmediğini belirtir. (s. 56)

Yazarın yazılarında ve röportajlarında sürekli belirttiği ve mustarip olduğu bir konu vardır. "Kadın yazar" ifadesinden hiç hoşlanmayan Elif Şafak, erkek olanlara sadece "yazar" denip de kadınların bu sınıfa dâhil edilmemesi hususunu işler. Bu düşüncesini Siyah Süt'e de yansıtmıştır. "*Erkek yazarlar evvela 'yazar' olarak algılanırlar, sonra 'erkek'. Kadın yazarlar ise evvela 'kadın', sonra 'yazar'.*" (s. 56)

Aşk'ta Kerra, Şems'in aniden hayatlarına dâhil olmasından ve kocasının onunla günlerce kütüphaneye kapanıp sohbet etmelerinden sıkıntı duyar. Eğer kendisine de ilim öğrenme şansı verilseydi ve ilmî konularda bilgisi olsaydı kocasının kendisiyle de sohbet edebileceğini, bazı konularda onun fikrini alabileceğini düşünür. Fakat kadın olduğu için farklı bir eğitimden geçmiş ve bu durum bazen Kerra'yı kadınlığından dolayı isyana götürmüştür. Toplum, tüm kadınlara olduğu gibi ona da kocasına ve çocuklarına hizmet etmesi için kurallar koymuştur: "*Yemek pişirmek, temizlik yapmak, kirli çamaşırları külle ovmak, dereden su taşımak, eski çorapları yamamak, yağı süttten ayırıp çökelek yapmak, hamur açmak...*" (s. 213) Sosyal hayatın dayattığı bu kuralları bütün kadınların ezbere bildiğinden, bazı kadınların erkeklerini nasıl baştan çıkarabileceğine dair tüyolar aldığından ve kimsenin kadının eline kitap vermemesinden yakındır. (s. 213)

Mevlâna ile evlendikten sonra, onun kütüphanesine girip kitaplarının tozunu almaya başlayan Kerra, kocası tarafından büyük bir tepki görür. Böylece Kerra, yıllardan beri içini kemiren durumla bir kere daha yüz yüze gelir. Kitaplara dokunması ve kütüphaneye girmesi yasaktır. (s. 215) O günden sonra da Kerra, kütüphaneye bir daha adımını atmaz. Fakat kocasının Şems'le o odaya kapanıp saatlerce, günlerce konuştuklarını görünce, kendisine yasak olanın Şems'e açık olmasına hayıflanır.

3. Dil Meselesi

Yazılarında “dil” meselesi ile ilgili düşüncelerini işleyen Elif Şafak, romanlarında ağır bir Osmanlıca kullandığına yönelik aldığı eleştirilere yazılarında cevap verir. Yazara göre aynı anlamı taşıyan iki kelimenin ikisi de kullanılmalıdır. Çünkü bu kullanımın, hem dilin gelişmesine katkı sağlayacağına hem de hayal gücünü besleyeceğine inanır.

Aslında bizim dille ilişkimiz çok sorunlu... Gerçekten dille çok ciddi bir sorununuz olduğunu düşünüyorum. Genelde toplum olarak... Çok katı tutumlar var bu konuda... Bir tutum var tamamen Osmanlıca taraftarı, tamamen sahiplenme yanlısı... “Pinhan” çıktıktan sonra birçok insanın önyargısını gözlemledim. Bu dili kullanarak roman yazan yaşlı bir profesör olsaydı ve bu dille kürsüden konuşsaydı, yadırganmayacaktı. Kadın olmam, daha genç olmam ile Osmanlıca'yı yan yana getiremiyor insanlar kafalarında... Bütün önyargıları zorlamak gerektiğini düşünüyorum. Sonuçta Osmanlıcanın içinde çok zengin bir birikim var. Bir dil ölebilir, birçok kelime doğal bir ölümle sona varabilir. Ama bir takım kelimeleri zorla atmaya çalışmak bana yapay geliyor. Kelime sayımız ne kadar artarsa, hayal gücümüzün o kadar gelişeceğini düşünüyorum. Neden ikisinden birini atmak zorundayız ki? İki de var olsun ve kelime sayımız artsın. Çoğalan kelimelerin hayal gücümüzü besleyeceğini düşünüyorum.¹¹¹

Bit Palas'ta Ben'in, dile dair ilginç görüşleri vardır. Dili yemek ile özdeşleştiren Ben, yemeğin farklı lezzetlerle ve mutfaklarla sunulması gibi dilin de içinde farklı kelimeleri barındırdığını söyler. Çok uzun olmasına rağmen Ben'in bu düşüncelerini oldukça önemli gördüğümüz için aynen almayı tercih ettik:

Dildeki en ipe sapa gelmez kelimelerden biridir “dil”. Tanımı gereği kelimeler toplamından öte bir şeydir ama epi topu o da bir kelimedir işte. İlla da bir başka kelimeyle akranlık kurmak gerekiyorsa, “yemek” gibidir “dil”. Birbirinden böylesine farklı yiyecek karışımlarının, aralarındaki tad, besin değeri yahut kalori farklılıkları tümünden göz ardı edilerek topunun birden ‘yemek’ diye adlandırılmaları gerçeğe ne kadar uygunsunsa, bu kadar farklı tellerden çalan, başka başka sözlerden dem vuran, ayrı üsluplarda vücut bulan ifade karışımlarının da külliye “dil” olarak adlandırılmaları o kadar abestir. Tabii bu tespiti yaparken, Çin mutfağı, Türk mutfağı, İspanyol mutfağı... gibi “dilsel” ayrımlara kadar uzanmadığımı, salt aynı “milli mutfak” içindeki farklılıkları temel aldığımı, aksi taktirde tüm bu söylenenleri bir de küresel katsayıyla çarpmak gerektiğini de eklemeliyim. Velhasıl, tek bir “dil” içinde bile yüzlerce “dil” hüküm sürer. Nasıl her lokantada aynı “yemek”i yemezsek, tanıdığımız tanımadığımız her insanla da aynı “dil”i konuşmaz ve

¹¹¹ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=29> (03.04.2010).

konuşamayız. Ve nasıl yemeklerin posası varsa, dillerin de artığı vardır. Gün içinde kullanmadığımız, kullanmak bir yana telaffuz etmeye dahi çekindiğimiz kelimelerden, sessizce geçiştirdiklerimizden, yakışık almayacağı için kendimize sakladığımız herzelere, aklımıza geldiği halde yapmaya cesaret edemediğimiz eleştirilerden, dilimizin ucunda ince ince dilip gerisin geri yuttuğumuz kinayelerden, pimini çekip fırlatmaya vakit bulamadan damağımızda patlayan sövgülerden, bulunduğumuz ortam itibarıyla ağır gelecek tabirlerden yahut hafif kaçacak esprilerden mürekkep bir adet çöplük dil. Başkalarıyla konuşurken ya da yazışırken sarfettiğimiz dikkatin, gösterdiğimiz nezaketin, verdiğimiz özenin posası. Bodrum katında, tavan arasında ya da yastık altında olmasa da, genizaltında, damakarasında ya da dil altında biriktirilen ve yeterince biriktiğinde, kokmaması, kokuşmaması için bir torbaya doldurulup ağzı bağlanarak, derhal atılması gereken, geri dönüşümlü bir Katı Atık Dili. (s. 142)

Bu Katı Atık Dili'ni yani Kadca'yı Ethel ile birlikte keşfeden ama katiyen öğrencilerine karşı kullanmayan ve onların da kullanmasına müsaade etmeyen Ben, bu dili Ethel ile birlikte insanları eleştirmek için kullanır.

4. Öğretmen

Öğretmenlik gerçekten kutsal bir meslektir. Henüz aydınlanmamış bir çocuğu yetiştirerek onun hem bilgi hem de hayat yönünden eğitilmesini sağlar. Fakat bu durum, her öğretmen için geçerli değildir. Kimi öğretmenler de çocukların yeteneklerini görmezden gelerek veya göremeyerek onların yanlış eğitilmelerine neden olabilir. Bu mesleği sevmeden yapan ve alanıyla ilgili araştırma yapmaktan kaçınan bir öğretmenin öğrencilerine faydalı olması beklenemez. Hatta onların eğitimden soğumalarına da yol açabilir.

Elif Şafak da bu öğretmen tipini yazılarında eleştirmiştir. Yazar, alanını sevmeyen ve alanıyla ilgili gelişmeleri takip etmeyen bir öğretmenin, öğrencilerine de aynı duyguyu aşılayabileceğini söyler:

Edebiyat derslerini veren öğretmenlerin çok azının günümüz edebiyatını takip ettiği, kendini yenileme gereği duyduğu ortada. Lise edebiyat dersleri kimi zaman o kadar donmuş ve kalıplaşmış, öylesine nefessiz ve hissiz bir şekilde verilir ki, içinde yüreciğinde edebiyat sevgisi taşıyan öğrenciler bile dayanamaz, soğur bu sevdadan, uzaklaşır. Türkiye'de tarih derslerinin işlevi

öğrencileri tarihten soğutmaktır; edebiyat derslerinin işlevi de öğrencileri yaratıcılıktan uzaklaştırmak.¹¹²

Şehrin Aynaları'nda Antonio Pereira, İtalya'daki Pauda Üniversitesi'ne ders vermek için geldiğinde, kendisinden çok önce derslere giren ve çok sert mizaçlı bir adam olan Rinozzi'nin duvara saplanmış neşterini görür. Bu neşter, gereksiz soru soran bir öğrencinin kafasına gelmek üzereyken duvara saplanır ve kimse o neşteri çıkartamadığı için de Rinozzi'den bir hatıra olarak orada bırakılır. Antonio gülfâm taşlı neşteri ve onun hikâyesini öğrenince, Rinozzi'yi eleştirir. Onun gibi bir hoca olmayacağını ima eden Antonio, Rinozzi'den geriye sadece bu neşterin kaldığını ve kendisinin arkasından ise çok değerli eserler kalması gerektiğini söyler. Öldükten sonra isminin takdir edilerek anılmasını ister. (s. 166)

Araf'ta Ömer, “*Öğretmenler, özellikle ilk öğretmenler, Tanrısal işler kotaran ölümlülüdür. Daha henüz yaratılmamış olanı sadece onlar yok edebilir.*” (s. 311) diyerek ilkokuldaki öğretmenini eleştirir. Hiç espri yeteneği olmayan öğretmenin ilkokul eğitiminin eğlence olduğuna inandığını ve alfabedeki her harfe bir melodi yüklediğini anlatan Ömer, alfabenin yirmi dokuz harften müteşekkil olduğunu öğrenmesiyle bu anlamsız şarkıları öğreneceğini düşünerek acı çeker. “*Çalışkan O gözlüğünü taktı mı olur Ö; hınzır I yürüyüşe çıkıp başına bir şapka geçirdi mi İ; afile G saçlarını rüzgâra saldı mı olur Ğ...*” (s. 310)

Ömer, lisedeki İngilizce öğretmenlerinin konuşmada hiçbir işe yaramayan ders kitaplarına bağlı kalıp dil eğitiminde pek yararlı olmamalarını da eleştirir. Dolayısıyla öğretmenler, İngilizcenin temelini verip gerisini umursamazlar. Bu nedenle de öğrenciler, teoride İngilizce dersi alırlar, fakat pratikte pek de bir şey öğrenemezler. (s. 311)

Baba ve Piç'te Cevriye Teyze, kocasını kaybettikten sonra, annesinin evine taşınır. Bir dönem kocasının fotoğraflarıyla vakit geçirir ve onlara bakıp sürekli ağlar. Bir gün Gülsüm Nine, damadının fotoğraflarını kaldırır. Cevriye Teyze fotoğrafları göremeyince annesinden onları geri vermesini ister, fakat Gülsüm Nine göz görmezse gönlün katlanacağını söyleyerek onu teskine çalışır. (s. 226)

¹¹² <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=144> (03.04.2010).

Fotoğrafların ortadan kalkmasıyla Cevriye Teyze, öğretmenlik mesleğine soyunur ve özel bir lisede tarih dersleri vermeye başlar. Eğitimde klasik çizgiden yana olan Cevriye Teyze, yeni ve idealist görüşlere karşıdır. Asya, Japon Filmleri Festivali olduğunu ve hocasının bu filmlerden birini izleyip onun hakkında bir yazı yazmalarını istediğini söylediğinde Cevriye Teyze, meslektaşının bu davranışını beğenmez. “‘*Ne biçim ödevmiş o öyle?’ diye atıldı geleneksel olmayan pedagoji tekniklerinden hiç haz etmeyen Cevriye Teyze.*” (s. 146)

D. Bireyin Eğitimi

1. Kitap Okuma

Kitap okuma bireyin kendi kendini geliştirebileceği en önemli yöntemdir. Başka bir ifade ile “*eğitim-öğretimin en önemli araçlarından biri olan kitap, insana ‘kültür ve düşünme huyu kazandıran’ vasıtaların da birincisidir.*”¹¹³ Kitaplar, çoğu zaman insanın sığınabileceği ve içinde yüzebileceği bir ummandır. Bizi yalnızlığımızdan kurtarır. Bunun yanı sıra gerekli bilgileri edinmemizi sağlar. Elif Şafak da kişinin zor zamanlarında kitap okuyarak moral kazanabileceğini söyler:

Dışarıda toz duman. Birikmiş husumet, gemi azıya almış hamaset, sözlü fiziksel şiddet, kutuplaşmaya can atan bir toplumsal yapı, ötekini dışlama politikaları, miting meydanları, siyasi belirsizlik, kolektif koyvermişlik... derken göz gözü görmüyor nicedir. Böyle zamanlarda iyi yazılmış bir kitap okumak kadar çok az şey kötümser kuyulardan çıkartabilir bizi. Çıkartıp da gösterebilir hayatın başka yüzlerini, başka hayatlardaki teselli verici benzerlikleri, unuttuğumuz insanlık hallerini. Çok az kitap dar zamanlarda moral ve ışık verebilir insana. Ve iyi yazılmış kitaplar arasında da pek azı hem akıl hem vicdan ürünüdür kanımca.¹¹⁴

Yine yazar, düzenli bir şekilde ve aşkla kitap okuyan bir insanın hayata bakışının değişeceğini ve daha bilgili biri haline geleceğini söyler.

Düzenli kitap okumak sadece kitap alıp onunla zaman geçirmekle sınırlı bir edim değil. Bir yaşam biçimi. Dünyaya bakış ve varoluş biçimi. ... araştırma, düzenli kitap okuyan gençlerin dünyayı daha iyi kavradıklarını, sinemaya, müzeye, etkinliklere daha çok giden, daha kültürlü olduklarını altını çizerek

¹¹³ Gülendamlar, Peyami Safa, s. 83.

¹¹⁴ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=594> (03.04.2010).

ortaya koydu. Kitap, insanın hayatına tek başına gelmiyor. Beraberinde bir yaşam tarzı ve şuur getiriyor.¹¹⁵

Elif Şafak'ın romanlarında kitap okuyan kişilerin varlığını görürüz ve bu kişiler, kitap okumaktan gerçekten zevk alan ve kendilerini geliştiren bireylerdir.

Pinhan'da Dürri Baba Tekkesi'nde yaşamaya başladıktan sonra ne olduğunu bilmediğimiz eski isminin yerine "Pinhan" ismini alan roman kişisi, yeni ismiyle beraber çocukça davranışlarını ve olur olmadık şeylere karışmayı bir yana bırakıp büyümeye, değişmeye başlar. Kendini değiştirmesi, kitaplarla buluşmasıyla aynı zamana rast gelir. Kitap okumaya başladıktan kısa bir süre sonra onun ilme olan yatkınlığı açığa çıkar. Anlatıcı, Pinhan'ın okuma serüveninin başlamasını; "*halîmâne tavırları herkesin merakını celp ederken, onun dikkati bahçedeki börtü böcekten tekkedeki kitaplara kaymaktaydı. Tez zamanda harflerle ahbaplık kurarak istidadını ispatladı.*" (s. 25) cümlesiyle okuyucusuna bildirir.

Romanda kitap okumaya çok düşkün bir diğer kişi ise Hezarpare Horoz Baba Tekkesi'nin sahibi Şeyh Mehmed Mühür Efendi'dir. Tekkenin sahibi amcası iken eşini doğum esnasında kaybeden Şeyh Mehmed Mühür Efendi, kızlarını ve kitaplarını yanına alarak evinden ayrılır ve Amasya'ya yerleşir. Yeni evinde kendisini eşinin ölümünden sorumlu tuttuğu için kitaplarının bulunduğu odaya kapatır ve kızlarına dahi yüzünü göstermez. Bir gün dervişin biri kendisine bir mektup getirir. Mektupla amcasının kendisini çağırması üzerine yeniden İstanbul'a giden Şeyh Mehmed Mühür Efendi, burada çok sıkılır. Tekrar Amasya'ya dönmek ve kitaplarıyla buluşmak ister. Fakat öleceğini anladığı amcasının ona makamını devretmesiyle İstanbul'da kalır.

Tekkenin başına geçtikten sonra okuma isteği devam eder. Öyle ki amcasının zamanında var olan kitap odası onunla birlikte daha da genişler. Şeyh Mehmed Mühür Efendi'nin kitaba olan tutkusunu bilen sahaflar, birbirinden değerli yazma eserleri ona satmaya çalışırlar. Kitaplarını okuyarak kendini hayli yetiştiren Şeyh Mehmed Mühür Efendi, devrin önde gelen âlimleriyle sohbet edip tartışacak kadar bilgilidir.

¹¹⁵ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=718> (03.04.2010).

Bit Palas'ta Madam Teyze'nin kardeşi onun çok kültürlü olduğundan ve özellikle gençliğinde kitaplara olan düşkünlüğünden bahseder. Kitap okuduğu zaman burnu kanayan Madam Teyze, annesinin tüm yasaklarına rağmen kitap okumaya devam eder. Kitaplardan en fazla roman türünü okur ve okurken sürekli burnu kanar. Ailesinden kimseyle konuşmaz ve sadece kitaplarıyla ilgilenir. Bunun dışında bir de günlük tutan Madam Teyze, yazdıklarıyla dertleşir.

Annesi ve kardeşi ise bu duruma hayli içerler. Kardeşi, ona kitap okumayı bırak demek ister fakat bir türlü diyemez, sessizce onu izler ve düşmesi gereken kan damlasını bekler. Annesi ise çocukların okulda olduğu bir gün, romanları da günlükleri de atar. Madam Teyze de annesinin bu davranışından sonra onu sevmeye devam etmiş, fakat hiç affetmemiştir. (a. 317-318)

Roman kişilerinden Ethel, kitap okumaya sonradan merak salmıştır. Onca sevgilinin ardından kendine en uzak kültürden birini, neyzen ve Mevlevî kültürüne yatkın birini sevgili edinen Ethel, hiç olmadığı kadar neyzene âşık olur. Bu nedenle onun konuştuğu şeylere yabancı kalmamak için kendini okumaya verir. Ethel Yahudi'dir ve zamanında anneannesinin anlattığı mistik konularla ilgilenmediği için kendine kızar. Açığını kapatmak için sürekli okuyan ve hatta yanında mutlaka bir kitap ve Mesnevî taşıyan Ethel, sahaflara gitmeye başlar. Sevgilisinin ve okumalarının sonucunda kutsal bölgelere gitmek isteyen Ethel, sevgilisinin bu fikre sıcak bakmaması üzerine İstanbul'da kalır.

Araf'ta Gail, Debra Ellen Thompson ile tanışıp onun başında bulunduğu bir grubun daimi üyesi olur. Grubun diğer üyeleri, Gail'deki içe kapanıklılığın, toplum içinde kendini yadırgamasının ancak kitap okumakla çözülebileceğine karar verirler. Gail'e okuması için farklı farklı kitaplar önerirler. Böylece Gail, daha çok okumaya başlar. (s. 48) Kitap okumaya zaten çocukluğunda annesinin teşvikiyle başlayan Gail, okuma işini hiç yadırgamaz. Kendisine verilen kitapları büyük bir iştahla okuyan Gail, çekingenliğini yavaş yavaş atmaya başlar ve hatta grup içinde konuşmalar yapar.

Beşpeşe'de Cemal Bey kitap okumaya çok düşkündür. En fazla roman okumayı seven Cemal Bey, kitapçılardan sürekli kitap satın alır ve hatta gazetelerin

verdiği romanları hiç kaçırmaz. Her boş vaktinde kitaplarının içine gömülen Cemal Bey, yatmadan önce yatağında da okur ve karısı bu durumdan hayli rahatsız olur. Kızının eve geç geldiği günler, kitaplara dalan Cemal Bey, o gelene kadar iki kalın kitabı hiç ara vermeden ve geriye hiç dönüş yapmadan hızlı bir şekilde okur. Cemal Bey, bu kitapların en az birinden etkilenir ve Zehra eve geldikten sonra ona uzun uzun kitabı anlatır. Bu kitabı diğer okuduğu kitaplarla kıyaslama yoluna giden Cemal Bey, kızına aradığı hiçbir kitabı bulamadığından yakınır. Zehra'ya göre babası kitapları sadece okumak için ve seçmeden alır. Zehra, babasının kitap okumaya düşkünlüğünü “*O yalnızca okumak için okuyor ve okuduğundan zevk alıyor.*” (s. 243) diyerek ifade eder. Okuduğunun sadece kitap olmasına önem veren Cemal Bey, bu nedenle gazete ve dergi okumaz.

Annesinin ölümünden sonra babasıyla arasına bir mesafe girer ve Zehra, onun kim olduğuna dair en ufak bir fikre sahip değildir. Zehra, babasını Dostoyevski'nin romanlarını okumaya başlamasından sonra tanır. Cemal Bey, kurgusal metinden çıkıp gerçek dünyada yaşayan Dostoyevski'nin bir kahramanı gibidir. “*O tamamlanmamış, yarım kalmış Dostoyevski kahramanlarından biriydi sanki. Ne yazık ki, kitapta ilginç olabilecek bir karakter, gerçek hayatta, üstelik insanın babasıyken o kadar da ilginç olmuyordu.*” (s. 135)

Cemal Bey, romanların yanı sıra ansiklopedi okumayı da çok sever ve sürekli ansiklopedi okur. Ansiklopedilerde yer alan bilgileri çok önemser ve hatta bu kaynaklardan edindiği bilgilerle bir bilgi yarışmasına katılıp zengin olma hayali kurar. Zehra, bir gün eve geldiğinde babası bir bilgi yarışmasını izlemektedir. O esnada babasının bu yarışmalardan birine katılmaya meyilli olduğunu anlayan Zehra, babasının yarışmacıları eleştirmesinden onun edindiği bilgilerini kullanmak istediğini çıkarır. “*Bak işte, şimdi bir anlam kazandırıyor onlara. Bilgileri sayesinde zengin olmak istiyordu.*” (s. 633)

Baba ve Piç'te Armanuş tam bir kitap kurdudur. Her fırsatta biriktirdiği bütün parasını kitap alarak harcayan ve bir an önce onları okumaya başlamak isteyen Armanuş, hem annesinin hem de halalarının okumasına yönelik tüm itirazlarını kulak ardı eder. Zengin bir erkekle evlenmesini isteyen annesi, erkeklerin kitap okuyan

kızlarla ilgilenmediklerinden dolayı Armanuş'un kitaplara böylesine düşkün olmasını istemez. Halaları ise Ermeni ve entelektüel olanların zamanında çok acı çektiğini bilir ve dolayısıyla Armanuş'un kitap okumasına karşı çıkarlar.

Kitapların dünyasından çıkmak istemeyen Armanuş ise okumaya devam eder. Edebiyat ile kendi dünyası arasında bir köprü kuran Armanuş, babaannesinin ve kendisinin hikâyesini öğrenmek için gittiği İstanbul'da Asya ile iyi bir dostluk kurar. Asya müziğe tutkundur ve Armanuş'a ne tür müzikler dinlediğini sorar. Armanuş, klasik müzik, caz ve Ermeni müziğini dinlediğini söyler. Asya'nın Türk müziği değil de yabancı müzikleri dinlediğini öğrendiğinde Armanuş, onun yerel müzik dinlememesini yadırgar. Kitaba tutkun olan Armanuş ise, Asya'ya hangi tür roman okuduğunu sorar. Asya ise okumayı sevdiğini, fakat romanları değil de felsefe kitaplarını okuduğunu söyler. Kendisini, soyut kavramların ve varoluşçuluk probleminin edebiyattan daha fazla ilgilendirdiğini anlatır. Armanuş'un Rus ve Doğu Avrupalı yazarları okumayı tercih ettiğini öğrendiğinde Asya, ona işin içine zevkler girdiğinde kendine ait kültürün değil de yabancı olanın tercih edilebileceğini söyler. (s. 185) Armanuş ise buna karşı çıkarak, Ermeni edebiyatının geliştirilmesi için aydınların vaktiyle özgür bırakılmadığından dert yanar ve böylece aralarında kitaplardan ve müzikten başlayarak "geçmiş ve tarih" ile sonlanan bir tartışma meydana gelir. (s. 185-186-187)

Aşk'ta Mevlâna, çok küçük yaşlardan itibaren babası tarafından okumaya ve öğrenmeye teşvik edilir. Devrin ileri gelen âlimlerinden dersler alan Mevlâna, ilim ve irfanda önemli bir mertebeye ulaşır. Zamanında önemli bir vaiz ve İslam âlimi olarak görülen Mevlâna, küçüklükten beri edindiği okuma alışkanlığını devam ettirir. Evindeki kütüphanesinde babasından kalma değerli kitaplar ve yine önemli yazma eserler barındıran Mevlâna, onlara büyük kıymet verir. Kitaplarıyla arasında büyük bir bağ kurar ve karısının dahi onlara el sürmesini istemez. Tüm iyi niyetliliğiyle kocası evde yokken kütüphaneye gidip kitaplarının tozunu almak isteyen Kerra, Mevlâna'nın kendisini orada görmesi ve suçlamasıyla kocasının kitaplara ne kadar değer verdiğini anlar.

Daha önce okumuş olmasına rağmen her seferinde aynı kitabı defalarca ve merakla okuyan Mevlâna, bazen kendini kaptırıp sabaha kadar kütüphanesinden çıkmaz. Kütüphanesinde yer alan babasının kitapları, O'nun için ayrı bir öneme sahiptir. Üstüne para verseler bu kitapları hiçbir şeye değiştirmeyeceğini ve onların çocuklarına da kendinden kalacak bir miras olduğunu belirtir. “*Bu paha biçilmez kitapların her biri bana ceddinden kalma. Babamdan devraldım onları, vakti gelince oğullarıma aktaracağım.*” (s. 214) der.

2. Eser Vücuda Getirme

Bir kitap yazmak ya da eser vücuda getirmek kuşkusuz büyük sabır ve emek gerektirir. Bu iş, çoğu zaman yazara sıkıntı verir ama eser tamamlandığında yazar, çektiği bütün sıkıntıları unuttur. Elif Şafak, bir yazısında kitap yazmaya karar veren kişiler için iki formül önermiştir. Ona göre kitap yazma işine gönül verenler, yalnızlığı baştan kabul etmelidir:

Formül bir: Hınç/Hırs çarpı Emek artı Disiplin bölü Yalnızlık. Kitap yazmanın ve “meşhur” yazar olmanın ilk formülü kişisel hınç ve hırs ile ilgilidir. Kimi yazarlar kızgınlıktan, kırgınlıktan, hakkının yenildiği ya da kıymetinin yeterince bilinmediği saplantısından, bir konuda kimsenin kendileri kadar uzman olmadığı inancından yahut birilerine bir şeyler anlatma arzusundan, bazen de kavgadan, kavgacılıktan beslenir. Hınç, hırs ve öfke... üçü de kudretli çarklardır. İnsanı hayli üretken kılabilirler. Her halükârda tek başlarına yetersiz kalırlar. Muhakkak emek ve disiplin gereklidir, bir de tabii yalnız kalmak. Yalnızlık olmadan yazarlık olmaz.

Formül iki: Aşk/Tutku çarpı Emek artı Delilik bölü Yalnızlık. Yazar olmanın ikinci formülüdür. Burada temel etmen aşk ve tutkudur. Ve aşk demek irrasyonellik demektir. Akıl, mantıkla açıklanamayan bir öte boyut. İnsan niye âşık olduğunu bilebilir mi? Tek bildiği âşık olup olmadığıdır. Niyesi değil. Bu formüle uyan kişi severek ve tutkuyla yazar. Yaptığı işi o kadar çok benimser ki yazmadan yaşamayı, hatta nefes almayı bile düşünemez. Burada disiplinin yerini delilik almıştır. Kişi yazmaya koyuldu mu durmadan, duramadan, gece gündüz yazar. İçinden cin çıkartırcasına. Gene de muhakkak artı bir emek harcamak durumundadır. Saatler, günler, aylar ve senelerce gıdım gıdım biriken emek. Ve tabii bir de yazarlığın olmazsa olmazı: yalnızlık.¹¹⁶

Şehrin Aynaları'nda Antonio Pereira, Pauda Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliği esnasında karısının Engizisyon tarafından içeri alındığını, kardeşinin ise

¹¹⁶ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=716> (03.04.2010).

kaçmayı başardığını öğrenir. Bunu duyduktan sonra üniversiteye istifasını verir ve Venedik'e gelir. Burada hekimlik mesleğine devam ederken uzun zamandan beri üzerinde çalıştığı kitabına da yoğunlaşır. Gece gündüz durmadan çalışarak bir nebze olsun ailesinin yaşadıklarını aklına getirmemeye çalışır. Önceleri de hırslı ve çalışkan bir adam olmasına rağmen, şimdi çektiği acıyı bastırmak ve hiçbir şey düşünmemek için çalışmalarına hız verir. Öyle ki çalışmadığı zamanlarda ölmeyi bile düşünür. *“Sadece ve sadece çalışmak, çalışmak istiyordu. Yaşadığı müddetçe çalışmak; çalışmadığı takdirde ölmek istiyordu.”* (s. 220)

Geçmişinden hiçbir şey kalmadığı için geleceğe bakmanın gerekli olduğunu düşünen Antonio Pereira, felsefe tarihi içerikli kitabının okurlarla buluşacağı günü düşünerek ve hep istediği gibi *“arkasında bir isim”* kalacağını umut ederek bir nebze de olsa mutlu olur. Antonio'nun bu eseri, üzerine eklenen yeni mevzularla oldukça kalın bir kitap olmuştur ve kapak tasarımı yapılmasına, yazarın hayatı gibi kısımlar eklenmesine rağmen ona hâlâ bir başlık bulunamamıştır. (s. 221) Üç bölümden oluşan bu kitapta Felsefe isimli bir bebeğin Nuh'un gemisinden indikten sonraki yaşamı, onun büyümesi ve sorduğu sorulara cevap bulamaması anlatılır. İkinci kısımda Antonio, Tanrı ve Anasır-ı Erbaa ile ilgilenir; üçüncü kısımda da ruhun ölümsüzlüğünü anlatır. (s. 222-223)

Nihayetinde Antonio, kitabını Latince olarak bastırır ve bir süre sonra da yatağa düşer. Yatağındaiken bile isminin iyi bir şekilde anılacağına dair inancını kaybetmez. Hastalandığının üçüncü günü de vefat eder. (s. 258)

Mahrem'de Be-Ce ile Şişko, bir gün sinemaya giderler. Filmde daha ara bile verilmemişken Be-Ce aniden salondan ayrılır ve eve gider. Aklına birden bire bir proje getiren Be-Ce *“Nazar Sözlüğü”* adında bir sözlük denemesi yapmaya çalışır. Yürüttüğü modellik mesleğini ve bütün işlerini bırakarak sadece sözlükle uğraşır. Bu sözlükle o kadar ilgilidir ki çoğu zaman bilgisayarın karşısına geçer ve sürekli çalışır. Hatta bazen Şişko ile de konuşmaz. (s. 85) Sadece geceleri çalışan Be-Ce, sözlüğüne malzeme olabilecek her şeyi araştırmaya başlar ve bulamadığında ya da sözlük aksamaya başladığında son derece asi ve sinirli olur. Şişko, önceleri bu durumu geçici bir heves sanır, fakat Be-Ce'nin kendini kaptırması üzerine bu fikrinden

çabucak sıyrılır. Be-Ce'ye neden birden bire böyle bir işle uğraştığını sorar. Be-Ce ise zaten kafasında böyle bir şey yapmayı tasarladığını, başkaları tarafından seyirlik malzemesi olduğu için sözlüğün görmeye ve görülmeye dair maddelerden oluşacağını, dolayısıyla mahremligi ortadan kaldıran ne varsa sözlükte yer alacağını söyler. “... Maddeler ilk bakışta birbirinden kopuk gibi görünecek ama aslında, hepsi görmek ve görülmekle bağlantılı olduğu için, her bir madde alttan alta bir diğeriyle bağlantılı olacak. Yani aslında hepsi aynı bütünün ayrı bir parçasını oluşturacak. ...” (s. 86)

Be-Ce sözlüğü neredeyse bitirmek üzereyken Şişko, ağır bir hastalık geçirir. Sabah uyandığında Şişko, Be-Ce'nin evde olmadığını ve kendisinden sakladığı sözlük taslağını ortalıkta bıraktığını görür. Onu okumakta hiçbir sakınca görmeyen Şişko, sözlükteki maddelerden birinin “Şişko” olduğunu görünce çok üzülür. (s. 168-211) Aşklarını bu şekilde eserine malzeme yapan Be-Ce ile eve geldiğinde konuşur. Gitmeye karar verir, fakat evi Be-Ce terk eder. Dolayısıyla bu sözlük çalışmasının yayınlanıp yayınlamadığına dair anlatıcı, bize herhangi bir bilgi vermez.

Beşpeşe'de Rıdvan, önceleri ünlü bir gazetede çalışmış, orada yazı işleri müdürlüğüne geçerek derecesini yükseltmiştir. Fakat kendisine kimden kaldığı belli olmayan bir mirasla zengin olmuş ve gazetedeki görevinden istifa ederek içinde ukte kalan yazarlık mesleğine geçmiştir. (s. 111) Yazdığı ilk romanlar, dil olarak kusurludur ve fazla gösterişlidir. Bir süre sonra romanlarını beğenmez ve kendini yazarken yaratıcı olarak görmez. “Yazarken tutuktu, kasılıyordu, yeterince yaratıcı değildi, daha çok akılla yazıyor ve yazdıklarında okuduğu kitapların ve başka yazarların etkisi fazlasıyla seziliyordu.” (s. 113) Bu nedenle yeni bir tür denemek ister, polisiye romanlar yazma derdine düşer.

Bu isteğini arkadaşı Fatin Bey'e açar ve Fatin Bey de Rıdvan'a bir polisiye roman konusu söyler. Zehra, Fatin Bey'in isteği üzerine yazdığı otobiyografisinde annesinin ölümünü anlatmıştır. Fatin Bey, Rıdvan'a Zehra'nın hikâyesini yazabileceğini söyler ve nihayetinde Zehra ile Rıdvan'ı tanıştırır. Zehra, Fatin Bey ile Rıdvan'ın bu konu hakkında önceden konuştuklarından habersizdir. Bir süre sonra Zehra ile Rıdvan sevgili olurlar ve Zehra, annesinin sırlı ölümünden bahseder.

Rıdvan, bu hikâyeyi yazmak istediğini Zehra'ya söyler ve Zehra da kabul eder. Böylece haftanın iki günü buluşup roman hakkında konuşurlar. Zehra'ya ilk görüşte âşık olan Rıdvan, bir süre sonra Zehra'nın sevgilisi olur ve birlikte yaşamaya başlarlar.

Bu esnada Rıdvan, önceleri gazetecilik yaptığı için cinayetlere aşina olmasına ve yeni romanına malzeme toplamak için girmesi gereken yerlere kolayca girebilmesine rağmen Zehra'nın annesinin ölümüne dair pek bilgi edinemez. Umutsuzca yazmaya devam ettiği bir gün eve Zehra gelir ve yeniden konuşmaya, romanın çekirdeğini oluşturmaya başlarlar. (s. 440) Rıdvan'ın kafasında bir şeyler şekillenir, fakat anneannesinin ölümünden sonra Rıdvan'ın dizüstü bilgisayarını ele geçiren Zehra, onun mesajlarına girer ve aslında bir oyunun içinde olduğunu anlar. Hayli sinirlenir ve bilgisayarda romanıyla ilgili kayıtlı ne varsa hepsini siler. Böylece Rıdvan'ın romanı şekillenmeden biter. (s. 591)

Baba ve Piç'te bir şair ve köşe yazarı olan Ohannes İstanbuliyan, alanının dışında olan ve daha önce hiç denenmemiş bir kitap yazmaya başlar. Bu bir çocuk kitabıdır. Onu yazmaya götüren sebep, Ermeni aydınların matbaayı kullanmaya çok erken başlamasına, bu matbaada çok kıymetli eserler bastırmalarına rağmen bir çocuk kitabı vücuda getirmemeleridir. Bu duruma içerleyen Ohannes İstanbuliyan, bunu yapan kişinin kendisi olmasını amaçlar. Çocukların okumaya başladıkları ilk yıllarda bu tür kitaplara ihtiyaç duyduklarını belirtir. (s. 232)

Kendisine ve entelektüel kişiliğine gelebilecek eleştirileri önemsemeyen gece gündüz bu kitabı yazmaya çalışır ve çocuklarıyla dahi vakit geçirmez. “Kayıp Güvercin Yavrusu ve Asude Bir Bahar Ülkesi” isimli bu kitap, yazarı ilk başlarda zorlamaz, fakat sonlara doğru Ohannes İstanbuliyan, bu işin meşakkatli olduğunu anlar. (s. 232) Yine de çocukların bu kitabı yatmadan önce okuyacaklarını ve dinleyeceklerini düşünerek yorgunluğunu unuttur.

Yazdığı kitabı karısına ithaf etmek ve karısının görüşlerini almak isteyen Ohannes İstanbuliyan, bir gece evine gelen askerler tarafından götürülerek bu amacına ulaşamaz. Kitabı da bitmeye yakın bir şekilde kalır. (s. 244)

E. Aile Eğitimi

Aile, kuşkusuz çocuğun gelişiminde ve eğitilmesinde en önemli kurumdur. Aile bireylerinin çocukla olan iletişimleri, onun ileriki yaşamında muhakkak izler bırakacaktır. İyi bir aile ortamında büyüyen çocuk, sosyal hayata daha iyi adapte olur ve insanlarla olan ilişkilerinde çekingen olmaz. Diğer taraftan sürekli kavga ortamında ve ailesi tarafından ilgisiz yaşayan çocuk ise, sevgiyi ve ilgiyi başkalarında arayabilir ve ailesinden kopabilir. Çocuğun kendilerinden ve sosyal hayattan kopuk olmaması için, aileye büyük bir görev düşer.

Ailenin çocuğun eğitiminde de büyük bir çaba göstermesi gerekir. Onu kitaplarla beslemeli ve gerektiğinde onunla sohbet ederek ona bazı bilgileri öğretmelidir. Çocuk, okul çağına geldiğinde ve bir eğitim kurumuna devam ettiğinde de aile, eğitimi okula bırakmamalı ve çocuğa her açıdan desteğini sürdürmelidir.

Çocuğun gelişimine uygun ve gelişimini hızlandıracak ortam ve koşulların hazırlanmasında, ailelerin önemli bir rolü vardır. Eğitim kurumlarına devam eden çocukların başarıları, okulda aldıkları eğitim kadar, ailenin bu eğitime yönelik evde çocuklarına verdikleri destekle de ilgilidir. Normal çocukların ebeveynleri, kendi sahip oldukları beceriler ve çocuklarının eğitimine yönelik olarak mevcut görsel ve yazılı yayınlardan yararlanarak çocuklarının eğitimine destek olabilmektedirler. Oysa, yetersizlikten etkilenmiş çocukların ebeveynleri, hem yetersizlikten etkilenmiş çocukların davranışlarını denetleyebilme, hem de onlara gereksinim duydukları kavram ve becerileri kazandırmaya yönelik becerilere sahip olmadıklarından ne yapacaklarını bilememektedir.¹¹⁷

1. Kitap Okumaya Teşvik Etme

Şehrin Aynaları'nda Isabel'in babası, onu çok küçük yaşlarda okumaya yönlendirmiştir. Onun okuma–yazma öğrenmesini ve dünyaya kendisi gibi bakmasını isteyen baba, kızının da bu teşvike karşılık verdiğini görmüştür. Isabel, kitapların dünyasına girince bir daha onlardan kopamaz. Çocukluktan yetişkinliğe geçtiği dönemde Isabel, annesinin kitaplığını da keşfeder. Bu kitaplıkta babasının kitaplarından çok farklı türde eserler vardır. Tamamen aşk ve tutku üzerine olan bu kitaplar, Isabel'in önceleri merakını ve ilgisini çekmiş, fakat sonraları Isabel onları okumadan edemez hale gelmiştir. Anlatıcı, bu eserlerin Isabel üzerindeki etkisini

¹¹⁷ Nihal Varol, *Aile Eğitimi*, Kök Yay., 2. bs., Ankara 2006, s. 45.

“Isabel işte bu kitaplarla keşfetmişti gözükkara şövalyelerin, mağrur devlerin, asil ve bedbaht kadınların içli, karmaşık hayatlarını.” (s. 34) cümlesiyle ifade eder. Babası onun bu tür kitapları okumasına, kafasını karıştıracağı gerekçesiyle kesinlikle karşı çıkar, fakat iki kitaplık arasında kalan Isabel, ikisine de büyük bir sevgi gösterir ve bütün kitapları tabir yerindeyse hatmeder.

Kitaplara çocukluğundan itibaren gelen bu düşkünlüğünü evlendikten sonra da devam ettirir. Kocasının çalışma odasına gidip onun kitaplarını okur. O günlerde yüzüne ve ruhuna oturan hüzünden belki de kitaplar sayesinde kurtulmaya çalışır. Çünkü “Isabel Nunez Alvarez, kitapların verebileceği o emsalsiz keyfi küçük yaşta keşfetmişti.” (s. 33)

Araf'ta Gail'in annesi, kızını çocukluğunda kitap okumaya alıştıırır ve onu kitaplarla besleyeceğine inanır. Gail'in annesi ile arasında hep bir yabancılık olmuştur ve anne–kız sağlıklı bir iletişim kuramamışlardır. Gail, annesinin okumaya teşvik etmesinin, kendisi ile ilgili işe yarayan tek şey olduğunu söyler. (s. 48)

2. Eğitime Destek Verme

Araf'ta Ömer, çocukluğundan itibaren ailesinin desteği ile hep iyi bir eğitim hayatı içinde olmuştur. Oğullarıyla son derece ilgili olan aile, onun başarısı için ellerinden gelen her türlü çabayı sarf etmiş ve bu uğurda çokça para harcamıştır. Ömer, kuzeni ile birlikte üniversite sınavında başarılı olup Ankara'da üniversite eğitimini almaya hak kazandıklarında annesi sevinçten gözyaşlarını tutamaz. Hemen onlara bir ev tutulur. Ömer, orada kötü bir öğrenim hayatı geçirdikten ve okulu bıraktıktan sonra tekrar sınava girip İstanbul'daki bir üniversiteye yerleşir ve ailesi bu duruma bir şey demez. Aksine ona hâlâ sevgilerini gösterir, desteklerine devam ederler. Buradan mezun olduktan sonra Amerika'da doktora yapmak isteyen Ömer, yine ailesinin desteğini alır. Ömer, ailesinden çoktan vazgeçmiş olduğu halde onlar oğullarına olan bağlılıklarını ve desteklerini devam ettirirler.

Romanda bir diğerk aile desteği, Abed'in annesi Zehra'dan gelir. Abed, Amerika'daki doktora eğitimi için tüm hazırlığını yapar. Fakat gitmesine iki hafta kala babasını kaybeder. Böylece Abed, annesini yalnız bırakmamak için gitmemeye karar verir. Cenazeden sonra başsağlığına gelenler, Zehra'nın bir erkek evlada sahip

olduğu için şanslı olduğunu hatırlatırlar. Çünkü “*baba yoksa anneyle ilgilenmek oğulun vazifesidir.*” (s. 176) Fakat Zehra, komşularının söylediklerini umursamaz ve Abed’in Amerika’ya gidip eğitimine devam etmesi gerektiğini söyler.

Abed ise okumamış olan annesinin, eğitimine verdiği önem karşısında şaşırır. Fakat annesinin bu eğitimin gerçekleşmesini kendinden fazla istediğini bilir. “... *Yani benim annem pek okumamış malum, ama bütün kalbiyle, bütün benliğiyle daha telaffuz bile edemediği bir dalda doktora yapmamı istiyor. Katalizör hidrojenlerin ona ne faydası olacak? Yine de mesleğime benden daha çok inanıyor.*” (s. 176)

Baba ve Piç’te Kazancı aile fertleri, Asya’ya gereken en iyi eğitimi verme ve onun eğitimde kusursuz olmasının derdine düşerler. Aslında onların tek amacı, maddî durum açısından iyi olan ailelerin çocuklarına en iyi eğitimi sunmaları ve Asya’nın da onlardan geri kalmaması gerektiğidir. Anlatıcı, ailenin niyetini şu cümleyle ifade eder: “*Kendi çocuklarının, zengin çocuklarından aşağı kalmadığını görme hırsıyla yanıp tutuşan çok sayıda orta sınıf Türk ailesi gibi, Kazancı ailesi de biçare Asya’yı aslında zerre kadar ilgi duymadığı faaliyetlere katılmaya zorluyordu.*” (s. 82) Bu nedenle Asya özel bir okula gönderilir ve onun mevcut olan en iyi eğitimi alması sağlanır. Bunun yanı sıra kültürel faaliyetlere katılan Asya, aile fertlerinin birisinin aklına gelen bir fikirle yeni etkinlikleri de dener.

Ailedeki tek çocuk olması ve gereğinden fazla bir sevgi yumağı içinde bulunması Asya’nın elini kolunu bağlar ve mecburiyetten her şeye katılır ve onlara katlanır. “*Sonuçta aynı anda hepsinin hayallerini gerçekleştirmek için deli gibi çalışmam gerekti.*” (s. 179) der. Bu faaliyetlerin arasında hiç istemediği ve yeteneğinin olmadığı alanlar da vardır. Altı yaşında İngilizce öğrenir, yedi yaşında Fransızca dersleri alır, dokuz yaşında keman çalmaya başlar, bir süre sonra teyzelerinin onun iyi bir patenci olmasını ve olimpiyatlara katılıp İstiklal Marşı’nı çaldırmasını istedikleri için paten kursuna gider. Daha sonra teyzeleri onun koşucu olmasını ve Türkiye’yi temsil etmesini isterler. Sonraları ise teyzelerin ilgisi güzel sanatlara kayar, ona resim ve heykel dersleri aldırırlar. (s. 179-180) En sonunda da baleye yazılan Asya, ona halen devam etmektedir, fakat her fırsatta derslerini aksatır.

Asya, aile içinde yeterince özgür olmadığı için ve teyzelerinin, üzerinde hâkimiyet kurması yüzünden ziyadesiyle mutsuzdur ve bu nedenle onlardan, dahası İstanbul'dan kaçmayı düşünecek hale gelir.

Aşk'ta Kimya, çok özel bir kızdır ve onun ölmüş insanlarla konuşabilme yeteneği vardır. Bu yeteneğini ailesine söyler, fakat onları bir türlü inandıramaz. Bu sıralarda köylerine bir bilge gelir. Kimya'nın ailesi bilgeyi evlerinde ağırlarlar. O gece Kimya aniden yere düşüp bayılır. Anne ve babasının çabalarıyla ayılan Kimya, bilgenin dikkatini çeker. Ona baktığında Kimya'nın özel bir çocuk olduğunu ve mutlaka eğitim alması gerektiğini söyler. Annesi kız çocuğunun okumasına gerek olmadığını söylese de ilme merakı bulunan babası ikna olur. Bilge, Kimya'nın eğitimi için Mevlâna'nın ismini verir ve baba da kısa bir süre sonra onu Konya'ya, Mevlâna'nın yanına götürür. (s. 218) Mevlâna, önce Kimya'nın kız çocuğu olmasından ve evlenince eğitiminin yarım kalacağından ötürü onu yetiştirmeyi kabul etmemeyi düşünür. Fakat Kimya'nın ölmüş eşi Gevher Hatun'la konuştuğuna emin olduğunda ondaki yeteneği görür ve Kimya'yı o günden sonra hem öğrencisi hem de evlatlığı olarak yanına alır.

Kimya ilme ve onu öğrenmeye öyle yatkındır ki hemen Mevlâna'nın gözüne girer. Babasını ve kardeşlerini özlese de Mevlâna'nın yanına geldiği ve ondan dersler aldığı için hiç pişmanlık duymaz. (s. 221)

Romanda Mevlâna'nın da bir âlim olan babası tarafından küçük yaşlardan itibaren eğitime tabi tutulduğu görülmektedir. Devrin önde gelen âlimlerinden dersler alan Mevlâna, sürekli okumak ve bilgisini başkalarını aydınlatma yolunda kullanmak istediği için çok çalışmıştır. Onun bu isteği ve çalışkanlığı devrinin en önemli vaizi ve müderrisi olmasını sağlamıştır.

3. Dinî Eğitim

Mahrem'de Şişko, askerî darbe döneminde annesi ve babası tarafından babaannesinin yanına gönderilir. Babaannesi, Şişko gelir gelmez onun bavulunu açar ve orada kız çocuğunun giymesi gereken hiçbir şey bulamaz. Şişko'ya hemen bir elbise alan babaanne, bundan sonra elbise giymesini ister ve getirdiği kısıcak sortların içeride ve dışarıda giyilmemesi gerektiğini söyler. (s. 183)

Babaanne sürekli oruç tutar ve doğrudan söylemese de torununun da kendisi gibi oruç tutmasını bekler. Şişko, babaannesinin bu isteğini yapar gibi görünür. Onun yanındayken hiçbir şey yemez, fakat dışarı çıktığında bahçedeki vişne ağacını talan eder. Babaanne, Şişko eve gelince onun ellerindeki kırmızılığı görüp kendisini kandırabileceğini ama Allah'ı asla kandıramayacağını, O'nun her şeyi gördüğünü söyler. (s. 184)

Bir süre sonra babaanne, Şişko'ya bir tülbent alır ve onu namaz kılmaya alıştıırır. Namaz esnasında babaannesini taklit eden Şişko, onun ne dediğini hiç anlamaz. Şişko'nun aklına Allah'ın kendilerini seyrettiği düşüncesi takılmıştır ve namaz bittikten sonra babaannesine Allah'ın kendilerini ne zaman seyrettiğini sorar. Onun bu soruları babaanneyi rahatsız eder ve kızlarını yetiştirmedikleri için oğluna ve gelinine yüklenir. (s. 185) Çok konuşmaması gerektiğini yoksa dilinin kanayacağını ifade eden babaannenin bu sözü Şişko'yu etkiler. Bir gün mutfağa gittiğinde ağız kapanmamış mantıları gören Şişko, cam çay kaşıklarını kırar ve kıymaların arasına yerleştirir. O gün, Şişko tecavüze uğradığında Kıymet Hanım Teyze'nin olan biteni gören kedisini öldürür. Kedisinin öldürüldüğünü gören, bunu Şişko'nun yaptığından emin olan ve feryat figan bağırın Kıymet Hanım Teyze'yi sakinleştirmek için babaanesi onu evine alır ve ona mantı ikram eder. Tabak tabak mantı yiyen Kıymet Hanım Teyze'nin ağız kan içinde kalır. Böylece babaannesinin sözünü gerçekleştiren Şişko, çok konuşan ev sahibelerinin dilini kanatmayı başarır. (s. 181)

F. Eğitimle İlgili Meslekler

1. Öğretmenlik

Öğretmen, aileden sonra bireyin hayata farklı bir gözle bakmasını sağlayan kişidir. Başka bir ifade ile *“öğretmenlik, iki büklüm belimizi sihirli ellerle doğrultacak, ufukumuzu kaplayan karanlıkları temiz soluklar aracılığıyla giderecek kutsal bir meslektir. Öğretmen ise, bu mesleğin kutsisidir.”*¹¹⁸ Bireyin anne ve babasından almaya başladığı eğitim, öğretmenin ellerinde devam eder. Bu nedenle öğretmenin, özellikle ilk öğretmenlerin çocuklarla olan iletişimi iyi olmalıdır.

¹¹⁸ Gülendamlar, Peyami Safa, s. 48.

Öğretmeniyle anlaşamayan ya da uyuşamayan çocuk, ileride tanışacağı diğer öğretmenlere önyargılı yaklaşabilir. Diğer taraftan öğrencileriyle sağlıklı bir diyalog kuran öğretmenler ise çoğu zaman öğrencileri tarafından model olarak alınırlar. Dolayısıyla öğretmenini seven çocuğun da derslerine olan ilgisi ve sevgisi artar.

Mahrem'de Şişko, bir kreşte öğretmenlik yapar. Çocukların yemek yemesinden ve onlarla ilgilenip oyun oynamaktan sorumlu olan Şişko, velilerden son derece iyi tepkiler alır. Sadece öğleye kadar çalışan Şişko'nun tam gün çocuklarıyla ilgilenmesini isteyen veliler, aslında çocuklarıyla ilgilendiği için değil onun fizikî görüntüsünün kendilerine verdiği güvenden dolayı onu isterler. Öyle ki akşamları Şişko'yu gördüklerinde mutlu olurlar. “*Kreşin müdürü, beni sık sık yanına çağırıp, velilerin bütün gün çalışmamı talep ettiğini hatırlatıyordu.*” (s. 88) diyerek Şişko, bu durumu anlatır. Ancak velilerin bu istekleri sonuçsuz kalır. Çalışmaktan ve kreşe giderken çıktığı yokuşun kendine verdiği eziyetten sıkılan Şişko, kreşe istifasını verir. (s. 160)

Beşpeşe'de Fatin Bey, Zehra'nın gittiği konservatuara sonradan gelir ve “Yaratıcılığı Kışkırtma Deneyimleri” adlı dersi vermeye başlar. Derse girdiği ilk günde herkesten bir otobiyografi yazmasını ister. Yazdıklarında gerçeğin önemli olmadığını, sanatla ilgilenenlerin yalan söylemeye alışmaları gerektiğini söyler. Böylece Zehra, onun diğer öğretmenlere hiç benzemediğini görür. Çok farklı bir kişidir. Öğrencilerinin kendine güven duymasını ve yönlendirilmeye meyilli olmalarını sağlar. Çünkü oyuncu olmaya çalışan öğrencilerin, başlangıçta çekingen olduklarını ve tamamen rahat olamadıklarını bilir. Bu tereddütlerini kendisiyle aşmalarını sağlarsa ileride birlikte çalışacakları yönetmenlerle olan ilişkilerinin daha iyi olacağını düşünür. (s. 27-29) Öğrencileriyle de kısa zamanda iletişim kurmayı başaran Fatin Bey, yine de otoritesinden kopmaz.

Kız öğrencilerinin sınıfa kesinlikle makyaj yapmadan gelmelerini tembihleyen Fatin Bey, onların yüzlerinin boş bir sayfa gibi olması gerektiğini söyler ve yüzün gizlenmiş olmasını istemez. (s. 27)

Fatin Bey, öğrencilerine oyunun aslında hayat olduğunu ve sahneye konulduğunda artık hayat gibi müdahale edilmez bir şeye dönüştüğünü anlatır. Oyun

hayat demekse, öğrencilerinin de hayatı öğrenmelerini ve karşılıklarına çıkan her insanı kandırabilme kabiliyetine sahip olmaları gerektiğini söyler. Böylece öğrenciler sokağa çıkıp oyunlarını oynamaya başlar. Anlatıcı, Fatin Bey'in niyetini şu şekilde ifade eder: “*Sokak çalışmaları ilerledikçe, Fatin Bey'in öğrencileri sokağa salarken ne yapmaya çalıştığını anlamıştı: Hayatı tiyatrolaştırıyordu.*” (s. 63)

Fatin Bey'den sadece tiyatro dersleri değil, aynı zamanda hayata dair bilgileri de edinen Zehra, ona âşık olur. Onun dersleri ve konuşmaları Zehra'yı çok etkiler. “*İnsan onu dinlerken, bir kitaba özenle yazılmış düzgün cümleleri okur gibiydi.*” (s. 25)

Romanda Zehra'nın anneannesi Semiha Hanım da vaktiyle öğretmenlik yapmıştır. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olduktan sonra kendisine bir okutmanlık diploması verilmiş ve Semiha Hanım da evde oturmak yerine öğretmenlik yapmaya karar vermiştir. Böylece kız lisesinde sanat tarihi dersleri verip resim öğretmenliği yapmıştır. (s. 213)

Baba ve Piç'te Cevriye Teyze, kocasını kaybettikten sonra annesinin yanına taşınır. Evini satıp yanına sadece kocasının fotoğraflarını alan Cevriye Teyze, onlara bakıp sürekli ağlar. Gülsüm Nine, bir gün fotoğrafları yok edince annesinden onları geri vermesini ister. Gülsüm Nine fotoğrafları vermeyeceğini söylediğinde Cevriye Teyze, kocasının ölümünden sonraki hüznünü ve kederini devam ettirir. O sıralarda kendine gelir ve öğretmenlik yapmaya başlar. “*Tesadüf bu ya, fotoğrafların kayboluşu Cevriye Teyze'nin haşin bir tarih öğretmenine dönüşmesiyle aynı zamana rastlayacaktı.*” (s. 226)

Mesleğinde son derece disiplinli çalışan Cevriye Teyze, Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği öğretmenlerden biri olarak Osmanlı Devleti'ni kabul etmez. Armanuş'un evlerine geldikten sonra ailesinin başına gelenleri anlatmasıyla Ermenilerin çektiği acıları vahşet olarak nitelendirir. Geçmişini tamamen silip geleceğini Cumhuriyet'in ilanı ile kurmuş olan Cevriye Teyze, Türkiye Cumhuriyeti'nden önce yaşananların, atalarının değil de başkalarının meselesi olduğuna inanır. “*Yirmi Yıllık İnkılap Tarihi Hocası olarak geçmişle şimdi arasına kesin bir sınır çizmeye, Osmanlı İmparatorluğu'nu modern Türkiye*

Cumhuriyeti'nden kesinkes ayırmaya öyle alışkındı ki, bütün hikayeyi başka bir ülkede cereyan etmiş elim bir hadise gibi dinlemişti.” (s. 172)

Türkiye Cumhuriyeti'nin bir öğretmeni olmasına karşın eğitim anlayışında yeniliklere yer açmayan Cevriye Teyze, Asya'nın öğretmeninin verdiği ödevi eleştirir. Asya, öğretmenlerinin bir film üzerine yazı yazmalarını istediğini söylediğinde bu ödevi, “*geleneksel olmayan pedagoji tekniklerinden*” (s. 146) biri olarak gören Cevriye Teyze, meslektaşının davranışından hiç hoşlanmaz.

Sınıfında hiçbir öğrencisinin kopya çekmesine ve gürültü yapmasına izin vermeyen Cevriye Teyze, bu özelliğini eve de yansıtır. Herkesi istediği kıvama getirmek için azarlama yolunu seçer. Onun bu tutumu, ailesini öğrencilere acıyacak hale getirmiştir. Aynı şekilde öğrencileri de öğretmenlerinin ailesine acır. Evde ve sınıfında tam bir diktatör duruşu sergileyen Cevriye Teyze'nin bu davranışları hiç kimseyi mutlu etmez. (s. 39)

2. Öğretim Üyeliği

Şehrin Aynaları'nda Rinozzi, çirkinliğinin sorumlusu olarak gördüğü ailesinden kaçarak ve çeşitli işlerde çalışıp para kazanarak çok istediği üniversitede tıp eğitimi alır. Çalışkanlığı ve azmi sayesinde derslerden başarılı olan ve yetenekli olduğunu kanıtlayan Rinozzi, mezun olduktan sonra okuduğu üniversitede hocalık görevine başlar.

Sinirli bir adam olan ve bilgisini öğrencileriyle bile paylaşmayan Rinozzi, ders esnasında öğrencilerinden biri soru sorunca yanından ayırmadığı “gülâm taşlı neşter”ini ona doğru atmış ve neşter çocuğun kafasını sıyrarak duvara saplanmıştı. Hocasının, neşterin başka işlerde de kullanılabilecek olduğunu göstermesiyle çocuğun yüzü sapsarı kesilmiştir. Neşter ise saplandığı yerden çıkmamış ve Rinozzi de onu orada bırakmıştır. (s. 136) Öğrencilerinin derse geç gelmelerine de tahammül edemeyen Rinozzi, böyle bir durumda dersi yarıda bırakacak kadar da asabidir.

İnsanın görünen taraflarını değil de görünmeyen taraflarını incelemek isteyen Rinozzi, cesetleri incelemeyi çok sever. Öyle ki cesetlere gösterdiği sevginin ve ilginin hiçbirini öğrencilerine göstermez. Her sene biri kadın diğeri erkek olmak

üzere iki cesedin incelenmesine müsaade edildiği için bu durum, Rinozzi'nin hiç hoşuna gitmez. Sürekli cesetlerle çalışmak ister. Ceset gelmediği zaman da mezarlıklara gidip hedef olarak belirlediği bir mezarı açar, ölüyü alıp götürür ve onun üzerinde inceleme yapar.

Senelerdir incelediği cesetlerden ve çalışmalardan sonra Rinozzi, aradığını bulur: İnsan vücudunun aslında çalışan bir çember olduğunu ve kanın da çemberin bir tarafında kirlenip diğer tarafında temizlendiğini anlar. Dolayısıyla vücutta çirkinlik ve güzellik aynı çember içinde yaşarlar. Bütün bu keşfin ve çalışmanın amacı aslında son derece çirkin ve orantısız bir vücuda sahip olan Rinozzi'nin kendini tanımak istemesidir. Dışarıda çirkin olarak görüldüğünü bildiği için içeride de ne olduğunu anlamak ister. Hal böyle iken çirkin olan Rinozzi, güzel bir kadınla beraber olursa çemberin tamamlanacağını anladığında uzun zamandır gözetlediği güzel kadının yanına gider ve bu keşfinin özetini ona açıklar. *“Ben, sevgili hanımefendi, ait olduğunuz çemberin öteki yarısıyım. Ne yazık ki, bana muhtaç olduğunuzu göreceğ gözlerden yoksunsunuz. Sizin bu cehaletiniz ve gafletiniz yüzünden çemberiniz bir türlü dönemiyor.”* (s. 138) Kadına bu cümleleri söyledikten sonra arkasını dönüp giden Rinozzi, üniversitedeki görevini bırakır ve keşfini kimseye anlatmadan şehirden ayrılır.

Yıllar sonra Pauda Üniversitesi'ne Rinozzi'nin yerine Antonio Pereira gelir. Ailesinden bir miras gibi gelen hekimlik mesleğinin en son halkası Antonio'dur. Dedesi ve babası gibi bu mesleği devam ettiren Antonio, aynı zamanda üniversitede de dersler verir. Felsefe kürsüsünün başında bulunan Gonzalez'in ölmesi üzerine boşta kalan mevkii almak isteyen Antonio'nun karşısına bir de Pedro Arbues adında bir rakip çıkar. Bunun üzerine iki rakip, kürsü başkanlığını elde etmek için hocaların ve öğrencilerin karşısında yarışmaya geçerler. Konuşmaya ilk başlayan Antonio'dur ve dersi bittiğinde Pedro Arbues ayağa kalkıp onu eleştirir. Eleştirileri içerik ile değil üslupla alakalı olduğundan Antonio, bu dersten muvaffak olduğunu düşünür. Ertesi gün Pedro Arbues ders anlatır fakat Antonio, onu eleştirmez ve üstelik rakibinin dersi iyi anlattığını söyler. Bir gün aradan sonra rakipler Aristoteles'in **Tabiat** adlı eserini

tartışmak için bir araya gelirler. İki ders de çok iyi anlatıldığı için, Antonio ve Pedro Arbues birbirlerini eleştirmede zorluk çekerler. (s. 39)

Kürsünün başına kimin geçeceği rektör tarafından belirlenecektir. Antonio, rektörün evine geldiğinde herkesin kendisine sıcak davranmasından kürsü başkanlığını kazandığını anlar. Nitekim rektör Felsefe kürsüsünün başına Antonio'nun, Mantık kürsüsünün başına ise Pedro Arbues'in getirildiğini açıklar. (s. 40) Kürsü başkanlığı işini de halleden Antonio, ata yadigârı hekimlik mesleğini ihmal etmemesi gerektiğini düşünür.

Bu iki işi de yürütmeye çalışan Antonio, bir süre sonra Alonso Franco de Leon'dan bir teklif alır. Bu teklif, onun İtalya'daki çeşitli üniversitelerde ders vermesi ve eğer kabul ederse ailesinin ve kendisinin tüm masrafları, Alonso Franco de Leon tarafından karşılanacağı üzerinedir. Teklife sıcak bakan Antonio, durumu eşi Isabel'e açıklar. Isabel oğluyla burada kalacaklarını ve isterse kendisinin gidebileceğini söyler. Antonio, buna üzülür ve tek başına yola çıkar. (s. 79)

Böylece Antonio, Pauda Üniversitesi'ne gelerek hocalık vazifesini burada sürdürmeye devam eder. Buraya geldikten sonra öğrencilerle kaynaşmakta hiçbir zorluk çekmez ve sorun yaşamaz. Pauda Üniversitesi'nin öğrenmeye aç bir grup öğrenci tarafından kurulduğunu bilen Antonio, öğrencilerine o neslin devamı gözüyle bakar. Onların gözlerinde daima öğrenme ışığı ve isteği görür. Fakat aynı gözlerde çoğu zaman uyuşturucudan ya da uykusuzluktan meydana gelen mor halkalar gördüğünde öğrencilerine, hekimlik mesleğine gönül verenlerin disiplinli yaşamaları gerektiğini söyler. Nasihatlerinden sonra herkesin yüzüne teker teker bakar ve bu süzme işi bitmeden onların sınıftan ayrılmalarına müsaade etmez. (s. 183)

Bit Palas'ta Ben de bir üniversitede öğretim üyesi olarak çalışır. Siyaset Felsefesi dalında doktora yapan Ben, bu alanla ilgili dersler verir. Son derece yakışıklı bir hoca olan Ben, kendisine âşık olan kız öğrencilerinin farkındadır ve dedikodulara mahal vermemek için onlardan uzak durmaya çalışır. Olası bir ihtimalde meslektaşlarının değil de öğrencilerin çıkaracağı dedikodular neticesinde itibarının zedeleneceğini düşünür. Bu nedenle bilhassa sınıfta kendisinden hoşlandığını belli eden Ece ile arasına mesafe koyar. (s. 265)

Öğrencilerine her ders için makale listesi veren Ben, derste onların bu makaleleri okuduktan sonra tartışmalarını sağlar. Böylece dersin belirli zamanlarında onların görüşlerini dinler ve en sonunda dersi Ben toparlar. (s. 267)

3. Asistanlık

Bit Palas'ta Nadya, bir böcekbilimci olan Profesör Kandinsky'nin asistanıdır. Çalıştıkları bina, üç katı yerin altında olmak üzere biyologların saatlerce çalıştığı büyükçe bir yapıdır. Burada çalışanların birbirlerine karşı hoşgörülü olmasına rağmen Profesör Kandinsky asık suratlı ve asidir. Herkese karşı mesafeli olan Profesör, bir tek Nadya ile konuşur, sıkıntılarını onunla paylaşır. Nadya, hocasının asabiyetinin elektrikle uğraştığı deneyler sonucunda oluştuğuna inanır. (s. 182)

Bir gün Profesör Kandinsky, elektrik kaçağı yüzünden evinde ölü bulunur ve onun ölümünden sonra laboratuarda her şey tersine döner. Para olmadığı için deneyler durdurulur ve birçok kişi işten çıkartılır. Nadya da bu işten çıkarılanlardan biridir. Sekiz ay işsiz bir şekilde dolanan Nadya, nihayetinde Metin Çetin'le evlenerek İstanbul'a taşınır.

Romanda asistan olan bir diğer kişi de Ben'in eski eşi Aysin'dir. Asistan olmak için sınavlara giren Aysin, ilk denemesinde başarısız olur, fakat sınava ikinci girişinde sosyoloji asistanı olmaya hak kazanır. (s. 150)

4. Müderrislik

Aşk'ta Mevlâna, babasının desteği ile birçok âlimden ders aldıktan sonra fıkıh ve hadis gibi alanlarda uzmanlaşır. Bilgisi öyle derinleşmiştir ki dönemin şeriat/fıkıh âlimleriyle ilahiyat konularında tartışmalar yapar. Mevlâna'nın edindiği kitabî bilgi, ona medresede hocalık yapma kapılarını açar. Kendine çok sayıda mürit ve öğrenci edinen Mevlâna, onların isimlerini dahi bilmez. Öğrencileri, O'nun kelimelerinin ve cümlelerinin gönüllerine işlediğini söylediğinde bundan onur duyar. (s. 131) Öğrencilerinin bu düşünceleri, ailesinin huzuru ve isminin itibarı nedeniyle çok mutlu olan Mevlâna; hayatına Şems'in girmesiyle kendisini mutlu eden şeylerin tümünden vazgeçer. Şems'le saatlerce, günlerce vakit geçirip sohbet eder. Böylece

Mevlâna, ailesini ihmal eder, öğrencileri ile ilgilenmez ve medresedeki müderrislik vazifesini yerine getirmez. (s. 249)

Romanda Şeyh Yasin de Mevlâna ile aynı zaman diliminde müderrislik yapar. Onun hocalık görevinde baskıcı bir eğitim verdiğini görmekteyiz. Şems'in arkasından yapılan dedikodulara katılan, onu yerden yere vuran Şeyh Yasin, öğrencilerine de Şems hakkındaki düşüncelerini aşılar. Öyle ki bir gün Şems, Şeyh Yasin ile yüzleşmek üzere onun sınıfına girer. Öğrenciler, hakkında iyi şeyler duymadıkları Şems'i gördüklerinde korkarlar. Fakat Şems, onlara sevecenlikle yaklaşır. O esnada Şeyh Yasin sınıfa girer ve Şems'i görünce onu içeri aldıkları için öğrencilerine kızar. Şems'e dönen Şeyh Yasin, konuşmak istemediğini ve O'nun hakkında her şeyi bildiğini söyler. Bunun üzerine Şems, onun hocalık vasfını eleştirir: *"Şayet bir insan 'bilmem gereken ne varsa biliyorum' derse, ona değil hoca, cahilin teki gözüyle bakmak gerekir. Ancak cahiller her şeyi bildiklerini zannedebilir."* (s. 316)

IV. DİN ve DİNLE İLGİLİ MESELELER

Kuşkusuz, ilk insandan itibaren her birey bir inanca sahip olmuştur. Bireyin inandığı şey ister doğru ister yanlış olsun “din” olarak nitelendirilen bu inanışlar, bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Din kavramının eskiden beri toplumdan topluma çeşitlilik arz etmesi ve onun sembolleştirilmesi –örneğin puta tapma– sosyal bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî inançların kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişmesi genel bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Fakat yine de bir tanım yapmak gerekirse din, insanın varlığıyla, yaşam ve tecrübeleriyle ilgili sorulara bir Tanrı kavramıyla cevap vermeye çalışan inanç sistemidir ve “*bu varlığa yönelik manevi eğilimlerin ve Tanrı’ya yapılan ibadetin oluşturduğu bütündür.*”¹¹⁹

Dinin ne şekilde doğduğu ve gelişimini nasıl sürdürdüğüne yönelik görüşler de tıpkı onun tanımı gibi farklılık göstermektedir. İlk insanların düşünüş biçimlerinin nasıl olduğu, evreni anlamak gibi kesin verilerle doğrulanabilecek bir şey değildir. Fakat birçok düşünür, filozof ve tanrıbilimci onların inanışlarını ve dinin ortaya çıkışını yorumlamaya çalışmışlardır. Örneğin, 18. yüzyıl düşünürlerinden Constantin François Volney (1757-1820), ilk insanların hiçbir düşüncelerinin olmadığını, zamanla ellerini ve bacaklarını kullanmayı öğrendiklerini söyler. Onların gittikçe zekâlarını kullanmayı öğrendiklerini belirten Volney, kendilerinden güçlü olan insanları Tanrı olarak nitelendirdiklerini ve böylece evrende birçok Tanrı’nın olduğuna inandıklarını ifade eder. Çok tanrılı inanışın başladığı bu dönemlerde insanın yerleşik hayata ihtiyaç duyduğunu ve böylece tarımın başladığını ifade eden Volney, onların ekinin büyümesi ve ürün vermesinin yıldızlara bağlı olduğuna inandıklarını ve böylece onları kutsal saydıklarını belirtir. Zamanla da bu yıldız kümelerine öküz, boğa, oğlak gibi isimler taktıklarını söyler.¹²⁰ James Flazer adlı İskoç bir antropolog ise dinin büyüden çıktığını söylemiştir. “*Ona göre büyü bir yandan bilimin, tekniğin, bir yandan da dinin kaynağı olmuştur.*”¹²¹

Bütün dinler ihtiyaçtan doğmuştur. İnsanlar, gördükleri doğa olayları gibi durumları bir nedene bağlamak istemişler, böylece yaratıcı bir güç olduğuna

¹¹⁹ Doğan, Özyurt, Boztoprak, s. 106.

¹²⁰ Mehmet Dikici, *Türklerde İnanışlar ve Din*, Akçağ. Yay., 1. bs. Ankara 2005, s. 26-27.

¹²¹ Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, Remzi Kitabevi, 4. bs., İstanbul 1982, s. 274.

kendilerini inandırmışlar ve O'nu ilk etapta simgeleştirmişlerdir. Bu simgeleştirme göktaşları ile başlamış puta kadar dayanmıştır. Yaygın görüş din düşüncesinin, milattan önceki yıllarda Mezopotamya'da başlayıp sırasıyla Hindistan, Çin ve Avrupa'da devam ettiği üzerinedir. Buna göre dinin doğuş yerinin Doğu olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde ise inanılan yaygın dinler şunlardır: Semavî dinler, yani İslamiyet, Hıristiyanlık, Musevilik(Yahudilik); Budizm ve Hindu dinidir.

Nasıl insanı toplumdaki ayrı düşünemezsek, dini de toplumdaki bağımsız düşünemeyiz. Din ve toplum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Örneğin din, toplumun yaşayış biçimlerini değiştirebilir, yani toplumsal değişmeye yol açabilir ve toplumsal değişme de din anlayışını etkileyebilir. Bu karşılıklı etkileşim, iki tarafa hem yarar sağlayabilir hem de zarar verebilir. Başka bir deyişle din, “*çatışma karşısında hem bütünleştirici bir rol oynamakta, hem de tersine çatışmalara sebep olabilmektedir.*”¹²² Sözcüğü, toplum tarafından yeni benimsenen bir din, onun yaşayış şekillerini değiştirir. Diğer taraftan dinin gerekli gördüğü ibadetler ya da davranışlar, toplumu birleştirici özelliğe sahiptir.

Dünya üzerinde pek çok din inancının ortaya çıktığı ve insanların inançlarına göre yaşadıkları bilinmektedir. Tarih boyunca, belli bir dine sahip olup da iletişimde olduğu yabancı kültürden etkilenerek dinlerini değiştiren toplumlar, benimsedikleri dine uygun yaşayıp toplumsal değişime neden olmuşlardır.

Tarihi boyunca komşularından etkilenmiş olan Türk toplumu da pek çok dini benimsemiştir. Türklerin tarihin ilk dönemlerinden beri var olduğu yaygın bir görüştür. Onların savaşçı bir toplum olduğu ve kavimler halinde yaşadığı diğer bir gerçektir. Savaşçı olan ve henüz yerleşik hayata geçmemiş olan Türkler, İslamiyet'i kabul etmeden önce Gök Tanrı inancına sahiptir. Bu inanca göre, “gök”ün üstünde bir Tanrı vardır ve her şeyi O yaratmıştır.¹²³ Gök Tanrı inancı, Hunlar ve Göktürkler döneminde de devam etmiştir. Öyle ki Orhun Abideleri'nde “gök” kelimesinin “*Tengri*” yani Tanrı kelimesiyle açıklandığını ve hem “Tanrı” hem de “gök”

¹²² Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay., 2. bs., İstanbul 2006, s. 105.

¹²³ Dikici, s. 336.

kelimesinin önemini yazıtların daha ilk cümlesinde görüyoruz. “*Tengri teg tengride bolmuş Türk Bilge Kagan bu ödke olurtum.*”¹²⁴

Göktürk hâkimiyetine son verip ayrı bir devlet kuran Uygurlar ise Çinlilerle ticaret vasıtasıyla başlayan ilişkilerini onların dinlerini alarak devam ettirirler. Çünkü ticaret, Göktanrı inancına uygun bir meslek değildir. Göktanrı inancı her şeyden önce savaşıcılığa ve otoriteye dayalıdır. “*Halbuki tüccarlar, daha geniş ve rahat bir hayata sahip olmak zorundaydılar.*”¹²⁵ Bu nedenle de Uygurlar, Çinli komşularından Mani dinini alarak ticarete devam ederler ve yerleşik hayata geçerler.

Bu dinlerden başka Türklerin bir kısmının Yahudiliği ve Hıristiyanlığı benimsediği de bilinmektedir. Yine Göktanrı inancının devam ettiği zamanlarda Türklerin Şamanizm’den de etkilendikleri diğer bir gerçektir. Ancak Türkler, Şamanizm inancını tamamen benimsememişler, sadece ondan büyü ilmini almışlardır. Bu sebeple “*Şamanizm, eski Türklerin dini değil sihri bir sistemi*”¹²⁶ olmuştur. Türklerde din adamlarına “kam”, Şamanizm’de “şaman” denmesi ve aralarında fonetik benzerlik bulunması; eski Türklerin Şamanizm’e inandıklarını düşündürmüştür. Bunun yanında Ziya Gökalp, “şaman” kelimesinin “kam” kelimesinden doğduğunu iddia etmiştir.¹²⁷

751 yılına kadar pek çok dini ya da inancı benimseyen Türkler, bu yılda İslamiyet ile tanışmışlardır. Abbasiler ve Çinliler arasında yapılan Talas Savaşı’nda Karluk Türkleri, Abbasilerin yanında savaşa girer. Savaşın kazanılmasından sonra Türklerin Müslümanlarla olan ilişkileri başlamış ve nihayetinde Türkler, Göktanrı inancına çok benzeyen İslamiyet’i kitleler halinde kabul etmişlerdir. Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra onun yayılmasına vesile olmuşlardır. İslamiyet’i benimsemekte hiç zorlanmayan Türkler, Selçuklular zamanında Tuğrul Bey, Abbasi halifesini himayesi altına almış ve Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, Mısır’ı fethederek halifeliği Türk topraklarına getirmiştir. Böylece halifelik, Atatürk tarafından 1924’te halifeliğin kaldırılmasına kadar Türklerde kalmıştır.

¹²⁴ “Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum.” Bk. Ergin, s. 2.

¹²⁵ Dikici, s. 377.

¹²⁶ Gökalp, s. 40.

¹²⁷ Gökalp, s. 40.

A. Din Anlayışı ve Dine Bakış

Dünya üzerinde pek çok din var olmuştur ve bunlardan birkaçı halen geniş bir çevrede varlığını sürdürmektedir. Dinlerde farklı inanç biçimlerinin ve normlarının olması, doğal olarak onların ibadetlerine ve düşünüş biçimlerine de yansımıştır.

Elif Şafak'ın romanlarında etnik kimliklerin olduğunu daha önceki bölümlerde söylemiştik. Bu etnik kimliklere bağlı olarak romanlarda İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi semavî dinlerin yanında Şamanizm ve Tanrı düşüncesini/inancını reddeden Ateizm de yerlerini almıştır. Bu bölümde roman kişilerinin İslamiyet'le ilgili yanlışlıkları ve ona uygun davranışları; Hıristiyanlık, Yahudilik, Şamanizm ve Ateizm'de karşılaştıkları durumlar ve düşünceleri yer alacaktır.

1. İslamiyet

İslamiyet, 7. yüzyılda son peygamber Hz. Muhammed vasıtasıyla yayılan semavî dinlerin sonuncusudur. “*Temel inancı Allah'tan başka tanrının bulunmadığı ve Hz. Muhammed'in onun elçisi olduğu esasına*”¹²⁸, temel prensibi de dil, millet, ırk farkı gözetmeden bütün inananları kucaklamaya dayanır. İslamiyet'in temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm de vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e indirilmiştir.

Kuralcı ve hukukî bir din olan İslamiyet, gelişmeyi ve ilmi önemser. “*İlim Çin'de de olsa gidip almaya' yönelten İslam, bilimleri dünyevî ve dinî olmak üzere ikiye ayırır.*”¹²⁹ Dünyevî ilimler, yeryüzünü ve onun üstündeki varlıkları inceleyen bilimlerdir. Dinî ilimler ise Kur'ân-ı Kerîm ve hadisleri kaynak olarak kabul edip dünyevî ve uhrevî problemleri ele alan bilimlerdir. Bu bilimler şunlardır: Peygamberin sözlerini ve davranışlarını inceleyen hadis, şeriat tarafından uygulanmak üzere emir ve yasaklar koyan fıkıh, kutsal metinleri yorumlayan tefsir ve İslamiyet'i akıl yoluyla açıklayan kelim.

Bu dinî ilimlerin dışında Hz. Muhammed'in davranışları ve sözleri, Müslümanlar arasında tasavvuf düşüncesinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Dünyevî uğraşların bir yana bırakılıp Allah'ı bilmeye ve onun varlığında yok olma

¹²⁸ Dikici, s. 169.

¹²⁹ *Thema Larousse*, Milliyet, C. 1, İstanbul 1993, s. 510.

esasına dayanan tasavvuf, geniş bir çevreye yayılmış ve pek çok taraftara sahip olmuştur.¹³⁰

İlmi ve düşüneyi önemseyen İslamiyet'e inanan Müslümanlar kendi aralarında ilk ayrılıklarını Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yaşamışlardır. Hz. Muhammed öldükten sonra halifenin kim olacağı yani hilafet makamına kimin geçeceği sorunu baş göstermiştir. Bu sorun, pek çok tartışma yaratmış ve en nihayetinde günümüzde de geçerliğini koruyan Şii ve Sünni olmak üzere iki mezhep ortaya çıkmıştır.

a. İslam Dini ile İlgili Yanlışlıklar

İslamiyet ile ilgili yanlış uygulamaları belirlemede en büyük kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Oradaki hükümler, yapmamız ya da yapmamamız gereken şeyleri belirlemede büyük rol oynar. Kur'ân-ı Kerîm'den sonra diğer büyük kaynak ise sünnet yani hadislerdir. Bunların dışında Kur'ân'ın temel prensiplerine uygun bir biçimde yazılmış her eser de İslamiyet'le ilgili doğruları veya yanlışları öğrenmede diğer önemli kaynaklardır.

Elif Şafak'ın romanlarında Müslüman olan roman kişilerinin dinlerine hem uygun yaşadıkları hem de onun kurallarına itaat etmediklerini görüyoruz. Romanlarda İslamiyet'le ilgili hayli yanlış uygulama vardır.

(1) Batıl İnançlar / Hurafeler

İslam büyükleri, tek bir dini yani İslam dininin geçerliliğini kabul etmiş ve bunun dışında kalan bütün dinlere batıl dinler demiştir. *“Birer hakikat ve hidâyet güneşi olan o büyük adamların gösterdiği yoldan gidenler, hak din ve itikaadı muhâfaza etmişler, onları dinlemeyenler de karanlık içinde kalmışlar; böylelikle birtakım hurâfeler ve batıl itikaadlar meydana gelmiş ve beşeriyet arasında yayılmıştır.”*¹³¹

Yanlış olduğu ve gerçek olmadığı bilindiği halde hurafelere, pek çok kişi inanmaya devam etmektedir. Elif Şafak da bu insanlardan biri olduğunu ve

¹³⁰ Tasavvuf, ileriki bölümlerde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

¹³¹ A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini-İtikad, İbâdet ve Ahlâk*, Başbakanlık Basımevi, 26. bs., Ankara 1975, s. 14.

ziyadesiyle hurafeye inandığını bir yazısında samimiyetle dile getirmiştir.¹³² Yazar, kendisi gibi pek çok kişinin bu tür inanışlara sahip olduğunu bir başka yazısında şöyle ifade etmiştir:

Üçe ayrılır Ademoğulları, Havvakızları: Batıl inançları olanlar, batıl inançları olmayanlar ve batıl inançları olmadığını zannedip fena halde yanılanlar... Bu gruplardan en kalabalık olanı üçüncüsüdür, en تنها olanı da ikincisi. İkinci grupta olduğunu zannedip de aslında üçe dahil olduğunu anlaması için pek çok insanın tek ihtiyacı olan şey zamandır. Zaman geçer, beklenmedik bir dönemeç gelir; hani insanın derisinin aşındığı bir aşama ömrü hayatında, bir hazan mevsimi mesela, belki bir hastalık ya da kaza ya da tam tersine, son derece mutlu mesut bir evre, hani kaybetmekten korkulacak kadar nadide, bir de bakmışsınız ki bir sığınma ihtiyacı, bir temas irrasyonel evrenle; bir bakmışsınız en materyalist, en anti-batıl inanç olanlar bile “şeytan kulağına kurşun”, diye tık tıklamakta masalara ya da bir nazar boncuğu asmış evlerinin kapısına...¹³³

Elif Şafak, romanlarının çoğunda da üç gruba ayırdığı bu insanlara yer vermiştir. Öyle ki romanlarda geçen batıl inançlardan/hurafelerden birkaçı hayli ilgi çekicidir.

Pinhan'da batıl inançların/hurafelerin çokluğu ve çeşitliliği ile karşılaşmaktayız. Romanın haşarı kızı Nevres, babasının ölümüne şahit olur ve kimseye haber vermeden sabaha kadar babasının cesediyle baş başa kalır. Sabah olunca elinde yoğurtlu ekmeği ve yaşlı gözleriyle evden koşarak çıkar. Doğuştan, biri diğerinden uzun olan bacakları Nevres'in koşmasını engeller. O esnada sırtlarında yemek kırıntıları taşıyan karıncaları gören Nevres, onların arasındaki ak karıncayı fark eder. Nevres, yerde gördüğü bir su birikintisini avuçlayıp karıncaları içine alacak şekilde bir çember yapar. Karıncalar çemberin içine sıkışır ve dışarı çıkamazlar. Nevres, ak karıncayı bu çemberin dışında tutup kara karıncaların içinde en iri olanını seçer ve onu tıpkı ak karınca gibi bembeyaz yapmak için yoğurda bular. Diğerlerinin üzerine ise yoğurtlu ekmeği bırakır.

O esnada yoldan geçmekte olan ve küçük kızın karıncalara çektiği işkenceyi gören Ceviziçi Tahir, Nevres'e bir tokat atar. Nevres'e yaptığı günah olduğunu söyleyen Ceviziçi Tahir, kızın babasının öldüğünü söylemesiyle ona attığı tokattan

¹³² <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=287> (12.05.2010).

¹³³ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=438> (12.05.10).

pişman olur. Pişmanlığını da yerdeki bir taştan çıkararak Ceviziçi Tahir, ona bir tekme savurur. Taş yerinden oynar ve altından ak karınca çıkar. Ceviziçi Tahir, korkudan titremeye başlar. Çünkü mahalledeki herkesin inanişına göre bu ak karınca, ölümün habercisi Erda'dır. Ceviziçi Tahir, durumu haber vermek için mahallenin kocakarıları olarak bilinen ve saygı duyulan yedi kadınından Kevser Nine'ye gider. Kevser Nine, onun Erda'yı gördüğünü haber vermesiyle telaşa düşer. Ceviziçi Tahir, evden ayrıldıktan sonra Kevser Nine hemen İdris'i yanına çağırır ve ona diğer kocakarıları çağırmasını tembih eder. Kocakarıların toplanması gerekir, çünkü Erda meydana çıkmıştır ve acilen bir şeyler yapılması icap etmektedir. *“Bir müddetten beri Kevser nine ısrarla bir nişan, bir alâmet bekliyordu. Bekliyordu beklemesine de Erda hiç hesapta yoktu. Ak karınca Erda, ölümün ve kıyametin habercisiydi.”* (s. 108-109)

Erda'nın birden bire mahallede kol gezmeye başlaması herkesi tedirgin eder. Onlara göre ak karıncanın görünmesi, mahallelerinin adının Akrep Arif iken Nakş-ı Nigar'a dönüşmesine bağlıdır. Akrep Arif namı kabadayı, ismi heba edildiği için kefarete istemektedir.

Erda'nın ortaya çıkması, mahallede garip hadiselerin yaşanmasına neden olur. Bunlardan biri de garip doğumların ortaya çıkmasıdır. Bu doğumları yaşamaktan korkan hamile kadınlar, bir diğer kocakarı Macuncu Makbule'ye akın ederler. Macuncu Makbule de onlara tavsiyelerde bulunur ve bunların çoğu da batıl inanişlardır.

Macuncu Makbule'ye göre, Ramazan bayramı gecesi cima edilirse, işte o vakit ana rahmine düşen çocuk muhakkak isyankâr olurdu. Perşembeler pek hayırlı günlerdi; zira, tohumu perşembeden atılan çocuk büyüyünce âlim olurdu. Gene de en nurlu gün şüphesiz ki cuma idi; zira cuma çocukları muhakkak arif olurdu. Hilalin ilk görüldüğü gece yapılan cimadan doğan çocuk, kız olsun erkek olsun, görenleri hayrete düşürecek, düşmanlarını hasedinden çatır çatır çatlatacak kadar güzel ve Yusuf yanaklı, Azra suratlı olurdu.

Usullere gelince, ayakta yapılan cimanın zararı da vebali de büyüktü; zira doğacak çocuk seneler boyu altına işemekten kurtulamazdı. Ve katiyen cima ederken konuşulmaması şart idi; zira o geceden çıkma çocuk ömür boyu

lâl kalırdı. Yorgansız yapılan cimadan doğma çocuk ise el-mahkum münafık olurdu. (s. 186)¹³⁴

Romanda bir diğer batıl inanç, yine bu mahallenin sakinlerinde görülmektedir. Akrep Arif Mahallesi'nin sakinleri, mahalle dışında istedikleri her şeyi yaparlar ama kesinlikle dışarıdan kız almazlar ve dışarıya kız vermezler. Bunun nedeni soylarının bozulmaması ve sütlerine zehir karışmamasıdır. (s. 89) Nitekim Nakş-ı Nigar hastalığa yakalanınca onun konağında çalışan bir kalfa, bu mahallenin kocakarılarında dermanın bulunabileceğini söyler. Böylece Nakş-ı Nigar'ı hemen Bedrenk Asiye'nin evine götürürler. Nakş-ı Nigar burada iyileşmeye başlar ve kocakarının evine gelen Civan Ömer'e âşık olur. Fakat mahalle sakinleri dışarıdan kız almadıkları için evlenemezler ve Nakş-ı Nigar tekrar yatağa düşer. (s. 151) Öleceğini anlayan Nakş-ı Nigar, mahalleye bir hamam yapılmasına dair bir vasiyet bırakır ve nihayetinde kara sevdadan ölür. Sonraları ise mahallenin adı Nakş-ı Nigar olarak değişir.

Bit Palas'ta Meryem, batıl inançlara sahip bir kadındır. Onun bu inancı, hayatına nüfuz etmiş ve Meryem her hareketine dikkat eder hale gelmiştir. Örneğin tırnaklarını gece değil, gündüz keser. Kestiği tırnakları da derhal tuvalete atar ve üst üste sifonu çeker. Saçlarını taradıktan sonra fırçadaki kılları teker teker toplar, bir kâğıda sarıp banyoda yakar ve onların iyice yok olduğuna ikna olana kadar fırçayı yıkar. Bunun dışında eğer saç kılını evin dışında bir yerde görürse hemen onu yerden alır. *“Saç ve tırnak hususunda bilhassa hassastı çünkü insan vücudunda bir tek bu ikisinin, ait oldukları vücut can verdiğinde dahi, kendi başlarına yaşamaya devam ettiklerine inanırdı.”* (s. 192)

Meryem, saç ve tırnak üzerindeki bu titizliğini diğer hususlarda da gösterir. Örneğin kimsenin elinden bıçak almaz, makası ağzı açık bırakmaz, mezarlığın yanından geçerken hayatta olan birinin ismini anmaz, Kur'ân-ı Kerîm'in bulunduğu odada hayvanlar üzerine konuşmaz, geceleri kalktığında hiç konuşmaz. Eğer birisi ölüm döşeğindeyse Azrail'in aklını karıştırmak için hastaya farklı bir isimle hitap

¹³⁴ Macuncu Makbule'nin verdiği bu bilgiler, Anadolu-İslâm kültüründe önemli bir yere sahip olan Mârifetnâme'de de yer almaktadır. Bk. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, Sadeleştiren: Abdullah Aydın, Mehdi Yay., İstanbul 1999, s. 757-761.

eder. Azrail'i kandıramayıp hasta vefat ederse, onun kıyafetlerini mutlaka ölüyü tanımayan bir eskiciye verir.

Meryem'e göre bir insanın üzerinde dikiş dikilmemelidir. Eğer mecbur kalınırsa iğnenin uğursuzluğunu ortadan kaldırmak için mutlaka ağza bir nesne alınmalıdır. Meryem böyle durumlarda ağzına tahta kaşık veyahut bez parçası alır. Aynaların uğursuzluğuna da inanan Meryem, eğer ayna ezkaza kırılırsa gider yeni bir ayna alır ve uğursuzluk ortadan kalksın diye onu da kırar. Kapı eşiklerinden çok korkan Meryem, buralara basmamak için büyük gayret sarf eder ve kapıdan geçerken ilk olarak sağ ayağıyla adım atar. Sağ elinin temizliğine inanan Meryem, sağ eliyle iyi şeyleri ve sol eliyle de pis işleri yapar. Sabah uyandığında sağ tarafıyla kalkar ve yine biri ona seslendiğinde sağ tarafıyla arkasına döner. Eğer sağ gözü seğirirse iyi bir şeyin olacağına, sol gözü seğirirse kötü şeylerin başa geleceğine inanır. Yine sağ kulağı çınlarsa iyi haber, sol kulağı çınlarsa kötü haber bekler.

İnsanın ayaklarının altının kaşınması yola çıkacağına, ellerinin içinin kaşınması ise para geleceğine, boynun kaşınması ise darboğaza gireceğine delaletken; durup dururken tüyelerinin diken diken olması, iyi saatte olsunlar tarafından yoklandığını gösterirdi. Ve çay taneleri... Eğer içtiği çayın içinden, süzgeçten geçmemesi gereken bir çay tanesi çıkarsa, aynı gün içinde beklenmedik bir misafir geleceğini düşünürdü Meryem. Çay tanesinin şeklinden, misafirin kim olduğunu bulmaya çalışırdı. (s. 194)

Araf'ta Ömer, her ne kadar kendini Türkiye'den kopuk ve oraya ait olmadığını hissetse de büyüdüğü ülkenin ve yetiştiği ailenin batıl inançlarını hiç fark etmeden almıştır. Dolayısıyla o da bazı boş inançlara kendini kaptırmıştır. Çok gülenin mutlaka ağlayacağına inanan Ömer, gülmenin dozunun şiddetli olmasının uğursuzluk getireceğini düşünür. *“Gözlerden yaşlar gelene kadar gülersen sana şu basit gerçeği unutmamamı tavsiye eder bu öğretisi: ‘göz yaşarana kadar gülmek’ gülmekten ziyade ağlamaya yakındır.”* (s. 111)

Romanda Gail'in de batıl inançlara sahip olduğunu görüyoruz. Yalnız onun bu inanışları zamanla takıntı halini almıştır. Annesiyle küçükken oynadıkları bir oyun, Gail'in ilerleyen yaşlarında da devam eder. Annesi küçükken ona Tanrı'nın eskiden cennette bir alfabe çorbası pişirdiğini, çorbayı soğuması için mutfak penceresinin önüne koyduğunu, o anda esen sert bir rüzgârla tencerenin devrildiğini, alfabe

çorbasının yeryüzüne döküldüğünü, harflerin her yere yayıldığını ve onların bulunmayı beklediklerini söyler. Böylece Gail, çocukluğunda yiyeceklerinin içinde gördüğü harflere bir anlam yüklemeye başlamış ve bu durum, tüm hayatına yayılmıştır. Hayatının büyük bir kısmında sadece muz ve çikolata ile beslenmiş olan Gail, çocukluğundan gelen alışkanlıkla muzların içinde her seferinde bir harf aramaya başlar ve bulduğunda onlara bir anlam yükler. “*Her zamanki gibi muzun içinde bir harf vardı ve bu seferki harf ‘P’ye benziyordu – tıpkı ‘Peri’, ‘Parlak’ ya da ‘Pekmez’de olduğu gibi ki bu iyiye işaret etti. Ama bir taraftan da ‘H’ye benziyordu. ‘Hüzün’, ‘Hayal Kırıklığı’ ya da ‘Hüsran’da olduğu gibi ki bu iyiye işaret değildi.*” (s. 41) Bu oyuna gerçekten inanan Gail, o gün gördüğü harften çıkardığı anlamın bütün haftasını etkileyeceğini düşünür.

Debra Ellen Thompson ve onun grubundaki arkadaşlarının tavsiyesi ile psikolojik yardım almaya Ava O’Connell adlı bir psikiyatra giden Gail, seansın ortalarında pencereye bakar ve bir karga görür. Kargayı gördüğüne canı sıkılan Gail, onun uğursuzluğuna inandığı için işlerin iyi gitmeyeceğini düşünür. (s. 60)

Baba ve Piç’te Kazancı aile bireyleri –ateist olan Asya ve Zeliha dışında – batıl inançlara sahiptir. Bu aile bireylerinden Cicianne, cam bardak kırıldığında evdeki uğursuzluğun gittiğine ve kem gözlerin yok olduğuna inanır. Bu nedenle de bir şey kırıldığında üzülmez, aksine yüreğinin ferahladığını hisseder. Bir şey kırıldığında “*Şu meşum sesi duydunuz mu? Çat diye inledi valla! Oh yüreğimi titretti! Allah bilir kimin kem gözüydü, çatladı da gitti, iyi oldu!*” (s. 17) der.

Bunun yanı sıra başını Gülsüm Nine’nin çektiği Kazancı kadınları, ailedeki erkeklerin başına musibet gibi çöken ölüm belasından Mustafa’yı korumak için, onu İstanbul’dan çok uzağa, Amerika’ya gönderirler. Mustafa’nın eğitimini orada almasını uygun gören kadınların asıl amacı, onu ölümün tuzağına düşürmemektir. Mustafa ise ailesinin batıl inançlarına kesinlikle katılmaz ve inanmaz. Çünkü “*hurafelerin kadınlara has tekinsiz bir âlemin nişaneleri olduğuna inanırdı.*” (s. 55) Fakat bu düşüncesine rağmen Mustafa, sağ elini temiz şeyler, sol elini de kötü şeyler için kullanır. Örneğin, sağ eliyle Kur’ân’ı, namazlığı, tespihi tutar; kapıyı sağ eliyle

açar, sabahları yorganı sağ eliyle kaldırır, yaşlıların elini sağ eliyle tutar. Sol elini ise pis işler yaptığı zaman kullanır. (s. 325)

Kazancı ailesinde Gülsüm Nine, sık sık aşure yapar ve komşularına kâse kâse dağıtır. Çünkü ona göre “*her kâse hayatta kalmanın, dayanışmanın, bolluğun simgesi*ydi.” (s. 298)

Siyah Süt'te anlatıcı, doğum yaptıktan bir süre sonra çeşitli sorunlar yaşamaya başlar. Her anlamda mükemmel bir anne ve mükemmel bir kadın olmak isteyen anlatıcı, istediklerini başaramamaktan çok korkar. Bu nedenle uzun bir süre psikolojik sorunlarla uğraşır. Anlatıcının bu dönemde batıl inançlarının devam etmesi, onun her hareketine dikkat etmesini gerekli kılar. Odasında yuvarlak bir aynanın olduğunu söyleyen anlatıcı, odada ayna varsa onun üzerinin örtülmesi ya da ters çevrilmesi gerektiğine inanır.¹³⁵ Ancak geçirdiği zor günlerde bu inancıyla uğraşmak istemez. “*Bilmez mi ki aynaların yüzeyleri ya bir kumaş parçasıyla örtülmeli ya da duvara doğru çevrilmeli? Bu kadar mı kayıtsız geleneklere? Yoksa bile bile mi çiğniyor kaideleri? Asırlık öğretilerle inatlaşmak istercesine?*” (s. 21)

Aşk'ta Fahişe Çöl Gülü; kardeşinin, babasını ve üvey annesini zehirleyip öldürmesinden ve ardından da ortadan kaybolmasından sonra halasının yanına gitmek için evden ayrılır. Hemen bir yolcu arabasına binen Fahişe Çöl Gülü, yolcuların arasındaki en genç kişidir. Araba yola çıktıktan birkaç saat sonra eşkıyalar arabanın önünü keser ve bütün yolcuları aşağıya indirip değerli eşyalarını almaya başlarlar. Aldıklarını alıp gitmek üzere olan eşkıyalardan biri Fahişe Çöl Gülü'nü görür ve ona bakire olup olmadığını sorar. Fahişe Çöl Gülü utançtan bir şey diyemez ve eşkıyalar yanlarına onu da alıp giderler. Eşkıyalar onu hemen çete liderinin yanına götürürler. Fahişe Çöl Gülü, eşkıyanın neden ona bakire olup olmadığını sorduğunu burada öğrenir: Çete lideri bir süre önce tifoya yakalanmıştır ve ne yaparlarsa yapsınlar bir türlü tedaviye cevap vermemiştir. Nihayetinde biri onun yanına gelip eğer bir bakire ile birlikte olursa hastalığının geçeceğini söylemiştir. “*Bir bakire ile*

¹³⁵ Bu batıl inanç, çok eski zamanlardan beri varlığını sürdürmektedir. İnanışa göre, aynalar uğursuzdur. Çünkü aynaların bakan kişinin ruhunu teslim aldığına inanılır. Aynaların üzerinin özellikle geceleri örtülmesi gerekir. Çünkü cinler o saatlerde aynalarda yaşar.

yatarsan hastalığın ona geçer, sen pirüpak olursun.” (s. 157) Çete lideri de buna inanmış ve derdine devayı Fahişe Çöl Gülü’nde aramıştır.

(2) *Cin*

Cin, dinî bir mevzudur ve bu nedenle onun hakkında bilgi edinebileceğimiz metinler dinî kaynaklardır. Kur’ân-ı Kerîm’de başlı başına bir “Cin Suresi” vardır. Bu surede cinlerin kesin olarak var olduğu ve Allah’a karşı itaatsizlik ettiği yazılıdır. Surede aynı zamanda insanların cinlere sığındıkları da yazılıdır. Dine aykırı olan taraf da budur. Elif Şafak’ın romanlarında da roman kişilerinin cinleri kendilerine bağladıkları ve onlardan kimi zaman bilgi aldıklarını görüyoruz.

Pinhan’da Akrep Arif Mahallesi’nin kocakarılarından biri olarak tanıtılan ve saygı duyulan kadınlarından İsmihan Kadın, doğumundan itibaren Kişniş ve Karakura isimli cinlerini yanında taşır. Kişniş adlı cin, ufak tefektir ve son derece neşelidir. Gün boyu insanlara şakalar yapar. Karakura ise siyah giyinen bir cindir, somurtkandır ve keçi kılığında dolaşır. Bu iki cinin yanına İsmihan Kadın, sonradan hapsediği bir kutudan çıkardığı Kepoz adlı cini de eklemiştir. Bu cini kutudan çıkardıktan sonra onun sol bileğine bir iğne batırarak kendine bağlamıştır. Böylece Kepoz, efendisinin sözünden çıkmayacak ve kimseye zarar vermeyecek kadar İsmihan Kadın’a itaat etmiştir. Her gün farklı bir kılığa giren Kepoz, insanlara görünür ve mahalledeki herkes de onu tanır. (s. 116)

Cinleri sayesinde olağanüstü güçlere sahip olan İsmihan Kadın, kimin hangi sırrı varsa öğrenir ve onların akıllarından ne geçtiğini bilir. Böylece İsmihan Kadın, mahalleliye korku salmış ve herkesin saygı duyduğu bir kişilik haline gelmiştir.

Ak karınca Erda, ortalıkta birden bire görünmeye başladıktan sonra, mahallede garip olaylar cereyan etmeye başlar. Mahalleli bütün bunların sorumlusu olarak dul kalmış olan ve kadınlarla ilişki kuran Hokkagülü İfakat’ı görür. Böylece bir gece onun evini basmaya giden mahalleli, karşılarında İsmihan Kadın’ı bulmuşlar ve onun gözlerindeki öfkeden korkup geri çekilmişlerdir. Bu olaydan sonra eve gelen İsmihan Kadın’ın içine bir hüznün ve ölüm korkusu oturur. Kişniş ve Karakura isimli cinleri yanındadır, fakat Kepoz’u göremez. Böylece hüznü bir kat daha artar. Bu esnada İsmihan Kadın, mahalleyi kurtarmanın yolunu bulur. Madem mahallelinin öfkesi

onun öfkesiyle dinmiş, ikibaşlılığı da ikibaşlı birisiyle kurtulacaktır.¹³⁶ Fakat bu çözümü diğer altı kadına iletemeden öleceğini anlar ve Kepoz'u beklemeye koyulur. Nihayetinde kapı açılır, İsmihan Kadın kılığındaki Kepoz içeri girer ve efendisini öldürür. (s. 210)

Romanda mahallede kim doğum yaptıysa kocakarılar onun evine giderler ve üç gün üç gece nöbet tutarlar. Yeni doğan bebeklere ve lohusaya dadanan Pirelik, Pirabok ve Alkarısı adlı cinlerin uzak tutulması için gece gündüz uyumadan nöbet beklerler. “*Mahallede doğan her bebek ve doğum yapan her kadın, hayatlarını bu kocakarılarla borçlu olduklarını gayet iyi bildiklerinden onlara saygıda asla kusur etmezlerdi.*” (s. 88)

Şehrin Aynaları'nda Yaşlı, günahlarını ve sevaplarını yazan iki cine sahiptir. Bunlardan biri Gece'dir ama kendisine Eceg diye hitap edilmesini ister ve kadın kılığında dolaşır. Kıskanç bir cin olmasına rağmen çok merhametlidir. Diğerinin adı ise Züdnüg'dür ama kendisine Gündüz denmesinden hoşlanır. İnsanlara çok özenir ve onlar gibi davranabilmek ister. Kötü niyetli bir cin değildir. İkisi bir gün Yaşlı'ya yakalanıp boyunlarına bir iğne batırılarak ona itaat etmek zorunda kalmışlardır ve o günden beri Yaşlı'nın hizmetindedirler. Boynundaki iğneyi karşılıklı çıkarabilecekleri halde birbirlerine olan güvensizlikleri nedeniyle bu işe yanaşmamışlardır. (s. 45)

Doğumları çok seven bu iki cin, Yaşlı ne zaman bir kadına doğum yaptırmaya gitse peşinden ayrılmazlar. Bebeğin çıkışını izlemeye bayılan Eceg ve Gündüz, Yaşlı'dan korktukları için çıt çıkarmadan doğumu izlerler. Ondan korkarlar çünkü vaktiyle bir doğum esnasında yaramazlık yaptıkları için Yaşlı tarafından kendilerine birer ayna verilerek cezalandırılmışlardır. Aynada kendi suratlarını görünce çok korkmuşlar ve bir daha muziplik yapmamaya karar vermişlerdir. (s. 47)

Araf'ta Zehra Abed'e hamileyken bir gün reçel yapmaya karar verir. Reçeli karıştırırken aniden kapı çalar ve Zehra, kapıyı açtığında fakir görünümlü bir kadınla karşılaşır. Kadın ona aç olduğunu söyler. Fakat Zehra kadının bir şey yiyemeyeceğini

¹³⁶ Bu kişi, daha sonra diğer kadınlar tarafından Pinhan olarak adlandırılacaktır.

çünkü onun ağzının olmadığını, sadece kızıl bir boşluk olduğunu fark eder. Kadın içeriye girmek için adım atınca Zehra, kapıyı derhal kadının suratına kapatır. Bir süre sonra davranışından pişman olan Zehra, kapıyı tekrar açtığında kadının çoktan gitmiş olduğunu görür. Bu olayı hamileliği boyunca hiç aklına getirmeyen Zehra, Abed'in karnında ağza benzeyen bir leke ile doğduğunda o gün bir cinle karşılaştığını anlar.

Abed de çocukluğundan itibaren o kadını kâbuslarında görür. Bu nedenle her gece televizyonun karşısında uyur. Zehra, Amerika'ya oğlunu ziyarete geldiğinde Abed, ona kâbuslarının devam ettiğini söyler. Zehra da derin bir hüzne kapılır ve kendi içine kapanır. Kimseyle konuşmaz ve yemek bile yemez. Çünkü zamanında o cinin oğluna zarar vermemesi için sadakalar vermiş, kurbanlar kesmiştir. *“Bunlar cinin gücünü gözle görülür bir ölçüde azaltmış, yaşlanmasını engellemiş (ne de olsa yaşlı cinler gençlerden daha güçlüydü; dişi cinler, erkek cinlerden; yani en beteri yaşlı bir cindi) ve onu zaman zaman Abed'i ziyaret eden şu genç kıza dönüştürmüştü.”* (s. 197) Zehra, bu esnada Abed'in Amerika'da okuması için kazandığı burs üzerine bir adak adadığını ve onu gerçekleştirmediğini anımsar. Verilen söz yerine getirilmediği için de cinin güçlendiğini ve Abed'i huzursuz ettiğini anlar. Bu nedenle çok üzülür ve üç gün boyunca sadece düşünür. Nihayetinde Abed ve arkadaşları, Amerika'da kurban kesmek için bir kasap ararlar ve bulduklarında yedi eve, parçalanmış etleri dağıtırlar.

Baba ve Piç'te Banu Teyze, iki adet cine sahiptir. İyi olan Şekerşerbet Hanım sağ omzunun, kötü olan Ağulu Bey ise sol omzunun üstündedir. Cinlerin gerçek isimleri bunlar değildir. Banu Teyze onların isimlerini bildiği halde asla telaffuz etmemiş ve onlara bu isimleri takmıştır. (s. 80) Şekerşerbet Hanım, tam bir vücuda sahiptir, ancak başının olduğu yerde sadece bir duman vardır. Banu Teyze, ona çok güvenir. Bu cin, diğer cinlerin aksine dinine bağlı bir Müslüman'dır ve sık sık camileri, türbeleri ziyarete gider. Banu Teyze'nin nefsinin yenmek için kırk gün kendini bir odaya kapatıp kırkıncı günün sabahında kendine bağladığı cin Ağulu Bey ise, çok yaşlı bir cindir ve dolayısıyla çok güçlüdür. Sahibine çok bağlı olan Ağulu Bey, ona birçok konuda bilgi vermiştir. Öyle ki sahibine verdiği bu bilgiler, onun meşhur bir falcı olmasını sağlamıştır.

Kötü cininden para, refah yaşam gibi kişisel şeyler istemekten kaçınan Banu Teyze, ondan sadece bilgi istemiştir. Farklı konularda bilgilenmek isteyen ve kimi zaman kendine gelen insanların sorduğu sorulara bu cini sayesinde cevap veren Banu Teyze, Ağulu Bey'den kendisi için yalnızca bir şey istemiştir. O da Asya'nın babasının kim olduğuna dairdir. Cin taifesinin asla yalan söylemediğini bilen Banu Teyze, yine de Asya'nın babasının Mustafa olduğuna inanmak istemez. Öğrendiği için de pişman olur. (s. 196) Böylece Zeliha ve Banu Teyze'den başka hiç kimse Asya'nın babasının kim olduğunu bilmez.¹³⁷

Banu Teyze, Armanuş'un İstanbul'a gelip evlerine geldiği günün sonrasında anlattıklarından çok etkilenir. Armanuş, Kazancılara büyük babasının ve büyük annesinin seneler evvel İstanbul'da yaşadığını, fakat 1915'te onların sürgün edildiğini ve yollarda başlarına gelenleri anlatır. Sahibinin meraklandığını anlayan Ağulu Bey, ona o yıllarda her şeyi gördüğünü ve isterse anlatabileceğini söyler. Banu Teyze önce bu teklifi reddeder ama merakına yenik düşerek kötü cininin anlattıklarını dinlemeye başlar. Cinin anlattıkları bittiğinde kendi ailesinin gerçeğini de öğrenir. Armanuş'un babaannesi Suşan, onun da babaannesidir.

Siyah Süt'te anlatıcı doğum yaptıktan sonra anneannesi ona yalnız kalmaması gerektiğini, eğer yalnız kalırsa Alkarısı denen cinin kendisine musallat olacağını söyler. Bu dişi cin lohusanın yanına yaklaşmasın diye anlatıcının yatağının örtüsüne çengelli iğneler takılır, kırmızı renkte kuşaklar bağlanır ve çörek otları serpilir.

Anlatıcının, bebeğin doğumuyla başlayıp aylar boyunca devam eden bunalımlı hali, onun bu haline yakın bir cinin ortaya çıkmasına ortam hazırlar. Cinin adı "*Post-natal Depresyon, namı diğer Lord Poton*"dur. (s. 267) Anlatıcı ile konuşan Lord Poton, Alkarısı olmadığını; o cinin çok eskilerde kaldığını ve kendisinin modern bir cin olduğunu söyler. Lord Poton ilk iş olarak anlatıcının içinde barındırdığı parmak kadınları bir kutuya hapseder ve geldiği günden itibaren bir gölge gibi anlatıcıyı takip eder. On ay boyunca ona itaat eden anlatıcı, bir sabah uyandıığında Lord

¹³⁷ Zeliha, Mustafa'nın ölümünden sonra gerçeği kızına söyler. Mustafa'nın yıkanıp toprağa verileceği gün, Kazancı kadınları cenazeyi eve götürürler. Zeliha, Asya'nın babasının kim olduğunu bilmesine hakkı olduğunu düşünerek ona babasının içeride yatan dayısı olduğunu söyler. Böylece sadece Zeliha'nın ve Banu Teyze'nin bildiği sırda bir kişi daha katılır.

Poton'a artık gitmesini istediğini söyler. Cini hayatından çıkararak anlatıcı, parmak kadınları hapsediği kutudan çıkarır ve onlarla beraber yaşamına devam eder.

Aşk'ta Kebikeç¹³⁸ isimli bir kitap cinine olan inancı görmekteyiz. İnanişâ göre bu cin, kitaplara dadanıp onların sayfalarını kemirir. Bu cini kitaplardan uzak tutmak için kitapların ilk sayfasına bir yazı yazılır: “*Ya Kebikeç! Bu kitaptan uzak dur! Sana göre değil bu sayfalar!*” (s. 214)

Romanda Şems ile Kimya'nın evlenecekleri haberi duyulduğunda hemen düğün hazırlıkları başlatılır. Evlendikleri gece cinlerin onlardan uzak tutulması için odada tütsüler yakılır. (s. 373)

(3) *Evliya İnanişâ ve Hürmeti*

Yaşadığı zaman keramet sahibi olduğu bilinen çoğu kişiye yani evliyaya öldükten sonra bir türbe yapılmıştır. Geçmişten günümüze gelen bir uygulamaya göre kadınların çoğunluğu oluşturduğu kişiler, bu türbelere gidip dilek dilemekte ya da adak adamaktadır. İslamiyet'e göre bu durum yanlıştır. Çünkü İslam dininde Allah ile kulu arasında aracı yoktur ve Allah'tan başka kimseden yardım beklenmemelidir.

Pinhan'da Hezarpare Horoz Baba Tekkesi'ni, içinde barındırdığı kitabı almak için ateşe veren Mısırlı İbrahim Efendi ve cariyesi Emsalinur, Defterdâr Celal Mahallesi'nde büyük bir kargaşaya sebep olmuştur. Bu yangından sonra malını mülkünü kurtarmaya çalışan mahalleli, bütün eşyalarını sokağa indirir. Bu esnada gerdanlığı Sefih Ali tarafından çalınan bir kadın, komşusu olan bir kadını gerdanlığını çalmakla suçlar ve onunla saç saça baş başa kavga eder.

Çaldığı gerdanlıkla yetinmek istemeyen Sefih Ali, gözünü bir evliya türbesine diker. Oradaki şamdanları ve örtüyü de çalıp uzaklaşır. Bu esnada kavga eden

¹³⁸ Elif Şafak, burada kebikeçi cin olarak belirtmiştir. Ancak İslam Ansiklopedisi'nde kebikeç “el yazması kitapları güvelerden korumak için üzerlerine yazılan ve tılsımlı olduğuna inanılan kelime” olarak tanımlanmıştır. Bu kelime, Eskiçağ'dan beri el yazma eserleri güvelerden ya da böceklerden korumak için insanların aldıkları önlemlerden biridir. İnsanlar, haşarları uzak tutmak için kitapların ilk sayfasına “*yâ kebikeç veya yâ hafiz yâ kebikeç*” ibarelerini yazmışlardır. Kebikeçin, “Süryânice'de haşarları yok etmekle görevli bir meleğin veya kitap kurtları şeyhlerinin adına saygı duyduğu için zarar vermediği rivayet edilir. Başka bir rivayete göre ise yine kitap kurtlarını etkileyen tılsımlı bir söz veya duadır.” Daha geniş bilgi için bk. Tuba Çavdar, “Kebîkeç”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, s. 161-162.

kadınlardan biri Sefih Ali'nin türbeden çıkan karaltısını görür. Evliyanın bu temaşadan kaçtığını düşünen kadın, herkesin dikkatini o yöne çeker. *“O ulu kişi, pilini pirtısını toplamış, alevlerden, arbedelerden uzak ve sakin bir köşe bulmak üzere karanlığa dalmakta idi. Dul kadın, gerdanlık yüzünden çıkardığı patırtıdan dolayı af temenni eder gibi, ağlamaklı bir ifadeyle karaltının ardından fatiha okudu.”* (s. 83)

Şehrin Aynaları'nda Zişan Kadın'ın, evinin karşısındaki evliya türbesine büyük bir saygısı ve ona dair pek çok inancı vardır. Yağmurlu gecelerde evliyanın kalkıp dolaştığına inanan Zişan Kadın, böyle bir gecede pencereden bakılmaması gerektiğini, şayet bakılırsa evliyanın rahatsız olup gideceğini söyler. Yine yağmurlu gecenin sabahında yüzünü yıkayıp pencereden dışarı bakılırsa evliyanın ayak izlerinin görülebileceğine inanır. (s. 8)

Zişan Kadın, bazen yanında darı taneleri ile birlikte türbeyi ziyarete gider. Getirdiği darıları türbenin etrafına serptikten sonra duasını eder. (s. 9) Andres'in hastalanıp yatağa düştüğü günlerde evliya türbesine giden Zişan Kadın, yine darı serper ve onun iyileşmesi için dua eder. Bir hafta sonra ayağa kalkan Andres'in iyileşmesinin de evliyaya bağlı olduğuna inanır. Hatta iyice ayağa kalktığında onun da evliyanın yanına gidip teşekkür etmesi gerektiğini söyler. Ancak Andres, Zişan Kadın'ın bu sözlerini önemsemez ve evliyaya gidip teşekkür etmez. (s. 213)

Bit Palas'ta Bonbon Palas Apartmanı'nın üzerinde yükseldiği zemin 1949 yılında biri Müslüman diğeri Ermeni olmak üzere yıkılan iki mezarlığın üzerine kurulmuştur. Mezarlıklar yıkılmadan önce sürekli göç alan İstanbul'da birçok apartman ve ev yapılmış ama doğru düzgün bir yol kalmamıştır. Bu nedenle de bir yol yapılması gerektiğini düşünen yetkililer, bunun için en uygun yerin mezarlık olduğunu düşünürler. Mezarlığın başka bir yere taşınması hususunda birleşen yetkililer, bu taşınma işini birkaç istisna dışında gerçekleştirmez ve hemen mezarlığı yıkmaya girişirler. Yıkım esnasında Müslüman mezarlığında birbirine tıpatıp benzeyen iki evliya türbesi görürler. Bu türbeden birinin sahte olduğunu varsayarlar ve iki mezarı da açmaya karar verirler. Açtıklarında hiçbir şey bulamazlar ve hemen bu iki türbeyi de yıkarlar.

Evliya mezarlarına yapılan bu saygısızlığı duyan gazetelerden biri hemen “*Hükümetin Takım Elbiseli Evliya Katilleri*” (s. 29) başlıklı bir yazı yazar. Bu yazıyı okuyan dernekler ve insanlar evliyalara ne olduğunu araştırmaya başlarlar ve hemen bu işin sorumlusunu bulmaya girişirler. “*Birdenbire tüm bu insanlar, boşaltılmış kabristanın içindeki iki evliya mezarının başlarına ne geldiğini öğrenip, sorumlulardan hesap sormayı varlıklarının yegâne gayesi bellemiş gibiydi.*” (s. 30) Nihayetinde kimse suçlu kabul etmez ve suç da dört mezarlık bekçisinin başına kalır.

Yıkılan bu mezarlığın üzerine inşa edilen Bonbon Palas’ın 7 numaralı dairesinde ikamet eden Ben, apartmana birdenbire yayılan ekşimsi kokudan öyle rahatsızdır ki bu kokunun apartmanın önüne dökülen çöplerden yayıldığını düşünür.¹³⁹ Bu pis kokuyu ortadan kaldırmak için Ben’in aklına bir fikir gelir. Halkın evliyalara ve yatırlara olan inancını bildiği için çöp atılan yere “**BU DUVARIN ALTINDA YATIR VAR ÇÖP DÖKMEYİN**” yazar. (s. 273) Sabah kalktığında bu yazıyı gören ve zaten bu tür şeylere inanan Meryem, hemen boş bir kavanoz alarak yatır olduğu söylenen yerden toprak alıp kavanozun içine koyar. Meryem, yatırın olduğu yere bir de dileğini bırakır. Dileği, oğlu Muhammet’in biraz cesaretlenmesidir. (s. 275)

Meryem, Mavi Metres’in kendisine muz likörü verdiği bir gün, bir evliya yatırına bir dilek dilediğini ve Muhammet’in o günden sonra değiştiğini söyler. Mavi Metres’e de dilek dilemesini tavsiye eden Meryem, hangi evliyaya dilek dilediğini, isteği tutarsa söyleyeceğini ifade eder. Buna inanan Mavi Metres de bir kâğıda metresi olan zeytinyağı tüccarından kurtulmak istediğini yazar. Birkaç gün sonra da zeytinyağı tüccarı bir kazada ölür. Yaptığını Ben’e anlatan Mavi Metres, Ben yatırın

¹³⁹ Apartmana yayılan bu koku aslında Madam Teyze’nin evinden gelmektedir. Madam Teyze kocasını kaybettikten sonra Bonbon Palas’ın 10 numaralı dairesine taşındığında burada eski ev sahiplerinin eşyalarını bulur. Pavel Patroviç’in kızına bir mektup yazan Madam Teyze, eşyaları isterse gönderebileceğini söyler. Fakat dairenin sahibi Valerie Germain cevaben, eşyaları istemediğini, ne istiyorsa onu yapabileceğini yazar. Madam Teyze de birbirinden değerli eşyaları atmaya kıyamaz. Geçmişte annesinin romanlarını, günlüklerini yok etmesiyle ve kardeşinin de kocasının fotoğraflarını başkalarına vermesiyle kendine ait bir şeyi kalmadığını düşünen Madam Teyze, başkalarının eşyalarına sahip çıkmaya başlar. Böylece her sabah, hava daha aydınlanmadan elinde torbalarla çıkıp çöpe atılan eşyaları çıkarır ve evine getirir. Yıllarca biriktirdiği bu çöpler, nihayetinde apartmana kötü bir koku bırakır. (s. 346-347)

olmadığını, o yazıyı yazanın kendisi olduğunu anlatmaya çalışsa da ona inanmaz ve zeytinyağı tüccarının ölümüne sebep olduğu için kendini suçlar. (s. 343)

Romanda Hacı Hacı, torunlarına her zaman hikâyeler anlatır. Bu hikâyelerden biri de Boşluk Dede isimli bir evliyaya aittir. Rivayete göre evliya olmadan önce bir derviş olan bu kişi, İstanbul'un fethi esnasında büyük yardımlar etmiştir. Askerlere kendisini surların üstüne atmalarını söylemiş. Askerler dediğini yapmış ama derviş duvara yapışıp kalmış ve hiçbir zarar görmemiş. O esnada namaz kılıp Allah'a "*canımı al, boşluğa çevir*" diye dua etmiş ve Allah onun canını alıp bıraktığı yerde bir boşluk oluşturmuş. Askerler de o boşluktan içeri girip şehri almışlar. (s. 123)

İstanbul alındıktan sonra hünkâr, bu dervişin yaptıklarını unutmamış ve ona bir türbe yaptırmış. Adı da "Boşluk Dede Türbesi" olarak kalmış. Hacı Hacı, bu türbeye çocuğu olmayan kadınların gittiğini söyler. "*Rahmi boş olan gelinler, Boşluk Dede'nin türbesine gider, dualarını eder, sonra da mezarın başında bir gece boyunca hiç uyumadan tek başlarına otururlarsa, şafak sökerken duaları kabul olunur. Senesine varmadan nurtopu gibi bir evlat doğururlar.*" (s. 124-125)

Araf'ta Gail ile Ömer evlendikten sonra İstanbul'a gidip Ömer'in ailesini ziyarete giderler. İstanbul sokaklarında gezerken Gail'in dikkatini evliya türbeleri çeker ve buradaki her türbenin farklı bir amaca hizmet ettiğini görür: Koca bulmak, kocayı kaybetmek, hastalara şifa vermek, aşk yarası çekenlerin acısını dindirmek, bebek sahibi olmak... Gail, her türbenin farklı özellikleri olmasına rağmen buraya akın edenlerin hep kadın olduğunu görür. (s. 333)

(4) Fal Bakma

Fal, "*insanın gelecekte karşılaşacağı hayır ve şerri bilmek istemesi ve uğur tutması demektir.*"¹⁴⁰ Fal bakma yani geleceği görme/okuma, İslam dinince yasaklanmıştır.¹⁴¹ Elif Şafak'ın romanlarında yaygın fal, kahve falıdır. Bunun yanı sıra çeşitli ve modern falları da görmekteyiz.

¹⁴⁰ Ahmet Rıfat, *Tasvîr-i Ahlâk-Ahlâk Sözlüğü*, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, Eser No: 62, s. 73.

¹⁴¹ Fal bakmanın yasak olduğu Maide suresinin 90. ayetinde şu şekilde ifade edilmiştir: "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şüphe yok ki şeytanın işi olan pisliklerdir.

Pinhan'da Akrep Arif Mahallesi'nin hürmet gören kadınlarından Sidikli Safiye ile Hoyrat Hacer karşılıklı evlerde otururlar ve gün boyu birbirlerinden ayrılmazlar. Çok iyi anlaşılan bu ikili, çok da güzel kahve falı bakarlar. Fakat kahve bakış tekniklerinde farklılıklar vardır. "*Sidikli Safiye kahve tavelerinin içinden güzel şeyleri çekip çıkartırken, Hoyrat Hacer'in oltasına hep fena tesirli kelimeler takılırdı.*" (s. 114) Bu nedenle de fal baktıran kişi aynı fincanı mutlaka ikisine de götürür, farklı farklı yorumlar dinler.

Romanda bohçacılık ile geçinen ve aynı zamanda Kevser Nine'nin istediği otları taşıyan Maile ile Naile, bazen gittikleri evlerde bakla falı da bakarlar. "*Kenarları oyalı mendillerini orta yere açıp, baklaların arasında cirit atan kömür, şeker, taş ve kayatuzu parçalarından müneccimâne laflar çıkartırlardı.*" (s. 199)

Şehrin Aynaları'nda Zişan Kadın kahve falı bakmasını bilir. Andres büyüüp de kendisinin ve ailesinin hikâyesini öğrenmek için İstanbul'a gelir.¹⁴² Burada bir evde kalan Andres'in işlerini de Zişan Kadın görür. Zişan Kadın, Andres'i kahve içmeyi alıştıırır ve ona her defasında falına bakmayı teklif eder. Ancak bilmediği kendi hikâyesini başkalarından duymaya çekinen Andres, onun bu teklifini her defasında reddeder. (s. 9)

Romanda kahve falı bakan bir diğer kişi de Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin küçük kızı Zühre'dir. Zühre babasının bütün gün kitap odasında ne yaptığına hiç anlam veremez. Hatta bir gün kitap odasına girdiği vakit babasının orada olmadığını görür ve merakı iyice artar. Babasının akşam ezanı okunduğunda bu odadan çıktığı bir vakit kahvesini hazır eden Zühre, babası kahvesini içerken yanında bekler. Babası gittikten sonra fincanı havada çevirip kapatır. Böylece babasının kendisinden sakladığı sırrı öğrenmeye çalışacaktır. (s. 230) Ancak Zühre'nin fala baktıktan sonra babasının odanın üstündeki tavan arasında ablası Zülfe'yi sakladığını öğrenip öğrenmediğine dair romanda bir bilgi yoktur.

Bunlardan sakının ki kurtuluşa eresiniz." Bk. Abdullah Aydın, *Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali*, Aydın Yay., İstanbul, s. 124.

¹⁴² Andres'in yaşadığı kimlik bulanımı ileriki bölümlerde anlatılacaktır.

Bit Palas'ta Meryem, kendi akıbetini öğrenmek için kahve falı bakar. Böylece sabah kahvaltısından sonra her gün kendine kahve yapan Meryem, başına gelebilecek kötü şeyleri fal sayesinde öğrenmeye çalışır. (s. 195)

Romanda kahve falı bakan bir diğer kişi ise Metin Çetin'dir. Nadya, defalarca aşure yapsa da bir türlü kocasının istediği gibi ayarını tutturamaz. Bir gün yaptığı aşureyle kocasının istediği kıvamı yakaladığını düşünen Nadya, onun akşam işe gideceğini anladığı için aşureyi işyerine götürmeye karar verir. Kocasını odasına geldiğinde açık olan kapıdan içeri bakar ve Metin Çetin'in bir başka kadınla samimi bir şekilde yan yana oturduğunu ve birbirlerine kahve falı baktıklarını görür. (s. 177)

Baba ve Piç'te Banu Teyze, önceleri sadece kahve falı bakarken daha sonra alanını genişletir ve Tarot kartları, bozuk paralar, baklagil taneleri, tespih boncukları, inciler ile fal bakmaya başlar. (s. 80) Akla gelen her nesneyi cinleri sayesinde okuma yetisine sahiptir. Daha sonraları ise kavrulmuş fındık taneleri ile fal bakmaya başlar. Dediğine göre fındıklar kavrulurken duyulan ses, ona hayata ve tabiata dair önemli sırlar verir. Fakat Banu Teyze "*gaybı bilen yalnızca Allah'tır düsturuna hürmetsizlik ve itaatsizlik etmemek için öğrendiklerini açık açık ifşa etmek yerine, perdeli ve sırlı ihbar etmekteydi.*" (s. 81)

Kısa zamanda İstanbul'da şöhreti dilden dile dolaşan Banu Teyze, herkesin falına bakar. Baktığı falın karşılığında maddî durumu kötü olan müşterilerinden kesinlikle para almaz, onun yerine bir avuç fındık ister. Bu nedenle de Banu Teyze "Fındık Ana" olarak anılır. (s. 81)

Banu Teyze kahve falı baktıktan sonra da falın gerektirdiği şeyleri uygular. Fincanı tabağına koyduktan sonra Banu Teyze, içini soğuk suyla doldurur ki şekiller karışsın ve kimse ne olduğunu görmesin. "*Kahve falının bu iyiliği vardır; Cenab-ı Hakk'ın görünmez mürekkeple alnımıza yazdığı kaderin aksine, kahvenin telveyle yazdığı kader daima yıkanıp akıtılabilir.*" (s. 203)

Aşk'ta Şems, el falı bakar. Kaldığı handa parası olmadığı için hancının el falına bakarak borcunu ödemek isteyen Şems, onun falına bakar. Şems, falcı ve büyücülerin geleceği bildiklerini iddia ettiğini, oysa kendisinin sadece geçmiş

okuyabilme yeteneğine sahip olduğunu söyler ve onun sağ elini kavrar. Hancının yıllardır karısının acı çekerek öldüğünü düşünmesiyle çok üzüldüğünü ama karısının hiç acı çekmeden öldüğünü söyler. Hancı ise söylenenler karşısında şaşırır ve Şems'e gece handa konaklayabileceğini söyler. (s. 55)

(5) *Kurşun Dökme*

Kurşun dökme, nazara uğradığı düşünülen kişinin üzerinde, eritilmiş kurşunu suya dökülerek nazardan kurtulacağı/korunacağı düşüncesine dayalı bir inanış şeklidir. “*Hatta birkaç defa kurşun döktürerek bunu alışkanlık haline getiren kişinin nazara karşı mutlaka kurşun döktürmesi gerektiğine inanılmaktadır.*”¹⁴³

Pinhan'da Bedrenk Asiye, Akrep Arif Mahallesi'nin kocakarılarından biridir. Onun da diğer kadınlar gibi olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılır. Bedrenk Asiye kem gözleri kovmak için türlü şeyler yapar. O nedenle de kim üzerindeki gözü atmak istese hemen Bedrenk Asiye'yi çağırır ve ona kurşun döktürür. (s. 116)

Araf'ta Zehra da kurşun döker. Amerika'dan ayrılıp evine geldiği gün, oğlunu kem gözlerden korumak için hemen soğuk suyla doldurduğu tencerenin içine erittiği kurşunu döker. Kurşun da soğuk suya girince hemen cızırdamaya başlar. (s. 207)

Baba ve Piç'te kuşun dökmeyi bilen tek kişi Cicianne'dir. Asya küçükken Cicianne ona sık sık kurşun dökmüştür. Asya'yı halının üzerine oturtan Cicianne, başının üstünden bir battaniye gerilmesini sağlamış ve kurşunu eritip battaniyenin üzerinde soğuk suyun içine atmıştır. Her seferinde farklı şekiller çıkan kurşunun ortasında göz şeklinde bir delik varsa Asya'nın üzerinde nazar var demektir.

Cicianne Alzheimer hastalığının başlarında iken kurşun dökme geleneğini Banu Teyze'ye değil de Zeliha Teyze'ye bırakmak istemiş ama Tanrıtanımaz olan Zeliha Teyze, bunu öğrenmek için hiçbir çaba sarf etmemiştir. (s. 309-310) Dolayısıyla ailedeki tek kurşun döken kişi Cicianne, hastalığının ilerlemesiyle artık bu işi göremez hale gelmiş ve bu gelenek de kendiliğinden yok olmuştur.

¹⁴³ Rıfat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No: 108, Ankara 1995, s. 177.

(6) *Muska*

Muska, nazara uğrayan kişinin Arapça kelimeler yazılı bir kâğıt parçasını üçgen şeklinde bir derinin içinde koyarak üzerinde taşıdığı nesnedir. Muskayı taşıyan “insanoğluna kimsenin herhangi bir zararının dokunamayacağına inanıldığı gibi, ayrıca bunu taşıyana silâhın işlemeyeceği, kılıcın batmayacağı, görünmez kaza ve belânın uğramayacağı inançları da mevcuttur.”¹⁴⁴

Pinhan'da Akrep Arif Mahallesi'nin bütün kızları ve erkekleri birbirinden güzeldir. Bu nedenle de mahalle sakinleri, çocuklarının nazardan korunması için her birine kocakarıların yazdığı muskaları alır ve evlatlarının üzerlerine takarlar. (s. 88)

Şehrin Aynaları'nda Plasencia del Monte köyünde yaşayan Yaşlı, bu köy sakinlerince çok sevilir ve onların her derdine koşar. Hıristiyanlığı zorla kabul etmek zorunda kalan köylüler, yine de Müslüman kimliklerinden vazgeçememişlerdir. Yaşlı da her fırsatta onlara dinî konularda yardımcı olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'i hiç görmedikleri halde Yaşlı onlara kitaptan ayetler okur ve bebeklerden yaşlılara kadar herkese muskalar hazırlar. (s. 48)

Baba ve Piç'te üç kız çocuğun ardından bir erkek çocuk doğuran Gülsüm Nine, Kazancı erkeklerinin başına gelen felaketlerin Mustafa'nın başına gelmemesi için bazı önlemler alır. Bebekliğinden itibaren Mustafa'yı nazar boncukları ve muskalarla süsleyen Gülsüm Nine, onun saçlarını sekiz yaşına gelene kadar da kestirmemiştir. Amacı Azrail'in onu kız çocuğu sanıp yanılmasını sağlamaktır. (s. 40)

(7) *Nazar İnanışı*

Kötü niyetli birinin bakış yoluyla canlılara veya cansızlara zarar vermesine “nazar” denir. Kişi, bakış yoluyla nazar değdirebildiği gibi söz ya da nefesle de nazara neden olabilir. Yaygın bir inanışa göre, en çok renkli göze sahip insanlar nazar değdirir.

¹⁴⁴ Araz, s. 173.

Eskiden beri insanlar, nazardan korunmak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. En bilindik uygulamalar nazar boncuğu taşımak, kurşun döktürmek, muska taşımak ve üzerliğin dumanını koklamaktır.¹⁴⁵

Pinhan'da Akrep Arif Mahallesi sakinleri, çocuklarının nazardan korunması için kocakarıların hazırladığı nazar bocuklarını onların üzerine takarlar. Bu işler için en uygun kişi Bedrenk Asiye'dir. Onu evine çağırnlardan ve evde el üstünde tutulmasından pek memnun olan Bedrenk Asiye, "*yeni dükkân açan, azıcık paralanan, oğlan doğuran ya da kızına hayırlı bir kısmet bulan*" (s. 116) kişilere nazar duaları okur, kurşun döker ve ateşte tuz çevirme gibi birçok yolla nazarı defetmeye çalışır.

Şehrin Aynaları'nda Andres İstanbul'a geldikten bir süre sonra sabah yatağından kalkıp yağmurlu havada evliya türbesinin nasıl görüldüğüne bakmak ister. Ayağa kalktıktan sonra başı dönmeye başlayan Andres, hastalanır ve tam bir hafta yataktan kalkamaz. Zişan Kadın, ona nazar değdiğini düşünür. Bu nedenle de evin her yerini üzerliklerle, muskalarla, nazarlıklarla donatır. (s. 212)

Baba ve Piç'te Asya ve Zeliha Teyze haricindeki Kazancı kadınları nazara inanır. Bunlardan biri Cicianne'dir. Kocası Rıza Selim ile mutlu bir evlilik ve sakin bir yaşam geçiren Cicianne, onun ölümünden sonra hiç inanmadığı nazara inanmaya başlar. (s. 152) O günden sonra bir bardak çatlasa ya da kırılrsa nazarın ve kem gözlerin yok olduğuna inanan Cicianne, nazardan korunması için Asya'nın ceplerine okunmuş buğday taneleri koyar. (s. 138) Alzheimer hastalığına tutulmadan önce de yine nazarın ortadan kalkması için Asya'ya kurşun döker.

Feride Teyze de nazara inanır. Bir sabah kahvaltısında Asya'nın elindeki çay bardağı çatlar ve Feride Teyze kaşlarını çatıp ona nazar değdiğini düşünür. Teyzesinin bu düşüncesi ise Asya'nın hiç umurunda değildir. Çünkü o, kendisine nazar degecek kadar güzel olmadığına inanır. (s. 308-309)

Siyah Süt'te anlatıcı, doğum yaptıktan bir süre sonra bunalıma girince batıl inançlara sahip anneannesi, onun bu durumunu nazara bağlar. "*Nazar bu nazar,*

¹⁴⁵ Araz, s. 169-177.

elemterefiş, kem gözlere şiş, kemikler yok olsun.” (s. 27) diyerek, anneanne torununu nazar belasından korumaya çalışır.

(8) Ölü Üstüne Bıçak Koyma

Ölmüş bir kişinin bedeninin şişmemesi için onun göbeğinin ya da göğsünün üstüne bıçak, makas gibi metal nesnelere konur. Bu, zamanla gelenek halini almıştır ve ülkemizin çeşitli bölgelerinde halen uygulanmaktadır.

Pinhan'da Nevres, babasının öldüğü gecenin sabahında evden çıkıp Ceviziçi Tahir'e babasının öldüğünü söyledikten bir süre sonra eve gelir. Eve girdiğinde ağlamaların dindiğini gören Nevres, kadınların kendisini görmesiyle tekrar feryat etmeye başlamalarına neden olur. Babasını yatırdıkları odaya giren Nevres, onun yüzünün solduğunu, ayaklarının birleştirildiğini ve çenesinin de siyah bir kuşakla bağlandığını görür. Aynı zamanda da babasının göbeğinin üzerine kara saplı bir bıçak konmuştur. (s. 102-103)

Beşpeşe'de Zehra'nın anneanesi Semiha Hanım öldükten sonra bir odaya yatırılır, üzerine yüzü açık kalacak şekilde beyaz bir çarşaf örtülür. Çenesi de bağlanan Semiha Hanım'ın göğsünün üzerine de bir hançer koyulur. (s. 551)

Baba ve Piç'te Mustafa ölüp cesedi yıkandıktan sonra imamın tüm itirazlarına rağmen Kazancı kadınları onu eve getirirler. Cesedi bir odaya yatırıp ellerini göğsünde kavuşturan kadınlar, onun göğsüne vücudunun şişmemesi için çelik bir bıçak koyarlar. (s. 367)

(9) Büyü

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kesin ifadelerle İslam dinince yasaklandığını bildiğimiz¹⁴⁶ büyü, “*tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında*

¹⁴⁶ “Süleyman'ın saltanatı aleyhine, şeytanların telkinlerine (sihre) uydular. Süleyman sihir yaparak kâfir olmadı. Fakat şeytanlar insanlara (sihir öğrettiklerinden) kâfir oldular; Babil'deki Harut ve Marut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek; ‘Biz Allah tarafından denenmek için indirildik. Sakın sihir yapıp da kâfir olmayın’ demeden, kimseye bir şey öğretilmezlerdi. İşte insanlar, karı ile kocanın arasını açacak şeyleri onlardan öğreniyorlardı. Öğrenenler ise, Allah'ın izni olmaksızın kimseye zarar vermezdi. Ancak kendilerine zararı olacak faydasız şeyler öğreniyorlardı. Bu bilgiyi edinene ahirette bir nasip olmadığını öğrenmişlerdi. Bir de canlarına karşılık elde ettikleri şeyleri o şeyin ne kadar kötü bir şey olduğunu bir bilselerdi.” Bakara Suresi, Ayet: 102

*olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen ad*¹⁴⁷ dır. Tarihin en eski dönemlerinden beri yapılan büyü, kimi zaman kişiye zarar vermek için kimi zaman da tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır.¹⁴⁸

Bit Palas'ta Cemal'in ve Celal'in annesi, bir hocaya gidip büyü yaptırır. Kocasının oğlu Cemal'i de alıp Avustralya'ya gitmesi üzerine çok üzülen anne, kendisine tavsiye edilen bir hocaya gidip büyü yaptırmak ister. Nihayetinde hocanın evine Celal ile gider. Hoca şimdiye değin kötü büyü yapmadığını ama kocasının bunu hak ettiğini söyleyerek onlara yardım edeceğini ve kocasıyla oğlunun oraya gitmesine engel olacağını ifade eder.

Hocanın söylediklerini annesi anlayamadığı için hoca, büyü'nün nasıl yapılacağını Cemal'e öğretir.

Mısır püskülü verdi, okunmuş su doldurdu şişeye, bi de bir kâğıda artık kimbilir neler yazdı. "Mısır püsküllerini iki tutam yap, sıkıca bağla. Kâğıdın içine koyup, sigara gibi uzunlamasına sar. Sonra da hepsini yak" dedi. "İşte o vakit bir ses duyacaksın. Ateşin içinden bir ses çıkacak. O sesi duyunca anla ki doğru yapıyorsun. Hiç durma. Ateşi sakın elleme. Kendi bildiği gibi yansın. Ateş tamamen sönünce, küllerini okunmuş suyun içine at, sonra da suyu kırmızı bir gül ağacının dibine boşalt. Gerisi kendiliğinden geliverir" dedi. (s. 311)

Cemal, eve gidince hocanın dediklerini yapmaya girişir. Onun dediklerine inanmasa da yapmaya devam eden Cemal, hocanın dediği gibi bir ses duyar. Çok korkar ve okunmuş suyu ateşin üstüne döküverir. Böylece büyü'yü hocanın dediğinden farklı bir hale getirir. Sabah olunca annesi, yaptığından pişman olup ağlamaya başlar. O esnada da Cemal, büyü'yü yanlış yaptığını söyler ve annesinin yüreği ferahlar. (s. 312)

(10) Kocakarı Tedavilerine Başvurma

Tıbbın gelişmediği eski zamanlarda çeşitli hastalıklar, bu hastalıkların tedavisinde uzmanlaşmış olarak kabul edilen ve kocakarı olarak nitelendirilen kişiler

¹⁴⁷ Türkçe Sözlük, s. 336.

¹⁴⁸ Araz, s. 165.

tarafından iyi edilmeye çalışılırdı. Kocakarılar kendilerinden deva bekleyen kişileri çeşitli otlarla, dualarla ve hatta kimi zaman büyü ile tedavi etmeye çalışmışlardır.¹⁴⁹

Pinhan'da Akrep Arif Mahallesi'nin kocakarıları Kevser Nine, Bedrenk Asiye, Hoyrat Hacer, Şebgir Kamer, İsmihan Kadın ve Macuncu Makbule mahallede büyük hürmet görür ve mahalle sakinlerinin ne zaman başı derde girse bu kocakarılar çeşitli çareler bulmaya çalışır.

Kevser Nine bu kadınların içinde en fazla hürmet görenidir ve neredeyse onların başı gibidir. Çok iyi niyetli ve yardımsever bir kadın olan Kevser Nine, din, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmadan herkesin derdini dinler ve dertlerine deva bulmaya çalışır. Genellikle çeşitli otlarda şifa arayan Kevser Nine, otlarını başkalarına toplatır. Bu kişiler de genel olarak kendisine vefa borcunu ödemek isteyenlerdir. (s. 200)

Diğer kadınlar da çeşitli işlerde uzmanlardır. Sidikli Safiye ve Hoyrat Hacer kahve falı bakar, Şebgir Kamer rüya tabir eder, Macuncu Makbule başkalarına derman olacak macunlar yapar, İsmihan Kadın, cinleri sayesinde özel güçlere sahiptir ve Bedrenk Asiye de kem gözleri yok etmek için kurşun dökme gibi icraatlar yapar.

Bu kadınlar, sadece mahallelerinde değil başka yerlerde de isimlerini duyurmuşlar ve her yerden ziyaretçilere sahip olmuşlardır. Cüce Cafer'in vaktiyle emrinde çalıştığı paşanın kızı Nakş-ı Nigar, aniden rahatsızlanır ve yatağa düşer. Hekimlerin tedavilerine cevap vermeyen Nakş-ı Nigar, en sonunda Nazikter Kalfa'nın tavsiyesi üzerine kocakarılarından Bedrenk Asiye'nin evine götürülür. Kocakarılar, yedi gün yedi gece Nakş-ı Nigar'ı ayağa kaldırmak için uğraşırlar ve yedinci gecenin sabahında Nakş-ı Nigar iyileşir. Fakat bu evde gördüğü Civan Ömer'e âşık olan Nakş-ı Nigar, mahallenin dışarıdan kız almama geleneği yüzünden karasevdaya tutulur ve kısa zamanda tekrar yatağa düşüp ölür. (s. 152)

¹⁴⁹ Araz, s. 165.

b. İslam Dinine Uygun Davranışlar

(1) Namaz Kılma

Namaz, İslam'ın şartlarından birincisidir. Namaz günde beş vakit olmak üzere insanlara farz kılınmıştır ancak “*bir insana namazın farz olması için üç şartın bulunması lâzımdır: İslâm, bülûğ, akıl.*”¹⁵⁰

Pinhan'da tasavvufa dair bilgilerin olması, tekke ve dervişlerin çokluğu dine uygun davranışların işlenmesini de beraberinde getirmektedir. Dinin yükümlülüklerinden biri olan namaz da romanda görülmektedir. Fakat namaz kılma, romanda adı geçen kişilerin çoğunun bir özelliği olarak verilmemiştir. Yine de anlatıcı, bazı kişilerin namaz ibadetini vermiştir. Bu kişilerden biri Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi'nin sahibi Şeyh Mehmed Mühür Efendi'dir. Şeyh Mehmed Mühür Efendi, her çarşamba öğle namazını kıldıktan sonra tekkesinde Mesnevî okutur. Yine müziğe düşkün olan Şeyh Mehmed Mühür Efendi, her sabah namazını kıldıktan sonra müzik odasına gidip oradaki çalgıların hepsiyle teker teker ilgilenir.

Bir başka namaz ibadeti ise Şebgir Kamer'in evinde yaşanmıştır. Şebgir Kamer, Ramazan ayının son günlerinde komşularını (kadınları) iftara çağırır. Top patladığında herkes hurma, su ve zeytinle oruçlarını açtıktan sonra toplu bir şekilde namaza dururlar. Namaz bittikten sonra da sofraya oturup yemeklerini yemeye başlarlar. (s. 189)

Mahrem'de Şişko'nun babaannesi dinin emir ve yasaklarını bilir ve buna uygun yaşamaya çalışır. Sık sık oruç tutan babaanne, namazlarını da aksatmaz. Hatta namaz kılmayı Şişko'ya da öğretmek ister ve ona bir tülbent alır. Tülbendini eline aldığı gün Şişko, namaz kılmasını öğrenir. Babaannesinin yanında onu taklit ederek ibadetini gerçekleştirmeye çalışan Şişko, çocuk aklıyla hiçbir şey anlamaz ve namaz esnasında babaannesinin seslerini dinler. “*Seccadenin üzerinde babaannenin yaptıklarını taklit ederken, deniz kabuklarının seslerini dinledi. Hep bir ağızdan konuşuyordu deniz kabukları. Ne dedikleri anlaşılmıyordu.*” (s. 184)

¹⁵⁰ Akseki, s. 135.

Baba ve Piç'te Cicianne namaz kılar ama hastalığının gittikçe ilerlemesi nedeniyle çoğu zaman namazda okuyacağı bir sonraki duayı hatırlayamaz hale gelir. Bir gün ikindi namazını kılmak için seccadenin başına gelen Cicianne, birden ne yapacağını unutur. “*Ne yapacağını bilemeyen Cicianne elinde tespihi, başında namaz örtüsü, seccadeye yapışık, yüzü Kible'ye dönük vaziyette oturakalmıştı, sessiz ve hareketsiz, ta ki biri durumu fark edip onu yerinden kaldırana kadar.*” (s. 137) O esnada yanında duran ve ateist olan Zeliha Teyze'ye devamında ne yapacağını sorar. Hiçbir fikri olmayan Zeliha Teyze Kur'ân-ı Kerîm'i getirip onu teselli edecek bir şeyler arar ve bulduğunda da tedirgin olan Cicianne'yi rahatlatır.¹⁵¹

Kazancı ailesinde namaz kılan bir diğer kişi ise Banu Teyze'dir. Beş vakit namazını aksatmayan Banu Teyze, her sabah ezanla birlikte uyanır. Kalkar kalkmaz hemen banyoya gidip abdest alan Banu Teyze, diğer aile bireyleri uyuyor diye namaz sonrasında Allah'ın onları affetmesi için de dua eder. Namazını kıldıktan sonra da sabah kahvaltısı için sofrayı kurar. (s. 193) Romanda namaz kılanların, namaz kılmayan aile bireylerini, bu ibadeti yapmaları noktasında uyardıkları veya ibadetlerini yapmayanları kınadıkları görülmektedir.

Aşk'ta Şems'in Mevlâna'nın ve Kimya'nın namaz kıldıklarına dair cümleler vardır. Şems bir gün Kimya ile konuşurken bazılarının sırf Cennet'e girmek için namaz kıldıklarını söyler. Ona göre kıldıkları namaz Allah'a bir rüşvettir. Oysa kendisinin bu ibadeti gönülden yaptığını ve daimi namazda olduğunu belirtir. (s. 277)

Namaza bu kadar değer veren Şems, hakkında dedikodu çıkaran Şeyh Yasin ile konuşmak için bir gün onun ders verdiği medreseye gider. Sınıfta Şeyh Yasin ile sıkı bir tartışmaya giren Şems, ona ve onun öğrencilerine namaz üzerine bir hikâye anlatır:

¹⁵¹ Elif Şafak'ın, romanlarında Kur'ân'dan alıntılar yaptığını görüyoruz. Yine bu romanda da çeşitli iktibaslar vardır. Zeliha Teyze'nin burada Cicianne'ye söylediği “*Namaz kılınca yeryüzüne dağılın. Allah'ın ihsanını, lütfunu arayın.*” ayeti Cuma suresinin 10. ayetidir. Kuran mealinin farklı kişilerce değişik yorumlandığı bilinmektedir. Bizim edindiğimiz kaynak da ise bu ayet “*Sonra namaz kılınca yeryüzüne dağılın da Allah'ın fazlından rızık arayınız.*” şeklinde geçmektedir. Bk. *Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali*, s. 555.

Dört tüccar boş bir camide namaz kılıyormuş. Derken içeri müezzîn girmiş, ilk tüccar duasını yarım bırakıp hemen sormuş: “Müezzîn Efendi! Ezan okundu mu? Yoksa vaktimiz var mıydı daha?”

İkinci tacir dua etmeyi bırakıp, arkadaşına dönmüş: “Yahu, duanı yarım bıraktın, niye konuştun? Şimdi namazın boşa gitti. Haydi, baştan başla bakalım!”

Bunu duyunca üçüncü tacir müdahale etmiş: “Yuh, salak, ne diye onu suçlarsın? Kendi namazına bakacaktın. Bak, seninki de boşa gitti.”

Dördüncü tacir dayanamamış, kendi kendine mırıldanmış: “Bak, şu akılsızlara! Üçü de namazlarını ziyan etti. Allah’ım sana şükürler olsun, beni faka bastırtmadın, onlar gibi şaşırtmadın.” (s. 318)

Sınıfa dönüp bu tacirlerden hangisinin namazının bozulduğunu soran Şems, öğrencilerin birinci ve dördüncü tacir arasında kaldıklarını görür. Yalnız Talebe Hüsâm farklı bir cevap verir. Hüsâm, hepsinin de farklı sebeplerle haklı olduğunu ama namazın kabul edilip edilmediğini yalnız Allah’ın bilebileceğini söyler. Bu cevap Şems’i memnun eder ve çocukta sufi yüreğinin olduğunu söyler. (s. 320)

Romanda Aziz’in sabah namazına olan sevgisini görüyoruz. Aziz sağlıklı kötüleşince bir hastaneye yatırılır, Rose da ona refakat eder. Sabah olunca Rose, sabah ezanını duyunca uykusundan uyanır ve ürperir. O esnada uyanan Aziz’e ezanın kendisini ürperttiğini söyler. Aziz de ezanı duymaya alışık olmayan birinin uykusundan hemen uyanacağını ama artık bu sesi kanıksayanların uyanmayacağını söyler. Sabah ezanının kendisi için çok özel olduğunu söyleyen Aziz, Rose’a sabah namazının da diğer namazlardan daha kıymetli ve aynı zamanda zor olduğunu iletir. Rose’un, anlamaması sebebiyle Aziz, açıklamaya çalışır: “*Herhalde bizi tatlı uykumuzdan uyandırdığı için. Rüyalarımızı bölüp bir başka hakikate davet eder ya, zor gelir. O yüzden sabah ezanında diğerlerinde olmayan fazladan bir satır mevcuttur: Namaz uykudan hayırlıdır.*” (s. 410)

(2) Ramazan Ayına Saygı / Oruç Tutma

Oruç da İslâm’ın şartlarından biridir ve farz olan oruç, Ramazan ayında gerçekleştirilen bir ibadettir. Oruç “*niyetlenip tan yeri ağarmaya başladığı*

zamandan tâ akşam güneşi batıncaya kadar hiçbir şey yememek, içmemek ve mukarenette (yâni karı koca muâmelesinde) bulunmamak demektir.”¹⁵²

Pinhan'da Akrep Arif Mahallesi'nin bütün sakinleri, Ramazan ayına büyük bir önem ve saygı göstermektedir. Öyle ki gün boyu meyhaneden çıkmayıp da içki içen sarhoşlar bile bu ayda içki içmezler ve oruç tutarlar. Ramazan gelmeden önce de bu ayda içmeyecekleri için şaraba doymak niyetiyle çok daha fazla içerler. (s. 160)

Erda'nın görünmesinden sonra Akrep Arif Mahallesi'nin başına gelen felaket zinciri, mahalleli tarafından Ramazan ayı ile defedilmeye çalışılır. Bu nedenle de tütün ve içki tiryakileri de dâhil olmak üzere bütün mahalle oruç tutar. (s. 183)

Mahrem'de Şişko'nun babaannesi, geçmişteki ve gelecekte olacak borçları nedeniyle sık sık oruç tutar. Oruçlu olduğu günlerde torununun da oruç tutmasını bekleyen babaanne, ona da bu inancını aşlamak ister. Hatta onu oruç tutmaya alıştırmaya çalışır. (s. 183) Şişko ise babaannesinin yanında oruç tutmuş gibi yapar ancak ilk fırsatta hemen bir şey yer.

(3) *Sünnet Olma / Etme*

Geçmiş Hz. İbrahim'e kadar uzanan sünnet, Araplar döneminde de devam etmiştir ve günümüzde Müslümanlığın bir simgesi olarak geçerliğini korumaktadır.

Şehrin Aynaları'nda İspanyol Engizisyon'u tarafından Hıristiyanlaştırılmaya çalışılan Müslüman Plasencia del Monte köyündeki insanlar, yine de gizliden gizliye dinî kimliklerini devam ettirirler. Onların bu kimliklerini devam ettirmesinde Yaşlı'nın büyük etkisi vardır. Onun katkılarından biri de erkek çocukları gizlice sünnet etmesidir. (s. 48)

Romanda sünnet olan bir kişi de Antonio Pereira'dır. Gerçekte Yahudi oldukları halde Antonio Pereira ve ailesi, Engizisyon yargıçlarından çekindikleri için Hıristiyan imiş gibi davranırlar. Antonio Pereira, ailesinin başına gelenleri duyduktan sonra İtalya'da çalıştığı üniversiteye istifasını verip Venedik'e taşınır. Burada mesleğini devam ettiren Antonio, burada Yahudiliğini özgürce yaşar. Yahudiliğin bir gereği olarak sünnet olan Antonio, ismini de değiştirip Abraham adını alır. (s. 220)

¹⁵² Akseki, s. 202.

Baba ve Piç'te Mustafa çocukken sünnet olur. Kendisine hazırlanan görkemli odada yetmiş iki kişi, onun çocukluktan erkeklığe geçişini kutlar. Sünnet olduktan sonra feryadı basan Mustafa'nın yanına babası Levent Kazancı gelir ve ona artık erkek olduğunu ve ağlamaması gerektiğini, bir erkek gibi davranması icap ettiğini söyler. (s. 326)

(4) Rüya Tabiri

Rüya, uyku esnasında ve bilinçaltında oluşan olaylara verilen isimdir. Rüya tabiri ise, görülen rüyanın iyi veya kötü bir şekilde yorumlanmasıdır. Rüyanı tabir etme işi, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde geçmektedir. Sözelimi, "*Kuran-ı Kerim'de üç önemli rüyaya yer verilmiştir. Bunlar Hz. İbrahim, Hz. Yusuf ve Hz. Muhammed'in rüyalarıdır.*"¹⁵³ Yine Hz. Muhammed bir hadisinde "*Ahir zamanda en doğru çıkan şeylerden biri de rüyalar.*"¹⁵⁴ demiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde geçen rüyalar, mutasavvıfları da yakından ilgilendirmiş, "*onlar rü'yâların gelecek için bir mesaj olduğunu kabul etmişler ve rü'yâyı bir tasavvufî eğitim metodu olarak kullanmışlardır.*"¹⁵⁵

Pinhan'da Şebgir Kamer, beş kocasını da toprağa vermiştir. Beşinci kocasını kaybettikten sonra uyku problemi çeken Şebgir Kamer, dolayısıyla rüya da görmez. Bu eksikliğini başkalarının rüyalarını dinleyip tabir etmekle gidermeye çalışır. Rüya görmeyi çok özler ve rüya tabir etmek için kendisine kimsenin gelmediği zamanlarda mahalledeki çocukları çevirip onlara rüyalarında neler gördüğünü sorar. Bazen rüya görmediği için isyana kalkıştığında kendini derhal geri çekip işin içinde bir hikmet olduğuna inanmaya çalışır. (s. 115)

Şebgir Kamer, ramazan sonlarına doğru kadınları iftar yemeğine çağırır. Yemekler yendikten sonra Şebgir Kamer, misafirlerinin rüyalarını tabir etmek ister ve herkes teker teker rüyalarını anlatır. "*Şebgir Kamer oldum olası, hal hatır sorar gibi rüya sormayı âdet edindiğinden, kimse de bunu yadırgamadı.*" (s. 190) Böylece

¹⁵³ Mustafa Tatçı, Halil Çelik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tabirîmâmeleri*, Akçağ Yay., 1 bs., Ankara 1995, s. XIX.

¹⁵⁴ *40 Hadis Tercüme ve Şerhi*, Akademi Araştırma Heyeti, Işık Yay., Ankara 2008, s. 20.

¹⁵⁵ Tatçı, Çelik, s. XIX.

kendisine anlatılan rüyaları dinlemeye koyulan Şebgir Kamer, tabir esnasında söze “*şu görülen rüya Allahu a’lem bi’s-sevap*” diyerek başlar. (s. 190)

Şebgir Kamer’e göre rüya tabiri ciddi iştir. Öyle ki her rüyanın birden fazla kapısı vardır ve kişi rüyaya herhangi bir kapıdan girebilir ama herhangi bir kapıdan çıkamaz.

İşte rüyayı tâbir eden, rüyayı görenin hangi kapıdan mecâzistan şehrine girdiğini bilmeli ki, hangi kapıdan çıktığını da bilebilsin. Rüyayı tâbir eden, tıpkı yaralı bir ceylanın izini sürer gibi, rüya görenin peşinden gitmelidir. Kimi zaman kolay iştir ayakizlerini takip etmek. Zira rüya gören karda yürür gibi gayet sarih işaretler bırakır ardında. Kimi zaman da bir yağmur çıkar yahut şiddetli bir rüzgâr; ve ayakizleri siliniverir. Bu sebepten ötürüdür ki, muabbir dediğin elini çabuk tutmalı; burnu iyi koku alan, gözleri keskin bir zat olmalıdır. Lâkin kimi zaman, muabbir ne kadar maharetli olursa olsun adamakıllı güçleşir iz sürmek. Zira rüya gören suda yürür gibi, tek bir nişan dahi bırakmadan geçip gitmiştir. Şebgir Kamer dedi ki, suda yürüyenlerin rüyalarını tâbir edebilmek için, olana değil olmayana bakma şarttır. Bilhassa mecâzistan şehrine su yolu ile girenlerin tâbiri için muabbir, rüyanın zıddına muhtaçtır. Velhasıl rüya dediğin zıddıyla tâbir olunduğundan, rüyayı tâbir eden rüyayı görenin girdiği kapıdan çıkmalı, çıktığı kapıdan girmelidir. Aksi takdirde rüyayı tâbir eden haritanın içinden çıkamaz; kaybolur. İşte o vakit rüyanın hakiki mânâsını veremez. Veremez çünkü nasıl ki her rüyanın pek çok giriş ve çıkış kapısı varsa, pek çok da meali, tâbiri vardır. (s. 191-192)

Şehrin Aynaları’nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi, rüya tabir işinde hayli ustadır ama uzun bir süre önce tabir işini bırakmıştır. Bir gün yakın arkadaşı Haham Yakup sıkıntılı bir şekilde yanına gelir. Şeyh Süleyman Sedef Efendi arkadaşının halini görüp uzun süre önce bırakmasına rağmen yerinden doğrulup su dolu gümüş bir tas getirir ve onun rüyasını tabire koyulur. Nargilesinden bir duman çeken Şeyh Süleyman Sedef Efendi, dumanı bu tasın içine boşaltır ve şekilleri görmeye başlar ama bu iş onu çok yorar. (s. 202)

Bit Palas’ta Madam Teyze de iyi bir rüya tabircisidir. Bunun yanı sıra gördüğü rüyaların hepsi de gerçek hayatta karşısına çıkar. Bu rüyaların tabirini de bilen Madam Teyze, rüyalar üzerine ne söylediye hepsi çıkar. Bir gün kardeşini arayan Madam Teyze, ona rüyasını anlatır ve tabirinde de vaktinden önce öleceğini söyler. (s. 318) Nitekim onun bu rüyası ve tabiri de çıkar ve Madam Teyze, hiç hesapta yokken intihar eder.

Aşk'ta Şems, aynı zamanda rüya da tabir eder. Şems, Baba Zaman'ın Bağdat'taki tekkesine geldiğinde, Baba Zaman burayı rüyasında mı gördüğünü sorar. Şems ise burayı rüyasında görmediğini, zaten hiç rüya görmediğini dile getirir. Küçükken öte âleme gidip geldiği için etrafındaki kimsenin kendisine inanmadığını ve herkesin rüya gördüğünü düşündüğünü söyler. Bu durumdan çok şikâyetçi olduğunu dile getiren Şems, Allah'a rüya görmemesi için dua ettiğini ve duasının kabul olduğunu söyler. Yalnız Allah, O'na rüya tabir etme yeteneğini bağışlar. *“Allah rüya görme melekeyi aldı almasına ama bu noksanı telafi etmek için başkalarının rüyalarını tabir etmeme müsaade etti.”* (s. 85)

(5) *Hac Ziyareti*

Hacca gitmek, İslam'ın dördüncü şartıdır. *“Hac, zamanında Kâbe-i Muazzama'yı ziyâret etmek Arafat'ta vakfe (durmak)dir.”*¹⁵⁶ Hac, hali vakti yerinde olan Müslümanlara farzdır ve maddî durumu müsait olan her Müslüman'ın ömründe bir defa hacca gitmesi gerekir.

Bit Palas'ta Hacı Hacı ve eşi İstanbul'a sadece fotoğraflarda gördükleri torunlarını görmek için gelirler ancak yolda trafik kazası geçirirler. Bu kaza sonrasında Hacı Hacı'nın eşi ölürken, kendisi de yaralanır. Karısının ölümüne çok üzülen Hacı Hacı, bir süre hastanede yatar ve buradan çıkar çıkmaz hacca gider. Hac ziyaretini bitirince de İstanbul'a oğlunun evine yerleşen Hacı Hacı, annelerinin işte, babalarının da iş aramakta olmasından dolayı torunlarına gündüzleri bakma görevini üstlenir. (s. 129)

(6) *Adak / Kurban Kesme*

Adak, bir dileğin gerçekleşmesi halinde kan akıtma yani kurban kesme inancına dayanır. *“Günümüzde İslâmiyet'le de uyum içinde olduğu bilinen kurban kesme inancı, eski Türk hayatında da mevcuttu.”*¹⁵⁷

Araf'ta Zehra, oğlu Abed Amerika'da okumak için burs kazanırsa kurban keseceğine dair bir adak diler. Fakat bu adağını unuttur. Amerika'ya oğlunu ziyarete

¹⁵⁶ Akseki, s. 221.

¹⁵⁷ Araz, s. 143.

geldiğinde onun çocukluğunda gördüğü kâbusların devam ettiğini öğrenen Zehra, derhal adağın gerçekleştirilmesini ister. Bu esnada da kendi kabuğuna çekilir ve kimseyle konuşmaz. Bunun üzerine Abed, Ömer’le beraber Müslüman bir kasap aramaya başlar. Kasaplar, kurban kesmek için en az bir ay zaman gerektiğini söylerler. Zehra’nın durumunu aklına getiren Ömer, en iyi bildiği şeyi, üçkağıtçılığı ile Zehra’yı kandırmayı başarır. Kasaptan parça etler alan Ömer, Zehra’ya gösterir ve kurbanın kesildiğini söyler. “*Dini bütün bir Müslüman kasap kesti. Sizi götüremezdim çünkü Amerikalıların kurallarına göre yetkili olmayanlar içeri alınmıyor.*” (s. 201) Zehra Ömer’in bu yalanına inanır ve etleri yedi kapıya dağıtma derdine düşer. Böylece Abed ve arkadaşları, öğrenci olan tanıdıklarına kurbanın etlerini dağıtırlar. Zehra’nın bu adaktan sonra içi rahatlar ve birkaç gün sonra gönül rahatlığı ile evine döner.

(7) *İstihareye Yatma*

İstihare, kişinin yapmak istediği şeyin hayırlı olup olmayacağını öğrenme umuduyla iki rekât namaz kılarak uykuya yatmasıdır. İstiharenin Hz. Muhammed tarafından önerildiği bilinmektedir.

Pinhan’da Kevser Nine, Ceviziçi Tahir’in evine gelip Erda’yı gördüğünü söylemesiyle dehşete düşer ve torunu İdris’e diğer kadınları çağırmasını söyler. Arkadaşları gelene kadar da istihareye yatmaya karar verir. Böylece rüyasında olabilecekleri görmeyi umar.¹⁵⁸ (s. 109)

Siyah Süt’te anlatıcı doğum sonrası depresyona girince bu halinden kurtulmak için istihareye yatar. İstihareye yatınca da Kur’ân’dan ayetler duyar: “*Allah kimseye taşıyabileceğinden ağır yük vermez. And olsun!*”¹⁵⁹ (s. 27) Anlatıcı, bu ayeti duyduktan sonra rahatlar.

¹⁵⁸ İslam’a göre istiharenin bir işin hayırlı olup olmadığını öğrenmek için yapıldığı bilinmektedir. Pinhan romanında Kevser Nine, gelecekte ve olacıklardan haber almak için istihareye yatar. Bu durum da İslamiyet’e uygun bir davranış değildir. Bu nedenle de onu “dine uygun davranışlar” kısmına almamayı uygun gördük.

¹⁵⁹ Bakara Suresi, Ayet: 286.

c. Tasavvuf

Tasavvufun ne olduğuna yönelik farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Fakat en iyi bilinen tanımıyla “*tasavvuf dünyânın süsünden yüz çevirmek, insanların meyledegeldiği geçici lezzetlerden korunmak, halk ile beraber, Hakk’a yönelmektir.*”¹⁶⁰

Tasavvufun dinî bir düşünüş/yaşayış sistemi olarak ortaya çıkışının, Hz. Muhammed’in peygamberliği sırasındaki davranışları ile sonrasındaki Allah ve Kur’ân-ı Kerîm üzerine yapılan konuşmalar/tartışmalar ile başladığı yaygın bir görüştür. Din üzerine düşünceler, zamanla beraberinde suffi denen kişilerin ortaya çıkmasına ve bu kişilerin kendilerine edindikleri müritlerle birlikte tekke, zaviye ya da dergâhlar kurmalarına yol açmıştır.

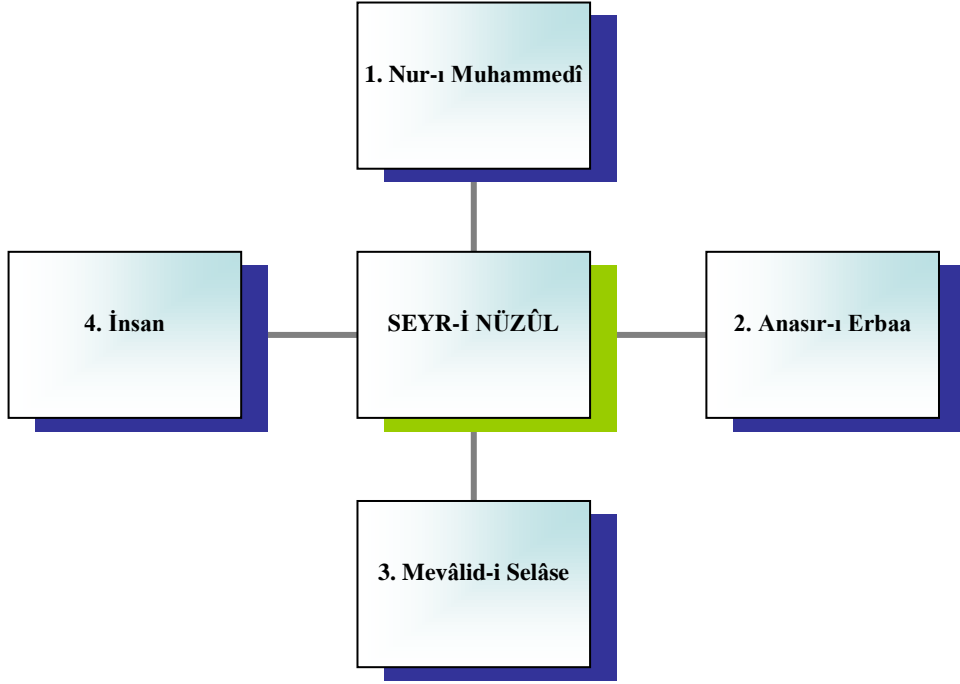
Tasavvufun asıl amacı İslam dinine uygun yaşamak ve bu dinin ahlâkını geniş çevrelere duyurmaktır. Bu nedenle de tasavvuf “*bir taraftan insan-eşya-Allah üçlüsüne getirdiği izah ve açtığı tartışmalarla İslam felsefesinin ayrılmaz bir parçası olurken dünya ve geçici şeylere gönül bağlamamak noktasında da insanları sürekli olarak uyarmış ve onlara gerçek zenginliğin yollarını göstermiştir.*”¹⁶¹ Tasavvuf düşüncesini başkalarına aşilayarak bu şekilde sistematikleştiren kişiler, onu bir ahlak eğitimi ve maneviyatı güçlendiren bir düşünüş/yaşayış biçimi haline getirmişlerdir.

Tasavvuf; insanı, onu yaratanı, onun ortaya çıkışını anlamaya ve davranışlarını yönlendirmeye çalışır. Tasavvufa göre, tek ve mutlak güzellik olan Allah, güzelliğini görmek ve göstermek amacıyla boşluk olan evrene bakmış ve “Kün!” emrini vererek kâinatı yaratmıştır. Mutasavvıflara göre, evrenin yaratılmasının sebebi “aşk”tır. Tasavvuf düşüncesine göre bu “aşk”la önce nur-ı Muhammed yaratılmış ve O’nu sırasıyla toprak, hava, ateş, su (Anasır-ı Erbaa) elementleri; maden, bitki, hayvan (Mevâlid-i Selâse) ve insan izlemiştir. “*Bu var oluş silsilesine tasavvufta ‘Seyr-i Nüzûl’ denmektedir.*”¹⁶² İnsanın dünyada varlık kazandıktan sonra İnsân-ı Kâmil olup Allah’a ulaşmasına da “Seyr-i Urûc” denir.

¹⁶⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yay., 5. bs., İstanbul 1997, s. 56.

¹⁶¹ Kara, s. 57.

¹⁶² Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., 13. bs., Ankara 2007, s. 39.

Kâinatın yaratılmasından sonra ortaya çıkan bütün varlıkların tek olan Allah'ın dünyadaki yansımaları olarak düşünülmesi, beraberinde Vahdet-i Vücûd ilkesini getirmiştir. “*Vahdet-i vücûd anlayışına göre, vücut birdir, o da Hakk'ın vücududur. Onun vücudundan başka varlık yoktur, olması da mümkün değildir. Âlemde görünen çokluk ise, ancak görünüş itibariyledir, mecazidir ve onun tecellisidir.*”¹⁶³ Vahdet inancı, teklik fikri üzerine kuruludur ve ikilik kabul etmez. İkiliği ve çokluğu ifade eden “kesret”e tasavvufî inanışta yer yoktur. Çünkü tek varlık Allah'tır ve “*insanın gözü, sözü, yüzü ve kendisi tamamen ondadır.*”¹⁶⁴

Tasavvufa meyledenler ve gönül verenler, tasavvufa dair çeşitli kavramlar geliştirmişler, onları uygulamaya ve başkalarına aşlamaya çalışmışlardır. Bu kavramlardan birisi dört kapıdır yani, bilinen “*şeriat, tarikat, hakikat ve marifet*”tir. Bu kavramlar mutasavvıflar tarafından dervişlik yoluna yani “Seyr-i Uruc”a giden yol olarak nitelendirilmiş ve “*şeriat, cevizin ham ve yeşil olan kabuğuna; tarikat, sert olan iç kabuğuna; hakikat, yenilecek olan içine; marifet ise cevizin aslına ve*

¹⁶³ Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yay., 1. bs., Ankara 2007, s. 45.

¹⁶⁴ Üstüner, s. 53.

*mahiyetine*¹⁶⁵ benzetilmiştir. Şeriat, dinin kurallarını ve ona uygun yaşamının yollarını ihtiva eder. Bu yol ancak iman ile gerçekleştirilir. Tarikat, şeriat esaslarının uygulandığı bir kurumdur. Bu kurumda sohbet aracılığı ile tasavvufî düşünceler başkalarına iletilmiştir. Hakikat ise Allah'ı ve onun yarattığı âlemi bilmeye ve onların içini görmeye dayanır. “*Hakikat, işin gerçeği ve mahiyeti demek olup bu üç kavram birlikte kullanıldığında hakikat, Allah'a ibadet (şeriat) ve O'na ubudiyeti talep (tarikât) sonucunda O'nu müşahede etmeyi ifade eder.*”¹⁶⁶ Birlikte sıkça kullanılan bu üç kavramın dışında kalan marifet ise herhangi bir kaynağa başvurmadan sadece içsel bir bilgiyle Allah'ı bilmek ve O'nu tanımak esasına dayanır. Kuşkusuz mutlak varlık olan Allah'ın tam anlamıyla bilinmesi mümkün değildir. Bu nedenle bir insan O'nu tanımak için çaba sarf edip hiçbir şey elde edemeyeceğini anlayınca gerçek marifeti elde etmiş olur.

Pinhan'ın tamamı Vahdet-i Vücut inancıyla örülüdür. Romanda Pinhan'ın hikâyesinin ve onun vahdete ulaşma yolunun tasavvufî anlatımlarının yanında başka tasavvufî semboller ya da çağrışımlar da vardır. Örneğin Dürri Baba Tekkesi'nde düzenlenen Ruz-ı Muhabbet'te, dervişler çember oluştururlar ve her biri bu çember içinde dönerler. Bu da bize sema ayinini hatırlatır. Biz burada konumuzun esasından ayrılmadan ve fazlaca ayrıntıya inmeden sadece roman kahramanı Pinhan'ın kesretten kurtulup vahdete ulaşma serüvenini aktaracağız.

Roman kahramanı Pinhan'ın hikâyesini bulma yolu ve onun bu yolda geçirdiği serüvenleri, tasavvufî anlayıştan/sembollerden izler taşır. Pinhan'ın hikâyesinin anlatıldığı romanda dört ana bölüm vardır ve bu dört bölümden her biri Anasır-ı Erbaa olarak belirtilen “*toprak, hava, ateş ve su*” elementlerinden oluşmaktadır. “*Toprak*” bölümünde Pinhan'ın Dürri Baba Tekkesi'ne intisap edişi, orada kendi ikibâşlılığını öğrenmesi ve kendi hikâyesini, yani özünü/benliğini bulmak için tekkeden ayrılıp İstanbul'a varışı söz konusudur. “*Hava*” bölümünde Akrep Arif Mahallesi'nin adının Nakş-ı Nigar olmasını takiben mahallede baş gösteren gariplikler ile mahallenin isminden kaynaklanan ikibâşlılığı anlatılır. “*Ateş*”

¹⁶⁵ Üstüner, s. 123.

¹⁶⁶ Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelamı-Hal Tercümeleleri, Tarikatlar, İstılahlar, Dergâh Yay.*, 1. bs., İstanbul Ekim 2005, s. 32.

bölümünde “Min-El-Evvel İl-El-Ezel (İtikad-ı Anasır-ı Erbaa)” isimli kitabı saklayan Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi’nin yanı sıra ile kitabın çalınmasından ve Pinhan’ın ateşoğlanı Karanfil Yorgaki ile tanışarak ona âşık olmasından bahsedilir. “Su” bölümünde ise Pinhan’ın, Nida Hamamı’nda Akrep Arif Mahallesi’nin altı kocakarisinin yardımıyla ikibaşlılığından kurtulup bir kadına dönüşmesi ile roman son bulur.

Roman kahramanı, Dürri Baba Tekkesi’ne intisap ettikten ve Pinhan ismini aldıktan sonra kısa sürede büyümeye, olgunlaşmaya başlar. Tekkede hayli iyi günler geçiren ve oradaki dervişleri çok seven Pinhan’ın tek üzüntüsü senede iki kez düzenlenen Ruz-ı Muhabbet’e çağrılmamasıdır. Önceleri küçük olduğu için dervişlerin hafızalarını ve hayallerini tazelemek için düzenledikleri bu güne katılmadığını düşünen Pinhan, yıllar geçmesine rağmen bu günde onların arasında hâlâ yer almamasına içerler. Onların içinde olup da dışarıda kalması Pinhan’ı üzer. Bir Ruz-ı Muhabbet’ten sonra Pinhan’daki bu üzüntüyü gören Dertli Hagopik, ona bir hikâyesinin olmadığı için aralarına katılmadığını söyleyerek bir hikâye edinmesinin gerekli olduğunu, hikâyesini yaşamazsa özünü bulamayacağını ve özünden çekinmemesi gerektiğini belirtir. (s. 49) Pinhan, o esnada çift cinsiyetli yani ikibaşlı olduğunun bilindiğini, sırrının sır olmaktan çıktığını anlar ve kendini odadan dışarı atar. Odadan çıkar çıkmaz Pinhan’ın karşısında bir kapı ve o kapının ardında başka bir kapı daha belirir. Kapıyı her ne kadar zorlasa da açamayan Pinhan, tek çaresinin onunla konuşmak olduğunu anlar ve ona “kapu hakkı”nın ne olduğunu sorar. Kapı, ondan vücudundaki bütün kılları ister. Pinhan soyunmaya başlar ve yıllardır kimseye anlatamadığı sırrının kapı tarafından bilinmesini umursamamasına şaşırır. Teker teker vücudundaki bütün kılları yolan Pinhan, giyinir ve yerdeki kıllarından bir saç örgüsü yaratarak kapıya takdim eder. Kapı onun güzelliği karşısında hiçbir şey diyemez ve ona yol verir.

Pinhan’ın kapıyla yaşadığı bu olay, bize Vahdet-i Vücut ilkesini hatırlatır. Pinhan, ikibaşlılığını kapıyla paylaşarak birlik yolunda bir adım atar. Onun kıllarından yani kesretten kurtulması, vahdete ulaşmasında ilk adımdır. Bu yolda ilk

adımını atan Pinhan, tam anlamıyla vahdete ulaşmak için tekkeden ayrılıp gitmek ister.

Kapıdan çıktıktan sonra Pinhan, bir mezarlığa girer¹⁶⁷ ve orada tekke ahalesinin Ruz-ı Muhabbet törenini izler. Fakat bir süre sonra aniden yere yığılır ve uyandığında kendini birden Dürri Baba'nın kapısında bulur. Pinhan'ın konuşmasına gerek kalmadan Dürri Baba, onun gitmek istediğini anlar. Böylece onun tekkeye ilk geldiği gün gördüğü incinin yanında bir de kandil vererek gitmesine izin verir. (s. 65)

Pinhan tekkeden ayrıldıktan sonra İstanbul'a varır ve kimi zaman tekkelerde, zaviyelerde kimi zaman sokaklarda kalır. Sokakta dolaştığı bir gün inciye görmeyi arzulayan Pinhan, boynundaki keseden inciye çıkarır çıkarmaz onu Kavanoz Bekir'e çaldırır. Kavanoz Bekir'in peşinden Hüner Kahvehanesi'ne gelir ama orada bir yılanbazın gösterisini izlemeye dalınca onu gözden kaybeder. Ertesi günler Kavanoz Bekir'i bulma ümidiyle Hüner Kahvehanesi'ne gelen Pinhan, nihayet onunla karşılaşır. Kavanoz Bekir'i yakaladığında ondan incinin Cüce Cafer adlı birine satıldığını öğrenir. Böylece Pinhan, Kavanoz Bekir'le beraber Cüce Cafer'in evine gelir. Cüce Cafer, Pinhan'ı görür görmez onun bir sırrı olduğunu anlar ve o sırrı öğrenebilmek için oyunlar oynar. Pinhan'ın bir şey anlatmaması üzerine ertesi gün onu Meyhaneci Manol'un mekânına götürür. Burada Pinhan'ı sarhoş ederek konuşturacağını düşünen Cüce Cafer, Pinhan'ın ruh ikizini bulmasına vesile olur. Pinhan, meyhanedeki ateşoğlanı Karanfil Yorgaki'ye âşık olur. Onu gördükten sonra Cüce Cafer'in yardımıyla onunla bir evde buluşan Pinhan ile Karanfil Yorgaki, birbirlerine sırlarını anlatırlar. Gecenin sonunda ise aralarında cinsel bir birleşme yaşanır. (s. 171) Bu birleşme ile Pinhan, ikibaşlılığından kurtulup tekliğe ulaşmada bir yol daha kat eder. Cinsel ilişki, bazı mutasavvıflar tarafından da (örneğin Mevlâna) "vahdet-i vücut" veya "fenafillah"a teşbih edilmiştir. Seks esnasında bireylerin yaşadığı cinsel zevk de çokluktan kurtulup vahdete ulaşmanın manevi hazzına benzetilmiştir.

¹⁶⁷ Pinhan, bu mezarlıkta ileride kendisinin yatacağı mezarı görür. "*Pinhan bu mezarın başına vardığında incinin bir tuhaf olduğunu, yüreğinin sızım sızım sızladığını fark etti.*" (s. 57-58)

O gece Karanfil Yorgaki'yi uyandırmadan sokağa çıkan Pinhan, kendini birden Akrep Arif Mahallesi'nde bulur. Ara sokaklardan geçip Nida Hamamı'na varan Pinhan, orada kendisini beş kadının beklediğini görür.

Bu beş kocakarı, mahallerinin isminin Akrep Arif iken Nakş-ı Nigar'a dönüşmesinden yani ikibaşlı hale gelmesinden sonra yaşanan felaketler zincirini durdurmak için çareler düşünürler. Kevser Nine, bu hali durdurmanın nasıl mümkün olacağını öğrenmek için istihareye yatar ve rüyasında Pinhan'ı görür. Böylece rüyanın gerçekleşeceği yer olan Nida Hamamı'na giderler ve Pinhan'ı beklemeye koyulurlar.

Pinhan, hamama girdiği anda kadınlara neden burada olduğunu sorar. Kocakarılar da meramlarını anlatırlar: *“Derdimizin dermanı sendedir. Çünkü yaradılıştan hüsnâ gelmişsin bu âleme. Mahalle de tıpkı senin gibi iki başlıdır. Hem Akrep Arif'tir bir adımız, hem Nakş-ı Nigar'dır. Bunda bir kötülük yok elbet. Lâkin ikisi de yekdiğerinden hazzetmez. Aralarında husumet var; adavet var.”* (s. 215) Pinhan, önceleri oyun oynayan beş küçük çocuğa benzettiği bu kadınlardan korkmaya başlar. Kevser Nine'den sonra Sidikli Safiye'ye kulak verir.

Eğer ki senin ikibaşlılığın bu hamamda tamamına ererse, mahallenin dört hıltı yatıştır; kavga durulur. Eski huzurumuza kavuşuruz. Emanete hıyanet etmek dengeleri bozmuşsa eğer, biz yaradılıştan hüsnâ birinin dengesini bu hamamda bularak hıyanetimizi temizleriz. Madem ki bu hamam buraya yapılaberi böldü parçaladı bizi, şimdi bize parçalanmış biri lâzım. Yani madem ki rüya dediğin zıddıyla tâbir olunur, derdimizin dermanı sendedir. Hasıl-ı kelâm, biz tek iken çok olduk; sen çok iken tek olursan salâha kavuşuruz. Mâruzâtımız bundan ibarettir. Gayri düşün taşın, kararını ver. Ama çabuk tut elini; mahallemiz zordadır bilesin. Dervişlik sıfatın var. Senden yardım bekleriz, sana yardım etmek üzere. (s. 216)

Kadınların konuşmalarını dinleyen Pinhan, vücudunun sesine kulak vermenin vaktinin geldiğini anlar. Hikâyesini bulmak için o çok sevdiği tekkeden ayrılmanın gerekmediğini, hikâyesinin kendi içinde olduğunu fark eder. *“Vücudu, şu koskoca varlık âleminin benzeridir. Ve vücudu şehir-i şehir-i İstanbul'un benzeridir. Ve vücudu sittinsenenin Akrep Arif, yeni adıyla Nakş-ı Nigâr mahallesinin benzeridir. Ve nasıl ki kendisi iki başlı ise, işte bu mahalle de iki başlıdır.”* (s. 217) Artık ikiliği bitirmenin, birliğe ulaşmanın ve hikâyesini tamamlamasının zamanının geldiğini

düşünen Pinhan, kocakarıların isteğini kabul eder. Böylece Pinhan, göbek taşına yatar ve vücudunun şehrine girer. Pinhan burada bir yılanla karşılaşır ve yılan sokarak onun vücuduna zehir bırakır. Pinhan bir süre sonra kendine gelir ve bir kadın halini alır. Böylece hem Pinhan hem de mahalle birliğe vasıl olur. Fakat yılanın Pinhan'ın vücuduna bıraktığı zehir, gittikçe etkisini göstermeye başlar. Pinhan, hikâyesini eline alıp Dürri Baba Tekkesi'ne vardığında orasının yakılıp yıkıldığını sadece tanıdık birkaç eşyanın kaldığını görür. Oradan uzaklaşıp bir nehir kıyısına giden Pinhan, zehrin vücuduna yayılması üzerine ölür. “İşte hepsi, hepsi bu kadardı. Yılanın akıttığı zehrin ona tanıdığı müddet dolmuştu. Kanı çekildi; bir çiçek gibi kurudu.” (s. 229)

Romanda tasavvufî aşk anlayışının izleri de görülmektedir. Tasavvuf inanıcında kâinatın oluşumunun sebebi aşktır. “Kenz-i Mahfî” yani gizli hazine olan Allah, “Cemâl-i Mutlak”, “Kemâl-i Mutlak” ve “Hüsni-i Mutlak” sıfatlarından dolayı kendisine duyduğu aşkı görmek ve göstermek istemiş ve böylece evreni yaratmıştır. Mutasavvıflar da Allah'ın aşkla yarattığı evrende O'na aşk yoluyla ulaşmaya çalışmışlardır. Onlara göre esas aşk, mecazî değil hakikî olmalıdır. Çünkü “*asıl hakikî, tükenmez, değişmez, saadet verici ve ebedileştirici aşk Allah'a duyulan hakikî aşktır.*”¹⁶⁸

Pinhan romanında da buna benzer düşünceler görülmektedir. Pinhan, Akrep Arif mahallesinin altı kocakarisinin yardımıyla çokluktan kurtulup teklığe ulaşmaya çalışır. Bu esnada Pinhan, vücudunun dört unsurdan, toprak, hava, ateş ve su elementlerinden oluştuğunu; vücudun sağlığı için bu unsurların birbirine eşit olması lazım geldiğini anlar. “*Vücudun selameti için dördünün muhabbetlerinin aksamaması elzendir. Aksamaması için de baş dediğin, iki de olsa tek de olsa aşkla yoğrulmalı, yaradandan ötürü yaradılanı sevmeyi bilmelidir.*” (s. 217) Vücudun kesret ya da vahdet taşımasının önemli olmadığını, o vücudu yaratana duyulan aşkın önemli olduğunu fark eden Pinhan, vücudunu tanımak ve bilmek için, içine bakmaya karar verir. Böylece Pinhan vücudunun şehrine girer. Şehre girince karşısında üzerinde Min-El-Evvel İl-El-Ezel yazan bir kapı bulan Pinhan, ne kadar uğraşsa da

¹⁶⁸ Abdülkadir Karahan, *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, MEB. Yay., İstanbul 1998, s. 53-54.

onu açamaz. Kapıya sitemli bir şekilde vaktiyle ona “kapu hakkı” verdiğini ve şimdi kendisine vefasızlık ettiğini söyler. Bu sözler üzerine kapı açılır. İki kanatlı bir kapı aslında bir kitaptır.

Romanda çok önemli bir yere sahip olduğu söylenen “Min-El-Evvel İl-El-Ezel” isimli kitap, aşkla yoğrulmuştur ve onun her cümlesinde aşkın izleri vardır. (s. 132) Pinhan kitabı okumaya başlar:

Kimine kâfi gelir bu ten sureti
Böyle doğar, böyle sırlanır
Kimine dar gelir bu ten sureti
Hep arar, savrulur

Kiminin imanı korkudur
“Ve inne rabbeke leşediydül’ikaab”¹⁶⁹
Kiminin imanı safi aşktır
“Ye ma rabbüke bizallamin lil’abiyd”¹⁷⁰

Her kim ki aşk için, aşkla yaşar
Aşkı arar, aşkla yanar
İşbu vücud şehrinin
Kapısını aralar (s. 220)

Kitabın ilk sayfasını okuyan Pinhan, vücudunun şehrine adım atar ve aşkla buluşur. Aşka ulaşarak varlık âlemine adım atan Pinhan, nihayetinde ikibaşlılığından kurtularak bir kadın haline gelir.

Bit Palas’ta Ethel, sıklıkla kendine yeni bir sevgili edinir. Onun en değer verdiği sevgilisi de tasavvufla ilgilenen bir neyzendir. Neyzen, İstanbul’un en ünlü Mevlevihanesi’ne bağlıdır. Ancak kadınların ve erkeklerin birlikte sema yapip yapamayacağı tartışması yaşanınca, Neyzen her iki tarafa da tavır alır ve burası ile ilgili bütün bağını koparır. Son derece alçakgönüllü olan ve işi olacağı bırakan Neyzen, Ethel’in diğer sevgililerine gösterdiği ilgi (maddî yardım, aşırı sevgi) karşısında hiç değişmez. (s. 164) Onun diğer sevgililerine hiç benzemediğini gören Ethel de birden tasavvufa ilgi duymaya başlar. Vaktiyle anneannesinin anlatmaya

¹⁶⁹ “Rabbinin azabı da çok şiddetlidir.” Ra’d Suresi, Ayet: 6.

¹⁷⁰ “Rabbin kullara zulmedici değildir.” Fussilet Suresi, Ayet 46.

çalıştığı Yahudi mistisizmi¹⁷¹ ile ilgilenmediğine pişman olur. Kendine hemen bir Mesnevî edinen Ethel, onu gün boyu yanından ayırmaz ve sürekli sahaflara gidip konuyla ilgili kitap almaya başlar. (s. 165)

Siyah Süt'te anlatıcının parmak kadınlar olarak nitelendirdiği içindeki seslerden biri olan Can Derviş Hanım'ın tasavvufî yorumlarını görmekteyiz. Anlatıcı, çocuk sahibi olmak ya da olmamak arasında ikilemde kaldığı bir dönemde Can Derviş Hanım'ın görüşlerini almak ister. Can Derviş Hanım anlatıcıya dünyevî meselelere çok fazla takılmaması gerektiğini, dünyada karşılaşılan her şeyin aslında bir imtihan olduğunu ve bu durumda sadece Allah'tan hayırlısını dilemenin iyi olacağını söyler. Can Derviş Hanım, sözlerine şu cümlelerle devam eder:

Bir düşün istersen. Bizler miyiz acaba ömrü hayatımızın mimarları yoksa öyle olduğumuzu mu sanıyoruz boş yere? Sen ne karar verirsen ver, her şey olacağına varır son tahlilde. Önemli olan soru şu: Çocuk da doğursan kitap da yazsan, gidip simit de satsan milyon dolarlık ihalelere de girsen, sen ey Âdemoğlu Havvakızı, sen misin hakikaten yaptıklarının sahibi? Sana mı ait bu ten, bu mal mülk? Senin mi bu vücudun şehri? (s. 74)

Anlatıcı, Can Derviş Hanım'ın bu sözlerine tepki gösterir. Yazdıklarının öznesinin de nesnesinin de kendisi olduğunu belirten anlatıcı, hakkının yendiğini söyler. Bunun üzerine Can Derviş Hanım, anlatıcının nefesine yenik düştüğünü söyleyerek onun daha ham olduğunu, piştikten sonra tekrar konuşabileceklerini ifade eder. (s. 76)

Anlatıcı, nihayet evlenip hamile kaldığında uzun bir süre, içindeki parmak kadınlarla görüşmez. Doğum anı yaklaşınca anlatıcı, Can Derviş Hanım ile yeniden konuşmaya ihtiyaç duyar ve onun bulunduğu Doğu Kapısı'na doğru gider. Can Derviş Hanım'a doğumun yaklaştığını ama çok korktuğunu söyleyen anlatıcı, onun "*her şeyi akışına bırak ve teslim ol*" (s. 230) demesini anlayamaz. Doğum hazırlıklarının dünyevî ayrıntılar olduğunu belirten Can Derviş Hanım, yapılması gereken tek şeyin kendini Allah'a teslim etmek olduğunu söyler.

¹⁷¹ Yahudi mistisizmi yani tasavvufî düşünce sistemi, Kabalizm olarak adlandırılır. Kabalizm, gelenek anlamına gelmektedir. "Yahudi mistiklerine göre, bir şeyin müşâhede edilebilmesi için sûrete ihtiyaç vardır. Âlemin sûretinin en güzeli ateştir. Allah Teâlâ'nın Celâl ismine yakışan da budur." Ayrıntılı bilgi için bk. Eraydın, s. 49.

Konunun doğum olmasından dolayı Can Derviş Hanım, anlatıcıya aslında kâinatın kocaman bir rahim olduğunu ve kendilerinin de onun karnındaki bebekler olduklarını söyler. Vakti gelince tüm bebekler gibi rahimden çıkacaklarını belirten Can Derviş Hanım, bunun da ancak ölümle gerçekleşebileceğini söyler. “*Ölünce bu rahimden çıkacağız. Doğacağız sonsuzlukta. Bunu bir idrak edebilsek korkmazdık ölümden. İdrak edemediğimiz için korkuyoruz. Doğar doğmaz ağlayan bebekler gibi biz de bu dünyadan ayrılmayalım diye ağlıyoruz.*” (s. 231)

Anlatıcının bu durumda ne yapması gerektiğini sorması üzerine Can Derviş Hanım, “ölmeden önce ölme lazım geldiği”ni söyler. (s. 231) Anlatıcı, sadece doğum öncesi nasihat istediğini söyleyerek ona sitem eder. Can Derviş Hanım da insanın elbette ailesini, arkadaşlarını ve başka kişileri seveceğini fakat o sevdiği kişilerin hiçbir zaman kendisine ait olmayacağını ifade eder. Bu yüzden gerekenin ölmeden önce ölmek olduğunu vurgular. Bunun da sadece “aşk” ile olacağını söyler. “*Ölmeden önce ölenler var ya, işte onlar küçük harfle aşktan büyük harfle AŞK’a geçerler.*” (s. 232)

Aşk, tasavvufun ve onun çerçevesinde “İlahî Aşk”ın anlatıldığı bir romandır. Roman genel itibarıyla aşk, hoşgörü kavramlarından ve tasavvuf anlayışından bahseder. Biz de burada bu üç unsur üzerinden “Aşk” romanındaki tasavvuf bahsini bir nebze de olsa aydınlatmaya çalışacağız.

Ancak, bu konulara geçmeden önce kitapta geçen bazı sembolik rakamların da tasavvufu çağrıştırdığını söylemek gerekmektedir. Örneğin, Amerikalı ve tamamen kendini eve kapatmış olan Ella’nın yaşı 40’tır. Bunun dışında romanda Şems’in 40 kuralından¹⁷² bahsedilmiştir. Mevlâna ile Şems, 40 gün boyunca kütüphaneye kapanmışlar ve odadan hiç çıkmamışlardır. 40 sayısı, tasavvufta önemli bir rakamdır. Tasavvuf anlayışına göre bir kişinin, insan-ı kâmil olabilmesi için 40 gün manevî yolculuğa çıkması ve bu yolda çile çekmesi gerekir. Romanda da 40 sayısının gizemi hakkında bilgi verilmiştir. Ella, 40 yaşına girdiği gün Aziz’e e-posta yollar. Aziz de Ella’ya cevap olarak şu satırları gönderir:

¹⁷² Romanda “**GÖNLÜ GENİŞ VE RUHU GEZGİN SUFİ MEŞREPLİLERİN KIRK KURALI**” (s. 63) diye adlandırılan bu kırk kural, gerçekte Şems’e ait değildir. Bu kırk kural, tamamen anlatıcının hayal ürünüdür ve onun tarafından Şems’in düşünceleri olarak gösterilmiştir.

Hem erkekler hem kadınlar için kırk en güzel yaşdır. Bence kırk sayısı tılsımlıdır. Boşuna değil, Nuh Tufanı kırk gün sürdü. Sular her yeri kapladı ama aynı zamanda bu topyekûn yıkım, birikmiş tüm kirleri sildi ve hayata yeniden başlama fırsatı verdi. İslam tasavvufunda kırk sayısı bir merteye aşmak için sarf edilen zamanı, manevi uyanışı temsil eder. Bilincin dört temel safhası vardır. Her birinde on derece mevcuttur ki toplamda kırk eder. Hazreti İsa kırk gün kırk gece çölde çile çekti. Hazreti Muhammed peygamberlik çağrısını kırk yaşında işitti. Buda ıhlamur ağacının altında kırk gün tefekküre daldı. Ve tabii bir de Şems'in kırk altın kuralını unutmamalı. Kırk yaşında insan yeni bir vazife üstlenir. Bence muhteşem bir yaşa vardın! Yaşlanmayı da sakın dert etme. Kırk öyle kudretli bir sayıdır ki, kırışıklıklar da saçındaki aklar da yanında cılız kalır. (s. 151)

Bunun dışında “Aşk” romanı 5 ana bölümden oluşmaktadır. Bu 5 bölüm, “Anasır-ı Erbaa” unsurlarından ve bu unsurlara sufilerin sonradan ekledikleri bir başka unsurdan oluşmaktadır.¹⁷³ Bu bölümler, anlatıcı tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır:

Bölüm Bir: **TOPRAK** / *Hayattaki derin, sakin, katı şeyler...* (s. 45)

Bölüm İki: **SU** / *Hayattaki akışkan, kaygan ve değişken şeyler...* (s. 127)

Bölüm Üç: **RÜZGÂR** / *Hayattaki terk, göç ve devr eden şeyler...* (s. 189)

Bölüm Dört: **ATEŞ** / *Hayattaki Yakan, Yıkan, Yok Eden Şeyler* (s. 295)

Bölüm Beş: **BOŞLUK** / *Hayatta, varlıklarıyla değil yokluklarıyla bizi etkileyen şeyler* (s. 347)

Roman, adından da anlaşılacağı üzere “aşk” üzerine kuruludur. Bu aşkın kahramanları Mevlâna ile Şems'tir. Romanda Mevlâna ile Şems'in manevî aşklarına karşıt olarak Ella ile Aziz'in beşerî aşkları da anlatılmıştır. Böylece “aşk” kavramının her iki yansımasını romanda bulabilmekteyiz.¹⁷⁴

¹⁷³ Sufilerin Anasır-ı Erbaa'ya sonradan bir unsur eklemeleri romanda da yer bulmuştur. Anlatıcı bu durumu şu şekilde ifade eder: “Ateş, hava, rüzgar ve suyun yanı sıra dünyayı şekillendiren beşinci unsur: Boşluk. Açıklanamaz, denetlenemez, dolayısıyla gerilla taktiği uygulanamaz boyut. Biz insanlar bu unsuru tam olarak kavrayamasak da varlığının farkındayız.” (s. 187)

¹⁷⁴ Elif Şafak, romanında bu iki aşka yer vermesini bir röportajında şu şekilde belirtir: “Ben bütün bu kategorilerin ötesinde, bir öze bakmak istedim. O öz bence aşk. Bizim yaratılışımızın özü aşk, kainatın özü aşk diye düşünüyorum. Dolayısıyla parçalar zaten birleşiyor. Zaten bağlar var hepimizin hikayelerinin arasında. Tabi ki aynı şey değil dünyevi aşkla ilahi aşk. Ama tamamen birbirinden kopuk şeyler, hani hiç aralarda köprüler yokmuş gibi düşünmek de doğru değil. Hazreti Mevlana'nın

Şems, henüz küçük bir çocukken öte âleme gidip geldiğini ve kendinde ilahî bir yetenek olduğunu düşünür. Bu yeteneğini ailesine anlatmayı denese de onları bir türlü ikna edemez. En yakınındakilerin kendisini anlamaması üzerine Şems, evini terk ederek kendini yollara vurur ve bundan sonraki yaşamını gezgin bir derviş olarak geçirir. Bu süre zarfında insanlık hallerini tanıyan ve varlığını Allah yolunda yok eden Şems, dünyevî ve manevî hayli bilgi edindiğini düşünerek Allah'a, karşısına bilgisini aktaracağı bir insan çıkarması hususunda dua eder. Akabinde bulunduğu yere bir nur dolar ve Şems'e dualarının kabul olunduğu söylenir. Aradığı ruhaşa ulaşmak için Bağdat'taki Baba Zaman Tekkesi'ne giden Şems, orada uzun bir süre kaldıktan sonra nihayet gönül yoldaşının Konya'da yaşadığını ve isminin Mevlâna olduğunu öğrenir.

Hazırlıklarını yapıp Konya'ya doğru yola çıkan Şems, buraya geldikten sonra ilk olarak Konya'yı keşfetmek ister. Konya sokaklarında dolanıp, buranın insanları ile konuşarak Mevlâna hakkında bilgi edinir. Nihayet bir gün Şems, Mevlâna'nın her Cuma verdiği vaazdan sonra çarşıda kendini O'na gösterir. Mevlâna'nın önüne çıkan Şems, O'ndan atından inip yanına gelmesini ister. Mevlâna atından inince Şems, O'na Hz. Peygamber'in mi yoksa Bayezid-i Bistâmî'nin mi büyük bir aşka sahip olduğunu sorar. Mevlâna, bunun üzerine Hz. Peygamber ile bir sufinin aynı kefeye konulamayacağını söyler. Mevlâna'ya Hz. Peygamber'in Allah'ı layıkıyla bilemediğini söylediğini, Bayezid-i Bistami'nin ise hırkasında Allah'ın olduğunu ifade ettiğini hatırlatan Şems, sorusunu yineler. Mevlâna ise O'nun ne sorduğunu anlar ve *"Allah aşkı derya deniz gibidir. Kendi meşrebince her insan ondan su alır. Fakat kimin ne kadar su alacağı kabının büyüklüğüne bağlıdır. Kiminin kabı fiçidir, kiminin kova; kiminin kırbadır, kiminin matara."* (s. 200-201) diyerek Bistami'nin kabının küçük, ancak Hz. Peygamber'inkinin geniş olduğu için Allah aşkını tam olarak dolduramadığını belirtir. Şems, bu cevaptan memnun kalır ve bu sefer

da buna benzer bir sözü var. O da yaşadığımız aşkların da, eğer devam edersek yola, kendimizi nefsimizi dönüştürmeye devam edersek, ilahi aşka uzanan köprüler olduğunu düşünüyor. Yani her zaman bağlantılar var. Biz bir insanı sevdiğimiz zaman onun aynasında kendimizi görerek de çok daha farklı bir bilinç boyutuna varabiliriz. Tabi ki yok saymıyorum günümüzde hani çok böyle hızlı tüketerek yaşıyoruz aşkları; ama günümüzün dünyasında bile bence çok derin, çok hakiki aşklar da yaşanıyor. O anlamda, ben dünyevi aşkı da küçümsemeden yazdım." Röportajın devamı için bk. <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=274> (07.06.2010)

Mevlâna'nın şahsına bir soru yöneltir: “*Ya sen, koca hatip? Senin kabın ne kadar büyük?*” (s. 202)

O günden sonra Şems, Mevlâna'nın evine yerleşir ve iki ruhdaş, 40 gün boyunca kütüphaneye kapanıp konuşurlar. 40 gün dolduktan sonra kütüphaneden dışarı çıkarlar ve birkaç gün sonra Mevlâna, tanıştıkları gün Şems'in kendisine yönelttiği soruyu düşünmeye başlar ve O'nun aslında Allah yolunda nefsinin feda edip edemeyeceğini bilmek istediğini anlar. Bunun üzerine Mevlâna, insanın Allah ile bütünleşmesi için geçmesi gereken merhaleleri zihninden geçirir. Bu merhaleler özet olarak şöyledir.

1. **Nefs-i Emmare:** “*Yoz, Ham ve Daima Başkalarını Suçlayan Nefs Merhalesi*” (s. 210)
2. **Nefs-i Levvame:** “*Âlem güzel, ben çirkin aşaması*” (s. 211)
3. **Nefs-i Mülhime:** “*Bu noktada, insanın nefsi, İlham Alan olduğundan, kişi dünyada gördüğü her şeyden ve herkesten etkilenir.*” (s. 211)
4. **Nefs-i Mutmaine:** Bu aşamada “*kişi artık çok daha üstün bir şuura sahiptir. Gözü doymuş, gönü genişlemiştir.*” (s. 211)
5. **Nefs-i Raziye:** Bu aşamada insanlar “*dünyevî meselelere aldırmaz, aldanmazlar.*” (s. 212)
6. **Nefs-i Mazriye:** “*Buraya ulaşan kişi başkalarına deniz feneri olur.*” (s. 212)
7. **Nefs-i Kâmile:** “*Burada ayrı bir 'benlik' zannı yok olur.*” (s. 212)

Nefis terbiyesi için bu merhalelerin aşılmasının gerektiğini söyleyen Mevlâna, bunları söylemenin kolay, uygulamanın zor olduğunu da ifade eder.

Şems'in hayatına girmesiyle Mevlâna'nın yaşamı tümünden değişir. Gün boyu birlikte vakit geçiren ikili, pek çok konu hakkında fikir alışverişi yaparlar. Bunların başında da elbette “aşk” gelir. Gerçek âşığın sadece Allah'ı sevebileceği ve ona ulaşacağı için ölümden korkmadığı üzerine konuşan Şems ve Mevlâna, bu sevginin karşılıksız ve çıkarısız olduğu konusunda hemfikirdirler. Anlatıcı, bu ikilinin düşüncelerini şöyle ifade eder:

Ah minel Aşk! Aşk'tan önce Aşk'tan sonra... Aşk yeryüzündeki en eski, en dirençli gelenektir. Âşık dışlanır ama dışlayamaz. Âşık incinir ama karıncayı bile incitemez. Âşık olunca anlarsın. Yüreğin bir kadife keseye dönüşür, içinde sırma bir yumak; sen bu yufka gönülle kimselere kıyamazsın. Yaşayan ve

yaşamış âşıkların safına katılırsın. Korkma! Aşkta yok olunca zahiri tarifler, zihinlerdeki kategoriler buhar olur uçar. O noktadan itibaren “Ben” diye bir şey kalmaz. Tüm benliğin olur koca bir sıfır. Orada ne şeriat kalır, ne tarikat, ne marifet. Sadece ve sadece hakikat... (s. 231)

Mevlâna, Konya halkının Şems’e olan bakışından ve eleştirilerinden hayli rahatsızdır. Şems’i onlara sevdirmenin bir yolunu arayan Mevlâna, ne yapacağını bilemez. Şems’i yanlış tanıdıklarını, O’nu tanısalara seveceklerini bilen Mevlâna, bu kişilerin gerçek aşkı tatmadıkları için kendisini anlayamadıklarını ifade eder. *“Aşık olmayana aşk kuru bir kelimededen ibaret. Yarı palavra, yarı safsata. Âşık olmayan bunu anlayamaz, olansa anlatamaz. Öyleyse nasıl söze dökülebilir aşk, kelimelerin hükmünü yitirdiği yerde?”* (s. 242)

Romanda tasavvuf inancında ilahî aşka ulaşmak için geçilmesi gereken “dört kapı” da yer bulmuştur. Allah yoluna baş koyan sufilerin geçmesi gereken bu dört kapı, şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Şems, Baba Zaman’ın tekkesine geldiği ilk gün orada misafir olan Bağdat başkadısı ile bu konu üzerine tartışır. Kadı’nın şeriatın her kapıyı açan bir anahtar olduğunu söylemesi ve o anahtarı kullanacak kişinin kendisi olabileceğini iddia etmesi üzerine Şems de görüşlerini söylemeye başlar. Ona göre şeriat, Hak yolundaki insan için ilk basamaktır. İlahî aşka ulaşmak isteyen kişi için birkaç basamak daha vardır: Tarikat, marifet ve hakikat. *“Şeriat kandil gibidir. Nuruyla aydınlatır. Ama unutmamalı ki kandil karanlıkta yürürken önünü görmeye yarar. Şeriattan sonra tarikat gelir. Tarikattan sonra marifet. Marifetten sonra hakikat! Şayet ana istikamet unutulur ve insan şeriatı araç değil amaç sayarsa, o kandilin ne faydası kalır?”* (s. 74)

Dört kapı, yine Şems’in gözünden farklı bir biçimde nitelendirilir. İnsanların nefislerini yenemediklerini ve Mevlâ’ya ulaşmak için hiçbir şey yapmadıklarını ifade eden Şems, onların hakikate ulaşamadıklarını söyler. Şems, görüşlerini şu şekilde belirtir: *“Şeriat der ki: ‘Seninki senin, benimki benim.’ Tarikat der ki: ‘Seninki senin, benimki de senin.’ Marifet der ki: ‘Ne benimki var ne seninki.’ Hakikat der ki: ‘Ne sen varsın, ne ben.’* (s. 230)

Romanda Şems, ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’i okuyan kişilerin, sadece orada yazılanlarla ilgilendiklerini ve O’nu anlamaya çalışmadıklarını da eleştirir. Onların

Kur'ân'daki ödüller ve yasaklar ile ilgilendiklerini belirten Şems, Kur'ân'ın özünü alamamaları nedeniyle üzülür. Kur'ân-ı Kerîm'i akıntıların bol olduğu bir nehre benzeten Şems, O'nun dört aşamada okunabileceğini söyler. İnsan, Kur'ân nehrinde birinci aşamada kıyıya yakın, ikinci aşamada ilkinden biraz daha derin, üçüncü aşamada da hayli derin yüzer. (s. 246) Kur'ân'ı okumada dördüncü aşamaya gelen insan, artık olgunluğa ve aşka erer ve bunları artık kelimelere dökemeyecek hale gelir. (s. 274)

Romanda tasavvuf kültürünün bir başka yansıması da hoşgörü üzerinedir. “Yaradılanı hoş gördük, Yaradan'dan ötürü” felsefesi, romanda işlenmiştir. Şems'in cüzamlı dilenci Hasan'ı ve Fahişe Çöl Gülü'nü küçümsememesi, kendisi hakkında dedikodu üretenler hakkında dahi kötü söz söylememesi, O'nun hoşgörü sınırlarını açıkça göstermektedir. Aynı şekilde Mevlâna'nın da insanlara hoşgörüyle yaklaştığını görüyoruz.

Romanda günümüzde de devam eden sema töreninden de bahsedilmiştir. Bu töreni, Şems ile Mevlâna düzenlemiştir. Şems ve Mevlâna, bu tören için günler öncesinden hazırlıklara başlar ve başta Anadolu Selçuklu hükümdarı Keyhüsrev olmak üzere herkes davet edilir. Bu tören iki ruhdaşı hayli heyecanlandırır. Anlatıcı, onların bu heyecanını şöyle dile getirir: “*Ruhani, manevi bir raks düzenleyeceğiz. Müzik ve dans ve dua olacak. Hep beraber aşkla Rabb'i zikredeceğiz.*” (s. 328) Yapılan törende ney eşliğinde Allah aşkını arayan dervişler döner ve raks eder. Böylece, o günden sonra Mevlevîliğin simgelerinden biri haline gelen “sema”nın, tasavvufu anlatan evrensel bir dil olmasının temelleri atılır.

Aşk romanında, tasavvuf felsefesinin yansıması kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir. Bu romanda geçen hikâyelerden birkaçı, bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla, Mesnevî'den alınmıştır. Dolayısıyla, romana **Mesnevi-i Şerif**'in kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür.

Bunun yanı sıra romanda verilmek istenen mesaj, bir insanın Allah katında yok olmasına yani ölmeden önce ölmesine giden yoldur. Bu yoldaki yolcu da Mevlâna'dır. Onun yolunu aydınlatan güneş ise Tebrizli Şems'tir. Şems, roman boyunca Mevlâna'yı nefsinden, yani sahip olduğu ayrıcalıklardan ve imtiyazlardan

arındırarak O'nun "insan-ı kâmil" olması için uğraşmıştır. Nitekim bunu başardığında ve Mevlâna'dan bir şair yarattıktan sonra görevini tamamlar ve dünyadan ayrılır.

2. Hıristiyanlık

Hız. İsa'ya vahiy yolu indirilen İncil'in kutsal kitabı olduğu Hıristiyanlık, günümüzde inananları bakımından dünyanın en yaygın dinidir. Hıristiyanlık "*İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir*"¹⁷⁵ ve temel inancı da İsa Mesih'in hem Tanrı'nın oğlu hem de insanlığın kurtarıcısı olduğudur.

Hıristiyanlıkta da mezhep ayrılığı vardır. Bu mezhepler, kilise olarak isimlendirilir. Hıristiyanlıkta en büyük cemaate sahip olan mezhepler, Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliseleridir.

a. Günah Çıkarma

Bizzat Hız. İsa tarafından öngörüldüğü söylenen günah çıkarma ayininin Hıristiyan olan kişilerin işledikleri bir günahdan dolayı kiliseye gidip papaz aracılığı ile Allah'tan af dilemeleri esasına dayanır.¹⁷⁶

Araf'ta Alegre, henüz küçük yaşlarda iken okulun karşısında manav dükkânı işleten bir ailenin oğluya iki kez beraber olmuş ve bu birliktelikten hamile kalmıştır. Bu bebeği istemeyen Alegre, teyzesi la Tia Tuta ile bir doktora gidip kürtaj olur. Yaptığının günah olduğunu bilen Alegre, kiliseye gidip günah çıkartır. (s. 251)

(1) Vaftiz

Hıristiyanlığın birçok mezhebinde yeni doğan bebeklere isim vermek, onları "ilk günah"¹⁷⁷tan kurtarmak ve Hıristiyanlaştırmak için vaftiz töreni düzenlenir. Bu törende "*vaftiz edilecek kişi ya suya daldırılır ya da üzerine su serpilir.*"¹⁷⁸ İncil'de vaftiz edilen kişiye yeni bir yaşama kavuştuğu müjdelenir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Dikici, s. 132.

¹⁷⁶ Thema Larousse, s. 497.

¹⁷⁷ Hıristiyanlığa göre Hız. Âdem ile Havva, Allah'a baş kaldırmış, O'nun buyruklarını yerine getirmemiş ve O'na itaat etmemişlerdir. Böylece günah işlemişler ve onların soylarından gelen insanlar da günahkâr olarak doğmuşlardır. Bk. *İncil*, Yeni Yaşam Yay., 3. bs., İstanbul 1998, s. 587.

¹⁷⁸ İncil, s. 597.

¹⁷⁹ İncil, s. 597.

Şehrin Aynaları'nda Engizisyon tarafından Müslümanların yaşadığı Hıristiyan toprağı olarak tespit edilen Plasencia del Monte köyündeki herkes birer birer vaftiz edilerek din olarak Hıristiyanlığı seçmeye zorlanmıştır. Ama bu köyün sakinleri vaftiz edilmelerine rağmen Müslüman kimliklerinden vazgeçmemişler ve gizliden gizliye inançlarını sürdürmüşlerdir. (s. 92)

Aşk'ta da vaftiz törenine tanık olmaktadır. Fahişe Çöl Gülü'nün annesi doğum esnasında ölmüş ve üçüz bebeklerden yalnızca biri hayatta kalmayı başarmıştır. Bu erkek çocuk doğduğunda babası, karısının ölümünü ondan bilmiş ve ona hayatı boyunca kötü davranmıştır. Öyle ki çocuk vakti gelip de vaftiz olduğunda, törene dahi katılmamıştır. (s. 155)

(2) *Kilise Vaazları*

Hıristiyanlıkta kilisede yapılan vaazlar, papazın İncil'deki ayetlere bağlı kalarak konuşmasına dayanır. Vaazlarda genel olarak, Hıristiyanlıktaki “teslis” inancı yani “Baba, Oğul, Kutsal Ruh” üçlemesi üzerinde yoğunlaşılır.

Şehrin Aynaları'nda kilise vaazlarını Alonso Perez de Herrera yönetir. Evini terk ettikten sonra üniversite eğitimini alıp ve gerekli şartları sağlayıp Hıristiyanların büyük vaizi olan Alonso Perez de Herrera, sadece bulunduğu şehirden değil, başka şehirlerden gelen büyük bir hayran kitlesine sahip olur. Onu dinlemek için kiliseye gelenler, vaizin sözlerinden etkilenmiş bir şekilde çıkarlar. Onun böyle ünlü bir vaiz olmasının arkasında çocukken tanıştığı *sesin* etkisi büyüktür. Çünkü *ses*, tiz sesli ve çekingen olan Alonso Perez de Herrera'yı hâkimiyeti altına alarak ona yön vermiştir.

Dininin Hıristiyanlık olduğuna ve kanına kesinlikle farklı bir kültürün bulaşmadığına inanan Alonso Perez de Herrera, gerçeği çok acı bir şekilde *sesten* öğrenir. Ses ona bıçakla serçeparmağını kesmesini söylediğinde, Alonso Perez de Herrera ona itaat edip parmağını keser. Ses, parmaktan akan kanın içinde birkaç damla siyah kanı işaret edip Alonso Perez de Herrera'ya vaktiyle dedesinin Yahudi bir kadınla evlendiğini ve bu evlilik yüzünden de soyunun kanına siyahlık bulaştığını söyler. Alonso Perez de Herrera, buna inanmak istemez ama *sesin* yalan söylediğine hiç şahit olamadığı için zor da olsa bu gerçeği kabul etmek zorunda kalır. Kanının başka bir kanla kirlendiği gerçeğini kabul eden Alonso Perez de Herrera, vaazlarda

Yahudilerden bahsettiği zaman serçe parmağının neden sızladığını da anlamış olur.
(s. 25)

Vaazlarında hemen hemen her şeyden bahseden Alonso Perez de Herrera, güncel konulara da yer verir. Ama ağırlıklı olarak vaazlarına Türkleri konu eder. Türkleri Doğu'dan gelen bir felaket olarak nitelendiren Alonso Perez de Herrera, Türklerin müthiş ordusu ve askerleri ile bütün Hıristiyanları öldürdüğünü söyler. Tanrı'nın da Hıristiyanların günaha batmış bir topluluk olduğunu bildiği için onların ilerlemesine izin verdiğini belirtir.

Onlar dünyadaki en gaddar, en kana susamış orduya sahipler. Ayaklarının bastığı her yerde, kadın-çocuk demeden önlerine çıkan tüm Hıristiyanları kılıçtan geçiriyorlar. Bu zebaniler Viyana'da bozguna uğradıklarında Sultan Süleyman ne yaptı? Sırf içindeki intikam ateşini körükleyebilmek için dört yüz bin Hıristiyan'ı öldürmedi mi? Peki öyleyse, onun halefleri niçin ondan daha merhametli, daha insafli olsunlar ki? Unutmayın ki, Doğu'dan gelen felakete mücadele etmek, Deccal'le mücadele etmektir. Peki, sorarım sizlere! Hiç düşündünüz mü, Yüce Tanrı bu gaddar ordunun ilerlemesine, palazlanmasına niçin müsaade ediyor? Niçin onların üzerine taş yağdırıp saraylarını başlarına geçirmiyor? Evet, Tanrı Türklerin ilerlemesine müsaade ediyor çünkü Hıristiyan dünyası günahkâr. Evet, Hıristiyan dünyası bir günah batağında çırpınıyor. Hepimiz günahkârız; hepiniz günahkârsınız. (s. 25)

Bir vaazından sonra Yahudilere de değinen Alonso Perez de Herrera, onları Converso, yani Yahudiliklerini gizleyen Hıristiyanlar olmakla suçlar. Bunların riyakâr ve sahtekâr olduğunu söyleyen Alonso Perez de Herrera, damarlarında barındırdıkları siyah kanı etrafa yaymak için uğraş verdiklerini söyler. Conversoların bu uğraşlarının beyhude olduğunu belirten vaiz, onların eninde sonunda lanetleneneğine inanır. (s. 27)

Vaazdan sonra bir kadının kendisine Tanrı'nın masum insanların öldürülmesine neden izin verdiğini sormasıyla Alonso Perez de Herrera, onların işledikleri günahlardan değil de "ilk günah"tan dolayı öldüğünü söyler. (s. 28)

(3) Engizisyon Mahkemeleri

Ortaçağ'da Katolik kilisesi tarafından kurulmuş olan Engizisyon Mahkemeleri, kilise kurallarına itaat etmeyen kişileri cezalandırmak için kurulmuştur. "*Bezdirici*,

*baskıcı soruşturma ve sorgulama anlamına*¹⁸⁰ gelen Engizisyon, kilise tarafından konulan dinî esasları hiçe sayan kişileri öldürerek cezalandırmıştır.

Şehrin Aynaları'nda Engizisyon mahkemeleri ve bu mahkemenin askerleri, görevlileri romandaki vakaların anlatıldığı Ortaçağ döneminde yani vaka zamanında büyük bir yer tutmakta ve olaylar bu mahkemenin çerçevesinde gelişmektedir.

Engizisyon, İspanyol topraklarında yaşayan Yahudileri ve Müslümanları Hıristiyanlaştırma eğilimindedir. Buna karşı gelip de kimliklerini devam ettirenler, mahkemeler tarafından tutuklanmakta ve hatta öldürülmektedirler. Engizisyon, daha önce vaftiz edilmiş olmalarına rağmen Plasencia del Monte köyünde yaşayanların Müslümanlığı hâlâ devam ettirdikleri haberini alınca derviş kılığına giren ve Arapça ile Farsça konuşabilen bir görevliyi bu köye casus olarak gönderir. Casus geri döndüğünde köy için anlatılanların doğru olduğunu ve bunların başını Amet Zambarel adlı birinin çektiğini söyler. Böylece Engizisyon, bu köye üç görevli gönderir. Fakat bu üç adam köye girmek üzere atlarını mahmuzladıkları anda garip bir şekilde attan düşerler ve üçünün bedeni de bir kuyuya atılır. Üç görevlinin orada ölmesinden dört gün sonra haber Engizisyon'a ulaşır ve bu köye tekrar gidilir. Bu sefer köye baskın yaparlar ve Amet Zambarel'i bulamayınca hınçlarını Amet Zambarel'in ailesinden çıkarmaya karar verirler. Karısını alıp tutuklarlar, büyük kız hücrede ölür, kız kardeşi bir mağarada hastalıktan ölür. Kızı ise, köylüler tarafından bir kilerde saklanır. Bu kilerden çıktığında da saçları bembeyaz olan küçük kıza o günden sonra Yaşlı diye hitap ederler. (s. 99)

Romanda bir başka Engizisyon baskını Antonio Pereira'nın evine düzenlenmiştir. Antonio ve Isabel'in komşuları Elena Rodriguez, oğlunu bir kazada kaybedince Pereira ailesinin oğulları Andres'i ölen oğlunun yerine koymaya çalışır. Sürekli onunla vakit geçirmek isteyen Elena, bu hasrete son vermek için Alonso Perez de Herrera'ya bu aileyi olmadık bir suç uydurarak şikâyet eder. Elena ona Andres'in, evlerinde her hafta perdeleri sıkıca örtüp Hz. İsa'ya kötü davranıldığını söylediğini iddia eder.

¹⁸⁰ Dikici, s. 137.

Oh, çok korkunç. Dios mio. Çok korkunç. Baba dedi ki... Amcası ve arkadaşları... ve işte onların hepsi... İsa Efendimize işkence ederlermiş... İsa Efendimiz, gözyaşlarına boğulurmuş. Onlara niçin kendisine işkence ettiklerini sorarmış. Fakat onlar İsa Efendimizi kırbaçlamaya devam ederlermiş. Kan içinde kalırmış her tarafı. İşte bu Pereira ailesi, İsa Efendimize böyle zulmedermiş. (s. 65)

Elena'nın anlattıklarını duyan ses ve Alonso Perez de Herrera, öfkelenirler ve hemen gerekli işlemi başlatırlar. Böylece bir gece Pereira malikânesine baskın düzenlerler. Antonio İtalya'da, Miguel de dışarıda olduğu için Engizisyon görevlileri kapıyı kırarak sadece Isabel ve Andres'i götürürler. (s. 142-145) Andres'in bir suçu olmadığı için birkaç gün sonra Elena'nın bakımına verilir. Isabel ise Casa Santa (Kutsal Ev) adlı bir yerin tek bir penceresi bile olmayan bir hücrede kaldıktan ve işkence gördükten sonra sorgulanır. Sorgulama birden fazla olur ve Isabel, Engizisyon tarafından yeteri kadar suçlu görülmemiş olacak ki öldürülmez. Uzun bir süre sonra Isabel, I. Ahmet'in eşi Kösem Sultan'ın onun sahip olduğu ilmi duyması ve hasta olan oğlunu iyileştirebileceğini düşünmesi ile Kösem Sultan tarafından saraya getirilir. (s. 265)

Isabel'le aynı gece baskın düzenlenip içeri alınan diğer kişiler ise Miguel'in arkadaşı Rodrigo Mendez Silva ve sevgililerinden Beatriz'dir. Beatriz büyü yaptırdığı gerekçesi ile Rodrigo da Miguel ile homoseksüel bir ilişki yaşamak istediği için sorgulanırlar. Bu iki kişi Engizisyon tarafından gerçekten suçlu görülür ve törenle ateşte yakılmalarına karar verilir. Rodrigo tam ateşe atılacakken ağlayarak pişmanlığını dile getirdiği için önce boğulur ve sonra ateşe atılır. Beatriz ve çocuklara tecavüz edip de yakalanan Benito adlı biri de ateşte yakılır. Bunların dışında Engizisyon görevlileri, ateşe bir de insan şeklinde bir maket atarlar. Bu maket de Miguel'i temsil etmektedir. (s. 195)

3. Şamanizm

Din olup olmadığı hâlâ kesin olarak kanıtlanmamış olan ve tartışılan Şamanizm, çok eski bir inançtır. Şamanizm, ilkel "*toplumların, öbür dünya ile ilişki kurma ve hastaları iyileştirme gücü taşıdığına inanılan şaman çevresinde odaklaşan*

inanç sistemidir.”¹⁸¹ Şamanizm’de tek tanrı inancı vardır ve herhangi bir kutsal kitap yoktur. Bunun yerine Şaman adı verilen din adamlarının söylediklerinden ve yaptıklarından yola çıkarak sistemleştirilen Şamanizm, büyü, sihir, tılsım gibi kavramlara önem vermiş ve bunları çeşitli hastalıkları tedavi etmede kullanmıştır.

Şamanizm inancında bir kişinin Şaman olabilmesi için bir şaman soyundan gelmesi en önemli şarttır. Şaman olacak çocuk, eski bir Şaman tarafından eğitilir. Bu eğitim sürecinde Şaman adayının ruhlarla iletişime geçmesi sağlanır. Ruhlarla temas etmeyi başaran Şaman adayı da *“yalnız ölümler tarafından bilinmesi mümkün gerçekleri öğrenmek iktidarına kavuşur.”*¹⁸² Eğitim süreci tamamlandığında çocuğa Şamanlık yetkisi verilir. Böylece yeni Şaman, birçok törende görev alır.

Mahrem’de 1648 yılının Sibirya’sında şaman olmak için yapılan eğitim sürecine tanık olmaktadır. Hem samur hem de insan olan Samur-Oğlan, Şaman olan ablasının ölmesinden sonra köydeki yaşlılar tarafından Şaman adayı olarak görülür. Yaşlılar, Samur-Oğlan’ın ablasının yerine geçebileceğine inanırlar. *“Ama henüz hiç kimse, onun doğru kişi olup olmadığını bilmiyordu. Bilebilmek için sınamak gerekliydi.”* (s. 56) Samur-Oğlan, Şaman olmak için eğitim sürecinden geçeceğini öğrendiğinde hiçbir soru sormaz ve herkesten kaçır. Bir günü tek başına geçiren Samur-Oğlan, gece olup da sınanmak için köyden ayrılmadan önce ablasının saçlarından bir parça keser ve etinden bir dilim yer.

Samur-Oğlan, o gece davullar ve kalabalık eşliğinde deniz kıyısına varır. Gidilir gidilmez derhal bir ateş yakılır ve herkes ateşin etrafına dizilir. Sabah olup da ateş sönmüşce Samur-Oğlan’ı karın üzerine oturturlar ve üzerine bir sepet geçirirler. Şamanlık kurallarına göre, *“üç gün üç gece sonra bu sepetten çıktığında, ya bir hiç olacaktı, ya da bir şaman.”* (s. 57) Herkes Samur-Oğlan’ın sepette olduğu süre içerisinde mutlaka birinin ya da bir şeyin geleceğine ve ona olağanüstü güçler bahşedeceğine inanır. Bu duruma Samur-Oğlan da inanır ve aç bir şekilde ziyaretçisini beklemeye koyulur.

¹⁸¹ Dikici, s. 407.

¹⁸² Dikici, s. 413.

O'nu bekliyordu; ruhunun dengi, denginin ruhu olan ziyaretçiyi. Beklediği ziyaretçi bir insan da olabilirdi, bir hayvan yahut ot da. Beklediği ziyaretçi onu insanüstü güçlerle donatıp, tıpkı ablası gibi bir şaman yapabilir ya da tam aksine, haddi olmadan böyle bir işe kalkıştığı için cezalandırabilirdi. Her ne olursa olsun, her şeyi göze almış, O'nu bekliyordu. Ziyaretçi eğer bir insansa yürürken, kuşsa uçarken, balıksa yüzerken, ota karın altından boyverirken sepeti görecekti. Gelecek ve oğlanın, kabilesinin yeni şamanı olup olamayacağına karar verecekti. (s. 57)

Kimin geleceğini merakla beklerken Samur-Oğlan'ın içini bir huzursuzluk kaplar. Görülmekten çok korkan Samur-Oğlan, birden sepetin içine kocaman bir samurun girdiğini görür. Böylece onun ruh dengi bulunmuş olur. Birbirlerine bakan samur ve Samur-Oğlan, benzerliklerine şaşırırlar. (s. 58) Fakat Samur-Oğlan'ın sevinci yarım kalır. Yol boyunca samuru izleyen Timofei Ankidinov adlı bir samur avcısı, sepeti kaldırır ve gördükleri karşısında hayrete düşer. Samur-Oğlan'ı aldığı gibi Tobolsk askerî valisine götürür. Tobolsk askerî valisi, *“böyle bir çirkinliği herkes görmeli!”* (s. 62) diyerek onu sergilemeye ve onun üzerinden para kazanmaya başlar. Gün gelir Samur-Oğlan hastalanır. Tobolsk askerî valisi, onun ölmesi durumunda elindeki bütün nimeti kaybedeceğini düşünerek Samur-Oğlan'ı bir fahişeye çiftleştirir. Bir süre sonra fahişe, bir insan bir de samur-insan doğurur. Bu silsile, asırlar boyu devam eder. (s. 64)

Asırlar sonra askeri valinin torunlarının torunlarından biri, bu işi sürdürmek istemez ve elindeki son samur-insan olan Samur-Kız'ı Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'ye satar. Böylelikle Samur-Kız, İstanbul'a gelir ve vişne rengi çadırdaki kadınlar için çirkinliği sergilemeye başlar. (s. 65)

4. Ateizm

Ateizm, yaratıcı bir gücü yani Allah'ı kabul etmemektir. Ateizm, bir inanç sistemi ya da din değildir. Metafizik olaylara inanmayı reddettiği için herhangi bir inanış içinde bulunmak istemez. “Tanrıtanımaz” ifadesini de çoğu ateist, içinde “Tanrı” kelimesini barındırdığı için kabul etmez.

Tarih boyunca pek çok filozof, “Tanrı” kavramı üzerine düşünmüş ve O'nu yok saymışlardır. Bu filozoflardan en ünlüleri Nietzsche ve Sartre'dır. Bu

filozoflardan Sartre Tanrı fikrine tamamen karşı çıkmış ve “*Tanrı fikrinin insanın kendi imkânsızlığının farkına varması ile ortaya atıldığını ileri sürmüştü*”¹⁸³tür.

Elif Şafak’ın romanlarında ateist olan ve Tanrı fikrini sorgulayan roman kişilerinin varlığını görmekteyiz.

Bit Palas’ta Sidar’ı hayatta mutlu eden şeyler köpeği Gaba ve ölümdür. Vaktinin çoğunu köpeği ile mezarlıklarda geçiren Sidar, ölümü gülünç bir şeymiş gibi görür. Bu nedenle çevresindekiler tarafından çok yadırganır. Ölümü bu kadar çok düşünmesinin nedeni insanların niye ondan bu kadar korktuğunu öğrenmeye çalışmasıdır. Bu sebepten ötürü ölümü anlamaya çalışır. (s. 204)

Hayatında her şeyin tek ve biricik olmasına özen gösteren Sidar, evindeki eşyaların da birer tane olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla evde bir tane yatak, bir tane fincan, bir tane tabak vb. vardır. Teklik fikrine bu kadar takıntılı bir insan olan Sidar, son zamanlarda iyice kafasına yerleştirdiği intiharın da tek ve biricik olmasını ister. (s. 307)

Dine karşı hiçbir bağlılığı olmayan Sidar, biricik sığınağı intiharı günah olarak varsaydıkları müddetçe hiçbir dine mensup olmayacağını ifade eder. Anlatıcı onun bu konudaki düşüncelerini şöyle aktarır: “*İslamiyet ile ilgili pek fazla bir şey bilmediği gibi, öğrenmeye de niyeti yoktu. İntiharı yasaklamaya devam ettikleri müddetçe, hiçbir dinin ondan itaat beklemeye hakkı olduğunu sanmıyordu.*” (s. 209)

Araf’ta Ömer, kendi kültürüne yabancı olduğu gibi dine de yabancısıdır ve İslam dininin yasakladığı her ne varsa yapar. İçki içer, zina eder... Tam bir umursamazlık içinde olan Ömer, iyi bir Müslüman olan arkadaşı Abed’in tepkilerine bile cevap vermez ve bildiğini okumakta devam eder. Abed onu “*yoldan çıkmış bir Müslüman*” olarak nitelendirir. (s. 18) Ömer ise arkadaşının bu nitelendirmesini beğenir, kendini tam da böyle biri olarak görür. Dinle alakası olmasını istemeyen Ömer, Tanrı’ya değil, O’nun kendisini bilmesine karşıdır. Ömer, “*... ne İslamla ne de başka bir dinle alakası olsun istemeyen bir doğuştan-Müslüman; Tanrı’nın bilinebilirliğine değil Tanrı’nın kendisini bilmesine karşı olan bir bilinmezci*”dir. (s. 19)

¹⁸³ Kenan Gürsoy, *J. P. Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 1991, s. 33.

Baba ve Piç'te Zeliha Teyze Kazancı ailesinde dine karşı en lakayt kişidir. Onun dinsizliği çocukluğuna kadar uzanmaktadır. O yaşlarda bile Allah'ı sorgulamaya başlayan Zeliha Teyze, büyüyünce ve kocaman bir kadın oluca da bu özelliğinden vazgeçmemiş ve Allah'a olan isyanını devam ettirmiştir.

Zeliha Teyze, çok küçükken evlerine gelen temizlikçi kadının kızıyla iyi birer arkadaş hatta kan kardeşi olmuşlardır. Bir süre sonra ablası Feride'nin parmağında da kesik gören Zeliha Teyze, arkadaşı tarafından ihanete uğradığını anlar. O esnada kızgınlığını aktaracak birini bulamadığı için Allah'a isyan etmeye başlar. Çocukluğundan beri en yakın arkadaşı olan Allah'ın da birden fazla kan kardeşi olduğunu ve dolayısıyla O'nun sadece kendine ait olmadığını düşünür. Aslında Allah'ı kişiselleştirmenin yanlış ve günah olduğunu bilir ama Zeliha Teyze bunun neden böyle olduğunu anlayamaz.

Affedilmez bir günahı ne de olsa. Allah kişileştirilemez, insana ait vasıflarla tasavvur edilemezdi. Bu sebepten, Allah'ın ne parmağı olabilirdi ne de kanı. Zeliha tüm çocukluğu boyunca hayal gücüne ket vurmakta zorlanmıştı; madem Allah'ı insanlaştırmak yakışık almıyordu, ne demeye insanlara has sıfatlarla adlandırılıyordu ki? Her şeyi görürdü ama gözleri yoktu; her şeyi duyardı ama kulakları yoktu; her yere erişirdi ama elleri yoktu... Sekiz yaşındayken Zeliha bütün bu bilgilerden yola çıkarak tek bir sonuca varmıştı: Yaradan yaradılanlara benzeyebilirdi ama yaradılanlar Yaradan'a benzeyemezdi... yoksa tam tersi miydi? Biz ona benzeyebilirdik ama O bize benzeyemezdi... Kazancı ailesinin büyüklerine sorsa kulağını çekerlerdi muhtemelen, o da kimseleri kızdırmamak için susmuş, Yaradan'a dair sormak istediği tüm bilmeceleleri içine atmıştı. (s. 25-26)

Böylece Zeliha Teyze'nin çocukluğundan başlayıp bütün hayatına sirayet eden bu sorgulamaları ve "zındıklık"ı, kimi zaman dinle ve dine ait meselelerle dalga geçmeye kadar varmıştır. Zeliha Teyze, hamile olduğunu anlayıp kürtaj olmak için doktora gittiğinde yarı baygın bir halde bebeği aldirmaktan vazgeçmiştir. Eve geldiğinde ailesine kürtaj olmadığını söyler. Banu Teyze ise işin aslını öğrenmek isteyince Zeliha Teyze, Allah'ın ona bir mesaj gönderdiğini alaycı bir ifade ile söyler. Kürtaj olacağı esnada ikinci ezanıyla beraber bir sesin kendine seslendiğini belirten Zeliha Teyze, sesin bebeğin alınmaması gerektiğini çünkü bebeğin ileride mertebesinin yükseleceğini ifade ettiğini söyler: "... *Senin işlediğin günahlara rağmen, sana rağmen pür-i pak olacak bu çocuk. Herkese örnek olacak! Sırf bu ülke*

değil, Ortadoğu ve Balkanlar değil, bütün dünya duyacak evladının adını. Bu kızçocuğu kitleleri peşinden sürükleyecek ve insanlığa barış ve adalet getirecek!” (s. 37)

Zeliha Teyze, Allah’ın dünyada yaşananlara neden kayıtsız kaldığını ve haksızlığa göz yumduğunu düşünür. Bu esnada Allah’ın kendisinin var olduğundan bile şüphe eder. Çünkü Allah olsaydı, O’nun mutlaka bu acılara ve felaketlere müdahale edeceğini düşünür. Allah’ın bu yaşananlara göz yumup da en sonunda kendisini yargılayacağı fikrinden de hoşlanmayan Zeliha Teyze, bu düşüncelerinde samimi olduğunu ve bütün yaşlananlar gibi sonradan dine bağlı bir kadın olmayacağını söyler. *“Zındıklığı samimi ve saf. Bir yerlerde Allah varsa, onun bu içten muhalefetini ve reddiyesini takdir etmeli, diye düşünüyor. Sırf içine doğdukları öğretileri ezberleyerek ahkâm kesen kopyacı din fanatiklerinden daha makbul dinsizliği.”* (s. 228-229)

Dinsizliğine rağmen ailesinden gelen dinî eğitimle beraber, İslamî geleneklere ve kurallara hâkimdir. Örneğin, yaptığı bir iş sonrasında pişman olup Allah’tan özür dilemek için üç kere *“tövbe tövbe tövbe”* denileceğini bilir. (s. 25) Yine Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bazı ayetleri de bilir. Karnındaki şeyin bir bebek değil pıhtıcaık olduğunu ailesine anlatmaya çalışan Zeliha Teyze, bu duruma Kur’ân’dan örnek verir: *“Hani ‘o seni bir kan pıhtısından yarattı’ diyor ya Kuran, öyle işte.”*¹⁸⁴ (s. 36)

Zeliha Teyze’nin böyle bir inançsızlığa sahip olması, kendisine çok benzeyen kızı Asya’nın da dinsizliğe meyilli olmasını beraberinde getirmiştir. Sadece Asya değil, onun Kafe Kundera’daki arkadaşları da dinsizdir. Bu kişiler zaman ile değil mekânla ilgilenirler. Bu nedenle de *“her şeyin ilacı zaman”* cümlesinin onlar için bir ehemmiyeti yoktur. *“Dindarların zaman anlayışından bihaberdiler; ne İslam ne de başka bir dinle ilgilendiklerinden.”* (s. 101)

Romanda Kazancı ailesinin tek erkek evladı Mustafa’nın da dinle arası yoktur. *“Dindar değildi Mustafa, asla da olmamıştı.”* (s. 304) Bu nedenle de romanda onun İslamiyet’e ya da başka bir dine olan bağlılığını göremiyoruz. Kardeşine ettiği

¹⁸⁴ Bizim ulaştığımız kaynakta bu ayet şu şekilde geçmektedir. “İnsanı pıhtılaşmış kandan yarattı.” Alak suresi, Ayet: 2. Bk. Aydın, s. 599.

tecavüzün ardından büyük pişmanlık duyan ve yıllarca bu olayı unutamayan Mustafa, Amerika'daki camilere ya da başka bir kuruma gidip bu pişmanlığını dile getirmek yerine El Tiradito adlı bir mekâna gidip işlediği günahı bir kâğıda yazmış ve böylece kendini rahatlatmaya çalışmıştır. (s. 304)

5. Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi Roman Kişilerinin Karşılaştıkları veya Sahip Oldukları Olağanüstü Durumlar/Güçler

Elif Şafak'ın romanlarında üç semavî dine mensup insanların başlarından geçen olaylar, olağanüstü nitelik göstermektedir. Onların karşılaştıkları bu olağanüstü durumların bağlı oldukları dinle hiçbir alakası bulunamamıştır. Hakkında bilgi vermeden geçemeyeceğimiz bu metafizik olayları bu başlık altında almayı uygun gördük.

Pinhan'da Nevres, annesinin mahalle bekçilerinden Kabakulak Reşo ile kaçması ve babasının kendisiyle hiç ilgilenmemesi üzerine yalnız kalmıştır. Kimsenin kendisine acımasını istemeyen Nevres, bunun yerine herkesin kendisinden nefret etmesini ister. Babası öldükten sonra mahalledeki kadınların evlerine toplandığını gören Nevres, onların kendisine acıması gözlerle bakmasına tahammül edemez. Kadınları salonda bırakıp üst kata çıkan Nevres, tavana kulaklarını dayar ve onların annesi ve kendisi hakkında dedikodu yaptıklarını duyar. Buna çok sinirlenen Nevres, yerdeki bir delikten dedikodu yapmaya devam eden Düşükçene Pakize'ye bakar ve onun küpesini kulağını yırtarak düşürür. (s. 106) Anlatıcı, onun bu yeteneğini şu şekilde anlatır:

Nevres'in pek tuhaf ve kimselerin bilmediği bir kabiliyeti daha vardı: gözleri. Bu onun küçük sırrıydı. Bir tek sulara açtığı sırrı. Nevres gözleriyle türlü türlü oyunlar oynardı. Bir keresinde kendini sınamak için gözlerini perdenin kıvrımlarına mıhlamış ve epey bir müddet ter döktükten sonra nihayet perdenin ucunu tutuşturmayı başarmıştı. Gerçi küçük bir kıvılcımdı. Ama olsun varsın. Kıvılcımlardan yangınlar çıkartacağı günler de gelecekti elbet. (s. 104)

Babası öldükten sonra halasının evine taşınan Nevres, kuzeni Safınaz'ın ve onun çeyizinin güzelliğine katlanamaz. Yakın bir zamanda Safınaz'a görücü gelecek olmasını da içine sindiremeyen Nevres, kuzenine her zamankinden büyük bir öfke duyar. Aklından onun çeyizini yakmayı ve görücüler geldiğinde güçleriyle o günü

kuzenine zehir etmeyi geçirir. (s. 180) Bunları düşününce çok heyecanlanır fakat hiçbir şey yapmaz.

Şehrin Aynaları'nda cin olarak geçmese de görünmez bir varlığın Alonso Perez de Herrera ile konuştuğunu ve onu yönlendirdiğini görüyoruz. Alonso Perez de Herrera, babası da dâhil olmak üzere tiz çıkan sesi yüzünden herkesin alay konusu olur. Çevresindekilerin alaylarına maruz kalmamak için de gerekmedikçe konuşmaz. Yedi yaşına geldiğinde Alonso Perez de Herrera, kilise korosuna girer. Burada kimse onun sesine küçümsemeye bakmadığı için kendini özgür hisseder ve bu koroya devam eder. Dışarıda sesini duyup da alay edecekleri korkusuyla burada da kimseyle arkadaşlık kuramayan Alonso Perez de Herrera, kiliseden herkesin ayrıldığı bir gün birinin kendisine seslendiğini duyar. Etrafta kimseyi göremeyen Alonso Perez de Herrera, sesin Meryem Ana'dan geldiğini düşünür, korkar ve bir daha oraya gitmek istemez. Babasına koroya devam etmek istemediğini söyleyince şiddete maruz kalır ve yine mecburen kiliseye gider.

Bir süre sonra sesi her yerde duymaya başlayan Alonso Perez de Herrera, korkusunu yener ve ona alışmaya başlar. *Ses* bir akşam onunla konuşur. Ona babasının karşısına geçip üniversiteye gitmek istediğini söylemesini ister. Alonso Perez de Herrera tüm cesaretiyle babasına isteğini açıklar. Baba, oğlunun bu açıklamasından sonra onun akıl sağlığından şüphe eder ve hiçbir şey demez. Böylece ses, ona evi terk etmesini ve artık ikisinin kavuşma zamanının geldiğini söyler.

Bunun üzerine Alonso Perez de Herrera evini terk edip kendini *ses*e teslim eder. Ses ona tiz sesinden kurtulması için avazı çıktığı kadar bağırmasını söyler. Alonso Perez de Herrera, bağırdığında bir mucize eseri olarak sesinin kalınlaştığını fark eder. Sesini tekrar duymak için bağırmasına kalktığında *ses*in tepkisiyle karşılaşır ve ona sözünden çıkmaması gerektiğini tembihler. Böylelikle Alonso Perez de Herrera *ses*e ömrü boyunca itaat etmek zorunda kalır. (s. 23)

Gün gelip ünü ülkeyi aşan bir vaiz olduğunda yine *ses*in emrinde olan Alonso Perez de Herrera, konuşurken sadece ağzını oynatır ve gerekeni *ses* söyler. Kilisede *ses*in sayesinde konuşmalar yaparken evine çekildiğinde ve *ses* duyulmadığı zamanlarda son derece suskundur. (s. 17)

Romanda yine tam olarak cin olmasa da ruha benzer bir varlığın yer aldığını görüyoruz. Bu ruh Miguel'e görünür. Miguel gece kâbus görüp uyandığında karşısında beyazlar içinde bir ruhun kıvıldandığını görür. Miguel ondan korkmaz çünkü böyle şeylere alışıktır. Zira "*çocukluğundan beri, yolunu şaşırın ya da can sıkıntısından patlayan ruhlarla ahbablık etmeye alışkındı.*" (s. 117) Ruh onunla konuşmaya başlar ve Miguel'in rüyasında Harut ile Marut'un kendisine verdiği şişeyi uzatır. Miguel, bu hadiseyi umursamaz hatta alaya alır. Oysa ruh son derece ciddidir ve onu uyarmaya gelmiştir. Miguel'in kendisine Maggid (anlatıcı) ismini koyduğu ruh, bir felaketin yaşanacağını ve onun evden uzaklaşması icap ettiğini söyler. (s. 118) Miguel onun bu söylediklerini ciddiye alacağını söyler ve gün ağarırken Maggid ortadan kaybolur.

Miguel, Engizisyon'dan kaçıp İstanbul'a geldikten uzun bir süre sonra Maggid ile yeniden karşılaşır. Yine bir süre sohbet ederler. (s. 254)

Romanda Miguel'e âşık olan ve aşkı uğruna her şeyi göze alan Beatriz, Miguel'i kendine bağlamak için bir arkadaşının tavsiyesi ile La Barbuda (Sakallı) lakabındaki ünlü bir büyücüye gider. La Barbuda, vaktiyle mutlu bir evlilik yaşayamamış ve üç çocuğuyla beraber tek başına kalmıştır. Üç çocuğunun da peş peşe ölmesinden sonra iyice yalnız kalan La Barbuda, evlatlarının acısını unutmak ve onlara kavuşmak arasında kaldığı bir esnada karşısına çıkan bir anahtarla büyü âlemine girmiştir. Büyü işinde kendini geliştiren La Barbuda'nın tek amacı intikamdır. Anlatıcı, onun nasıl bir intikam duygusuyla hareket ettiğini şu cümlelerle anlatmaktadır: "*Büyülerle bend ettiği erkeklerin nezdinde kendisini karnında, kucağında bebeklerle terk edip giden sevgililerden; parasını yolup, şaşkına çevirdiği müşterilerinin nezdinde de yoluna çıkıp canını yakan bütün kadınlardan çaktırmadan intikam alıyordu.*" (s. 67-68)

Böylece kendisine gelen Beatriz'e de yardım eden La Barbuda, kime büyü yaptırmak istediğini önündeki su dolu tastan bilir. Beatriz'e onun başkasını sevdiğini söyler. Ama yine de Miguel'in kendisine gelmesi için çeşitli iksirler ve tavsiyeler verir. Büyücünün dediklerini aynen uygulayan Beatriz, birkaç gün sonra Miguel'in evine geldiğini görür. (s. 74)

B. Ahlak Anlayışı

Ahlak, insanlık tarihi boyunca hep var olmuş ve var olmaya devam edecektir. İnsanlar sosyal varlıklardır ve birlikte yaşamaya ihtiyaçları vardır. İnsanlar arası ilişkileri belirlemede de ahlak kuralları büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle ahlakî değerler/kurallar sosyal birer mesele olarak karşımıza çıkar.

Ahlakın kurallarını belirlemede ise kuşkusuz, insanların yaşam koşullarını belirleyen ve onlara doğruyu ya da yanlışlığı gösteren din büyük rol oynar. Hiçbir insan dünyaya bir ahlak sahibi olarak gelmez. Ahlak, insan tarafından sonradan kazanılır. Onun bu kazanımı da ancak bağlı bulunduğu cemiyetin koyduğu kurallara göre yaşam biçimini şekillendirmesi veya şekillendirmemesi ile olur.

Toplumdan topluma farklılık arz eden bu kurallar, “örf ve adet” şeklinde seyretilmiştir. Örf ve adetler, “*her toplumun nesilden nesile aktarılan standart davranış tarzları*”¹⁸⁵ dir. Örf ve adetler, tarih boyunca toplumun ihtiyaçlarına cevap vermiştir ve bu nedenle geçerliliğini sürdürmektedir.

Yazıya dökülmemiş olan örf ve adetler ya da bir başka deyişle ahlakî normlar, günümüzde yerini yazılı kanunlara yani hukuka bırakmıştır. Hukuk, “*insanlar arası münasebetlerin nasıl olması gerektiği hakkında ileri sürülen her türlü fikir ve teoridir.*”¹⁸⁶

Bu tanımlardan sonra diyebiliriz ki ahlakî değerler, din ile hukuk kuralları arasındadır. Sosyolojik olarak düşünüldüğünde ahlak sosyolojisi, din sosyolojisi ve hukuk sosyolojisine çok yakındır.

1. Cinsellik

Cinsellik, cinsiyetle ilgili olan her şeydir ve en bilinen anlamıyla cinsel ilişkinin yaşanmasıdır. Cinsel ilişki dışında cinselliği ilgilendiren durum ve olaylar da vardır. Cinsel ilişki, insanların üreme biçimidir ve insanoğlunun devamını sağlar. İnsan dışında kalan hayvanlar cinsel ilişkiyi yalnızca üreme için ve içgüdüsel olarak yaparken; insan, üreme düşünce ve isteğinden başka bunu cinsel doyum için de

¹⁸⁵ Doğan, Özyurt, Boztoprak, s. 27.

¹⁸⁶ Doğan, Özyurt, Boztoprak, s. 28.

yapmakta ve arzulamaktadır. Ancak çoğu toplum, çiftler arasında cinsel bir ilişkinin yaşanması için aralarında bir nikâh olmasını şart koşmuştur.

Elif Şafak'ın romanlarında hem heteroseksüel hem de homoseksüel ilişkiler yaşayan roman kişileri vardır.

a. Eşcinsellik (Homoseksüellik)

Homoseksüellik yani eşcinsellik, aynı cinsiyete sahip kişilerin cinsel ilişkide bulunmalarıdır. Eşcinsellik, üzerinde eskiden beri tartışılan bir konudur. Başta psikologlar olmak üzere birçok bilim adamı, insanların neden böyle bir ilişkiyi tercih ettikleri üzerine düşünmüş ve araştırmıştır. Eşcinsellik, bazı ülkelerde¹⁸⁷ kabul görmesine karşın, çoğu yerde bu ilişkiye şiddetle karşı çıkmaktadır.

Pinhan'da çift cinsiyetli bir derviş olan roman kahramanı Pinhan'ın dış görünümüyle ilgili olan özellikleri ve güzelliği, onun dişiliğini ön plana çıkarır. Erkek gibi görünen ama aslında kadın olan Pinhan, büyüdükçe güzelliğine güzellik katar. Pinhan geceleri kâbuslarına kadar giren bu durumu kimseye anlatamaz.

Kendi hikâyesini bulmak için Dürri Baba Tekkesi'nden ayrılan ve İstanbul'a gelen Pinhan, burada bir dönem Hırpani Baba Tekkesi'nde ikamet eder. Bir süre sonra bu tekkeden ayrılır ve sokaklarda dolaşmaya başlar. Yine sokaklarda dolaştığı bir gün Dürri Baba'nın kendisine verdiği inciye çaldıran Pinhan, bir süre sonra inciye satın aldığını öğrendiği Cüce Cafer ile tanışır. Cüce Cafer onu oyalamak için türlü oyunlar oynar. Cüce Cafer, Pinhan'ı bir gün Meyhaneci Manol'a götürür ve Pinhan'ın orada ateş oğlanı olarak çalışan Karanfil Yorgaki'yi görmesine vesile olur. Pinhan, Karanfil Yorgaki'yi gördüğü anda ondan çok etkilenir. "*Pinhan ona bakarken yüreğinin bekçi davulu gibi güm güm atmasına mani olamıyordu.*" (s. 157) Aynı etkilenme Karanfil Yorgaki'de de görülür. Öyle ki ertesi gün Pinhan'ın kendisini çağırdığı haberini alınca heyecanlanır.

Akşama doğru Pinhan ve Karanfil Yorgaki Cüce Cafer'in ayarladığı bir evde buluşurlar. Karanfil Yorgaki eve girince Pinhan'ı üzüm yerken bulur. Odanın

¹⁸⁷ Eşcinsellere olan önyargılarını kıran ve onların evlenmelerine müsaade eden ilk ülke, Hollanda'dır. Hollanda'nın 2001 yılında medenî kanununa getirdiği bu uygulamadan sonra Belçika ve İspanya gibi ülkeler de bu evliliğe izin verdi.

içindeki biri dışında tüm kandilleri teker teker söndüren Karanfil Yorgaki, dans etmeye başlar. Pinhan da Karanfil Yorgaki'nin kendisini değil, duvardaki gölgesini izlemeye başlar. Karanfil Yorgaki'nin dansı bittikten sonra konuşmaya başlarlar ve birbirlerine hikâyelerini anlatırlar. Yıllardır kimseye anlatamadığı sırrını yani çift cinsiyetli oluşunu Karanfil Yorgaki'ye anlatan Pinhan, konuşması bittikten sonra üzerinde bir ağırlık hisseder. Pinhan'ı sessizce ve yorum yapmadan dinleyen Karanfil Yorgaki, o sustuktan sonra yanına sokulur ve sonrasında aralarında cinsel anlamda bir beraberlik geçer. (s. 171) Bu beraberlikten sonra sevgili olurlar.

Günler sonra Akrep Arif Mahallesi'nde yaşayan kocakarıların yardımıyla bir kadına dönüşen Pinhan, hikâyesini tamamlamak için tekrar Dürri Baba Tekkesi'ne gider. Tekkeye vardığında oranın viraneye döndüğünü gören Pinhan, tekkeden ayrılır. Bir süre sonra da yılanın vücuduna bıraktığı zehrin etkisini arttırmasıyla bir derenin kenarında ölür.

Bir sabah Pinhan'ı yanında göremeyen Karanfil Yorgaki, onun başına gelenleri ve Denizli'ye gittiğini öğrenir. Cüce Cafer'den inciye geri almayı başaran Karanfil Yorgaki, sevgilisinin kokularını takip ederek peşinden gider ama onu yerde ölü bulur. Sevgilisin cansız bedenini tekkenin arkasındaki mezarlığa götürür ve onu kendi elleriyle gömer. Bir de mezar taşı yapan Karanfil Yorgaki, onun üzerine şu mısraları yazar:

Periden güzel huriden müstesna
Sebebi envai bela türlü cefâ
Yedi düvel çehrene müptelâ
Ben garip âşık-ı şeydâ iken
Terk-i can etmen reva mı bana
Bî-vefâ, bî-vefâ, bî-vefâ (s. 230)

Yanında getirdiği inciye de mezar taşına yaptığı bir oyuğun içine yerleştiren Karanfil Yorgaki, yine de sevgilisine kendisini terk ettiği için sitem etmez ve ağlamaz. Sadece İstanbul'a dönmek için yola çıktığında geriye dönüp sevgilisine kendisini beklemesini söyler.

Pinhan ile Karanfil Yorgaki arasındaki ilişki, Pinhan'ın kadınsı özellikler sergilemesi nedeniyle normal bir ilişki olarak düşünülmesinin yanı sıra kişilerin erkek olarak bilinmesi homoseksüel bir ilişki yaşandığını da düşündürmektedir.

Pinhan romanında yaşanan bir diğer eşcinsel ilişki, Hokkagülü İfakat ile bir çengi arasındadır. Aralarında cinsel anlamda bir ilişkinin yaşandığı anlatılmasa da romanda geçen cümlelerden aralarında lezbiyen bir ilişki yaşandığı anlaşılmaktadır. Hokkagülü İfakat, kendisinden yaşça büyük kocası öldükten sonra ondan kalan mirasla her gece evinde kadınları toplayıp eğlenceler düzenler. Her eğlenceye mutlaka bir de çengi getiren Hokkagülü İfakat'ın, bu çengiler arasında Kaymaktabağı Rana'ya özel bir düşkünlüğü vardır. İki kadın arasındaki bu ilişkide Hokkagülü İfakat'ın aktif ve eril, Kaymaktabağı Rana'nın da pasif ve dişil bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Ne kadar uğraşsa da onun şuh kahkahalarını, baygın bakışlarını, menekşe kokusunu aklından bir türlü çıkartıp atamamıştı. Onu görmeden geçirdiği günler, geceler boyunca, o sütbeyaz, uzun, incecik boynunda, yeşile kaçan morluklar bırakma arzusuyla yanıp tutuşmuştu. Ondan uzak durabilmek için kendi kendisine defalarca söz üstüne söz vermiş; ama verdiği her söz çok geçmeden güme gitmişti. (s. 204)

Çok güçlü bir kadın olan ve iradesine sahip çıkmayı başarabilen Hokkagülü İfakat, bir tek bu çengi karşısında tüm kudretini yitirir. Kaymaktabağı Rana'nın başka kadınlara cilve yapması, onun içini kemirmesine neden olur ve çengiyi kıskanır. Hatta böyle durumlarda kendi saçlarını yolacak kadar sinirlenir. Onun çengiye olan ilgisi, misafirler tarafından bilinir ve kadınlardan hiçbirisi tüm cilvelerine rağmen onun gözdesi olan Kaymaktabağı Rana'ya yüz vermez. Çünkü eğer çengiye karşılık verirlerse evden kovulacaklarını gayet iyi bilirler. Bu durumda misafir olan kadınların da lezbiyen bir ilişkiye meyilli oldukları ancak sadece ev sahibesinden çekindikleri için çengiden uzak durduklarını söylemek mümkündür.

Akrep Arif Mahallesi'nin sakinleri, mahallede yaşanan garip olaylara bir anlam veremedikleri için kendilerince bu olaylara neden olan durumu bulmaya çalışırlar. Mahalle sakinlerinin bir kısmı bu olayların yaşanmasına sebep olan şeyin mahallenin isminin Nakş-ı Nigar olarak değişmesi yüzünden Akrep Arif namı kabadayının

kefaret istemesine, bir kısmı da Hokkagülü İfakat'ın her gece kadınlarla âlem yapmasına bağlar. Bu nedenle de bir gece mahalle sakinleri toplanıp Hokkagülü İfakat'ın evine baskın düzenlerler. Yaşanan olayların sorumlusunun Hokkagülü İfakat'ın olmadığını bilen İsmihan Kadın ise mahalleliye engel olur ve gözlerindeki öfke ile onların geri dönmelerini sağlar. (s. 207)

Şehrin Aynaları'nda eşcinsel bağlamda fiziksel olarak herhangi bir ilişki yaşanmamasına rağmen bu tür bir ilişkinin düşüncesi yer almaktadır. Rodrigo Mendez Silva, Engizisyon Mahkemesi'nce Miguel Pereira ile homoseksüel bir ilişki yaşamak istemesi nedeniyle içeri alınmıştır. Sorgu gününde Engizisyon yargıcı Alonso Perez de Herrera'nın karşısına çıkan Rodrigo, Miguel'le beraber olmayı istediğini itiraf ederek işkenceden kurtulmuştur. "*İstedim. Tanrı biliyor ya, bunu hep istedim.*" (s. 162)

Romanda Osmanlı sarayında haremden sorumlu olan Meleki Kadın'ın yardımcısı olan ve dolayısıyla sarayla yakından ilişkisi bulunan Mihrengiz Kadın'ın da hemcinslerine karşı aşırı bir düşkünlüğü vardır. Güzel olan her şeye karşı zaafi bulunan Mihrengiz Kadın hakkında onun cinsel tercihleri üzerine dedikodular yapılır.

Kösem Sultan, Isabel'in İstanbul'a gelmesinden sonra onun ihtiyaçlarının karşılanması için Mihrengiz Kadın'ı görevlendirir. Hayli zengin olan ve İstanbul'un çeşitli muhitlerinde evleri bulunan Mihrengiz Kadın, Isabel'e konaklarından birini ve en maharetli cariyelerini verir. Isabel, Mihrengiz Kadın hakkında yapılan tüm dedikodulardan haberdardır. Onun kendisine bir konak vermesinin ve misafirperver davranmasının sadece emre itaat için olmadığını bilir. Mihrengiz Kadın, Isabel'i beğenmiştir ancak Isabel, bu durumu önemsemez ve görmezden gelir. (s. 270-271)

Araf'ta Gail, Ömer ile evlenmeden önce Debra Ellen Thompson ile eşcinsel bir ilişki yaşamıştır. Önceleri güçlü bir kişiliğe sahip olmayan ve ne kadınlar ne de erkekler tarafından sevildiği için hangi cinse meyledeceğini bilemeyen Gail, Debra Ellen Thompson ile bir dönem ilişki yaşar ama kendini bulduktan ve geliştirdikten sonra ilişkilerindeki rolleri değiştirir. Çok çekingen ve topluma kapalı olan Gail, Debra Ellen Thompson'ın başında olan gruba üye olduğu vakit, onunla bir ilişki

yaşamaya başlar ve bu ilişkide Debra, aktif durumdadır. Gail, üniversitedeki ilk yıllarındaki asosyallliğini atıp zamanla kendini ifade edebilen bir kişiliğe büründüğünde ise ilişkilerinde lider konuma gelir ve aralarındaki bağ sarsılmaya başlar. “*Kendisine muhtaç olan Gail’i kaybetmek Debra Ellen Thompson’ı Gail’e gitgide daha muhtaç hale getirmişti.*” (s. 235)

Debra Ellen Thompson, eşcinselliğini özgürce yaşayan ve bu tercihinin herkesçe duyulmasından rahatsız olmayan bir kişiliğe sahiptir. Ona göre kendisi “*yerleşik bir lezbiyen.*”dir. (s. 56) Cinselliği ve özellikle eşcinselliği soyut bir kavram olarak ele alan Debra Ellen Thompson, onu “*zihin berraklığı*” (s. 57) olarak tanımlar. Gail’e karşı büyük bir aşk besleyen ve onu arzulayan Debra Ellen Thompson, onun Ömer’e olan ilgisini fark ettikten sonra Ömer’e büyük bir öfke duyar. Gail’i kaybettiğinin farkında olan Debra Ellen Thompson, onun Ömer ile evlenmesinden sonra Alegre’ye yakınlaşmaya başlar.

İyi birer arkadaş olmaya başlayan ve sık sık birlikte vakit geçiren Alegre ile Debra Ellen Thompson, bir gün bir mekâna gidip otururlar. Günün sonunda Alegre masadan kalkarken Debra Ellen Thompson’ın yanağına bir öpücük kondurur. Şaşkına dönen Debra Ellen Thompson, aynı anda Alegre’yi kendine çeker ve onu dudaklarından öper. Utanan Alegre, hızlıca oradan uzaklaşır. (s. 319) Arkadaşı olduğunu sandığı Debra Ellen Thompson’a birden bire nefret besleyen Alegre, bir süre onunla görüşmez.

Sevgilisi Piyu’nun kendisiyle beraber olmamasından rahatsız olan ve bu sorunun kendi vücudundan kaynaklandığını düşünen Alegre, bir gece Piyu’ya isyan ederek evden çıkar ve kendini sokağa atar. Büyük büyük teyzesi la Tia Piedad’ın yanına gitmek istemediği için Debra Ellen Thompson’ın evine doğru yol alır. (s. 342) Böylece Alegre, Debra Ellen Thompson’ın da istediği bir ilişkiye yelken açmış olur.

Baba ve Piç’te Kafe Kundera’nın müdavimlerinden biri olan Gizli Gay Köşe Yazarı, Alkolik Karikatürist’e ilgi duymaktadır. Bu mekâna yayılan tütün kokularından haz etmemesine rağmen âşık olduğu adama yakın olmak için buraya katlanan Gizli Gay Köşe Yazarı, aralarında herhangi bir ilişki yaşanmayacağını bilmesine karşın ona olan ilgisinden bir şey yitirmez. Alkolik Karikatürist’e olan

ilgisini kendisine bile itiraf edemeyen Gizli Gay Köşe Yazarı, ona olan ilgisini sadece ruh arkadaşlığı olarak niteler. “*Onu çıplak olarak düşünmek bile tüylerinin diken diken olmasına yetiyordu. Yok cinsellik değildi istediği, öyle diyordu kendine, ruhların kardeşliğiymiş bu.*” (s. 92)

Alkolik Karikatürist’in heteroseksüel ve Asya’ya âşık olması, onun önünde bir engeldir ama Gizli Gay Köşe Yazarı bunu önemsemez. Çünkü onun yanında olması bile kendisine yeter. Alkolik Karikatürist’in elini, vücudunun herhangi bir uzvunda hissetmesiyle irkilen Gizli Köşe Yazarı, ona olan ilgisinin başkası tarafından duyulma ya da hissedilme ihtimalinden çekindiği için zaman zaman Alkolik Karikatürist’e kötü davranır.

b. Karşı Cinse Duyulan İlgi (Heteroseksüellik)

Heteroseksüellik, karşı cinse cinsel olarak ilgi duymaktır. Karşı cinsle arada evlilik olmaksızın cinsel bir ilişki yaşamak yani zina etmek, çoğu toplumda dinî ve ahlakî olarak yasaklanmış ve haram kılınmıştır.¹⁸⁸

Şehrin Aynaları’nda Miguel Pereira, Beatriz Blasquez ve Lucrecia ile cinsel anlamda bir beraberlik geçirmiştir. Sınavlardan kaldığını öğrendiği bir akşam tavernaya gidip içki içen Miguel, âşık olduğu kadın olan Isabel’i düşünüp hüzünlenir ve onun neden kendisinden bu kadar uzaklaştığına bir anlam veremez. Tavernadan çıktıktan sonra bir kadınla beraber olmak ister ve aklına ilk olarak La Loca lakaplı

¹⁸⁸ İslamiyet’te zina haram kılınmış ve yasaklanmıştır. Bu durum Kuran’ı Kerim’de şöyle ifade edilmiştir. “Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o, şüphesiz çok çirkin ve kötü bir yoldur.” El-İsra Suresi, Ayet: 32. Yine Kuran-ı Kerim’de zina yapan erkeğin ya da kadının cezalandırılması öngörülmüştür. “Zina eden kadınla zina eden erkeğin her birine yüzer sopa vurun. Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, bunlara acımayın. Müminlerden bir gurup da, bunların cezalandırılmalarına şahit olsun.” En-Nur Suresi, Ayet: 2.

bir tiyatro oyuncusu olan Lucrecia gelir. Bu kadınla defalarca beraber olan Miguel, ona hiç âşık olmamıştır ama onun yanındayken son derece huzur bulmuştur. Lucrecia'nın birçok erkekle beraber olduğunu, âşıklarını eve getirdiğini bilen ve bu durumu önemsemeyen Miguel, onunla birlikteyken çok rahattır. *“Sık sık birlikte olmuşlar; birbirlerinin ruhunu okuyup, rızaları dışında yüzlerine tutulan aynada kendilerini seyredalmışlardı.”* (s. 53)

O akşam Lucrecia'nın turnede olduğunu hatırlayan Miguel, kendisine sırlıslıklam âşık olan Beatriz Blasquez'in evine gitmeye karar verir. Beatriz, Miguel'e gerçekten âşıktır ve hatta onun evine gelip kendisiyle beraber olması için büyü bile yaptırmıştır. Miguel'in evine gelmesiyle şaşkına dönen Beatriz, büyüün tuttuğuna inanır. O gece birlikte olurlar. Beatriz'in, bekâretini kendisiyle kaybettiğini anlayan Miguel, sabaha karşı evden ayrılır, bir daha da onunla birlikte olmaz ve görüşmez. Çünkü Miguel *“bakireleri sevmezdi.”* (s. 54) Onun bakirelerden hoşlanmaması da büyük ihtimalle, ilişki sonrasında üzerine yüklenen sorumluluk duygusunu istememesi ve bu duygudan hoşlanmamasıdır.

Mahrem'de Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, gerdek gecesinde eşi tarafından terk edildikten sonra uzun bir süre odasından dışarı çıkmaz. Yaşamak için hiçbir nedeninin kalmadığını düşündüğü bu sıralarda mumdan müteşekkil bedenini eritmeye karar verir. Nerede sıcak bir yer varsa soluğu orada alan Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, para ödeyip fahişelerle birlikte olmaya başlar. Ancak onun fahişelere yaklaşması, cinsel haz almak için değil, ilişki esnasında vücut ısısının artmasıdır. Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi de cinsel ilişki esnasında yaşanan sıcaklık ile mum bedenini eritebileceğini düşünür.

Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, kendisinden ve ahlakî davranışlardan o kadar vazgeçmiştir ki yolda gördüğü kadınlarla yaklaşmayı bile düşünür. Dışarıda dolaştığı bir gün, bir kadın gören Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, ona nereye gittiğini sorar. Kadının evine gittiğini söylemesiyle ona iyice yaklaşır ve onu dudaklarından öpmek ister. (s. 45) Ancak kendisine dur demeyi bilir ve kadınla sadece sohbet eder.

Bit Palas'ta Ethel'in beyni çalışan erkeklere karşı büyük bir ilgisi vardır. Böyle bir erkeği bulduğunda onu kendine hemen sevgili edinen Ethel, hiçbir ilişkisinde istikrarı yakalayamamıştır. Sevgililerinden çabuk sıkılan ama her biriyle cinsel anlamda bir ilişki yaşayan Ethel'in sevgili defteri hayli kabarıktır. (s. 146)

Araf'ta Ömer, lise yıllarında başlayan cinsel deneyimlerini Gail ile evlenene kadar devam ettirmiştir. Liseye giderken kuzeni Murat ile aynı kıza âşık olup ve yine aynı kızla beraber olurlar. Birbirleri tarafından aldatılan kuzenler, bu durumu önemsemezler ve ilişkilerine aynen devam ederler. Murat ile birlikte Ankara'da bir üniversitede okuma hakkı kazandıklarında kuzenin aksine Ömer, dersleriyle hiç ilgilenmez ve ilgisini farklı alanlara kaydırmaya başlar. Bu dönemde sosyalist bir kızla sevgili olan Ömer, onunla birlikte siyasî eylemlere ve faaliyetlere katılır. Âşık olduğu kızın ilişkilerini aniden bitirmesiyle boşluğa düşen Ömer, okulunu bırakır ve yeniden sınava girer. Sınavdan yüksek bir puan alır ve İstanbul'da bir üniversiteye yerleşir. Kendisinden beklenmeyecek bir performansla derslerinde hayli başarılı olur ama bu sefer kız arkadaşlar konusunda sıkıntı yaşar. (s. 168) Edindiği bütün sevgilileriyle cinsel beraberlik yaşayan Ömer, onlardan hiçbirisiyle sağlıklı bir birliktelik geçirmez. Yani ilişkilerinde sürekliliği sağlayamaz. Bu durum, onun doktora eğitimi almak için gittiği Amerika'da da devam eder.

Ömer, Amerika'ya geldiğinde tam bir kimlik ve aidiyet bunalımı yaşamasına rağmen karşı cinse olan tavırlarında aynı yaklaşımını devam ettirir. Sıklıkla farklı bir kızla beraber olan ve yeni bir sevgili bulduğunda eskisini tamamen unutan Ömer, bu davranışından en ufak bir huzursuzluk hissetmez. Anlatıcı, onun bu umursamazlığını ve sevgililerini şu şekilde anlatır:

İki buçuk ay Ömer'le aynı evde yaşayıp, onunla aynı banyoyu paylaştıktan sonra Abed bir diş fırçasının sıradan bir nesne olmadığına iyiden iyiye kanaat getirmişti. Bir kere her şeyden önce modern bir kız arkadaşın çeyiziydi diş fırçası. Ömer'in boğazına kadar içine batıp çıktığı bu duraksız flörtler dolambacında banyodaki yeni diş fırçası yepyeni bir maceranın başladığını müjdeleyen bir ulaktı. Hep diş fırçalarıyla gelirlerdi çünkü. Hep önden gelirdi diş fırçası. Ancak ne hikmetse ilk gelen en son giden olurdu. Her nedense kız arkadaşlar ayrıldıklarında diş fırçalarını asla almazlardı. Bu yüzden de ilişkilerin başladıklarını anlamak kolay ama bittiklerini kavramak daha zordu. Kozmetiklerini yanlarına alır, diş fırçalarını bırakırlardı.(s. 118-119)

Gail ile evlenene kadar düzensiz ilişkiler yaşayan Ömer, onunla evlendikten sonra başkalarıyla olan cinsel yaşamına son vermiştir. Fakat evliliğinde sürdürdüğü bu düzenli yaşam, Gail'in intiharıyla sona ermiştir.

Romanda Alegre ile Piyu'nun ilişkilerinde yaşadıkları cinsel sorunlara da yer verilmiştir. Genç kızlığa yeni adım attığı dönemlerde Alegre, bir delikanlıyla birlikte olur, bu birliktelikten sonra hamile kalır ve bebeğini aldırır. İlk cinsel deneyiminde böylesine tatsız bir olay yaşayan Alegre, erkeklerden soğur ve uzun bir süre hiçbir erkekle beraber olmak istemez. Piyu ile tanıştığı zaman erkeklere karşı takındığı tavır değişir ama bu sefer de Piyu'nun onunla cinsel bir birliktelik yaşamak istememesi sorunu ortaya çıkar. Bulimia¹⁸⁹ hastası olan Alegre, vücudunun son derece çelimsiz olmasının, sevgilisinin kendisiyle beraber olmasını engellediğini ve onun sekiz yıl önce başından geçen kürtajı bildiğini düşünerek sorunu kendisinde arar. Oysa Piyu kendisinin Alegre için evlenecek doğru adam olmadığını düşünür ve onunla ilişki yaşamaktan kaçınır.

Piyu'nun sevgilisine karşı takındığı bu tavır, Alegre'yi son derece rahatsız eder ve nihayetinde Alegre, onu terk ederek Debra Ellen Thompson ile eşcinsel bir ilişki yaşamaya başlar.

Araf'ta Abed'in annesi yaşında bir kadına duyduğu cinsel çağrışımlı bir ilgiden de söz edilmiştir. Memleketi Fas'ta Safiye isimli bir kıza âşık olan Abed, onun kendi kuzeni ile evleneceğini öğrenir. Uzun zamandır çamaşırhanede gördüğü yaşlı bir kadına ilgi duyan, fakat Safiye ile evlilik hayalleri kurduğu için bu dürtüden kurtulmaya çalışan Abed, sevdiği kızla artık birlikte olamayacağını anlayınca bu yaşlı kadınla birlikte olur. Kadının teşvik edici hareketleri de Abed'i kendisine çeker. *“Kadının gözlerine baktığında onu irkilten arzusunun aşikârlığıydı.”* (s. 297)

Beşpeşe'de Zehra, cinsel deneyimlerine çok erken yaşta başlar ama birçok sorun yaşar. Herkesin imrendiği bir güzelliğe sahip olan Zehra, yakışıklı erkeklere ilgi duysa da onlarla sağlıklı bir cinsel ilişki kuramaz. Yaşadığı “vajinismus” sorunu

¹⁸⁹ Bulimia, tıpta tanımlanan şekliyle Bulimia Nervosa, bir çeşit yemek yeme bozukluğudur. Kişilerin enerjisi yüksek yiyecekler yemelerinin ardından aldıkları kalorileri, kusma yoluyla, çeşitli haplar ya da zor egzersizler ile yakma çabaları, bulimianın en belirgin özellikleridir.

yüzünden “her hatırladığında yüzünü kızartan o utanç dolu anları bir daha yaşamamak için yakışıklı erkeklerden uzak durmayı” (s. 83) seçer. Böylece sadece çirkin erkeklerle cinsel ilişki yaşamaya başlayan Zehra, annesinin ölümünden sonra babasının kendisiyle cinsellik üzerine bir kez bile konuşmamış olmasına içerler. Zehra’nın babasına söylemek istediği ama söyleyemediği şu cümleler belki de onun cinsel problemlerinin nedenidir:

Sen bana baktığında “güzel yüzlü kızım” diye gurur duyuyorsun; hem benimle hem de kendinle şüphesiz. Kolay mı bu zamanda anasız evlat yetiştirmek? Namus kodlarının insanlardan çok daha mühim olduğu bu ülkede sen de kızınla cinselliği bir kez olsun açık açık konuşmadan sürekli konuşmayı başardın. (s. 349)

Baba ve Piç’te Asya, küçük yaşta cinsel ilişkiler yaşamaya başlamıştır. Henüz on dokuz yaşında olmasına rağmen geçmişte birçok erkekle beraber olan ve Alkolik Karikatürist’le halen bir ilişki yaşayan Asya, bu durumdan hiç rahatsız değildir ve kendinde en ufak bir suçluluk hissetmez. (s. 205) Asya’ya göre cinsellik, fiziksel olmaktan çok duygusal bir şeydir ve bir erkekle beraber olmadan onu tanımak mümkün değildir. (s. 206) Yaşadığı cinsel hayatta erkekleri tanımanın yanı sıra onlardan intikam aldığını söyleyen Asya, neden bir intikam peşinde olduğunu tam olarak bilemez. Onun böyle düşünmesindeki sebep, babasız büyümesi ve babasını tanımaması olarak düşünülebilir.

c. Yasak İlişki Yaşama

Yasak ilişki yaşama yani en bilinen anlamıyla zina, kadın ya da erkeğin evli olduğu halde bir başkası ile cinsel ilişki yaşaması/kurmasıdır. Evli olmayan bekârların, bir evli bir bekâr çiftin de cinsel ilişkisi yine zina olarak tanımlanır. Çok eski zamanlardan beri zina, dinî olarak haramdır ve Türk toplumunda yakın zamana kadar hukukî olarak suç sayılmıştır.

Mahrem’de Monsieur de Marelle, karısı Madame de Marelle’e evliliklerinin ilk yıllarında çok kötü davranır, hatta onu kırbaça döver. Onun karısına olan bu tutumu, Madame de Marelle’i tamamen sosyal hayata kapalı biri haline getirir. Monsieur de Marelle de bu dönemde çiftlikteki hizmetçilerle yasak ilişkiler yaşar. Yıllar sonra karısına yaptıklarından pişman olan ve vicdan azabı duyan Monsieur de

Marelle, karısının psikolojik durumunun kötüye gitmesinden ve kendisine karşı kadınlık vazifelerini yerine getirmemesinden dolayı hizmetçilerle olan ilişkilerine devam eder. (s. 123)

Madame de Marelle ise kocasından gördüğü kötü muameleler yüzünden asık suratlı ve etrafında mutlu yüzler görmeye tahammül edemez bir hale gelir. Kocasına ve çevresinde olan bitenlere kayıtsız kalan Madame de Marelle, bir süre sonra çiftlikte çalışmaya başlayan bir delikanlıya ilgi duymaya başlar. Önceleri Tanrı tarafından sınındığını düşünerek delikanlıya karşı koymayı başaran Madame de Marelle, onu bir nehir kıyısında görünce nefesine hâkim olamaz ve delikanlıyla birlikte olur.

Madame de Marelle, bu yasak ilişkisinin ardından hamile kalır ve hamileliği süresince odasından dışarı adımını atmaz. Madame de Marelle, doğum vakti geldiğinde biri kız diğeri erkek olmak üzere ikiz bebekler dünyaya getirir. Erkek bebeğin çirkin, kız bebeğin ise tıpkı delikanlı gibi son derece güzel olduğunu gören Madame de Marelle, kızının yaşadığı yasak aşkı hatırlaması için Tanrı tarafından gönderildiğini düşünür. O günden sonra kızını sevmez ve ona süt vermez. Monsieur de Marelle, karısının kızıyla ilgilenmemesi üzerine ona bir sütanne bulur. Çiftliğe yakın bir köyden yeni doğum yapmış genç bir kadın, bebeği emzirmesi için tutulur. Genç sütanne bebeği görür görmez sever ve emzirirken onun güzelliğini seyreder. Monsieur de Marelle de onun bebeğe gösterdiği şefkatle karısının kayıtsızlığı arasında bir kıyaslama yapar ve nihayetinde sütanne ile aşk yaşamaya başlar. (s. 125)

Şehrin Aynaları'nda tek yasak aşk, Isabel Nunez Alvarez ile onun kayınbiraderi Miguel Pereira arasında yaşanmıştır. Antonio Pereira'nın kardeşi Miguel'e, bir kadına evlenme teklifi ettiğini ve onunla tanışmasını istediğini söylediğinde Miguel, Isabel ile tanışmaya önceleri pek niyetli değildir. Müstakbel yengesinin sıkıcı bir kişiliğe sahip olabileceğini düşünen Miguel, onu görür görmez bu düşüncesinden vazgeçer ve ondan ilk görüşte etkilenir. Isabel'in ağabeyi ile evlendikten sonra mutlu olmadığını fark eden Miguel, Isabel'e yaklaşmaya başlar. Küçüklüğünden beri ağabeyinin başarıları altında ezilmesi ve aile içerisinde hekimlik mesleğini başaramayacağına yönelik eleştiriler alması, Miguel'i ağabeyi

Antonio'dan intikam almaya yönelir. Onun Isabel'e yaklaşmasının asıl nedeni budur, ama onun bu intikam arayışı, Miguel'i Isabel'e âşık bir adam haline getirir. *“İlk başlarda öylesine bir oyundu bu. Masum bir oyun. Belki de senelerin birikmiş öfkesi; küçük, küçücük bir intikam. Fakat iş çığırından çıkmış, hiç düşünmediği bir hal almıştı o hiç farkında olmadan. Âşık olmuştu ve aşk hiç hesapta yoktu.”* (s. 51)

Isabel ise kocası Antonio Pereira'nın hekimlik mesleğiyle ve idealleriyle meşgul olması ve kendisiyle hiç ilgilenmemesi yüzünden kocasından evliliklerinin ilk senelerinde soğumaya başlar. Kocasına karşı kayıtsızlaşır. Antonio'nun karısındaki bu ilgisizliği görmezden gelmesi de evliliklerini sarsar. Bu dönemde Miguel'in kendisine karşı tavırlarını fark eden Isabel, ona karşılık verir ve tek gecelik bir yasak aşk yaşarlar. O geceden sonra bir daha birlikte olmazlar ama yasak aşklarının meyvesi ortaya çıkar. O ilişkiden Antonio'nun kendi oğlu sandığı Andres meydana gelir. Çocuk, tavırlarıyla ve görünüşüyle tıpkı Miguel'e benzer.

Tek gecelik aşklarından sonra Isabel, Miguel'e karşı da kayıtsız kalmaya başlar, hatta tamamen kendi içine kapanır. Oğlu Andres'e bile annelik vazifesini tam olarak yerine getiremez. Yaşadığı ilişkiden pişman olmadığını ve utanmadığını belirten Isabel, yalnızca bu durumun kendini hüznlendirdiğini ifade eder: *“Hayır, utanç yoktu içinde. Fakat hüznün, derinden iz süren ve geçtiği yollarda nilfam ayak izleri bırakan bir hüznün peşinden ayrılmıyordu.”* (s. 30-31)

Bit Palas'ta üniversite yıllarından beri arkadaş olan ve sık sık cinsel anlamda ilişkiye giren Ben ve Ethel, Ben'in Aysin ile olan evliliği boyunca da beraber olurlar. Ethel'in erkeklere olan düşkünlüğü, onun üniversite yıllarında her bölümden erkeğe villasının kapısını açmaya kadar götürür. Birkaç istisna dışında kızlara kapalı olan bu kapıdan içeri giren erkekler, Ethel'in sunduğu maddî imkânlardan yararlanırlar. Ethel'in erkekler arasındaki en büyük gözdesi ise Ben'dir. Ben, Ethel'deki yerini şu cümlelerle anlatır. *“Burada olmak hoşuma gidiyordu gitmesine de, çıkıp gidebilirdim istediğim an. Gider ve dönmeyebilirdim. Ethel de farkındaydı bunun. Bu yüzden bu kadar kıymetliydim. Cennetin ortasındaki nifak tohumuydum. Varlığım, Ethel'i mest, misafirlerini tedirgin ederdi.”* (s. 149)

Çok da iyi birer arkadaş olan Ethel ile Ben, dışarıda da buluşurlar ve iyi vakit geçirirler. Ben, Ethel'in arkadaşı Aysin ile evlenme kararı aldığında Ethel'in tüm itirazlarına rağmen kararından vazgeçmez. Aysin ile olan evliliğini çok içki içmesi yüzünden sarsan Ben, bu dönemde Ethel'le sıklıkla beraber olur ve Aysin'i aldatır. Aysin'i Ethel ile aldatmanın gururunu okşadığını ifade eden Ben'in zina konusundaki görüşleri de ilgi çekicidir: *“Zina halindeki erkekler niteliği önemser: eşlerinden gördükleri sevginin daha farklısını başka kadından görmek hoşlarına gider. Zina halindeki kadınlar ise niceliği önemser: eşlerinden gördükleri sevginin daha fazlasını bir başka erkekte görmek hoşlarına gider.”* (s. 152)

Evliliği boyunca Ethel ile yasak aşk yaşamaya devam eden Ben, Aysin ile boşandıktan sonra bu ilişkisini devam ettirmemiştir. *“İşin tuhaf yanı Aysin ile evliliğim boyunca Ethel ile düzenli aralıklarla birlikte olduğumuz halde, boşandığımdan beri bir kez bile yatmadık.”* (s. 169) Ben'in Aysin'le boşandıktan sonra Ethel ile birlikte olmaması, Ethel'in tavrına bağlıdır. Ethel, Ben ile beraber olmak isteğini göstermez ve Ben de bu konuda herhangi bir tavır sergilemez.

Araf'ta Alegre, çocuk nöropsikiyatristi Marc Fitzpatrick'in yanında sekreter olarak çalışır. Alegre'ye karşı son derece ilgili olan doktor, onun hastalık derecesinde zayıf olmasını da göz ardı edemez. Marc Fitzpatrick, Alegre'ye Connie adlı bir psikoloji mezununun kurduğu bir yemek programına katılmasını tavsiye eder. Böylece patronunun isteğiyle haftanın üç günü kadınların teşkil ettiği bu grupta yeme bozuklukları ile ilgili sohbetlere katılır. Alegre, gruba katıldıktan sonra evli patronu ile evli Connie arasında meslekî dayanışmanın yanında duygusal ve bedensel bir ilişkinin olduğundan da şüphelenir. (s. 103)

Nitekim grup içinde bir hafta boyunca ne yediğini anlatma sırası ona geldiğinde Alegre, patronunun bir yasak ilişkisi olduğunu ve nihayet on dokuz yaşındaki sevgilisiyle tanıştığını iğneli cümlelerle yemek yeme günlüğünden okur. Bu duruma üzüldüğünü belirten Alegre gün boyu bir şey yemediğinden dem vurur. Okuması bittiğinde Connie'nin yüzü allak bullak olur. Böylece Alegre, patronuyla Connie arasında yasak aşk yaşandığından emin olur. (s. 291)

Beşpeşe'de Zehra'nın anneannesi Semiha Hanım'ın, vaktiyle Fırat'ın dedesi Mehmet Emin Bey ile yasak bir ilişki yaşadığını Zehra'nın anneannesinin ölümünden sonra onun sakladığı mektupları bulup okumasıyla öğreniyoruz. Sıklıkla buluşan çiftler, aynı zamanda mektuplaşırlar. Bu aşktan haberdar olan bir kişi, Semiha Hanım'a şantajda bulunur ama Semiha Hanım, Mehmet Emin Bey ile buluşmaya devam eder. Onunla olan ilişkisinin duyulma ihtimalinden çekinen Semiha Hanım, şantajcıya her ay düzenli olarak ödeme yapar. Fakat bir süre sonra Semiha Hanım, aniden Mehmet Emin Bey ile ilişkisini keser. Çünkü hamile olduğunu öğrenir. Çocuğun babasının kim olduğunu bilmeyen şantajcı, para istemeye devam eder. (s. 571)

Semiha Hanım yıllar sonra, kızının ölümünden sonra koruma altına aldığı torununa vaktiyle birçok kez düşük yaptığını ve kocasının çocuk istemesinden dolayı doktorların da son şans verdiği gibi bir kez daha hamile kaldığını söyler. Hamileliği boyunca kıpırdamadan yattığını ifade eden Semiha Hanım, tam gününde doğum yaptığını ama bebeğin bir gün yaşadığını anlatır. Kocasını ve evliliğini kaybetmek istemediği için hemşirelerden birine para verip bir başka kadının bebeğini aldığını ve o bebeğin de Zehra'nın annesi olduğunu belirtir. Böylece Semiha Hanım, Zehra'nın aslında gerçek torunu olmadığını anlatmaya çalışır. (s. 143-145)

Anneannesinin ölümünden sonra onun sakladığı aşk mektuplarını ve şantaj mektuplarını bulan Zehra, anneannesinin kendisine yalan söylediğini anlar. Zehra'nın annesinin Mehmet Emin Bey'in kızı olduğunu bildiği için Semiha Hanım, bu yasak ilişkiyi kendine yakıştıramadığından yalan söyleme yoluna gitmiştir. Zehra, anneannesinin düşüncesini şu cümleyle ifade eder: *“Tabii, hastanede bebek değiştirmek gibi akla hiç de yakın olmayan o hikâyeyi uydurmakla, yaşadığı gizli aşkı da inkâr etmiş oluyor, annemi de, beni de.”* (s. 571)

Siyah Süt'te Ayn Rand'ın evli olmasına rağmen kendinden yirmi beş yaş küçük ve evli olan Nathaniel Branden ile yasak bir ilişki yaşadığını görüyoruz. İkili arasında önceleri meslekî bir ilişki başlar. Ancak bu ilişki, zamanla aşka dönüşür. Ayn Rand'ın “beyin”e önem vermesi ve kocasında, aradığı bu özelliği bulamaması, onu entelektüel Nathaniel Branden ile yasak aşka götürür. Tam on dört sene süren bu

ilişki, Nathaniel Branden'in onu başka bir kadınla aldatması ve terk etmesi ile biter. Ayn Rand, sevgilisinin kendisini terk etmesine katlanmaz. Anlatıcı, onun bu duygularını şu şekilde ifade eder:

Seks dahil olmak üzere iki yetişkin insan arasındaki ilişki modelini “entelektüel alışveriş” olarak açıklamaya alışkın Ayn Rand, uzatmalı sevgilisinin, yeryüzünde pek çok erkeğin yaptığı gibi hayli “sıradan” bir biçimde genç bir kadının peşinden gitmiş olmasını, yani “beyin” değil “beden” arzulamasını kabullenemedi. (s. 239)

Sevgilisinin ihanetinden sonra onu hiç affetmeyen Ayn Rand, kocasından da boşanmaz ve hiç çocuk sahibi olmaz. (s. 240)

Aşk'ta David, karısı Ella'yı farklı kadınlarla özellikle genç sekreteriyle defalarca aldatır. Ella, onun bu yasak ilişkilerinin hepsini bilir ama kocasına hiçbir şey demez. David'in bu ilişkileri, Ella'yı zamanla kocasından soğutur ve aşka inançsız hale getirir. Artık sadece ev işleriyle ve çocuklarıyla ilgilenir. Uzun bir süre sonra Ella, ünlü bir yayınevinde, yayımlanmak üzere gelen romanlara rapor yazma göreviyle işe başlar. İlk görevi, tanınmamış bir yazarın, A. Z. Zahara'nın “Aşk Şeriatı” adlı romanına rapor yazmaktır. Romanı okumaya başlayan Ella, ilk sayfalarda etkilenmeye başlar ve romanın yazarına e-posta atar. Zamanla A. Z. Zahara ile arasında bir arkadaşlık başlar ve bu arkadaşlık zamanla aşka dönüşür. Bir süre sonra Ella, çocuklarını ve eşi David'i arkasında bırakarak A. Z. Zahara ile birlikte yaşamaya başlar.

A. Z. Zahara henüz suflilik ile tanışmadan önce ve adının Craig Richardson olduğu dönemlerde Margot adlı bir kadınla evlilik yapmış, fakat eşini bir kazada kaybetmiştir. Margot öldükten sonra hayata küsen ve kötü alışkanlıklara alışan ve yanlış insanlara bulaşan A. Z. Zahara, kısa sürede iflas etmiştir. Bu dönemde birçok kadınla ilişki yaşayan A. Z. Zahara, evli kadınlarla da dost hayatı ve yasak aşk yaşamıştır. Onların paralarını yemiş, evlerinde kalmış ve arabalarını kullanmıştır. (s. 282)

d. Tecavüz

Tecavüz, çoğunlukla bir erkeğin başka bir canlıyla (kadın, erkek, çocuk veya hayvan) onun rızası dışında zorla cinsel ilişkide bulunmasıdır. Bu cinsel ilişki, oral, anal veya vajinal olabilir. Tecavüz hadiselerinde; tecavüz edenin cinsel açlığı, anlık duygulara hâkim olamaması, tahrik olması, yönlendirilmesi, intikam duyguları, normal ilişkilere girememesi gibi faktörler etkili olabilir.¹⁹⁰ Elif Şafak'ın romanlarında da tecavüz eden ve tecavüze uğrayan kişiler vardır.

Pinhan'da Deryakeş, Karanfil Yorgaki'nin güzelliğini ve vasıflarını işitip onu Felekmeşrep Ferid Efendi'nin konağından kaçıtır. Karanfil Yorgaki de Deryakeş'in vücudunda, doğup büyüdüğü Sakız Adası'nın kokularını alınca ona âşık olur. Bir gece Deryakeş'in yanına sokulup onunla beraber uyur. Deryakeş, sabah uyandığında Karanfil Yorgaki'yi yanında görünce yataktan kalkar ve sokağa çıkıp sevinç naraları atmaya başlar. Bu esnada Tannaz Mustafa ve adamları Deryakeş'i arkadan vurarak öldürürler. Karanfil Yorgaki'yi de güç bela yanlarına alırlar ve ona günlerce tecavüz ederler. *“Tannaz Mustafa ve adamları, Deryakeş'i hakladıktan sonra Karanfil Yorgaki'yi de zorla alıp götürdüler. Yedi gün yedi gece boyunca körpe bedenini birbirlerine peşkeş çektiler.”* (s. 168-169)

Yedinci gecenin sonunda Tannaz Mustafa ve adamları, yara bere içinde kalmış Karanfil Yorgaki'yi bir mezarlığa bırakırlar. Günlerce mezarlıkta aç susuz kalan Karanfil Yorgaki, son bir gayretle mezarlıktan çıkar ve bir dönem hamamın içindeki külhanlarda kalmaya başlar. Burada da türlü zulümlere maruz kalır ve hayattan bıkmaya gelir. *“Gül yüzü soldu; en ufak çıtırtıdan, her gördüğü insandan korkar oldu.”* (s. 169)

Bu ıstıraba daha fazla katlanamayacağını düşünen Karanfil Yorgaki, buradan ayrılır ve kendini sokaklara atar. Hayattan umudunu kestiği bir anda Meyhaneci Manol'un yanında ateşoğlanı olarak işe başlar ve tekrar hayata döner. Fakat gece rüyasında halen Tannaz Mustafa'yı ve adamlarını görür, onların kendisine yaptıklarını unutamaz.

¹⁹⁰ Tecavüz, (anal, oral ve vajinal yollarla zorla yapılan cinsel ilişki) Türk hukuk sisteminde bir suçtur. “TCK'nın 102. maddesinin 1. fıkrasına göre ‘cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlal eden kişi’ cezalandırılır.” Bk. Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku-Özel Kısım*, Savaş Yay., Ankara 2005, s. 57.

Mahrem'de Şişko, bir gün arkadaşlarıyla saklambaç oynamak için bahçeye çıkar. Ebe, saymaya başlayınca bütün çocuklar bir yerlere saklanmaya çalışır. Şişko ise bahçedeki kömürlüğe saklanmayı uygun görür. Kömürlükten içeri girdiğinde tanımadığı bir adamın orada oturduğunu fark eder. Kömürlükten çıkmakla çıkmamak arasında gidip gelen Şişko, ebenin kendisini sobeleyeceği düşüncesinin ağır basması üzerine yerinden kıınıldamaz. Bu esnada son derece üzgün görünen yabancı adam, yerinden doğrulur ve Şişko'ya yaklaşır. Ona kendisiyle oyun oynamak isteyip istemediğini ve sayı saymayı bilip bilmediğini sorar. Şişko "evet" anlamında başını sallar. Adam ise "*Aferin! Ben 'bir' dediğimde gözünü yumacaksın. 'İki' dediğimde açacaksın. Ben 'üç' demeden oyun bitmez. 'Üç' demeden kömürlükten dışarı çıkmak yok. Anlaştık mı?*" der. (s. 189) Şişko, adama itaat eder ve gözlerini kapar kapamaz yabancının cinsel organını ağzında hisseder. Adam üç demeden kömürlüğü terk ettikten sonra Şişko kusmaya başlar. (s. 191)

Kendine geldikten sonra eve gitmek için kömürlükten hızla çıkan Şişko, babaannesinin ve komşuların kendisini aradıklarını görür. Onları umursamadan hemen banyoya gidip ağzını defalarca yıkar ve sabunlar. Üstünü değiştirir ve tam evden kaçmak üzereyken babaannesine yakalanır ve onun tokadını suratında hisseder. Tekrar banyoya gidip ağzını çalkalar ve salona geldiğinde bütün komşuların orada olduğunu görür. Şişko, kadınların hepsini gözden geçirir ve onları birer yiyecek gibi görür. Birden çok acıktığını hisseder ve ağzındaki kötü tattan kurtulmak için bir şeyler yemesi gerektiğini düşünür. Bir tencere pilavı mideye indiren Şişko, bir sürahi ayranı da bir dikişte içer. (s. 196) O günden sonra son derece zayıf bir kız çocuğu olan Şişko, çok yemek yemeye başlaması yüzünden gittikçe kilo alır ve neredeyse iki kişilik bir vücuda sahip olur.

Bit Palas'ta Ermeni ve Müslüman mezarlığı, yol yapılacağı düşüncesiyle yıkılır. Yıkım gerçekleştikten sonra içinde evliya olduğu söylenen türbelere saygısızlık edildiği gerekçesiyle suçlular bulunmak istenir. Gerçek suçlular kendilerini kurtarırlar ve mezarlık bekçileri suçlu bulunur. Bekçilerden ikisi bu durumu kabullenip köşelerine çekilirler. Dördüncü bekçi köyüne dönüp dingin bir yaşam tercih eder. Üçüncü bekçi ise olanları sindiremez ve hakkını savunmaya

çalışır ama hiçbir sonuç alamaz. Bunun üzerine içine kapanan ve suskun bir adam haline dönüşen bekçinin bir gün gözü döner. Yıllardır horladığı için karısı tarafından yatakları ayrılan bekçi, karısının tüm itirazlarına ve beddualarına rağmen ona tecavüz eder. Bu tecavüzün ardından da ellisinden sonra baba olur. (s. 31)

Baba ve Piç'te Kazancı kadınları, Levent Kazancı'yı mezarında ziyaret etmek için bir sabah erkenden evden çıkarlar. Kalabalık bir şekilde yapılan mezar ziyaretlerinden hoşlanmayan Zeliha, diğerlerine bir bahane uydurup evde kalır. Gün boyu dergi okuyup müzik dinleyen Zeliha, ağabeyi Mustafa'nın müziğin sesinden rahatsız olup odasının kapısına dayanmasıyla onunla sıkı bir tartışmaya girer. Zeliha'nın davranışlarını ve mini etek giymesini eleştiren Mustafa, kardeşinin sert tepkisiyle karşılaşır. Zeliha Mustafa'ya cinsel içerikli imalarda bulunur. Zaten son zamanlarda cinsel sorunlar içinde olan Mustafa, kardeşinin bu sözlerine hayli içerler.

Berikinin nicedir karşı cinsle ilişkisini baltalayan iki eksen vardı: kadınlar (varlıklarıyla) ve kadınlar (yokluklarıyla). Her yaştan kadın arasında büyüdüğü, daima onların ilgi odağı olduğu halde, nasıl oluyordu da karşı cinsle deneyimi erkek akranlarının çok gerisinde kalıyordu? Artık yirmi yaşına gelmiş olmasına rağmen çocuklukla erkeklik arasındaki meçhul eşige saplanıp kalmış gibi hissediyordu kendini. Ne evvelki safhaya dönebiliyor, ne sonrakine sıçrayabiliyordu. Eşige dair tek bildiği, böylesine arada kalmanın sınırlarını bozduğuydu. Ah bir silkinbilseydi nefsinden. Kirlili, ıslak bir eldiven gibi çekip çıkarabilseydi keşke ya bedenini ya da erkekliğini. (s. 324)

Zeliha, ağabeyinin bu sorunlarından habersiz ona bu konuda yüklenmeye devam eder. Mustafa çok sinirlenir ve ona vurmaya başlar. Uzun süre boğuşurlar ve nihayetinde Mustafa, Zeliha'ya tecavüz eder. Zeliha, ağabeyine karşı koyamaz ve bu durumu, ailesinden kimseye anlatamaz.

Bir süre sonra Mustafa, Kazancı kadınları tarafından Kazancı erkeklerinin başındaki ölüm belasından uzaklaşması için Amerika'ya üniversite eğitimi almak üzere gönderilir. Ülkesinden ve ailesinden uzak kalmak, Mustafa'yı kardeşine ettiği tecavüzün azabından uzaklaştıramaz. Uzun yıllar da bu olayı unutamaz.

Zeliha ise ağabeyinin Amerika'da olduğu zamanlarda hamile olduğunu öğrenir ve kürtaj olmaya karar verir. Yağmurlu bir günde kürtaj için randevu aldığı kliniğe giden Zeliha, ameliyat masasına yattığı zaman narkozun etkisiyle ağlamaya başlar ve

doktora durmasını söyler. (s. 27) Böylece doktor, operasyonu yapmaktan vazgeçer ve Zeliha, aylar sonra Asya'yı dünyaya getirir. Asya, babasını tanımadan ve onun kim olduğunu bilmeden büyür. Zeliha ise kimseyle evlenmez.

Aşk'ta Fahişe Çöl Gülü, erkek kardeşinin babasını ve üvey annesini zehirleyip öldürmesinden ve kaçıp gitmesinden sonra yalnız kalır. Evde kalmak istemeyen Fahişe Çöl Gülü, hayattaki tek akrabası halasının yanına gitmek için evden ayrılır ve bir yolcu arabasına biner. Yolda eşkıyalar arabayı durdururlar ve yolcuların üzerindeki paraları ve değerli eşyaları almaya girişirler. Eşkıyalar işlerini bitirmiş gitmek üzereyken içlerinden biri Fahişe Çöl Gülü'nü görür ve onu da yanında götürür. Çete liderinin tifo hastalığına yakalanması ve bu hastalığın ancak bir bakire ile birlikte olursa geçeceği inancına sahip olması nedeniyle eşkıyalar, Fahişe Çöl Gülü'nü liderlerinin huzuruna çıkarırlar. (s. 157)

Eşkıyaların arasında günlerce kalan Fahişe Çöl Gülü, burada kötü muameleler görür. İlk fırsatta kaçmayı düşünen Fahişe Çöl Gülü, günün birinde amacına kavuşur ve bir arabayı durdurur. Arabacıya verecek parası olmadığı için yol ücretini bedeni ile ödemek zorunda kalır. Şehre geldiğinde halasının kendisini kabul etmeyeceğini düşünerek onun yanına gitmek istemez. Sokaklarda kalır ve defalarca tecavüze uğrar. Artık sokakta fuhuş yapmaya başlar. Bir gün Çakal Kafa adındaki biri onu alıp Konya'ya getirir ve Hünsa patronun işlettiği bir genelevde çalışmaya başlar.

Fahişe Çöl Gülü, genelevin gözdeleri arasında olur. O, en çok da mahalle bekçisi Baybars'ın gözdesi olur. Mahalle bekçisi olan ve akşamları nizamı korumak için görevlendirilen Baybars, sıkça geneleve gider ve Fahişe Çöl Gülü ile birlikte olur. Yaşadığı hayattan son derece rahatsız olan Fahişe Çöl Gülü, bir gün erkek kılığına girip Mevlâna'yı dinlemeye gider. Cemaatin arasında kendine yer bulan Fahişe Çöl Gülü, bir süre sonra başını Baybars'ın çektiği bir grup erkek tarafından yakalanır ve cami dışına atılarak hırpalanmaya başlar. Bu esnada orada bulunan Şems, kalabalığı yararak Fahişe Çöl Gülü'nü korumaya çalışır. Fahişe Çöl Gülü kaçır ve Şems onu takip eder. Nihayet yan yana geldiklerinde Şems, onunla konuşmaya başlar. Şems onu, fuhuş yapmaması ve o evden ayrılması için

cesaretlendirir. Fahişe Çöl Gülü ise O'nun konuşmalarından çok etkilenir ve evden kaçıp kendini ibadete vermek için fırsat kollamaya başlar.

Genelevdeki kadınların ve hünsa patronun Fahişe Çöl Gülü'nün planlarından haberi yoktur. Ayrıca Fahişe Çöl Gülü, camide olay çıkardığı için patron tarafından cezalandırılmıştır ve ona dışarı çıkma yasağı konmuştur. Ona bir gün müşteri geldiği söylendiğinde Fahişe Çöl Gülü, karşısında Baybars'ı görür ve onunla atışmaya başlar. Artık kendini ibadete adayacağını ve fuhuş yapmayı bırakacağını söylediğinde Baybars'ın alayına maruz kalır. Fahişe Çöl Gülü, ona ikisinin de geçmişte çok hata yaptığını, onun amcası sayesinde zabıt olduğunu, fakat kendisinin arkasında kimsenin olmadığını söyler. Baybars onun bu cümlelerine çok sinirlenir ve ona dayak atmaya başlar. Fahişe Çöl Gülü, hiç itiraz etmez. Çünkü bu duruma alışıktır. Daha önce de müşterilerinden dayak yemiştir ve onların tecavüzlerine maruz kalmıştır. *“İlk değildi ne de olsa. Müşteri elinden daha önce de yaşamıştım dayağı, zulmü, hakareti, tecavüzü.”* (s. 271)

O günden sonra kaçmayı kafasına iyice yerleştiren Fahişe Çöl Gülü, orada çalışanlardan Manolya'nın yardımıyla evden çıkar ve Mevlâna'nın evine sığınır. Yaptıklarına, yaşadıklarına tövbe edip hayatına orada devam eder.

2. Hırsızlık

En bilinen tanımıyla başkasına ait parayı, taşınabilir malları asıl sahibinin rızası olmaksızın, alenen veya gizlice almak, gasp etmek; kamuya ait para veya gayrimenkulü zimmete geçirmek olan hırsızlık, ceza kanunlarında suç olarak nitelendirilir.¹⁹¹

Pinhan'da Şeyh Mehmed Mühür Efendi'nin başında bulunduğu Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi, asırlardan beri “Min-El-Evvel İl-El-Ezel” adında sır gibi saklanan kitabı himaye eder. Bu kitabın ismini ve içeriğini, onu koruyan kişiden başka hiç kimse bilmez.

¹⁹¹ Hırsızlık, Türk Ceza Kanununca bir suçtur ve kanunun “141. maddesine göre “Zilyedinin rızası olmadan başkasına ait taşınır bir malı, kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak maksadıyla bulunduğu yerden alan kimse” cezalandırılır. Bk. Toroslu, s. 129.

Tekkede tadilat işlerinin olduğu bir gün, Mısırlı İbrahim Efendi adına pek güvenilir olmayan bir adam Şeyh Mehmed Mühür Efendi ile konuşmak için tekkeye gelir. Tekke adabına uygun bir şekilde Şeyh Mehmed Mühür Efendi, misafirini işlerin yoğun olmasına rağmen geri çevirmez. Kahveler içilirken Mısırlı İbrahim Efendi, bir kişinin zor durumda olduğunu ve onun dermanının bu tekkede olduğunu söyler. Lafı biraz uzattıktan sonra esas mevzua giren Mısırlı İbrahim Efendi, Min-El-Evvel İl-El-Ezel adlı kitabı bir süreliğine almak istediğini söyler. Şeyh Mehmed Mühür Efendi, şaşkınlıktan elindeki fincanı yere düşürür. Şeyh Mehmed Mühür Efendi her ne kadar böyle bir kitaptan haberi olmadığını söylese de onun şaşkınlığı, Mısırlı İbrahim Efendi'nin gerçeği bilmesini sağlar.

Aradan çok geçmeden Mısırlı İbrahim Efendi, cariyesi Emsalinur'un yardımı ile Hezarpare Horoz Baba Tekkesi'ni ateşe verir. Defterdâr Celal Mahallesi de yangından nasibini alır. Emsalinur, mahallenin karışıklığından faydalanarak tekkede sır gibi saklanan kitabı kutusuyla birlikte kolayca alır ve onu hemen Mısırlı İbrahim Efendi'ye götürür. *“Emsalinur, minekârî kutuyu bakır sininin üzerine koyduktan sonra, iki adım geri çekilerek, sessizce mükâfatını beklemeye koyuldu. Arada bir gözlerini kaldırıp, karşısında oturan adamın suratını kaplayan memnuniyet ifadesine bakıyordu. Değmişti işte, bunca korkuya, bunca yürek çarpıntısına değmişti.”* (s. 139)

Romanda Akrep Arif Mahallesi'nin hırsızlığı ile nam salmış kişisi Sefih Ali, Defterdâr Celal Mahallesi'nden geçerken bir yangın başlaması üzerine sevinir. Çünkü *“.... Sefih Ali, şehir-i İstanbul'un meşhur yangınlarını birer ganimet fırsatı”* (s. 77) bilir. Asla kendi mahallesinde hırsızlık yapmayan ve çevredeki mahallelere dadanmaya başlayan Sefih Ali, gözüne birden bir gerdanlık kestirir. Kaşla göz arasında gerdanlığı alan Sefih Ali, hemen bir yere saklanır. Gerdanlığın sahibi olan kadın, ziynetinin çalındığını fark edip hemen yanında duran komşusunu suçlamaya başlar. İki kadın saç saça baş başa kavgaya tutuşurlar. Mahalleliler kadınların etrafında toplanır ve Sefih Ali, bu durumdan istifade etmekte gecikmez. Saklandığı yerden çıkıp arkasındaki türbeye girer, orada bulunan şamdanları ve sandukanın üzerindeki örtüyü alır. Hırsızlık için türbeye girerken çarpılacağını düşünen, fakat

gözü dönmüş bir hırsız olduğu için korkusunu bastıran Sefih Ali, olay mahallinden hemen uzaklaşır. “*Çarpılmaktan, ömür boyu çarpık çurpuk dolanmaktan ödü kopardı kopmasına da, korkusuna rüşvet sunardı işin ucu ballı olunca.*” (s. 83)

Romanda bir başka hırsızlık hadisesi Pinhan’ın başına gelir. Kendi hikâyesini bulmak için Dürri Baba Tekkesi’nden ayrılan Pinhan, İstanbul’da bir dönem Hırpani Baba Tekkesi’nde ikamet eder. Burada kaldığı süre içerisinde tekkedeki bütün dervişler gibi elinde keşkülüyle dilenir. Bu tekleden de ayrılan Pinhan, keşkülünü bırakmadan sokaklarda gezmeye başlar. Yine sokakta dolaştığı günün birinde çok istediği kitabı Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi’ni ateşe vererek elde eden Mısırlı İbrahim Efendi, sevincinden onun keşkülüne altın atar. Bu hadise Pinhan’a bir gün öncesini hatırlatır. Bir gün önce kadının biri Pinhan’ı görüp ona kızının çok hasta olduğunu ve onun için dua etmesini istediğini söylemiştir. Kadın, Pinhan’ın bir şey demesine müsaade etmeden onu apar topar evine alır. Pinhan, kızı görünce dermanın sadece Allah’tan geleceğini söylediğinde kadın, onun yüzüne bakıp kahkaha atar. Pinhan, kadının kahkahalarına çok bozular. Çünkü o “*olduğundan daha hakir görünmekten değil, olduğundan daha büyük görülmekten*” (s. 142) çekinir. Mısırlı İbrahim Efendi’nin keşkülüne attığı altına bakınca Pinhan, o kadının bakışlarını görür. (s. 142)

Canı hayli sıkılan Pinhan, Dürri Baba’nın kendisine verdiği inciye görmeye ihtiyaç duyar. Hemen boynundaki kesenin içinde sakladığı inciye çıkarır. Bu esnada oradan geçen ve günlerdir aç olan Kavanoz Bekir, inciye görür ve aniden onu Pinhan’ın elinden alıp hızla yürür. Pinhan da onun peşinden gider. Kavanoz Bekir, çeşitli gösterilerin olduğu Hüner Kahvehanesi’ne girer. Pinhan buraya girince gösteri yapan bir yılanbazı seyretmeye başlar ve etrafına bakındığında Kavanoz Bekir’in gitmiş olduğunu fark eder. (s. 143)

Ondan sonraki günler inciye çalan adamı bulmak için Hüner Kahvehanesi’ne sıklıkla uğramaya başlar ve yılanın gözlerinden etkilenen Pinhan, onun sırasını hiç kaçırmaz. Nihayet bir gün orada Kavanoz Bekir’le karşılaşır ve onun yakasına yapışıp incisini ister. Kavanoz Bekir, inciye Cüce Cafer isminde birine sattığını

söyler. Pinhan'ın incide ısrar ettiğini gören Kavanoz Bekir, onu Cüce Cafer'in evine götürür ama Cüce Cafer çeşitli oyunlarla Pinhan'ı kandırır ve inciyi geri vermez.

Bit Palas'ta on dört yaşında yani yeni ergen olduğu yıllarda bir bisiklet kazası geçiren Zekeriya Ateşmizacoğlu, burnunu kırar ve ameliyat olur. Zaten çirkin olan burnu ameliyattan sonra daha da çirkinleşir. Ameliyatı takiben Zekeriya Ateşmizacoğlu, dünyada ne kadar pis iş varsa hepsine bulaşır. Bunlardan birisi de anne ve babasının cebinden para çalmasıdır. (s. 101) Ebeveyninin cebinden para çalan Zekeriya, ileriki yıllarda mafyaya da bulaşır.

3. Uyuşturucu Madde Kullanımı

Uyuşturucu, “*morfin, kokain, eroin, afyon, esrar gibi duylulara uyuşukluk veren maddelerdir.*”¹⁹² Ülkemizde uyuşturucu madde kullanım yaşı giderek düşmektedir. Uyuşturucu madde kullanımı, onun satılması ya da ülkeye ithal edilmesi suçtur.¹⁹³

Pinhan'da Dürri Baba'nın kendisine verdiği inciyi Kavanoz Bekir'e çaldıran ve onu satın aldığını öğrendiği Cüce Cafer ile tanışan Pinhan, çok kurnaz olan Cüce Cafer'in oyunlarına maruz kalır. Cüce Cafer, Pinhan'ı görür görmez onun bir sır sakladığını anlar ve bu sırrı öğrenmek ister. Bunun için de Pinhan'a içinde uyuşturucu bulunan macunlar yedirir. “*Cüce Cafer macunların tesirini göstermesini bekledi sabırla. Pinhan'ın suratına yayılan gülümseme vaktin tamam olduğunu gösterdiğinde ona kendi hikâyesini anlatmaya başladı.*” (s. 147) Pinhan uyuşmuş haliyle inciyi istediğini her söylediğinde Cüce Cafer, ona yaşadıklarını anlatır. Çünkü kendi hikâyesini anlatırsa güvenilir biri olarak görünecektir ve böylece Pinhan da kendi hikâyesini anlatmaya başlayacaktır. Fakat Cüce Cafer, bu oyunundan bir sonuç alamaz ve Pinhan ona hiçbir şey anlatmaz. Cüce Cafer sözlerini bitirdiğinde Pinhan ayağa kalkıp “*İn-ci*” der ve o anda uyuşturucunun etkisiyle yere yığılır. (s. 152)

¹⁹² Türkçe Sözlük, s. 2046.

¹⁹³ Uyuşturucu da 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 188. maddesinde suç olarak gösterilmiştir. 188. maddenin 3. fıkrasında uyuşturucunun suç kapsamı şu şekildedir: “Uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak ülke içine satan, satışa arz eden, başkalarına veren, sevk eden, nakleden, depolayan, satın alan, kabul eden, bulunduran kişi beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Muammer Yurdakul, “Uyuşturucu ve Uyarıcı Maddeler ve Suçları”, *İzmir Barosu Dergisi*, Yıl: 72, İzmir 2007, s. 74-93.

Sonraki günlerde de Cüce Cafer, onu Meyhaneci Manol'un mekânına götürür ve onun burada Karanfil Yorgaki ile tanışmasına vesile olur. Pinhan, Akrep Arif Mahallesi'nin kadınlarının yardımıyla bir kadına dönüşüp hikâyesini tamamlamak için Dürri Baba Tekkesi'ne geri döndüğünde Karanfil Yorgaki, onun başına gelenleri öğrenir ve inciye Cüce Cafer'den alıp peşinden gider. Pinhan'ı bir nehir kıyısında ölü bulan Karanfil Yorgaki, ona bir mezar yapar ve inciye mezar taşına yerleştirerek oradan ayrılır. (s. 230)

Araf'ta içkiye, kahveye, sigaraya ve kadınlara düşkünlüğüyle bilinen Ömer'in uyuşturucu kullandığına dair bilgiler de vardır. Ömer, uyuşturucu olarak esrar içer ve bu alışkanlığına on dokuz yaşında başlamıştır. Bir yılbaşı gecesinde mide kanaması nedeniyle Ömer, hastaneye kaldırılır. Doktorlar ona kahve tüketimini azaltması ve içki ile sigarayı bırakması gerektiğini söylediğinde Ömer, arkadaşlarının desteği ile bu alışkanlıklarından vazgeçmeye çalışır. Sigarayı bırakmada hiçbir zorluk çekmeyen Ömer, diğer ikisi için büyük bir savaş verir ve bir dönem içki ve kahve içmez. Doktorlar açıkça esrar içmemesi gerektiğini söylemeseler de onun da yasaklar listesinde olduğunu bilen Ömer, bir dönem onu da kullanmaz. Bu dönemde Gail'in tavsiyesi ile yoga seanslarına katılır ama bu seanslar pek işe yaramaz ve boşluğa düşer. Çünkü *“şimdi yaslanacak hiçbir koltuk değneği olmaksızın bütün bağımlılıklarını reddettiği için adımını nasıl atacağını”* (s. 240) bilemez. Kötu alışkanlıklarından kurtulmak isteyen insanların türlü meşgalelerle ilgilendiğini bilen ve kendisinin asla böyle faaliyetleri yapamayacağını düşünen Ömer, hastaneye kaldırıldığı günden itibaren büyük bir kararlılık göstererek tam 14 ay 23 gün boyunca içki ve kahve içmemiş, ama arada sırada esrar ve sigara kullanmıştır. (s. 310)

Aşk'ta Craig Richardson, eşi Margot'u bir trafik kazasında kaybettikten sonra tümüyle farklı bir kişiliğe bürünür. O zamana kadar gitmediği yerlere giden, farklı insanlarla arkadaşlık kuran Craig Richardson, eroin kullanmaya başlar. Eroini ilk zamanlar burun yoluyla kullanır ve bir süre sonra teker teker diğer maddelerle de tanışır. Craig Richardson uyuşturucu serüvenini şu cümlelerle anlatır:

Önceleri beni kötü etkiledi; her seferinde midem bulanır hastalanırdım. Bedenim, dayattığım tüm maddeleri reddediyordu. Bu bir işaretti belki ama ben göreceğim hâlde değildim. Ardından diğerleri geldi. Esrar, crack, asit, kokain ve

en sonunda şırınga... Artık elime ne geçerse deniyor ve her seferinde dozu artırıyordum. (s. 282)

Dört sene boyunca böyle bir yaşam geçiren Craig Richardson, nihayetinde iflas eder. Bir sabah aynada yüzüne bakan Craig Richardson, ağlamaya başlar ve kendine çeki düzen vermeye karar verir. Yeniden fotoğrafçılık mesleği ile ilgilenmeye başlar ve bir antropologun tavsiyesi üzerine Mekke ve Medine topraklarına gidip oraların fotoğrafını çekip zengin olma hayaliyle yola çıkar. İlk olarak Fas'a gelen Craig Richardson, burada bir süre Baba Samed'in başında bulunduğu tekkede ikamet eder. Baba Samed, ona yardım edeceklerini, onun istediği kadar tekkede kalabileceğini ve bunların karşılığında uyuşturucu kullanmamasının tek şartı olduğunu söyler. Craig Richardson, uyuşturucu kelimesi geçince Baba Samed'in bavulunu karıştırdığını düşünür. Baba Samed, onun bu düşüncesini sezer ve gözlerinin onun uyuşturucu müptelası olduğunu ele verdiğini söyler. Craig Richardson da Baba Samed'in bu sözlerinden sonra bir gerçeğin ayırımına varır: *"İşin tuhaf yanı, o güne dek kendime hiç toz kondurmamış, 'bağımlı' olduğumu kabullenmemiştim. Uyuşturucu beni değil, ben uyuşturucuyu kullanıyorum sanıyordum. Kontrol bende zannediyordum."* (s. 288-289)

Craig Richardson, Baba Samed'e uyuşturucu kullanmayacağına dair söz verir ve yanında getirdiği maddeleri ona teslim eder. Fakat bir süre sonra bedeninin sesine kulak verir ve tekkede kaldığı dört ay boyunca birçok kez uyuşturucu kullanır. Yine bir gece tekkeden kaçır ve geri geldiğinde kapının kapalı olmasından dolayı bahçede yatar. Sabah olunca ne dervişler ne de Baba Samed ona bir soru sorar. Ondaki sonraki günler Craig Richardson, tekkede sufilerin arasında huzur bulur ve yavaş yavaş tasavvuf ile ilgilenmeye başlar. Burada Müslüman olup Aziz Zekeriya Zahara adını alır ve kendi nefisini tamamıyla yener. (s. 291)

Romanda bir başka uyuşturucu kullanan kişi Baybars'tır. Geceleri nizamı korumak için görevlendirilen ve düzeni bozan kişileri döven zabıtlardan biri olan Baybars, bir gece vakti Sarhoş Süleyman'ı içki içtiği için döver. Onu dövmesine sebep de içkinin günah sayılmasıdır. (s. 179) Sarhoş Süleyman'ı içkiyi içmesinden

dolayı neredeyse öldüresiye döven Baybars'ın da içki içtiği ve uyuşturucu kullandığı görülmektedir.

Bir gün Fahişe Çöl Gülü'nün yanına içkili bir halde gelen Baybars, esrarını da yanında getirir ve Fahişe Çöl Gülü'ne de ikram eder. Fahişe Çöl Gülü, onun ne çiğnediğini bilir ve bu nedenle onun ikramını reddeder. Bunun üzerine Baybars ona “*Ne o yavru? Bakıyorum da pek terbiyelisin! Ne kaçırdığını bir bilsen, uçurur bu adamı uçurur!*” (s. 268) der. Fahişe Çöl Gülü, bir cevap vermez ve Baybars'ın anlattıklarını dinlemeye başlar. Kafası iyice dumanlanan Baybars, ona dost hayatı yaşamayı teklif eder ama Fahişe Çöl Gülü, bundan sonra kendisini ibadete adayacağını ve böyle bir şeyin mümkün olamayacağını söyler. Baybars, onun bu sözlerine güler ve Fahişe Çöl Gülü de onunla inatlaşmaya başlar. Bunun üzerine içkinin ve uyuşturucunun etkisiyle Baybars, Fahişe Çöl Gülü'nü öldüresiye döver. (s. 271)

4. Dedikodu

Dedikodu, bir kişinin kusurunu ya da bir özelliğini arkasından başka kişi/kişilere söylemektir. Sözü edilen kusur ya da özellik “*kişinin kıyafetinde, yaradılışında, ahlâkında, sözünde, dünyalığında, âhireti hususunda, hatta elbisesinde ve bineğinde olsun farksızdır.*”¹⁹⁴ Dedikodu, İslamiyet'te söyleyene olduğu kadar dinleyene de haram kılınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de dedikodu yapmak, ölü kardeşin etini yemeye benzetilir.¹⁹⁵ Diğer taraftan Hz. Muhammet de bir hadisinde “*Gıybet etmek zina etmekten daha şiddetli bir günahdır.*”¹⁹⁶ diyerek gıybet ve dedikodudan insanları uzaklaştırmak istemiştir.

Pinhan'da dedikodunun bol olduğu Akrep Arif Mahallesi'nin en büyük dedikoducusu Ceviziçi Tahir'dir. “*Ceviziçi Tahir, tam teşekküllü ve vazifesini büyük bir ciddiyetle yapan bir ayaklı meyhane*”dir. (s. 72) Her gün öğle saatlerinde evinden çıkıp sokaklarda içki satarak para kazanan Ceviziçi Tahir, gün boyu müşterilerinden

¹⁹⁴ İmam-ı Gazalî, *İslâm Ahlâkı*, Çev. Akif Nuri, Sinan Yayinevi, İstanbul, ts., s. 249.

¹⁹⁵ Ayetin tamamı şu şekildedir: “Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının. Muhakkak ki zan ile hareket etmek büyük bir günahdır. Birbirinizin ayıp ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizin gıybetini etmeyin (kimsenin arkasından konuşmayın). Sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Ondan tiksiniyorsunuz. Allah'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.” Hucurat Suresi, Ayet: 12.

¹⁹⁶ İmam-ı Gazalî, *Gıybet*, Çev. Yahya Alkın, Bahar Yay., İstanbul 1974, s. 26.

dedikodu almaya bayılır. Zamanla dedikoduya olan bu düşkünlüğü ona iyi bir gelir kaynağı olur. Birileri hakkında edindiği dedikoduları başkalarına söylerken eksik bilgi veren ve dedikodunun en önemli kısmını sona saklayan Ceviziçi Tahir, müşterilerinin meraklarına yenik düşerek para teklif etmelerini sağlar. Böylece Ceviziçi Tahir, mahalle içinde “*arağı ucuza dedikoduyu pahalıya satan*” (s. 72) biri olarak nam kazanmıştır.

Dedikodunun kendisine getirdiği gelirden memnun olan ve bu kaynağını kaybetmemek için yöntem geliştiren Ceviziçi Tahir, gün boyu aldığı dedikoduları gece eve gider gitmez karısına anlatır. Bunu yapmasının nedeni de dedikodu malzemesinin canlılığını koruması ve unutulmaması içindir. Çünkü ona göre “*bir dedikodu hammaddesinin iyi para edebilmesi için, seneler sonra bile rahatlıkla satışa sürülecek surette işlenerek, hafıza mahzeninde itinayla saklanması şarttı.*” (s. 73)

Romanda bir başka dedikodu da Nevres’in babasının öldüğü gün onun evinde yapılır. Nevres’in evine toplanan Akrep Arif Mahallesi’nin kadınları, Nevres’in durumunun ne olacağını konuşurlar. Babası ölen ve annesinin seneler önce mahallenin bekçilerinden Kabakulak Reşo ile kaçmasından sonra yalnız kalan Nevres’in durumunu dedikodu malzemesi haline getirirler. Bu esnada Nevres, üst katta kulağını yere dayayarak onları dinler. İçlerinden biri, Düşükçene Pakize, çocuğun akıbetinin belli olduğunu zira onun annesine çektiğini söyler. Kadınlardan biri isteksizce Nevres’in ne suçu olduğunu sorduğunda Düşükçene Pakize, ona alaylı bir şekilde “*Hanım, hanım! Bilmez misin ki, mayası bozuk olan yoğurt tutmaz.*” (s. 104) der.

Kadınların bu dedikodularından sıkılan ve hiçbir yorumda bulunmayan Hokkagülü İfakat bir süre sonra müsaade isteyip evden ayrılır. Onun gitmesini fırsat bilen diğer kadınlar hemen dedikodu rotalarını Hokkagülü İfakat’a yönlendirirler. Onun evinde neler olduğunu ve ne dolaplar çevirdiği hakkında hayli konuşurlar. Bir süre sonra ölü evinde olduklarını anımsayarak tekrar Nevres’i konuşmaya başlarlar.

Bu esnada annesi ve kendisi hakkında yapılan yorumlara oldukça sinirlenen ve olağanüstü güçlere sahip olan Nevres, tabandaki bir delikten gözlerini Düşükçene

Pakize'nin kulağındaki küpeye diker. Aynı anda küpe, Düşükçene Pakize'nin kulağını yırtarak yere düşer. Böylece Nevres, istediğine ulaşır ve onu susturmayı başarır. (s. 106)

Bit Palas'ta Cemal'in ve Celal'in Bonbon Palas'ın 3 numaralı dairesindeki kuaför salonlarında Cemal'in ve onun müşterilerinin apartman sakinleri hakkındaki dedikodularına tanık olmaktadır. Aynı apartmanda olmalarına rağmen tanımadığı komşuları hakkında konuşan Cemal, müşterilerine onları çekiştirir. Cemal'in hakkında konuştuğu kişilerden biri de Mavi Metres'tir. Mavi Metres'in babası yaşında bir adamın metresi olduğunu bilen ve daha fazlasını öğrenmeye can atan Cemal, Mavi Metres'in bir gün kuaför salonuna gelmesiyle –onun hakkında hiç konuşmamış gibi– hemen onunla kaynaşma yoluna girer. (s. 77)

Kuaför salonunda en fazla Hijyen Tijen'in dedikodusu yapılır. Onun tam bir temizlik hastası olması, kirli bulduğu nesnelere pencereden aşağıya atması ve sık sık gündelikçi değiştirmesi Cemal'e ve müşterilerine bolca dedikodu malzemesi çıkarır. Yine bir gün kızı Su'nun bitlenmesi üzerine onun kıyafetlerini pencereden dışarı atan Hijyen Tijen hakkındaki dedikodular da başlar ve müşterilerden biri diğerlerine şunları söyler: *“Hijyen Tijen! Hijyen Tijen! ... Kadın tam dört aydır evinden dışarı adımını atmamış. Düşünebiliyor musunuz? Mikrop kapıcam diye sokağa çıkmaz olmuş artık. Bu aralar hepten kaçırıyor keçileri.”* (s. 83) O esnada kuaför salonunda olan Madam Teyze, komşusu Hijyen Tijen'i savunmaya ve onun hakkındaki dedikoduları engellemeye çalışır ama pek de başarılı olamaz.

Aynı gün Hijyen Tijen, kızı Su'nun saçlarını kestirmek için kuaför salonuna gelir. Cemal, az evvel dedikodusunu yaptığı kadını karşısında görünce hiçbir şey olmamış gibi davranır ve ona ismiyle hitap ederek *“Hoş geldiniz”* der. Anlatıcı, Cemal'n bu davranışını şu şekilde nitelendirir: *“Dedikodu bağımlılığının yan etkileri vardır böyle: birini ne kadar sık ve çok çekiştirirseniz, o kadar yakından bildiğinizi zanneder ve giderek, onunla öteden beri tanıştığınızı sanmaya başlarsınız. Oysa bu arada o, sizi hiç tanımıyor dahi olabilir.”* (s. 110) Hijyen Tijen, Cemal'in sıcak karşılaşmasını görmezden gelir. Bir süre sonra da salonu pis bulduğu için oradan

ayrılır. Hijyen Tijen, ayrıldıktan sonra kızı Su'nun orada olduğunu bildiklerinden Cemal ve müşterileri, seslerini kısarak dedikodularına devam ederler. (s. 115)

Araf'ta Zarpandit, Gail ismini almadan önce Debra Ellen Thompson'un başında bulunduğu bir kızlar grubunun üyesi olur. Grubun diğer üyeleri Zarpandit'teki ifade ve özgüven eksikliğinin kaybolmadığını görüp onun bir psikiyatru gitmesinin iyi olacağını düşünürler. Böylece ona Ava O'Connell adlı bir psikiyatristi tavsiye ederler. Zarpandit, kızların tavsiyesine uyarak psikolojik destek almaya karar verir. Bir süre sonra Zarpandit'in psikiyatru gitmesi bütün okul tarafından duyulur ve onun hakkında dedikodular yapılmaya başlanır. Yapılan dedikodular oldukça çeşitlidir:

... Zarpandit çocukken istismara uğramış, babası / ağabeyi / amcası / komşuları tarafından cinsel taciz görmüş, üvey anne(ler) tarafından hırpalanmış, 1-10 arası farklı farklı yaşlarda evlat edinilmiş, 10-20 arası farklı farklı yaşlarda evlat edinildiğini kazara öğrenmiş, adı sürekli değişen ve kişiliğindeki kusurlardan sorumlu falanca hayali uyuşturucuya bağımlı olarak... bir kurban olarak tekrar tekrar doğdu dedikodulardan. Kimse duyduğu dedikodu parçasına güvenmediğinden, herkes hikâyenin bütününe keşfetme arzusuyla yanıp tutuşuyordu. (s. 61-62)

Okuldaki herkes, Zarpandit'in bir sır sakladığını düşünür ama bir süre sonra bunu düşünmeyi bırakırlar. Zarpandit'e karşı duydukları özlem, ona hoşgörülle yaklaşmalarına neden olur. Çünkü "*içe kapalı insanlar oksijen gibidir, etrafta olduklarında belli bir değerleri yoktur ama olmadıklarında acilen ihtiyaç duyulur varlıklarına.*" (s. 62) Terapilerin etkisiyle ve etrafındaki kişilerin ilgisiyle kendini bulmaya başlayan Zarpandit, zamanla sözü dinlenir biri haline gelir.

Aşk'ta dedikodular Mevlâna ile Şems hakkında yapılır. Şems'in Konya'ya geldikten sonra Mevlâna ile sıklıkla vakit geçirmesi ve Mevlâna'nın da bütün uğraşlarını bırakıp Şems ile ilgilenmesi, Konya halkı arasında dedikoduların yapılmasına neden olur. Şems'in büyücü olduğu ve bu sayede Mevlâna'yı etkisi altına aldığına yönelik iddialarla başlayan dedikodular, onların arasında farklı bir ilişkinin olduğuna yönelik devam eder. Şems, bu dedikoduların farkındadır ama çok önemsemez, hatta güler. Dedikodunun büyük günah olduğunu ve Allah'ın "*bir başkasının dedikodusunu yapmayı ölü kardeşinin etini yemeye*" (s. 278) benzettiğini

söyler. İnsanların bunu bile bile dedikoduya devam ettiklerini ifade eden Şems, hırsızlık, içki içme ve zina gibi durumlarda kolayca ceza uyguladıklarını ama dedikoduyu hiç önemsemediklerini anlayamaz. Şems, bu düşüncelerini şu cümleyle dile getirir: “*Oysa gıybet etmek, yani o anda orada bulunmayan bir insanı çekiştirmek, bilip bilmeden onun hakkında ileri geri laf sarfederek yakıştırmaya ve suçlamalarda bulunmak, bedeli ağır bir günahdır.*” (s. 278)

Kötü sözün mutlaka gün gelip sahibini bulacağına inanan Şems, sufilerin bu tür yakıştırmalara aldırış etmeyeceklerini “otuzuncu kuralında” şöyle ifade eder: “*Hakiki Sufi öyle biridir ki başkaları tarafından kınansa, ayıplansa, dedikodusu yapılırsa, hatta iftiraya uğrasa bile, o ağzını açıp da kimse hakkında tek kelime kötü laf etmez. Sufi kusur görmez. Kusur örter.*” (s. 280)

Şems hakkında yapılan bu dedikoduları umursamasa da Mevlâna ve O’nun ailesi bu kötü sözleri kulak ardı edemez. Sultan Veled, babası hakkında yapılan ahlaksız yorumlara çok içerler. Alaaddin, babasının hakkında çıkan dedikodular yüzünden O’nun ve kendi itibarının azalacağını düşünür. Fakat dedikodulardan en çok yaralanan kişi Mevlâna’dır. Şems’in o ana kadar yaptıklarının sadece nefsinin körelmesine yönelik olduğunu söyleyen ve Şems’in davranışlarının sadece bir imtihan süreci olduğunu belirten Mevlâna, bunu kimsenin anlamamasından dem vurur ve çok üzülür. (s. 355)

5. Rüşvet

Rüşvet, “*yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar*”¹⁹⁷ dir. Rüşvet, Türk Ceza Kanunu’nda alana olduğu kadar verene de suç sayılmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Türkçe Sözlük, s. 1667.

¹⁹⁸ TCK’da rüşvet hakkında hayli geniş madde vardır. Bu maddelerden yola çıkarak şöyle bir genelleme yapılabilir: “Genel olarak rüşvet, bir kamu görevlisi ile herhangi bir kişi arasında gerçekleştirilen ve kamu görevlisinin yetkilerinin icrası ile ilgili bir iş için diğerinden hakkı olmayan bir karşılık kabul etmesi sonucunu doğuran bir anlaşmadan ibarettir. Böyle bir fiil kamu yönetiminin menfaatlerine büyük ölçüde zarar verdiği için, Devlet, anlaşmaya katılanların her ikisini de, yani rüşvet alan kamu görevlisini olduğu kadar rüşvet veren kişiyi de cezalandırmak suretiyle bu tür fiilleri yasaklamaktadır. Bu iki kişinin davranışları birbirleri ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Rüşveti kabul edenin hareketine zorunlu olarak verenin hareketi tekabül eder. Bunlardan biri diğeri olmadan düşünülemez.

Bit Palas'ta Ziya Ateşmizacoğlu, Sular İdaresi'nde memurdur. Ziya Ateşmizacoğlu bu memuriyet görevindeyken rüşvet aldığı için kovulur. İşinden kovulan Ziya Ateşmizacoğlu, sonraki günlerde evine kapanır. Tüm gün hep aynı koltuğa oturur ve şüpheli gözlerle sınıksız kapanmış bir perde aralığından dışarıyı izler. (s. 100)

Romanda Ermeni ve Müslüman mezarlığı yıkıldıktan sonra evliya türbelerine saygısızlık edildiği düşünülerek suçlular aranmaya başlar. Gerçek suçlular, bir yolunu bulup suçsuzluklarını kabul ettirince mezarlık bekçileri suçlu ilan edilir. Bekçilerden biri kendisine yapılan bu haksızlığı bir türlü kabul edemez. Elli yaşında baba olduğu gün hemen nüfus dairesine giden bekçi, memura türlü ricalarda bulunup oğlunun ismini Haksızlık koymak istediğini söyler. Bu isteğini gerçekleştirmek için de memura rüşvet verir. “... *bu yaştan sonra Allah'ın verdiği oğlunun ismini, karısının tüm itirazlarına rağmen ve nüfus dairesindeki memura avuç avuç rüşvet sayarak, HAKSIZLIK koydu.*” (s. 31)

Baba ve Piç'te Cevriye Teyze'nin kocası Celal, vaktiyle rüşvet suçuyla hapse atılmıştır. Rüşvet alıp almadığı tam olarak açıklığa kavuşmasa da Celal, iki yıl hapiste yatar. Tahliye olmasına az bir süre kala da koğuşta bir elektrik kablosuna basarak hayatını kaybeder. (s. 39) Cevriye Teyze, kocasının ölümünden sonra perişan olur ve ona isnat edilen rüşvet iddialarını hiçbir zaman kabul etmez. (s. 225)

Romanda Banu Teyze'ye fal baktırmaya gelen kadınların da rüşvete meylettiklerini görüyoruz. Fakat onlar bir kişiye değil, kadere rüşvet verirler. Banu Teyze'ye ödedikleri yüksek meblağlı paralarla kadere rüşvet veren bu kadınlar, kaderin çizgisini değiştirebileceklerine inanırlar. (s. 77)

Aşk'ta Fahişe Çöl Gülü, babası ve üvey annesi öldükten sonra evden ayrılarak halasının yanına gitmek üzere bir arabaya biner. Bir süre sonra eşkıyalar arabanın önünü keserek yolcuların değerli eşyalarıyla birlikte Fahişe Çöl Gülü'nü de yanlarına alıp barındıkları ormana giderler. Burada kötü muameleler gören Fahişe Çöl Gülü, bir gün bir fırsatını bulup onların yanından kaçmayı düşünür. Bu sıralarda ormandan

Bu nedenle tipik bir 'çok failli suç', hatta 'iki yönlü birçok failli suç' söz konusudur. Bk. Toroslu, s. 291-292.

geçen arabaların eşkıyalar tarafından durdurulmadığını fark eden Fahişe Çöl Gülü, işin aslını öğrenir. “*Sonradan anladım ki arabacılar ormandan geçmeden önce haydutlara rüşvet verir, karşılığında güvenle geçer giderler.*” (s. 157) Arabacıların rüşvet¹⁹⁹ vererek yollarına devam ettiklerini anlayan Fahişe Çöl Gülü, bir gün kaçmayı başarır ve bir arabayı durdurup eşkıyalardan kurtulur.

C. Geleneklere Bakış

Gelenek, bir toplumda kuşaktan kuşağa sorgulanmadan ya da üzerinde düşünülmeden geçen, geçerliliğini koruyan ve tekrarlanan davranış, alışkanlık ve öğretilerdir. Bu tanıma dayanarak gelenek için bir kültür aktarımı diyebiliriz. Türk kültüründe sayısız gelenek vardır. Bu gelenekler kendi aralarında dinî gelenekler, doğum gelenekleri, ölüm gelenekleri, bayram gelenekleri vb. olarak sınıflandırılmıştır. Bunların her birinde Türk yaşam tarzının izleri rahatlıkla bulunabilir.

Elif Şafak’ın romanlarında da bazı geleneklerimizin yansıtıldığını görüyoruz. Bu gelenekler, misafirperverlik, doğum gelenekleri, dinî gelenekler ve komşuluk ilişkileridir.

1. Misafirperverlik

Türk misafirperverliği, kapıya tanınan ya da tanınmayan kim gelirse içeri buyur etme ve onu olabildiğince iyi ağırlama esasına dayanır. Elif Şafak’ın romanlarında da bu anlayışı görmekteyiz.

Pinhan’da Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi’nde tüm dervişlerin bahçedeki kuyuyu onardıkları bir Perşembe günü Mısırlı İbrahim Efendi, tekkeye gelir. Tekkenin postnişi Şeyh Mehmed Mühür Efendi, hiç olmadık bir zamanda gelen misafirin bir ihtiyacı olduğunu düşünerek onu kapıdan geri çevirmez ve içeri buyur eder. “*Bu vakitsiz ziyarete biraz canı sıkılsa da, misafirin bir derdi olabileceğini düşünerek ondan güler yüzünü esirgememişti.*” (s. 125)

¹⁹⁹ Anlatıcı, buna her ne kadar “rüşvet” dese de, arabacıların rahat geçmek için eşkıyalara para vermesi “haraç”tır. Rüşvet, yalnızca kamu sahasında verilen paraya tekabül eder. Ancak burada para verme işinin zorla değil isteğe bağlı gerçekleşmesi de onun rüşvet olduğu izlenimi vermektedir.

Romanda ayrıca Dürri Baba Tekkesi'nin de çok sık misafir ağırladığını ve zor durumda olan insanları içeri buyurarak ya da onların evlerine erzak götürerek misafirperverliklerini ve yardımseverliklerini gösterdiklerine şahit olmaktadır.

Baba ve Piç'te Kazancı kadınları, Armanuş'un İstanbul'a gelip bir süre kendi evlerinde kalacağını öğrendikleri anda onu iyi ağırlamanın telaşına düşerler. Asi ve hırçın bir kız olan Asya'nın aralarında en iyi İngilizce konuşan kişi olması nedeniyle Kazancı kadınları, onu Armanuş gelmeden önce uyarırlar. Misafirleri geldiğinde Asya'nın ona iyi davranması ve iyi İngilizcesi sayesinde Armanuş ile kendi aralarında bir köprü vazifesi kurması gerektiğini söylerler. (s. 143)

Armanuş nihayet İstanbul'a geldiğinde Asya ile iyi birer arkadaşı olmaları için onu Asya'nın odasına yerleştirirler. “ ... *ya bu odanın manzarası daha iyi olduğu ve misafir üzerinde iyi bir izlenim bırakmak istediklerinden, ya da UDKHTP–Uluslararası Dostluk ve Kültürel Hoşgörüyü Teşvik Projesi– dahilinde kızları bir araya getirmek için bir fırsat olarak gördüklerinden ikisini aynı odaya yerleştirmişlerdi.*” (s. 161) Bu durumdan hiç hoşlanmamasına rağmen kendini tutan ve misafirin yanında hiçbir şey söylemeyen Asya, böylece teyzelerinin ricasını da yerine getirmiş olur.

Geldiğinin ertesi günü bir türlü uyanmak bilmeyen Armanuş, Kazancı aile bireyleri tarafından uyandırılmaz ve o uyanmadan da yemeğe oturmazlar. Sofrayı, bayram günü gibi donatırlar ve Armanuş'un her an kalkma ihtimaline karşı yemekleri tekrar tekrar ısıtırlar. İlk geldiği günden gidişine kadar Kazancı kadınları, Armanuş'a çok iyi davranırlar ve göstermek istedikleri Türk misafirperverliğinde başarıya ulaşırlar.

Aşk'ta da misafirperverliğin izlerini görüyoruz. Bağdat'taki Baba Zaman'ın başında bulunduğu tekke, sık sık misafir ağırlar. Yine misafirin ağırlandığı bir gün, bir dervişin geldiği haber verildiğinde Baba Zaman, onun hemen içeri alınmasını buyurur. Şems içeri girdiğinde, ona derhal ikramda bulunurlar. Misafirleri gittikten sonra Şems ile konuşan Baba Zaman, onun neden Bağdat'a geldiğini sorar. Şems, gönül dostuna ulaşmak için buraya geldiğini söylediğinde, Baba Zaman ona istediği

kadar zaviyede kalabileceğini söyler. Şems de burada Mevlâna'nın izini bulana kadar kalır.

Romanda misafir ağırlama Kimya'nın evinde de yaşanmıştır. Kimya'nın ailesiyle yaşadığı köye bir gün bir bilge gelir. Bilgenin hali perişandır. “*Saçı sakalı birbirine karışmış, güneşe karşı gözlerini kısmaktan yüzünde çizgi çizgi açıklıklar oluşmuştu.*” (s. 216) Kimya'nın babası bilgenin bu haline acıyıp biraz dinlenmesi için onu evine davet eder.

2. Doğum Gelenekleri

Türk kültüründe doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası ile ilgili bir hayli gelenek vardır. Örneğin hamilelik sonrasında lohusa olan kadının ve aile bireylerinin yapması gereken birçok gelenek vardır. Bunun dışında yeni doğan bebeğe bir isim vermek için “ad koyma” adı verilen bir gelenek uygulanır. Bütün bunlar bir taraftan sosyolojinin bir taraftan da folklor araştırmalarının alanına girer. Bu araştırmadaki diğer konular gibi çalışmamızın konusu gereği biz de bunlara değinmek durumundayız.

Pinhan'da Türk İslam coğrafyasının hemen hemen her yerinde görülen bebek doğduktan sonra onun kulağına ezan okuma geleneğinin izleri vardır.²⁰⁰ Pinhan doğduktan üç gün sonra dedesi, onun sağ kulağına ezan-ı şerifi okumuş ve ismini üç kez söylemiştir. (s. 14)

Şehrin Aynaları'nda Yaşlı'nın kadınlara doğum yaptırırken geliştirdiği doğum geleneklerinin izleri vardır. Yaşlı, doğum yapılan odanın içinde mutlaka kaval çalınmasını gerekli görmektedir. Çünkü Yaşlı “*kaval sesinin kötü cinlerin kulaklarını tırmalayacağına ve doğacak olan bebeğe şu dünyanın yaşanılabilir bir yer olduğunu fısıldadığına inanırdı.*” (s. 42) Doğum esnasında odanın bir yanında kaval çalınırken, Yaşlı da anne ile ilgilenir. Yanında iki tas bulunduran Yaşlı, bunlardan birini mavi sıvıyla, diğerini beyaz sıvı ile doldurur. Anne, doğum yapmaya çalışırken Yaşlı,

²⁰⁰ Bebek dünyaya geldikten sonra, aile büyüklerinden biri veya ailenin görevlendirdiği bir kimse tarafından bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunur. Sonra üç kere kulağına ismi söylenir. Ezan ve kamet, insan öldükten sonra kılınacak cenaze namazı içindir. Kılınması farz olan cenaze namazında ezan ve kamet isim verme merasiminde okunduğu için tekrar okunmaz. Bk. Osman Kibar, *Türk Kültüründe Ad Verme*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 26.

parmağını mavi sıvıya batırıp kadının alnına üç harf yazar. (s. 43) Anne, doğum yaptıktan sonra ise elini ılık suyla yıkayan Yaşlı, beyaz sıvıya işaret parmağını batırır ve mavi sıvıyla yazdığı harfleri tersten silmeye başlar. (s. 48) Yaşlı, doğum yaptırdığı her kadına bu geleneğini uygular.

3. Dinî Gelenekler

Gelenek, bir toplumun yıllardır ya da yüzyıllardır tekrarladığı sosyal davranışlarına ve yazılı olmayan kurallarına verilen isimdir. Daha geniş bir ifade ile gelenek “*bir toplumun uzunca bir zaman dilimi içinde kendi kültürlerinde her zaman var olduğuna inanılan, bir nesilden diğerine sözlü anlatım yoluyla aktarılan ve özünü eski inisiyatik bilgilere dayanan kültür birikimi*”²⁰¹dir. Dinî gelenekler ise, bir toplumun bağlı bulunduğu inancın koyduğu kurallara ya da bu inanca uygun davranışlara göre kültürel bir öğreti edinmesi ve bu kültürün devam ettirilerek toplum içinde yaygınlaşmasıdır. Ancak, şu an bile dinî birer gelenek addedilen çoğu davranışı, gelenek olarak kabul etmemek gerekir. Bu davranışlar, genellikle insanların yakıştırmalarıdır. Bir davranışın gelenek olabilmesi için, uzun bir dönem içinde harmanlanması ve yayılması gerekmektedir.

Elif Şafak’ın romanlarında İslamî geleneklerin yanı sıra Yahudi geleneklerinin de izlerini bulabilmekteyiz.

Şehrin Aynaları’nda Engizisyon Mahkemeleri’nden kaçıp İstanbul’a yerleşen Miguel Pereira, yıllar sonra Isabel’in de İstanbul’da olduğunu öğrenir. İstanbul’da karşılaştıklarında hahamlar toplanıp Yahudi inancına göre ikisinin evlenmesi gerektiğine karar verirler. Çünkü gelenek, “levir” olan kişinin yani kayınbiraderin dul kalan yengesiyle evlenmesini gerekli kılar. Fakat “*levir bu evliliği istemediği takdirde, dul kadın yapılacak Halitzah töreniyle serbest*” (s. 276) kalacaktır. Miguel, Isabel’in gözlerine baktığında onun bu evliliği istemediğini görür ve böylece bu gelenek yerine getirilmez, Isabel serbest kalır.

Araf’ta Zehra, vaktiyle oğlu Abed’in Amerika’da burslu okuma hakkı kazanması durumunda bir koç adağında bulunur. Bu adağını Amerika’da

²⁰¹ Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınır Ötesi Yay., 1. bs., İstanbul 2002, s. 106.

gerçekleştiren Zehra, etlerin bir kısmını kendilerine ayırıp geri kalan kısımlarını “*maddi durumu iyi olmayan yedi komşuya*” (s. 202) dağıtmak üzere tabaklara koyar.²⁰²

Baba ve Piç'te Mustafa'nın ölümünden sonra Kazancı kadınlarının bazı gelenekleri uyguladıklarını görmekteyiz. Mustafa, yıkandıktan sonra imama türlü ricalarda bulunulup Kazancı kadınları tarafından cenaze evine getirilir. Mustafa'nın bedeni bir odadaki divanın üzerine yatırılır. Odanın bir köşesinde Kur'ân-ı Kerîm okunur. Mustafa'nın elleri göğsünde kavuşturulur, göğsünün üzerine vücudu şişmesin diye bıçak konur, gözkapaklarına gümüş paralar yerleştirilir ve ağzının içine zenzem suyu damlatılır. Kazancı kadınları başının üstünde bir de tütsü yakarlar. (s. 367) İmam, okuma işini bitirip evden ayrıldıktan sonra sırayı ağıt yakan bir kadın alır. “*Tıknaz kadın ölü evine gelip ağlaması için tutulmuş bir paralı yasçı idi, hiç görmediği insanlar için kendini paralayabilecek biri.*” (s. 369)

Mustafa'nın öldüğü haberini alıp eve akın eden akrabalar, tanıdıklar ve komşular ölü evine gelirken yanlarında türlü yiyecekler getirmişlerdir. Ölü evinde yemek pişirilme zahmetine girilmesin diye bilinen bu gelenek sonrasında “*mutfak tencerelerle, sahanlarla, türlü türlü tabaklarla dolmuştu*”r. (s. 370)

Ancak, cenaze evinde yapılan bu geleneklerin hepsi, dinî birer gelenekten çok dinî yakıştırmalardır. İnsanlar, ölünün ardından yaptıkları bu uygulamaları günümüze taşımışlar ve dinî birer gelenek haline getirmişlerdir.

4. Komşuluk İlişkileri

Komşu kavramı, bilinen anlamıyla birbirine yakın yerlerde oturan kişiler için kullanılır. Bu kişilerin birbirlerine olan davranışları da komşuluk ilişkilerini belirler. Komşuluk ilişkileri, iyi ve kötü günde beraber olma ve dayanışma esasına dayanır. Komşuluk, günümüzde kırsal kesimlerde daha iyi yürütülürken, büyük şehirlerde bu ilişkiler zayıflamıştır. Ancak bu geleneği yürütenler de azımsanmayacak ölçüdedir.

²⁰² Adağın kurallarına göre, etin tamamı fakirlere dağıtılır. Yani, adağı kesen/kestiren kişi, kurban etini yememelidir. Ancak burada Zehra, etin bir kısmını kendilerine ayırarak, adağı tam olarak yerine getirememiştir.

Mahrem'de Şişko ile Be-Ce'nin oturdukları apartmandaki komşularının ilişkilerine dair cümleler vardır. Be-Ce apartmana ilk taşındığında kadınlar, onun bekâr ve yalnız olduğunu görüp ellerinde tabak dolusu yiyeceklerle ona hoş geldin demek için evine giderler. Birbirleriyle iyi anlaşılan bu komşu kadınlar, her gün birbirlerinin evinde toplanırlar. “*Yani her gün muhakkak bir evde tepsi tepsi pasta, börek, kek pişiyor; apartmanı mis gibi kokular sarıyordu.*” (s. 138) Kadınlar bu kokuların Be-Ce ile Şişko'ya gideceğini de düşünerek sık sık yiyeceklerden onlara da verirler.

Bit Palas'ta Madam Teyze, evde pişirdiği un kurabiyesinden apartmanın 2 numaralı dairesinde kalan öğrenci Sidar'a ikram eder. Bu durum da içine kapanık bir kişilik sergileyen ve kapısı hiç çalınmayan Sidar'ı hayli mutlu eder. (s. 239)

D. Din ve Ahlak Eleştirisi

Eleştiri, bir kişinin/metnin doğrularını veya yanlışlarını sözlü veya yazılı olarak ifade etmektir. Eleştiri, her konuda yapılabilir ve beğeni ya da beğenmeme üzerine kuruludur. Bu nedenle, eleştirinin beğeni ve beğenmeme içeriğini taşıması, onun ilk insandan itibaren var olduğunu gözler önüne sermektedir.

Eleştirinin bir başka boyutu da “din ve ahlak” üzerinedir. Tarih boyunca pek çok insan/toplum din üzerine düşünmüş, doğruluğunu/yanlışlığını sorgulamış ve onu eleştirmiştir. Bunun yanı sıra insanlar, bir inanca sahip olan ya da inancının gereğine uygun davranmayan, ahlakî açıdan yozlaşmış olarak gördüğü diğer insanları da kendi değer yargılarına göre eleştirmişlerdir.

Elif Şafak'ın romanlarında da bu tür eleştirilerin izleri vardır. Romanlarda, insanların kendilerine uymayan davranışları bazen sert bir şekilde eleştirdiği görülmektedir.

1. Dinî Yükümlülükleri Yerine Getirmeme / Dine Aykırı Davranma

Araf'ta Abed, Müslüman olan Ömer'in dinine uygun olmayan yaşam biçimini eleştirir ve onun “*yoldan çıkmış bir Müslüman*” (s. 18) olduğunu söyler. Son derece inançlı ve dindar bir Müslüman olan Abed, dinin gerekliliklerini ve kurallarını iyi bilir. Aynı evi paylaştığı Müslüman arkadaşı Ömer'in davranışlarının kendisine ve

dinine uygun olmamasına rağmen ona hoşgörülü davranmaya çalışan Abed, çoğu zaman Ömer'in yaşam biçimini görmezden gelmez ve onu tenkit etmekten kendini alamaz. En çok da Ömer'in içki içmesi, Abed'in tepkisini çeker. Ömer'in uzun bir aradan sonra yeniden içmeye başladığı bir akşam, İslamiyet'in içki içmeyi yasakladığını ve bu yasağı delenlerin cennete gidemeyeceğini ona anlatmaya çalışan Abed, kendisinin hiçbir zaman içmeyeceğini söyler. (s. 17-19)

Abed'in Ömer'e bir diğer eleştirisi onun domuz eti yemesi üzerinedir. Ömer'in Piyu ve Abed'in evine taşındıktan sonraki ilk sabah, Piyu kahvaltı hazırladığını söyler. Ömer'in yumurtayı nasıl yediğini bilmediği için omlet yaptığını söyleyen Piyu, ona Müslüman olduğu için omletin içindeki sosiste domuz eti olmadığını söyleme ihtiyacını hisseder. Ömer ise omleti sevmediğini ama domuz eti yediğini söylediğinde Abed çok şaşırır ve ona "*Domuz eti yer misin?*" (s. 105) diye sorar.

Hayli umursuz bir adam olan Ömer, kendi kültürüne de kayıtsızdır. Arkadaşlarıyla toplandığı bir gün din üzerine başlayan bir sohbette Abed, geçmişte mutasavvıfların söyledikleri sözlerden dolayı yadırgandığını, onların zındık olarak anıldıklarını ama gerçekte inançlı insanlar olduklarını belirtir. Onların yanlış anlaşıldığı cümlelerinde derin bir Tanrı sevgisi olduğunu ve O'nun adını andıklarında kendilerinden geçip trans haline girdiklerini söyler. (s. 151) O ana kadar sohbete katılmayan Ömer, mutasavvıfların bir tür uyuşturucu madde aldıktan sonra halisünasyon görmüş ve bu nedenle kendilerinden geçmiş olabileceklerini ifade eder. Abed, Ömer'in bu sözlerini duyunca adeta dehşete düşer ve hemen savunmaya geçer.

O dervişler bilge adamlardı, dünyevi arzularını bastırmak ve batini bilgilere ulaşmak için seneler verdiler. Bu dünyayla alakaları yoktu, hele maddi sunularıyla hiç. Sen de karşıma geçmiş onların hipiler gibi esrar mesrar içip, güneşe uzanıp hayaller gördüğünü söylüyorsun! Madem öyle uyuşturucuya parası olan herkes sufi olabilir. (s. 152)

Beşpeşe'de Zehra'nın anneannesi Semiha Hanım'ın cenazesinde imam, cemaatin kılık kıyafetini eleştirir. Mevsim yaz olduğu için kadınlar ve erkekler cenaze törenine uygun bir şekilde giyinmemişlerdir. Erkekler tişört ve açık yakalı gömlek giymişlerdir, kadınların ise başları ve bacakları açıktır. İmam, topluluğu görünce herkese kötü kötü bakar ve "*Bu ne biçim cemaat?*" (s. 581) der.

Baba ve Piç'te Armanuş, İstanbul'a gidip orada kendi kimliğini bulmayı amaçladığını Cafe Constantinopolis'teki arkadaşlarına söyler. Arkadaşları onu Türklerle içkili ortamlarda bulunursa söylediklerine dikkat etmesi için uyarırlar. Armanuş ise Türklerin dinleri gereği içki içmediğini ve dolayısıyla böyle bir ortamın olmayacağını söyler. Fakat Armanuş İstanbul'a gelip Asya'nın Kafe Kundera'daki arkadaşlarıyla tanışınca ne kadar yanıldığını anlar. Türklerin alkole olan düşkünlükleri karşısında hayli şaşırın Armanuş'un hislerini anlatıcı şu şekilde ifade eder: *“Uzun boylu, dalgın görünümlü garsonun sipariş almasını seyretti, çoğunluğun ya bira ya da şarap içtiğini görünce hayret etti.”* (s. 209)

Kafe Kundera'nın müdavimlerinden Alkolik Karikatüristin içki içmek üzerine görüşleri hayli samimi ve ilgi çekicidir. Alkolik Karikatürist, Türkiye'nin modern bir ülke olma yolunda en büyük destekçisinin içki olduğunu söyler. Ülkede içki tüketiminin artmasının aşırı dinci grupları engelleyeceğini/engellediğini ifade eden Alkolik Karikatürist, İslamiyet'in içkiyi yasaklamasına rağmen Türk toplumunun eski zamanlardan beri içtiğini söyler.

İslam dini alkolü yasakladığından beri. Ezelden beri yani, “Var mı bizim gibi çok, bizim kadar rahat içen Müslüman memleket? Osmanlı tarihini düşün. Onca meyhane, onca meze... adamların keyfi yerindeymiş. Biz milletçe alkole bayılırız, neden kabul etmiyoruz bunu? Senede on bir ay kafayı çeken, sonra paniğe kapılıp pişman olan ve bütün Ramazan oruç tuttuktan sonra, mübarek ay biter bitmez içkiye geri dönen bir toplum bu. İyi ki de öyle valla. Bu ülkede şeriat olmamasını, dincilerin başka yerlerde oldukları gibi başarılı olamamasını, işte bu içki geleneğini zinde tutan kültüre borçluyuz. Velhasıl Türkiye'de demokrasiye benzer bir şey varsa bunu alkole borçluyuz. (s. 99)

Romanda Mustafa'nın bedeni yıkandıktan sonra Kazancı kadınları onu evlerine götürmek isterler. Amaçları, akrabalarının ve tanıdıklarının Mustafa'nın ölü bedenini son bir kez görmelerini sağlamaktır. Onların Mustafa'yı görmedikleri takdirde kendilerine inanmayacaklarını, onun Amerika'ya döndüğünü düşüneceklerini bilen Kazancı kadınları, onu yıkayan gassala isteklerini söylerler. Fakat gassal, önce bu duruma tepki gösterir ve *“Kadın sen aklını mı kaçırdın? Bizim dinimizde yok öyle herkes görsün diye eve alıp götürmeler! Müslümanlıkta ölüyü seyirlik mal gibi sergileme âdeti yoktur.”* (s. 354) der. Gassalın inadını gören Feride Teyze, ölüyü

Hıristiyanlar gibi süsleyip sergilemeyeceklerine gassalı inandırır ve aile fertleri, Mustafa'yı eve getirmek üzere bir cenaze arabasına bindirirler.

Bu esnada Kazancı kadınlarına gassaldan sonra bir tepki de cenaze arabasının şoföründen gelir. Asya ve Armanuş cenaze arabasına binmeye kalktıklarında şoför, arabaya kadın alınmaması gerektiğini düşünerek onlara tepki gösterir. Fakat etrafında sadece kadınların olduğunu görünce bu duruma mecburiyetten razı olur. Asya ile Armanuş şoförün yanına otururlar. Yolda bir futbol takımının taraftarlarının sloganlarına şahit olurlar. Şoför onlara bakıp kızlara, bu taraftarlardan biri öldüğü zaman tabutun üzerine tuttıkları takımın bayrağının yakın çevresi tarafından örtülmesinin yanlış olduğunu söyler.

Kaç defa şahit oldum valla. Bir fanatik öldü mü çatlak arkadaşları tabutuna takımının bayrağını sarmaya kalkıyor. Sonra da utanmadan benden bu kâfir tabutları mezarlığa taşımamı istiyorlar. Zındıklıktan başka ne şimdi bu! Kanun yok memlekette, kanun. Böyle densizlikleri yasaklayan bir yasa olması lazım. Oyun mu bu? Ölüyle oyun olur mu? Sadece sureli dualı yeşil örtüye izin verilmeli. O kadar. Ne yaptıklarını sanıyor bunlar? Müslüman değiller mi? Artık ölmüşsün, aha bitti bu dünyayla işin, artık işin ahiretle senin, gidip hesap verecen daha, takım bayrağıyla ne işin olur? Cenabı Hak göğün yedinci katında ışıklı stadyum mu yapmış? Cennette turnuva mı düzenliyorlar? (s. 361)

Aşk'ta din üzerine hayli eleştiri vardır. Herkesin birbirini iyi veyahut kötü eleştirdiği bu romanda dinin gerekliliklerini yerine getirmeyenlere yönelik tepkiler de vardır. Romanda bu tepkilerin en fazla meyhanede içki içenlere gösterildiği görülmektedir. Meyhaneci Hristos'un mekânının müdavimlerinden olan Sarhoş Süleyman, orada sızıp kaldığı bir gün bir gürültüyle uyanır. Moğolların saldırısına uğradıklarını düşünen Sarhoş Süleyman, Hristos'un Mevlâna'nın peşinde onu seven insanlarla birlikte vaazdan döndüğünü söylemesiyle pencereye yaklaşır. Pencereden kafasını uzatınca kalabalık içerisindeki biriyle göz göze gelir ve Sarhoş Süleyman, adama selam verir. Bu selam karşısında hayli şaşırın adam ona "*Tavernadan selâm mı gönderiyorsun, tüh ahlaksız! Üstelik Müslümansın! Utan yahu, utan. Şarap şeytan işidir, bilmez misin?*" (s. 165) der.

Sarhoş Süleyman, içki içtiği için bir akşam Baybars'ın tepkisini çekmiş ve hatta onun tarafından dövülmüştür. Meyhaneden ayrılp eve doğru giden Sarhoş

Süleyman yolda Baybars ve onun muhafız arkadaşları ile karşılaşır. Baybars ona nereden gelip nereye gittiğini sorunca Sarhoş Süleyman bunun cevabını bilseydi âlim olma ihtimalinin olduğunu söyleyince Baybars kendisiyle dalga geçtiğini sandığı için onu dövmeye başlar. Onu dövmek için bahanesi de içki içmesidir. “*Eh tekdir ile uslanmayanın hakkı...’ dedi genç muhafız ve kırbacı bir elinden diğerine geçirdi. ‘İçki içmek günahtır bilmez misin?’*” (s. 179)

2. Dinin Öngördüklerine Göre Yaşama

Araf’ta Abed, Müslüman’dır ve dininin yasaklarını çok iyi bilir. Hiç içki içmez ve çok içki içen Müslüman arkadaşı Ömer’i sürekli eleştirir. Ömer, karısı Gail ile kötü günler geçirdiği dönemde Abed’i arar ve kendini iyi hissetmediğini söyler. Birlikte yeni açılan bir bara giderler ve Ömer, o gece yeniden içki içmeye başlar. Beş saat boyunca Ömer’in Gail’i anlatmasını dinleyen Abed, barın kapanmak üzere olduğunu görerek onu dışarı çıkarır. Yolda yanlış bir evlilik yaptığını ve doktorasını tamamlamak için geldiği Amerika’da farklı konular üzerine uzmanlaştığını Ömer’e söyleyen Abed, içkiye yeniden başlamasının da yanlış olduğunu belirtir. Abed, kendisinin hiç içki içmediğini ve içmeyeceğini çünkü dininin bunu gerektirdiğini söyler. Abed’in bu cümleleri üzerine Ömer, onun örümcek kafalı olduğunu ifade eder. “*Senin gibi insanlar için Türkçe’de böyle denir. Birisi zamanının çok gerisinde, muhafazakâr, eski kafalı, gelenekçiye... ona örümcek kafalı deriz.*” (s. 17)

Baba ve Piç’te Banu Teyze, geleceği görme yeteneği olduğunu düşünerek fal bakmaya ve bu yolla para kazanmaya başlar. İstanbul’daki falcılar arasında ismi anılmaya başladığı ve meşhur olduğu dönemlerde Banu Teyze, tüm yaşamını değiştirir. Önceleri kıyafetinde başlayan bu değişim, onu nefsinin yenme düşüncesine ve Allah’ın varlığında kaybolmaya, yani fenafillâha kadar götürür. “*Maddi ve dünyevi her şeyden elini eteğini çekecek, kendini tümüyle Yaradan’ın hizmetine adayacaktı. Nihayet bu uğurda bir nedamet devresi geçirmeye ve eskiden dervişlerin yaptığı gibi bütün dünyevi kibirleri terk etmeye hazır olduğunu ilan edecek kadar ileri gitmişti.*” (s. 77)

Banu Teyze, bu amacına ulaşmak için kendini odasına kapatır ve oradan ihtiyacı olmadığı sürece dışarı hiç çıkmaz. Bu süre zarfında sadece Kur’ân-ı Kerîm

okuyan Banu Teyze, kırk birinci günün sabahında başında vişne rengi bir eşarpla dışarı çıkar. Gülsüm Nine, kızının başını kapattığını görünce ona çıkışır. Banu Teyze, bundan sonra inancı gereği başını örteceğini söyleyince Gülsüm Nine, ona “*Bu ne densizlik, ağzından çıkan kulağın duyuyor mu senin? Nerden çıktı şimdi türban mürban? Yok bizim ailemizde böyle bağnazlıklar.*” (s. 79) diyerek bu davranışını eleştirir.

3. Din Adamlarına Bakış

Aşk'ta tasavvuf anlayışının yanı sıra kendini bu yola adayan dervişlerin/sufilerin yaşamları ve düşünceleri de anlatılır. Romanda bu sufilere/dervişlere olumsuz bir bakış açısının olduğunu görmekteyiz. Bu kişilere gelen eleştiriler, Şems üzerinden yapılır. Çok küçük yaşta öte âleme keşifler yapabildiğini fark eden Şems, ailesinin kendisini anlamaması yüzünden evini terk edip abdal hayatı sürmeye başlar. Allah'ı aramak için sürekli gezen ve aç kaldığında rüya tabir ederek karnını doyuran Şems, kimi zaman hanlarda ya da kervansaraylarda kalır.

Yine bir gün Semerkand yakınlarında bir kervansarayda konaklayan Şems, akşam yemeğini yedikten sonra her zamanki gibi öte âleme uzanır. Bu keşfi sırasında çılgılık atar gibi bağırarak Şems, hancı tarafından uyandırılır. Hancı ona yemek yerken uyuyakaldığını ve büyük ihtimalle kâbus gördüğünü söyler. Şems bunun üzerine öteki âleme gittiğini söylediğinde hancı ona inanmaz hatta onunla alay eder. “*Siz dervişler yok musunuz, hepiniz keçileri kaçırmışsınız. Hele senin gibi gezgin olanlar! Bütün gün oruç tutup dua ede ede dolaşınca güneş başınıza geçiyor. Kafayı üşütüp serap görüyorsunuz herhâlde.*” (s. 49)

Hakk'ı aramak için dağ tepe dolaşmaya devam eden Şems, bir gün Allah'a dua eder. Yeterince insan tanıdığını, abasının altından çeşitli manzaralar gördüğünü ve nefisini terk eylediğini ellerini açarak Allah'a söyleyen Şems, O'ndan bildiklerini ve gördüklerini paylaşacağı bir gönül dostu ister. Duası biter bitmez bulunduğu yere bir ışık huzmesi dolar ve Şems, dualarının kabul olduğunu ve gönül dostunun izini Bağdat'ta Baba Zaman'ın başında bulunduğu zaviyede bulabileceğini duyar. Böylece derhal yola çıkan Şems, bir süre sonra adı geçen zaviyeye gelir.

Zaviyeye geldiğinde Baba Zaman'ın konukları vardır: Bağdat başkadısı ve onunla beraber olanlar... Tasavvufa gönül verenlerden hoşlanmayan başkadı, o gün tekke ahalisini denetlemek için zaviyeye gelir. Başkadının konuşmalarından haz etmeyen Baba Zaman, kendisine bir dervişin geldiği söylendiğinde onun hemen içeri alınmasını buyurur. Amacı, gelen dervişin anlatacağı hikâyelerle başkadının konuşmalarını kesmektir. Böylece Şems, içeri girer. Baba Zaman ona kim olduğunu sorunca Şems, adını ve Allah'ı arayan bir derviş olduğunu söyler. Baba Zaman aradığını bulup bulmadığını sorunca Şems, bulduğunu ama O'nun hep kendisiyle olduğunu anladığını belirtir. Şems'in bu sözleri üzerine başkadı konuşmaya katılır ve sufilerden hoşlanmadığını, onlara olumsuz bir bakış açısı taşıdığını şu cümleleriyle ifade eder: *“Yahu siz dervişler yok musunuz, ne demeye zorlaştırırsınız hayatı, bir türlü anlamam. Madem Allah başından beri seninleydi, ya ne demeye O'nu dört bir yanda aramaya çıktın dağ taş dolaştın be adam?”* (s. 73)

Şems, başkadının eleştirisinden sonra bir süre susar ve Allah'ın aranmakla bulunmayacağını ama O'nu ancak arayanların bulabileceğini söyler. Başkadının kendisini anlamadığını ve alaylı bakışlarının devam ettiğini gören Şems, sivri dilini ortaya çıkarır. Bu sefer de Şems, başkadıyı eleştirmeye başlar. *“Lâkin demek istediğim şuydu. Şayet bir insan para pul, mertebe ve makam peşinde koşuyor, kürkler ipekler kuşanıp inci mercan atlas kaftan içinde yaşıyorsa, yani Kadî Hazretleri, sizin gibi yapıyorsa, Allah'ı bulması imkân dahilinde değildir!”* (s. 73)

Başkadı, Şems'in dilinin sivriliğini ve lafını sakınmadığını fark edip sözü değiştirmeye başlar. O'na Bağdat'ı nasıl bulduğunu sorduğunda Şems, Bağdat'ın güzelliğine diyecek laf olmadığını ama şehirlerin, barındırdıkları insanları yansıtan birer ayna olduğunu ve onların kişiliklerine büründüklerini söyler. (s. 74) Bağdat'ın güzelliğine âşık olan başkadı, bu cevaptan memnun kalmaz. İnsanların yoldan çıkmaması için şeriat hükümlerine ihtiyaç olduğundan dem vuran başkadı, bu ihtiyacı ancak kendilerinin karşılayabileceğini söyler.

Siz Sufiler her şeyi karıştırırsınız zaten. Tıpkı filozoflar ile şairler gibi! Safi laf ebeliği! Bunca kelimeye ne hacet? Öyle laflar ediyorsunuz ki insanların kafası karışıyor. Hâlbuki halk, basit ihtiyaçları olan tembel bir mahlûktur. Baştakilerin görevi halkın yanlış şeyler istemesine mâni olup, yoldan

çıkmasına engel olmaktır. Bunun için tek gereken şeriata harfiyen uymak. Onun da nasıl olacağını biz biliriz. (s. 74)

Şems, başkadının bu sözleri üzerine aslolanın şeriat değil hakikat olduğunu ve hakikat sahibi insanların da ancak Allah'ın sevgili dostlarının ve peygamberlerin olduğunu söyler. Başkadı buna çok sinirlenir ve Şems'e haddini aştığını, Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerini gayet iyi bildiğini ve günaha girdiğini ifade eder. Şems, başkadının bu tehdidini duymazdan gelerek Kur'ân'da "*Bana kul hakkıyla gelmeyin.*" (s. 75) ayetinin olduğunu ve başkalarının bu kadar kolay yargılanmaması gerektiğini söyleyerek başkadının iyi bildiği kaynaktan örnek verir. Şems "*Hâlbuki Allah söze değil, niyete bakar. Edep bilen başkadır. Canı yanmış âşıkların şeriatı bütün dinlerden ayrıdır. Biz mezhep, din veya dil ayrımı bilmeyiz. Kamu âlemi bir tutar, birleriz. Başkasının ağzından çıkan söze 'günah' demeyiz.*" (s. 77) diyerek sözlerini tamamlar. Başkadı da yerinden kalkıp gider.

Şems, Baba Zaman'ın başında bulunduğu bu zaviyede bir süre kalıp ondan gönül dostunun Konya'da yaşadığını öğrenince oraya gider. Çok geçmeden Mevlâna ile tanışan Şems, Konya'da da yaptıkları ve söyledikleri ile birçok kişinin tepkisini üzerine çeker. Ona tepki gösterenlerden biri de Şeyh Yasin'dir. Hatta onun hakkında asılsız dedikodular dahi çıkarır. Romanda mutaassıp ve şeriat âlimi olarak nitelendirilen Şeyh Yasin, sufilere karşı olumsuz bir bakış sergiler ve onlar hakkındaki görüşlerini şu şekilde belirtir:

Şu ferdi ve fevri Sufiler yok mu, ne berbat örnek oluyorlar herkese! Müslümanlara yakışmayacak herzeler ağızlarından düşmezken, bir de dinden imandan dem vurmaları yok mu, çileden çıkıyorum. Pespaye fikirlerini pekiştirmek için Peygamber Efendimiz'in aziz ismini ağızlarına almıyorlar mı kanım çekiliyor âdeta. Neymiş, bir savaş sonrası Hazreti Muhammed halka dönüp, "artık küçük cihadı bitirdik, bundan sonra büyük cihada geçiyoruz" demiş. Buradan hareketle mutasavvıflar da diyor ki, artık yegâne düşman nefsimizdir, kimseyle kavga etmeyelim! Belki kimilerinin kulağına hoş gelir böyle şekerriz sözler ama bıçak kemiğe dayanıp da iş kâfirler ve mülhitler ordusuyla savaşmaya gelince bize ne faydası var? (s. 192-193)

Sufilerin dört kapı olarak nitelendirdikleri şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kavramlarının boşuna olduğunu düşünen Şeyh Yasin, şeriatı yok sayıp hakikati yücelten sufileri eleştirir. Ona göre bütün bunlar boşuna söylenmiş laflardır ve

insanları dinî mercilerden uzaklaştırmak için uydurulmuştur. (s. 193) Sufilerin Kur'ân-ı Kerîm'in gizli şifrelerle donatılmış olduklarına kendilerini inandırdıklarını belirten Şeyh Yasin, onları gafil olmakla suçlar. *“Sufî taifesi örtük atıflar, saklı mesajlar aramakla o kadar bozmuş ki aklını, yüce Allah'ın apaçık söylediklerini anlamaya fırsat bulamıyor.”* (s. 193)

Allah'ın kaderlerine ne yazmışsa onu yaşayacaklarını ifade eden Şeyh Yasin, olması gerekenin O'nun emirlerini yorumlamak değil yerine getirmek olduğunu söyler. Böylece bunun aksini yapan sufileri ve dervişleri eleştirir. (s. 194-195)

Bunları düşünen ve düşüncelerini çoğu kez yeğeni Baybars ile paylaşan Şeyh Yasin, Şems'in Konya'ya gelip tüm dikkatleri üzerine çekmesinden sonra onun hakkında dedikodular çıkarır. Şems, arkasından konuşan Şeyh Yasin ile yüzleşmek için bir gün onun ders verdiği medreseye gider. Böylece Şems ve Şeyh Yasin, sınıfta öğrencilerin önünde “şeriat” ve “marifet” içerikli sıkı bir tartışmaya girerler. Şeyh Yasin, insanın rehberliğe ihtiyacı olduğunu ve bunu gerçekleştirecek kişilerin de şeyhler olduğunu ima eder. Bunun üzerine Şems *“Bugüne değin yüzlerce şeyh tanıdım. Bazıları gayet samimi kimselerdi. Ama bazıları sahteydi, üstelik İslamiyet'i zerrece bilmiyorlardı. Hakiki Allah âşığının çarığındaki tozu bugünün şeyhlerine değişmem. Hayal perdesinde Karagöz oynatanlar bile onlardan iyidir, hiç olmazsa yaptıkları işin kandırmaca olduğunu baştan kabul ediyorlar.”* (s. 321) diyerek şeriat ehli olduğunu iddia edenler hakkındaki düşüncelerini belirtir ve sınıftan çıkar.

Romanda Şems'ten bir eleştiri de gönül dostu Mevlâna'ya gelir. Mevlâna'nın zengin ve itibarlı bir aile içinde büyümesinin verdiği ayrıcalıkla nüfuzlu bir yaşam sürdüğünü, korunup esirgendiğini bilen Şems, O'nun alt tabakadaki insanların acılarını ve sıkıntılarını bilmemesini eleştirir. Mevlâna'da iyi bir şair mayası olduğunu düşünen Şems, O'nun ezilmiş insanları görmeden şiir yazamayacağını bilir. Bu nedenle de O'na tanımadığı hayatı göstermek için seferber olur. *“Mahrumiyetin, çaresizliğin, kenara itilmişliğin ne menem bir şey olduğunu anlayamadan Mevlâna nasıl herkesi kucaklayan bir şair olabilir ki?”* (s. 339)

Mevlâna'ya benzer bir eleştiri de Dilenci Hasan'dan gelir. Cüzamlı olan Dilenci Hasan, herkes tarafından dışlanan ve horlanan biridir. Etrafındaki küçümser bakışlardan hayli rahatsız olan Dilenci Hasan, bir gün camiye Mevlâna'yı dinlemeye gider. Mevlâna'nın söylediklerini dikkatlice dinleyen Dilenci Hasan, O'nun çekilen acıların Allah'a kavuşmaya giden yol olduğunu söylemesiyle bir an için mutlu olur. Ama onun mutluluğu kısa sürer. Hayatı boyunca sıkıntı nedir bilmemiş Mevlâna'nın nasıl olur da acıdan bahsettiğini bir türlü anlayamaz. *“Mevlâna mağrumiyetten, elemden, karırdan ve evhamdan ne anlardı ki? Nüfuzlu bir adamın oğlu olarak gelmişti şu dünyaya. Ardında babası, yedi cediti, muteber sülalesi olmuştu hep. Zengin ve müreffeh bir hayat sürmüştü, zorluk nedir bilmeden.”* (s. 142) Dilenci Hasan bunları düşündükten sonra Mevlâna'dan nefret etmeye başlar ve O'nun vaazı bitmeden camiye terk eder. (s. 143)

V. EKONOMİ

Para, ekonomik hayatın en önemli unsurudur. Paranın icadından önce ilkel toplumlar, ihtiyaçlarını diğer toplumların mallarıyla (yeme-içme, hayvan vb.) kendi mallarını takas yoluyla karşılamışlardır. Ancak bir süre sonra takas edilen malların değerlerinin aynı olmaması, insanların “para”yı yani çeşitli madenlerden yapılan ve ekonomik değer ifade eden bir nesne oluşturmalarını gerektirmiştir.²⁰³ Kuşkusuz, bu icattan itibaren de para, ticarî ilişkileri belirleyen ya da düzenleyen bir simge haline almıştır.

İnsanlar, paranın bulunuşuyla birlikte ona sahip olma çabasına düşmüşler ve bu önemli nesneye ulaşmak için yeni birçok fikir üretmişlerdir. Paranın ve onun ardından gelen yeni fikirlerin, toplumlar arasındaki ilişkileri belirleyen bir unsur haline gelmesi, beraberinde ekonomi kavramının doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu yorumdan hareketle ekonomi ile ilgili olarak şöyle bir nitelendirme yapılabilir: *“Ekonomi, üretim dolayısıyla insanlar arasındaki ilişkilerin tümünün bir sonucu olan bütünlükleri, toplumsal büyüklükleri inceler.”*²⁰⁴

Ekonomik hayatın sadece kişiyi değil toplumu etkilemesi, onun sosyal boyutunu ortaya çıkarır. Dolayısıyla ekonomi, sosyolojinin bir alt dalını oluşturur. *“İktisat sosyolojisi, iktisadi işlemleri, ilişkileri ve süreçleri sosyal boyuttan hareketle, sosyal tabana oturtarak inceleyen bir özel disiplindir.”*²⁰⁵ Yani, ekonomik hayatın kişiler/gruplar üzerindeki etkileri, çalışma koşulları, ekonomiye bağlı olarak gelişen toplumsal tabakalaşma vb. iktisat sosyolojisinin alanına girer.

Kuşkusuz, tarih boyunca her toplum sosyal anlamda bir değişim geçirmiştir. Bu değişme, kimi zaman sosyal hayatı düzenlemek için, kimi zaman da ekonomik bağlamda güç konuma gelebilmek için yapılmıştır. Sözgelimi, Coğrafi Keşifler ve onun ardından gelen yeni buluşlar ile birlikte Avrupa, hem sosyal değişime uğramış hem de sömürge imparatorluklarını kurarak tarihe yeni bir anlayış getirmiş ve ekonomik olarak güçlenmiştir. Diğer taraftan toplumların birbirleriyle savaşması da

²⁰³ Tarihte parayı icat eden toplumun Lidyahlar olduğu bilinir. (MÖ. 700).

²⁰⁴ Doğan Ergun, *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, Gerçek Yay., 13. bs. İstanbul 1979, s. 207.

²⁰⁵ Doğan, Özyurt, Boztoprak, s. 219.

çoğu zaman yeni toprak edinme ya da hammadde kaynaklarına ulaşmak içindir. Bunların dışında “*zenginlik birikimi, bu zenginlik birikiminin sermayeye dönüşmesi, özgür işçi emeğinin kendisini piyasaya sunması gibi ön koşullara bağlı olarak ortaya çıktığı kabul edilen*”²⁰⁶ Sanayi Devrimi (18. yy.) ile birlikte, endüstriyel üretim başlamış ve bu devrimden sonra üretim araçlarını (buhar makinelerini) elinde bulunduran Avrupa’nın dünyaya bakışı değişmiştir. Avrupa’ya göre artık dünya küçülmüş ve hammadde yığını haline gelmiştir.

Sanayi Devrimi’nden sonra üretime geçen fabrikalarla birlikte bir işçi sınıfı da oluşmuştur. Böylece toplumun üst tabakasında bulunan burjuva ile proletarya arasında bir sınıf farkı meydana gelmiştir.²⁰⁷

Türk toplumunun ekonomik yapısı ve çizgisi ise şu şekilde özetlenebilir: İslamiyet’ten önce Türk toplumu, avcılık, hayvancılık, çiftçilik ve ticaret ile geçimini sağlamaktaydı. Türkler, avladıkları hayvanlardan elde ettikleri kürkleri başka milletlerin ürünleriyle takas etmişlerdir. Bunun dışında hayvancılık, Türklerin en önemli geçim kaynağı olmuştur ve Türkler, hayvanların kemiklerinden silah, derilerinden de giyecek yapmayı geliştirmişlerdir. İslamiyet’ten önce Türk toplumu, her ne kadar göçebe yaşam biçimini benimsese de gittikleri yerlerde temel geçim kaynakları olan hayvanları besleyebilmek için toprak işlemişler ve ürün yetiştirmişlerdir.²⁰⁸ Bunun dışında ticaret de Türkler için önemli bir gelir kaynağıdır. Türklerin elinde bulunan İpek Yolu ve Kürk Yolu gibi ticaret merkezleri de yine Türklere ekonomik bir güç kazandırmıştır.

İslamiyet’ten sonra ise yerleşik düzene geçen Türk toplumunun yine başlıca geçim kaynağı toprak işleme ve ticarettir. Bunun dışında Anadolu Selçuklular

²⁰⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihine Giriş-Ön Koşullar*, Birey Yay., C. 1, İstanbul 2001, s. 27.

²⁰⁷ Sanayi Devrimi’nden önce de bir işçi sınıfı vardı. Ancak bu işçi sınıfı, bilinçli değildi. Kendilerine konulan yasaklara ve verilen düşük ücretlere razıydılar. Ancak devrimden sonra işçi sınıfı yavaş yavaş haklarını korumaya çalışmışlardır. Nitekim bu sınıfı korumak ve kollamak adına Karl Marx ve Friedrich Engels, bir manifesto yayımlamışlar ve böylece Sosyalizm düşüncesini ortaya çıkarmışlardır. Marx’ın ve Engels’in yayımladıkları bildirideki temel düşünce şudur: “Kişisel mülkiyetin kalkması ve üretim araçlarının toplumsallaşması ile yoksulluk ve sömürme ortadan kalkacak, bu mutlu sonuca da ancak proletarya diktatörlüğüyle varılabilecektir.” Daha geniş bilgi için bk. Kösemihal, s. 216-237.

²⁰⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Gökalp, s. 330-342.

döneminde esnafların ve zanaatkârların ortaya çıktığı ve esnaflar arasındaki rekabeti önlemek ve düzeni sağlamak için lonca ve ahilik teşkilatlarının kurulduğu bilinmektedir.

Osmanlı döneminde yine toprağın önemli bir gelir kaynağı olduğu bilinmektedir. Bunun dışında halktan alınan vergiler de devletin ekonomik kaynakları ve güçleridir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu, duraklama ve gerileme dönemlerinde kaybedilen topraklarla beraber ekonomik olarak da çökmüş, bu dönemde alınan dış borçlar ve ülke içindeki yabancı tüccarlara verilen imtiyazlarla (kapitülasyonlar) dağılma sürecine girmiştir.

Cumhuriyet döneminde ise Osmanlı'dan gelen bozuk ekonomiyi düzeltmek için çeşitli faaliyetlere başlanmıştır. Bu dönemde “*savaş ekonomisinin zararları en aza indirilerek, ulusal ekonominin canlandırılmasına yönelik sosyo-ekonomik politikalara ağırlık verilmeye başlanmıştır.*”²⁰⁹ Öncelikle iktisat kongreleri düzenlenmiş, kapitülasyonlar kaldırılmış ve sanayiye ağırlık verilmiştir. Sanayi Devrimi'nden sonra Avrupa'nın endüstri konusunda ilerlemesi, Türk toplumunda da çağdaşlaşmanın bir başka boyutunu gündeme getirmiştir. Zamanla büyük kentlere kurulan fabrikalarla birlikte Türkiye'de bir işçi sınıfı oluşmaya başlamıştır. Böylece o ana kadar Türk toplumunda çiftçilik ya da zanaatkârlık ile uğraşan halk, bu dönemle birlikte kapitalist üretim biçimine geçmiştir.²¹⁰

Günümüzde, devam eden sanayileşme politikasının yanı sıra gelenekten gelen meslekler ve sanatlarla birlikte ihracat da Türk toplumunun gelir kaynaklarını oluşturmaktadır.

A. Ekonomik Sınıf Farklılıkları / Alt ve Üst Gelir Grupları

Tarih boyunca, kuşkusuz, her toplumda zenginlik ya da ekonomik güç, eşit olmamıştır. “*Bazı toplumlarda kimi insanların zengin, kimilerinin yoksul, kimilerinin toplum içindeki saygınlığının ve gücünün daha yüksek, kimilerinin ise hiç olmadığını*

²⁰⁹ Serkan Güzel, *Çalışma Sosyolojisi-Modern İşgücünün Oluşumu*, Literatürk Yay., İstanbul 2008, s. 117.

²¹⁰ Konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Güzel, 106-129.

izliyoruz.”²¹¹ Dolayısıyla bu durumda toplumun, zengin ve fakir kişiler olarak bölünmesi kaçınılmazdır. Daha açık bir ifade ile toplumun sınıflara bölünmesi, ekonomik eşitsizliğin bir sonucudur.

Avrupa'nın feodalite döneminde sınıflara bölünmesi ve Hindistan'daki kast sistemi, toplumsal tabakalaşmanın en belirgin örnekleridir. Bunun yanı sıra her toplumda gelir dağılımlarındaki uçurumun sebebiyle zengin kişilerin yanında çalışan hizmetkârlar da olmuştur.

Elif Şafak'ın romanlarında da hem toplumsal tabakalaşmanın hem de statü veya ekonomik güç sahibi insanların emrinde çalışan hizmetkârların izlerini görmekteyiz.

1. Asil Sınıf/Soylular

Asil sınıf/soylular, Ortaçağ Avrupa'sında derebeylik/feodalite devrinde ortaya çıkmış zümre biçimi tabakalaşmanın bir sınıfıdır. Feodalite döneminde toplum, kraliyet ailesi, soylular, ruhbanlar, serfler ve köleler olmak üzere sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıf sisteminin gücü kraldır ve kral, sosyal hayatın temelidir. Soylular ise büyük imtiyaza sahip olan aristokrat ailelerden gelmektedir. *“Bu sistem üstlendiği toplumsal görevleri artık yerine getiremediği ve yeni toplumsal koşullara ayak uyduramadığı için zamanla çağ dışı kalmış ve yok olmuştur.”*²¹²

Şehrin Aynaları'nda Engizisyon Mahkemesi tarafından suçluları cezalandırmak için düzenlenen auto²¹³ törenini izlemek için İspanya'nın asil sınıfı törenin yapılacağı meydana gelir. Auto'nun düzenlendiği gün hava çok sıcaktır. Meydandaki herkes, gölgelik bir yer bulabilmek için birbiriyle yarışır. Havanın sıcak olmasından etkilenmeyenler ise kral, kraliçe ve onların asil yani soylu sınıfıdır. Onların töreni rahat bir şekilde izlemeleri için günler öncesinden balkonlara geniş gölgelikler kurulmuştur. Balkonda halkın aksine hiçbir sıkıntı çekmeyen bu sınıf, kimi zaman aşağıdaki insanlara küçümser gözlerle bakar. *“Kral ve kraliçe, bir*

²¹¹ Doğan, Özyurt, Boztoprak, s. 456.

²¹² Doğan, Özyurt, Boztoprak, s. 459. Feodalite, eşitsizliğin ve özel mülkiyetin bir simgesidir. Haçlı Seferleri esnasında zayıflayan derebeylik sistemi, bir süre sonra şatoların yıkılmasıyla ortadan kalkmıştır.

²¹³ Auto, Engizisyon Mahkemesi'nce gerçekten suçlu bulunan kimselerin yakılarak öldürülmesi için düzenlenen törendir.

tarafından onlara yaranmaya çalışan, bir taraftan da hakir gören bakışlarla kalabalığı süzen bir asiller grubuyla çevrelenmiş halde orada oturuyor; arada bir, birilerine tebessüm ediyorlardı.” (s. 193)

Toplumun bu şekilde sınıflara bölünmesi, asiller için daha elverişli yaşam olanağı sunarken, alt tabakadaki insanlar bu ayrıcalıktan yararlanamamaktadır. Dolayısıyla öğle vaktinde asiller, kendileri için ayrılan özel bölümde rahat otururken halk hiç düşünülmemiştir.

2. Paşa

Paşa, “*Osmanlı İmparatorluğu zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen ünvan*”²¹⁴dı. Paşalık rütbesi, kişiye padişah tarafından, memlekette çıkan isyanları bastırıldığı zaman da verilirdi. Günümüzde de paşalık sistemi devam etmekte ve bu ünvan, generallere verilmektedir.

Pinhan'da Semiz Halil adlı bir paşanın ve onun yanında çalıştırdığı insanların varlığını görüyoruz. Vaktiyle Cüce Cafer, bu paşanın yanında çalışmıştır. Biz de paşayla ilgili bilgileri Cüce Cafer'den öğreniyoruz. Cüce Cafer'e göre paşa, hayatında kimsenin tanışmak istemeyeceği bir kişidir. Paşa, Cüce Cafer'in kendisini güldürmesi için ona içine afyon konulmuş incirler yedirir. Verdiği uyuşturucunun dozunu gittikçe artıran Semiz Halil Paşa, bir gün Cüce Cafer'in bayılmasına ve yatağa düşmesine neden olur. Kendi zevki için Cüce Cafer'i uyuşturucuya alıştıran paşa, emrinde çalışan insanların üzerinde de hâkimiyet kurar. İlme büyük önem verdiği için hurafelere inanmayan Semiz Halil Paşa, etrafındakilerin de buna uymasını bekler. “*Neyse efendim, paşa sevmez böyle şeyleri, nazarmış filan yok böyle itikatları. İlim ve fennin üstesinden gelemediği hiçbir husus olmadığına inanır ve maiyetindekilerin de böyle düşünmesini isterdi.*” (s. 148-149)

Son derece kibirli bir adam olan Semiz Halil Paşa, kendi istekleri doğrultusunda yanında çalışan kişiler üzerinde bir otorite kurarak onların rahat davranamamalarına neden olur. Böylece alt ve üst arasında ciddi bir ayrım meydana gelir.

²¹⁴ Türkçe Sözlük, s. 1582.

3. Hizmetçi / Hizmetkâr

Hizmetçi veya hizmetkâr, ekonomik olarak üst düzeyde olan birinin ya da grubun işlerini yapmak ya da gündelik gereksinimlerini karşılamak üzere onun emrinde çalışan kişidir. Türk toplumunda İslamiyet öncesinde dahi, bu kişilerin varlığını görmekteyiz. Köleler, ulaklar vb., kişilerin hizmetindedir. İslamiyet sonrasında da yine aynı durumla karşılaşmaktayız. Tanzimat yıllarında ise modernleşme çabalarının bir yansıması olarak zengin kişilerin evlerinde batılı hizmetkârlar (dadı, mürebbiye vb.) çalışmıştır.

Pinhan'da Hokkagülü İfakat, kendinden yaşça büyük olan kocasının ölmesinden sonra büyük bir mal varlığına sahip olur. Evinde her gece eğlence düzenleyen Hokkagülü İfakat'ın yanında çalıştırdığı yardımcıları vardır. Bu yardımcılarından biri olan Zışan, senelerdir İfakat'ın evinde çalışmaktadır ve her gece gelen konuklara hizmet etmektedir. “.... Zışan konukların arasında seke seke dolaşarak, hızla boşalan kadehleri gül renkli şarapla dolduruyordu.” (s. 204)

Romanda Semiz Halil Paşa Konağı'nın birçok çalışanı vardır. Bu konağın hizmetkârlarından biri Nazikter Kalfa'dır. Emektar bir çalışan olan Nazikter Kalfa, çok şefkatlidir. Paşanın kızı Nakş-ı Nigar'ın hastalanması üzerine kendisine tavsiye edilen bir kocakarının tedavisine başvurmanın iyi geleceğini düşünen kalfa, hurafelere inanmayan paşayı ikna eder. Nakş-ı Nigar'ı hemen Bedrenk Asiye'nin evine götürür ve onun başından bir an olsun ayrılmaz. Bedrenk Asiye, yedi gün boyunca Nakş-ı Nigar'ı iyileştirmek için uğraşır. Bu yedi gün boyunca Nazikter Kalfa hayli tedirgin olur. Nakş-ı Nigar ölürse paşanın vereceği tepkiden korkar. “*O Nakş-ı Nigar sultanımızın bu evden sağ çıkmaması halinde paşaya ne hesap vereceğini düşünüyordu.*” (s. 150) Ancak Nazikter Kalfa, yedinci günün sabahında Nakş-ı Nigar'ı iyileşmiş bir halde görünce bu korkularından hemen sıyrılır.

Şehrin Aynaları'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin Zışan Kadın isminde bir yardımcısı vardır. Zışan Kadın, Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin evinin işlerinden sorumludur. Zışan Kadın, seneler sonra kendi hikâyesini bulmak için İstanbul'a gelen Andres'in evinin işlerini de görür. Onun evini temizler ve yemeklerini pişirir. Aynı zamanda hayli batıl inanca sahip olan Zışan Kadın,

Andres'i kötülüklerden ve nazardan korumak için inancı gereği türlü şeyler yapar. Zışan Kadın, tüm iyi niyetiyle ve yardımseverlik bilinciyle çalışır.

Romanda Zışan Kadın dışında ev işlerine yardım eden hizmetçiler de vardır. Bu kişiler, Hıristiyan ve Yahudi ailelerin yanında çalışmaktadırlar. Bu iki evin sahipleri ekonomik olarak hayli iyi durumdadır ve emirlerinde pek çok çalışanları vardır. Hıristiyan evinin sahibi ünlü vaiz, Alonso Perez de Herrera'dır. Kilisede gaitpen gelen bir sesin yardımıyla hararetili konuşmalar yapan Alonso Perez de Herrera, evinde hiçbir ses duymak istemez. Bu nedenle emrinde çalışan hizmetçiler, gürültü yapmamaya özen gösterirler. "*Sofrayı kuran hizmetçiler, parmaklarının uçlarında yürümeye ve ortalıkta fazla görünmemeye gayret ediyorlardı.*" (s. 13) Evinde çalışanlardan, her şeyi kendisinin dediği gibi yapmalarını bekleyen Alonso Perez de Herrera, isteklerine uyulmadığı takdirde onların işlerine hemen son verir. İşten kovduğu kişiler genelde aşçılardır. Önüne konan çorbanın tadını hiçbir zaman beğenmeyen Alonso Perez de Herrera, sıklıkla yeni bir aşçı arar. (s. 16)

Yahudi evinin sahipleri ise Isabel ile Antonio'dur. Maddî durumları iyi olan çiftin, evlerinde yardımcıları vardır. Onların hizmetini Ana isminde bir kız üstlenir. (s. 31)

Mahrem'de Marelle çiftinin malikânelerinde hayli fazla çalışanları vardır. Bu çalışanlar, hizmetçiler ve kâhyadır. Evdeki hizmetçiler, Madame de Marelle'den farklı, Monseieur de Marelle'den farklı yaklaşım görürler. Madame de Marelle, kocasının kendisine iyi davranmaması nedeniyle psikolojik bunalımlar geçirir ve bu nedenle etrafında mutlu yüzler görmeye tahammül edemez hale gelir. Onun bu huyunu bilen hizmetçiler de Madame de Marelle'in yanında çok tedirgindirler. "*Zamanla hizmetkârlar onun yanındayken gülümsemeye bile cesaret edemez olmuşlardı.*" (s. 117)

Monsieur de Marelle, karısına evliliklerinin ilk yıllarında kötü muamelelerde bulunur ve zaman zaman onu kırbaçla döver. Bu dönemde evin hizmetçileriyle cinsel anlamda bir birliktelik yaşayan Monsieur de Marelle, karısının varlığını önemsemez. Aradan yıllar geçtikten sonra Monsieur de Marelle, karısına yaptıklarından pişman olur. Fakat onun kendisiyle ilgilenmemesi hatta görmezden gelmesi nedeniyle

Monsieur de Marelle, hizmetçilerle olan ilişkilerine devam eder. Böylece hizmetçiler, hem evin hem de Monsieur de Marelle'in hizmetini görür hale gelir. (s. 123)

Marelle malikânesinde çalışan bir diğer hizmetkâr ise kâhyadır. Kâhya, yıllardır Marelle çiftine hizmet etmektedir. Çiftlikte işlerin büyük bir kısmını kâhya görür ve bu durumdan şikâyetçidir. İşlerin çokluğundan yakınan kâhyanın yanına Madame de Marelle bir yardımcı alır. Bu yardımcı, ileride Madame de Marelle'in yasak aşk yaşayacağı delikanlıdır.

Kâhya ile Madame de Marelle'in arasında özel bir ilişki vardır. "*Kâhya, Madame de Marelle'in geçmişi ile bugünü arasındaki tek bağıdır.*" (s. 117) Monsieur de Marelle'in ona eziyet ettiğini bilen kâhya, her sabah hanımının sırtındaki kırbaç izlerini çeşitli merhemlerle iyileştirmeye çalışır.

Romanda Sibirya'nın Tobolsk şehrinin askerî valisi, paraya düşkün bir adamdır ve para getirebilecek her şeye karşı bir zaafı vardır. Para için yapmayacağı şey olmayan Tobolsk askerî valisi, debdebeye ve şatafata da çok düşkündür. Emrinde haddinden fazla uşak çalıştıran askerî vali, insan kaçakçılığı yaparak onların sayısını sürekli artırır. (s. 61)

Romanda Keramet Keşke Memiş Efendi'nin kadınlar için çirkinliği, erkekler için güzelliği sergilediği vişne rengi çadıra gitmek için insanların yokuşu tırmanması gerekir. Gösteriyi kaçırmamak için insanlar kan ter içinde yokuşu çıkmaya çalışırlar. Bu insanların arasında hali vakti yerinde olan kadınlar ve erkekler vardır. Bu kişiler yokuşu güçlü kuvvetli hizmetkârların omuzlarında taşıdıkları tahtirevanla çıkarlar. "*Böyleleri, irikiyım hizmetkârların omuzlarında, mağrur bakışlarla çıkardı yokuşu.*" (s. 104)

Araf'ta Alegre'nin büyük büyük teyzesi la Tia Piedad'ın evinde de hizmetçiler çalışmaktadır. La Tia Piedad, yaptıkları bir şeyi beğenmeyince hizmetçilerine kızar. La Tia Piedad, bir gün yaptığı yeşil bezelye çorbasını beğenmediği için hizmetçiyi herkesin önünde azarlar ve çorbayı yenilebilir hale getirmek için mutfağa gider. (s. 160) Bir başka gün aynı hizmetçinin aynı çorbayı yaptığını gören la Tia Piedad, yine

herkesin önünde ona çorbayı bu sefer iyi yapıp yapmadığını sorar. Hizmetçi bir şey demez sadece özür dileyen bakışlarla güler. (s. 308)

Beşpeşe'de son derece varlıklı bir kadın olan Semiha Hanım'ın yanında çalışan kişilerin varlığını görüyoruz. Bu kişiler, ev işlerini yapan Fatma ve Fatma'nın kocası şoför Mustafa Bey'dir. Karıkoca, uzun yıllardan beri Semiha Hanım'a hizmet ederler ve saygıda kusur etmezler. Huysuz bir kadın olan ve neredeyse kimseyi sevmeyen Semiha Hanım'a çok sadıklardır. (s. 203)

Romanda ayrıca evli olan ama ayrı yaşayan Vedia Hanım ile Fatin Bey'in evlerinde de hizmetçilerin çalıştığına dair cümleler vardır.

Baba ve Piç'te Cicianne ve Rıza Selim Kazancı çifti, evlilikleri boyunca rahat bir yaşam sürmüşlerdir. Bu rahat yaşamlarını balolar, partiler ve çeşitli toplantılar ile süslerler. Cicianne, kocasının kendisine sunduğu imkânlarla hiç ev işi yapmaz, sadece kendini geliştirmeye çalışır. Evin işlerini ise hizmetçiler görür. (s. 150)

Romanda Ohannes İstanbuliyan'ın evinde de hizmetçinin çalıştığını görüyoruz. Hizmetçi Marie, Ohannes İstanbuliyan'ın evinde senelerdir çalışmaktadır. (s. 240)

4. Köle ve Cariye

Köleliğin tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Köleliğin başlangıç tarihi hakkında elimizde kesin bilgi olmamasına rağmen onun "*kabilelerin, göçmen hayattan, tarım hayatına (yerleşik hayata) geçmesiyle oluştuğu tahmin edilmektedir.*"²¹⁵ Bu dönemde toprak sahibi zenginler, emrinde çalıştırmak üzere kölelere ihtiyaç duymuştur. Ortaçağ'da da varlığını sürdüren kölelik sistemi "*Yeniçağ ile birlikte ortaya çıkan Amerika sömürgeciliği ile yeni boyutlar*"²¹⁶ kazanmıştır. Amerikan sömürgeciliği, siyahî insanların ticaretini başlatmıştır.

Türk toplumunda kölelik ise İslamiyet öncesinde de vardır. "*Göktürk Devletinde savaşta mağlup olan kavimler ve çocuklarının köle olarak alındığını görüyoruz. Uygurlarda da kölelik, köle âzâdı, köle satımı, diyet gibi kavramlar kabul*

²¹⁵ Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Câriyelik*, Beyan Yay., İstanbul 1996, s. 25.

²¹⁶ İsmail Parlatır, *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*, TTK Yay., Ankara 1992, s. 1.

*ediliyordu.*²¹⁷ Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de kölelik ve köle pazarları varlığını sürdürmüş, Osmanlı padişahı Orhan Bey zamanında köleler saraya dâhil edilmiş, Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulan harem ile birlikte “cariyelik ve kölelik” kurumu ortaya çıkmıştır.²¹⁸

Osmanlı sarayında cariyeler iki kısma ayrılmıştır. Bunlar harem içinde hizmetçi konumunda yaşayan cariyeler ve padişahların eşi durumundaki cariyelerdir. Hizmetçi cariyeler, harem içindeki işleri görürler; padişahın ya da şehzadenin eşi olan cariyeler ise, sahibi olduğu kişinin dışındaki biriyle bir münasebette bulunamazlar.

Pinhan’da son derece kurnaz ve sinsi bir adam olan Mısırlı İbrahim Efendi’nin Emsalinur isminde bir cariyesi vardır. Emsalinur, karakter olarak tıpkı Mısırlı İbrahim Efendi’ye benzer. “*Birbirlerine ne çok benzediklerini daha ilk günden anlamışlardı. Adam, onun tamahkârlığında, kurnazlığında, yoluna çıkanları birer birer ezişinde kendini görmüş; dışısını bulmuştu.*” (s. 139) Emsalinur, efendisine ilk günden itibaren itaat eder ve onun her dediğini yapar. Öyle ki efendisinin isteğiyle Horoz Baba Tekkesi’nde yangın çıkararak onun çok istediği “Min-El-Evvel İl-El-Ezel” isimli kitabı oradan çalar. Kitabı, Mısırlı İbrahim Efendi’ye teslim ettikten sonra Emsalinur, onun vaat ettiği gerdanlığı bekler. Beklediği gerdanlığı Emsalinur’un boynuna takan Mısırlı İbrahim Efendi odadan çıkar. Emsalinur gerdanlığın büyüüne kendisini öyle kaptırır ki efendisinin odadan çıktığını bile fark etmez. (s. 139)

Şehrin Aynaları’nda Amet Zambarel’in ikinci eşi vaktiyle kölelik yapmıştır. Amet Zambarel, Kuzey Afrika asıllı bu köleyi görür görmez beğenir ve onu satmaya çalışan köle tacirine iki kese altın verir. Böylece kızı satan alan Amet Zambarel, onu azat eder ve bir süre sonra da evlenir. Evlilikleri boyunca birbirlerini çok severler ve çok mutlu olurlar. Ancak bu mutlulukları eşinin, kızı Yaşlı’yı dünyaya getirirken ölmesiyle bozulur. (s. 98)

²¹⁷ Fendoğlu, s. 32.

²¹⁸ Daha geniş bilgi için bk. Parlatır, s. 11.

Romanda Osmanlı sarayındaki cariyelerden de söz edilir. Bu cariyeler, haremden yaşar ve hepsinden Kösem Sultan sorumludur. Padişah I. Ahmet öldükten sonra onun eşi Kösem Mahpeyker Sultan, memleketin başsız kalmaması için elinden geleni yapmaya karar verir. Tahta geçecek tek şehzade onun oğlu İbrahim'dir. Fakat İbrahim, ne tahtı düşünür ne de başka bir şey yapar. Bu arada şehzade İbrahim, ağır hastalanır. Kösem Sultan, Isabel'in tedavi etmedeki maharetini duyar ve oğlunu iyileştirmesi için onu İstanbul'a getirtir. Isabel, saraya gelince onun ihtiyaçlarının karşılanması için hayli zengin bir kadın olan ve İstanbul'un çeşitli yerlerinde birçok konağa sahip olan Mihrengiz Kadın'ı görevlendirir. Nihayetinde Mihrengiz Kadın, Isabel'e kendi konaklarından birini verir ve onun işlerinin görülmesi için Serfiraz isminde bir cariye görevlendirir. Serfiraz, cariyelik görevinde hayli başarılıdır. Mihrengiz Sultan, Serfiraz için Isabel'e şunları söyler: "*Serfiraz her işin erbabıdır. Onun hizmetinde kusur noksan yoktur.*" (s. 271)

Isabel, konağa yerleştikten sonra cariyesine hiç kötü davranmaz. Bir gün Serfiraz'ın kahve getirdiğini gören Isabel, ondan kendisi için de bir kahve yapmasını ister. Serfiraz onun bu davranışına şaşırır ama kendine de bir kahve yapar. Kahvelerini konuşmadan karşılıklı içerler. (s. 271)

Aşk'ta Şems, gönül dostu Mevlâna'nın izini bulduktan sonra Konya'ya gelir. Gezgin bir derviş olan Şems, Konya'ya geldikten sonra hemen Mevlâna'nın karşısına çıkmaz. Bir süre handa kalır ve dervişlik hayatı boyunca ilk kez bir yerde uzun süre ikamet eder. Gün boyu Konya'nın sokaklarını gezen Şems, çeşitli manzaralar görür. Bunlardan biri de köle pazarlarıdır. Köle pazarları Şems'in dikkatini çeker ve orada satışa sunulan cariyelerin neredeyse çıplak olduklarını ima eder. (s. 144)

B. Çalışma ve Ekonomik Yaşam

İnsan, tarih boyunca bir şekilde geçimini sağlamaya çalışmıştır. Önceleri insanlar geçimlerini/hayatlarını yaptıkları aletlerle ya da topladıkları besinlerle sağlamaya/sürdürmeye çalışırken, mülkiyetin ortaya çıkışıyla çalışmaya ihtiyaç duymuşlardır. "*Bu aşamadan sonra, bir yandan çalışma kaygısı olmayan mülk sahipleri üretimi sürdürecektir işgücüne gereksinim duyarken; diğer yandan da mülk*

sahibi olmayanlar, geçimini sağlayabilmek için mülk sahiplerine gereksinim duymaya başlamışlardır.”²¹⁹ Böylece, “çalışma” ve “iş” olgusu ortaya çıkmıştır.

Çalışma kavramı, elbette ki çok geniş bir çerçevede ele alınmalıdır. “*Bir toplumda, emek harcayarak, alış-veriş yaparak, ziraat, sanat ve çeşitli yollardan elde edilen kazanç veya gelir, ... en hafifinden en ağıırına kadar tamamıyla çalışmaya dayanır.*”²²⁰ Biz de bu bölümde sadece emek harcayarak gelir elde etme konusunu irdedeceğiz. Kaldı ki Elif Şafak’ın incelediğimiz romanlarında da hayli meslek grubu vardır. Ancak biz, burada sadece roman kişilerinin çalıştıkları işlerin, ekonomik hayatlarına olan katkısı üzerinde duracağız.

1. Dükkân İşletme, Pazar Kurma ve Ticaret

Dükkân işletme ya da esnafılık, çalışma hayatını başkasından bağımsız olarak sürdürmek demektir. Pazar, “*malların satıldığı, sergilendiği yer veya dar bir bölge ürünlerinin alıcı ve satıcılarını bir araya getiren yer*”²²¹dir. Ticaret ise üretilen malların toplumlar ya da kişiler arasında tüketilmesi yoluyla satılmasıdır. Bir başka ifade ile ticaret “*kazanç amacıyla yürütülen alım satım etkinliği*”²²²dir. Önceleri toplumlar arasındaki ticaret, takas yolu ile yürütülürken paranın bulunması ile birlikte ticaretin vasıtası para olmuştur.

Şehrin Aynaları’nda Alonso’nun vaktiyle ailesi ile yaşadığı şehir Avila’dır. Avila, son zamanlarda yoksulluğun pençesinde. Öyle ki şehrin sokaklarında dilenciler ve hırsızlar boy göstermeye başlar. Alonso’nun babası da bu şehirde bir fırına sahiptir. Ancak şehrin yoksul olması, onun işlerini de etkiler ve ailece sefalet çekerler. Alonso’nun babası bu sefaletten dolayı hayli hırçın bir adam haline gelir ve müşterileriyle oğullarına kötü davranır. Yoksulluktan kurtulmanın yollarını düşünen baba, nihayetinde çareyi oğullarından birini okutmakta bulur. “*Oğullarından hiç olmazsa birini okutup, kendini bildi bileli kanını emen sefalet kenesinden kurtulmaktı tek gayesi.*” (s. 19) Kendini bu sefaletten kurtaracak en son oğlu olarak gördüğü

²¹⁹ Güzel, s. 19.

²²⁰ Mehmet Şeker, *İslâm’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 5. bs., Ankara 2000, s. 32.

²²¹ E. Ünaslan, B. Şimşeker, *Temel İşletmecilik Bilgileri*, Detay Yay., Ankara 2006, s. 178.

²²² Türkçe Sözlük, s. 1981.

Alonso'nun karşısına geçip okumak istediğini söylemesi, babasının onu akıl hastası olarak düşünmesine neden olur. Alonso, babasının hiç tepki vermemesi üzerine bir süre sonra okumak için Avila'yı terk eder. Okulu biter bitmez Hıristiyanların ünlü bir vaizi olan Alonso, bundan sonraki yaşamını rahat olarak geçirir. Böylece Alonso, babasını haksız çıkarmış olur.

Romanda Osmanlı döneminde İstanbul'un yabancı mallara olan ilgisini bilen tüccarlar, buraya gelerek pazar kurarlar. Çeşitli ülkelerden gelen bu tüccarlar, ticaret yaparak hayli para kazanırlar. “*Oburdu İstanbul ve pek de meraklı. Uzak ve yakın memleketlerdeki tacirler şehrin bu zaafını gayet iyi bildiklerinden, sık sık ziyaretine gelir, mallarını ortaya dökerdi.*” (s. 216) Bu tüccarlar, mallarını sadece İstanbul'da yaşayan insanlara değil, İstanbul'a çeşitli ülkelerden gemileriyle gelen insanlara da satarlar. Bu nedenle kıyıya ne zaman gemi yanaşsa, tüccarların yüzü güler. Çünkü mutlaka onlara da mallarından satarlar.

Tüccarların İstanbul'a kurdukları pazarda her şey satılır. Mısır'dan şeker, İran'dan kumaş, Venedik'ten ayna, Çin'den ipek mendil, Koron ve Modon'dan zeytinyağı, Lübnan'dan amber, Moskof'tan kürk ve daha birçok ülkeden envai çeşit giyecek, yiyecek ya da koku gelir ve bu mallar, mutlaka alıcılarını bulur.

Mahrem'de Sibirya'nın Tobolsk şehrinde pazar kurma ve ticaret yapma çok revaçtadır. Tobolsk, konumundan ötürü mallarını satmak isteyen birçok tüccarın vazgeçilmezidir. Özellikle “*Buharalı ve Tatar tüccarlar Doğu'nun kıymetli mallarını taşırlardı Tobolsk pazarlarına.*” (s. 60) Pazar konusunda hayli uğrak bir yer olan Tobolsk'un kendi vatandaşları da çeşitli yollardan ticaret yaparlar.

Şehirde en önemli ticaret, samur kürklerinin satılmasıdır. Kürklerin ticaretini ise Tobolsk askerî valisi yapar. Samur kürkleri ile hayli para kazanan vali, bu kadar para kazanmasaydı, hiç hoşlanmadığı Tobolsk'ta yaşayamayacağını söyler. Sırf para hatırına sevmediği bir yerde kalır. Parayı çok seven vali, her günün sonunda yaptığı ticaretten ne kadar para kazandığını hesaplar.

Çok acımasız ve vurdumduymaz bir adam olan askerî vali, aynı zamanda haraç keser. Kendisine haraç vermemekte direnen Tunguzlar için ceza düşünmeye başlayan

askerî vali, nihayet hem para kazanabileceği hem de onları cezalandırabileceği bir çözüm yolu bulur. Vali, adamlarına Tunguzların çocuklarını kaçırır ve kaçırılan çocukları, ailelerine samur kürkü karşılığında satar. Sadece çocukları kaçırmakla kalmayan vali, ilerleyen zamanlarda kabile reisleri ve Şamanlara da el atar. Çünkü bu kişilerin daha fazla kürk getireceğini bilir. Nitekim öyle olur ve vali, çocukların aksine kabile reisleri ve Şamanlardan daha çok kürk elde eder. “*Onların karşılığında kızaklar dolusu kürk alabiliyordu.*” (s. 61) Böylece vali, samur kürkü ticaretinden sonra insan ticaretine başlar.

Ticaret sayesinde hayli para kazanan valiye, bir gün Timofei Ankidinov adlı bir avcı Samur-Oğlan’ı getirir. Karşısında yarı insan yarı samur birini gören vali, çok şaşırır ve onun kendisine mutlaka para getireceğini düşünür. Onu herkesin görmesini isteyen vali, Samur-Oğlan’ı göstermek için her akşam eğlence düzenler. Samur-Oğlan, bir masanın üzerine çıkar ve dans eder. Farklı kimliklerden birçok insan onu izlemek için valinin yanına gelir. Böylece askerî vali, Samur-Oğlan’ın gösterisi sayesinde samur kürkü ticaretinden daha fazla para kazanır. “*O bir samur-oğlandı. Tez zamanda, senelerin kürk ticaretinin kazandırabileceğinden çok daha fazlasını kazandırdı askeri valiye.*” (s. 63)

Bir gün Samur-Oğlan, her akşamki gibi gösterisini yapmak üzere masaya çıkarken aniden bayılır. Onun bayılması karşısında çok korkan askerî vali, elindeki nimetin bir gün ölebileceği duygusuna kapılır. Böyle bir kazançtan mahrum kalmak istemez ve Samur-Oğlan iyileşir iyileşmez onun soyunun devamını sağlamak için bir kadınla beraber olması sağlanır. Vakti geldiğinde doğum yapan kadın, biri insan diğeri samur-insan olmak üzere ikiz bebekler dünyaya getirir. Böylece askerî vali, ölene kadar samur-insanların ticaretini yaparak geçimini devam ettirir. (s. 64)

Bit Palas’ta küçük yaşta birbirinden ayrılan ikizlerden Cemal babası ile Avustralya’da, Celal ise annesi ile Türkiye’deki köylerinde yaşar. Uzun yıllar boyunca birbirlerini görmeyen ikizler, Cemal’in Türkiye’ye dönmesiyle nihayet bir gün buluşurlar. İkizler, ilk etapta birbirlerine ısınamazlar. Özellikle Celal, garip konuşan ve garip giyinen kardeşini yadırgar.

Cemal, İstanbul'a geldiğinin ilk günlerinde kardeşine yanında bir miktar para getirdiğini ve onunla bu parayla ortak bir işe girmek istediğini söyler. İkisinin yapabileceği bir iş araştıran ikizler, aynı işte uzmanlaştıklarını anırlar: Kuaförlük. “*Celal kadın kuaförüydü. Cemal ise kadın-erkek ayrımının yapılmadığı bir kuaförde yıllarını geçirmişti.*” (s. 70) Böylece kuaför salonu açmak için yer ararlar. Cemal, bir daire bulur ve hemen bir yıllık kirayı peşin öder. Hazırlıkları yapıp işe başlarlar. Ancak iş yapamamaları ve yağın yağmurlarla birlikte dükkânın sürekli sel altında kalması nedeniyle birkaç ay sonra bu daireden ayrılırlar. Elleri kalan parayı toplayıp bu defa Celal'in seçtiği bir daireye, yani Bonbon Palas Apartmanı'nın 3 numaralı dairesine taşınırlar. Bu dairede sadık müşteriler edinirler ve para kazanmaya başlarlar.

Araf'ta Gail ile Debra Ellen Thompson çikolata dükkânı işletir. Üniversite yıllarında tanışan ikili, hemen kaynaşır, aynı eve çıkarlar ve hatta homoseksüel bir ilişki yaşarlar. Bu dönemde, Debra ile tanışana kadar sadece çikolata ve muz ile beslenen Gail, Debra ile bir çikolata dükkânı açar. Gail, ortağı olduğu dükkân hakkında şunları söyler: “*Çikolata yapıyoruz. Aslında çikolatayı ben yapıyorum, Debra Ellen Thompson pazarlıyor.*” (s. 128) Dükkânda hayli değişik çikolatalar yapan Gail'in çikolatalarına çok fazla talep vardır. Dükkânda “*Horoskoplar, Kelt Aşk Düğümleri, Gotik Ejderler, Beş Köşeli Rün Yıldızları, Mısır Haçları, Kızılderili Totemleri, Şaman simgelerinden envai çeşit çikolata, barış güvercini şeklinde beyaz çikolatalar vardı*”r. (s. 212) Değişik çikolatalar yapmaları, onların müşterilerinin de çok olmasını sağlar. Böylece açtıkları dükkân, işler durumdadır.

Baba ve Piç'te Levon Usta'nın yanında kazan yapmayı öğrenen Rıza Selim, onun yanında çırak olarak çalışmıştır. Zamanla ustalığa kadar yükselen Rıza Selim, kazan yapma işinde çok iyidir. 1930'a kadar mesleğini başarıyla sürdüren Rıza Selim, bu yılda Türkiye'de cumhuriyetin hâlâ coşkuyla kutlandığını ve Türk bayrağına ihtiyaç olduğunu görerek kazancılık mesleğini bırakır ve bayrak yapımına geçer. Çünkü “*yeni rejimin öğrencilerden vatansever yetişkinler yetiştirecek öğretmenlere, milli burjuvaziye yaratmaya yardım edecek finansörlere ve bütün ülkeyi Türk bayrağıyla süsleyecek bayrak imalatçılara ihtiyacı vardı, kazancı*

ustalarına değil.” (s. 147) Rıza Selim, bayrak işine girip çok para kazanır ve İstanbul’un en zengin işadamlarından biri olur. (s. 374) Yeni işinin ona getirdiği rahat yaşama rağmen, “Soyadı Kanunu” çıktığında eski mesleğine olan bağlılığından bir şey kaybetmeyen Rıza Selim, Kazancı soyadını alır.

Romanda Zeliha Teyze’nin de bir dükkân işlettiğini görüyoruz. Hayata son derece umursuz yaklaşan ve hiçbir inanç taşımayan Zeliha Teyze, vakti geldiğinde *“bürokratik kurumlardan ya da komuta zincirlerinden hazzetmediği için kendine göre bir meslek”* (s. 83) seçer. Mesleği dövmeciliktir. Mesleğini başkalarına acı veren bir yaratıcılık olarak nitelendiren Zeliha Teyze, müşterileriyle çok ilgilidir ve onlar arasında bir fark gözetmez. Klasik dövme kalıplarını reddeden Zeliha Teyze, kendine özel bir koleksiyon geliştirir. Bu koleksiyon sayesinde de Zeliha Teyze, hayli para kazanır. Anlatıcı, onun iş hayatında refaha kavuşmasını şöyle ifade eder: *“Zeliha Teyze’nin işleri kısa zamanda büyümüş, özellikle bohem çevrelerde tam bir efsane olmuştu.”* (s. 85)

Aşk’ta Fahişe Çöl Gülü’nün cümleleriyle annesinin ve babasının fırın dükkânı işlettiğini biliyoruz. Bu dükkân sayesinde aile, orta halli bir şekilde geçinir. Fahişe Çöl Gülü ekonomik durumları hakkında şu cümleleri söyler: *“Zengin değildik. Çok küçükken dahi bunun farkındaydım. Ama fakir olmadığımızı da biliyordum. Dükkâna dilenmeye gelen fakir fukaranın gıpta dolu bakışlarından bilirdim halimizi.”* (s. 154) Bu halleriyle bile çok mutlu biçimde hayatlarına devam ederler. Ancak annenin doğum yaparken ölmesi, aileyi parçalar.

2. İşçi Olarak Çalışma

İşçilik, kavram olarak başkasına ait bir işte ücret alarak çalışmayı karşılar. İşçiler, *“çoğu düşünür tarafından ‘kol gücü ile çalışan’ ve/ya da ‘emeği karşılığında ücret’ alan işgücü”*²²³ olarak nitelendirilmiştir.

Bit Palas’ta Pavel Pavloviç Antipov ve Agripina Fyodorovna Antipova çifti, Rusya’daki Bolşevik Devrimi’nden kaçıp İstanbul’a gelirler. Yanlarında hatırı sayılır bir miktarda mücevher getiren çift, İstanbul’daki ilk aylarında bunları değerinden

²²³ Güzel, s. 58.

düşük bir fiyata satarlar ve çabuk tüketirler. Bu nedenle Pavel Pavloviç, çalışmaya karar verir. Ancak Rusya’da general olan Pavel Pavloviç, burada ne iş yapacağını bilemez. “*Kendini bildi bileli görüp geçirdiği her şey ya önceden ayarlandığı gibi, ya da olması gerektiği gibi gelişmişken, devrim onu tam da generalliğe yükseldiği sırada yakalamış ve senebesene kazandığı itibarı, kurduğu hayatı bir anda alaşağı etmişti.*” (s. 42) Kimliği ile hayat arasında kaldığı bu dönemde haftalar boyu sokaklarda dolaşarak iş arayan Pavel Pavloviç, nihayetinde bir kafeşantanda vestiyer olarak işe başlar. Ancak üzerine geçirdiği üniformadan ve çalışma koşullarından çabuk sıkılan Pavel Pavloviç, üçüncü günün sonunda işinden ayrılır ve bir daha iş aramaz.

İstanbul’a geldiklerinde hamile olan Agripina ise kocasının iş aramamadaki inadının geçmeyeceğini anlar ve “*daha önce hiç yapmadığı bir şeyi yapmaya, kocasından medet ummaktan vazgeçip, bizzat iş aramaya*” (s. 45) başlar. Agripina çok geçmeden şansının da yardımıyla bir pastanede garson olarak işe başlar ve böylelikle ailenin geçimini Agripina üstlenir. İşyerinde özellikle Rus olmasından dolayı, herkesin kendisine bir hayat kadını gibi davranmasını umursamayan ve inancı gereği Tanrı tarafından bir sınava tabii tutulduğunu düşünen Agripina, çalışmaktan vazgeçmez. Öyle ki doğum yaptıktan sonra dahi çalışmaya devam eder. Fakat kızlarının hastalıktan ve bakımsızlıktan ölmesi üzerine İstanbul’dan ayrılıp Paris’e yerleşirler. (s. 51)

Baba ve Piç’te Rose, boşandıktan sonra kızının ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaya başlar. Arizona Üniversitesi’nin kampüsündeki bir lokantada yarım gün çalışan Rose, yemekleri servise hazırlar. Ancak bu iş, onun ve kızının ihtiyaçlarını tam olarak karşılamaz. “*Yarım gün çalışıyorum, fazla para getirmiyor ama ne yaparsın?*” (s. 51) diyen Rose, Mustafa ile tanıştıktan sonra çalışmayı bırakır.

3. Memur

Memur, devlete bağlı olarak maaşla çalışan ve devlet tarafından çeşitli kamu kurumlarına görevli olarak atanan kişidir. Elif Şafak’ın romanlarında da memur olarak çalışan kişiler vardır. Ancak biz burada, ekonomik durumları hakkında bilgi edindiğimiz memurlardan bahsedeceğiz.

Pinhan'da Akrep Arif Mahallesi'nin tek bekçisi Beberuhi Rıza'dır. Beberuhi Rıza ile beraber önceleri iki bekçi daha vardır. Bunlardan biri olan Kabakulak Reşo, Nevres'in annesiyle beraber mahalleden kaçar. Diğeri, Sabırküpü Sabri ise yaşlandığı için görevini bırakır. Böylece koca mahallenin bekçiliğini yapmak Beberuhi Rıza'ya kalır. Bu durumdan hayli şikâyetçi olan Beberuhi Rıza, yanına birini arar. Ancak pek de acele etmez. Çünkü Ramazan ayı yaklaşmaktadır ve bu ayda verilecek bahşişleri ikiye bölmek istemez. (s. 85) Hem maaşı hem de kendisine gelen ek gelirlere dolayısıyla Beberuhi Rıza, rahat bir yaşam sürer.

Baba ve Piç'te Mustafa'nın cenazesini taşıyan cenaze arabası şoförü, işinden memnun olmadığından ve işinin kendisine gelir getirmediğinden bahseder. Mustafa'nın cenazesini eve getirirken şoförün yanına oturan Asya ve Armanuş, cenaze arabası geçerken bir taraftar grubunun gürültüyü kestiklerini görür. Asya şoföre itibarlı bir mesleğe sahip olduğunu söyleyince şoför işinden dert yanmaya başlar: "*Yok canım nerde, Bi kere geliri az, kıt kanaat, emeklilik dersen rüyanda görürsün ancak, sağlık sigortası yok, grev hakkı yok, hiçbir şey yok.*" (s. 362) Cenaze arabası şoförlüğü yapmadan evvel tır sürdüğünü de belirten şoför, o zamanlar çok rahat olduğunu anlatır ve üstlerinin kendisi üzerinde hâkimiyet kurmadığından bahseder:

.... İstanbul'dan al kargoyu yükle, istikamet belli, düş yollara, git babam git. Kimsenin kahrını çekmezsin. Öyle ağız kokusunu çekecek patron matron da yok! Kendi kendinin efendisisin valla. Kimsenin önünde eğilmezsin. Yükü hemencecik teslim etmen gerekmiyorsa yolda oyalanabilirsin. Dilediğin yerde mola verip bi sigara tütür. Kim karıştırmış keyfine. Yok hemen teslim istiyorlarsa hızlı gideceksin amma. Uyumadan sürmek gerekir. Onun dışında temiz iş. Dört başı mağmur. (s. 362)

Aşk'ta Amerikan ailesinde, ekonomik olarak rahat bir yaşam vardır. Onların bu yaşamı, David'in mesleğine ve onda gösterdiği başarıya bağlıdır. David, dış doktordur ve çok ünlüdür. "*Kocası David tanınmış bir dışçıydı; mesleğinde hayli başarılı ve çok para kazanan bir adam.*" (s. 12) Onun işindeki başarısı, ailesine maddî olarak geniş imkânlar sunar. Öyle ki İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu olan Ella, David'le evlendikten sonra maddî durumlarının iyi olması nedeniyle çalışmaya lüzum görmez. (s. 16)

4. Fuhuş

Fuhuş, para karşılığında kadın ve erkeğin cinsel ilişki yaşamasına verilen isimdir. Fuhuş, günümüzde bir mekân çerçevesinde yapıldığı gibi, fuhuş yapan kadınların sokaklarda da çalıştığı bilinmektedir.

Mahrem'de Tobolsk askerî valisi, Samur-Oğlan'ı göstermek için her akşam düzenlediği eğlencelerde aleni bir şekilde yapılan fuhuşa da müsaade eder. Samur-Oğlan'ı görmeye gelen kişiler, aynı zamanda fahişelerle de vakit geçirirler. Netice de bu durum, Tobolsk askerî valisine hatırı sayılır bir miktarda para getirir. (s. 63)

Aşk'ta Konya'da Fahişe Çöl Gülü'nün çalıştığı genelevin patronu hünsa biridir. Parayı çok seven ve para için yapmayacağı şey olmayan hünsa patron, emrinde birçok kız çalıştırır ve onlardan, özellikle Fahişe Çöl Gülü'nden hayli para kazanır.

Şems, Konya'ya geldiğinin ilk günlerinde sokaklarda dolaşarak şehri tanımaya çalışır. Dolaşırken bir evin önünde güzel bir gül bahçesi olduğunu görür ve ona daha yakından bakmak için eve yaklaşır. Bu esnada evin sahibi hünsa patron, burasının genelev olduğunu, eve herkesin girebileceğini ancak dervişlerin giremeyeceğini, yoksa Allah'ın kendilerini yakacağını söyler. Şems, ise derdinin eve girmek olmadığını, sadece güllerin dikkatini çektiğini söyler. Hünsa patron, gülleri Fahişe Çöl Gülü'nün diktiğini söyleyince Şems, içinde iyilik taşıyan bu kızın mutlaka bu evden kurtulacağını ifade eder ve o gün gelince kıza engel olmamasını ister. Bunun üzerine hünsa patron çok sinirlenir ve Şems'e “*Bu kızlar benim sermayem. Hangisine nasıl davranacağıma ben karar veririm, anladın mı? Buranın ağası benim. Hadi defol buradan!*” (s. 147) der. Kendisi için çalışan ve ona para getiren bir kızın elinden gitmesi düşüncesi bile hünsa patronu korkutur.

5. Yazarak / Çizerek Çalışma

Çok eski zamanlardan beri geçimlerini yazarak/çizerek sağlayan kişiler olmuştur. Ancak bu durum hayli eleştiri almış ve almaya da devam etmektedir. Edebiyattan para kazanma, günümüzde ticaret olarak görülmekte ve hoş karşılanmamaktadır. Günümüzde romanları aracılığıyla para kazanan ve bunun için eleştirilen Elif Şafak, bir yazısında bu eleştirilere şöyle cevap verir:

... toplumsal ve bireysel tahayyülümüzde öyle kolay kolay yan yana getirmek istediğimiz bir ikili değildir, para ile edebiyat. Geldikleri takdirde de bunun bizim tercihimiz olmadığını, sırf konuşuluyor diye konuştuğumuzu, yoksa asla, zinhar, haşa, böyle bayağı meselelerle ilgilenmeyeceğimizi aşikâr edebilmek için azami gayret sarf etmek âdetimizdir. Bu amaçla, telaffuza önem veririz genellikle. Yani siz siz olun, aman sakın öyle basitçe telaffuz edip geçmeyin bu iki kelimeyi, her birinin tınısı tıyneti kadar telaffuz biçimi de farklı. Usulü var, “para” derken ekşimeli suratınız, hani ne kadar hakir bir meseleden söz ettiğinizi yeterince belli edebilmek için karşıdakine. “Edebiyat” derken gevşemeli yüz kaslarınız, rahat; ama katı bir biçimde ki anlaşılın kıymeti. Yücelerden yücedir ya edebiyat, para ise ne kadar banal nasıl da pespaye... Has edebiyatçı, para kazanmak gibi aşağılık emellerden irak ve arınmış olmalıdır...²²⁴

Beşpeşe'de Rıdvan, eskiden gazetecilikle uğraşmıştır. Fakat Rıdvan, kimden kaldığı belirtilmeyen bir miras elde ettikten sonra işinden istifa ederek eskiden beri uğraşmak istediği yazarlık mesleğine adım atar. Yayımladığı ilk kitaplarını sonraki zamanlarda beğenmeyen Rıdvan, yeni bir tür denemeye karar verir. Bu yeni tür, polisiye romandır. Adli muhabir olarak gazetecilik mesleğine başlayan Rıdvan, bu türün tam kendisine göre olduğunu düşünür. (s. 113) Ancak Rıdvan, yazmayı düşündüğü polisiye romanına bir konu bulamaz. Bu sıralarda dostu Fatin Bey, konservatuardaki öğrencilerinden Zehra'nın yazdığı otobiyografisinden bahseder ve Rıdvan, bu yaşam öyküsünden bir polisiye roman konusu çıkarabileceğini düşünür. Rıdvan, Fatin Bey'e bu düşüncesini aktarır. Fatin Bey de Zehra ile Rıdvan'ı tanıştırır ve Zehra, bir süre sonra Rıdvan'ın annesinin ölümünü romanına konu etmesine izin verir.

Baba ve Piç'te mesleğini çizerek icra eden kişi, Alkolik Karikatürist'tir. Alkolik Karikatürist, çizdiği karikatürlerle hayli ün kazanır. Onun karikatürleri siyasî içeriklidir ve karikatürlerde Bakanlar Kurulu'na ve Başbakan'a hakaret ettiği gerekçesiyle hakkında dava açılır. Ülkenin en önemli mizahçılarından biri olan Alkolik Karikatürist, neşeli bir iş yapmasına rağmen çok sert bir yüz ifadesine sahiptir. Anlatıcı, bu durumu şu şekilde ifade eder: “*Ona bakınca ekmeğini mizahtan kazandığını, o ciddi ve durgun suratın arkasında en komik esprilerin cirit attığını tahmin edemezdi insan.*” (s. 90)

²²⁴ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=63> (06.06.2010).

Alkolik Karikatürist'in Hayatla Kavgalı Karısı da hayatını karikatür çizerek kazanır. Kocasıyla çizdikleri şeyler birbirine benzer ancak Alkolik Karikatürist'in Hayatla Kavgalı Karısı, onun kadar ünlü değildir. Bu nedenle kocasıyla arasına bir duvar örer. “.... kocasından çok daha iyi karikatür çizdiği halde onun kadar takdir görememenin acısını zehir gibi damarlarında” (s. 94) taşır. Alkolik Karikatürist'in başbakanı hayvanlara benzetmesi sebebiyle, hakkında açılan davalarda verilen cezalar ertelenir. Dava açılması ve cezanın ertelenmesi sosyal bir meseledir.

Karikatürist çiftin hayatını yazarak kazanan bir arkadaşları vardır. O da popüler televizyon dizilerine senaryo yazan Aşırı Milliyetçi Filmlerin Gayri Milliyetçi Senaristi'dir. Aslında tam bir nihilist olan senarist, mesleği gereği milliyetçi gibi görünür. Çünkü bu işin kendisine hayli para kazandıracağını bilir ve nitekim de öyle olur. Senarist'in işine karşı samimiyetsizliği sosyal bir problemi ortaya koymaktadır. Onun bu düşüncesine karşı olan Asya, senaristi şöyle eleştirir:

Keşke yaptığın işe inansaydın, o filmlere azıcık da olsa inancın olsaydı, bakış açımı sorgulasam bile samimiyetini sorgulamazdım. O senaryoları kitleler için yazıyorsun. Yazıyor, pazarlıyor, kamyonla para kaldırıyor. Sonra buraya gelip entelektüellerin takıldığı bu kafede kılık değiştiriyor, bizimle bir olup o filmlerle dalga geçiyorsun. İkiyüzlülüğün bir sınırı olmalı! (s. 218-219)

Romanda Armanuş'un büyük dedesi Ohannes İstanbulluyan'ın da geçimini yazarak sağladığını görüyoruz. Hem şair hem köşe yazarı olan Ohannes İstanbulluyan, İstanbul'da çok meşhurdur ve herkes tarafından tanınır. Ohannes İstanbulluyan'ın çok ünlü bir yazar olması, onun ailesine rahat bir yaşam olanağı sağlar. (s. 232) Ancak Ermeni çocukları için yazdıkları ve yazmak istedikleri kitap, sosyal bir problemi de beraberinde getirir. Bu problem, ailenin dağılmasına yol açar.

Siyah Süt'te geçimini yazarak kazanan birçok kişi vardır. Bunlardan biri anlatıcı, diğerleri ise anlatıcının romanda yer verdiği şairler ve yazarlardır. Anlatıcının yazı yazmasını körükleyen içindeki “*sesler korosu*”ndan Hırs Nefs Hanım'dır. Hırs Nefs Hanım'ın desteğiyle birçok esere sahip olan anlatıcı, bu yolla para kazanır. Anlatıcı, çocuk sahibi olmak veya olmamak arasında kaldığı bir dönemde Hırs Nefs Hanım'ın kapısını çalar ve kararsızlığını onunla paylaşmak ister. Ancak Hırs Nefs Hanım, anlatıcıya bu konuda çıkışır. Çünkü ona göre anlatıcı,

sadece romanlarına odaklanmalı ve başka hiçbir şey düşünmemelidir. “.... *Daha hayattayken ölümsüzleşmek lazım. Yeni kitaplar yazmalı, birbirinden yaratıcı kurgular yapmalı, kaleminin kalitesini artırmalısın. Hayat bir yarış. Geride kalmaya gelmez.*” (s. 79)

Romanda geçen diğer kişiler, Tolstoy, Zelda-Scott Fitzgerald, Sylvia Plath ve eşi Ted Hughes, Ayn Rand da geçimlerini şiir ya da roman yazarak sağladılar. Bu kişiler, ortaya koydukları eserlerle edebiyat camiasında iyi bir nüfuz elde ederler ve bu durum, onlara hayli para kazandırır.

6. Temizlikçi / Gündelikçi

Temizlikçi ya da gündelikçi, zengin ailelerin hanımlarına ev işlerinde yardımcı olan kişidir. Elif Şafak’ın romanlarında bu işi gerçekleştiren kadınların varlığını görmekteyiz.

Bit Palas’ta Meryem, kocasıyla beraber Bonbon Palas’ın apartman görevlisidir. Ancak kocasının apartmana dair hiçbir iş yapmaması, bütün işlerin Meryem’in üzerine kalmasına neden olur. Apartman sakinlerinin siparişleri ve onların çöplerinin toplanması Meryem’in sorumluluğu altındadır. Bunun yanı sıra Meryem, apartmandaki beş daireye ev temizliğine gider. Hafta içi her gün farklı bir daireyi temizleyen Meryem, hamilelik döneminde de çalışmaya devam eder. Meryem ve kocası, hem apartman görevliliğinden hem de bu temizlik işinden ekonomik olarak gelir elde ederler. (s. 191) Romandan anladığımız kadarıyla aile, herhangi bir geçim zorluğu yaşamaz.

Romanda Hijyen Tijen, temizliğe çok düşkün olduğu için evine sık sık temizlikçi alır. Evin istediği gibi temizlenmesini isteyen Hijyen Tijen, yanına aldığı yardımcılarının üzerinde baskı kurar. Bu nedenle Hijyen Tijen’in evini temizlemeye gelen kadınlar, onun davranışlarına katlanamazlar ve bir daha onun evine gelmezler. Apartmanın 3 numaralı dairesindeki kuaförde de Tijen’in bu yönü dedikodu malzemesi olur. “*Oooh, Tijen’e gündelikçi mi dayanır? Gelen kaçıyor*” (s. 83) gibi sözlerle kuaförde dedikodusu yapılır.

Hijyen Tijen'in tavırlarına karşı koyabilen tek kişi, onun evini temizlemeye giden Meryem'dir. Hijyen Tijen tarafından önüne yığılan işlere ses çıkarmayan Meryem, onun sözlerine ya da imalarına katlanamaz. Bu nedenle araları sürekli bozulur ve Hijyen Tijen, Meryem'den sonra gelen hiçbir gündelikçiyi beğenmediği için tekrar Meryem'den rica ile yardım ister. Meryem ile Hijyen Tijen'in bu ilişkisi devam eder ve her defasında barışırlar. Barışmalarının en büyük sebebi hem Hijyen Tijen'in özür diler tavrı hem de vaat ettiği yüksek ücrettir. (s. 215)

Temizliğe çok düşkün olan Hijyen Tijen'i, en sadık temizlikçisi olan Meryem'in doğum vaktinin yaklaşması ve onun işi bırakacak olması endişelendirir. Çünkü yeni bir yardımcı bulması gerekecektir. Meryem'in bir hafta sonra işi bırakmasından sonra Hijyen Tijen, kendisini endişelendiren bu duruma Meryem ile birlikte bir çözüm bulur. Buldukları çözüme göre, Hijyen Tijen başka işlerle ilgilenirken yeni gelen gündelikçinin başında Meryem duracaktır. “ *Meryem işi geçen hafta bıraktı. Ama o gidince ben çok zor durumda kaldım. Biz de böyle bir çare bulduk, şimdi Meryem neyin nasıl yapılacağını söylüyor. Sağolsun Esmâ Hanım da yapıyor.*” (s. 321)

Baba ve Piç'te anlatıcı, sabahın erken saatlerinde evinden çıkıp başka insanların evini temizlemeye giden kadınlara yer vermiştir. Bu kadınların, kendilerini çalıştıkları evdeki kadınlarla karşılaştırdıklarını ifade eden anlatıcı, onlara imrenerek baktıklarını söyler. Aralarında yaşam kalitesinin ve ekonomik farklılıkların olması, temizlikçi kadınları üzer. Anlatıcı, kadınların bu durumunu şu şekilde ifade eder: “ *Temizlikçi kadınlar, sitedeki kadınların sabah akşam yaptıkları duşların ya da köpüklü, sütlü banyoların uzunluğuna ve sıklığına şaşmaktan kendilerini alamıyorlar.*” (s. 221)

7. Sokaklarda Gezerek Çalışma

Sokaklarda gezerek çalışma, belirli bir işyerine ya da kuruma bağlı olmaksızın kişinin serbest çalışma olanağını yaratmasıdır. Elif Şafak'ın romanlarında da geçimlerini bu yolla sağlayan kişiler vardır ve bunların çoğu, genellikle sokaklarda dolaşarak para kazanırlar.

Pinhan'da Ceviziçi Tahir, sokak sokak gezerek içki satar. Her öğlen evinden dışarı çıkan Ceviziçi Tahir, geç saatlere kadar Akrep Arif Mahallesi'nde işi gereği dolaşır. Öğlen olunca işe başlamasının iki sebebi vardır. Birincisi eve geç geldiği ve gelir gelmez mahallede duyduğu dedikoduları karısına anlattığı için sabaha karşı uyuması, ikincisi ise müşterilerinin bir önceki gün içtikleri içki sebebiyle öğleye doğru uyanmalarındır.

Hal böyle olunca da, Ceviziçi Tahir, bölük pörçük uykusunu aldıktan sonra, başına takkesini, omuzlarına Bursa işi peştemalini yerleştirir; arağını, o kesif kokuyu içine çeke çeke hazırlar; bir nargile marpucunu üçe dörde katlayan bir ucu musluklu bağırsağı beline sımsıkı dolar; kadehini kuşağına dikkatle yerleştirir; uykusuzluktan gözakları torbalanmış karısını neşeyle öper; ve besmelesini çekip işe başlardı. (s. 73)

Ceviziçi Tahir, geçimini sokaklarda içki satmanın yanında, dedikodu meraklılarına mahallede edindiği son bilgileri söyleyerek de sağlar. Mahallede Ceviziçi Tahir'den içki alanlar, onun dedikoduya olan ilgisini bilir ve olan biten her şeyi ondan öğrenmek ister. Ceviziçi Tahir de dedikoduları bir bir söylerken her şeyi anlatmaz ve lafi değiştirerek ya da yarım bırakarak müşterilerinin merakını celp eder. Meraklanan müşteriler, dedikodunun geri kalanını dinleyebilmek için Ceviziçi Tahir'i sıkıştırırlar hatta ona para verirler. Müşteriler, böyle durumlarda “ ... *kendini ağırdan satıp naza çeken ayaklı meyhaneyi kovalamaya, kovalarken de keselerin ağızını açmaya mecbur kalırlardı.*” (s. 73) Böylelikle Ceviziçi Tahir, para kazanmanın kolay yolunu bulur ve “*arağı ucuz, dedikoduyu pahalıya*” (s. 72) satarak geçimini sürdürür.

Romanda geçimini sokakta gezerek sağlayan diğer kişiler ise Maile ve Naile'dir. Maile ve Naile bohçacılık yaparlar ve “*dibalar, hatailer, hakirler, dumuşkiler, abaniler, seraserlerle doldurdıkları bohçalarını sırtlayıp sabahtan akşama kadar sokak sokak, kapı kapı dolaşırlar.*” (s. 199) Sattıkları mallardan her birinin çok güzel ve çok kıymetli olmaları nedeniyle herkese satış yapmayan Maile ve Naile, sadece zengin kimselerin evine gider. Bu evlerde aynı zamanda bakla falı da bakarlar ve kimseye muhtaç olmadan, “*hiç kimsenin elini eteğini öpmeden, kendi yağlarında kavrularak yaşayıp*” (s. 199) giderler.

Şehrin Aynaları'nda Elena, bir gün Isabel'den izin alıp Andres'i bir festivale götürür. Festivalin olduğu sokak, çok kalabalıktır. Sokağın kalabalık olacağını bilen seyyar satıcılar da çok satış yapacaklarını düşünerek o gün oradadır. Yiyecek ve içecek satan bu seyyar satıcılar, festivalin başlamasının üzerinden az bir zaman geçmesine rağmen iyi satış yaparlar. Anlatıcı, onların iyi para kazandıklarını şu şekilde ifade eder: *“Suratlarındaki keyifli ifadeye ve giderek şişkinleşen para keselerine bakılırsa, onlar için hayli kazançlı bir gün olmalıydı.”* (s. 86)

Mahrem'de dolaşarak para kazananlar samur avcılarıdır. Çar'a bağlı bir adam olan Beketov, yanına otuz kişi alarak Yakutsk şehrini kurar. Bu şehirden Çar'a bir mektup yazan Beketov, onun için her çileye katlandığını ve bir kale kurduğunu söyler. Ancak Beketov, şehri kurduktan sonra buradaki hayvanların kürklerinin kendisine çok para kazandıracağını düşünerek burada Çar için değil kendisi için kalır. Yanındaki otuz adamla birlikte avladığı hayvanları gümrüğe götürüp satan Beketov, en çok parayı samur kürkünden kazanır. *“Her gün, binlerce altın paha biçilirdi samur kürküne.”* (s. 52) Başlangıçta amaçları zengin olup ait oldukları topraklara geri dönmek olan bu kişiler, şehri sevmemelerine rağmen sırf kürklerden kazandıkları paranın hatırına Yakutsk'ta kalırlar ve servetlerine servet eklerler. *“Her seferinde, kızaklarını gümrükte boşaltıp, keselerini doldurduktan sonra, gerisin geri dönüp bir kez daha dalıyorlardı o beyazlığa, ıssızlığa, uçsuz bucaksızlığa.”* (s. 53)

8. Diğer Meslek Grupları (Modellik / Seslendirme)

Mahrem'de Be-Ce, cüce olduğu ve kesik kesik çizgiler halinde gözlere sahip olduğu için bir ressamın dikkatini çeker. Be-Ce, her pazartesi akşamı bu ressamın atölyesine gidip ona ve onun öğrencilerine modellik yapar. Be-Ce'nin, işi gereği bir sandalyenin üstünde hiç kıpırdamadan oturması ve atölyedeki öğrencilere modellik etmesi gerekir. İki kısımdan oluşan bu işte Be-Ce, ilk kısımda üzerinde mor bir pelerinle modellik yapar. Hiç kıpırdamadan geçen dakikaların ardından on dakika mola verilir ve moladan sonra Be-Ce, üzerindeki pelerini atar ve çıplak bir vaziyette kalır. Anlatıcı, bu durumdayken onun ruh halini şu şekilde ifade eder: *“Adeta, vaktiyle dilediğince koşup oynadığı doğanın aynasında bir daha asla suretini*

göremeyeceğini yüreğinin derinlerinde hisseden bir siyahî köle gibi dikiliyordu satılığa çıktığı panayırda.” (s. 74)

Be-Ce, “Nazar Sözlüğü” ile ilgilenmeye başladığı zaman bu işten ayrılır. Ressam, en değerli modeline haftanın her günü çalışması için teklif götüreceği anda Be-Ce'nin işi bırakmasına üzüdür. Ona daha önce ödediğinden daha fazla ücret vereceğini söylese de Be-Ce'yi ikna edemez. Çünkü Be-Ce'nin bütün ilgisi ve dikkati artık ortaya çıkaracağı eserindedir. (s. 87)

Bit Palas'ta Metin Çetin, televizyon dizilerine seslendirme yapan bir şirkette çalışır. Düzenli olmamakla birlikte Metin Çetin, televizyon dizileri için seslendirmeler yaparak geçimlerini sağlar. Bunun dışında zengin kimselerin düğünlerine, nişanlarına ve özel günlerine giden Metin Çetin, oradaki çocuklar için Karagöz oynatır. Bu özel günlerde kendisine ikram edilen içkileri geri çevirmeyen Metin Çetin, alkollü olduğu için kendini kaybeder ve kuklaları oynatırken metinden çıkarak doğaçlamalar yapar. Bu doğaçlamalar, küfürlü ve argo sözlerle doludur. Yine bir düğünde içkinin dozunu fazla kaçıran Metin Çetin, Karagöz'ün ağzından damada hiç söylenmeyecek cümleler sarf eder. Bu müstehcen sözleri duyan düğün sahipleri de onu hırpalayarak kovarlar.

Her işinde mutlaka bir olay çıkaran Metin Çetin, huyu gayet iyi bilindiği için kolay kolay iş bulamaz. Anlatıcı, bu durumu şöyle ifade eder: “*Rezaletlerine tanık olanlar ona bir daha iş vermeye yanaşmadığından, kendisine sürekli yeni bir iş bağlantısı bulmak zorunda kalıyordu.*” (s. 186)

C. Diğer Gelir Kaynakları

İnsanlar, geçim sıkıntısı çektikleri zaman ek bir iş arama ya da ek bir gelir etme yoluna giderler. Ancak bazen de gelir, kişiye kendiliğinden ya da çalışmadan gelir. Bu bölümde ele alacağımız konu da, roman kişilerinin çalışmadan elde ettikleri gelirler üzerinedir.

1. Miras

Miras, bir kişiye ölmüş olan bir yakınından kalan mal, mülk ya da paradır. Ölen kişinin ölmeden önce yazılı ya da sözlü olarak, sahip olduğu serveti birine

bıraktığını ifade etmesiyle, mirası alacak kişi belirlenir. Mirası alan kişi de kendisine kalan serveti dilediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Bu durum, “*bütün hukuk sistemlerinde olduğu gibi şeriat hükümlerinde*”²²⁵ de bir hak olarak kabul edilmiştir.

Pinhan'da Hokkagülü İfakat, vaktiyle kendinden yaşça büyük bir adam ile evlenerek Akrep Arif Mahallesi'nin en büyük ve tek boyalı evine gelin gider. Evlendiği adam hayli zengin ve sözü geçer bir kişidir. Ancak adam, evliliklerinin ilk yılında vefat eder. Hokkagülü İfakat'a ise ölen kocasının ardından yüklü bir servet kalır. Hokkagülü İfakat kocasından kendisine kalan bu mirasla her gece eğlenceler düzenler. Anlatıcı onun zenginliğini şu cümleyle ifade eder: “*İfakat da adamcağızın kırkını beklemeye dahi lüzum görmeden, mirasını çatır çatır yemeye, gününü gün etmeye başlamıştı.*” (s. 203)

Şehrin Aynaları'nda Antonio Pereira ve Miguel Pereira'ya babalarından yüklü bir miras kalır. Bu miras, hem babadan oğla devredilen hekimlik mesleği hem de babalarının bu meslekten edindiği servettir. Kardeşlerden Antonio, hekimlik mirasını devralıp onu kendine meslek edinirken Miguel, mirasın para kısmıyla ilgilenir. Hayata karşı son derece umursuz olan Miguel, –büyük ihtimalle tıp eğitimi alı– okuduğu derslerden başarısız olur ve tam bir sefahat hayatı sürer. Hekimliği başaramayacağını ve bu mesleğin ona göre olmadığını düşünen Miguel, sadece türlü eğlenceler ve muziplikler ile ilgilenir. “*Sürdüğü sefahat hayatı, kırdığı kalpler, düşünmeden açtığı kilitli sandıklar, işlediği günahlar ve dillere destan vurdumduymazlığı*” Miguel'in yaşam biçimini özetler niteliktedir.

Beşpeşe'de Rıdvan, vaktiyle bir gazetenin haber merkezinde çalışmıştır. Rıdvan, işinde zamanla mertebesini yükseltir. Ancak bir süre sonra Rıdvan'a bir miras kalır ve bu mirasın verdiği rahatlıkla Rıdvan, işinden ayrılır. Edindiği servetle çalışmadan rahat bir yaşam sürebilecek olan Rıdvan, yine de yıllardan beri içinde kalan “yazar olma” isteğini gerçekleştirmeye çalışır ve nitekim birkaç kitap yazar. Böylece bir gazeteciyken miras yoluyla zengin olan Rıdvan, yazarlık mesleğine adım atar ve bu meslek ile kendisine ek bir gelir sağlar. (s. 111)

²²⁵ Kadriye Yılmaz Koca, *Osmanlı'da Kadın ve İktisat*, Beyan Yay., İstanbul 1998, s. 24.

2. Haraç

Haraç, kişilerin, gelir etme amacıyla başkalarından zorla aldıkları paradır.²²⁶ İncelediğimiz romanlarda haraç alımı ile karşılaşmaktayız.

Şehrin Aynaları'nda Dördüncü Murad zamanının İstanbul'u hakkında bilgi verilmiştir. Bu dönemde yeniçeriler, sipahiler ve çeşitli isyancılar, İstanbul'un çeşitli bölgelerinde taşkınlık yaparlar. Başlarına buyruk davranan bu isyancılar, padişahı ve devleti umursamazlar. İsyanların yanı sıra sipahiler, halktan haraç toplamaya başlarlar ve kendilerine haraç vermeyenlerin evlerini ya da işyerlerini yakarlar. Böylece hem padişaha karşı ayaklanırlar, onun emirlerini kulak ardı ederler hem de haraç yoluyla kendilerine maddî bir destek sağlarlar. *“Silahlarını yanlarından ayırmayan sipahiler İstanbul mahallelerini haraca keserken, haraç vermeye yanaşmayanların saçakları tutuşturuldu. Yanık kokuyordu ortalık.”* (s. 227)

Mahrem'de Yakutsk şehrini kuran Beketov ve onun otuz adamı, burada samur kürkü ticareti yaparak hayli büyük bir servet edinirler. Bu kişiler, buradaki zenginliği bırakıp da bağlı buldukları Çar'ın yanına gitmek istemezler ve Çar'a da bir şey söylemezler. Kış aylarında kürk ticareti yaparak para kazanan bu kişiler, karlar erimeye başlayıp bahar ayları geldiğinde yerlilerin bulunduğu bölgelere gider ve bu yerlilerden Çar'ın haberi olmadan onun için haraç, kendileri için hediye toplamaya başlarlar. Vermeyenleri ise vermediklerine pişman ederler. *“Yerliler yüzlerini görmedikleri, ismini işitmedikleri çara haraç; yüzlerini sevmedikleri, isimlerini öğrenemedikleri avcılara armağan vermeye yanaşmamalarının bedelini ağır öderdi.”* (s. 53)

Aşk'ta Fahişe Çöl Gülü, babasının ve üvey annesinin ölümünden sonra halasının yanına gitmek için bir yolcu arabasına biner. Ancak bir süre sonra araba, eşkıyalar tarafından durdurulur. Eşkıyalar yolcuların değerli eşyaları ile birlikte Fahişe Çöl Gülü'nü alıp ormana giderler. Fahişe Çöl Gülü, eşkıyalar tarafından kötü muamele görür. Fahişe Çöl Gülü, burada kaldığı süre içerisinde ormandan bazı at arabalarının rahatça geçtiklerini ve haydutlar tarafından durdurulmadığını fark eder.

²²⁶ Bunun yanı sıra Osmanlı döneminde gayrimüslimlerden (zımmîlerden) alınan toprak vergisine de “haraç” denmektedir.

Bunun nedenini bir süre sonra öğrenir. Bu at arabaları asil kişilere aittir ve bu asilzadeler, ormandan rahat geçebilmek için eşkıyalara haraç verirler. Böylece eşkıyalar hem haraç yolu ile hem de arabaları durdurup zorla ganimet elde etmek suretiyle gelir elde ederler. (s. 157)

3. Sadaka

Sadaka, kişinin isteyerek ve hayır yapma amacı ile başkasına verdiği paradır. Bunun dışında Ramazan ayında verilen “Sadaka-ı Fıtr” da “*Ramazan bayramından önce Ramazan orucunun yerine getirilmesine muvaffak olunması sebebiyle verilmesi emredilen sadakadır.*”²²⁷ Elif Şafak’ın iki romanında bu iki sadaka türünü görmekteyiz.

Pinhan’da Defterdar Celal Mahallesi’nde bulunan bir evliya türbesinin duvarına mahalle sakinleri tarafından bir sadaka taşı yerleştirilir. Bu sadaka taşı, mahallede çıkan bir yangında, ortalığın karışık olmasından faydalanan Sefih Ali adlı bir hırsızın, türbedeki örtüleri ve şamdanları çalıp gitmesi ve mahallelinin kaçıp gidenin evliya olduğunu zannetmesiyle o günün hatırası olarak türbe duvarına konulur. Sadaka taşına gittiği düşünülen evliyanın ismi verilir. Türbenin yanından geçenler, başlarının gözlerinin sadakası olsun diye bu taşa para bırakır. “*Türlü âfete bana mısın demeyen bu sadaka taşı, yolu buradan geçenlerin başlarının gözlerinin sadakası olarak, ömürlerinde hiç görmedikleri ve görseler de tanımayacakları Ademoğullarına, Havvakızlarına bıraktıkları nafakayı, ihtiyacı olanlara, usulca, usulünce teslim ederdi.*” (s. 83-85) Amaçları fakir kimselerin ihtiyaçları olan parayı, gelip bu sadaka taşından almalarını sağlamaktır. Hali vakti yerinde olmayan kimseler de buradan sadece ihtiyaçları olan parayı alır ve geri kalanını da kendileri gibi zor durumda olan kimselere bırakırlar. “*Fakir fukara, sefaleti bir kendinin çekmediğini gayet iyi bilir, paranın bir kısmını daha sonra gelecek kaderdaşlarına bırakırdı.*” (s. 84)

Aşk’ta Dilenci Hasan cüzam hastasıdır ve bu hastalık yüzüne yayılmıştır. İnsanlar onu gördüklerinde hemen yüzlerini buruştururlar ve ondan iğrenirler. Ancak Ramazan ayında, özellikle son gününde Dilenci Hasan, onların ilgi ve hoşgörülerıyla

²²⁷ Şeker, s. 134-135.

karşılaşırlar. İnsanlar, bu günlerde ondan iğrenmeyi bırakırlar. İşledikleri günahlar affolsun diye bu insanlar, bütün dilencilere, özellikle de perişan görünümlü olanlara sadaka verirler. *“O gün en iflah olmaz pintiler, cebinde akrep besleyen tipler bile sadaka vermek için yarışır. Ne kadar günah işlemişlerse affolunur umuduyla, Ramazan bitmeden muhakkak bir hayır yapmanın telaşıyla, elimize ya yiyecek ya mangır tutuştururlar, üç beş kuruş da olsa.”* (s. 138)

4. Bahşiş

Bahşiş, *“yapılan bir hizmete ödenen ücretten ayrı olarak fazladan verilen para”*²²⁸ dır. Bahşiş, tamamen isteğe bağlı olarak verilir.

Pinhan'da Akrep Arif Mahallesi'nin tek bekçisi Beberuhi Rıza, yakında gelecek olan Ramazan ayının hatırına, mahallenin tüm işlerini tek başına yetiştirmeye çalışır. Çünkü Ramazan bayramının ilk gününde verilecek bahşişleri sadece kendisinin toplamasını umar. Hatta alacağı bahşişleri nasıl harcayacağını hesaplamaya başlar. Bu nedenle yanına bir bekçi almak için acele etmez. (s. 85)

Bayram sabahı geldiğinde sabah erkenden kalkan ve davulu eline alıp mahalle sakinlerini bayram namazına çağırın Beberuhi Rıza, işini bitirip bahşiş faslına geçmeyi umar. Ancak Kevser Nine'nin, kendisine gelen ot çuvallarını taşıması için ona rica etmesiyle, bahşiş toplamayı ertelemek zorunda kalır. Beberuhi Rıza'nın Kevser Nine'ye büyük bir hürmeti vardır ve ona hayır diyemez. Teker teker çuvalları taşırken Beberuhi Rıza'nın aklında sadece bahşişleri vardır.

Beberuhi Rıza gayet iyi biliyordu ki, insanların eşkali nasıl türlü türlü ise, verdikleri bahşişler de türlü türlü olurdu. Kiminin ensesi kalın olduğu halde gönlü daracık olduğundan böylelerinden bir şey koparmak hayli güçtü. Onlar, olsa olsa içi lokum dolu bir mendil verirlerdi. Mendilleri sırığa asıp öyle dolaşırlardı Beberuhi Rıza ile oğlu. Lâkin kimi insan da bir kap yemekle kefaflı nefis ettiği halde öylesine elibol davranırdı ki, böylelerini sevmemek ne mümkündü. Lokumlu mendil de olsa bahşişi, Beberuhi Rıza koca Ramazan-ı Şerif boyu çektiklerinin semeresini görmek için sabırsızlanmaktaydı. (s. 201)

Beberuhi Rıza, bu hayalleri kurarken ve taşımak için son çuvalı kalmışken hava birden kararır ve yağmur yağmaya başlar. Yağmuru takiben güçlü bir fırtına

²²⁸ Türkçe Sözlük, s. 184.

kopar ve Akrep Arif Mahallesi türlü felaketler yaşar. Beberuhi Rıza da bir ay boyunca hayalini kurduğu bahşişlerinden mahrum kalır. (s. 202)

Mahrem'de Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, bir yokuşun sonuna kurulmuş olan vişne rengi çadırında kadınlar için çirkinliği, erkekler için güzelliği sergiler. Çünkü kadınlar, kendisinden daha çirkin olanları görmeyi sever. Erkekler ise güzel olan şeylere bakmaktan hoşlanır. Bu çadırda birçok oyuncu vardır. Fakat en ünlüler, erkekler için sergilenen La Belle Anabelle ve kadınlar için sergilenen Samur-Kız'dır.

Çadırda hem kadınlar hem de erkekler için sahneye çıkan ortak isimler de vardır. Bunlardan biri yılanbazdır. Gösteri sırası geldiğinde yılanbaz, ustalıkla yılanını oynatmaya başlar. Yılanın gözlerine bakanlar, çok korkarlar ve cehennemi görürler. *“Herkes arınmak istiyordu; mümkün olan en çabuk ve kolay şekilde arınarak cehennemden uzaklaşmak.”* (s. 69) Cehennemden uzaklaşmak yolunu kadere bahşiş vermekte bulan kadınlar ve erkekler, üzerlerindeki değerli eşyaları sahneye atarlar. Kadınlar genellikle takılarını, erkekler ise paralarını atarlar. (s. 154) Yılanbaz da atılan paralardan memnun bir şekilde gülümser ve bahşişlerini sepete atar, sahneden iner.

Baba ve Piç'te Mustafa'nın ölümünden sonra Kazancı kadınlarının gerekli kişilere bolca bahşiş dağıttıklarını görüyoruz. Kazancı kadınları, Mustafa'nın bedeni yıkandıktan sonra onu eve götürmek isterler. Gassal, kadınların bu isteğine önce karşı çıkar ancak onların isteklerine daha fazla itiraz edemez. Gassalın izin vermesi üzerine Cevriye Teyze ona bolca bahşiş verir. (s. 355) Mustafa'nın cansız bedenini eve getiren cenaze arabası şoförü de Kazancı kadınlarının bahşişinden nasibini alır. Zeliha Teyze, evin önüne geldiklerinde şoföre teşekkür edip bahşiş verir. (s. 364)

Eve girdikten sonra Kazancı kadınları, Mustafa'yı bir odaya alırlar ve bir imam çağırırlar. İmam Mustafa'nın başucunda Kur'ân-ı Kerîm okuduktan sonra evden çıkmak üzere ayağa kalkar. Banu Teyze hemen imamın peşinden seğirtir ve onun elini öperek bahşişini verir. (s. 369)

Aşk'ta Şems ile Mevlâna, "İlahi Aşk"ı temsil eden bir sema gösterisi yapmayı kararlaştırırlar. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra herkesi gösteriye davet ederler. Ayinin olduğu akşam Anadolu Selçuklu Hükümdarı Keyhusrev de en ön sıradaki yerini alır. Ayin sırasında dervişler ney eşliğinde dönerek sema etmeye başlarlar. Ayin bittikten sonra herkesin yüzü güler. Hükümdar Keyhusrev de ayağa kalkar ve "*Hepinizi tebrik ederim! Bize muhteşem bir akşam yaşattınız. Ayin içime işledi.*" (s. 332) der ve sahneye bir kese altın atar. Bu bahşişe Mevlâna teşekkür eder. Keyhusrev ise arkasını dönmüş gitmek üzereyken sahneye fırlattığı kese, Şems tarafından hükümdarın ayaklarının dibine atılır. Şems, Keyhusrev'in kendine baktığını görünce "*Biz para için sema etmiyoruz. Sema manevi, semavi, ruhani bir danstır; yalnız ve yalnız aşk için yapılır. O yüzden al paranı! Senin o altınların bizim katımızda geçmez.*" (s. 332) der. Hükümdar da bir şey söylemeden adamlarıyla birlikte oradan ayrılır.

5. Dilenmek

Dilenmek, yardıma ve paraya muhtaç olan kişilerin insanlardan para ya da sadaka istemelerine dayanır. Bunu gerçekleştiren kişilere de dilenci denir. Elif Şafak'ın romanlarında geçimini dilenerek sağlayan pek çok dilenci vardır ancak onların ekonomik durumları ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Pinhan'da roman kahramanı Pinhan, Dürri Baba Tekkesi'nden kendi hikâyesini bulmak için ayrıldıktan sonra İstanbul'a gelir ve burada bir dönem Hırpani Baba Tekkesi'nde ikamet eder. Bu tekkeye intisap eden bütün dervişler, sırayla ellerine keşküllerini²²⁹ alırlar ve dilenmeye çıkarlar. Ancak dervişler dilenerek ekonomik olarak gelir elde etmekten ziyade nefislerini köreltmeyi amaçlarlar. Yine de kendilerine verilen para ile bir gelir elde ederler. (s. 140)

Araf'ta Gail ile Debra Ellen Thompson'un çikolata dükkânlarının önünden her gün aynı saatte evsiz bir dilenci kadın geçer. Yırtık, eski giysiler giyen ve elinde tekerlekli, kirli bir bavul taşıyan bu kadın, önüne çıkan herkese "*İsa bana fazladan*

²²⁹ Keşkül, insanların para atması için dilencilerin ellerinde tuttıkları kâsedir. Daha açıklayıcı bir ifade ile keşkül "gezici bazı dervişlerin ellerinde tuttıkları, Hindistan cevizi kabuğundan, metalden veya abanozdan yapılmış dilenci çanağı"dır. Bkz. Türkçe Sözlük, s. 1148.

bir dolarınız olduğunu söyledi.” (s. 169) der ve bundan başka hiç konuşmaz. Ancak bir gün Gail’in dükkânına giden Ömer’le karşılaşan dilenci kadın ona hem farklı bir cümle kurar hem de onunla sohbet eder. Kadın Ömer’e “İsa bana fazla sigaranız olduğunu söyledi...?” (s. 211) der ve ona nereli olduğunu sorar. Böylece Ömer ile dilenci kadın ayaküstü biraz konuşurlar.

Aşk’ta Dilenci Hasan, Konya sokaklarında dilencilik yapar. Başka yerlerde cüzamlı kişilerin şehirden uzaklaştırıldığını belirten Dilenci Hasan, Konya’da dilenmeye izin verildiğini söyler. Cüzamın ileri safhasında olan ve hastalığı nedeniyle herkesin küçümsemesine maruz kalan Dilenci Hasan, geçimini hem dilenerek hem de onlar için dua ederek sağlar. “*Cüzâmlıysan hayatta kalmanın iki yolu var: Birincisi başkalarından dilenmek, ikincisi başkalarına dua etmek. İkisi de karın doyurur.*” (s. 138)

Konya’da yaşayan insanlar, Dilenci Hasan’ın hem yüzündeki yaralardan öğrenirler hem de zor duruma düştüklerinde ondan kendileri için dua etmelerini isterler. Çünkü onlara göre cüzamlı kişilerin duaları kabul olunur. Dilenci Hasan onların yanlış düşündüğünü, eğer duaları kabul edilse kendisinin bu halde olmayacağını ifade eder. Ancak yine de onlar için dua eder ve karşılığında para alarak karnını doyurur.

Dua ederek para kazanma gibi kolay bir yolu tercih etmeyen Dilenci Hasan, dilenmenin daha fazla para getirdiğini ve dilenirken kimseyi kandırmadığını belirtir. Bunun için dilenmekten vazgeçmeyi hiç düşünmez. Dilenci Hasan, dilenirken Cuma günleri namazdan ve Mevlâna’nın vaazından sonra ve Ramazan aylarında hiç olmadığı kadar para elde ettiğini ifade eder. “*Cuma günleri haftanın en ballı günüdür. Tabii şayet aylardan Ramazan değilse: Mübarek Ramazan geldi mi dilenci kısmının kazancı tümünden tatlı olur.*” (s. 138)

6. Kiraya Verme

Bir ya da daha fazla gayrimenkule sahip olan kişi, sahip olduğu mülkü başkasına kiraya vererek gelir elde edebilir. Bu mülk, bir ev, dükkân ya da arazi olabilir. Elif Şafak’ın romanlarında kiraya verilen mülkler, evlerdir.

Mahrem'de Şişko, bir dönem babaannesi ile birlikte onun evinde yaşar. Babaannenin yirmi iki yıldır oturduğu evin sahibi, üst komşusu Kıymet Hanım Teyze'dir. Kıymet Hanım Teyze'nin bu evin dışında bir üst mahallede de evleri vardır ve evlerin hepsinde de kiracı oturur. Kolay kolay evden çıkmayan Kıymet Hanım Teyze, sadece kedisi Elsa'nın ciğeri bittiğinde kasaba gitmek için ve aybaşlarında evlerinin kirasını toplamak için dışarı çıkar.

Bir gün çok sevdiği kedisi Elsa'yı ölü bulan Kıymet Hanım Teyze, onu öldürenin Şişko olduğunu bilir. Bu nedenle her yerde Şişko'yu arar. Şişko'nun babaannesi ise ev sahibesini sakinleştirmek için eve getirir ve ona mantı ikram eder. Kıymet Hanım Teyze, mantıların içine Şişko'nun cam kırıkları koymasından habersiz, tabak tabak mantı yer. Yemeyi bitirdikten sonra da Kıymet Hanım Teyze'nin dili kesilir ve ağzı kan içinde kalır. Kıymet Hanım Teyze de sebebi felaketi olan bu kızı uzaklaştırmak için, babaannenin tüm ricalarına rağmen, onları evden çıkarır.

Bit Palas'ta Pavel Pavloviç ve Agripina çifti, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Paris'e yerleşirler. İstanbul'da kızının cansız bedenini bıraktıktan sonra psikolojisi alt üst olan Agripina, Paris'te bir akıl hastanesine yatar. Onun hastanede olduğu dönemde bir kadınla yasak ilişki yaşayan Pavel Pavloviç, gayrimeşru bir kız çocuğu babası olur. Bu dönemde hastanenin başhekiminden karısının fenalaştığına dair bir mektup alan Pavel Pavloviç, karısının kendisine ihtiyacı olduğunu düşünerek derhal hastaneye gider. Agripina ile karşı karşıya geldikten sonra Pavel Pavloviç, onun İstanbul'a gitmek istediğini anlar. Onu yalnız bıraktığı için çok pişman olan Pavel Pavloviç, onunla beraber İstanbul'a gider. Burada ismini karısının koyduğu bir apartman yaptıran Pavel Pavloviç, karısıyla birlikte apartmanın 10 numaralı dairesine taşınır. Ancak çift, iki yıl arayla vefat eder. (s. 63)

Babası öldükten sonra apartmanın tek sahibi olan Valerie Germain, ilk etapta bu mirası kabul etmez. Ancak yine de İstanbul'a gelerek Bonbon Palas Apartmanı'nı görür. Derhal bir Türk emlakçı bulur ve bütün daireleri kiraya verir. Her ay düzenli olarak hesabına para yattığı sürece bu apartmanla hiç ilgilenmeyen Valerie Germain'e bir süre sonra Madam Teyze'den mektup gelir. Madam Teyze, kiracısı

olduğu 10 numaralı dairede babasından kalan çok kıymetli eşyalar olduğunu ve isterse onları gönderebileceğini söyler. Valerie Germain ise eşyaları istemediğini nazikçe ifade eder. Madam Teyze tekrar bir mektup yazar. Mektubunda evde olan eşyaları yüz seksen madde halinde sıralayan Madam Teyze, bu eşyaları muhafaza edeceğini belirtir. (s. 64)

7. Karaborsa

Karaborsa, yasal olarak fiyatı belirlenen bir malı, değerinden daha fahiş bir fiyata satmaktır. Diğer yandan karaborsa “*piyasada olmayan bir malın gizlice yüksek fiyatla alınıp satılması işi*”²³⁰ dir.

Bit Palas'ta Pavel Pavloviç, İstanbul'da daha fazla yaşayamayacaklarını anlayınca Paris'teki kardeşine mektup yazar ve ondan kendilerini yanına almalarını ister. Nitekim bir süre sonra Pavel Pavloviç ile Agripina, Paris'e gelirler. Paris'e geldikten sonra kardeşinin yardımıyla yasa dışı yollarla ticaret yapmaya başlar. Asker olduğu için İstanbul'da hiçbir işte tutunamayan Pavel Pavloviç, burada kaybettiklerini geri alabilmek için hırslı bir şekilde para kazanmaya başlar. Parayı İkinci Dünya Savaşı süresince karaborsacılık yaparak kazanır ve bu yolla büyük bir servet elde eder.

Zaman geçtikçe ticaretin de askerliğe benzediğine inanmaya başladı ve kendini tamamen bu işe adadı. Hayatının belli bir aşamasında, dönüp dolaşp, vaktiyle burun kıvırdığı yola son sürat dalanların ilkesiz azmi onda da vardı. Arada kaybettiği zamanı telafi etmek istercesine atak ve sabırsızdı. Ama şansının tam anlamıyla açılması, çok daha sonra, yeni bir dünya savaşının çıkmasıyla mümkün olacaktı. Savaş boyunca karaborsacılıktan hatırı sayılır bir servet ve apseli bir itibar edindi. (s. 52)

Sırf askerlik yıllarında yaşadığı hayata geri dönmek amacıyla bu yola çıkan Pavel Pavloviç, yine de bu hayatına çabuk alışır.

8. Şantaj

Şantaj; birinin, duyulması halinde zor duruma düşecek bir kişi hakkında bir haber ya da bilgi elde etmesi ve bunun karşılığında para istemesidir. Bu kişi, istediği

²³⁰ Türkçe Sözlük, s. 1075.

parayı alamaması durumunda haberi başkalarına veya yetkililere söyleyeceği tehdidiyle karşısındakine gözdağı verir ve onu korkutur.

Beşpeşe'de Semiha Hanım, evliyken Mehmet Emin Bey ile yasak bir ilişki yaşar. Bu yasak aşkı biri bilir ve bu kişi, Semiha Hanım'a ilişkisinden dolayı sürekli şantaj yapar. Semiha Hanım'a bir mektup yazan şantajcı, onun kendisini ciddiye almamasından dolayı ikinci bir mektup yazar. Bu mektuptan sonra şantajcıyla buluşan Semiha Hanım, ona ilişkisinin bittiğini söyler. Ancak bir süre sonra şantajcı, çifti tekrar görür ve Semiha Hanım'a yeni bir mektup yazar: "*Gizli randevularınıza son verdiğinizizi söylemiş olmanıza rağmen, Salı günü sizi tekrar Vaniköy'de gördüm. Bu ne utanmaz ve cüretkâr bir şehvet düşkünlüğüdür? Cuma günü aynı yerde, geçen seferki meblağın iki katını bekliyorum.*" (s. 563)

Semiha Hanım, yaşadığı yasak aşkın duyulmaması için şantajcıya sürekli ve düzenli olarak para verir. Bu esnada doğum yapan Semiha Hanım, şantajcısından bir mektup alır. Mektubunda bebeğin babasının kim olduğu konusunda şüphe ettiğini ima eden şantajcı, paranın devamını talep eder. Ancak bu son mektup olur. Anneannesinin ölümünden sonra bu mektupları bulan Zehra, mektupların niye kesildiğini anlayamaz. "*Semiha Hanım ile şantajcı mektup gerektirmeyen bir buluşma şifresi ya da ödeme planı geliştirmiş olmalıdır. Yasak aşk bir yerde sona ermiş ama meyvesi capcanlı dururken olay artık aylığa falan bağlanmıştır.*" (s. 570) Romanda Semiha Hanım'ın para vermeyi neden kestiğine dair net bir cümle yoksa da şantajcının iyi para elde ettiğini söylemek mümkündür.

D. Ekonomik Çöküş

Ekonomik olarak çöküş, bireylerde olabileceği gibi toplumlarda da görülebilir. Üretim kaynaklarının yetersizliği, ihracatın az ithalatın fazla olması, enflasyon, malî kriz, piyasa durgunluğu vb. gibi durumlar, toplumun ekonomik bağlamda sıkıntı çekmesine, hatta çökmesine neden olabilir. Bunun yanı sıra toplumdaki bireylerin paralarını ya da yatırım yapmak üzere aldıkları mallarını/mülklerini (altın, ev vd.) piyasaya sürmemeleri ve paraya dönüştürmemeleri de toplumda ekonomik sıkıntı yaratabilir.

Toplumlar gibi bireyler de ekonomik çöküş yaşayabilir. Ülkede baş gösteren pahalılık, ülke ekonomisinin bozuk olması, geçim sıkıntısı, kişilerin tüketim hesaplarının yanlış planlanması, iflas ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen işsizlik, bireylerin malî problem yaşamalarının en belirgin nedenleridir.

Elif Şafak'ın romanlarında da ekonomik olarak çöken roman kişileri vardır. Bu kişilerin çöküşünü geçim sıkıntısı, iflas ve işsizlik hızlandırmıştır.

1. Geçim Sıkıntısı

İnsanlar, hayatlarını idame ettirmek için çalışmak ve emek harcamak zorundadırlar. Ancak onların çalıştıkları işlerden kazandıkları para ile harcadıkları para arasında uçurumun bulunması, yani üretimden gelen paranın tüketimi karşılamaması geçim sıkıntısına neden olur. Günümüzde de en önemli sorunsallardan biri olan geçim darlığı ya da zorluğu, insanları çaresiz bırakmakta, hatta daha ciddi sorunlara neden olmaktadır. Özellikle fakir kesimin sıklıkla yaşadığı geçim sıkıntısı, *“mülk sahiplerine oranla emekleri karşılığında çalışarak yaşamını sürdürmekten başka alternatifi olmayanın temel gerçekliği olarak karşımıza çıkar.”*²³¹

Pinhan'da roman kahramanı Pinhan'ın babası, yıllar önce vefat etmiş ve evin sorumluluğu, çocukların bakımı annesinin omuzlarına binmiştir. Anne, bu işin üstesinden nasıl geleceğini, çocuklarının karnını nasıl doyuracağını ve evi nasıl geçindireceğini bilemez. Bu esnada Pinhan'ın Dürri Baba Tekkesi'ne intisap edecek olması anneyi bir nebze mutlu eder. Sofradan bir boğazın eksilmesi annenin içini rahatlatır. Kendisini bir yükten kurtardığı için oğluna hayır duaları eden anne sefaletin pençesinden kurtulamadığı için bir süre sonra, dualarını beddua olarak değiştirir. *“.... açlık ve fukaralık kapıya dayandığında dualarının topunu birden geri alıyor; oğlunun, anasını bir başına, dört yetimle bırakıp gitmiş olmasına içerliyor, köpürdükçe köpürüyor.”* (s. 19)

Bit Palas'ta bir üniversitede öğretim görevlisi olan Ben, evliliği boyunca geçim sıkıntısına düşmemiş, Ayşin'le boşandıktan sonra parayı yetiştiremediği için geçim derdine düşmüştür. Evlendiği zaman Ayşin'le ortak bir şekilde evi geçindiren

²³¹ Güzel, s. 19.

Ben, bu dönem boyunca Aysin'in anne ve babasına ait bir evde oturur. Böylece Ben, ev kirası vermez sadece masrafları karşılar.

Aysin ile boşandıktan sonra bir ev kiralayan Ben'in masrafları artar. Bu dönemde maaşının yarısını kiraya, yarısını da içkiye veren Ben, geçim sıkıntısına düşer. “*Birdenbire ummadığım masraflarla ve kira ödeme derdiyle karşı karşıya kalınca, gülünçleşti maaşım.*” (s. 169) Kenarda köşede herhangi bir birikimi olmayınca Ben, ayın sonunu zor getirir ve yeni gelirler elde etmenin yollarını arar. (s. 274) Bir süre sonra da komşusu Hijyen Tijen'in kızı Su'ya İngilizce dersi verir.

Araf'ta Ömer, Gail ile henüz öğrenciyken ve bir iş sahibi olmadan evlenir. Çift, bir dönem Ömer'in Piyu ve Abed ile paylaştığı öğrenci evinde kalırlar. Ancak bu dönemde Gail'in gittikçe kötüleşmesi ve içe kapanması, Ömer'i yeni bir eve taşınmaya götürür. Çünkü Ömer, ayrı bir eve çıkarlarsa Gail'in düzeleceğini umut eder. Ailesinden gelen paranın dışında hiçbir gelir kaynağı olmayan Ömer, yeni bir ev bulup oraya taşınırlarsa evin kirasını ve diğer masrafları karşılayamayacağını bilir. Bu nedenle de çok sıkılır. Ancak ailesinin artık evlendiğini öğrenmiş olması ve bir süre sonra zorluk çekmemesi için ailesinin para gönderecek olmasını bilmek, Ömer'in içinin rahatlamasına neden olur. Ancak ailesinden maddî destek gelene kadar Ömer, bu konuda çok sıkıntı çeker. (s. 295)

Romanda Abed'in Amerika'da doktora yapan ikisi Mısırlı, birisi Pakistanlı üç Müslüman arkadaşı da geçim sıkıntısı çeker. Bu üç kişi, fakir değillerdir ama yabancı bir ülkede öğrenci olmanın getirdiği sorunlarla geçim sıkıntısı çekerler. “*.... hiçbiri fakir değildi belki ama kıt gelirleriyle epey zorluk çekiyorlardı.*” (s. 202)

2. İşsizlik

İşsizlik, bir işte çalışmama ya da çalıştığı işten kovulma anlamına gelir. Çalışmaya ve para kazanmaya alışmış olan ve ekonomik gücü elinde bulunduran ancak çeşitli nedenlerle işsiz olan birey, pek çok sorun yaşayabilir. İşsizlik ya da işsiz kalma, “*insanların ekonomik hayatını olduğu kadar, sosyal durumlarını da olumsuz*

yönde etkiler.”²³² Bu durum, aile içinde probleme de neden olabilir. Örneğin evin erkeği işsizse bütün aile işsiz demektir. Böylece işsizlik, beraberinde geçim sıkıntısını getirir.

Kişinin bağlı bulunduğu işten çıkarılması da işverenin, işçilerine maaş vermekte zorlanması ya da kişinin çalışmasından verim alamaması nedeniyle olabilir. Diğer taraftan “işsizliğin sebebi kişisel ilişkilerden çok, emek bolluğu olduğunda, işverenler arasında, çıkarılması için gelişigüzel seçilse bile işçilerin performanslarında bir sorun olduğu inancı yaygındır.”²³³

Bit Palas'ta Nadya Onissimovna, Profesör Kandinsky'nin yanında böcekbilim asistanı olarak çalışmıştır. Son derece aksi bir adam olan profesörün sadece kendisine iyi davranması nedeniyle rahat bir iş hayatı geçiren Nadya, onun evinde bir elektrik kaçağı yüzünden ölmesine hayli üzülür. Bir süre sonra bu sıkıntısının yerini daha büyük bir sıkıntı alır. Profesör öldükten sonra laboratuarda bütçenin yetmemesi nedeniyle deneyler durdurulur ve birçok kişi mecburen işten çıkarılır. İşten çıkarılanlardan biri de Nadya'dır ve Nadya sekiz ay işsiz gezer. “*Nadya Onissimovna da bu alt üst oluştan nasibini almıştı. Metin Çetin ile tanıştığı anda sekiz aydır işsizdi.*” (s. 183) Metin Çetin ile tanıştıktan sonra evlenip onunla İstanbul'a gelen Nadya, burada yeni bir iş bulma umudunu bir süre canlı tutar. Bir böcekbilimci ve özellikle yabancı bir kadın için hiç iş olmadığını anlayan Nadya, kendisini ev hanımlığına alıştırmaya çalışır. (s. 185)

Romanda işsiz olan bir diğer roman kişisi, Hacı Hacı'nın oğludur. Sürekli iş arayan bu adam, bir türlü kendine göre iş bulamaz. Onun iş bulamaması da karısının çalışmasını gerektirir. Kadın, bir sinema gişesinde çalışır. Çiftin çocuklarına ise Hacı Hacı bakar. “*Sabah erkenden anneleri işe, babaları iş aramaya gittiğinden, çocuklara bütün gün dedeleri bakıyordu.*” (s. 125)

²³² Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yay., 3. bs., Ankara 1997, s. 80.

²³³ Keith Grint, *Çalışma Sosyolojisi*, Çev. Veysel Bozkurt, Alfa Yay., İstanbul 1998, s. 50-51.

3. İflas

Bit Palas romanında Bonbon Palas Apartmanı'nda birden bire bir çöp kokusu ortaya çıkar. Apartman sakinleri, kokunun, apartmanın önüne yığılan çöplerden kaynaklandığını zanneder. “*Bonbon Palas uzun süredir şikâyetçiydi çöplerden; içindekilerden ziyade dışındakilerden.*” (s. 17) Çöpü toplaması gereken özel şirketin iflas etmesi ve dolayısıyla çöplerin yaklaşık iki buçuk ay boyunca toplanmaması, apartmanın önünde bir çöp yığını oluşmasına neden olur. Batan şirketin ardından yeni bir şirkete bağlı çöp toplayıcılar çöpleri kaldırır ama o pis koku apartmandan bir türlü çıkmaz. Şirketin iflas etmesi ve çöplerin uzun süre alınmaması nedeniyle sosyal bir problem yaşanır.

Aşk'ta Aziz, eşi Margot öldükten sonra hayata küser ve o ana kadar görmediği bir hayat yaşamaya başlar. Bu dönemde iyi arkadaşlıklar edinmeyen, uyuşturucu kullanmaya alışan ve evli kadınlarla dost hayatı yaşamaya başlayan Aziz, dört yıl gibi bir sürede varını yoğunu kaybedip iflas eder. İşini ve evini kaybeden Aziz, yaklaşık on beş ay kadar bir sığınma evinde kalır. Uyuşturucu yüzünden tanınmaz bir hale gelen Aziz, bir gün kendine gelir ve eskiye dair elinde ne varsa hepsini mülteci ailelere dağıtır.

Bu dibe vuruştan sonra Aziz, fotoğrafçılık mesleğine tekrar başlamak ister ve hemen bir iş bulur. (s. 282) Bu sıralarda bir antropolog ile tanışır ve onunla tanışması hayatını başka bir mecraya sürükler. Onun tavsiyesi ile Mekke ve Medine'nin fotoğraflarını çekerek zengin olma hayali kuran Aziz, önce Fas'a giderek orada Baba Samed'in başında bulunduğu bir tekkede bir süre ikamet eder. Burada çok değişen Aziz, tasavvufla ilgilenir ve sonrasında bir suffî olur. (s. 287)

VI. YABANCILAŞMA VE KİMLİK BUNALIMI

A. Tanımlamalar

Kimlik, en basit tanımıyla, insanın içinde bulunduğu bölgenin kültürünü benimsemesi ile elde edilen bir benlik veyahut kişinin belirli özelliklere sahip olduğunu somut örneklerle gösteren bir belgedir. Diğer bir ifade ile “*kimlik, kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların ‘kimsiniz, kimlersiniz?’ sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır.*”²³⁴ Sözcüğü, bireyin sorulan bu soru karşısında ismini ve geldiği soyu söylemesi, onun kişisel ve kültürel kimliğinin ne olduğu ve kim olduğu hakkında bilgi verir. Bunun yanı sıra verilen cevap, bir bakıma kişinin kim olmadığını da gözler önüne serer. Dolayısıyla bu durumda bir karşı kültür ya da kimlik söz konusudur. Bireyin, kimlik sorunu ya da bunalımı da işte bu “karşı” veya “öteki” kültürle karşılaşması sonucu ortaya çıkar.

Kimlik sorununun en önemli nedeni bireyin/toplumun ait olduğu kültürü “öteki” kültürle karşılaştırmaya çalışması ya da ondan etkilenmesidir. Böyle bir durumda karşısına iki veya daha fazla kültürü alan birey/toplum, çatışmaya girer. İkisinden vazgeçemeyecek ya da birini bırakıp diğerini benimseyecek hale gelen kişi/grup, o an olmasa bile ileriki zamanlarda bu çatışma yüzünden ciddi bir kimlik bunalımına girebilir. Peki, bu kimlik sorunu ne zaman ortaya çıkmıştır ve bir insan hangi durumlarda bu karşı kültürle karşılaşır?

Bireyi ya da toplumu kimlik sorununa götüren en büyük sebep sosyal değişimdir. Sosyal değişim, kuşkusuz, ulus bazında olduğu gibi dünyayı etkileyen sonuçlar yaratabilir. Dünyayı etkileyen en önemli sosyal değişim, Fransız Devrimi’dir. Bu devrimle beraber Fransa, birçok toplum tarafından model olarak alınmış ve herkesin ilgisi Avrupa’ya kaymıştır.

“Toplumlar birbirlerinin tecrübelerinden istifade ederler. Birbirlerinden habersiz kalınmışsa, bir temas kurulmamışsa, toplum kendi içine kapalı, dinamizmin ve tecrübenin asgariye inmiş şekliyle yetinmek durumundadır ve başkalarında

²³⁴ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, KB Yay., Ankara 1993, s. 3.

*mevcut birçok şeyden mahrum kalabilir.*²³⁵ Yapılan yeniliklerden bağımsız kalmak istemeyen çoğu toplum, Fransız Devrimi'ni örnek alarak “ulus” olmaya karar vermiştir. Karşılıklarına “öteki”ni yani Fransız kültürünü alan bu toplumlar, düşünceleri ile birlikte kimliklerinde de önemli değişiklikler yapmışlar veya yaşamışlardır.

Fransız kültürüne kayıtsız kalamayan bir başka toplum da Türk toplumdur. Ancak Türk kültürünün Fransa ile karşılaşmasından önce değinilmesi gereken mevzular vardır. Tarih boyunca Türkler, başka kültürlerden etkilenen ve onları benimseyen bir toplum olarak anılmıştır. Gerçekten de komşularından aldığı değerlerle birlikte Türkler, sosyal değişimler yaşamıştır. Toplum bazında en büyük değişim de Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleridir. Türkler, Araplarla karşılaştıktan ve Müslüman olduktan sonra sosyal hayatlarını tamamıyla İslamiyet'in kurallarına göre oluşturmuştur. Bu dönemde büyük bir kimlik sorunu yaşamayan Türk toplumu, Fransız kültürü karşısında aynı durumu sergileyememiştir.

Fransız kültürünü yakından tanıyan Türk aydınları, ülkeye milliyetçilik düşüncesini getirmeye çalışmışlar, nitekim bunu büyük ölçüde uygulamışlardır. Tanzimat döneminde başlayan ve bu dönemden sonra gelişen fikirler ile Türk toplumu, durumlara ve olaylara farklı bir gözle bakmıştır. Bu yıllarda düşüncede başlayan “yenileşme” hareketleri, Türk toplumunda sosyal hayatın içine sızarak kişilerin kıyafetlerine dahi yansımıştır. Eskinin yerine yeniyi, yani “öteki”ni koymaya çalışan Türk toplumu, kültürlerin ve medeniyetlerin çatışması nedeniyle Tanpınar'ın ifadesi ile bir “*medeniyet krizi*”²³⁶ yaşamıştır.

Yine bu dönemde Osmanlı sınırları içinde yaşayan azınlıklar da Avrupa'daki milliyetçilik hareketlerinden etkilenip kendilerini Osmanlı kimliğinden sıyırmaya ve ayrı bir devlet kurmaya başlamışlardır. Onların Osmanlı kimliğinden rahatsız olmalarının ve bunu değiştirmeye çalışmalarının nedenleri “*dinî gruplar veya milletler arasında rekabete dayanan ve ihtilaf yaratan ilişkiler, Osmanlı siyasal*

²³⁵ Yümme Sezen, *Çağdaşlaşma, Yabancılaşma ve Kimlik*, Rağbet Yay., İstanbul 2002, s. 17.

²³⁶ Tanpınar, s. 104.

yapısında gerçekleşen ilerici reform, aydınlanma felsefesi ve ideallerin etkisi ve son olarak Rusya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin emperyal çıkarları”²³⁷ dır.

Tanzimat yıllarını takiben Meşrutiyet döneminde ve son olarak Cumhuriyet döneminde de bir dizi sosyal değişme geçiren Türk toplumu, Cumhuriyet’in İlanı ile birlikte “ulus” olma yolunda önemli bir adım atmış ve radikal bir değişimle çağdaşlaşmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün liderliğinde Osmanlı kültürünü bir kenara atıp yeni bir kültürü benimsetmeye çalışan Cumhuriyet düşüncesi, ilk zamanlar herkes tarafından kabul görmemiştir. Çünkü insanlar/gruplar, alışmış oldukları kimliği/kültürü bırakmak istememiştir. “*O güne değin ‘Müslüman olduğuna veya doğduğuna şükredip’, ‘Padişahım çok yaşa’ diye haykıran Osmanlı tebaası Türkler’den, şimdi ‘Ne Mutlu Türküm’ ya da ‘Yaşasın Cumhuriyet’ demeleri isteniyordu.*”²³⁸ Dolayısıyla bu durum da Türk toplumuna “Kimdim, ne oldum?” sorusunu sormaya yöneltmiştir.

Hiçbir toplumun ya da kişinin dünyadaki gelişmelere kayıtsız kalamaması, – sosyal değişimin yanında– küreselleşmenin de kimlik problemine yol açmasına neden olur. Kuşkusuz, yenilikler bir topluma fayda getirebildiği gibi zarar da getirebilir. Bu durumda küreselleşme de her iki açıdan ele alınabilir. Biz burada konumuz gereği küreselleşmenin doğurduğu kimlik problemlerine değineceğiz.

Küreselleşme, ekonomik, siyasal ve kültürel vb. olarak dünyadaki bütün insanların/toplumların etkileşimde ve iletişimde olmasıdır. Sosyologlar arasında kabul gören küreselleşme tanımı ise “*hem dünyanın küçülmesi hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesi, daha öz bir ifadeyle bir dünya süreci*”²³⁹ dir. Küreselleşme ilk olarak yazının bulunması ile başlamış, matbaanın icadı ve matbaalarda basılan eserlerin birçok topluma ulaşması ile devam etmiş, gelişen teknoloji ve ticaret ilişkileri ile olgunlaşmıştır. Ancak tarih boyunca birçok toplum küreselleşmeyi bir sömürü düzeni olarak da kullanmıştır. Günümüzde de devam eden bir şekilde evrenselliği elinde tutan toplumlar, zayıf olan toplumlar üzerinde baskı

²³⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yay., 2. bs., İstanbul 2009, s. 35.

²³⁸ Güvenç, s. 250.

²³⁹ Cevat Özyurt, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, Açılım Kitap, İstanbul 2005, s. 22.

kurarak ya da onları yozlaşmış/çağdaşlaşmamış görerek ırkçılık politikaları yürütmüşlerdir. Bu da zayıf olan toplumların olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenmelerine yol açmıştır. Olumsuz etkilenmeleri de onların kültürel olarak bir kimlik bunalımı geçirmelerine neden olmuştur.

Cevat Özyurt, küreselleşmenin kimlik üzerindeki etkilerini maddeler halinde şu şekilde ifade eder:

- a) Küreselleşme sürecinde belli bir kimlik biçimi değil tüm kimliklere (ulusal kimlikler dahil) olan ilgi ve bağlılık artmıştır.
- b) Bütünleşme açısından farklı yönlere gönderme yapan kimlikler gündemdedir.
- c) Kimlik hem sabit mekan anlayışı (toplulukçuluk, fundamentalizm) hem de hayatın belli kesitinde kişisel stratejik tercihler (postmodern kimlikler) halini almıştır.
- d) Kimlik toplumsal tabakalaşmanın yeni araçları haline gelerek küresel zenginleri ve küresel yoksulları var etmiştir.
- e) Kimlik hem egemen güç ve çevrelerden özgürleşmeyi ifade etmekte hem de yeniden egemenlik kurmanın aracı haline gelmektedir.
- f) Kimliklerin güçlenmesi bir yandan demokratik bir toplumu mümkün kılarken, diğer yandan ayrımcılık zihniyetlerini güçlendirmektedir.
- g) Kültürel karşılaşmaların farklılıkları ortadan kaldıracı biçimde işlediği yerde, kimlik özgün bir direnme odağı haline gelmekte ve bu karşılaşmalardan etkilenerek yeniden yapılanmaktadır.
- h) Kültürel karşılaşmalar üst kimliklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.²⁴⁰

Özetle, kişinin ya da toplumun edindiği kimlik, başka bir kültür ile karşılaştığında ondan etkilenebilir, onu benimseyebilir ve değişebilir. Bahsi geçen durumların olumsuz manada yerleşmesi ise kimlik probleminin ortaya çıkmasına neden olur. Kişinin/toplumun bir kültür devrimi yaşamaması bir bakıma onu kendi kültürüne karşı kayıtsız bırakır. “Yabancılaşma/yozaşma” olgusu işte bu noktada başlar.

B. Kadın Kimliği ve Bunalım

“Kadın” ve “kimlik” kelimelerini yan yana getirdiğimizde kadına ait olan durumlar ve kadının yapmakla yükümlü olduğu davranışlar akla gelir. Kuşkusuz

²⁴⁰ Özyurt, s. 290.

“kadın, dünya hayatının hassas dengesidir.”²⁴¹ Adem’in yanına yoldaşlık etsin diye yaratılan Havva’dan itibaren kadın, erkeğin tamamlayıcı unsuru olarak anılmıştır. Böyle bir durumda kadının önemi de su götürmez bir gerçektir. Ancak erkeğin yanına yaratılan kadın, yüzyıllar boyunca onun arka planında kalmış ve ataerkil toplum kurallarının geçerli olduğu her yerde erkeğin belirlediği kurallara göre yaşamıştır. Bu durumda kadın, sosyal hayata kapanmış bir vaziyette sadece annelik ve eş olma kimlikleri ile var olmuştur.

Elif Şafak’ın romanlarında da kadının eş olma ve annelik ile ilgili sorunları ele alınmıştır. Anneliği ve eşliği tam anlamıyla gerçekleştiremeyen kadınlar, çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Annelik kimliğini yerine getiremeyen ya da böyle bir kimliğe sahip olduğu için bunalım yaşayan kadınların yanı sıra eşlerine uyum sağlamayan/sağlayamayan ve evliliğinde mutlu olamayan kadınlar da romanlarda yerlerini almıştır.

Elif Şafak’ın romanlarında şahıs kadrosu içinde kadınlar büyük bir yer tutar. Yazarın romanlarındaki kadınların her biri farklı davranış ve tutumlar sergilemektedir. Kadınlara ve onların sorunlarına duyarsız kalamayan ve onlara romanlarında geniş yer veren Elif Şafak, yazılarında da “kadın meselesi” üzerine eğilmiştir. Kadınların tüm hayatını “idare etmek” üzerine kurduğunu belirten yazar, kadınlara yüklenen bu “idare etme yeteneğini” şöyle açıklar:

İdarecilik yeteneği kadim bir gelenektir, anneden kıza devreden. Önce babaların nasıl idare edileceği öğrenilir ki, yarın bir gün kocayı idare etmekte güçlük çekmesin. Böylelikle kız çocukları erkeklerin neden ve nasıl idare edilmesi gerektiğini okuldan değil, ocaktan öğrenirler. Çıraftan girerler bu işe; adım adım, aşama aşama kalfalığa terfi edip, en nihayetinde ustalığa ererler. Belgeli takdirnameli usta olduklarında, onların da kendilerine ait bir evleri ve evlilikleri vardır artık. Bundan böyle idarecilik yeteneklerini kendi ocaklarında sergiler ve gün gelir onlar da kendi kızlarına öğretirler. Halka halka uzayan, kuşaktan kuşağa aktarılan, bir “cins-i latif öğretisi ve meziyeti”dir idarecilik yeteneği.²⁴²

Pinhan’da roman kahramanı Pinhan’ın annesi genç yaşta dul kalmanın ve kadın haliyle evi geçindirme çabalarının sıkıntısını yaşar. Kocasının ölmesi,

²⁴¹ Mustafa Yağmurlu, *Çağımızda Kadın Sorunu*, Beyan Yay., 3. bs., İstanbul 1984, s. 7.

²⁴² Şafak, s. 44.

Pinhan'ın annesini beş yetim çocuğun ihtiyaçlarını tek başına karşılamak zorunda bırakır. Anlatıcı, annenin bu ruh halini “*Zaten, yıllar evvel dul kalmış anasının canı her daim burnundaydı.*” (s. 18) cümlesiyle okuyucuya bildirir.

Annenin evin tek sorumlusu olması, psikolojisini de etkiler. Öyle ki Pinhan'ın Dürri Baba Tekkesi'ne intisap edeceğini öğrenen anne, oğlunun orada uslanacağına ve haylazlığı bırakacağına inanır. Bunun yanı sıra Pinhan'ın sorumluluğundan çıkması ve onu doyurma derdinden kurtulması annenin içini rahatlatır. Ancak bir süre sonra anne, Pinhan'ı kendisini yalnız bırakmakla suçlar ve ona ettiği bütün duaları bedduaya dönüştürür. (s. 19)

Şehrin Aynaları'nda Isabel, eş kimliği ile ve annelik kimliği ile barışık değildir. Isabel, Antonio ile evlenirken ne bir aşk evliliği yapar ne de onu gerçekten ister. Evlendikleri zaman Antonio ne kadar nazik olursa olsun, onun sadece işleriyle meşgul olması ve Isabel ile ilgilenmemesi, Isabel'i kocasından uzaklaştırır. Aslında Antonio, Isabel'in ne istediğini çözemez ve karısını anlayamaz. Evliliklerinin ilk dönemlerinde Antonio, akşamları eve geldiğinde Isabel'e demet demet kırmızı güller getirir. Isabel, her seferinde gülümsemeyle gülleri alır ve vazoya koyar. Ancak o andan itibaren Isabel, bir daha güllere bakmaz. Antonio, karısının kırmızı güllerden hoşlanmadığını bilmeden kendince bu geleneği devam ettirir. Nihayet tesadüf eseri Isabel'in kırmızı gülleri sevmediğini öğrenir ve gülleri getirmekten vazgeçer. (s. 107) Evlilikleri boyunca birbirleriyle konuşmamaları ve birbirlerini tam olarak tanımamaları eşleri birbirlerinden uzaklaştırır.

Evliliklerinin üzerinden çok geçmeden Isabel, kocasından göremediği ilgiyi ve sevgiyi kayınbiraderi Miguel'de bulmaya başlar ve hiç düşünmeden bir gece onunla birlikte olur. Tek gecelik yasak aşkı yüzünden içine kapanan ve kendini kocasından gizleyen Isabel, hayatının hiçbir safhasında bu ilişkisinden pişmanlık duymaz. Yaptığının günah olduğunu bilir ancak bundan utanmaz.

Isabel, bu geceden sonra hamile kalır ve çocuğun Miguel'den olduğuna emindir. Ancak Andres doğduğunda, bunu ne Miguel'e söyler ne de kocasına itiraf eder. Boşlukta kaldığı bu dönemde Isabel, oğluna da yabancılaşır ve onunla ilgilenmez. Böylece Isabel, kendini oğluna ve eşine kapatır, Miguel ile de aşkına

devam etmez. *“Hiçbir zaman iyi bir eş olamadığı gibi, iyi bir anne olmayı da başaramamıştı. Üstelik, öyle olmayı istediğinden bile emin değildi.”* (s. 145)

Isabel, aslında Andres’i çok sever. Engizisyon görevlilerinin kapıya dayandığı gece, ilk olarak oğlunun yanına giden Isabel, onu uykusunda öpüp koklar. Ancak yine de onu kendine hem yakın hem yabancı olarak görür. Isabel, oğlunun canının yandığında kendi canının da yandığını, fakat bazı anlarda onu dünyaya getirdiğine pişman olduğunu belirtir. O gece Isabel, Engizisyon tarafından içeri alınır ve muhtemelen bu, oğlunu son görüşü olur.

Hayatı boyunca dramatik birçok hadise yaşayan Isabel, bunlar karşısında sadece hüzünlenir. Onun hüzünlenmesi de eşine, oğluna kayıtsız kalmasına neden olur. Miguel ile yaşadığı ilişkinin günah olduğunu bilmesine rağmen günahkâr olup olmadığından da emin olamayan Isabel’in ne hissettiği ya da ne düşündüğü belli değildir. *“Nasıl ki evlendiğinde eş, Andres’i dünyaya getirdiğinde de anne gibi hissetmemişse de kendini, o korkunç günahı işlediğinde de günahkâr olduğundan emin değildi. Akli başındayken de, deliliği tescillendiğinde de, hissetmesi gerekenleri bir türlü hissedememişti.”* (s. 270)

Romanda Elena’nın da kadınlığı ve kadınsılığı ile sorunu vardır. Bir gün Elena’nın kocası ve oğlu Diego dışarı çıkarlar. O gün, Diego bir kazada ölür. Hayatı boyunca kocası gibi hissetmediği adamın, “kendi oğlu” ile dışarı çıkmasına izin vermesinden ve nihayetinde onu kaybetmesinden kendini sorumlu tutan Elena, yağmurlu bir günde oğlunun mezarına gider. Orada bir daha çocuk sahibi olmamak için kadınlığından kurtulan Elena, oğlunu alan Tanrı’ya kendi kadınlığını da teslim eder. Anlatıcı, onun dişiliğini yok edişini şöyle ifade eder: *“Bir daha kan gelmemişti. Sevişmemişti. Sevmemişti.”* (s. 61)

Bu günü takiben, kocasından da uzaklaşan Elena, toplumun ve geleneklerin kendisine yüklediği kadınlık vazifelerini terk eder. Bundan sonraki bütün sevgisini, ölen oğlunun yerine koymaya çalıştığı komşularının oğlu Andres’e adar. Nitekim Andres ile geçen birkaç saat Elena’ya yetmez ve onun ailesini Engizisyon yargıcı Alonso Perez de Herrera’ya şikâyet ederek Andres’i evlatlık olarak alır. Onun

evlerine gelişi, Elena ile kocasının arasını daha da açar. Ancak Elena, seneler önce vazgeçtiği kocasının tepkisini umursamaz. (s. 233)

Bit Palas'ta Agripina Fyodorovna Antipova, kocası ile beraber Bolşevik Devrimi'nden kaçıp İstanbul'a geldiklerinde hamiledir. Buraya geldiklerinde yanlarında kendilerini uzun süre idare edeceğine inandıkları değerli mücevherler getiren çift, çok geçmeden bunları değerinden düşük fiyata satarlar ve bir süre sonra da ellerindeki parayı bitirirler. Pavel Pavloviç Antipov, böylece çalışmaya karar verir ve bir kafede vestiyer olarak işe başlar. Ancak Rusya'da general olan ve emrinde birçok asker bulunduran Pavel Pavloviç, yeni işinde başkasının emrinde çalışamaz. Bu nedenle üç gün sonra işini bırakır ve iş aramaktan/çalışmaktan vazgeçer.

Kocasından bir hayır gelmeyeceğini anlayan Agripina, kendi çalışmaya karar verir. Böylece bir kafede garson olarak işe başlar. İş hayatında geçirdiği zorlu tecrübeleri, inancı ve karnındaki bebeği ile savmaya çalışır. Agripina, bir süre sonra bir kız bebek dünyaya getirir ve çalışmaya devam eder. Öğlenleri işten izin alarak kızını doyurmaya gelen Agripina, kocası ile kızının mutluluk tablosunu kıskanır. Kendisini, kızını babasına kavuşturan bir aracı olarak gören Agripina, bu dönemde kızına ve kocasına karşı yabancılaşır. Böylece kendisini hem eş kimliğinden hem de anne kimliğinden uzaklaştırır.

Kızını ilk başlarda sevmeyen ama ileride seveceğine dair bir umut besleyen Agripina, yine de ona karşı çok uzaktır. Kızını emzirmeye devam etse bile onu sevmediğini ve kendini anne olarak görmediğini itiraf eder.

Her kadının doğası gereği anaç, anneliğin ise cennetteki ırmaklar kadar duru ve kutsal olduğuna hararetle inananlar buna ihtimal vermek istemeseler de, Agripina Fyodorovna Antipova doğurduğu "şey"i sevmemişti. Kaç zamandır içinde taşıdığı, kendinden bir parça saydığı ama neye benzediğini, neler getireceğini kestiremediği yavrusuyla yüz yüze geldiğinde, bu ufacık ama sonsuz bağımlılık abidesinden, zamanın geri almamazlığından, sevmeye mecbur oluşundan, kendi kendinden kaçamayışından, aslında hiçbir yere kaçamayışından korktu ve ondan bir an evvel ve kati surette kurtulmak istedi. (s. 48)

Romanda Ben'in annesi, eş kimliğinden dolayı rahatsızdır. Kocasının hâlâ gençliğindeki gibi yakışıklı olması, yıllar geçtikçe yaşlanan anneyi mutsuzluğa

düşürür. Kendisini kocasının yanına yakıştıramayan anne, eşinin eski fotoğraflardaki gibi olmasını anormal bulur. Ben (anlatıcı), annesinin mutsuzluğunu şöyle ifade eder: “*Başka türlü olsa, olabilseydi babam, gençliğin faniliğini muhtemelen zorlanmadan içine sindirebilecekti annem; etrafındaki tüm o iki üç çocuklu, orta halli, içlerinde kalan ukdelerin zehiri ya bakışlarına ya dillerine vurmuş ev hanımları gibi.*” (s. 223)

Komşularının ya da yakınındaki kadınların kocalarının zaman geçtikçe yaşlanmaları ancak kendi kocasının hiç değişmemesi annenin canını acıtır. Bu acısını, komşularına eskiden güzel olduğunu, fotoğraflarla kanıtlayarak hafifletmeye çalışır.

Siyah Süt'te anlatıcının hayatına yön veren ve “*içimdeki sesler korusu*” olarak nitelendirdiği parmak kadınlar, onun çok kimlikli olmasına neden olur. Bu kadınların düşünceleri ile hayatını şekillendiren anlatıcı, ara sıra ve ruh haline göre kadınlardan biri ya da birkaçı ile yakınlaşır. Bu parmak kadınlar, Sinik Entel Hanım, Anaç Sütlaç Hanım, Can Derviş Hanım, Hırs Nefs Hanım, Saten Şehvet Hanım ve Pratik Akıl Hanım'dır. Elif Şafak, bu altı parmak kadın ile ilgili bir röportajında şunları söylemiştir:

1. Sinik Entel Hanım. Bugüne kadar hep onu yüceltmişim. O, benim kafamdaki entelektüel, okuyan-yazar kadın. Hamile kalmama şiddetle karşıydı.
2. Anaç Sütlaç Hanım. Varlığından haberim bile yoktu. Sürekli bastırmışım, sürekli küçümsemişim. Hamileliğim sırasında monarşi ilan etti.
3. Can Derviş Hanım. İçimdeki tasavvufi damar. Sakin, sabırlı ve barışçıl. Benim için en önemli karakterlerden biri.
4. Hırs Nefs Hanım. Kariyerime odaklanmamı istiyordu. Hırslı ve azimli bir kadın. O da karşıydı hamile kalmama.
5. Saten Şehvet Hanım. Meğer daha seksi şeyler giymemi istermiş, lahana gibi kat kat giyiniyorum diye içerlermiş. Kitapta onunla da ciddi bir hesaplaşma ve yüzleşme var.
- 6- Pratik Akıl Hanım. Sosyal ve gündelik hayatı kotarabilen yanım... İşte bu 6 parmak kadının hepsi içimde aynı anda konuşuyordu. Hepsinin farklı öncelikleri ve benim için şahane planları vardı...²⁴³

²⁴³ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=188> (21.05.2010).

Bu parmak kadınlar, anlatıcının bir döneminde hüküm sürerler. Öyle ki bazı kadınlar kendi egemenliklerini diğer kadınlara dayatıp, anlatıcının hayatında başrol oynarlar. Böylece parmak kadınlar anlatıcının hayatına sırasıyla “*darbe, monarşi, anarşi ve faşizm*” günleri getirirler. (s. 270) Anlatıcı ise bu çok kimlilikten çoğu zaman sıkılır. Onların baskılarından rahatsız olmasına rağmen yine de onları sever. Nitekim zor anlarda hep onlara danışır.

Anlatıcı, bir gün ünlü bir yazarın evine, onu ziyarete gider. Yazar, anlatıcıya evlenip çocuk sahibi olup olmama konusunda ne düşündüğünü sorar. Anlatıcı, beklemediği bu soru karşısında afallar ve hemen lavaboya gider. Anlatıcı, orada hemen parmak kadınlarıyla konuşmaya başlar. Parmak kadınlardan bazıları bebek konusuna olumlu bakarken diğerleri buna şiddetle karşı çıkar. Onların iki tarafa bölünmesi ve anlatıcının bu konuda kararsız kalması, onu zor bir döneme sürükler. Yazarın en büyük korkusu, bebek ile ilgilenip yazarlığından ve kitaplarından uzak kalmasıdır. Nitekim bir süre sonra evlenen ve ilk çocuğuna hamile kalan anlatıcının, bu korkusu gerçeğe dönüşür ve bu durum onu, annelik–yazarlık kimliklerinin arasında kalmaya götürür. (s. 242)

Hamilelik döneminde ve sonrasında tam anlamıyla mükemmel bir kadın olmak isteyen anlatıcı, annelik ve yazarlık kimliklerini birlikte sürdürememenin sancılarını yaşar. Vücuda getirdiği eserlerini bir bebek gibi gören anlatıcı, gerçek bir bebek dünyaya getirdikten sonra iki bebek arasında bir tercih yapamaz. İki kimliği arasında gelgitler yaşaması nihayetinde anlatıcıyı depresyona kadar götürür.

Gene de içimdeki kopukluğu etrafıma mümkün olduğunca yansıtmadım. Ya da ben öyle sandım. Hasta olduğumu düşünmelerinden değil “eksik” olduğumu düşünmelerinden korktum. Dört dörtlük bir karne getirmeye çalışan ilkokul talebesi gibi takıldım kaldım zihnimdeki ideal karneye. Bir anne, bir eş, bir evlat, bir dost, bir yazar olarak istedim ki hepsinden “pekiyi” alayım. (s. 287)

On ay boyunca depresyon ve bunalım geçiren anlatıcı, sonunda iç kimlikleriyle yani altı parmak kadınla kendi arasında bir demokrasi geliştirir ve hem annelik hem de yazarlık kimliği ile barışır. (s. 302)

Romanda anlatıcı, kadınların erkekler karşısında pasif olarak nitelendirildiğini, toplum statüsünde iyi ve geçerli olan tanımlamaların erkekler için, kötü ve geçersiz

tanımlamaların ise kadınlar için olduğunu belirtir. Ancak kadınların kendilerine atfedilen bu kimliklere ses çıkarmamasını ve onların bu durumu kanıksamasını da eleştirir. (s. 157) Anlatıcıya göre kadınlar ve erkekler şöyle nitelendirilmektedir:

Erkek	Dişi
Etken	Edilgen
Kültür	Doğa
Gündüz	Gece
Akılcı	Duygusal
Rasyonel	İrrasyonel
Beyin	Beden
Dikey	Yatay
Hız	Durgunluk/oturmuşluk
Yapan	Yapılan
Özne	Nesne
Logos	Pathos

Toplumun kadınlara ve erkeklere yüklediği bu nitelendirmelerin sorgulanmadan tüm insanlar tarafından benimsenmesini kabul edemeyen anlatıcı, kadınların aynaya her baktığında kendinde bu özellikleri bulmalarını ve hemcinslerini bu benzetmelerle suçlamalarını da anlayamaz.

Aşk'ta Ella, kocası David'in ihanetleri ve çocuklarının bitmek bilmeyen sorunları ile tek başına mücadele etmenin sıkıntılarını yaşar. Önceleri, bu duruma aldırış etmeyen ve ev hanımlığından mutlu olan Ella, kızı Jeannette'in kendisine "sıradan bir kadın" imajı yüklemesiyle kadınlığını sorgulamaya başlar. Bu durum da Ella'yı zor bir döneme sürükler.

Rubinstein ailesi, bir cumartesi öğleden sonrası evlerinde ailece yemek yerler. Yemeğin ortalarında evin büyük kızı Jeannette, sevgilisi Scott ile evlenmeye karar verdiklerini açıklar. David, kızının bu kararına tepki vermezken Ella, şiddetle karşı çıkar. Ella'nın bu tavrı, kızıyla tartışmaya girmesine neden olur. Annesinin tüm itirazlarına karşı "aşk"ı ve aşkını savunan Jeannette, Ella'ya ağır suçlamalarda bulunur. Annesini "aşk"ı bilmemekle ve ona değer vermemekle itham eden

Jeannette, evliliğinde mutsuz olduğu ve pasif davrandığı için onun kendisini kıskandığını söyleyecek kadar ileri gider. Ella ise kızının bu sözlerinden çok etkilenir ve etrafındaki herkesin kızı gibi düşünüp düşünmediğini sorgulamaya başlar. *“Demek böyle görüyordu onu öz kızı? ‘Mutsuz, pasif, can sıkıntısından bunalmış bir ev hanımı’ öyle mi? Yolun yarısını geçmiş, çökmeye yüz tutan bir evlilik içinde mahpus kalmış, sıradan bir kadın? Demek buydu imajı! Kocasını da böyle mi görüyordu onu? Peki ya dostları, komşuları?”* (s. 23)

Bu düşünce, Ella’yı hayli tedirgin ve mutsuz eder. Kocasından görmediği ilginin ve sevginin ardından kendini sadece evine ve çocuklarına adadığı için kadınlığını ikinci plana atan Ella, bu durumun en yakınındaki kişiler tarafından gariipsenmesi nedeniyle kendisini ve kadınlık kimliğini sorgulamaya başlar.

Bu dönemde ünlü bir yayınevinde çalışmaya başlayan Ella’nın buradaki ilk işi adı sanı duyulmamış bir yazarın “Aşk Şeriatı” isimli romanına rapor yazmaktır. Romanı okumaya başlayan Ella, romanda bahsedilen Şems’in “40 Kural”ından etkilenerek o da kendince kurallar dizisi oluşturmak ister. Kuralların toplandığı başlık ise, **“HEP AYNI YERE KÖK SALMIŞ, HAYATINDAN BIKMIŞ EVLİ BARKLI KADINLARIN KIRK KURALI”**dır. (s. 67) Kırk kuraldan sadece birinci kuralı yazan Ella, burada aşka inanmadığını ve aşktan daha önemli şeyler olduğunu yazar. Aşka olan inançsızlığını bu şekilde maddeleştiren Ella, “Aşk Şeriatı” isimli romanı okumaya başladıktan ve romanın yazarı A. Z. Zahara ile tanıştıktan sonra aşka inanmaya başlar ve nitekim A. Z. Zahara’ya âşık olur.

Bir süre önce büyük kızına aşkın geçici ve inanılmayacak bir duygu olduğunu vurgulayan Ella, kendi iç çatışmalarından kurtularak âşık olur ve bir süre sonra da evini terk ederek A. Z. Zahara ile yaşamaya başlar. A. Z. Zahara öldükten sonra evine dönmeyen Ella, Aziz’in memleketi olan Hollanda’ya gider. Evliliği boyunca sadece çocukları ve evi için yaşayan Ella, bundan sonraki hayatında sadece kendi hayatını yaşamaya başlar. (s. 415)

C. Fizikî Yapı ve Onun Sebep Olduğu Kimlik Bunalımı

İnsanlar, çoğu zaman sahip olduğu fiziksel özelliklere göre toplum tarafından çeşitli yakıştırmalara maruz kalırlar. Şişman, sakat, kör, cüce, çirkin, güzel vs...

İnsanlar bir kimlik gibi üzerlerinde taşıdıkları bu sıfatlar yüzünden çoğu zaman rahatsızlık duyarlar. Bu durum da onları bunalıma götürür.

Güzel olan kadınların sözlü ve fiziksel tacize uğraması, cüce ve şişmanlara insanların bakışları, sakat ve kör olanlara kişilerin acır gözlerle bakmaları onlar üzerinde toplumsal birer baskı kurar. Dolayısıyla fiziksel yapılarıyla kimlik edinen insanlar da bu nedenle sorun yaşarlar.

Pinhan'da fiziksel kimliğinden rahatsız olan kişi Cüce Cafer'dir. Diğer insanlara göre fiziksel olarak çok küçük görünen Cüce Cafer, bir dönem Semiz Halil Paşa Konağı'nda çalışır. Buradaki işi, insanları güldürmek ve eğlendirmektir. Onları güldürebildiği sürece halinden ve konumundan çok memnun olan Cüce Cafer, bir süre sonra konaktaki kişilerin her anlattığına gülmelerine sinirlenir. *“Hep gülerlerdi, ne anlatırsam anlatayım gülmek için dinlerler ve gülerlerdi. Topunu birden boğasım gelirdi bazı bazı; ama biri hariç. O başkaydı.”* (s. 147-148)

Cüce Cafer için özel olan kişi ise paşanın kızı Nakş-ı Nigar'dır. Ona âşık olan Cüce Cafer, her gece rüyalarında Nakş-ı Nigar'ı görür. Paşanın kızının da onu sevdiğini bilen Cüce Cafer, onun sevgisinin başka olduğunu bilir. Nakş-ı Nigar Cüce Cafer'i *“ sanki bir oyuncacı sever gibi”* (s. 148) sever. Fiziksel olarak ondan küçük olduğu için onu bir oyuncak gibi görmesi Cüce Cafer'i çok üzer.

Mahrem'de Şişko, hayli kilolu olması ve insanların kendisine bakışları nedeniyle vücuduyla ilgili sorunlar yaşar. Etrafındaki kişilerin ona dikkatli bir şekilde bakmaları ve ona mahremiyet alanı bırakmamaları Şişko'nun insan içine çıkmasına engel olur. Dışarı çıkması gerektiği durumlarda insanların alaylı bakışlarını üzerinde hisseden Şişko, onların bu kadar önyargılı ve kibirli olmalarına anlam veremez. Onun şişmanlığı özellikle asansöre başkalarıyla bindiğinde dert olur. İnsanlar Şişko asansöre girer girmez bir ona bir de asansörün kaç kişi taşıyabileceğini gösteren levhaya bakarlar. Bu da onu çok sinirlendirir.

Bütün bunlar o kadar anlamsız, o kadar abartılı ki! Asansörde tehlike saçacak kadar şişman değilim elbette. Hemen her asansör, en düşük ihtimalle aynı benim kilomda üç kişiyi taşıyabilir. Bu yüzden, insanların böyle davranmasına bir anlam veremiyorum. Ama anlaşılan, görüntüm her şeyin önüne geçiyor.

Daracık asansörde benimle yan yana gelenler, mantıklarıyla değil, gözleriyle düşünmeye başlıyor. (s. 81)

Şişko'ya göre kör ya da sakat bir insana acıyan bu insanlar, şişman olanlarla dalga geçerler. Çünkü kör ya da sakat kişilerin bu duruma gelmelerindeki en büyük sebep kaderdir, ancak şişmanlar ise bu görünüşlerini, pisboğazlılıkla kendileri elde etmiştir. (s. 21) Burada Şişko, insanların kendisine olan bakışını vurgular.

Toplum tarafından dışlanan şişmanlardan biri olan Şişko, kendisine bakışlarıyla alaycı tepki veren bu kişilerin dışında, şişman olmasından dolayı bazı kişilerin gözünde güvenilir biri olarak da tanımlanır. Şişman olan kişilerin diğer insanlara göre daha sevimli görünmesi, yakın çevresinin Şişko'ya olan güvenlerini gün yüzüne çıkarır. Ancak tanımadığı insanların kendisine olan bakışlarından çok rahatsız olur.

Dış görüntüsünün alay konusu olması nedeniyle insanlardan kaçan Şişko, şişman olan kimselerin asla sevgilileri olamayacağını düşünür. Çünkü erkeklerin şişman kadınlardan uzak durduğunu ve kendisi gibi kadınların asla onların sevgili profillerinde yer almadığını bilir. Bu durumunu şöyle ifade eder: *“Malûm, benim kadar şişmansanız eğer, bazı defterleri baştan kaparsınız. Yani, ‘bir sürahi basiretin kalorisi bir yudum musibetinkinden azdır’ kuralı burada da işler. Kısacası olmadık hayaller kurup sonradan acı çekeceğime, ta baştan kabullenmişim beni asla kimsenin istemeyeceğini, sevmeyeceğini.”* (s. 79)

Kendisini kimsenin sevmeyeceğine inanan Şişko, Be-Ce ile tanıştıktan ve onunla sevgili olduktan sonra sevilebilecek biri olduğuna inanmaya başlar. Be-Ce'nin şişmanlığını umursamaması da Şişko'nun gerçekten sevildiğine inanmasını kolaylaştırır. Ancak onunla sevgili olmanın da bazı zorlukları vardır. Be-Ce'nin cüce olması, ikisinin birlikte dışarı çıkmasına engel olur. Çünkü dışarı çıktıkları zaman, insanlar onları dikkatlice inceler ve Şişko, onların bakışlarından aralarında cinsel anlamda bir ilişki yaşayıp yaşamadıklarını düşündüklerini hisseder. Bu nedenle birkaç istisna dışında dışarı çıkmazlar.

Sevgilisi Be-Ce'nin sadece, son zamanlarda yazmaya başladığı “Nazar Sözlüğü” ile uğraşması ve kendisiyle ilgilenmemesi Şişko'yu üzer. Be-Ce'nin evde

olmadığı bir gün onun çalışma taslaklarını okuyan Şişko, sözlükteki maddelerden birini kendisinin teşkil ettiğini görür. “Şişko” maddesini gören Şişko, Be-Ce’nin de tıpkı diğerleri gibi şişmanlığını görmezden gelemediğini fark eder. Be-Ce eve geldikten sonra evi terk etmeye hazırlanan Şişko, Be-Ce’nin onu terk etmede erken davranması üzerine bir yere gidemez. Çocukluğundan beri yaşadıklarının üstüne sevgilisinin davranışı da eklenince Şişko, intihara kalkışır ama komşularının yardımıyla ölümden kurtulur. (s. 227)

Romanda Be-Ce’nin de cüce olmasından dolayı fiziksel özelliklerinden, insanların bakışlarından ve özellikle Şişko ile yan yana görünmekten rahatsız olduğunu görüyoruz. Şişko, vapurda Be-Ce ile tanıştığı gün, insanların sadece şişmanların değil cücelerin de mahremiyet alanlarına tecavüz ettiğini düşünür. Onların da tıpkı kendisi gibi ortalıkta gözükmediklerini fark eder. “*Var oldukları halde var olmayan, seyirlik oldukları halde ortalıkta görünmeyen insanlar vardı bu şehirde; cüceler, sakatlar, şişkolar... göze tuhaf görünen bütün insanlar...*” (s. 203)

Be-Ce’nin elinde bir fotoğraf makinesi ile her şeyin görüntüsünü alması ve rahat görünmesi, yani “görülmeyi” önemsemiyor gibi durması, Şişko’nun dikkatini çeker. İnsanların kendisine bakmasını yadırgayan Şişko, ilk kez fiziksel yapısından dolayı birini dikkatlice süzmekten kendini alamaz. Onun kendisine baktığını gören Be-Ce, fotoğraf makinesini ona uzatarak kendisine bir de objektiften bakmasını ister. Şişko, makineyi eline alır ve önüne çıkan her nesnenin fotoğrafını çeker. Gün boyunca birlikte gezen ikili, görmek ve görülmek üzerine konuşurlar.

Be-Ce, dünyanın görmek ve görülmek üzerine kurulu olduğundan bahseder. Allah’ın kendilerini gördüğünü ve kendilerinin O’nun tarafından görüldüğünü belirten Be-Ce, Allah’ın ara sıra kendisiyle insanlar arasına aracı koyduğunu, bu aracılardan da peygamberler olduğunu söyler. Kendisi de fotoğraf çekmeye bu düşünce ile başladığını, kendisi ile insanlar/nesnelere arasına aracı olarak makineyi koyduğunu ifade eder. Aslında görülmekten rahatsız olan Be-Ce, bunun kendisini yaraladığını söyler: “*Biliyor musun, belki de en derin yaralarımızı gözlerden alıyoruz.*” (s. 205)

Görmek ve görülmek üzerine bu düşünceleri taşıyan Be-Ce, bir süre sonra içinde “göz” ile ilgili maddelerin bulunduğu bir sözlük yazmaya başlar. Sözlüğün adı “Nazar Sözlüğü”dür.

Şişko ile Be-Ce, vapurda tanıştıkları o gün sevgili olurlar ve bir süre sonra Şişko, onun Hayalifener Apartmanı’ndaki dairesine yerleşir. İnsanların bakışlarından uzak durmak için dışarıda birlikte dolaşmayan çift, birkaç kez tebdil-i kıyafet ile sokağa çıkmışlardır. Bir keresinde Be-Ce kadın kılığına, Şişko erkek kılığına girmiştir. (s. 91-92)

Romanda fizikî yapıları nedeniyle sorun yaşayan diğer kahramanlar yarı insan yarı samur olan Samur-Oğlan ve Samur-Kız’dır. Sibiry’a’nın bir köyünde ölen Şamanlarının yerine onun kardeşini yani Samur-Oğlan’ı Şaman ilan etmek isteyen üst görevliler, bir deniz kıyısında Samur-Oğlan’ı ters çevrilmiş bir sepetin içinde yalnız bırakırlar. Üç gün boyunca sepette çıkmayacak olan Samur-Oğlan, Şaman olmanın gereği olarak orada ruhdaşını bekleyecektir.

Samur-Oğlan, gelecek olan ziyaretçisini beklerken, sepete birden bir samur gelir. Ancak iki ruhdaş birbirine kavuşmadan bir samur avcısı Samur-Oğlan’ı oradan alıp Tobolsk askerî valisinin yanına götürür. Askerî vali, Samur-Oğlan’ı görür görmez onun kendisine çok para getireceğini düşünür. Onun insanlar tarafından görülmesini sağlamak için her akşam eğlence düzenleyen askerî vali, gecenin sonunda Samur-Oğlan’ın sayesinde servetine servet katar. Her akşam bir masanın üzerine çıkan ve dans eden Samur-Oğlan, askerî valiye hiç karşı çıkmaz ve görevini gerçekleştirir. “*Masanın üzerinde kâh hoplayıp zıplıyor, kâh kenara yaklaşıp izleyenlerin kendisine dokunmasına izin veriyor, kâh arkasını dönüp kuyruğuyla havada daireler çiziyordu. Bir de sık sık dört ayak üzerinde dönerek kuyruğunu yakalamaya çalışıyordu.*” (s. 63)

Bir akşam yine gösterisini yapmak üzere masaya çıkan Samur-Oğlan, aniden yere düşer ve bayılır. Onun ölmesinden ve para kaynağının kesilmesinden korkan askerî vali, Samur-Oğlan’ın soyunun devamını sağlamak için onu bir insanla çiftleştirir. Vakti geldiğinde kadın, bir insan, bir de samur-insan doğurur. Böylece

asırlarca samur-insanlar, fiziksel yapılarından dolayı insanların elinde oyuncak olurlar.

Asırlar sonra askerî valinin torunlarından biri, bu işi sürdürmek istemez ve ellerindeki son samur-insan olan Samur-Kız'ı Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'ye satar. Böylece Samur-Kız, İstanbul'a gelerek çadırda çirkinliği temsil eden kısımda gösteri yapmaya devam eder. Burada kendisini izleyen kadınların karşısında tıpkı atalarının yaptığı gibi dans eder. (s. 71)

Bit Palas'ta Muhammet, okuldaki arkadaşlarından daha küçük görüldüğü için onlardan sürekli dayak yer. Okula başladığı ilk günlerden itibaren kendisinden hayli iri olan sıra arkadaşının şiddetine maruz kalan Muhammet, ne annesine, ne öğretmenine bir şey söyler ne de arkadaşına karşı koyacak gücü kendisinde bulur. Annesinin her zamanki gibi kendisini okula bıraktığı ve okuldan kaçış umutlarını yitirdiği bir gün Muhammet, sınıfa girer ve yerine oturur. Sıra arkadaşının kendisine sırtını dönmesinden bir an için mutlu olan Muhammet, onun cüssesine hayranlıkla ve sevinerek bakar. Onun kendisine sırtını dönmesi, dayak yemeyeceği anlamına gelir. *"Muhammet neredeyse minnetle baktı kendininkinden iki katı olan bu sırta. Keşke hep böyle kalsalardı. Keşke bu çocuk azmanıyla değil de, sırtıyla sıra arkadaşlığı yapsaydı."* (s. 281)

Ancak Muhammet'in sevinci kursağında kalır. Sıra arkadaşı, birden arkasını döner ve Muhammet'in karnına bir dirsek atar. Muhammet, yediği dirseğin acısıyla kıvrılırken kapı aniden açılır ve içeri bir kadın girer. Kadın, deprem tatbikatı olacağını söyler ve pencereden halatla inmek için Muhammet ile sıra arkadaşını seçer. Böylece Muhammet ve sıra arkadaşı, aşağıya inmek için birbirlerine yapışık bir vaziyette halata bağlanır. Sıra arkadaşı, aşağıya inerken Muhammet'in yüzüne tükürür. Muhammet, ağızındaki tükürüğü dışarı atmak isterken yanlışlıkla onu sıra arkadaşının yüzüne atar. Onun bu davranışına çok şaşırın sıra arkadaşı, tükürüklerini peş peşe Muhammet'in yüzüne fırlatır. Bu esnada halatlardan biri kopar ve yere düşerler. Muhammet, bu kazadan yara almazken, sıra arkadaşının ayağı kırılır. Muhammet cesurca düştüğü yerden doğrulur ve o günden sonra onda gözle görülür bir değişim başlar. (s. 284)

Romanda Zeren Ateşmizacoğlu'nun fiziksel görünüşe takıntılı olduğunu görmekteyiz. Ancak onun bu takıntısı kendisi ile değil, oğlu Zekeriya ile ilgilidir. Çok güzel bir kadın olan Zeren Ateşmizacoğlu, Zekeriya'yı dünyaya getirdiği gün, onun burnunun biraz şekilsiz olduğunu görür ama oğlunun burnunun düzeleceğini düşünerek bu durumu fazla önemsemez. Fakat yıllar geçtikçe ve Zekeriya büyümeye başladıkça, onun burnunun gittikçe eğildiğini gören Zeren Ateşmizacoğlu, bu durumdan rahatsız olmaya başlar.

Zekeriya, on dört yaşında iken bir bisiklet kazası geçirir ve bu kazada eğri olan burnu kırılır. Zeren Ateşmizacoğlu, bu kazanın ardından oğlunu estetik ameliyata sokar ama başarısız geçen ameliyattan sonra Zekeriya'nın burnu daha da kötüleşir. Bu ameliyattan sonra üç kez daha burnunu kıran Zekeriya'nın fizikî görüntüsü annesini hayli bunaltır.

Zeren Ateşmizacoğlu, kendisinde ve kocasında herhangi bir fizikî bozukluk olmadığını, Zekeriya'nın, burun yapısını ise mutlaka akrabalarından aldığını düşünür. “... çünkü Zeren Ateşmizacoğlu, şu dünyadaki her türlü aksaklığın bozuk genlerden geldiğine inanırdı.” (s. 101) Bu düşünce ile aile albümünü gözden geçirmeye karar veren Zeren Ateşmizacoğlu, kendi ailesinin değil de kocasının ailesinin fotoğraflarına bakmaya başlar. Ona göre oğlu, yamuk burnunu kocasının akrabalarından almıştır. Albümleri defalarca karıştıran Zeren Ateşmizacoğlu, bir sonuç elde edemez. Ancak bir gün çekmecelerden birinde tesadüf eseri bir kitap bulan Zeren Ateşmizacoğlu, kitabın içinde bir fotoğraf görür ve yıllardır aradığı gerçeği öğrenir. Tam da düşündüğü gibi Zekeriya'nın burnu, kocasının akrabalarından geçmiştir. “Zira kocasının dedesinin dördüncü erkek kardeşinin, hani şu sürekli ondan ona laf taşıyıp durduğu ve bu suretle, aile içinde çıkan pek çok kavganın birinci dereceden sorumlusu sayıldığı için herkesin ‘Hüdhüd’ diye andığı o kadınsı, kırtıkan, kırtıpil adamın da aynen Zekeriya'nunki gibi bir burnu vardı.” (s. 104)

Oğlunun, anne ve babası dururken hayatında hiç karşılaşmadığı birinin genlerini almasını haksızlık olarak gören Zeren Ateşmizacoğlu, bu dönemde evlenip

çocuk sahibi olan Zekeriya'nın oğlunun da aynı burna sahip olması nedeniyle psikolojik bunalıma girer.

Araf'ta Alegre, çocukluğunda normal bir vücuda sahipken, ergenlik yıllarında kilo almaya başlar. Bu dönemde annesinin, yemesine dikkat etmesi konusundaki uyarılarını dinlemeyen Alegre, bir süre sonra kilolarını kafasına takmaya başlar. Bu sıralarda zayıflamak için çeşitli haplar kullanan Alegre, annesi ile babasını bir trafik kazasında kaybettikten sonra tamamen sağlığına odaklanır. Neredeyse bütün yiyeceklerin kalorisini bilen ve kalorisini düşük olan şeylerle beslenmeye başlayan Alegre, yüksek kalorili bir yemek yediği zaman onu kusma yoluyla dışarı atmaya çalışır. Bu da onu, bulimia hastalığına duçar eder.

Yediklerini kusarak dışarı atmaya alışkanlık haline getiren Alegre, bir süre sonra iyice zayıflar. Harika yemekler pişirdiği halde, kimse onun nasıl bu kadar zayıf kaldığını anlayamaz ve dolayısıyla onun bulimik olduğunu bilmez.

Önceleri, fiziksel görünüşünden bir rahatsızlığı olmayan ve etrafındakiler gibi düşünmeyen Alegre, sevgilisi Piyu'nun kendisi ile cinsel bir birliktelik yaşamamasının zayıf vücuduyla alakalı olduğunu düşünmeye başlamasıyla bunalıma girer. *“Alegre, Piyu'nun kendisiyle yatmak istememesinin vücudundan kaynaklandığına emindi. Çok dolgundu, şişman değildi belki ama kesinlikle balık etliydi işte.”* (s. 242) Bu kaygıyı taşıyan Alegre, Piyu'nun onunla beraber olmak istemeyişindeki ısrarı üzerine onu terk eder ve vücudunu sorgulamayan birine, Debra Ellen Thompson'a giderek onunla homoseksüel bir ilişki yaşamaya başlar.

Beşpeşe'de Zehra, çok güzel bir kız olması yüzünden insanların kendisine bakışlarından nefret eder. Çocukluğundan beri bütün gözlerin üzerinde olması, onu tedirgin eder. *“Kendini taşımak güzeller için her zaman bir sorun oluyor, her zaman bir ağırlık yaratıyordu.”* (s. 85) Bu nedenle özensiz giyinen ve çirkin görünmek için elinden ne gelirse yapan Zehra, sıradan bir hayat yaşar.

Güzelliğinden hoşlanmayan ve onu istemeyen Zehra, etrafındaki bakışlardan yorulduğu için hemen yaşlanmak ister. Çünkü yaşlandığı vakit insanların ısrarcı

bakışlarından kurtulacağını ve onların arasında rahat bir şekilde bulunabileceğini düşünür. (s. 87)

Baba ve Piç'te Zeliha Teyze, fizikî görüntüsünden rahatsız değildir, sadece sırf güzelliğinden ve dikkat çekiciliğinden dolayı sokakta sözlü tacize uğramaktan rahatsızdır. Bu durum onu sinirlendirir. Henüz on sekiz yaşındayken gençliğinden ve genç görünmekten nefret eden Zeliha Teyze, bir kadın gibi görünmeye/giyinmeye başlar. “*Gerçek yaşının çok ötesinde ve üzerindeymişçesine davranmaya alışkın olan niceleri gibi o da gençliğinden rahatsızdı.*” (s. 20) Büyük görünmek için mini etekler, topuklu ayakkabılar giyen ve aşırı makyaj yapan Zeliha Teyze, bu sefer de erkeklerin bakışlarına, laf atmalarına hatta tacizlerine maruz kalır.

Asya'ya hamileyken kürtaj olmaya karar veren Zeliha Teyze, yağmurlu bir günde kürtajı gerçekleştirecek doktorun muayenehanesine gider. Yolda ayakkabısının topuğunun kırılması ve yağmurun iliklerine kadar işlemesi yetmezmiş gibi bir sürü kişi de peşine takılır. Erkeklerin tacizlerine aldırış etmemeyi öğrenen hatta bunun için kendince kurallar geliştiren Zeliha Teyze, yine de dilini tutamaz ve o gün tacizcileriyle neredeyse kavga eder. Yanından geçen bir taksi şoförünün durmasından ve ona laf atmasından sonra Zeliha Teyze isyan bayrağını çeker. “*Bu şehirde bir kadın rahat rahat yürüyemez mi?*” (s. 13) diyerek rahatsızlığını dile getirir.

Nihayet tacizcilerini geride bırakıp doktorun yanına varan Zeliha Teyze'nin kürtaj esnasında bebeği istediğini belli etmesi nedeniyle doktor, bebeği almaz. Böylece bir süre sonra Asya, dünyaya gelir. Asya, on sekiz yaşına geldiğinde güzel sayılabilecek bir genç kız olur. Davranışları ve karakteriyle tamamen annesine benzeyen Asya, fiziksel özellikleri ile de Kazancı kadınlarının hepsinden birer parça almıştır. Ancak ailesinin izlerini taşıyan vücudundan hiç memnun olmayan Asya, kendisini çirkin bulur ve bu durum da onu hayli üzer. Özellikle annesinin kendisinden daha güzel olmasına katlanamaz. Anlatıcı onun bu ruh halini “*Ne büyük adaletsizlikti yarabbi, anneyi kızından çok daha güzel ve alımlı yaratmak!*” (s. 85) şeklinde ifade eder.

Aşk'ta görüntüsü nedeniyle sorun yaşayan kişi Dilenci Hasan'dır. Cüzam hastalığının son evresinde olan Dilenci Hasan, herkesin kendine acır gözlerle bakmasından rahatsızdır. Anneler çocuklarını korkutmak için onu gösterir, hamile kadınlar onu görünce yüzlerini çevirir, dükkân sahipleri onu içeri almaz. Kendisine bir hilkat garibesi gibi davranılması, Dilenci Hasan'ı insanlardan soğutur. Onlara gözükmemek için insanlardan kaçır. “*Onlar biz cüzâmlıları görmemek için ellerinden geleni yapadursunlar, esas biz cüzâmlılar uzak durmak istiyoruz onlardan ve acıyan, acıtan bakışlarından.*” (s. 137) cümlesi, Dilenci hasanın halet-i ruhiyesini ortaya koyar.

Kimsenin kendisine iş vermeyecek olması da Dilenci Hasan'ı başkalarına el açmaya götürür. Ancak Dilenci Hasan, normal zamanda kendisinden kaçır insanların Cuma günleri ve Ramazan ayında sevecen davranmalarını bir türlü anlayamaz. Dilendiği için kendisine suçlu muamelesinde bulunan ve kendisini “*hırsızlardan, sabıkalılardan, hatta katillerden bile beter*” (s. 140) gören insanlar, yakınlarının başına kötü bir şey geldiği zaman onun dua etmesini isterler. Onları anlamakta güçlük çeken Dilenci Hasan, yine de para getireceği düşüncesi ile duasını eder. Ancak sırf cüzamlı olduğu için hakir görülmesi onun canını çok acıtır.

D. Etnik Kimlik ve Bunalım

“Etnik” kelimesi, kültürel, dini ve köken olarak aynı olan grupların ortak bir geçmiş etrafında toplanmalarını karşılar. Buna göre etnik kimliği de “*belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırdeden, farklılaştıran bir aidiyet duygusu*”²⁴⁴ olarak tanımlamak mümkündür. Etnik kimliğe sahip olan gruplar genel olarak azınlık olarak nitelendirilir. Onların azınlık konumuna gelmesindeki en büyük sebep, içinde yaşadıkları bölgede egemen olan toplumun çoğunluğu oluşturmalarıdır. Etnik grupların/azınlığın kimlik problemleri de bu çoğunlukta olan toplumun onlar üzerindeki zorlamaları, baskıları ya da “*ırkçılık, diskriminasyon, ekonomik ve politik kaynakların dağılımındaki eşitsizlik*”²⁴⁵ gibi politikaları nedeniyle oluşur.

²⁴⁴ Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, Ege Yay., İzmir 1994, s. 57.

²⁴⁵ Bilgin, s. 56.

Romanlarında etnik gruplara yer veren Elif Şafak, yurtdışında yaşayan Türklerin azınlıkta kalmaları nedeniyle yaşadığı sorunları bir yazısında şöyle ifade etmiştir:

“Yurtdışında Türk olmak” iki şeyin fazlasıyla farkında olmak demektir ekseriyetle. Birincisi, yurtdışında olduğunun. İkincisi, Türk olduğunun.

Bir kez yurtdışında yaşamaya görsün insan, bulunduğu mekanın bilincini de kendi kimliğinin farklılığını da bir kartvizit gibi bastırıp yanında taşır, gerektiğinde çıkarıp göstermek üzere, illa başkalarına değil kimi zaman da kendine. Bilhassa Amerika olunca yaşanan yer, iyiden iyiye önem kazanıyor etnik kartvizitler. Ailen, soyağacın, büyük büyük annenin nerden geldiği...²⁴⁶

Yazar, yine bir başka yazısında, azınlıkta kalan toplulukların yaşadıkları bölgede hayal kurmalarının imkânsız olduğunu ve bu nedenle sadece gerçeğe ilgilendiklerini belirtir:

Hayali olanla ilgilenmek, gelişmiş toplumların ayrıcalıklı bireylerine mahsus. Eğer bu grupta değilseniz, payınıza düşen salt ve som hakikati dillendirmek sadece. Kendi bireysel ya da ailevi hikâyenizi.

Yani eğer Cezayirli bir kadın iseniz Amerika da yaşayan, Cezayirli bir kadın olmanın sorunlarını anlatmalısınız Amerikan toplumuna. Hayal ya da şiir, esiklik yahut vecd tümünden lüzumsuz; kısacası her türlü Diyonizyak damar kapanmış önünüzde. Tüm bunlar ancak ve ancak, anlattığınız kültürün folklorü kapsamına giriyorsa makbul; aksi takdirde tamamen yasak size. Her etnik grup kendi soyağacının meyvelerini toplamakla meşgul; toplayıp toplayıp sergiliyor genel söyleme.²⁴⁷

Araf'ta doktora eğitimi almak için Amerika'ya gelen Ömer, burada kendi kimliğini yaşama konusunda sıkıntılar yaşar, hatta ondan kopma noktasına gelir. Yaşadığı şehirde yabancı olması, Ömer'in kendini azınlık olarak görmesine neden olur. “*İnsan yabancı oldu mu kendisi olamıyor artık. Başkalarının gözünde bir ulusal kimlikten ibaretim artık. Kendim hariç her şeyim.*” (s. 114) Etnik kimliğinden dolayı sorun yaşayan Ömer, daha çok kültürel anlamda sıkıntı çeker. Bağlı bulunduğu kültür ile yaşadığı ülkenin kültürü arasında kalır ve bu yeni kültüre alışmakta ilk etapta zorluk çeker. Ancak bir süre sonra etnik kimliğinden uzaklaşır ve ona

²⁴⁶ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=80> (31.05.2010).

²⁴⁷ Şafak, s. 40.

yabancılaşır. Ömer'in bu yabancılaşması, ev arkadaşları Abed ve Piyu'da da görülür.²⁴⁸

Romanda Abed, etnik kimliği nedeniyle Amerika'da sorun yaşar. Amerika'ya geldiğinin ilk ayında domates almak için süpermarkete giden Abed, meyve-sebze reyonuna gittiğinde iki kadının orada olduğunu ve konuştuğunu görür. Onları rahatsız etmemek için süpermarketin diğer reyonlarında oyalanan ve gereksiz birçok şey alan Abed, tekrar meyve-sebze reyonuna gider. Ancak o iki kadının hâlâ orada olduğunu fark eder. Kadınlar, Abed'in yeniden yanlarına gelmesini bir tehdit unsuru olarak algırlar ve hemen konuşmayı keserler. Onların düşüncelerini önemsemeden domates seçmeye çalışan Abed'in birden burnu akar ve burnundaki sıvı domatesin üzerine düşer. O anda Abed, kadınların ne düşündüğünü gayet iyi bilir. “*Arap'a benzeyen şüpheli bir adam yaklaşıyor, burnu domatesin üzerine akıyor, kesin Arap!*” (s. 113)

Sırf Arap olduğu için varlığının bir tehlike unsuru olarak algılanmasından nefret eden Abed, bütün Amerikalıların aynı şeyi düşündüğünü hisseder. Abed, bir kafede otururken, içeri başörtülü üç Müslüman kız girer. Kızlar, bir masaya oturur ve sohbet etmeye başlarlar. Kızlardan birinin kucağında bebek vardır ve bebek annesinin kucağından inip yerde emeklemeye başlar. Hararetli bir şekilde sohbet etmeleri ve bebeğin yerde emeklemesi çok dikkat çekicidir. Abed ise bu dikkat çekiciliğın kafedeki insanlar tarafından fark edilip edilmediğini öğrenmek için etrafı ve kızları süzer. Bir süre sonra kızlar kafeden ayrılırlar. Oradaki hiç kimse kızlara bakmamış ve kötü davranmamıştır. “*Abed'in kendine açıklayamadığı şey Müslüman kızlar kafeden çıkana kadar hissettiği inanılmaz gerginlikti. Amerikalıların gözüne nasıl göründüklerini görebilmek için Abed kızlara, bilhassa da anneye yargılayan nazarlarla bakmış, bebeğin kirlı yerlerde emeklemesine izin verdiği için ona sinir olmuştu.*” (s. 114)

²⁴⁸ Ömer ve Abed, farklı ülkelerin vatandaşları olmalarına rağmen, Müslüman'dır. Piyu ise İspanyol'dur. Yabancı kimlikleriyle Amerika'ya gelmeleri, onların burada kültür bazında sorun yaşamasına neden olur. Romanda onların yaşadığı sorunlar da bu çerçevede ele alınmıştır. Bu nedenle üçünün geçirdiği bunalım, çalışmamızın “Kültürel Kimlik ve Bunalım” kısmında daha geniş olarak ele alınacaktır.

Ortadoğulu olmanın Amerika’da yanlış anlaşılacağını/anlaşıldığını düşünen Abed, bu nedenle kimliğinin farklı algılanmasından hayli rahatsızdır. *Casablanca* isimli bir filmde Faslılar için yürüyen çarşaf ifadesinin kullanılması da Abed’i oldukça sinirlendirir. Abed, bu durumu şöyle ifade eder: “*Sömürgecilerin gözünde benim atalarım bu işte. Yürüyen çarşaf!*” (s. 150)

Bit Palas’ta İstanbul, fazlasıyla göç aldığı dönemde yeni inşa edilen evlerle ve gecekondularla dolar. Evlerin birden bire çoğalması, ana yol yapımını gerekli kılar. Hazırlanan raporlar doğrultusunda ana yol yapımı için en uygun yerin, yan yana bulunan Ermeni ve Müslüman mezarlığı olduğu kabul edilir. Mezarların başka bir yere taşınmasına ve taşındıktan sonra da yol yapımına geçmeye karar veren görevliler, mezarda ölüleri bulunanlara da aynı teminatı verir. Ancak iş, düşünüldüğü gibi olmaz. Müslüman mezarlığından pek çok ölü taşınırken, Ortodoks Ermeni mezarlığından çok az ölü taşınır. Ermeni mezarlığından taşınmayan ölülerin yakınları, ya uzak bir yerde olduklarından ya çoktan öldüklerinden sahipsiz kalır. Bunun yanı sıra taşıma izni alabilen bazı Ermeni aileler, nüfuzlarından dolayı yakınlarını başka bir mezarlığa naklettikleri halde, onlar kadar varlıklı olmayan aileler izin almalarına rağmen nakil işini gerçekleştiremezler. Azınlık olmanın getirdiği bu sorunlar, anlatıcı tarafından şöyle ifade edilir:

.... Azınlık olmanın tekinsizliğine sebep, çoğunluk karşısındaki niceliksel azlık değil, niteliksel aynılıktır. Bir azınlık mensubu olarak karınca gibi çalışıp didinebilir, hatta voliyi vurup hatırı sayılır servetler bile edinebilir ama günün birinde, sırf aynı cemaatin üyeleri olduğunuz ve öyle kalacağınız için, ömrünü aylıklıkla geçirmiş yahut ebe teknesinden beri su yüzü görmemişlerle aynı kefeye konulup, aynı muameleye maruz kalabilirsiniz. Azınlığın zenginleri hiçbir zaman yeterince zengin değildir bu yüzden; ne de muktedirleri, kafi derece muktedir. Bilhassa 1950’lilerin Türkiye’sinde zengin bir Müslüman, fakir bir Müslüman’a baktığında “benzemediği insan”ı görürken, zengin bir azınlık mensubu, fakir bir azınlık mensubuna baktığında, “benzemediği halde, bir tutulabileceği insan”ı görürdü karşısında. Aynı sefalet, acıma hissi uyandırırken birinde, haksızlığa uğrama endişesini tetikleyebilirdi ötekinde. Oysa insan haksızlığa uğramaktan korkmayagörsün, kolaylıkla şaşırıp asıl hedefini; birbirine karıştırabilir sebeplerle neticeleri. Bu yüzden işte, çoğunluğun kaymak tabakası, bön bir merhamet gösterebilirken en geniş açıdan sefillere ve en soyut anlamda sefalete, azınlıkların kaymak tabakası sinik bir soğuklukla yaklaşır kendi cemaatinin maddi manevi tüm düşkünlüklerine. (s. 25-26)

Sırf azınlık oldukları için seslerini çıkaramayan bu kişiler, mezarların buldozer altında kalmalarına bir şey diyemezler. Yoldan geçenler taşınmayan mezarların mezar taşlarını çalarlar, onlardan geriye kalanların üzerine ise yol yapılır.

Romanda etnik kimliği nedeniyle yanlış anlaşılan ve sorun yaşayan kişilerden biri de Agripina Fyodorovna Antipova'dır. Kocasıyla İstanbul'a iltica eden Agripina, Pavel Pavloviç'in işinden istifa etmesi ve çalışmayı düşünmemesi nedeniyle kendisi çalışmaya karar verir. Böylece Agripina, bir pastanede garson olarak işe başlar. Ancak onun zorlu bir çalışma hayatı olur. Özellikle Rus ve güzel olması, gelen müşterilerin Agripina'ya farklı bir gözle bakmalarına neden olur. Bir gün gülümseyerek servis yaparken Müslüman bir kadının tepkisini çeker. Kadın, Rusya'dan Türkiye'ye gelip erkekleri ağlarına düşüren beyaz Rus kadınlarının sınır dışı edilmeleri amacıyla kurulan bir derneğin üyesidir. Asri Kadınlar Cemiyeti adındaki bu derneğin hedefleri "*lepiska saçlı, ak gerdanlı, arsız bakışlı, aristokrat bozması Beyaz Rus kadınların ahlaka mugayir davranışlarını bir bir tespit edip zapta geçirmek ve yetkililer bu konuda gerekli önlemleri alıncaya kadar, bizzat kendi imkânlarıyla yıldırma politikası izleyip, gördükleri tüm Beyaz Rus kadınlara kötü davranmak*"tır. (s. 46)

Agripina'nın da gülümsediğini gören Müslüman kadın, onu dernekte konuştukları ve nefret ettikleri Rus kadınlarından biri olarak görür. Agripina, şaşkınlığını atlattıktan sonra kadına bir şey demez ve inancı gereği onu affeder.

Romanda Yahudi Ethel, dünyanın pek çok yerinde yaşayan Yahudilerin eser vücuda getirdiklerini, seslerini duyurduklarını ancak Türkiye'de azınlık olan Yahudilerin hiçbir şey yapmadıklarını/yapamadıklarını anlayamaz. Bu düşüncesini Ben ve Ayşin ile paylaşan Ethel, Ayşin ile bu konuda tartışmaya girer. Ayşin Türkiye'de çalışan bir sürü Musevi arkadaşı olduğunu ve yanıldığını söyleyince Ethel, Yahudilerin çalışıp çalışmadığından değil, yeteneklerini gösteremediklerinden yakınır. "*Niçin şöyle rindane, hatta alkolik şairler; hayalperest, hatta düpedüz sapık, hatta ve hatta cani ruhlu yönetmenler filan çıkmıyor? Niçin müzik yapmıyor benim insanlarım?*" (s. 151)

Bunun üzerine tekrar konuşan Aysin, Türkiye’de Yahudilerin ya da diğer etnik grupların azınlık psikolojisine tutuldukları ve dolayısıyla kendilerine güvenmedikleri için kıyıda köşede kaldıklarını söyler. Aysin’in bu sözleri üzerine Ethel, Türkiye’deki Musevilerden kötü eserler çıkarsa uzun yıllar sonra insanların onları Aysin’in dediği gibi azınlık oldukları ve psikolojileri bozuk olduğu gerekçesiyle savunacaklarını; fakat bu kişiler mükemmel eserler ortaya koyduklarında da yine aynı şeyi söyleyeceklerini belirtir. Ethel, düşüncelerini şu örnekle açıklar: “*Topal bir adam dans edemiyorsa, tabii dans edemez çünkü topal deriz. Ama aynı adam mahir bir dansçıysa, o zaman deriz ki, tabii ötekilerden daha iyi olacak, çünkü topal.*” (s. 153).

Baba ve Piç’te eski gelinleri Rose’un bir Türk’le evleneceğini duyan Ermeni Çakmakçıyan ailesi, Barsam’a yüklenirler. Armanuş’un bir Türk’le aynı evde yaşayacağı fikri onların hiç hoşuna gitmez. Bu nedenle Çakmakçıyanlar, Barsam’ın acilen bir şeyler yapmasını ve bu evliliğe karşı çıkmasını isterler. Vaktiyle Türkler tarafından çok acı çektiklerini ve memleketlerinden kovulduklarını belirten Ermeni ailesi, Barsam’ın Rose’u savunmaya çalışmasıyla daha çok sinirlenirler. Sözü alan Surpun Hala, kendi geçmişlerinin hâlâ yaşadığını ve unutmanın kolay olmadığını belirterek kardeşine sert tepki verir. Kimlik duygusu olmayanların ve onu reddedenlerin böyle bir evliliğe onay verebileceklerini ancak kendileri gibi diaspora Ermenilerinin asla bunu görmezden gelemeyeceklerini ima eder.

Surpun Hala’dan sonra sözü, Varsenig Hala devralır. Ermenilerin Türkçe konuşabildiğini ancak hiçbir Türk’ün Ermenice konuşmadığını ifade eden Varsenig Hala, vaktiyle Türklerin içinde asimile olduklarını, azınlık kaldıklarını söyler ve sözlerine şu şekilde devam eder:

Neden bizim annelerimiz onların dilini öğrenmiş de tersi olmamış? Kimin kime hükmettiği apaçık ortada değil mi? Sen kalk gel Orta Asya’dan, dal dosdoğru Anadolu’nun bağrına, sonra bir bakmışsın her yerdeler! Orada yerleşik olan milyonlarca Ermeni’ye ne oldu peki? Asimile edildiler! Eridiler! Katledildiler! Yetim bırakıldılar! Sürüldüler! Mal mülklerinden oldular! Sonra da unutuldu! Kendi öz kızını nasıl olur da bizim şimdi bu kadar az sayıda ve bu kadar kederli olmamızdan sorumlu olanların eline bırakırsın? (s. 65)

Sadece kardeşlerinin değil, annesinin ve dayısının tepkisini de üzerine çeken Barsam, tüm bu söylenenlere rağmen yine de eski karısını savunur. Onun Armanuş'a zarar verecek bir şey yapmayacağından emin olan Barsam, eski karısına bir şey demez. Nitekim bir süre sonra Rose, Mustafa ile evlenir.

E. Dinî Kimlik ve Bunalım

Her insan, dünyaya bir dine mensup olarak gelir. Ailesinin ya da daha geniş bir çerçevede toplumun inançlarına göre birey, bir din inancıyla şekillenir. Ancak zaman içinde birey, kendi inancından daha farklı bir inançla karşılaşabilir ve bunalım yaşayabilir. Onu bunalıma götüren sebeplerden birincisi, karşılaştığı yeni dinin gerçeğe daha uygun olması ve kendi inancının onu artık tatmin etmemesi, ikincisi ise bu “öteki” dini benimsemek ya da kabullenmek zorunda kalmasıdır.

Elif Şafak'ın romanlarında dinî açıdan ikilemde kalan pek çok kahraman vardır. Ancak onların ikilemleri daha çok kültürel ve etnik alanda kendini gösterir. Dinî kimlikleri nedeniyle hayli sıkıntıda olanlar ise, yukarda belirttiğimiz ikinci sebebi yaşamak yani kendi dinini değil de başka bir dini benimsemek zorunda kalmışlardır.

Elif Şafak, Türkiye'deki çoğu kesimin batılı kültür ve yaşayışa meyletmesi nedeniyle kültürlerinden uzaklaştığını ve Türkiye'deki dinî faaliyetleri bağnazlık olarak gördüğünü bir röportajında şöyle ifade eder:

Türkiye'de iki kemikleşmiş kesim var. Bir tarafta yüzünü salt Batı'ya odaklamış, neredeyse bu ülkede doğmuş olmaktan utanan, merak duygusunu yitirmiş, din dendi mi sadece ve sadece bağnazlık anlayan bir elit kesim var. Bir de bu kesime tepki mahiyetinde yükselen daha muhafazakar bir yapı. Birinciler Osmanlı'yı önemsemez, tasavvuf bilmez. İkinciler ise onların reddettiği her şeyi sahiplenirken eleştirel bir gözle bakamaz kendine, geçmişe toz kondurmama adına eleştirel düşünceden uzaklaşır. İhtiyacımız olan bir üçüncü saha yaratmak. Bu paradigmanın dışına çıkabilmek zorunda kültürel dokumuz. Hem ilgili, meraklı, hem eleştirel olabilmek de mümkün.²⁴⁹

Şehrin Aynaları'nda Miguel ve Antonio Pereira; “Converso” olmalarının, yani Yahudi olup sonradan Hıristiyanlığı benimsemek zorunda kalmalarının sancılarını yaşarlar. Henüz küçük birer çocukken Miguel ve Antonio, babalarından

²⁴⁹ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=79> (01.06.2010).

“Converso” olduklarını öğrendikleri zaman önce buna inanmak istemezler. Çünkü gerçeği kaldıramazlar. O ona kadar Hıristiyan gelenekleriyle yaşayan kardeşler, gerçekte Yahudi kanı taşıdıkları düşüncesine alışamazlar. Babasının sözleri karşısında Antonio sadece kaşlarını çatarken Miguel, daha ciddi bir bunalım geçirir. Öyle ki bu bunalım onu, ileriki yaşlarda dahi “*Kimim ben?*” (s. 240) diye sorgulamaya götürür. Hayatı umursamayan, sadece eğlenceye düşkün olan Miguel, çocukluğunda babasından “*kim olduğunu değil de kim olmadığını*” (s. 240) öğrendiğinde bunu göz ardı edemez ve nihayetinde bir kimlik bunalımı yaşar. Kendisini derinden sarsan bu durum karşısında Miguel, yedi yaşından beri her gece kriz geçirmeye başlar. Kriz esnasında da ailesinin sır gibi sakladığı kimliğini herkese ifşa eder. (s. 186).

Engizisyon’dan ve kendisinden kaçıp Aynalar Şehri’ne yani İstanbul’a gelen Miguel, burada da bir kimlik savaşı verir. Geçmişini unutamayan ve geçmişi yüzünden hâlâ kim olduğunu öğrenmeye çalışan Miguel, burada Haham Yakup ile tanışır. Haham Yakup’un kendisine destek olmasıyla hayata tutunan ve geçmişinin sancularından kurtulmaya başlayan Miguel, gerçek kimliğini saklama zorunluluğu ortadan kalkınca ismini değiştirir. “İsak” ismini alan Miguel, bu yeni ismiyle beraber, korkularından ve sorunlarından bir nebze olsun sıyrılır. (s. 243).

Antonio Pereira ise Converso olduğunu öğrendiğinde bir an için kaşlarını çatır ancak kimliğini sorgulamaz. Kardeşi Miguel gibi geçmişe değil geleceğe önem veren Antonio, ailesini geride bırakıp İtalya’ya Pauda Üniversitesi’nde ders vermeye gider. Burada öğrencileri tarafından çok sevilen ve hiçbir sorun yaşamayan Antonio, bir süre sonra buraya gelmesine vesile olan Hıristiyan Alonso Franco de Leon’dan bir mektup alır. Ailesinin Engizisyon tarafından yargılandığından haberdar olduğunu, eşinin ve kardeşinin kendisine yakışır bir şekilde davranmadığını belirten Alonso Franco de Leon, onun üniversiteden ayrılmasını ister. (s. 185).

Bu hadise karşısında çok üzülen Antonio, ailesinin yanında koruyucusunu da kaybettiğini anlar. İşinden istifa edip Venedik’e giden Antonio, burada Yahudi mahallesine yerleşerek esas kimliğini yaşamaya başlar. Önce sünnet olur ve ardından “Abraham” ismini alır. (s. 184).

Romanda Hıristiyanların ünlü vaizi Alonso Perez de Herrera'nın da Yahudi kanını taşıdığını öğrenmesi, onu bunalıma götürür. *Ses*, Alonso'ya vaktiyle dedesinin Yahudi bir kadınla evlendiğini ve bu evlilikten sonra damarlarına siyah kanın bulaştığını söyler.²⁵⁰ Alonso, buna inanmak istemez ancak *ses*in kendisine hiç yalan söylemeyeceğini bildiği için bu gerçeği kabullenmek zorunda kalır. Yahudi olduğunu ve kanının kirlendiğini öğrendikten sonra Alonso, kan görmeye tahammül edemez hale gelir. Evinin duvarında ölümü simgeleyen tabloda hiç kan yoktur. Bunun yanı sıra yediği etin de çok pişmiş olması gerekir ki kan tamamen temizlensin. “*Kan görmeye tahammül edemezdi; her ne yerse yesin, her ne yaparsa yapsın kan akmamalıydı. Ölümün ve hayatın resminde göz alıcı tek bir renk bile olmamalıydı.*” (s. 16).

Soyunda Yahudi kanını taşıması, Alonso'nun bunu bir sır gibi saklamasına neden olur. Gerçeğin ortaya çıkmasından tedirgin olan Alonso, bir tehlike yaşarsa *ses*in kendini koruyacağından emindir. Ancak o, yine de önlem alır. Sırrının açığa çıkmaması için vaazlarında Yahudileri kötüleyen Alonso, zamanla Yahudilerden nefret eder hale gelir. (s. 27)

Romanda kimlik sorunu yaşayan diğer kişiler Hıristiyanlaştırılmış Arap Müslümanlardır. Mudejares, yani Hıristiyan topraklarında yaşayan Müslümanlar olarak adlandırılan bu kişiler, Engizisyon tarafından vaftiz edilirler ve Hıristiyan dinini benimsemeye zorlanırlar. “*Ne var ki, vaftiz edilmiş olmaları zerre kadar değiştirmemişti eski huylarını.*” (s. 92) Moriscos sıfatını alan bu Müslümanlar, yine de kolay kolay kimliklerinden vazgeçemezler. Gizliden gizliye inançlarını yaşamaya devam ederler. Engizisyon görevlileri, olup biten her şeyin farkındadır. Bir süre sabredip onları takip ederler, hatta içlerine casuslar gönderirler. Onların Müslümanlıkta inat ettiklerinden emin olunca da köyü basarlar ve suçlu olanları cezalandırırlar. (s. 97)

Aşk'ta Kerra, Hıristiyan iken din değiştirip Müslüman olmanın sancılarını yaşar ve eski dinini kolay kolay terk edemez. Konya'da Mevlâna ile evleneceği

²⁵⁰ Yahudilikte soy, anneden geçer. *Ses*, anneannesinden/babaannesinden(?) ötürü Alonso'nun damarlarında Yahudi kanı dolaştığını kastetmektedir.

haberinin duyulmasından sonra Mevlâna'ya çok eleştiri gelir. İslamiyet'e dönmüş olsa bile, Kerra'nın eskiden Hıristiyan olmasının bir sorun teşkil edeceğine dair eleştirilere Mevlâna kulaklarını tıkar ve Kerra ile evlenir. Kerra ise bu eleştirilere bir anlam veremez. Ona göre İslamiyet'te ve Hıristiyanlık'ta çok fazla ortak yön vardır.

Müslüman olduktan sonra bırakmanın zor olduğu söylenen "Teslis inancı"na terk etmede hiçbir sorun yaşamayan Kerra, sadece Meryem Ana'dan vazgeçemez. Onu çok özler ve sürekli onunla konuşmayı, dertleşmeyi ister. Herkesin yanlış anlayacağını ve tepki vereceğini düşünerek bu sırrını kimseye söyleyemez. Özellikle Şems'in hayatlarına girdiği zamanlarda Meryem Ana'ya daha çok ihtiyaç duyar. Onunla konuşmamak için zorlu bir mücadele veren Kerra, günaha girdiğini düşünür. *"Böyle zamanlarda suçluluk duygusu içten içe yiyor bitiriyor beni, Meryem'i düşünerek yeni dinim İslamiyet'ten sapıyor muyum acaba?"* (s. 227) der.

Kocasının gün boyu Şems'le vakit geçirip kendisiyle ilgilenmemesi nedeniyle Kerra, düşüncesinin yanlış olup olmadığını ona soramaz ve günler geçtikçe Meryem Ana'yı daha çok düşünür hale gelir.

Şems ile Kimya'nın düğün hazırlıklarının devam ettiği bir gün misafirlere bazlama yapmak için mutfağa giden Kerra, hamuru eline alır almaz bir an için Meryem Ana figürü yapmaya başlar. Kendini yaptığı işe kaptıran Kerra, Şems'in geldiğini ve arkasında durduğunu fark etmez. Şems, ona ne yaptığını sorunca Kerra, kendini suçüstü yakalanmış gibi hisseder. Şems, yaptığı Meryem Ana figürünün çok güzel olduğunu ve yaptığının yanlış olmadığını söyleyerek sözlerine şu şekilde devam eder: *"Demek istediğim o ki Meryem Ana'yı özlemene gerek yok. Çünkü onu terk etmene gerek yok. Eğer bir kadın peygamber gelseydi, o hiç şüphesiz Meryem olurdu. Seni Allah'a bağlayan, O'na çağıran Meryem'se, O'na bildiğin yoldan yönel. Müslüman bir kadın da Meryem Ana'yı hayırla, duayla zikredebilir."* (s. 365)

Bu konuşmadan sonra Kerra'nın içi rahatlar ve Şems'e olan bakışı değişir. O'nu sevmeye, sahiplenmeye başlar. (s. 366)

F. Kültürel Kimlik ve Bunalım

Kültür, bir toplumun tarihi boyunca geliştirdiği bir sistemdir. Bu gelişim, dilde, tarihte, edebiyatta, örf/adet ve geleneklerde görülür. Toparlayıcı bir ifade ile “*kültür, maddî ve manevî her şeyi işlemek ve geliştirmektir.*”²⁵¹

Kültürel kimlik ise bireyin ya da toplumun, içinde yaşadığı coğrafyanın kültürel değerleriyle biçimlenmesidir. Bu açıdan kültür, toplumdan topluma farklılık arz eder. Dolayısıyla “*var olan her kültür zarurî olarak özgündür, yani millidir.*”²⁵² Birey/Toplum, bu milliliği ya da kimliği koruduğu müddetçe sorun yaşamaz ancak farklı bir kültürle karşılaştığında kendi değerlerini sorguladığı ya da ondan kopmaya başladığı anda problemler ortaya çıkar. Bu problemin nedeni, bir bakıma tarihten kopma ve kültürel soğumadır. Ancak bu durum, var olan kültürün tamamen değişmesi anlamına gelmez. Çünkü “*bazı kültür sahalarının direnci daha yüksektir ve kimliğini daha uzun süre koruyabilir; bazı kültür sahaları kimliğini daha çabuk kaybeder.*”²⁵³ Böylece bazı kültürel değerlerini yitiren birey/toplum, iki kültür arasında kalır ve esas olarak kimlik bunalımı yaşanır.

Elif Şafak’ın romanlarında bu anlamda sıkıntı çeken hayli roman kişisi vardır. Bu kişilerin çoğu, kendi kültürünü bırakıp ya da tamamen silip yeni olanı kabul etmişlerdir. Eski kimliklerinden kurtulamamaları da onları ikilemde bırakmıştır. Elif Şafak, yazılarında Türk aydınının da böylesi bir bunalım geçirdiğini ifade eder. Örneğin bir yazısında Türk aydınının, kendisini batı karşısında görücüye çıkmış gibi hissettiğini söyler.

Türk Batılılaşması her şeyden evvel surete çekidüzen vermeyi talep ettiğinden, “*imajı bozuk*” olan her kişi ve her unsur rahatsızlık veriyor. Türk aydını görücüye çıkmış gibi hissediyor kendini Batı karşısında. Evin diğer odalarında yoksulluk da olsa, hani yırtık pırtık koltuklar, eski püskü eşyalar ya da arkada mesela ot bürümüş sararmış bir bahçe, bakımsız, susuz.. olsun varsın, görülmediği müddetçe mesele yok; aslolan misafir odasının şıklığı, pürüzsüzlüğü, tamlığı. Misafir odamızda danteller, kadife perdeler ve yenilikten değil kullanılmamaktan ötürü ışıldayan göstermelikler... İstiyoruz ki

²⁵¹ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yay., 16. bs., İstanbul 2003, s. 33.

²⁵² Nevzat Köseoğlu, *Milli Kültür ve Kimlik*, Ötüken Yay., İstanbul 1992, s. 104.

²⁵³ Köseoğlu, s. 105.

Batılı hep misafir odamızda görüşün bizimle. Hatta bizler de hep misafir odamızda yaşayalım, değmeden evin geri kalan kesimlerine.²⁵⁴

Mahrem'de 1885 yılında modernleşme sürecine giren Türk toplumunda kadınların ve erkeklerin bağlı buldukları kültürle ilgili sıkıntıları, işlenen konular arasındadır. Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi, kendisini kapattığı odadan dışarı attığı günün birinde yolda bir kadınla karşılaşır. Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, kadına nereye gittiğini sorar. Kadın ise evine gittiğini ve baklava yaptığı için şerbetin kendi üzerinde bulaştığını, yakında da güllaç gibi kırıışmış görüneceğini söyler. Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, ona nasıl görünmek istediğini sorunca kadın, Pera'daki vitrinlerde sergilenen bonbonlar gibi rengârenk ve cıvıl cıvıl olmak istediğini söyler. Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, kadının bu cevabından sonra memleketteki kadınların da farklılaştığını ve hızla batılılaştığını fark eder. “*Artık revaçtaydı yeni ve Avrupai olan ne varsa. Belli ki sönük kalıyordu cevizli şerbetli baklava tepsileri, bonbonları sarıp sarmalayan rengârenk jelatinlerin çığırktan cazibesıyla kıyaslandığında. Gani ganiydi baklava; bonbonlarsa tadımlık.*” (s. 45-46).

Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, sadece bu kadının değil, o gün sokakta karşılaştığı her kadının kendi kültürlerinden sıkıldığını ve ülkeye hızla giren batı kültürüne meylettiklerini görür.

Yine aynı gün bir delikanlıyla karşılaşan Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, ona nereden geldiğini sorar. Delikanlı evden geldiğini, ağzındaki karanfil kokusundan kurtulmak için rakı içtiğini, ahşap ev gibi koktuğunu ve bu kokudan da hoşlanmadığını söyler. Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, delikanlıya nasıl kokmak istediğini sorar. Bunun üzerine delikanlı Pera'daki gösterişli taş evler gibi kokmak istediğini belirtir. Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi de tıpkı kadınlar gibi erkeklerin de yeni gelen kültürün nişanelerine sahip olmak istediklerini anlar. “*Eski âdetlerin pabuçları damlarda aranmalıydı; artık yeni ve Avrupai olandı geçer akçe. Belli ki kavurucu, bunaltıcı güneş ışınlarını sızdırmıyordu oymalı, fiyakalı taş evler.*” (s. 110).

²⁵⁴ Şafak, s. 105.

19. yüzyılda “*Memalik-i Osmaniye, komşunun bahçesinden elma aşırılmış bir çocuğun telaşıyla arkasına bakmaya cesaret edemeden Batılılaşırken*” (s. 48/112) memleketin kadınları ve erkekleri de bundan payını alır. Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi de kadınların ve erkeklerin artık sadece görüntüye önem verdiklerini anlayarak onlar için seyirlik bir dünya sunmaya karar verir. Böylece bir yokuşun sonuna vişne renginde ve büyük bir çadır kuran Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, kadınlar için çirkinliği, erkekler için güzelliği sergilemeye başlar. Çünkü Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, kadınların kendilerinden daha çirkin kadınları görmekten ve erkeklerin güzel olan kadınları görmekten hoşlandıklarını bilir.

Bit Palas'ta Nadya, kocasının kültürüne alışmakta epey zorluk çeker, hatta bunu başaramaz. Bu nedenle evliliği boyunca yeni bir kültüre geçiş yapmanın sıkıntılarını yaşar. Metin Çetin ile bir eğlence merkezinde tanışan Nadya, kısa bir süre sonra onunla İstanbul'a gelerek evlenir. İstanbul'a gelmeden önce hiçbir hayale kapılmayan Nadya, yine de buraya geldiği gün hayal kırıklığına uğrar. Bonbon Palas'ın da tıpkı eski evine benzemesinden hiç hoşlanmaz. Bunun yanı sıra Rusya'da işinden kovulan Nadya, yeni bir iş bulabileceği umuduyla geldiği İstanbul'da işin değil işsizliğin bol olduğunu görünce bir süre sonra kendini sadece ev hanımlığına verir.

Ev hanımlığını benimsemekte hiç zorluk çekmeyen Nadya, pek dışarı çıkmaz. Gün boyu yemek pişiren, evinin işlerini yapan ve pembe dizi seyreden Nadya, sosyal hayatın içine karışmaz, sadece kocasının kültürüne alışmaya çalışır. İstanbul'a gelmesinin üzerinden dört yıl geçmesine rağmen, hâlâ yaşadığı kente yabancıdır. “*Bu şehre geleli dört sene olduğu halde, İstanbul hâlâ koskoca bir muammaydı. O kadar az yerini görmüştü ki şehrin, ne yön biliyordu ne yordam.*” (s. 175).

Alışmakta zorluk çektiği bu şehirde Nadya, başkaları tarafından yabancı olarak görüldüğünü ve burada kendisi olamayacağını eve gelen bir düğün davetiyesinden öğrenir. Davetiyenin üzerinde “*Metin Çetin ve Karısı Nadya'nın bu mutlu günümüzde aramızda olmalarını dileriz.*” (s. 186) yazılıdır. Nadya, bu yazıyı görünce sarsılır. Burada Nadya Onissimovna ya da Nadya Çetin olarak değil Metin Çetin'in

karısı olarak görüldüğünü anlar. Bu yeni kimliğinden bir an için rahatsız olan Nadya, bir süre sonra bu psikolojiyi atlatır ve gündelik işlerine devam eder.

Evliliğinin ilk demlerinde Türk kültürünü öğrenmeye çalışan Nadya, işe yemeklerden başlar. Türk mutfağındaki yemekleri yapabilmesine rağmen aşureyi kocasının istediği gibi pişiremeyen Nadya, bu konuda sıkıntı yaşar. Bu sorunu çözmek için defalarca aşure yapar fakat hiçbirini Metin Çetin'e beğendiremez. Yine bir gün tekrar aşure yapmak için mutfağa giden Nadya, bu sefer yaptığı aşureden memnun kalır ve onu hemen kocasına tattırmak ister. Aşureyi kâseye koyan Nadya, kocasının iş yerine gider. Metin Çetin'in odasına girmek üzereyken onun bir kadınla fazlaca samimi oturduğunu görür.

İstanbul'a ve Türk kültürüne alışmaya çalışma sıkıntılarının yanında defalarca kocasının şiddetine maruz kalan ve nihayetinde aldatıldığını öğrenen Nadya, bir bunalım geçirir. Onun kendisine sürekli yalan söylemesine ve kendini tanıttığından çok farklı davranmasına rağmen yine de onunla yaşamaya devam eden Nadya için ihanet katlanılabilecek bir şey olamaz ve bir süre sonra evi terk eder.

Geri dönüyordu. Ayağına kadar gelip de ona, ayrıcalıkların içinde farklılık arayan bir şaşkın/ bulunduğu şehire bir türlü ayak uyduramayan bir yabancı/ göz göre göre aldatılmış bir eş/ aşurenin kıvamını bir türlü tutturamayacak kadar maharetsiz bir ev hanımı/ Bilge Leon'un üzümlerinin bile baş edemeyeceği bir meyhorun sık sık nükseden şiddetine maruz kalan bir dayak kurbanı/ ve çok yalnız ve çok mutsuz olmanın dışında ve ötesinde, bir zamanlar ve aslında hâlâ, böceklerin âlemini insanlarınkinden çok daha fazla seven bir bilimkadını olduğunu hatırlatan Blatella Germanica'yı da yanında götürüyordu. (s. 358)

Romanda kültürel anlamda sorun yaşayan bir başka kişi ise Cemal'dir. Cemal, henüz küçük bir çocukken babasıyla beraber Avustralya'ya gider ve uzun müddet orada kalır. Cemal, ilk zamanlarda yabancı bir memlekette yaşamının sıkıntılarını çeker. Anlatıcı, Cemal'in babasıyla, ikizi Celal'in ise annesiyle kalmasının kişilerin üzerindeki etkilerini şu satırlarla ifade eder:

Celal köyde annesiyle kalmıştı – boğucu ama sevgi dolu, sınırlı ama korunaklı bir rahmin içinde, hep ait olduğu yerde, kendi kökleriyle; Cemal ise babasıyla birlikte Avustralya'ya gitmişti – özgür ama savunmasız, sonsuz ama yapayalnız bir evrende, yabancılacağı bir dilde, hep yarı yerleşik, yarı göçebe yaşamak üzere. (s. 69)

Cemal, Avustralya'daki ilk demlerin sıkıntılarını çabuk atlatır ve kendi kültürüne yabancılaşmaya başlar, hatta annesinin öldüğü haberini aldığı anda onun cenazesine gelmez. Öyle ki yıllar sonra ikizi Celal ile ortak bir iş yapmak üzere Türkiye'ye dönen Cemal, akrabalarını, Türk insanını ve Türkiye'yi garipser.

Cemal'in Türkiye'ye geldiğini öğrenen akrabalar, onun yıllardır kendilerini arayıp sormamasına sitem etseler de bir süre sonra onu sevgileriyle kuşatırlar. Akrabalar, yurtdışından gelen her Türk'e yaptıkları gibi Cemal'e de yoğun bir ilgi gösterirler. Tıpkı *“din değiştirip Müslüman olmuş Hıristiyanlara, Türkiye'ye yerleşen yabancılara, her sene sektirmeden tatillerini burada geçiren turistlere ve bilhassa, Türklerle evlenip, çocuklarına Türkçe isimler koymayı kabullenmiş Batılı gelinlere”* (s. 69) olduğu gibi...

Ancak Cemal, bu ilgi ve sevgiye kayıtsız kalır. Çünkü uzun yıllar boyunca memleketini Avustralya olarak gördüğü için kendi köklerinden uzaklaşmış, hatta ondan nefret eder hale gelmiştir. Cemal özellikle Türk kadınlarından soğumuştur ve onları vücut biçimlerinden dolayı *“bakımsız birer armut”* (s. 69) olarak görmektedir.

Aslında Cemal, Türkiye'ye gelmeyi hiç istememiş, ikizini Avustralya'ya çağırılmayı düşünmüştür. Fakat Celal'in bunu kabul etmeyeceğinden emin olduğu için kendisi İstanbul'a yerleşmek zorunda kalmıştır. İkiziyle beraber, Bonbon Palas'ın 3 numaralı dairesinde kuaför dükkânı işletmeye başlayan Cemal, kendini ait hissetmediği bu yerde hiç mutlu değildir ve bir aidiyet problemi yaşamaktadır.

Araf'ta Amerika'da öğrenci olan bir grup insanın hem etnik hem de kültürel anlamdaki sıkıntılarına değinilmiştir. Aynı evi paylaşan Ömer, Abed ve Piyu, Amerika'da yaşamaya başladıklarından beri hem kendilerine/kültürlerine yabancılaşırlar hem de bu yabancılaşmanın sıkıntılarını yaşarlar. Onların farklı bir kültüre geçmeleri, köklerini unutmalarına ve aidiyetsizleşmelerine neden olur. Bu durum, hepsini iki kültür arasında kalmaya yani *“araf”*ta kalmaya götürür.

Ömer, doktora eğitimi için Amerika'nın Boston şehrine gelir. Amerika'ya indiği ilk gün Ömer, bu şehre o kadar da yabancı olmadığını fark eder. Bu durum aslında Türk toplumunda hızlı batılılaşmanın getirdiği bir sonuçtur. Dinlediği

yabancı şarkılar ya da bu şehre dair malumatları Ömer'i Amerika'ya aşına kılar. “Ömer Özsipahioğlu Amerika'ya ilk olarak 2002 Haziranının ortasında ayak bastı. Kendisinden önce yeni kıtaya ayak basmış sayısız yeni gelen gibi hem yabancı olduğunu hem de aslında geldiği yerin o kadar da yabancı olmadığını hissetti.” (s. 77)

Amerika'daki ilk günlerinde bir arkadaşının arkadaşı vasıtasıyla bir yurttan kalmaya başlayan Ömer, üç gün sonra burada etrafında çok fazla Türk olmasından dolayı ve onlarla birlikte olmak istememesi nedeniyle ev aramaya başlar. Yolda yürürken ev arkadaşı arandığına dair bir ilan gören Ömer, hemen verilen adrese gider. Böylece Abed ve Piyu adlı iki öğrenci ile aynı evde yaşamaya başlar. Üçünün de yabancı bir ülkede öğrenci olması, birbirlerini anlamalarını kolaylaştırır. Ancak her biri çeşitli sorunlar yaşar.

Ömer, her ne kadar İstanbul'la ve kültürüyle ilişkisini kesse de onları göz ardı edemez. Amerika'da karşılaştığı her şeyi kendi kültürüyle kıyaslar. Bu da onu ikileme götürür. Örneğin Türkiye'de “saat” sorulurken, Amerika'da “zaman”ın sorulması Ömer'in dikkatini çeker. “İngilizcede insanın zamana sahip olduğu ya da olabileceği hissi vardı, halbuki Türkçede zamanın ölçme aracına sahiptin ama zamanın kendisine asla. Bu kültürel-dilsel farkı tespit eden Ömer tespitini neye yoracağını bilememişti.” (s. 80)

Ömer, telefon görüşmeleri için bir kart alması gerektiğinde Türkiye aramaları için olan kartların Ortadoğu kategorisinde olduğunu görür. Kartın üzerinde de gülümseyen bir deve resmi vardır. Avrupa görüşmeleri için olan kartların üzerinde ise Eyfel Kulesi'nin resmi vardır. Ömer, Türkiye'nin Amerika'da Ortadoğu olarak kabul edilmesinden hoşlanmaz ve “tam Türklere has bir hayal kırıklığına” (s. 88) uğrar.

Amerika'da yaşadığı bu ikilemler, Ömer'i pek etkilemez. Ömer, yaşadığı ikilemin etkisini üzerinden çabuk atar. Onu asıl üzen şey, Amerika'da ismindeki noktaları kaybetmesidir. Türkiye'de ÖMER ÖZSİPAHİOĞLU iken Amerika'da OMAR OZSİPAHİOĞLU olmasına içerler. Ömer'e göre bir Amerikalı, ismi yanlış telaffuz edildiğinde bunu karşı tarafın hatası olarak görür. Yine aynı şekilde bir

Amerikalı, bir Türk'ün ismini yanlış telaffuz ederse suç, yine Türk'ün başına kalır. Çünkü Türk, telaffuz edilemeyecek bir isme sahiptir. Kendinden bu kadar emin olan Amerikalıların, ismini daha rahat telaffuz etmek için noktalarından arındırdığını belirten Ömer, bu durumu şöyle açıklar: “İsmin sahibi daha iyi dahil olabilsin diye bu ülkeye, içeriye, isminin noktaları alınmıştı.” (s. 9)

Yabancı bir ülkeye gelen insanların geride mutlaka bir şey bıraktıklarını ifade eden Ömer, kendisinin isminin noktalarını feda ettiğini ve ismine yabancılaştığını söyler.

İsimlerin yabancı memleketlere ayak uydurma sürecinde muhakkak bir şeyler eksilir – bazen bir nokta, bazen bir harf ya da vurgu. Yabancı'nın isminin başına gelenler pişmiş tavuğun olmasa da pişmiş ıspanağın başına gelenlere benzer – ana malzemeye yeni bir tat eklenmesine eklenmiştir de kalıpta gözle görülür bir çekme olmuştur bu arada. Yabancı işte ilk bu fireyi vermeyi öğrenir. Yabancı bir ülkede yaşamanın birinci icabı insanın en aşına olduğu şeye, ismine yabancılaşmasıdır. (s. 10)

Kendisini Amerika'da yadırgamayan ve oraya alışmakta hiçbir zorluk çekmeyen Ömer, sadece değişen kültürel yaşamı nedeniyle sürekli bir ikilem yaşar. Aynı durum, onun ev arkadaşlarında da geçerlidir.

Romanda Ömer, Piyu ve Abed, bir gün birlikte yaşamanın ay dönümünü kutlamaya karar verirler. O gün içkinin etkisiyle eğlenceli şeylerden söz eden Ömer, çok geçmeden üçünün de ortak konusu hakkında, yabancı bir ülkede öğrenci olmanın sıkıntılarından ve Amerikalılardan bahsetmeye başlar. Ömer, Amerika'da her nesne için bir uyarı levhası asılmasını yadırgadığını söyler. Bunun üzerine Abed, Amerikalıların renklere değişik isimler vermelerini anlayamadığını söyler. Odasına gidip bir sürü renk şeridi getir ve onlara Amerikalılarca verilen isimleri sayar. “*Bej rengine Çöl Şafağı Yankısı, kahverenginin koyusuna Çocukluğun Kum Kaleleri, açık maviye Göksel Bulmacalar, toz pembeye Yastık Muhabbeti, beyazın bir tonuna Dünmüş Gibi, cırtlak turuncuya Aron'un Çilleri... ismi verilmişti.*” (s. 112)

Abed'den sonra konuşma sırası Piyu'ya gelir. Piyu, Latin sevgilisi Alegre'den yola çıkarak Latinlerin Amerikalı olmalarına rağmen onlarla kaynaşmadığını ifade eder. Alegre dokuz yaşındayken öğretmenini, annesine bir mektup yoluyla evde İspanyolca'yı bırakıp İngilizce konuşulmasının iyi olacağını söyler. Bunun üzerine la

Tia Piedad, bu meseleyi ciddiye alır ve evde sadece İngilizce konuşulmasını emreder. Piyu, bu olayı anlattıktan sonra Amerikalıların kendi dillerini çok kutsadığını belirtir: “*Dil Amerika’da kudret demektir. Latinler bunu herkesten iyi bilir. İşitilmek istiyorsan söylediğini galibin diliyle söylemelisin!*” (s. 115)

Piyu, arkadaşlarına bunu söyler ama onlara söyleyemediği şeyler de vardır. Piyu, yaşadığı kültürel sorunları Ömer’e ve Abed’e anlatamaz. Piyu, ne kendi kültürüyle ne de Alegre’nin kültürüyle barışıktır. “*Kendi kültürünü kesinlikle Avrupa medeniyetinin bir parçası, hatta onun biraz donuk zevkini renklendiren bir unsur olarak gören*” (s. 115) Piyu, buna rağmen Amerika’daki Hispanik cemaatlere ya da etkinliklere katılmaktan haz etmez, hatta kendini onlara uzak hisseder. Hispaniklerin sürekli bir etkinlik içinde olmaları ve bir araya gelmeleri Piyu’ya çok uzak bir fikir gibi gelir. Onların sosyalleşme çabaları, kendi kültürüyle ilişkili olmasına rağmen bu etkinlikler, Piyu’ya yabancıdır. “*Piyu’nun nasıl ayak uyduracağını kestiremediği, aslında ayak uydurmak isteyip istemediğini dahi bilmediği bir tempoydu bu.*” (s. 115)

Piyu, Alegre’yi ve onun kocaman ailesini ne kadar severse sevsin onların âdetlerine de alışamaz. Kadınların çoğunluğu oluşturduğu bu ailede, geleneksel kuralların olması, Piyu’yu tedirgin eder. Bunun yanı sıra ailede tek damat olan el Tio Ramon’un kendi kültürünü bırakıp da *las tias* ailesine dâhil olması ve onun bu yeni kimlikten duyduğu rahatsızlığı bakışlarından okuyan Piyu, daha çok endişelenir. Evlendikleri vakit, el Tio Ramon gibi bunalım yaşamaktan korkar. “*Asla el Tio Ramon gibi olmayacak, kişiliğinden vazgeçmeyecekti, ne de bağımsızlığından, sonra...*” (s. 162)

Romanda Piyu, sevgilisi Alegre’nin de kendi ailesinin kültürüne yabancı olduğunu ve tam bir kimlik bunalımı geçirdiğini ifade eder. Piyu, Alegre’nin ailesiyle olan ilişkisini Yin-Yang²⁵⁵ düşüncesinin şekline benzetir. Piyu’ya göre Alegre, şeklin siyah yanını onlardan biri olmadığını, beyaz yanını ise onlardan biri olduğunu düşünerek temsil eder. Gerçekten ailesinden kopuk mu yoksa onlardan farklı mı olduğu düşüncesi Alegre’yi hayli yorar ve vaktinin büyük kısmını bu

²⁵⁵ Yin-Yang, Uzakdoğu düşüncesinde evrende her şeyin bir karşıtı olduğu felsefesine dayanır. Genellikle “*Her karanlığın içinde bir aydınlık, her aydınlığın içinde bir karanlık vardır.*” cümlesiyle özetlenen bu felsefe, şu şekilde simgelenir: “☯”

ikilemi çözmek için harcar. “... zamanının yarısını *las tias*’ı onlar gibi olmasının beklenemeyeceğine çünkü özde onlardan farklı olduğuna ikna etmekle, zamanının diğer yarısınıysa onlardan çok farklı olmasının beklenemeyeceğini çünkü özde onlar gibi olduğuna iknaya çalışmakla geçiriyordu.” (s. 158-159).

Alegre’yi bu ikileme götüren en büyük sebep de ailesiyle farklı bir dili konuşuyor olmasıdır. Meksikalı olmasına rağmen oraya hiç gitmeyen ve İspanyolca bildiği halde İngilizce konuşurken kendini daha rahat hissedilen Alegre, bu açıdan ailesiyle uyuşamaz. Ancak onlarla konuştuğu ortak bir dil vardır: Nazar dili. Bu dili kullanarak konuşmadan anlaşabilen aile, bakışarak, gülüşerek ya da farklı metotlarla söylemek istediklerini aktarabilir. Alegre de bu dili kullanmada ustadır. Fakat Alegre’nin ve onun ailesinin konuştuğu Nazar dili, Piyu’nun hiç hoşuna gitmez. Bu durumu oldukça kafa karıştırıcı bulan Piyu, Nazar dilinin gün geçtikçe çoğalan lehçeleri karşısında yabancılaşır. Bu durum da onu, bu ailede kültürel olarak yalnızlığa götürür. (s. 159)

Romanda Gail’in de kendi kültürüyle barışık olmadığını ve onu değiştirmeye çalıştığını görüyoruz. Babasından dolayı yarı Yahudi olan ama dininin ne olduğundan emin olmayan Gail, annesi ve babasının farklı kültürel özelliklere sahip olmasının sancısını pek yaşamasa da ne annesinin ne de babasının dinine tam olarak bağlıdır. Onun kültürüne olan yabancılığını, ilk olarak bu “dinsiz”liği oluşturur.

Annesinin ve babasının, doğduğunda kendisine verdiği isim Zarpandit’tir. Zarpandit, isminden dolayı çocukluğundan itibaren çok sıkıntı çeker. Etrafindaki herkes onun ismini ilginç bulur ve Zarpandit, her defasında ismini telaffuz etmekten ve anlamını söylemekten sıkılır. “Zarpandit” ismi, bir Asur-Babil tanrıçasının adıdır ve “gümüş ışıltısı” anlamına gelir. (s. 33)

Çocukluğundan itibaren yalnız kalmayı tercih eden Zarpandit, bu nedenle kendini ifade etmeyi ve kalabalık içinde nasıl davranması gerektiğini bilemez. Onun bu içine kapanıklığı da beraberinde sayısız intihar girişimlerini getirir. Ama bu intihar deneyimleri, her seferinde birilerinin onu bulması sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanır.

Zarpanidit, Amerika'nın Massachusetts eyaletinde doğup büyür ve vakti geldiğinde burada Mount Holyoke College adındaki bir okulda eğitim almaya başlar. Öğrenci kimliği almak için Sosyal Hizmetler Bürosu'na giden Zarpanidit, insanların kimlik almak için bir kuyruk oluşturduklarını görür ve bundan tedirgin olur. Onların arasında olmanın sıkıntılarını yaşayan Zarpanidit, çantasından bir çikolata çıkarır ve onu yemeğe başlar. Çikolatayı ısırır ısırılmaz sıra Zarpanidit'e gelir ve Zarpanidit, bir anda olduğu yerde kaskatı kesilir. Onun bu halini gören Debra Ellen Thompson, Zarpanidit'in çantasından evraklarını çıkarır ve görevliye uzatır. Kimlik alındığında Debra Ellen Thompson, Zarpanidit'i dışarı çıkarır ve onun iyi olduğundan emin oluncaya kadar yanında kalır. Böylece Debra Ellen Thompson ile Zarpanidit'in arkadaşlıkları/ilişkileri başlamış olur. (s. 40)

Tanışmalarından bir süre sonra Debra Ellen Thompson, Zarpanidit'i kampüste görür. Debra Ellen Thompson, Zarpanidit'e okuldaki kızlarla bir grup kurduklarını ve grubun toplantılarına gelmesinin ona iyi geleceğini söyler. Zarpanidit bu teklifi kabul eder ve bir sonraki toplantıya katılır. Toplantılarda genel gündem, ataerkil toplumun kurallarını yıkmak, toplantının genel seyri ise grubun üyelerinden birinin ya da birilerinin bir konu/kitap/makale/film üzerine düşüncelerini söylemesidir. (s. 49)

Zarpanidit, o günden sonra grubun daimi bir üyesi olur. Başta Debra Ellen Thompson olmak üzere grubun diğer üyeleri, Zarpanidit'in ie dönüklüğünün ancak kitaplarla çözülebileceğini düşünürler ve ona kitap okumasını önerirler. Ancak aradan geçen süre zarfında Zarpanidit'te radikal bir değişim olmaz. Bu nedenle bazı kızlar onun psikolojik tedavi görmesinin gerekli olduğunda fikir birliğine vararak ona Ava O'Connell adlı bir psikiyatrı tavsiye ederler. Zarpanidit'in kimlik sorunu da onun kliniğe gitmesiyle başlar.

Ava O'Connell, ilk seansta Zarpanidit'e, sorulardan oluşan bir kâğıt verir ve ondan boşlukları doldurmasını ister. Zarpanidit, isminin sorulduğu kısma "Debra Ellen Thompson" yazar ve bundan hiç gocunmaz, hatta yeni kimliği hoşuna gider. (s. 60) Devam eden seanslarla birlikte eski Zarpanidit, yeni Debra Ellen Thompson'da bir değişim başlar. En önemli değişim de hem kendisini hem de başkalarını

eleştirebilmesidir. Ancak Zarpandit, kendisiyle uyumlu bir isim bulana kadar ismi konusundaki sorunlarını devam ettirir.

Ava O’Connell, bir seansında Zarpandit’e bir gazeteci arkadaşının yanında çalışan ve okur mektuplarını cevaplamakla görevli bir kadının işten ayrıldığını, kendisini insanların karşısında ifade edemediği için belki yazarak bu sorununu giderebileceği düşüncesiyle ona bu işte çalışmak isteyip istemediğini sorar. Zarpandit de kabul eder.

Öğleden sonra dışarı çıkan ve amaçsızca dolaşan Zarpandit, bir gazetenin spor sayfasını okumaya başlar. Yıllar önce Amerika’da yapılan bir spor müsabakasında kızların amigoluk yapmaya başlaması ile ilgili bir makaleyi okuyan Zarpandit, bu ilk amigo kızların resimlerine odaklanır. Resmin altında onların isimleri de yazılıdır, ancak kızların isimlerinin yanında “*Gartheride Keith resimde bulunmamaktadır.*” (s. 67) cümlesi Zarpandit’in ilgisini çeker. Onun resimde bulunmamasının üzerine birçok teori geliştiren Zarpandit’in yeni ismi “Gartheride Keith” olur.

Kendisine verilen randevu saatinde psikiyatrinin dediği yerel gazete binasına giden Zarpandit, kendini yeni ismiyle takdim eder. Gazete müdürü Helen Lehman, okur mektuplarını cevaplayan İlena adlı kadının altı yıldır burada çalıştığını ama işi bırakıp sevgilisiyle kaçtığını söyler. Helen Lehman, Zarpandit’e okurların herkese sırlarını açmadığını, bu nedenle ona “İlena” rumuzunu korumasının iyi olacağını söyler. Böylece Zarpandit, hem İlena hem de onun yardımcısı Gartheride olarak okurlarla yazışmalara başlar.

Aylar boyunca İlena ve Gartheride olarak yaşamını devam ettiren Zarpandit, bir gün göl kıyısında gider. Orada kendisi için yeni bir kimlik düşünen Zarpandit, İlena ve Gartheride’nin ilk iki harflerini alarak “Gail” ismini oluşturur. “*GAIL. Kulağına hoş geldi ve bunu yeni adı olarak muhafaza etmeye karar verdi.*” (s. 73)

Elif Şafak, bir röportajında aidiyetsiz olan ve kültürünün ona getirdiği ismi beğenmeyip kendisine yeni isimler yakıştıran Zarpandit için şunları söyler:

Pinhan’dan bu yana romanlarımda isimlerin hem büyülü hem de büyücü oldukları fikrini işledim alttan alta. Gail de isimlerin kudretinin farkında. Bence isimlerimizi sadece taşımaz, aynı zamanda isimlerimiz tarafından şekillenir

hatta ve hatta bir yere, bir kimliğe çivileniriz. Gail ruhen iflah olmaz bir göçebe. İlla ki değişecek, değişemezse ölür. İlla ki silkinip atacak taşıdığı ismi, yeni bir isim, yeni bir kader, yeni bir kimlik edinecek, ta ki onu da atana kadar.²⁵⁶

Romanda mükemmel yemek pişiren Alegre, bir gün bir iş ilanı görür. Yemek yapmaya yardım edebilecek bir kişinin arandığına yönelik olan bu ilan, Alegre'nin hoşuna gider. İlandaki adresi alır ve hemen oraya gider. Yemek yapma hususunda yardım edeceği kişiler, aynı evde yaşayan Gail ve Debra Ellen Thompson'dır. Böylece o gün tanışırlar ve günün sonunda Alegre, onları doğum gününe davet eder. Gail ve Debra Ellen Thompson, Alegre'nin doğum gününde Piyu, Abed ve Ömer ile de tanışırlar. Bir lokantada buluşan altı kişi, yemek seçmeye çalışırlar. Ancak bu biraz zor olur. Piyu, farklı yemekler sipariş edip paylaşmayı önerse de kimse bu fikre yanaşmaz. Hepsinin farklı kültürden gelmesi yemek konusunda fikir ayrılığı yaşamalarına neden olur. Anlatıcı, bu durumu şu şekilde özetler:

Ama çok geçmeden bu önerinin imkân dahilinde olmadığı ortaya çıkacaktı, yemeyi istedikleri şeylerden ziyade yemeyi istemedikleri şeyler yüzünden. Masadaki herkesin yemeyi reddettiği en azından bir şey vardı ve bunlar birbiriyle çakışmıyordu. Abed içinde domuz eti olan bir şey istemiyordu; Alegre'nin kız arkadaşları et, yumurta, tereyağ, hatta yapay et yemeyi reddeden katı vejetaryenlerdi. Piyu dişlerini kaydıracağı için bambu filizi yemek istemiyordu çünkü dişleri kayınca kendini bıçağa dokunmuş gibi hissediyordu, Ömer de çocukluğundan beri balık yemezdi. Sadece Alegre yemek seçmiyor gibiydi. Birisi tarafsız bölgede görünen *Ayın Etrafında Dönen Yedi Yıldız* yemeğini önerdi, yıldızlar, şefin özel kahverengi sosunda pişirilmiş brokoli, kuşkonmaz, kırmızı biber, yeşil biber, sarımsak ve patlıcandı ama garson kız maalesef yedinci yıldızın ya ördek ya da domuz eti olması gerektiğini söyledi. (s. 145)

Nihayet yemek seçebilen altı kişi, bu sefer din ve inançlar üzerinde konuşmaya başlarlar. Abed, Müslümanların Ramazan ayındaki âdetlerinden bahseder ve bu ayda yemek yememenin nefsi kontrol etme amacını taşıdığını ifade eder. Piyu da onu destekleyerek dinde sabretmenin ve şükretmenin önemli olduğunu belirtir. Her şey güzel giderken Gail, birden lafa karışır ve hiçbir şeye inanmadığını, zira Abed ve Piyu'nun sözlerinin fazla kadercilik taşıdığını söyler. Bunun üzerine Abed, Gail'e bu

²⁵⁶ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=84> (25.05.2010).

konuda ne yapmaları gerektiğini sorar. Gail ise önce kökenleri inkâr etmenin ve isimleri değiştirmenin iyi bir fikir olacağını iddia eder.

Bu şeye benziyor... yani Meksikalı olarak doğmuşsan bir yıl Arap gibi yaşamaya çalış, ertesi sene başka bir şey gibi, 'Öteki'lerden öteki beğen. Adını, kimliğini değiştir. Adın, kimliğin olmasın. Ancak kendimizi bize verilen kimliklerle özdeşleştirmeyi bırakırsak, ancak bunu başarabilirsek her türlü ırkçılığı, cinsiyetçiliği, milliyetçiliği, köktencililiği ve insanlar arasına sınırlar koyarak bizi farklı sürülere, altsürülere bölen her şeyi saf dışı edebiliriz. (s. 149)

Masadaki herkes, Gail'in önerisine karşı çıkar ve Abed ile Gail arasında bir tartışma başlar. Nitekim ilk tanışmalarında birbirinden hoşlanmayan bu ikili, ileriki zamanlarda da pek iyi anlaşamazlar.

Romanda kimlik sorunu yaşayan bu kişilerin ortak problemi, kültürlerine yabancılaşmaları, onu göz ardı etmeleridir. Diğer bir ifade ile aidiyetsiz olmalarıdır. Ancak köklerinden uzaklaşmaları, onların kültürlerinden kopmuş olmaları anlamına gelmez. Aksine içinde buldukları kültürün karşısında yabancı bir kültürü benimsemeye çalışmaları onların ikilem yaşamasına neden olur. Bu durum da beraberinde kültürel anlamda üst kimlik ve alt kimlik çatışmasına zemin hazırlar.

Araf'ta aynı zamanda modernleşme çabasında olan bir doğu toplumunun modernleşmeye meyilli gençlerinin, kültürlerini bir anda silip atmalarına yönelik bir eleştiri de vardır. Anlatıcı, Batılı bir kişinin, bu gençlere kültürleri hakkında soru sorması durumunda gençlerin cevap olarak, istemedikleri, hakkında bilgi sahibi olmadıkları ve olmak istemedikleri kültürlerinin artık geçerliliği olmadığını söylediklerini ifade eder. Anlatıcı, bu gençlerin genellikle cevap olarak şu cümleyi söylediğini ifade eder: "*Vardı öyle şeyler ama eskiden, o çok eskidendi. Ülkemde artık böyle şeyler göremezsiniz.*" (s. 189)

Beşpeşe'de Fırat, Türklük kimliğinden hayli rahatsızdır. Uzun zaman önce annesini İstanbul'da bırakıp Avusturya'ya taşınan Fırat, Türkiye'den ve Türklüğünden nefret eder. Kendisini mutlu eden yerin bir Avrupa ülkesi olduğunu belirten Fırat, Türkiye'de rahat bir hayat yaşamının mümkün olmadığını söyler. Türkiye'de insanların beklenmedik bir olay karşısında hemen silahlarına davrandıklarını ifade eden Fırat, ölmek istemeyen insanların tıpkı kendisi gibi

buradan uzaklaşması gerektiğine inanır. “... öldürülmeyeceğim, vurulsam, ağır yara alsam bile hiç olmazsa sağ kalabileceğim bir ülkede yaşamayı seçiyorum. Ama herhangi bir ülke değil, Avrupa ülkesi.” (s. 235).

Türkiye’deki sanatsal faaliyetlere de eleştiride bulunan Fırat, buradaki tiyatrolarda geleneksel metinlerin sergilendiğini ancak Avusturya’daki oyun yazarlarının bu konuda düşündüklerini ve harika eserler ortaya koyduklarını belirtir. Bu oyun yazarlarından biri Fırat’ın Avusturya’da asistanlığını yaptığı Elfriede Jelinek’tir. (s. 231).

Fırat ve Zehra, bir restoranda yemek yerken Türklük, Türkler, Türkiye hakkında konuşmaya başlarlar ve konuyu birden aşka da getirirler. Fırat, bu ülkede aşkın olabileceğini ama sevginin asla olamayacağını söyler. “*Bu ülkede sevmek olanaksız. Buralarda sevginin karşılığı yok. Ancak âşık olunur bu topraklarda. Daha fazlasını kaldırmıyor Türkiye.*” (s. 255)

Fırat, Avusturya’ya yerleştikten sonra Türklük kimliğinden tamamen uzaklaşır, hatta bu kimliğe dâhil olduğu için mutsuzdur. Bu durum da Fırat’ı kimliğinden kopmaya ve yabancı bir kimliğe meyletmeye götürür.

Baba ve Piç’te Suşan, 1915 yılında ailesiyle birlikte sürüldüğünde yolda kaybolur. Türk köyünden birileri Suşan’ı alıp saklarlar. Ancak bir süre sonra askerler, kayıp olan Ermeni çocukları bulmak için köye gelirler. Nitekim Suşan’ı bulurlar ve onu önce Halep’e, sonra İstanbul’da bir yetimhaneye gönderirler. Rıza Selim, tesadüf eseri bu yetimhanede ustası Levon’un yeğeni Suşan’ı görür. Ustasına olan vefa duygusundan dolayı Suşan’ı oradan çıkarmak isteyen Rıza Selim, bu amacına Suşan ile evlenerek ulaşır.

Suşan, Rıza Selim ile evlendikten sonra İslamiyet’i seçer ve Şermin adını alır. Bir süre sonra da çocukları olur. Şermin, evliliği boyunca hep ikilem içinde kalır. Bir yandan yeni benimsediği kültüre alışmaya çalışırken diğer taraftan eski kimliğini unutmak için uğraşır. Ancak Şermin, bunu başaramaz. Evde oğlu Levent ile Ermenice konuşmaya devam eder.

Levent, konuşmaya yeni başladığı dönemde ilk olarak “baba” kelimesini, ikinci olarak Ermenice “anne” anlamına gelen “mama”yı söyler. Şermin, oğlunun “anne” demesine sevinir fakat Rıza Selim’in, oğlu ile Ermenice konuştuğunu anlayacağı için korkar. Durumun anlaşılmasında için ne yapacağını bilemez. Bir yandan Levent’in “mama” kelimesini unutmasını isterken, diğer yandan bunu istemez ve tam bir kimlik bunalımına girer. *“Düşünceli düşünceli bebeğe baktı. ‘Mama’yı düzeltmek, yerine Türkçe karşılığını koymak istemiyordu. Atalarının hayaletlerini yanı başında hissetti. Edindiği bu yeni isim, yeni din, yeni milliyet, yeni aile, yeni benlik, geçmişini silmeyi başaramamıştı.”* (s. 342)

Oğlunun Ermenice “anne” demesinden önce uzun yıllar boyunca görüşmediği ağabeyi Vervant’ın kapısına gelmesi ve onu Amerika’ya götürmek istediğini söylemesi, Şermin’in iyice kafasını karıştırır. Ağabeyinin ona annesinin nar şeklindeki broşunu vermesi ve onu aslına dönmeye çağırması, Şermin’in kimliğini sorgulamasına neden olur. *“Nar broş adını çağırıyordu, eski adımı...”* (s. 342)

Üç gün boyunca broşu ve ağabeyinin söylediklerini düşünmemeyi başaran Şermin, üçüncü günün sabahında Rıza Selim’e bir mektupla beraber Levent’e verilmek üzere nar broşu bırakarak evi terk eder. (s. 343) Amerika’ya gittikten sonra yeniden Suşan ismini alır, bir Ermeni ile evlenerek bundan sonraki tüm yaşamını Türklerden nefret ederek geçirir.

Romanda Mustafa, bağlı bulunduğu Türk kimliğinden zamanla kopar ve onu taşımak istemez. Gençlik yıllarında İstanbul’u çok sevdiği halde, üniversite eğitimi almak için Amerika’ya geldiği ve yirmi yıl boyunca orada kaldığı zaman zarfında Mustafa, İstanbul’la ve kimliğiyle arasına mesafe koyar. Eşi Rose ile İstanbul’a gelmek için uçağa bindikleri andan itibaren Rose’un memleketine dair malumat almak üzere sorduğu soruları isteksizce cevaplar. Çünkü Mustafa’nın *“tam bir kültürel kopuşla geçen onca yılın ardından, Türkiye’ye olan aşinalığı biraz eprimişti.”* (s. 294)

Türkiye’ye karşı yabancılaşan Mustafa, bunun o kadar kolay bir süreç olmadığını bilir. Ona göre, insanın vatanından uzaklaşması, vücuttan etin ve kanın ayrılması gibidir. Yeni bir kültürü –Amerikan kültürünü– benimsemek, kendi

benliğinden vazgeçmek onun için ilk zamanlar zor olur, hatta defalarca İstanbul'a gitmeyi düşünür. Ancak her seferinde kendine mani olur. Çünkü onun evi artık Amerika'dadır. Böyle düşünmesine rağmen Mustafa yine radikal olarak değişmenin ve köklerini inkâr etmenin huzursuzluğunu yaşar. *“Mustafa Kazancı geri dönebileceği bir anayurdu yokmuş gibi sonsuza kadar Amerika'ya sığınmayı, hatta hiç anımsız, sürekli ileri dönük bir hayat yaşamayı umursamıyordu ama ataları olmayan bir yabancıya, çocukluğu olmayan bir adama dönüşme fikri canını sıkıyordu.”* (s. 294-295). Fakat yine de bu can sıkıntısını giderecek bir şey yapmaz ve Amerikan hayat tarzına alışmaya başlar. Çok geçmeden de Amerika'yı *“arka kapısı geçmişe kapalı bir ev”* (s. 295) olarak görür.

Uçakta hostesin, yanına gelip Türkçe konuşarak ne içmek istediğini sormasıyla Mustafa birden şaşırır ve tedirgin olur. Kendini İngilizce daha iyi ifade ettiği için Amerika'da bile Türklerle görüşmeyi kesen Mustafa, yine de nezaketen hostese Türkçe cevap verir. Ancak aynı hostes bir süre sonra tuvaletin kapısında bekleyen Mustafa'nın yüz ifadesinden hoşlanmaz ve ona yine Türkçe iyi olup olmadığını sorar. Mustafa ise cevap olarak İngilizce ile *“Evet, teşekkür ederim, iyiyim, biraz uçak tuttu galiba.”* (s. 305) der. Bu da Mustafa'nın Türkiye'den kopuşunu ispatlar.

G. Cinsel Kimlik ve Bunalım

Cinsel kimlik, kişinin cinsiyeti ve cinsiyet fonksiyonları ile edindiği kimliktir. *“Cinselliğimiz bedenimizle başlar. Ama bedenimiz doğumumuzla başlamaz.”*²⁵⁷ Kişinin cinsiyet rolleri, zamanla ve genellikle ergenlik döneminde yerine oturur. Ergenlik yıllarında bedenindeki değişimi fark eden birey, cinsiyetinin ne olduğunu da anlamaya başlar. Bu farkındalık sürecinde ergenlerin *“hemen tamamı bir noktada beden görünümelerini saplantı haline getirmeye başlar.”*²⁵⁸ Bedeninin gelişen şeklinden hoşnut olmayan ergen, bu dönemde karşı cinse ilgi duymaya başlar. Ergenlikten çıkıp bedeninin gelişimini tamamlayan birey, bu dönemde cinsel hayata başlayabilir. Cinsellikle erken yaşta tanışması beraberinde pek çok sorun getirebilir.

²⁵⁷ Bekir Onur, *Kadın, Gençlik ve Cinsellik*, Gür Yay., İstanbul 1986, s. 63.

²⁵⁸ Debra Haffner, *Bebek Bezinden İlk Randevuya Çocuğunuzun Gelişen Cinselliği*, Çev. Banu Küçükkal, Optimist Yay., İstanbul 2007, s. 167.

Elif Şafak'ın romanlarında vücudunun şeklinden rahatsız, cinsel hastalıklara sahip olan ve bedenini kullanarak hayatını idame ettiren roman kişileri vardır. Bu kişiler, “cinsel” sorunlar yaşarlar ve bu durum, onların kendi bedenlerine yabancılaşmasına neden olur.

Pinhan'da roman kahramanı Pinhan, hünsa olmasının sıkıntılarını yaşar. Nitekim cinsiyetinin ne olduğunu bilmeyen Pinhan, gündüzleri olmasa bile geceleri gördüğü kâbuslarda bunun acısını yaşar. “... o, *gündüzleri, arkadaşlarına parmak ısırtacak kadar korkusuz ve vurdumduymaz; geceleri ise, yavrusunu yitirmiş bir ceylan gibi yaralı ve mahzundu.*” (s. 14) Gece olduğunda üzerine çöken hüznün dalgası, Pinhan'ın cinsel kimliğini sorgulaması ve onu öğrenme çabası sonucu oluşur. Ancak kendisiyle verdiği bu iç savaş, onu gerçeğe ulaştırmaz hatta daha çok acı çekmesine neden olur. Bu sırrını kimseye anlatamayan ve kimseye paylaşamayan Pinhan, içine kapanır. Kendisinin bile bilmediği cinsiyetinin başkası tarafından duyulma ihtimali onu hayli tedirgin eder. Anlatıcı, Pinhan'ın bu ruh halini şu mısralarla dile getirir:

Gündüz ve gece,
güneş ve ay
ayrılmışlardı uçurumdan hudutlarla
ve o,
kâh orada, kâh burada,
konargöçer, ölür dirilir umutlarla
sırrını canından âlâ bilerek korumakta,
ağyarın gözlerinden,
yavuz dilinden sakınarak yaşamakta
ve deli gibi korkmakta idi
uçurumun üzerinden her atlayışta. (s. 15)

Dürri Baba Tekkesi'ne intisap ettikten sonra Pinhan, burada yaramazlıklarından ve taşkınlıklarından kurtulur, büyümeye, tekkede kitap okumaya başlar ve tekke hayatına çabuk ısınır. Ancak burada da sırrını ifşa etmez ve cinsiyeti ile ilgili sorunlarını devam ettirir.

Dervişlerin yılda iki kez düzenlediği Ruz-ı Muhabbet'e önceleri küçük olduğu için alınmadığını düşünen Pinhan, yıllar geçtikçe hâlâ o topluluk arasına girememesine üzülür. Bu üzüntüsünü Dertli Hagopik'le konuşan Pinhan, onun

hikâyesini bulması gerektiğini ve özünden utanmaması gerektiğini söyleyince dervişin, sırrını bildiğini anlar. Sırrının ortaya dökülmesi, onu perişan eder. Dertli Hagopik'e çok sinirlenen Pinhan, odadan çıkar ve karşısında bir kapı bulur. Kapıdan içeri girince kapı birden kapanır ve orada kısılı kalır. Pinhan, bulunduğu yerde bir kapı daha görür ve onu açmaya zorlasa da başarılı olamaz. Son çare olarak onunla konuşmayı dener ve kapıya “kapu hakkı” ne istediğini sorar. Kapı ondan soyunmasını ve vücudundaki bütün kılları yolmasını ister. Pinhan, sırrının yani ikibaşlılığının onun tarafından görülmesini ilk kez umursamaz ve bundan korkmaz. Tekkeden ayrılmayı düşünen ve gittikten sonra cinsiyetinin yahut cinsiyetsizliğinin tekke ahalisince duyulmasını umursamayan Pinhan, hiç tereddüt etmeden kapının dediklerini yapar. Kıllarından arındıktan sonra kapı, onun güzelliği karşısında şaşkına döner ve onun sırrına vâkıf olur. “*Demek içeri girdiğinde ne yapacağını bilmeyen, çaresizliğini öfkesiyle bezeyen bu delikanlı ne erkek ne kadındı... Yahut, hem erkek hem kadındı.*” (s. 55) Nihayetinde kapı, Pinhan'a yol verir ve onun odadan çıkmasına razı olur.

Pinhan, çok geçmeden Dürri Baba'nın da onayını alarak tekkeden ayrılır ve kendi cinsel kimliğini bulmak ya da onu tamamlamak için şehir-i şehire, yani İstanbul'a gelir. Burada Karanfil Yorgaki ile tanışır ve onunla sevgili olan Pinhan, ona hiç utanmadan ve sıkılmadan sırrını anlatır. (s. 170)

Aynı gün Pinhan, Karanfil Yorgaki'yi uyandırmadan evden ayrılır ve kendini birden Nida Hamamı'nda, Akrep Arif Mahallesi'nin altı kocakarısını kendisini bekler vaziyette bulur. Mahallelerinin ikibaşlılıktan kurtulması için ikibaşlı olan Pinhan'a ihtiyaçları olduğunu bildiren kocakarılar, Pinhan'ın bu işe razı olmasından hemen sonra onu göbek taşına yatırır. Pinhan, orada kendi vücut şehrine girer ve oradan çıktıktan sonra bir kadına dönüşür. Böylece, cinsel kimliğini bulmak için çıktığı yolculukta amacına ulaşır. Ancak vücut şehrinde kendisini ısırıp yılan, ona zehrini bırakır. O zehir de Pinhan'ın ölümüne neden olur.

Denizli'ye yani erkek olarak çıktığı ve kadın olarak geri döndüğü Dürri Baba Tekkesi'ne geldiği gün, tekkenin yakılıp kül edildiğini gören Pinhan, dere kenarına

gider ve orada ölür. (s. 229) Tekkenin yakılıp kül edilmesi ve neticesinde yok olması, Pinhan'ın ikibaşlı geçmişinin yok olması, ondan kurtulması anlamına da gelmektedir.

Bit Palas'ta annesinin ve babasının boşanıp yeniden evlenmeleri üzerine Mavi Metres, bir dönem dedesi ve ninesi ile yaşar. Dedesi öldükten sonra ninesiyle yaşamaya devam etse de onun yanında barınamayan Mavi Metres, annesinin evine döner. Annesinin kendisine yeni bir düzen kurması ve aradan geçen sürede iki çocuğa sahip olması, Mavi Metres'in, evinde kendini yabancı gibi hissetmesine neden olur. Annesinden, üvey babasından ve kardeşlerinden herhangi bir tepki görmemesine rağmen Mavi Metres, bir süre sonra evden ayrılır. Evden ayrıldıktan sonra İstanbul'daki üç farklı tarikata mensup olur ve sırası ile her birine katılır. Tarikatlarda sadece zikir esnasında kendini rahat hissedilen Mavi Metres, çok geçmeden buralardan da sıkılır ve kendini sokaklara atarak zengin adamların metresi olarak hayatını idame ettirir. İlk zamanlar erkeklerin bu ilgisinden hayli memnun olan Mavi Metres, zeytinyağı tüccarı ile uzun süreli bir ilişki yaşamaya başladıktan sonra bunalıma girer. Anlatıcı, onun bu değişimini şu satırlarla ifade eder.

Tarikatlardan ayrıldıktan sonra "... ne dönmeyi isteyeceği bir evi vardı, ne de yola devam edecek parası. Babası yaşındaki adamlardan ilgi görmeye alışıp, alıştığı ilgiye kayıtsız kalmamaya o günlerde başladı. Her şeyleri var gibi görünen bu erkekler, hayatlarındaki noksanlığın ayırtına vardıkça, ona daha çok bağlanıyorlardı. Her halükârda metreslik, iyilerin yeknesak tamlığından uzaklaşmak için iyi bir başlangıçtı. Önceleri mavi idi, sonra metres. İkisinin arasında savrulduğu dönemler de oldu. Ama bir mavi, bir metres olmaktan çıkıp, hem mavi, hem metres olmaya zeytinyağı tüccarının Bonbon Palas'ın 8 numaralı dairesini kiralamasıyla başladı. Ona bir ev açtığı andan itibaren bariz bir şekilde değişip kabalaştı adamın tavırları. Çünkü türü böyleydi. O bir UZEŞ idi, hem de OHEB takımının EKBİ alttakımından. Haliyle, ona göre davranıyordu." (s. 158)

Mavi Metres'e göre, dünyada insanlar kadar kalabalık olan bir başka canlı türü de böceklerdir. Böcekler nasıl türlerine göre farklı kategorilerde sınıflandırılıyorsa, insanlar da aynı şekilde sınıflandırılabilir. Mavi Metres de buna göre Zeytinyağı tüccarını UZEŞ-Uzun Zamandır Evliliğinden Şikâyetçi, OHEB-Olduğu Halde Evliliğini Bitirmeyen, EKBİ-Elindeki Kaybetmeden Başkalaştırmak İsteyen bir adam olarak sınıflandırır. (s. 159)

Metresi olduğu adamın böyle davranması, Mavi Metres'in kimliğinden rahatsız olmasına neden olur. Önceleri metres olmanın keyfini çıkaran ve beraber olduğu adamlarla mutlu olan Mavi Metres, zeytinyağı tüccarının ne karısından ne de kendisinden vazgeçmesi karşısında hayli sıkıntı çeker. Onun kimlik bunalımı, metreslik hayatından sıkılması ya da bıkmasının sonucu olarak ortaya çıkar. Bu kimliğinden bunaldığı anlarda Mavi Metres, jiletle bacaklarını keser ve kendine zarar verir.

Araf'ta Alegre, sevgilisi Piyu'nun kendisi ile birlikte olmamasının nedenini kendinde arar. Piyu'nun kendisinden uzak durması, Alegre'ye göre hem vücudundan hem de yıllar önce geçirdiği bir kürtaj deneyiminden kaynaklanmaktadır.

Genç kızlığa yeni adım attığı dönemlerde bir delikanlıyla iki kez birlikte olan Alegre, hamile kalır ve teyzesi ile beraber kürtaj olmaya gider. Bebeğini aldırdıktan sonra erkeklere olan inancını da kaybeden Alegre, Piyu ile tanışınca erkeklere olan bakışını (güvensizliğini) değiştirir. Ancak Piyu'nun kendisiyle cinsel bir birliktelik geçirememesi Alegre'yi üzer. Alegre, Piyu'nun, başından geçen kürtaj olayını bildiğini ve bu nedenle kendisinden uzak durduğunu düşünür. Anlatıcı, Alegre'nin bu sorununu şöyle ifade eder:

Şimdi Piyu onunla yatmayı her reddettiğinde Alegre onun bir şekilde bu olayı bildiğini hissetmekten kendini alamıyordu, bilmekten ziyade sezmek, sanki zihninin bilmediğini bedeni biliyordu da hem yeterince dışı olmayan, âdetleri aksayan, hem de iyi bir anne olamayacak, kaybettiği bebekten çok kendi bedeninin görünümüyle ilgilenen bu kadınla sevişmeyi reddediyordu. (s. 252)

Beşpeşe'de Zehra, erkeklerle olan cinsel birlikteliklerinde sorun yaşayan biridir. Yakışıklı erkeklere karşı zaafı olmasına rağmen onlarla birlikte olamayan Zehra, vajinismus²⁵⁹ hastasıdır. Hastalığı nedeniyle cinsel yaşamında sorunlar yaşayan Zehra, kendini sadece çirkin erkeklere adar ve cinsel yaşamını onlarla geçirir. Çünkü ne zaman yakışıklı erkeklerle beraber olmayı denese, başarılı olamaz ve hastalığı her seferinde tekerrür eder. Zehra, psikolojik durumundan kurtulmak için hastalığının üzerine gittiği dönemlerde de yine aynı sorunu yaşar. Hatta bu sorun,

²⁵⁹ Vajinismus, sadece kadınlarda görülen bir cinsel rahatsızlıktır. Cinsel birleşme sırasında, vajina girişindeki kasların kasılması veya kapanması sonucu ortaya çıkan bu rahatsızlık, çoğu zaman kadının acı duymasına neden olur. Böylece cinsel birliktelik gerçekleşmez.

onu partnerine karşı utandırır. Bu nedenle tanıdığı ya da gördüğü bütün yakışıklı erkeklerden uzaklaşır ve onlara cinsel bir düşünce beslemez. *“Her hatırladığında yüzünü kızartan o utanç dolu anları bir daha yaşamamak için, yakışıklı erkeklerden uzak durmayı seçmişti.”* (s. 83)

Zehra, kimi zaman bu sorununu bir alamete bağlar. Ona göre, vücudu yaşadığı bu olumsuzluklarla ona bir mesaj vermeye çalışır ancak Zehra bunun nasıl bir mesaj olduğunu anlayamaz. Bir süre sonra da cinsellik ile ilgili sorunlarını düşünmemeye, onların altında bir şey aramamaya başlar. Çünkü Zehra’ya göre *“cinsellik konusunda çok konuşmak sorunları çözmüyordu, belki yalnızca durumu kabullenmeyi kolaylaştırıyordu, o kadar.”* (s. 83)

Aşk’ta Fahişe Çöl Gülü, yaptığı işten ve bu işle kazandığı kimliğinden hayli rahatsızdır. Babası ve üvey annesi öldükten sonra Fahişe Çöl Gülü, halasının yanına gitmek için bir arabaya biner. Bir süre sonra araba, eşkıyalar tarafından durdurulur ve eşkıyalar yolcuların değerli eşyaları ile birlikte Fahişe Çöl Gülü’nü de alarak uzaklaşırlar. Eşkıyalar, Fahişe Çöl Gülü’nü çete reisine verirler ve bir süre sonra da ona günlerce tecavüz ederler.

Kendisine yapılan muamelelerden kurtulmak isteyen Fahişe Çöl Gülü, bir gün ormandan kaçır. Ancak kaçmayı başardıktan sonra daha kötü tecrübeler geçirir. Defalarca tecavüze uğrar ve hamile kalır. Karnındaki bebekleri kendi başına düşürerek nihayetinde çocuk doğuramaz hale gelir.

Fahişe Çöl Gülü’nü bir gün, Çakal Kafa adında bir katil bulur ve onu Konya’ya getirerek hünsa patronun evinde çalışmasına vesile olur. Genelevin en gözde kızı olan Fahişe Çöl Gülü, bu halinden hiç memnun değildir. Sıkıntılarında kurtulmak için çocukluğunda olduğu gibi Tanrı ile konuşmanın ve O’na sığınmanın yollarını arar ama bulamaz. (s. 158) Ancak bir gün bu sıkıntılarını bir nebze olsun atabilmek için Mevlâna’nın vaazını dinlemeye karar verir. Hünsa patrona çarşıda işi olduğunu söyleyerek evden çıkar. Yanında getirdiği erkek kıyafetlerini giyer ve vaazın verildiği camiye gider. Camide boş bulunduğu yerlerden birine oturur ve Mevlâna’yı dinlemeye başlar.

Vaaz esnasında Fahişe öl Gölü'nün yanında oturan delikanlılardan biri onun yüzünü örten örtüye basar ve Fahişe öl Gölü'nün başı açılır. Onu camide fark eden Baybars, cemaati de arkasına alarak Fahişe öl Gölü'nü camiden dışarı çıkarır ve onu tartaklamaya başlar. Bu hali gören Şems, kalabalığın arasına girer ve onlara engel olmaya çalışır. İçlerinden biri Şems'e yüklenerek onun bir hayat kadını olduğunu, ona farz olmamasına rağmen Cuma vaazına geldiğini, utanmadan Müslümanların arasına girdiğini söyler. Şems ise onlara bir kadına karşı toplandıkları için sert tepki verir ve onların Fahişe öl Gölü'nden hoşlandıkları için böyle bir davranışa girdiklerini ima eder. *“Karar verin kardeşlerim. Bu kadını hor mu görüyorsunuz, yoksa hoş mu görüyorsunuz?”* (s. 163)

Onların tartışmalarını fırsat bilen Fahişe öl Gölü, hızla oradan ayrılır. Hayli koştuktan sonra dinlenmek için durur ve Şems'in arkasında olduğunu fark eder. O'nun elini öpmek isteyen Fahişe öl Gölü, O'na borçlu olduğunu söyler. Şems ise borçlarının yalnızca Allah'a olduğunu ifade eder. Ona kalbinde iyiliğin olduğunu ve çalıştığı evden bir an önce çıkması lazım geldiğini tembihler. *“Bir an evvel o kerhaneden çık. Bir daha da oraya dönme! Sen Anka'sın, mezbeledede işin ne? Yürü git. Ardına bakma sakın.”* (s. 177)

Fahişe öl Gölü, Şems'in davranışından ve sözlerinden çok etkilenir. İlk fırsatta evden kaçarak günahlarından tövbe edip kendini ibadete adamaya karar verir. Nitekim bir gün amacına ulaşır. Evden ayrılır ve ondan sonraki yaşamını kendisine kapısını açan Mevlâna'nın evinde geçirir. (s. 327)

H. Aidiyet Duygusu Eksikliği ve Arada Kalmışlık

Aidiyet duygusu, kişinin bulunduğu kültüre ya da coğrafyaya bağlılığını ve kendini oraya ait hissetmesini temsil eder. Bu duygunun eksikliği ise, kişinin kendisini hiçbir yerle ilişkilendirememesine ve boşluğa düşmesine neden olur. Böyle bir durumda kişi yalnızlaşır ve içine kapanır.

Bunun yanı sıra iki farklı kültüre ait olanlar, (örneğin anne ve babalarının farklı kültürlerden gelmesi nedeniyle çocuğun arada kalması) ciddi bir kimlik bunalımı yaşayabilir ve hangi kültüre meyledeceğini ya da aidiyet duygusu besleyeceğini şaşırabilir.

Elif Şafak, belli bir gruba ait olan kişilerin başka bir kültürel grupla karşılaştıklarında eşikte kalma sorunu yaşadıklarını ve kendi kültürel özelliklerini sergileme zorunluluğunu hissettikleri için sorun yaşadıklarını bir yazısında şöyle ifade eder:

Avrupa ya da Amerika’da yaşamaya kalkmak demek, tek kişilik ordu misali yek vücutta milyonları barındırmaya zorlanmak demek. Yurtdışına çıkan her fert, “ayaklı ulus” halinde dolaşma ihtimaliyle yüzleşmek durumunda. Mesele, özünde bir “temsil” meselesi. Aslolan kişiliğiniz yahut bireyselliğiniz değil, hangi kolektiviteye ait olduğunuz, yani temsil etmekle yükümlü tutulduğunuz milliyet. Aslolan illâ ki “aidiyet”. Bu çerçevede iki tarafa da yaranamamak, hep arada kalmak, Avrupa’daki Türklerin en büyük sıkıntılarının. Derdini ne Türkiye’ye ne Avrupa’ya tam olarak anlatamamak, sürekli yalnız kalmak...²⁶⁰

Pinhan’da Nevres, yalnız bir çocuktur. Annesinin mahallenin bekçilerinden Kabakulak Reşo ile kaçması ve babasının bu terk edilişten sonra kızı ile hiç ilgilenmemesi Nevres’i kendi içine kapatır ve Nevres, giderek yalnızlaşır. Kendini hiçbir yere ait hissetmeyen Nevres, dünyada tek başına olduğunu düşünür. “...*Tek başınaydı bu âlemde; bir başınaydı. Her şeyin tam ortasındaydı; adına dünya denilen, beyhude koşuşturmalardan, manasız itiş kakışlardan mürekkep koskoca bir boşluğun tam ortasında.*” (s. 71-72)

Nevres’in kendini eşikte hissetmesi, zamanla insanlara kin ve öfke beslemesine neden olur. Onlardan uzaklaşmaya çalışan Nevres, bir yandan bu durumdan yani yalnız kalmaktan hoşnutken diğer taraftan etrafında kimsenin olmaması nedeniyle acı çeker. “*Hem insanların içine karışmaktan nefret ediyor; hem de zaman zaman onların içine karışamamasının acısını çekiyordu.*” (s. 194) Bu durum, onun ikilemde kalmasına ve psikolojisinin bozulmasına yol açar. Kimseyle konuşmayan Nevres, bu dönemde kendisini dinleyecek bir dost bulur. O da “su”dur. Sıkıntısını ve kederini paylaştığı bu yeni arkadaşı hakkında Nevres şunları düşünür: “*Su vefakârdır. Gammazlık, kancıklık nedir bilmez. Dostlar su, dostu olmayanlara.*” (s. 177)

Şehrin Aynaları’nda Andres, dinî ve kültürel kimliğinin ne olduğunu bilmediği için nereye ait olduğunu da bilemez. Bu da kendisine kim olduğunu sormasına neden olur. Çocukluğunda annesinin kendisiyle ilgilenmemesi, babasının

²⁶⁰ <http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=567> (01.05.2010).

sürekli işiyle ve kariyeriyle meşgul olması, amcasının ise sürekli dışarıda gezmesi Andres'in yalnız bir çocukluk geçirmesine neden olur. İlgiye en çok ihtiyacı olduğu dönemde yalnız kalması, onu bunalıma götürür. Böyle zamanlarda küçük ellerini açıp Tanrı'ya dua eden Andres, O'nu bir kez olsun görmek ister. O'nu göremediği anlarda da daha çok öfkelenir. Dünyaya gelişinin bir hata olduğunu düşünen Andres, Tanrı'nın da kendisine yüz çevirdiğini düşünür. *“Bu dünyaya hiç gelmemeliydi. Tanrı da bunu bildiği için ondan yüz çevirmişti. Kimselerin istemediği, sevmediği bir çocuktuktu o. Hiç kimsenin umurunda değildi.”* (s. 84)

Ailesi tarafından ilgiden mahrum bırakılan Andres, aradığı ilgiyi komşu kadın Elena'da bulur. Elena, ölen oğlu Diego'nun yerine koymaya çalıştığı Andres'i gerçekten sever ve her fırsatta onunla vakit geçirmek ister. Andres ise “Señora” dediği Elena'ya biraz mesafeli dursa da onunla vakit geçirmekten ve onun ilgi odağı olmaktan mutludur. Andres, bazen Elena'yı kullanarak annesini kıskandırmaya çalışır. Andres'e göre annesi Isabel, Elena'yı onun yerine koyduğunu düşünürse kendisiyle ilgilenecektir. Ancak Andres'in bu umudu hiç gerçekleşmez. Isabel, oğluna yokmuş gibi davranmaya devam eder.

Elena, Andres ile geçen vakitlerle yetinemez. Andres'i çok seven Elena, Tanrı'nın ölen oğlu Diego'nun yerine Andres'i gönderdiğine kendini inandırır. Yakında bu gerçeği herkesin öğreneceğini ifade eden Elena, o vakte kadar sadece sabretmesi ve Andres'e kendisini sevdirmesi gerektiğini bilir. *“Evet, hiç şüphesiz, Andresillo çekilen onca acının mükâfâtı, Tanrı'nın armağanıydı.”* (s. 84)

Elena, Andres'e kavuşma vaktinin geldiğini düşündüğü anda hemen faaliyete geçer. Elena, Pereira ailesini, Hz. İsa'ya işkence ve saygısızlık yaptıkları gerekçesiyle Alonso Perez de Herrera'ya şikâyet eder. Alonso Perez de Herrera da Elena'nın şikâyeti üzerine Engizisyon görevlilerini Pereira malikânesine gönderir. Görevlilerin kapıya dayandığı gece evde olan Isabel ve Andres, Engizisyon kararıyla içeri alınır. Ancak Elena, Andres'in bir suçu olmadığını söyler ve mahkeme kararı ile Andres'i evlatlık olarak alır.

Andres, Elena'nın himayesine geçtikten sonra tam bir kimlik bunalımı yaşar. Ailesinin Yahudi olmasına karşın Elena'nın Hıristiyan olması, Andres'i bir ikileme

götürür. Bunun dışında Elena'nın kendisine Diego'nun kıyafetlerini giydirmesi de Andres'in aidiyet problemi yaşamasına neden olur. *“Bu kıyafetlerin içinde kim olduğunu, nasıl davranması gerektiğini, kimin kanından geldiğini, nereye ait olduğunu şaşırıyordu.”* (s. 164)

Ailesinden aldığı kültürün yerine bir başka kültürü yani “öteki”ni koymaya başlayan ve buna uygun yaşamaya çalışan Andres, yıllar sonra amcası Miguel'in gerçek babası olduğunu ve annesiyle babasının vaktiyle İstanbul'da yaşadıklarını öğrenerek Şehrin Aynaları'na yani İstanbul'a gelir. *“Aynalar şehrine geldim çünkü benden evvel yazılmış bir hikâyenin içindeyim. Aynalar şehrindeyim çünkü kim olduğumun peşindeyim.”* (s. 7) Burada, tıpkı babası gibi Haham Yakup ile tanışan Andres, Haham Yakup'un tüm ısrarlarına rağmen hiçbir Yahudi cemaatine katılmaz. Kendisini tanımadan ve kimliğini bulmadan bir dine mensup olmak Andres'e saçma gelir. Hatta bu düşüncesini şu cümleyle niteler: *“Bu, bir gölgeye kıyafet dikmek gibi bir şey. Hangi gölgenin kıyafete ihtiyacı olabilir ki?”* (s. 8)

İstanbul'da kaldığı dönemde Andres'in ev işlerini Zişan Kadın görür. Çocukluğundan gelen alışkanlıkla yalnız kalmayı seven Andres, Zişan Kadın'ın etrafında olmasını yadırgamaz. Hatta Andres, anne özlemi çektiği için birinin kendisine annelik yapmasından hoşlanır. Andres, bir süre sonra onun dilini yani Türkçeyi de öğrenmeye başlar. Çocukluğunda iki farklı dil, iki farklı din ve iki farklı kültür tanıyan Andres, Türk diline ve kültürüne de zamanla alışır. *“... bu zaten benim yabancısı olduğum bir duygu değil. Şimdiye kadar bildiğim dillerde de hiç rahat konuşamadım ki... Şimdi hiç olmazsa bir başkasının dilini öğreniyor olmayı, yabancılığımı bahane ediyorum. Yabancılığımı yabaniliğime kılıf yapıyorum.”* (s. 212)

Zişan Kadın'ın batıl inançlarına inanmayan Andres bunlara sadece güler. Çünkü o, geçmişini bilmeyen ve bu nedenle geleceğini göremeyen bir adamdır. Dolayısıyla inançlarını topyekün yitirmiştir. *“İnançsız bir adamım ben; inançsız, köksüz, kimsesiz.”* (s. 213) der.

Romanda ciddi bir kimlik sorunu ve aidiyetsizlik duygusu yaşayan Andres'in Haham Yakup'a babası ile ilgili soru sormaması ve ondan babasını kendisine

anlatmasını istememesi hayli ilginçtir. Bu durum da onun, herkese giderek yabancılaşması ve yalnızlığına bürünmesi ile açıklanabilir.

Bit Palas'ta Bonbon Palas'ın 2 numaralı dairesinde köpeği Gaba ile birlikte yaşayan Sidar, ölmek ve yaşamak arasında kalır. Vaktinin çoğunu mezarlıklarda geçiren Sidar, intihar etme düşüncesindedir. Ölümün o kadar da korkulacak bir şey olmadığını düşünen Sidar, bu düşüncesinden dolayı etrafındaki herkes tarafından yadırganır ve yalnız bırakılır.

Sidar'ın ölüm üzerine düşünceleri, on bir yaşında başlar. Bir gün annesi ve babasıyla anneannesine gitmek üzere evden çıkan Sidar, yolda gördüğü her çamur birikintisine basar. Bir köşeyi döner dönmez kocaman bir çamur gören Sidar, oraya basmakta tereddüt etmez. Derinliğinin ne kadar olduğunu düşünmeden çamura ayaklarını sokan Sidar, ölmekten korkar ama bu korkusunun hiç korkulacak bir şey olmadığını hisseder. Çocukluğundan beri annesi ve babası tarafından sürekli azarlanan, horlanan ve küçük görülen Sidar, eğer ölürse ailesinin üzüleceğini hayal ederek mutlu olur. *“...güçendiği laflar, incindiği harazalar, maruz kaldığı haksızlıklar... Bunların her birinden ayrı ayrı sorumlu olan aile fertlerinin ve arkadaşlarının, onun öldüğünü öğrendikten sonra çekecekleri vicdan azabını kafasında tek tek, uzun uzun, acı acı kurarken keyiflendi.”* (s. 243)

Çamurdan ayaklarını çıkardıktan sonra Sidar, bir başka köşeyi döner ve karşısında yaralı bir köpek yavrusu görür. Onun bir araba altında ezildiğini anlar ve o arabanın altında ezilmediği için kendini şanssız görür. Köpeğin çektiği acıyı görür görmez Sidar, ölmek istemediğini ve annesiyle babasının yaklaştıklarını görünce de yaşamak istemediğini fark eder. *“.... o dahil olmak istemiyordu ikisine de; kendini dışlayan ölümden de, kendinden dışladığı yaşamdan da mümkün olduğunca uzak durabilseydi keşke.”* (s. 244) Ancak Sidar, bu sefer kendisini değil de köpek yavrusunu seçen ölüme yaklaşmak için intiharını önemsemeye başlar.

Ailesiyle İsviçre'ye iltica ettikleri zaman Sidar, bu düşüncesinden vazgeçmez hatta onun üzerine çeşitli planlar yapar. Bu dönemde ailesi ile arasını düzeltemeyen Sidar, onlardan iyice uzaklaşır ve kendini onlara ait hissetmeyerek yabancılaşır.

Hatta annesinin Türk, babasının Kürt olması, Sidar'da herhangi bir kültürel boşluk yaratmaz. Çünkü o, ne annesinin ne de babasının kültürüyle ilgilidir.

Sizinle aynı kandan gelmiyorum. Aranızda doğmuş olmam sadece bir tesadüf. İçinizdeki ölüm korkusunu pırpışlayabilmek için doğduğunuz çocuklardan biriyim. Gene de ölümden kaçamadığınızı görünce, yenisini yapmak üzere kaderine terk ettiğiniz çocuklardan biri. Yerlere saçıyorum tohumlarımı. Kimseyi döllemek istemiyorum. Tesadüfen başlayan ömürleri tesadüfen sonlandırmamanın yegâne yolu olduğu için, sizi değil, intiharı kutsuyorum. (s. 207)

Yıllar sonra üniversite eğitimi almak için Türkiye'ye gelen Sidar, dersleriyle ilgilenmez, arkadaşlıklar kurmaz sadece nasıl intihar edeceğini düşünür. Nitekim ona göre intihar, biricik ve kutsal bir şeydir ve mükemmel olmalıdır. Ancak Bonbon Palas'ın 10 numaralı dairesinde yaşayan Madam Teyze'nin intiharından sonra Sidar, intihar üzerine manifestosunu yazar ve bir daha bu konu hakkında düşünmemeye, konuşmamaya karar verir. Çünkü Madam Teyze, intiharını düşünmeden, tasarlamadan gerçekleştirmiştir. Manifestosunda Doğu'yu ve Batı'yı baz alarak karşılaştırmalar yapan Sidar'ın oluşturduğu maddeler şu şekildedir:

1. Tıpkı medeniyetler gibi, intiharların da bir Doğusu ve Batısı vardır.
2. Yaşamını illa ki akılcılıkla anlamlandırmaya, geçen her günü bir öncekinden daha öte kılmaya odaklanmış ilerlemeci zihniyet, intiharı da mutlaka ince ince tartarak, sistematik inkârla temellendirme gereği duyar. Böyleleri, nerede yaşıyor olursa olsunlar, Batı'da intihar eder.
3. Erken-orta, orta ve geç-orta yaştakilerin intiharları ekseriya bu coğrafyaya denk düşer.
4. Batı'da intihar edenlerin yakınları, onların niçin böyle bir şey yaptıklarına dair tatminkâr bir açıklama bulmadan huzura eremeyeceklerinden, aynı mantığı tersten izleyerek sebep-sonuç analizi yapmaya gerek duyarlar.
5. Bir de, önceden ayrıntılandırılmadan, kıyasıya anlamlandırılmadan, en son anda, olmadık zamanda intihar edenler de vardır. Böyleleri, nerede yaşıyor olursa olsunlar, Doğu'da intihar eder.
6. Yaşlılar ve çocuklar, ekseriya Doğu'da intihar eder.
7. Zaten-ölüme-bunca-yakın olan yaşlılar ile oysa-ölüme-bunca uzak olan çocukların intiharları kadar kafa karıştırıcı bir şey yoktur.
8. Doğu'daki intiharlar, Batı'daki intiharların aksine, bir esrardır özünde.
9. Esrar, anlamlandırılmamalıdır. (s. 365-366)

Romanda apartmanın 4 numaralı dairesinde ailesiyle birlikte oturan Zeliş Ateşmizacoğlu'nun da aidiyet ile ilgili sorunları vardır. Kendini aile ilişkilerinin olmadığı evine ve sosyal olamadığı hayata ait hissedemeyen Zeliş, nereye ait olduğunu kestiremez. Dershanedeki fizik öğretmenin aynı yoğunlukta iki sınıfın karışmayacağını söylemesi üzerine Zeliş, evinde var olan evhamın dışarıda da olduğunu, dolayısıyla “ev” ile “dış” arasında fark olmadığını düşünür. Bu nedenle kendini yabancı hissettiği evinden kaçmayı düşünür. Ancak defalarca plan yaptığı halde buna cesaret edemez. Onun için kaçmak o kadar da kolay değildir. Çünkü Zeliş'in “evden çıktıktan sonra nereye gidip, ne yapacağı hakkında hâlâ bir fikri yoktu”r. (s. 109) Böylece Zeliş'in ne evi ne de dışarı hakkında bir umudu kalır.

Araf'ta Gail, insanlardan hoşlanmadığı ve onların arasında rahat edemediği için onlar arasına katılamaz. Bu durum onun evinde de okulunda da geçerlidir. Çocukluğundan itibaren kendini evine ait hissetmeyen Gail, evinin bulunduğu bölgeden çıkarsa her şeyin düzeleceğini düşünür. Bu umutla üniversite eğitimini almak üzere Mount Holyoke College'e kayıt yaptırır. Ancak kızlarla dolu olan bu okula gelmesinin, Gail'e olumlu hiçbir etkisi olmaz. Aksine insanları sorun olarak gören Gail, onlardan daha da uzaklaşarak içine kapanır.

İlerleyen haftalarda, kendini ait hissetmediği baba evinden yeni çıkmış, üniversite eğitiminin iyi geleceğini umut eden ayaklı endişe yumağı, anti-sosyal genç kızlıktan, buraya da ait olmadığına, şimdi de bir kampüs hayatının içine hapsediğine ve artık hiçbir şeyin kendisine iyi gelmeyeceğine kanaat getirmiş ayaklı endişe yumağı, anti-sosyal genç kıza dönüştü. (s. 43)

Baba ve Piç'te Armanuş, kültürünün neresi olduğuna dair hiçbir fikri olmadığı için sorun yaşar. Bu durum, onu annesinden gelen Amerikan kültürü ve babasından gelen Ermeni kültürü arasında kalmasına neden olur. Annesinin Ermenilerden hoşlanmaması nedeniyle onun yanında Amerikalı gibi davranan, babasının ailesinin ise onun gerçek bir Ermeni olduğunu düşünmeleri yüzünden Çakmakçıyanların yanında Amerikalı değilmiş gibi gözüken Armanuş, arada sıkışır.

.... Farklı kültürlerden gelen ve son derece tatsız bir biçimde boşanmış bir anababanın tek çocuğu olarak kalan sağların çocuğu olan Ermeni bir babayla Kentucky, Elizabethtown'lu bir annenin tek kızı olarak iki taraf

arasında kalmanın, tam mânâsıyla bir yere ait olamamanın, sürekli iki varoluş hali arasında gidip gelmenin nasıl bir şey olduğunu biliyorum. (s. 128)

Kimliğin ne olduğunu ve hangi kültüre ait olduğunu bilemeyen Armanuş, kültürel çoğunluğunun genel olarak iyi bir şey olduğunu ancak kendi bünyesinde barındırdığı bu ikilemin onda eksiklik duygusu yarattığını ifade eder. Bu eksiklik duygusunu aşabilmek için Armanuş, geçmişini öğrenmek ve geleceğini sağlam temeller üzerine kurmak ister. Böylece Armanuş, ani bir kararla kimliğini keşfetmek üzere babaannesinin İstanbul'daki evini görmek ve Türklerle tanışıp tarihini keşfetmek için hazırlıklara başlar.

Üvey babası Mustafa'nın İstanbul'da yaşayan ailesine bir süre yanlarında misafir olarak kalma isteğini içeren bir mektup yazan Armanuş, olumlu cevabın gelmesinin ardından yola çıkar. Kazancı malikânesine geldiği günün sabahında Ermeniliğini Türklere karşı duyurmaya ve savunmaya başlayan Armanuş, Kazancı kadınlarının tepki vermemesi üzerine şaşırır. Çünkü 1915 yılında kendi ırktaşları tarafından öldürülen ailesi için bir özür bekleyen Armanuş, onların bu konuda hiçbir şey yapmamalarını garipser ve onların Ermeniler gibi tarihî bir bağa sahip olmadıklarını, geçmişe değer vermediklerini düşünür. (s. 173).

Bir başka gün Armanuş, Asya'nın Kafe Kundera'daki arkadaşlarıyla tanışır. Asya, arkadaşını grubun üyelerine 1915 yılında öldürülen Ermeni entelektüellerinden birinin torunu olarak tanıtır. Ultra Milliyetçi Filmlerin Gayri Milliyetçi Senaristi, Asya'nın bu cümlesine katılmaz. 1915 yılının bir savaş dönemi olduğunu belirten Ultra Milliyetçi Filmlerin Gayri Milliyetçi Senaristi, dolayısıyla o dönemde Türklerin Ermenileri öldürdüğünü ancak Ermenilerin de Türkleri öldürdüğünü, olaya tek taraflı bakmamak gerektiğini, zira birçok Türk ailesinin de hayli acı çektiğini ve bu durumun beyni yıkanan Ermeni gençler tarafından çarpıtıldığını söyler. (s. 215) Armanuş, Ultra Milliyetçi Filmlerin Gayri Milliyetçi Senaristi'nin sözlerini kabullenmez ve aslında onun beyninin yıkandığını ifade eder. Bu esnada lafa giren Asya, Ultra Milliyetçi Filmlerin Gayri Milliyetçi Senaristi'ne tarihi konular hakkında yeterince bilgi sahibi olmadan yorum yapmamak gerektiğini ima eder. Böylece ikisi arasında tartışma başlar. Konunun çok farklı bir yere gittiğini anlayan ve Türkler

arasında olduğunu hatırlayan Armanuş, kafedeki tablolardan biri hakkında konuşmaya başlar. (s. 218)

Bu sıralarda babaannesinin anlattığı o muhteşem evi bulmak isteyen Armanuş, Asya ile nihayet orayı bulur. Ancak evin yıkıldığını, arsasının üzerine yeni binalar inşa edildiğini görür.

İstanbul'daki günlerini Kazancı ailesiyle ve genellikle Asya ile geçiren Armanuş, bir gün babasından babaannesi Suşan'ın öldüğü haberini alır. Bu acı habere çok üzülen Armanuş, Asya'ya İstanbul'a sadece kimliğini bulmak için değil, babaannesi için de geldiğini söyler:

Babaannemin doğduğu şehre tek başıma gelirim, aile mirasımı ve şu hayatta nerede durduğumu daha iyi anlayacağımı zannettiğim için geldim İstanbul'a. Ermeni olmanın anlamını içime daha iyi sindirebilmek için tanışmak istedim Türklerle galiba. Aslında bu seyahat başlıbaşına babaannemin geçmişiyle bağlantı kurma çabasıydı. Doğduğu evin fotoğraflarını çekip ona sürpriz yapacaktım. Sonra San Francisco'ya dönünce yanı başına oturup bunları ona gösterecektim... Hiç anlatmadığı anılarını anlatmasını isteyecektim. Anlattıklarını yazıya geçirmeyi düşünüyordum. Geç kaldım... (s. 314)

Parçalanmış bir çocukluk geçiren Armanuş, kimliğini bulmak için İstanbul'a gelir. Ancak Armanuş'un bu seyahatinin kimliğini oluşturma noktasındaki etkisinin ne düzeyde olduğuna ve İstanbul'da olmanın Armanuş'u tatmin edip etmediğine dair bir bilgi yoktur.

Romanda Asya'nın da aidiyet ile ilgili sorunları vardır. Asya, Kazancı kadınlarını ne kadar sevse de onlardan uzaklaşmanın yollarını arar. Babasız bir şekilde büyümesi, babası hakkında hiçbir şey bilmemesi ve ailesinin babasına dair bir bilgi vermemesi, Asya'yı onlardan uzaklaştırır. Sadece ailesine değil, yaşadığı şehire, İstanbul'a da yabancılaşan Asya, buradan gidebilmenin hayallerini kurar. *“Ah bir gidebilseydi bu şehirden, nereye olduğu o kadar önemli değil, yeter ki, buradan uzak olsun, yeter ki kimsenin kendisini tanımayacağı bir yer olsun.”* (s. 97)

Baba ve Piç'te arada kalan ve bu durumundan dolayı bunalım yaşayan bir diğer kişi Mustafa'dır. Mustafa, Kazancı ailesinde tek erkek çocuk olmasından dolayı özellikle annesince aşırı bir sevgi ve alaka görmüştür. Babası Levent Kazancı öldükten sonra Mustafa, ailedeki tek erkeği temsil ettiği için kız kardeşleri ve annesi

tarafından korunur, kollanır. Kazancı kadınları, onun bir dediğini iki etmezler. Ancak bu durum, Mustafa'nın okul yıllarında sorun yaşamasına neden olur. Okul yıllarında, özellikle lisede arkadaşlarından evde gördüğü ilgiyi bulamayan Mustafa sıkıntı yaşar ve onların arasında sıradan biri olarak kalmayı içine sindiremez. Bir taraftan aşırı bir ilgi, diğer taraftan önemsenmeyen bir öğrenci olmak Mustafa'yı kimlik bunalımına götürür. (s. 41)

Yine kadınların arasında büyüyen, onlar tarafından el üstünde tutulan ve bu nedenle kadınları kutsayan Mustafa, reddedileceğini, kendisiyle birlikte olmayacaklarını bile bile kızlara âşık olur. Okulda sıradan biri olarak görüldüğünü bildiği için kızlarla konuşmaya cesaret edemez. Bu durum, onun gençlik dönemlerinde de devam eder. *“Ev içinde gördüğü kral muamelesi ile ev dışında yaşadığı reddedilme, alay edilme ve aşağılanma korkusu arasında bir yerlerde kilitlemişti senebesene.”* (s. 56)

Üniversite eğitimi almak için Amerika'ya gelen Mustafa, burada bir ev arkadaşı bularak eve çıkar. Ailesinin yanındayken evin sorumluluğu hakkında bir fikri olmayan ve eve dair işlerin nasıl yapılacağına dair hiçbir şey bilmeyen Mustafa, Amerika'daki öğrenci evinde ev işleri yaparken de sıkıntı çeker. Kazancı kadınlarının ona hiçbir konuda sorumluluk yüklememesi ancak başkalarının yüklüyor olmasını kabul edemez.

ABD'ye gelene kadar hiç yemek pişirmesi gerekmemişti. Şimdi iki odalı öğrenci dairesindeki küçük mutfakta ne zaman bir şeyler pişirmeye uğraşsa kendini sürgünde devrik bir hükümdar gibi hissediyordu. Onu daima el üstünde tutan annesi, anneannesi ve dört kız kardeşi tarafından hizmet edilip yediği önünde yemediği ardında beslendiği günler geride kalmıştı. Bulaşık yıkamak, oda toplamak, ütü yapmak, hele alışveriş büyük bir yükü sırtında. Bu tür işlerin başkaları tarafından onun için yapılması gerektiği hissinden bir kurtulabilse, belki de o kadar zorlanmayacaktı. İş yapmaya alışık değildi, tıpkı yalnızlığa alışık olmadığı gibi. (s. 54)

Lisedeki ve üniversitedeki yıllarında bu tür sorunlarla bocalayan Mustafa, giderek yalnızlaşır. Onun bu yalnızlığı, onu köklerini inkâr etme noktasına sürükler.

VII. SONUÇ

Türkçe Sözlük'te *problem*; teoremler veya kurallar yardımıyla çözülmesi istenen soru, mesele, sorun, davranışları normal olmayan ve özel olarak eğitilmesi gereken kimse anlamında, *sosyal problem*; toplumda, toplumun değer yargıları ve yazılı hukuk metinlerine göre sorun teşkil eden meseleler anlamındadır.

Elif Şafak'ın romanlarındaki sosyal problemlerden maksadımız ise, romanlarda görülen kişilerin veya grupların bireysel durumlarının toplum nezdindeki yansımalarının yol açtığı problemler, bireylerin davranışlarının muhatap veya muhataplarca problem olarak algılanması, bireylerin veya grupların sosyal ilişkilerinin yerleşik değerlere ve hukuk kurallarına göre problem teşkil etmesidir.

Bu bağlamda Elif Şafak'ın romanlarında bireylerin veya grupların ilişkilerinin, sözlerinin ve eylemlerinin neden olduğu problemler doğrudan, açık ve net bir ifadeyle dile getirilmemektedir. Ancak normal karşılanmayan davranış biçimleri, sözler, ilişkiler ve eylemlerin de problemlere yol açacağı kesindir. Açıkça belirtilmeyen bu problemleri biz satır aralarında arayarak, yorumlayarak tespit etmeye çalıştık. Bu tespitlerimizi maddeler halinde vermeyi uygun gördük.

1. İncelenen dokuz romanın tamamında aileler görülmektedir. Romanlardaki bu ailelerin büyük çoğunluğu çekirdek aile görünümündedir. Bazıları parçalanmış, bazıları da değişik sebeplerle parçalanma, dağılma sürecine girmişlerdir.

2. Ekonomik durumları genelde iyi durumda olan ailelerin ekseriyetinde bireyler arasında ilişkiler sağlıklı değildir ve ölüm, terk etme/edilme, şiddet, geçimsizlik, münakaşa ve kavga, aile baskısı, aşırı sevgi, anasızlık-babasızlık gibi sebeplerden ötürü mutsuzluk görülmektedir. Mutluluğun gözlemlendiği çok az sayıdaki ailede ise karşılıklı sevgi ve saygı, hoşgörü, dayanışma ve karşılıklı güven duygusunun olduğu görülmektedir. Aile içinde mutsuzluğa sebep olan faktörler ve mutsuzluk, ailenin parçalanmasına, dağılmasına, boşanmaya ve boşanmadan ayrılmalara sebep olmaktadır.

3. Aile bireyleri ve akrabalar arasında da çoğunlukla sağlıklı ilişkiler görülmemekte, bu durum farklı problemlere yol açmakta, çoğu zaman aile

bireylerinin psikolojilerinin bozulmasına sebep olmakta; bu durum o kişilerin aile dışındaki ilişkilerine de yansımaktadır.

4. Elif Şafak'ın romanlarında örgün olan ve kurumsal olmayan eğitime, eğitim kurumlarına, eğitimcilere ve öğrencilere, eğitimle ilgili değişik problemlere de yer verilmektedir.

5. Romanlarda görülen eğitim kurumları liseler, özel okullar, üniversiteler (lisans ve yüksek lisans eğitimi), tekkeler ve diğer eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlarda yaşanan hadiseler, eğitimin kalitesi, eğitim masrafları, hoca-öğrenci ilişkileri ve bunlarla beraber sosyal sorunlar dile getirilmektedir.

6. İncelenen romanlarda Türkiye'de yabancı dil eğitimi, uzun süreli yabancı dil eğitimine rağmen yabancı dil öğrenilememesinin bir problem oluşu, bu problemin sebepleri, öğretmenlerin ve diğer eğitimcilerin durumları ele alınmaktadır. Yazar bu problemleri işlemiş, ancak çözüm yolları önermemiştir. Lakin problemlerin sebeplerinin ortadan kaldırılmasının problemleri de çözüme kavuşturacağı izlenimini okuyucusunda uyandırmaktadır.

7. Diğer taraftan bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ailelerin çocuklarının eğitimine destek vermeleri ve bunun gerekliliği, aile içinde kitap okunmasının bireyin ve dolayısıyla toplumun eğitiminin ve seviyesinin yükselmesine katkıları, din eğitiminin yanlış ve doğru tarafları da romanlarda işlenmektedir.

8. Eğitim veren kişiler olarak öğretmenler, öğretim üyeleri, asistanlar, müderrisler, tarikat şeyhleri de romanlarda görülmektedir. Bu kişilerden öğretmenlerin, öğretim üyelerinin eğitim verme noktasında çok başarılı olduklarını söylemek güçtür. Tarikat şeyhlerinin ise maddî ve manevî eğitim vermede, eğitim alan bireyin yetişmesinde ve moral değerlerinin yükseltilmesinde daha başarılı olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

9. Din ve dinle bir şekilde alakası olan hususların; dinî, ahlakî değerlerin de Elif Şafak'ın romanlarında sıklıkla işlendiğini; dinin, dinî değerlerin, bağnazlıkların, dinî kuralları yanlış anlamamanın, hurafe ve bidatların, dine uygun olan ve olmayan davranışların; İslamiyet'in, Hıristiyanlığın, Yahudiliğin, Şamanizmin, ateizmin ele

alındığını ve işlendiğini, bütün bunlarla ilgili problemlerin dile getirildiğini görüyoruz.

10. İslam dini ile alakası olmayan, dine sonradan sokulmuş, ancak dinî gerçekler olduğuna inanılmış batıl inanışlar, cinlerle iletişim kurma, yanlış evliya inanışları, fal bakma ve fal baktırma, kurşun dökme; muska yazma, yazdırma ve taşıma, nazara inanma ve nazardan kurtulmayla ilgili batıl inanışlar, büyü yapma ve yaptırma, bilimsel ve dinî olmayan tedavi yöntemlerine başvurma ve bunlarla ilgili sorunlar da romanlarda işlenmiştir.

11. Diğer taraftan İslam dinine uygun ve dinde yeri olan veya dinin emirleri olan namaz kılma/kıldırma, oruç tutma ve Ramazan ayına saygı gösterme, sünnet olma, rüya tabir etme ve buna göre hareket etme, hac ibadetini yerine getirme, adak adama, kurban kesme, istihareye yatma gibi uygulamaları yanlış anlama ve yanlış yorumlamalar, bunlara ilgili bireysel ve toplumsal meseleler romanlarda dile getirilmektedir.

12. Hıristiyanlıkla ilgili olarak günah çıkarma, vaftiz etme ve edilme, kiliselerde vaazlar vererek insanları yönlendirme, Engizisyon Mahkemeleri'nin uygulamaları, bunların sebep olduğu sosyal problemler ve bireyler üzerindeki etkileri de romanlarda işlenmiştir.

13. Elif Şafak'ın romanlarında ahlakî değerler, toplumun ve bireylerin ahlakî bulmadığı bireysel eylemler ve bunların toplumsal yansımaları, yol açtığı sorunları da görmekteyiz.

14. Elif Şafak'ın romanlarının hepsinde cinsellik ve cinsellikle ilgili durumlar, dikkat çekecek kadar çoktur. Bunları homoseksüel ve heteroseksüel ilişkiler, yasak ilişkiler (zina) ve tecavüzler olarak tasnif edebiliriz. Bazılarının tasavvufî yorumları da olan cinsellikle ilgili bu durumlar, bireyler üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler bırakmakta, onların sosyal yaşamında ve ilişkilerinde çoğunlukla problemlere yol açmakta, bir şekilde sosyal bir yara halini almaktadır.

15. Ahlakî değerlerle ilgili olarak ele alınan sosyal problemler içinde hırsızlık, uyuşturucu madde kullanma, dedikodu ve gıybet etme, rüşvet verme/alma, haraç

alma gibi durumlar ve bunların yol açtığı bireysel ve toplumsal sorunlar da dile getirilmektedir.

16. Romanlarda misafirperverlik, doğum, komşuluk ilişkileriyle ilgili gelenekler ve bu geleneklerin uygulanmasına ilişkin örnekler görmekteyiz. Bunların çoğunlukla olumlu ve az da olsa olumsuz yönlerine ve sosyal yansımalarına şahit olmaktayız.

17. Romanlardaki kişiler; ekonomik durumlarına göre asiller, üst düzey devlet memurları, hizmetçiler, köle ve cariyeler olmak üzere tasnif edilebilir. Çalışma hayatında insanların geçimlerini dükkân işleterek, pazar kurarak ve ticaret yaparak, işçi olarak, memurlukla, fuhuşla, yazıp çizerek ve karşılığında para alarak, temizlik yaparak, sokaklarda gezgin satıcılıkla ve az sayıda başka meslekle kazandıkları görülmektedir. Roman kişileri, bu işleri yaparken bireysel ve sosyal bazı problemlerle karşılaşmakta veya problemlere sebep olmaktadır.

18. Elif Şafak'ın romanlarında insanların miras edinme, haraç alma ve toplama, sadaka alma ve bahşiş alma yoluyla, dilenerek, evini kiraya vererek, karaborsacılıkla ve şantajla gelir elde etmelerinin de bazı sosyal ve bireysel sorunları beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz.

19. Roman kişileri, bazı romanlarda iflas etmekte, işten çıkarılmakta ve dolayısıyla ekonomik sıkıntılar çekmektedir. Ekonomik sıkıntılar ve ardından gelen geçim sıkıntısı insanları bazen statüleriyle uyumlu olmadığı düşünülen işlerde çalışmaya zorlamakta, bazen de meşru olmayan yollardan para kazanmaya sürüklemektedir. Bu durumda da bireysel ve toplumsal problemler görülmektedir.

20. Elif Şafak'ın romanlarında kendi kimliğine yabancılaşma ve sonucunda kimlik bunalımına düşmenin getirdiği sosyal ve bireysel problemler de görülmektedir.

Kadınların kendi kimliklerini kabullenememeleri, fiziksel özelliklerin yol açtığı kimlik bunalımları, etnik kökenlerin yol açtığı kimlik bunalımları; dinî kimlik, dinin buyruklarının yerine getirilememesinden kaynaklanan bunalımlar, kültürel çatışmanın yol açtığı psikolojik ve sosyolojik problemler ve bunalımlar, cinsel

kimliği kabullenememe ve cinselliği yaşıyıp yaşayamamanın neden olduğu bunalımlar, aidiyet duygusu ve bireyin nereye ait olduğu hususundaki kararsızlıkları ve belirsizlikler bireysel ve toplumsal problemlere yol açmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda da belirtildiği gibi Elif Şafak'ın romanlarında yer alan sosyal problemler analiz edilerek bu problemler birer birer tespit edildi. Bu bakımdan çalışmamız sosyal problem açısından bir tematik inceleme hüviyetindedir. Ancak yaptığımız çalışmada, yazarın romanlarının her bakımdan incelendiği anlamı çıkartılmamalıdır. Bu araştırmanın malzemesini oluşturan romanlar farklı yöntemlerle, farklı bakış açılarıyla ve farklı konulara açısından da mutlaka incelenmelidir. Bizim çalışmamız, çağdaş bir sanatçının hangi toplumsal meseleleri gördüğünü, nasıl ele aldığını belirlemektedir.

KAYNAKÇA

A. İncelenen Romanlar

ŞAFAK, Elif; *Pinhan*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

ŞAFAK, Elif; *Şehrin Aynaları*, Doğan Kitap, 5. bs., İstanbul 2009.

ŞAFAK, Elif; *Mahrem*, Metis Yay., 11. bs., İstanbul 2007.

ŞAFAK, Elif; *Bit Palas*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

ŞAFAK, Elif; *Araf*, Metis Yay., 9. bs., İstanbul 2008.

MUNGAN, Murathan; ULAY, Faruk; ŞAFAK, Elif; OKER, Celil; KÜR, Pınar; *Beşpeşe*, Metis Yay., İstanbul 2005.

ŞAFAK, Elif; *Baba ve Piç*, Metis Yay., İstanbul 2006.

ŞAFAK, Elif; *Siyah Süt*, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

ŞAFAK, Elif; *Aşk*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

B. İncelemede Yararlanılan Kaynaklar

1. Kitaplar

40 Hadis Tercüme ve Şerhi, Akademi Araştırma Heyeti, Işık Yay., Ankara 2008.

AKSEKİ, A. Hamdi; *İslâm Dini*, İtikad, İbâdet ve Ahlâk, Başbakanlık Basımevi, 26. bs., Ankara 1975.

AKTAŞ, Şerif; *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., 7. bs., Ankara 2005.

AKYÜZ, Kenan; *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.

ARAZ, Rıfat; *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No: 108, Ankara 1995.

AYDIN, Abdullah; *Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali*, Aydın Yay., İstanbul, ts.

AYTAŞ, Gıyasettin; *Tematik Roman İncelemeleri-Hayata Ayna Tutan Romanlar*, Akçağ Yay., Ankara 2008.

BAKHTİN, Mikhail; *Karnavaladan Romana*, Der: Sibel İrzık, Ayrıntı Yay., Ankara 2001.

BAKIRCIOĞLU, N. Ziya; *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*, Ötüken Yay., 8. bs, İstanbul 2005.

BİLGİN, Nuri; *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, Ege Yay., İzmir 1994.

BOZKURT, Veysel; *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Kitabevi, 2007.

BUDAK, Ali; *Batılulaşma ve Türk Edebiyatı*, Bilge Yay., İstanbul 2008.

CANDAN, Ergun; *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınır Ötesi Yay., 1. bs., İstanbul 2002.

ÇAĞAN, Kenan; YILDIRIM, Ergun; *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul 2009.

ÇAĞLAYAN, Ahmet; *Geçmişten Günümüze Eğitim Kurumları*, Gülhane Yay., İstanbul 2006.

ÇIKLA, Selçuk; *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünun Romanı*, Akçağ Yay., Ankara 2004.

DİKİCİ, Mehmet; *Türklerde İnanışlar ve Din*, Akçağ. Yay., 1. bs. Ankara 2005.

DOĞAN, Mehmet Sait; ÖZYURT Selahattin, BOZTOPRAK, Galip; *Sosyoloji Çarşısı*, Yazı Yay., İstanbul 2009.

ELÇİ, Handan İnci; *Roman ve Mekân-Türk Romanında Ev*, Arma Yay., İstanbul 2003.

EMİL, Birol; *Türk Kültür ve Edebiyatından Meseleler 1*, Akçağ Yay., Ankara 1997.

ENGİNÜN, İnci; *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 9. bs., İstanbul 2009.

ENGİNÜN, İnci; *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yay., 3. bs., İstanbul 2007.

ERAYDIN, Selçuk; *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yay., 5. bs., İstanbul 1997.

ERAYDIN, Selçuk; *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., No: 82, 5. bs., İstanbul 1997.

ERGİN, Muharrem; *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul 2003.

ERGUN, Doğan; *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, Gerçek Yay., 13. bs. İstanbul 1979.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin; *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Câriyelik*, Beyan Yay., İstanbul 1996.

GAZALİ, İmam-ı; *Gıybet*, Çev. Yahya Alkın, Bahar Yay., İstanbul 1974.

GAZALİ, İmam-ı; *İslâm Ahlâkı*, Çev. Akif Nuri, Sinan Yayınevi, İstanbul, ts.

GİDDENS, Anthony; *Sosyoloji-Başlangıç Okumaları*, Say Yay., Ankara 2009.

GÖĞEBAKAN, Turgut; *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yay., Ankara 2004.

GÖKALP, Ziya; *Türk Medeniyeti Tarihi*, KB Yay., İstanbul 1976.

GRİNT, Keith; *Çalışma Sosyolojisi*, Çev. Veysel Bozkurt, Alfa Yay., İstanbul 1998.

GÜLENDAM, Ramazan; *Eğitim ve Öğretim Anlayışıyla Peyami Safa*, Akçağ Yay., 1. bs., Ankara 2006.

GÜLENDAM, Ramazan; *Türk Romanında Kadın Kimliği*, Salkımsöğüt Yay., Konya 2006.

GÜRSOY, Kenan; *J. P. Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 1991.

GÜVENÇ, Bozkurt; *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, KB Yay., Ankara 1993.

GÜZEL, Serkan; *Çalışma Sosyolojisi-Modern İşgücünün Oluşumu*, Literatürk Yay., İstanbul 2008.

HAFFNER, Debra; *Bebek Bezinden İlk Randevuya Çocuğunuzun Gelişen Cinselliği*, Çev. Banu Küçükkal, Optimist Yay., İstanbul 2007.

HAKKI, Erzurumlu İbrahim; *Mârifetnâme*, Sadeleştiren: Abdullah Aydın, Mehdi Yay., İstanbul 1999.

İncil, Yeni Yaşam Yay., 3. bs., İstanbul 1998.

KABAKLI, Ahmet; *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Yay., 4. bs., C. 1, İstanbul, ts.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram; *Türk Sosyoloji Tarihine Giriş-Ön Koşullar*, Birey Yay., C. 1, İstanbul 2001.

KANTARCIOĞLU, Sevim; *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 2004.

KAPLAN, Mehmet; *Kültür ve Dil*, Dergâh Yay., 16. bs., İstanbul 2003.

KAPLAN, Ramazan; *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yay., 3. bs., Ankara 1997.

KARA, Mustafa; *Dervişin Hayatı Süfînin Kelamı, Hal Tercümeleri, Tarikatlar, İstilahlar*, Dergâh Yay., 1. bs., İstanbul Ekim 2005.

KARA, Mustafa; *Türk Tasavvuf Tarihi, Tarikatlar-Tekkeler-Şeyhler*, Dergâh Yay., 1. bs., İstanbul Şubat 2005.

KARAHAN, Abdülkadir; *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, MEB. Yay., İstanbul 1998.

KARPAT, Kemal H.; *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, Timaş Yay., İstanbul 2009.

KARPAT, Kemal H.; *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yay., 2. bs., İstanbul 2009.

KAYA, Mahmut; SIRMA İ. Süreyya; ERDOĞAN, Mehmet; ÖZDEMİR, Niyazi; DOĞAN, Mehmet; ŞENER, Sami; *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, İslami Bilimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1991.

KİBAR, Osman; *Türk Kültüründe Ad Verme*, Akçağ Yay., Ankara 2005.

KOCA, Kadriye Yılmaz; *Osmanlı'da Kadın ve İktisat*, Beyan Yay., İstanbul 1998.

KORMAZ, Ramazan; *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2006.

KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi; *Sosyoloji Tarihi*, Remzi Kitabevi, 4. bs., İstanbul 1982.

KÖSEOĞLU, Nevzat; *Milli Kültür ve Kimlik*, Ötüken Yay., İstanbul 1992.

MARDİN, Şerif; *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yay., 19. bs., İstanbul 2009.

MENGİ, Mine; *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., 13. bs., Ankara 2007.

MİYASOĞLU, Mustafa; *Sanat ve Edebiyat Konuşmaları*, Akçağ Yay., Ankara 1999.

NARLI, Mehmet; *Roman Ne Anlatır-Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 2009.

OKAY, Orhan; *Konuşmalar- Mülakat, Sohbet, Anket, Açık Oturum*, Akçağ Yay., Ankara 1998.

OKUMUŞ, Ejder; *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay., 2. bs., İstanbul 2006.

ONUR, Bekir; *Kadın, Gençlik ve Cinsellik*, Gür Yay., İstanbul 1986.

ORTAYLI, İlber; *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul 2009.

ORTAYLI, İlber; *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yay., 4. bs., İstanbul 2009.

- ÖZÖN, Mustafa Nihat; *Türkçede Roman*, İletişim Yay., 2. bs., İstanbul 2009.
- ÖZYURT, Cevat; *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, Açılım Kitap, İstanbul 2005.
- PARLA, Jale; *Babalar ve Oğullar-Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yay., 7. bs., İstanbul 2009.
- PARLA, Jale; *Don Kişot'tan, Bugüne Roman*, İletişim Yay., 9. bs., İstanbul 2009.
- PARLATIR, İsmail; *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*, TTK Yay., Ankara 1992.
- RIFAT, Ahmet; *Tasvîr-i Ahlâk, Ahlâk Sözlüğü*, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, Eser No: 62.
- SAZYEK, Hakan; *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Romanlarında Özel Yabancılaşma*, Akçağ Yay., Ankara 2008.
- SEZEN, Yümme; *Çağdaşlaşma, Yabancılaşma ve Kimlik*, Rağbet Yay., İstanbul 2002.
- SINAR, Alev; *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, Dergâh Yay., İstanbul 2007.
- STEVICK, Philip; *Roman Teorisi*, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 2004.
- ŞAFAK, Elif; *Med-Cezir Yazıları*, Metis Yay., 2005.
- ŞEKER, Mehmet; *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 5. bs., Ankara 2000
- TANPINAR, Ahmet Hamdi; *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hzl. Zeynep Kerman, Dergâh Yay., 7. bs., İstanbul 2005.
- TATÇI, Mustafa; ÇELİK, Halil; *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tâbirnâmeleri*, Akçağ Yay., 1 bs., Ankara 1995.
- TEZCAN, Mahmut; *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara 1999.
- TEZCAN, Mahmut; *Türk Ailesi Antropolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

- TOROSLU, Nevzat; *Ceza Hukuku-Özel Kısım*, Savaş Yay., Ankara 2005.
- TÜRİNAY, Necmettin, *Geleneğin Dünyası Yeniliğin Ufukları*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 1996.
- TÜRİNAY, Necmettin; *Değişen Toplum ve Aile*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- ÜNASLAN, Erdal; ŞİMŞEKER, Bülent; *Temel İşletmecilik Bilgileri*, Detay Yay., Ankara 2006.
- ÜSTÜNER, Kaplan; *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yay., 1. bs., Ankara 2007.
- VAROL, Nihal; *Aile Eğitimi*, Kök Yay., 2. bs., Ankara 2006.
- YAĞMURLU, Mustafa; *Çağımızda Kadın Sorunu*, Beyan Yay., 3. bs., İstanbul 1984.
- YALÇIN, Alemdar; *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı:1920-1946*, Akçağ Yay., 6. bs., Ankara 2006.
- YALÇIN, Alemdar; *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı:1946-2000*, Akçağ Yay., 2. bs., Ankara 2005.
- YAZICI, Nevin; *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*, KB Yay., Ankara 2002.
- YILDIRIM, Ergün; *Türkiye'nin Modernleşmesi ve İslam*, İnsan Yay., Ankara 1995.

2. Makale ve Diğer Yazılar

- DEMİRCİ, İbrahim; “Popüler Kültür ve Dil Soruşturması”, *Eğitim*, Popüler Kültür ve Gençlik Özel Sayısı, Yıl: 5, S. 57, Kasım 2004.
- HÜKÜM, Muhammed; “Elif Şafak’ın ‘Aşk’ Romanında Postmodern Bir Unsur Olarak Tasavvuf”, *Turkish Studies*, S. 5/2, İlkbahar 2010.
- KULA, Onur Bilge; “Mistik Dilselliğin Estetikleştirimi: Elif Şafak’ın ‘Aşk’ Romanı”, *Hürriyet Gösteri*, S. 299, Sonbahar 2009.

ÖZDEMİR, M. Çağatay; “Toplumsal Değişme Karşısında Aile ve Okul”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 5(2), Bahar 2007.

SAĞ, Vahap; “Toplumsal Değişim ve Eğitim Üzerine”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, No:1, Mayıs 2003.

ŞENGÜL, Mehmet Bakır; “Elif Şafak’ın Aşk Romanında Tasavvuf”, *Turkish Studies*, S. 5/2, İlkbahar 2010.

TARIK, Özcan; “Romanda Sosyal Ortam”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 10, S. 2, Temmuz 2000.

UÇAN, Hilmi; “Modernizm/Postmodernizm ve J. Derrida’nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi”, *Turkish Studies*, S: 4, Sonbahar 2009.

YURDAKUL, Muammer; “Uyuşturucu ve Uyarıcı Maddeler ve Suçları”, *İzmir Barosu Dergisi*, Yıl: 72, İzmir 2007.

3. Ansiklopediler, Antolojiler, Tezler

AKDAŞ, Ayşe, *Elif Şafak’ın Romanlarında Kadın ve Eğitim*, (Dan.: Hüseyin Tuncer), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.

ARZUM, Sibel; *Elif Şafak’ın Romanlarında Şahıslar Dünyası*, (Dan.: Yaşar Şenler), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2006.

BAKTIR, Mustafa; “Suffe” *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, C. 37, İstanbul 2009.

ÇAKIR, Vecihe, *Elif Şafak’ın Romanlarının Tematik Açısından İncelenmesi*, (Dan.: A. Mecit Canatak), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2007.

ÇAVDAR, Tuba; “Kebîkeç”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 25, Ankara 2002.

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 23. bs., Ankara 2006.

ÖZTÜRK, Cemil; “İdadi”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 21, İstanbul 2000.

Thema Larousse, Milliyet, C. 1, İstanbul 1993.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005.

USLUCAN, Fikret; *Orhan Kemal'in Romanlarında Aile Olgusu*, (Dan.: Prof. Dr. Celal Tarakçı) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2003.

4. İnternet Kaynakları

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=119> (25.03.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=188> (21.05.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=235> (03.03.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=235> (16.03.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=247> (03.03.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=29> (03.04.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=29> (27.03.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=79> (01.06.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=84> (25.05.2010).

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=89> (16.03.2010).

<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=144> (03.04.2010).

<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=157> (03.03.2010).

<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=170> (03.04.2010).

<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=287> (12.05.2010).

<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=438> (12.05.10).

<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=479> (03.03.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=527> (03.03.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=556> (03.04.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=567> (01.05.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=594> (03.04.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=617> (03.04.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=63> (06.06.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=694> (25.03.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=716> (03.04.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=718> (03.04.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=720> (25.03.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=80> (31.05.2010).
<http://www.elifsafak.us/yazilar.asp?islem=yazi&id=823> (02.03.2010).

DİZİN

A	B	C	G
Ahmet Mithat Efendi 9 Aile I, III, 12, 13, 14, 15, 28, 30, 31, 53, 69, 90, 92, 93, 96, 100, 105, 107, 114, 157, 379, 385, 388, 390, 391, 392 Anna Karenina . 27, 35, 61, 93, 104 Araf I , II, III, 24, 34, 48, 52, 57, 72, 81, 86, 90, 97, 107, 124, 137, 140, 147, 150, 158, 177, 181, 187, 190, 202, 219, 226, 236, 240, 241, 245, 256, 261, 267, 269, 273, 286, 293, 310, 316, 336, 339, 352, 360, 367, 375, 384 Aşk..I, II, III, 28, 31, 36, 38, 39, 40, 44, 45, 50, 51, 52, 53, 62, 63, 64, 69, 77, 80, 84, 87, 90, 91, 99, 103, 104, 108, 113, 127, 131, 135, 137, 138, 144, 152, 153, 160, 167, 179, 184, 189, 197, 202, 213, 214, 216, 218, 220, 247, 251, 256, 261, 263, 265, 272, 274, 289, 293, 294, 296, 297, 306, 307, 310, 311, 318, 329, 338, 346, 368, 384, 390, 391 Ateizm 172, 225 Ayn Rand..... 28, 62, 246, 247, 300	Baba ve Piç I , II, III, 26, 32, 35, 44, 49, 59, 68, 74, 75, 79, 81, 83, 87, 89, 90, 92, 93, 94, 98, 105, 107, 111, 112, 118, 120, 126, 134, 136, 138, 139, 141, 147, 151, 156, 159, 163, 178, 182, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 200, 227, 237, 242, 250, 263, 265, 268, 271, 273, 287, 293, 295, 296, 298, 301, 309, 337, 343, 361, 375, 377, 384 Beşpeşe I , II, III, 25, 32, 35, 42, 52, 58, 67, 73, 89, 97, 103, 120, 125, 139, 150, 155, 162, 193, 241, 246, 270, 287, 298, 305, 314, 336, 360, 367, 384 Bit Palas I, II, III, 21, 32, 34, 38, 48, 51, 55, 67, 71, 78, 82, 84, 85, 87, 89, 91, 96, 102, 103, 106, 109, 111, 118, 119, 123, 131, 133, 136, 137, 145, 150, 166, 167, 176, 185, 189, 194, 201, 202, 211, 226, 240, 244, 249, 255, 260, 263, 269, 292, 294, 300, 304, 312, 313, 315, 317, 318, 326, 334, 341, 350, 366, 373, 384	Cemile 11 Cervantes 6 Cinsellik..... 39, 232, 388 D Decameron 6 Don Kişot . 6, 7, 389 E Eğitim . I, III, XII, 5, 13, 15, 114, 115, 117, 118, 136, 140, 142, 157, 160, 224, 380, 385, 386, 389, 390, 391 ekonomi 12, 279 Elif Şafak ... I, II, III, IV, V, 11, 16, 19, 25, 27, 31, 33, 36, 39, 40, 45, 92, 93, 108, 116, 117, 127, 128, 130, 140, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 153, 172, 173, 174, 180, 184, 187, 197, 214, 226, 229, 233, 248, 264, 267, 269, 282, 290, 295, 297, 300, 301, 307, 310, 311, 315, 323, 327, 339, 344, 348, 358, 364, 370, 379, 380, 381, 382, 383, 390, 391 Engizisyon ... 18, 19, 41, 54, 95, 153, 199, 220, 221, 222, 223, 231, 236, 267, 282, 325, 345, 346, 371, 381 F Felatun Bey ile Rakım Efendi . 9	Giovanni Boccacio 6 H Halide Edip Adivar 10 Halit Ziya Uşaklıgil 10 Hıristiyan 18, 34, 63, 90, 133, 199, 219, 220, 221, 229, 285, 345, 346, 371 hurafe 380 İ İslamiyet 13, 14, 115, 133, 170, 171, 172, 173, 184, 203, 226, 228, 238, 258, 270, 271, 277, 280, 284, 287, 320, 347, 361, 380 K kimlik 112, 188, 240, 319, 320, 321, 322, 330, 338, 345, 346, 348, 355, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 367, 369, 371, 372, 378, 382 Kur'ân-ı Kerim ... 77 M Mahrem I, II, III, 19, 37, 46, 51, 55, 67, 70, 78, 82, 86, 88, 96, 101, 102, 108, 109, 133, 154, 160, 162, 196, 199, 224, 239, 242, 249, 269, 285, 291, 297, 303, 306, 309, 312, 330, 349, 384 Mai ve Siyah 10

- Mevlâna . 28, 29, 38,
44, 63, 69, 90,
108, 132, 138,
139, 144, 152,
153, 160, 167,
168, 197, 208,
213, 214, 215,
216, 217, 218,
251, 252, 261,
262, 266, 272,
276, 277, 278,
289, 310, 311,
346, 368, 369
- Modern. 3, 6, 8, 281,
384, 387
- Müslüman 18, 19,
40, 72, 90, 91,
173, 182, 185,
191, 199, 202,
203, 220, 226,
229, 249, 257,
263, 269, 270,
271, 272, 273,
316, 320, 321,
340, 341, 342,
346, 347, 352
- O**
- Orhan Kemal 11, 31,
392
- P**
- Pinhan** . I, II, III, 16,
31, 37, 40, 45,
50, 64, 70, 78,
- 81, 83, 84, 86,
88, 93, 95, 100,
128, 129, 130,
136, 137, 145,
149, 174, 180,
181, 184, 188,
190, 191, 192,
193, 195, 196,
199, 200, 203,
206, 207, 208,
209, 210, 211,
229, 233, 234,
235, 248, 252,
254, 255, 256,
258, 264, 266,
283, 284, 288,
296, 302, 305,
307, 308, 310,
315, 323, 324,
330, 358, 364,
365, 370, 384
- Post-modern..... 7, 8
- R**
- Reşat Nuri..... 10, 11
- Roman 6, 7, 8, 9, 29,
33, 39, 50, 150,
206, 207, 213,
214, 229, 382,
384, 385, 386,
388, 389
- S**
- Savaş ve Barış**.... 60
- Siyah Süt**... I, II, III,
27, 35, 37, 60,
76, 104, 113,
143, 144, 179,
183, 192, 203,
212, 246, 299,
327, 384
- sosyal problemI,
379, 383
- Sosyal problem ...IV
- Sylvia Plath.. 27, 35,
61, 104, 113, 300
- Ş**
- Şamanizm **171, 172,**
223, 224
- Şehrin Aynaları** ...I,
II, III, 18, 31, 34,
41, 46, 53, 54,
65, 70, 95, 100,
121, 147, 153,
157, 164, 181,
185, 188, 191,
192, 199, 201,
220, 222, 230,
236, 238, 243,
266, 267, 282,
284, 288, 290,
303, 305, 306,
324, 344, 370,
372, 384
- Şems. 28, 29, 38, 44,
53, 63, 64, 69,
80, 91, 108, 131,
132, 135, 144,
167, 168, 184,
- 189, 197, 198,
202, 213, 214,
215, 216, 217,
218, 251, 261,
262, 265, 274,
275, 276, 277,
289, 297, 310,
329, 347, 369
- T**
- Tasavvuf **53, 127,**
173, 204, 205,
210, 213, 386,
387, 390, 391
- Tolstoy ... 27, 35, 60,
61, 104, 300
- Y**
- Yahudi..... **18, 34, 50,**
150, 199, 212,
220, 229, 267,
285, 342, 344,
345, 346, 356,
371, 372
- Yeni Turan**..... 10
- Yeşil Gece**..... 11